KADİFE KARANLIK

21. YÜZYIL İLETİŞİM ÇAĞINI AYDINLATAN KURAMCILAR

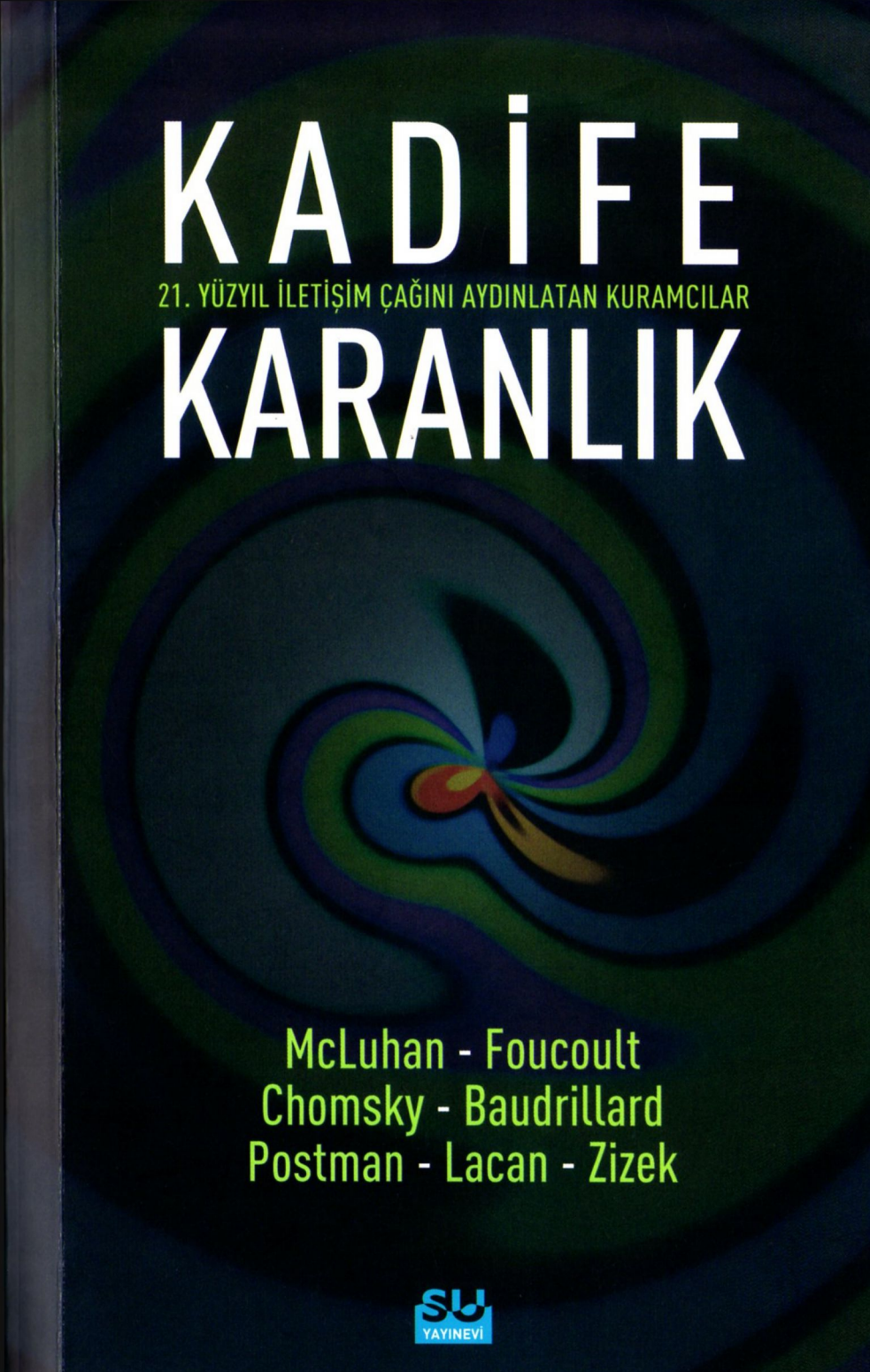

McLuhan - Foucoult
Chomsky - Baudrillard
Postman - Lacan - Zizek

SU YAYINEVİ

21. Yüzyıl İletişim Çağını Aydınlatan Kuramcılar

KADİFE KARANLIK

McLuhan • Foucault • Chomsky • Baudrillard
Postman • Lacan • Zizek

Birinci Baskı : 2003
İkinci Baskı : 2005

ISBN : 975-6709-27-8

Editör : Prof. Dr. Nurdoğan Rigel
Kapak Tasarım : Hayalgücü Tasarımevi (0212 286 70 56)
Yayına Hazırlık : Su Yayınevi
Redaksiyon : Derya İncesağır - Ayşe Uyguner
Baskı : Ser Matbaacılık (0212 565 17 74)
Merkezefendi Mah. Fazılpaşa Cad.
4.Zer.San.Sit. No:16-26 Topkapı-İST.

Bu kitabın tüm hakları SU Yayınları'na aittir

Su Yayınevi

Cağaloğlu Yokuşu, Evren Han, No: 29, Kat.3/53
Cağaloğlu-İSTANBUL
Telefax : 0212. 512 16 68
www.suyayinevi.com
e-mail: recep@suyayinevi.com

21. Yüzyıl İletişim Çağını
Aydınlatan Kuramcılar

KADİFE KARANLIK

McLuhan • Foucault • Chomsky • Baudrillard
Postman • Lacan • Zizek

Hazırlayanlar:

Prof. Dr. Nurdoğan Rigel
Doç. Dr. Gül Batuş
Yrd. Doç. Dr. Güleda Yücedoğan
Barış Çoban

SU YAYINEVİ

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

McLuhan (Derya Altay) 9
McLuhan'ın Çalışmalarına Işık Tutan Düşünceleri ve Kuramları . 15
McLuhan'ı Anlamak 22
Global Köy 24
Gutenberg Galaksisi 48

Foucault (Nesrin Canpolat) 75
Foucault'nun Aydınlanma, Hümanizma, Modernizm, Postmodernizm ve Postyapısalcılığa Bakışı 91
Foucault'nun İktidar Anlayışı 98
Foucault'nun Tarih Teorisi ve Tarihin Alanları 112
Tarihin Alanları: Delilik 115
Cinsellik 121
Hapishane 125
Cezadan Disipline 128
Gözetim 130

Chomsky (Derya Gülsoy) 139
Chomsky'nin Kuramı 151
Chomsky, Politika, Medya 160
Amerikan Müdahaleciliği 161
Vietnam 168
Latin Amerika 173
Ortadoğu 174
İsrail-Filistin 177
Afganistan 180
Medya 185

Baudrillard (Zuhal Öker) 193
Jean Baudrillard ve "Nihilizm" 196
Baudrillard'ın Görüşlerine Genel Bir Bakış 198
Kültür ve Üçüncü Dünya 204
Körfez Savaşı ve Terörizm 208
Baudrillard ve Simülasyon Evreni 211

Baudrillard'ın Bakış Açısından Medya 237
Medya, Şiddet ve Terörizm 256

Postman (Doç. Dr. Gül Batuş) 261
Postman'ın Yaşamı 263
Kültür ve İletişim 265
Kültürel Formların Genel Belirleyicisi: İletişim 269
Ticari Shov Çağı 272

Lacan (Barış Çoban) 277
Lacan'cı Kuramın Temelleri: Freaud ve Sassure 278
Dil ve Bilinçdışı 280
Gerçek, İmgesel, Simgesel, Arzu ve Ayna 282
Öteki, Eksik ve Özne 286
Büyük Öteki: Fallus'un Yasası 291

Zizek (Prof. Dr. Nurdoğan Rigel) 295
Anamorfoz (Yamuk Bakmak) 299
İmge ve Bakış 306
Semptom 308
Semptom'un Dialektiği 309
Sinthome 311
Gerçek 312
İdeoloji, Sinizm, Kinizm 316
İdeolojik Fantezi 319
İdeolojik Anamorfoz 320
Jouissance 321
Objet Petit a (Küçük Öteki Nesne ya da Arzu Nesnesi) 322
Büyük Öteki 325
Büyük Öteki'nin İzin Verdiği "Sistem İhlalleri" 326
Büyük Öteki'nin Çöktüğü Anlar 327

Kaynakça 330

ÖNSÖZ

İletişim, modern bilimler arasında yeraldığı için, "anlamı garanti altına alan Açıklanamayanlar Alemini ortadan kaldırma jestini içerir." Bu kapalı evreni "açık" hale getirmenin tek yolu, bu alandaki düşünürlerin kavramıyla düşünsel dönüşümlerinin peşine takılmaktı. Elinizdeki çalışma bu çabanın ürünüdür.

İletişim Bilimlerinin makro ve mikro alanlarında sürekli ihmal edilmeye doğru giden insanın iletişim ekolojisindeki etkin rolünün iade edilmesi çalışmamızın temel amacını oluşturdu. Artık, iletişim süreci ve ekolojisindeki rolü; edilgen, pasif alımlayan, hedef kitle gibi kavramlarla anılmaya başlanan insanın, başrolü profesyonel ileti tasarımcılarının elinden alınmasının tek çaresi "bilmek"tir. Bu çalışma, bilmenin bilgiden geçen yolunu kavramlarıyla döşeyen düşünürleri, iletişimde kod çözücü olarak tanıtmayı amaçlıyor.

Her bölüm ayrı bir yazara ait. Yazarlarımızın çoğu eski öğrencilerimiz, yeni mezunlarımız. Çalışmada ele alınan düşünürler, İletişim Fakültesi'ndeki derslerimize "kavramlarıyla", "düşünsel süreçleri"yle sıklıkla konuk olurlardı. Derslerde verilen bilgiyle yetinmek istemeyen öğrencilerin önüne genellikle iki engel çıkıyordu; kitap fiyatları ve bazı düşünürlerin eserlerinin artık baskısının olmaması. Sonunda bunları aşmanın yolunun bir ortak çalışmadan geçeceğine kanaat getirdik ve bu projeyi gerçekleştirdik. Umarız yanımızda yürüyenlerin sayısı giderek artar.

Uzun soluklu çalışmamız sırasında hem bize, hem de düşünürlerimize katlanan ailelelerimize, gösterdikleri sabır için teşekkür ederiz. Ayrıca projeyi ilk aktarımda desteklemeye başlayan ve bizlerden dostluğunu esirgemeyen Su Yayınları sahibi Recep Tatar'a da şükran borçluyuz.

Nurdoğan Rigel
İstanbul-2003

Küresel Köyün Medyatik Mimarı

MARSHALL McLUHAN*

Marshall McLuhan, iletişim alanında birçok öncü çalışmaya imza atmıştır. "Araç mesajdır" ve "küresel köy" gibi klasikleşen fütüristik önermeleri ortaya atan Kanadalı iletişim uzmanı McLuhan'ın özellikle "Gutenberg Galaksisi" ve "Medyayı Anlamak" kitapları yazarın üzerinde en çok tartışılan ve konuşulan eserleri olmuştur. Akademik kariyeri boyunca 13 kitap yazan McLuhan, çalışmalarıyla birçok iletişim uzmanına örnek olmuştur. McLuhan Kanadalı ekonomist ve iletişim tarihçisi Harold Innis'in düşünce ve çalışmalarından etkilenmiştir.

McLuhan'ın yaşamı ve çalışmaları, onun kuramlarının daha kolay anlaşılmasına yardımcı olabilir.

Herbert Marshall McLuhan 21 Haziran 1911 yılında Kanada'da dünyaya geldi. "Babası sigorta satıcısı ve annesi aktris olan Marshall McLuhan, annesinin hitabet sanatına duyduğu ilginin etkisi altında büyüdü. Şiire büyük ilgi duyan Marshall McLuhan, üniversiteye girmeden önce birçok şiiri ezbere öğrendi." Bu şiir sevgisi onun çalışmalarına ve yapıtlarına da yansıdı. McLuhan şiirin etkisiyle kitaplarında ve çalışmalarında söz oyunlarına çok sık olarak başvurdu. 1928 yılında Manitoba Üniversitesi'nde mühendislik okumaya başladı, aynı üniversitede İngilizce ve felsefe üzerine yüksek lisans yaptı. Bu okulu bitirdikten sonra 1935 yılında Cambridge Üniversitesi'nde edebiyat üzerine doktora yapmaya başladı. Cambridge yılları aynı zamanda McLuhan'ın yaşamında çok önemli bir dönüm noktası haline de geldi. Bu üniversitede okurken mezhebini değiştirerek Katolik mezhebine geçti.

* Derya Altay, İ.Ü. İletişim Fak.

Bütün yaşamı boyunca Katolik kilisesinin sadık bir üyesi ve dindar bir kişi oldu. Cambridge Üniversitesi'nde 1944 yılında doktorasını tamamladıktan sonra Amerika Birleşik Devletleri'ndeki çeşitli üniversitelerde görev aldı. 1946 yılında Toronto Üniversitesi'ne geçti. "Bir yıl New York kentindeki Fordham Üniversitesi'ndeki çalışmaları dışında Marshall McLuhan bütün akademik kariyeri boyunca Toronto Üniversitesi'nde görev yapmayı sürdürdü."

1950'li yıllarda Toronto Üniversitesi'nde Antropolog Edmund Carpenter ile tanıştı ve iki bilim adamı daha sonra kısa ömürlü olan "Explorations" adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Bu dönemde McLuhan disiplinlerarası bilimler konusunda araştırmalar yaptı. McLuhan'ın "Explorations" için iletişim konusunda yaptığı araştırmalar diğer bütün çalışmaları için birer veri haline geldi. 1960'lı yılların ortasına gelindiğinde "Explorations"ın yayın hayatına son nokta konuldu. McLuhan, 1963 yılında tüm çalışmaları için bir kale haline gelecek olan Kültür ve Teknoloji Merkezi'ni açtı. McLuhan, Toronto Üniversitesi bünyesinde kurulan bu merkezde çalışmalarını elektronik teknolojisi üzerinde yoğunlaştırdı. 1960'lı yılların sonuna doğru yayımladığı "Araç Mesajdır" (The Medium is the Message) kitabıyla bir anda büyük bir üne kavuştu. 1967 yılında NBC televizyonu bir saat boyunca yaptığı yayınla Marshall McLuhan'ın ününü daha da artırdı. İletişim uzmanlarına göre McLuhan popüler kültürün prensi haline geldi. McLuhan'ın ünü o kadar çok yayıldı ki Playboy Dergisi bile onunla röportaj yaparak bunu sayfalarına taşıdı. "Laugh-In" adlı televizyon komedi dizisinde bile bir kez sahne aldı ve Woody Allen'ın "Annie Hall" adlı filminde de rol alarak ününü artırdı. Ancak eserleri 20 dile çeviren McLuhan'ın ünü 1970'li yıllarda Kuzey Amerika'da sönmeye başladı. Bu dönemde Toronto Üniversitesi'ndeki Kültür ve Teknoloji Merkezi'nde çalışmalarını sürdürdü ve oğlu Eric ile düşüncelerini geliştirmeye çalıştı. Eric ve Marshall McLuhan bu dönemde birlikte bazı kitaplar ve makaleler yayımladı. McLuhan yaşamı boyunca ciddi sağlık problemleri yaşadı ve çalışmalarının en verimli olduğu 1967 yılında ünlü iletişim uzmanı beynindeki tümörün alınması için ameliyat geçirdi. 1979 yılına gelindiğinde Marshall McLuhan birkaç kez kalp krizi geçirmiş ve konuşma yeteneğini kaybetmişti. 31 Aralık 1980 yılında 6 çocuk babası olan Marshall McLuhan hayatını kaybetti. McLuhan'ın ünü özellikle 1990'lı yıllarda ölümünden 10 yıl sonra yeniden arttı. Bu yıllarda McLuhan "adeta yeniden doğdu" denilebilir. İnterneti, yeni teknolojileri anlamak isteyen birçok kişi yeniden onun

düşüncelerine yöneldi. McLuhan'ın 1963 yılında açtığı Kültür ve Teknoloji Merkezi hâlâ faaliyetlerini sürdürmektedir. McLuhan adına sayısız internet sitesi kurulmuştur. Günümüzde Marshall McLuhan onuruna teknoloji dalında önemli çalışmalara imza atan kişilere Marshall McLuhan Ödülü verilmektedir. "1987 yılında Herbert Marshall McLuhan Vakfı Kurulmuş ve bu vakıf Marshall McLuhan'ın çalışmalarının anlaşılması için faaliyetler göstermeye başlamıştır. 1989 yılında Marshall McLuhan'ın eşi Corrine McLuhan iletişim uzmanının çalışmalarının yayımlanması hakkını bu vakfa devretmiştir."

McLuhan'ın Eserleri

Marshall McLuhan bütün yaşamı boyunca 13 kitap, 60 makale, 75 bin mektup yazmış ve düşüncelerini dile getirdiği sayısız video kasetine imza atmıştır. McLuhan'ın belli başlı eserleri şöyledir:

- The Mechanical Bridge (Mekanik Gelin, 1951)
- The Gutenberg Galaxy (Gutenberg Galaksisi, 1962)
- Understanding Media (Medyayı Anlamak, 1964)
- The Medium is the Message (Ortam Mesajdır, 1967) (Quentin Fiore ve Jerome Agel ile birlikte)
- War and Peace in the Global Village (Küresel Köy'de Savaş ve Barış, 1968) (Quentin Fiore ve Jerome Agel ile birlikte)
- From Cliché to Archeytpe (Kiliseden Arketipe, 1970) (Wilfred Watson ile birlikte)
- Counterblast (1969)
- Culture is Our Business (Kültür Bizim İşimiz, 1970)
- City as a Classroom (Derslik Olarak Kent, 1977) (Kathryn Hutchon ve Eric McLuhan ile birlikte)
- Laws of Media: The New Science (Medyanın Yasaları: Yeni Bilim, 1988) (Eric McLuhan ile birlikte)

Marshall McLuhan'ın en önemli ilk eseri 1951 yılında yayımlanan "Mekanik Gelin: Sanayi İnsanının Faktörü"dür. Bu kitabında modern popüler kültüre medya ürünleri ve reklamlardan alınan metin ve resimlerle bir eleştiri yöneltir. Kitabında görsel tüketim yönelimli toplumda, kadının erkekler gibi türdeşleşmiş, bölünmüş, uzmanlaşmış olmadığını ele alır. 1929'a gelindiğinde Marshall McLuhan'a göre kadın, sinemalar ve fotoğraflı reklamlar aracılığıyla türdeşleşmiştir. Ancak kadının üzerinde yalnızca matbaa, bir örnekliğe, yinelenebilirliğe ve uzmanlaşmaya indirgeyecek kadar güçlü bir etki yapmamıştır. Marshall McLuhan "Mekanik Gelin"de kadınların türdeşleşmesinin

nihai olarak, matbaanın erkeğe getirmiş olduğu görsel bir örneklik ve yinelenebilirlikle aynı yolu izlemelerine izin veren fotogravürün yetkinleşmesinden sonra, ancak 20. yüzyılda gerçekleştiğini anlatır.

Marshall McLuhan'ın ikinci en önemli eseri 1962 yılında yayımlanan "Gutenberg Galaksisi: Tipografik insanın oluşumu"dur. Yeni eserlerine ışık tutacak olan bu kitapta medya "guru"su, basılı eserin insan iletişimindeki ve algılayışındaki etkilerini inceler. O, kitabında fonetik alfabenin ve tipografinin Batı kültürüne ve değerlerine şekil veren ilk güç olduğunu savunur. McLuhan "Gutenberg Galaksisi" kitabıyla Genel Vali (Governor General Award) Ödülü'ne layık görüldü.

1964 yılında McLuhan yankı uyandıran "Medyayı Anlamak: İnsanın Uzantıları" adlı eserini yayımladı. İletişim uzmanları bu kitabın Marshall McLuhan için şöhrete giden bir bilet olduğunu söyler. İki bölüme ayrılan kitabın ilk bölümünde McLuhan, genel kuramsal çalışmaları üzerinde durdu. İletişim uzmanı, kitabının ikinci bölümünde medya üzerine araştırmalara yer verdi. McLuhan'a göre medyanın geniş bir anlamı vardı. Onun için saat, kıyafet, silah ve oyun da birer medyaydı. McLuhan kitabında herhangi bir topluma yeni medyanın girmesi sonucu oluşan dönüşümleri inceler.

1960'lı yıllarda "Medyayı Anlamak"ın ulaştığı başarıların ardından 1967 yılında McLuhan "Araç Mesajdır" kitabını yayımladı. McLuhan bu kitabında ana düşüncelerini fotografik bir metafor kullanarak harmanladı.

1968 yılında aynı formatta yazılan "Global Köyde Savaş ve Barış"ta McLuhan medya ve şiddet arasındaki ilişkileri ele alır. 1969 yılında yayımlanan "Sıcak ve Soğuk"taysa McLuhan ve diğer yazarların, düşünürlerin görüşleri incelendi. 1970'te yayımlanan "Klişeden Arketipe" ve "Kültür Bizim İşimiz"de McLuhan sanat, tarih ve popüler kültür arasındaki etkileşimi ele aldı. 1970'te yayımlanan "Kültür Bizim İşimiz", 1951'de yayımlanan "Mekanik Gelin"le kullandığı yöntem bakımından benzerlik gösterir. 1972 yılında "Take Today: Executive as Dropout"da McLuhan elektronik medyanın iş yaşamı üzerindeki etkilerini inceledi. McLuhan 1972 yılında da "Counterblast" kitabını yayımladı. Kitapta O'nun düşünceleri grafiklerle yansıtıldı. 1973 yılında "Picnic in The Space" adlı, medyanın duyuları değiştirmesini gösteriyle anlatmaya çalışan bir film yaptı. 1970'li yılların sonuna doğru McLuhan oğlu Eric ve Kathryn Hutchan ile birlikte çalışarak medya üzerine araştırmalar gerçekleştirdi. 1977 yılında "Sı-

nıf Gibi Kent" kitabı öğrencileri medyayla ilgili çalışmalara teşvik etmek üzere yayımlandı. 1988 yılında yayımlanan "Medya Yasaları" ise McLuhan'ın düşüncelerinin bir sentezi oldu. Oğlu Eric halen bu konu üzerindeki çalışmalarını sürdürmektedir. McLuhan'ın ölümünün ardından yazarla ilgili çok sayıda kitap yayımlandı. Bunlardan en önemlileri; Philip Marchand ve Neil Postman'ın 1989 yılında yayımladığı "McLuhan: The Medium and The Messenger" ile 1979 yılında Gordon Terrence tarafından yayımlanan "McLuhan: Escape into Understanding"dir. Bu biyografiler McLuhan'ın eserlerine ve yaşamına ışık tutmaktadır. Yazarın yapıtlarında hem mühendislik eğitiminin teknolojiye eğilen yanı hem sanat ve edebiyatın anlatıma renk katan şiirimsi yaratıcılığını hem de Katolik dininin totalciliğinin etkilerini buluruz.

McLuhan'ın Kuramına Işık Tutan Sözleri

- "Küresel bir köyde yaşıyoruz ve sayımız durmadan artıyor.
- Aslında insanlar gazete okumuyorlar her sabah sıcak bir banyoyadalar gibi onların içine dalıyorlar.
- Büyük olmanın en hoş yanlarından biri, küçük düşünme lüksüne sahip olmaktır.
- Yarın bizim daimi adresimizdir.
- Araç mesajdır.
- Kullanıcı içeriğin ta kendisidir.
- Televizyon her an öğretmektedir. Televizyon bütün okullardan ve bütün yüksek öğretim kurumlarından daha çok eğitim verir.
- Teknolojiler yalnızca insanların kullandığı icatlar değildir, insanları yeniden icat eden araçlardır.
- Anadil propagandadır.

McLuhan ve Harold Innis

Marshall McLuhan'ın düşünceleri üzerinde öğretmeni Kanadalı ekonomist ve iletişim tarihçisi Harold Innis'in büyük etkisi olmuştur. "McLuhan, Toronto Üniversitesi'nde aynı fakültede çalıştığı Harold Innis'in düşüncelerinden çokça etkilenmesine rağmen McLuhan ve Innis çok az yüzyüze görüşmüşlerdir."

Marshall McLuhan'ın, Harold Innis'in kitapları "Empire and Communication" (1950) ve "The Bias of Communication" (1952). 10 yıl sonra yayımladığı "Medyayı Anlamak"ta bu iki kitabın etkisi net bir şekilde görülebilmektedir. "Ekonomi tarihçisi olan Harold Innis çalışmalarında iletişim teknolojilerinin ekonomik, sosyal ve politik kurumlar üzerindeki etkisini incelemiştir. Marshall McLuhan da aynı kuramı

izlemiş ancak Harold Innis'ten farklı olarak iletişim teknolojilerinin bireyler ve kişiler arası iletişim üzerindeki etkilerini ele almıştır. McLuhan bütün yaşamı boyunca edebiyat ve dil üzerinde çalışmalar yaparak elektronik medyayı kavramaya çalışmıştır. Harold Innis'e göre herhangi bir toplumda iletişim araçları sivil kuruluşlar ve sosyal organizasyonlar üzerinde büyük bir etkiye sahiptir. Yeni iletişim araçları sosyal organizasyonların yapılarını değiştirir. Yeni bir bilgi formu oluşturur ve genellikle iktidarın merkezini değiştirir."

Marshall McLuhan gibi Kanadalı iktisatçı Harold Innis'e göre de teknolojik araçların çoğu insanın fiziksel yeteneklerini göstermek çabası içindir. İletişim teknolojisi düşüncenin, bilincin, insanın nadir kavramsal yeteneklerinin uzantısıdır. Dolayısıyla, geniş anlamda simgesel temsil biçimlerini içeren iletişim araçları, gerçek düşüncenin, beynin uzantısıdır.

Innis'e göre çağdaş Batı tarihi, iletişimin egemenliğinin ve basın üzerine kurulmuş bilgi tekelinin tarihidir.

"Basının gelişimi Orta Çağ kilisesinin zamansal tekeline saldırdı ve milliyetçiliğin, imparatorlukların gelişimini sağladı. Basın bütün kurumlara girerek laik toplumun yaratılmasında en etkili güç oldu. Sözlü geleneğin önde gelen ahlak, değer ve metafiziğini yeraltına itti. Dini, ekonominin ve gereksinimlerini karşılayacak şekilde değiştirdi"[1] diyen Innis'e karşılık olarak McLuhan 'araç mesajdır' demiştir.

Harold Innis, ekonomik, sosyal, siyasal kurumlar ve iletişim sistemleri arasında karşılıklı büyük bir dayanışma olduğu görüşündedir. Toplumsal dönüşümün belirleyici unsurunun iletişim biçimlerindeki gelişme olduğuna inanan Harold Innis, medyayı iki yönde inceler: Zamana bağlı medya ve mekâna bağlı medya.

"Ancak Innis öğrencisi McLuhan'ın tersine, yazılı kültürden elektronik kültüre geçiş konusunda son derece karamsardır."

McLuhan, elektronik çağda insanların, yazılı kültürde olduğundan çok daha bilinçli olacağını savunmuştur. Ona göre yazılı kültür insanların bilinçlerinin yok olmasına neden olurken elektronik çağ, bilincin yeniden oluşmasını sağlayacaktır. McLuhan elektronik çağa bu iyimser bakışıyla kimi iletişim uzmanları tarafından şiddetle eleştirilmiştir. McLuhan'ın bu iyimser bakışına karşılık, Harold Innis bu konuda o kadar karamsardır.

Harold Innis 1950'li yılların başlarında, Marshall McLuhan ise temel konular üzerindeki görüşlerini oluşturamadan yaşamını yitirmiş-

[1] Nurdoğan RİGEL, Kağıt Kaplanlar, Der Yayınları. İstanbul. 1993. s:135

tir. "İletişim uzmanlarına göre Innis daha uzun yaşayabilseydi McLuhan'ın eserlerini daha güçlü hale getirebilir ve belki de iki uzman, yaptıkları ortak çalışmalarda ayrı ayrı yaptıkları çalışmalardan daha başarılı olabilirdi."

McLUHAN'IN ÇALIŞMALARINA IŞIK TUTAN DÜŞÜNCELERİ ve KURAMLARI

Araç Mesajdır.

Marshall McLuhan'ın "Araç Mesajdır" sözü en çok tartışılan kuramlarından birisidir. "Birçok kimse teknolojinin, yani aracın doğuştan iyi ya da kötü olmadığı görüşündedir. Aracın değeri nasıl kullanıldıklarıyla biçimlenir. McLuhan ise bu görüşün tam zıttını düşünür. Ona göre aracın gerçek içeriği kendisidir."

Araç insanın uzantısıdır. Bu uzantı akla gelen her şeyi kapsar. Konuşulan ve yazılı sözcük, giysi, ev, para, basın, yol, araba, tekerlek, uçak, fotoğraf, telgraf, daktilo, telefon, sinema, radyo, televizyon... Yani McLuhan'ın ünlü sözüyle araç mesajdır. McLuhan bu sloganlaştırılmış sözüne temel oluşturan düşünceleriniyse şöyle açıklayabiliriz: "İçerik yerine biçime eğilmek gerek. İletişimin şekli belli iletiler için tercihe sahiptir. İçerik daima belli bir şekilde vardır ve bu biçimin dinamiği tarafından bir dereceye kadar yöneltilir. Eğer araç bilinmezse mesaj da bilinmez. Bu anlamda araç ortak iletidir. Araç kullanan kişilerin algısal alışkanlıklarını değiştirir. Araç yansız değildir. Kişilere olduğu kadar topluma da mesaj verir."[2] Yani McLuhan mesajın içeriğinin iletildiği araçtan daha önemli olduğu görüşünün aksine aracın bir etki oluşturduğunu savunur. Ona göre araçla neyin söylendiği önemli değildir. Örneğin bir hikâye, sözlü söylenmesi, sahnede oynanması, radyoda anlatılması, filmde gösterilmesi ve televizyonda sergilenmesiyle farklı anlamlar kazanır. Araç doğal olarak bir dile ve eğilime sahiptir. Yani araç mesajdır.

"McLuhan'ın bu sözü için şöyle der: "Bir medya (araç) bizim algımızı şekillendirir ve yeniden şekillendirir. Araç mesajdır diyerek bunu kastetmeye çalışırım."

Medya, yani araç iletilen mesajdan çok insanlar üzerinde etkilidir. Araç sadece mesajın taşıyıcısı rolünü üstlenmez. O belki de mesajdan daha çok insanların düşünce yapılarını ve algılayışlarını değiştirir. Algımızı şekillendirir ve belki de algımızı başka formlara sokar. Ki-

[2] RİGEL, a.g.e, s:135

tap, radyo, televizyon ve sinemada verilen mesajların hepsi farklı etki oluşturur. Örneğin insanlar yazılı kültürün etkisiyle kitapta verilen mesajı daha zor unuturken, televizyonda verilen mesajı daha kolay unutabilmektedir.

"McLuhan'a göre, bizim araçlara alışılagelen yanıtımız yani araçların nasıl kullanıldığının önemli olduğu, teknolojik mankafanın uyuşuk tutumudur. Çünkü bir aracın içeriği hırsız tarafından beynin, bekçi köpeğinin dikkatini başka yere çekmek için taşıdığı yağlı bir et parçasıdır. Araç etkisi güçlü ve yoğundur. Çünkü bir başka araca içerik olarak verilir. Sinemanın içeriği roman, oyun ya da operadır. Sinemada biçimin etkisi program içeriğiyle ilişkili değildir."

McLuhan 1967 yılında yazdığı "Araç Mesajdır" kitabında aracın toplum ve bilgi üzerinde içeriğinden daha etkili olduğunu savunur. Ona göre araç iletişimin anlamını saptar ve hiçbir iletişim aracı ya da kanalı yansız değildir.

İletişim uzmanlarına göre McLuhan görüşleriyle yıllardan beri sürüp giden iletişim tekniğinin nötrlüğü mitosunu yıkmaktadır. Çünkü bu araçlar sandığımız gibi nötr, üzerine ne konulursa onu taşıyan ve bu konumuyla da iletişim sürecinin dışında kalan araçlar değildir. Tam aksine, iletişim sürecinde, iletiye anlamını veren duyma, düşünme ve davranış üzerinde etkili olan bir öğedir. McLuhan'ın deyişiyle insanların ilişki ve eylem ölçülerini biçimleyen ve belirleyen şey kullanılan araçtır. Bir kültürün iletilme biçimi ve tekniği bu kültürün içeriğini etkiler ve onu belirler. Bunun anlamı da her iletişim tekniğinin ya da belli iletişim teknikleri, grubun belli tür bir kültür ortaya çıkaracağıdır.

Kısacası Marshall McLuhan, iletişimde aracın aslan payına sahip olduğunu düşünmektedir. "McLuhan, aracın vücut ve beyni bilinçsizce etkilediğini söylemektedir. Buna karşın mesaj bilinçli beyin üzerinde etkilidir. Marshall McLuhan bir aracın içeriğinin daima bir başka araç olduğunu belirtmektedir. Mesela yazmanın içeriği konuşmadır, el yazması da basımın içeriğidir. Marshall McLuhan burada 'Araç Mesajdır' derken mesajın ve içeriğinin hiçbir önemi olmadığını kastetmediğinin altını çizmektedir. Buna karşın McLuhan aracın hiç önemsenmemesi halinde yeni teknolojilerin insanlar üzerindeki etkisinin anlaşılamayacağına dikkat çekmektedir. McLuhan bunun sonucunda da insanların yeni medya (araç) tarafından oluşturulan yeni çevre karşısında hazırlıksız yakalanacağının ve hayrete düşeceğinin altını çizmektedir."

Global Köy Kavramı

"McLuhan çalışmalarında kitle iletişim araçlarının, baskı makinesinden başlayarak radyo ve özellikle de televizyonun, toplum üzerine etkilerini incelemiş ve elektronik iletişim araçlarının kültürü yaygınlaştırarak dünyayı 'küresel bir köye' dönüştüreceklerini öne sürmüştür."[3]

McLuhan elektronik medyayı, dünyayı algılamanın kolektif yollarına bir tür geri dönüş olarak değerlendirmiştir. Aslında McLuhan 'küresel köy' kuramını elektronik medyanın insanlığı yeniden birleştirdiği saptaması üzerine oturtmaktadır. Marshall McLuhan'a göre 'Global Köy' haline gelen dünya tek bir bilinçlilik haline dönüştürülecektir. McLuhan bu konudaki görüşlerini şöyle ifade eder: "Eğer kent çalışması insanı göçmen atalarının başardığından daha uygun bir forma sokuyorsa, şimdi bütün yaşamlarımızın tek bir enformasyon ruhuna sokulması tüm insanoğlunu tek bir bilinçliliğe dönüştürüyor."

Marshall McLuhan 'Araç Mesajdır' kitabında "Yeni karşılıklı dayanışmanın dünyayı global köy imajında yeniden yarattığını" savunur.

"Marshall McLuhan'a göre telgrafın icadıyla insanlar elektronik çağa adım atmışlar ve teknoloji sayesinde iletişimle insanların yeniden dokunma ve duyma duyuları ön plana çıkmıştır. Bunun sonucunda bireysellik kültürümüzden ayrılmış ve 'Global Köy' oluşmuştur." McLuhan'a göre matbaanın bulunmasıyla birlikte kitap taşınabilir hale gelmiş, böylece el yazması kültüründe olduğu gibi kitaplar toplu halde okunmamaya başlanmıştır. İnsanlar bireysel olarak sessizce kitapları okumaya yönelmiştir. Bunun sonucunda bireysellik ön plana çıkmış ve insanlar birbirinden kopmuştur. İnsanlar arasındaki iletişim zayıflamıştır. Oysa elektronik çağda bunun tam tersi gerçekleşmektedir.

"Marshall McLuhan elektronik medya sayesinde, sözel geleneğin yeniden oluştuğunu ve insanların bütün duyuları yeniden eşit oranda kullanmaya başladığını vurgular. Kanadalı iletişim uzmanı 'Araç Mesajdır' kitabında global bir köyde yaşadığımızı ve bu köyde her şeyin aynı anda olduğunu ve zaman ile yer kavramının yok olduğunu söyler."

Gerçekten de insanların aynı marka kıyafetler giydiği, aynı marka sigara ve içecekler içtiği bir çağda yaşıyoruz. McLuhan'ın 1967 yılında söylediği "Global Köy" bugün internet ve web sayesinde ruh buluyor. Marshall McLuhan, enformasyon akışının elektronik çağda hız-

[3] Ayseli Usluata, İletişim, İletişim Yay., İst. 1985 s:24

landığının da altını çizer. "Enformasyonun tüketimi dünyayı büyük bir tüketim fonksiyonuna sokmuştur. Dünya, insanların her şeyi aynı anda öğrendiği bir köy haline gelmektedir. Hatta günümüzde Marshall McLuhan'ın 'Global Köy'ü, 1970'lerden sonra, uydularla birbirine bağlanan, post-endüstrializmle, ideolojinin sonunun ilan edildiği ve hizmet sektörüne dayanan global kente dönüşmüştür. Dünya, modern uydu iletişimi ve kapitalist üretim biçimindeki gelişmelerle bütünleşik bir dünya olmuştur. Global kent, reklamcıların reklamını yaptıkları, tüketim mallarının üreticisi uluslararası firmalar ve ortaklarının köyü olmuştur."

Günümüzde "Global Köy"de, dünyanın hakimi uluslararası firmalardır. Bu güçlü firmalar dünyanın dört bir yanındaki insanların yaşam biçimleri üzerinde etkili olmaktadır. Aynı zamanda uluslararası firmalar neredeyse bütün dünyadaki düşünce yapılarını da etkilemektedir. Bu firmalar politika üzerinde bile etkili olmaktadır ve yönetimler üzerinde hakimiyet kurmaktadır. Bu kadar geniş güce sahip olan uluslararası şirketler insanların tüketim alışkanlıkları üzerinde de etkilidir. Global köyde insanlar hızla tüketmeye başlamıştır.

"Bu köyde insanlar neredeyse sadece tüketim için vardırlar. Marshall McLuhan aslında 'Global Köy' düşüncesini aşiret köy yaşamıyla ilişkilendirir. Birçok yönden 'Global Köy' tek bir deneyimler ağı toplamıdır."

Marshall McLuhan aslında "Global Köy" tezinde iletişim teknolojisinin, özellikle televizyonun, dünyayı benzeri duyuların paylaşıldığı global bir köy haline getirdiğini savunmuştur. Bu savı, global ekonomik sistemin işleyişinin ve çıkardığı insanlık durumlarının eleştirisi değil, umutlu ve cazibeli bir övgüsüydü. "Global Köy'ün insanları, özellikle Batılıların dışındakiler 1980'den beri elektronik medyanın haber, hayal ve imaj dünyasının içine kitleler halinde atılmışlardır. Ancak birçok iletişim uzmanına göre McLuhan'ın iddiasının aksine, globalleşme ve transformasyon siyasal, ekonomik, sosyal ve kültürel farklılıklar ötesinde insanları egemen bir dünya cemiyetinin üyesi yapmamıştır. McLuhan Global Köy'de egemen pazar ekonomisi düzeninin ve ideallerinin arayıcısı olmuştur."

"Teknoloji İnsanın Uzantısıdır"

Kanadalı iletişim uzmanına göre bütün medya insan duygularının ve güçlerinin uzantısıdır. Marshsall McLuhan "Medyayı Anlamak" kitabında bu konu üzerinde durur. Global elektronik ağı bizim sinir

sistemimizin bir uzantısı olarak görür. Sinir sistemi bütün deneyimlerimizin birleştirilmiş bir halidir ve global network de buna benzer. Ayrıca internet ve web'in çalışma sistemi beynimize çok benzemektedir.

Marshall McLuhan insanın uzantısı olan teknolojilerin insan ilişkilerini etkilediğine vurgu yapmaktadır.

"Marshall McLuhan insanın düşüncesinin ve organlarının bir uzantısı olarak yeni buluşlar yaptığını söylemektedir. Mesela toprak kazmak için icat edilen kürek insanın elinin ve ayağının uzantısıdır. Mikroskop ve teleskop da insanın gözünün uzantısıdır. Otomobil de insanın ayağının uzantısıdır. İnsanlar otomobilleri sayesinde gidecekleri yere daha az efor sarf ederek ve daha hızlı giderler. Ama aynı zamanda yeni bir teknoloji hali hazırdaki teknolojileri ya tamamen ortadan kaldırır ya da geliştirir. Mesela ateşli silahın bulunmasıyla okçuluk yeteneği ortadan kalkmıştır. Silahlar sayesinde okçuluk eskimiştir. Otomobilin icat edilmesi de yürüme kültürünü ortadan kaldırmış ve bunun sonucunda kentler ve ülkeler otomobile uygun olarak gelişme göstermişlerdir. Telefon sesin uzantısıdır. Ancak telefon insanların mektup yazma alışkanlıklarını yok etmiştir. Marshall McLuhan genellikle insanların, yeni icatların ve teknolojilerin getirdiği iyi yönlü yeniliklerle ilgilendiklerine dikkat çeker. Ancak McLuhan teknolojilerin getirdiği kötülüklerin insanlar tarafından görmezden gelindiğini vurgular. Örneğin otomobilin hızlı gittiğini ve insanın daha az efor harcamasını sağladığını sık sık dile getiririz. Ancak otomobilin yol açtığı çevre kirliliğine değinmekten kaçınırız. Otomobillerin insanları daha şişman yaptığını ve sağlıksızlaştırdığını da kabullenmek istemeyiz."

McLuhan yeni teknolojilerin insanların organlarının fonksiyonlarını da kuvvetlendirdiğine dikkat çekmektedir. Marshall McLuhan'ın bu düşünüşünün altında yatan neden yeni teknolojilerin insanların duyguları arasındaki dengeyi bozduğu inanışıdır. "McLuhan aslında bu düşüncesini Edward Hall'den etkilenerek geliştirmiştir. Hall 'Silent Language' kitabında şu ifadeyi kullanmıştır: Bugün insanlar, vücuduyla yapmaya çalıştığı her şeyin uzantılarını geliştirmiştir. Silahların evrimi diş ve yumrukla başlar ve atom bombasıyla sona erer. İşte Marshall McLuhan 'Araç Mesajdır' ve 'Medyayı Anlamak' kitaplarında bu düşünceyi ele almış ve geliştirmiştir. Ancak McLuhan, Hall'den farklı olarak bir duyunun uzamasının diğer bütün organların dağılımıyla sonuçlandığı görüşündedir."

İnsanlık Tarihi Bölümlenmesi

Marshall McLuhan insanlık tarihini dört önemli döneme ayırmıştır. Bu dönemlerden diğerine geçiş iletişimin toplum üzerinde büyük değişikliğe yol açan modelleridir. Bu dönemler şöyle sıralanır:

Kabile Çağı
Edebiyat Çağı
Basım Çağı
Elektronik Çağı (şu an içinde bulunduğumuz çağ)

Kabile çağını değiştirecek olan buluş fonetik alfabedir. Bu ilk insanlar için duyma en önemli duyularıydı. Duymayı kontrol eden beynin sağ yarı küresi bu dönemde hakim olan yarım küreydi. Alfabenin bulunmasıyla, edebiyat çağına geçilmiştir. İnsanlar bu dönemde kulakları kadar gözlerini de kullanmaya zorlanmıştır. Bu o dönem insanı için büyük bir değişim olmuştur. Marshall McLuhan'a göre fonetik alfabenin bulunmasıyla matematik, bilim ve filozofi bilim dalları ortaya çıkmıştır. Ancak bu 'edebiyat' çağı, basım teknolojisinin ortaya çıkışıyla yok olmuştur.

Gutenberg buluşuyla toplumu basılı çağa taşımış ve böylece görsel bağımlılık daha yaygınlaşmıştır. İnsanlar kelimeleri ilk kez yazılı olarak görmüşler ve yazılı kelimelerin anlamları tamamen değişmiştir. O dönemde düşüncelerin basılabilmesiyle dünya çapındaki bütün görüş ve fikirlere şekil verilmiştir.

McLuhan'a göre telgrafın icat edilmesiyle insanlar büyük bir değişim geçirerek 'elektronik çağa' geçmişlerdir. McLuhan, basılı kitapla oluşan bireyselliğin Global Köyde yeniden ortadan kalktığını düşünmektedir. Telgrafla başlayan yeni süreç bireysel ve toplumsal bilinçliliği ortaya koymuştur. Biz şimdi enformasyon ve iletişim döneminde yaşıyoruz. Elektronik medyada bütün insanların katılımı söz konusudur. McLuhan televizyonun aynı anda büyük bir hızla insanları bütün ortam ve zamanlara götürdüğüne dikkat çekmektedir.

McLuhan'a göre Gutenberg ile başlayan basım devrimi endüstriyel devrimin öncüsü olmuştur. Ancak basım devrimi aynı zamanda toplumu parçalamıştır. Dolayısıyla okuyucular tek başlarına okuma fırsatı elde etmişler ve toplumdan soyutlanmışlardır. Ancak elektronik medya sayesinde insanlar dünyayı yeniden birlikte algılamaya başlamışlardır.

"Katolik Pierre Teilhard'ın düşüncelerinden etkilenen Marshall McLuhan onun gibi elektronik uygarlaşmanın ruhsal bir ilerleme sağlayacağını ve bunun insanları Tanrı ile yakınlaştıracağına inanır.

Ancak daha sonra kendisiyle tam bir çelişkiye düşerek elektronik evrenselliği, 'kutsal olmayan dolandırıcı' ve 'Hıristiyan karşıtı bir Manifestasyon' olarak nitelemiştir."

Basılı kültürün sıralı yönetimini kıran elektronik enformasyon (bilgisayar verileri ve televizyon yayınları) bağlantısız ve düzensiz görülebilir. Sözel kültürler Gutenberg ile yazılı kültüre dönüşmüştür. Yazılı kültürde elektronik bir kültüre dönüşmektedir. Buna bağlı olarak düşünce tarzımız da değişmektedir. Marshall McLuhan, televizyonu insan yaşamının çizgisini ve düşüncesini kıran bir alet olarak görmüştür. Televizyon sayfalardan ve dizilerden oluşan sıralı basılı kültürü etkilemiştir. Yeniçağda yani elektronik çağda Öklit geometrisi yeniden geri itilmiştir. Marshall McLuhan'a göre, fonetik alfabe insanlara garip alışkanlıklar kazandırmıştır. İnsanlar hükmetme düşüncesinin etkisine girmiştir. Batılı insan alfabesiyle mandacı bir mantıkla diğer insanlara yönelmiştir. O uygarlığını, edebiyatını bütün yönlere yaymıştır.

Marshall McLuhan, taşınabilir kitabın yıktığı kabileciliğe, elektronik çağda geri döndüğümüze inanmaktadır. 19. yüzyıla ait olan görsel dünya türdeş, art arda ve birbirine bağlıdır. Ona göre günümüzde gözden kulağa geçiş olarak bir değişim yaşanmaktadır. Görsel bir dünyada yaşamanın getirdiği zorluklarla karşılaşıyoruz. Aynı anda enformasyon dünyasının etkilerini hissediyoruz.

Bu elektronik çağının bir başka ilginç özelliği gizliliği tamamen ortadan kaldırmasıdır. Elektronik hızda, patent, politika ve moda dünyasında hiçbir gizlilik kalmamıştır. Marshall McLuhan bunun en güzel örneğinin Watergate Skandalı olduğunu söylemektedir. Ona göre Watergate Skandalı, gizliliğin nasıl bir gösteriye dönüşebileceğinin en iyi kanıtıdır. McLuhan elektronik çağının en önemli aracı olan televizyonun dışarıyı içeriye, içeriyi dışarıya taşıdığını söylemektedir. Ona göre televizyon gözü kulak olarak kullanır. Televizyon çok farklı sonuçlar doğurur ve asla sadece bir ileti taşıma aleti olarak kullanılmaz.

Marshall McLuhan ayrıca görsel dünyaya sıkışıp kalmış bir toplumla, elektronik çağa geçmiş bir toplum arasında yanlış anlaşılmaların ortaya çıkabileceğinin ve bunun çatışmayla sonuçlanabileceğini belirtmektedir.

Teknolojik Determinizm Kuramı

İletişim uzmanlarına göre iletişim kuramı olarak teknolojik determinizme Marshall McLuhan şekil vermiştir. Bu kuramın arkasında

yatan temel düşünce insanların iletişiminin insanların varoluşlarını şekillendirdiğidir. McLuhan'a göre kültürümüz nasıl iletişim kurduğumuza bağlı olarak şekillenir. İletişim teknolojisindeki bir buluş kültürel değişime yol açar.

İletişim modelindeki değişim insan yaşamına şekil verir. Marshall McLuhan'a göre biz ilk başta aletlerimize şekil veririz ve daha sonra aletlerimiz bize şekil verir. "Teknolojik determinizm geçmişte ve şimdi neler olduğunun anlatılmasına yardımcı olur. Ancak Ona göre teknolojik determinizm gelecekle ilgili öngörüde bulunmaz. Böyle bir kuramın test edilmesi de hemen hemen olanaksızdır. Mesela alfabenin insanlar üzerindeki etkisini ilk alfabeyi bulan insanların tarihlerini yazma olanakları olmadığı için tam olarak değerlendiremeyiz. Bu kuramla insanların dünyaya bakışını değiştireceği sonucuna varılabilir. Teknolojik determinizm bize içerik yerine araca bakmamıza tavsiye eder. Sadece teknolojilerin şu an için bulunduğumuz çevreye şekil verdiğini düşünmek, aslında dar bir bakış açısıdır. Bu bakış; doğal evrimi, dini görmezden gelmektir. Bu ileri gidişin Tanrı'nın ve politikacıların elinden alınarak mühendislerin ve bilim adamlarının eline verilmesi anlamına gelmektedir."

Aslında Marshal McLuhan'ın teknolojik determinizme olan inancını en iyi "araçlarımızı (aletlerimizi) biz şekillendiririz ve karşılığında onlar bizi şekillendirir" sözü ifade etmektedir.

McLUHAN'I ANLAMAK

Marshall McLuhan 'Understanding Media' kitabında telefon, film, radyo, telgraf ve televizyon gibi iletişim araçlarının 20. yüzyılda medeniyeti yeniden şekillendirdiği görüşündedir. Biz gazeteyi baştan sona okumak yerine şöyle bir göz gezdiririz. Başlıklara, altbaşlıklara bakarız, fotoğrafları ve reklamları inceleriz. McLuhan'a göre aslında insanlar gazete okumazlar sıcak bir banyo gibi her sabah gazetelerin içine dalarlar.

"İnsanlık tarihini basılı çağ, elektronik çağ gibi bölümlere ayıran Marshall McLuhan'ın aslında bu görüşü özgün değildir. Marshall McLuhan kendisinin de kabul ettiği gibi düşünüşünde Harold Innis "The Bras of Communication", Chaytor'un 'From Script to Print' gibi kitaplardan etkilenmiştir." Marshall'ın "Araç Mesajdır" kuramı da birçok anlam içerir. İlk anlamı insanların içeriğine bakmadan sevdikleri için araçları kullandığıdır. Mesela televizyon, insanlar sadece televizyon izlemek için televizyon izlerler. İnsanlar sadece basımdan hoşlan-

dıkları için okurlar, telefonda konuşmayı sevdikleri için telefonda konuşurlar. İkinci olarak bir aracın mesajı toplumda bıraktığı etkidir. Örneğin basımın mesajı bütün Batı kültürünün bakışı ve basımın etkisidir. Üçüncü olarak "araç mesajdır"ın anlamı, aracın içeriğinin olasılıklarını ve limitlerini şekillendirdiğidir.

McLuhan araştırmalar, keşifler yapmayı kesin sonuca varmaktan daha çok severdi. Bu nedenle bir düşüncesini tamamen doğru olduğu gerekçesiyle çok nadir savunmuştur. Ancak, bu düşünceleri nasıl geliştirdiğini anlatmaktan sakınmazdı. İletişim uzmanlarına göre McLuhan'ın bazı düşünceleri gerçekten mantıklıdır, bazıları saçmadır ve bütün önerileri tartışmalıdır. Dolayısıyla kitaplarını okuyan iyi bir çözümleme yapmalıdır. Kitaplarında bazı hükümlere varır. Ancak bunların hiçbirisi teze dönüşmez ve hükümlerinde farklı açılardan yaklaşarak aynı sonuçlara varır. Dolayısıyla McLuhan'ın kitapları baskı insanının alıştığı gibi baştan sona okunmamalıdır. "Gutenberg Galaksisi" kitabında da McLuhan okuyucularına kitabın son bölümünden kitabı okumaya başlamalarını tavsiye etmektedir. İsteyen McLuhan'ın kitaplarında dilediği gibi tur atabilir. McLuhan eserlerinin sadece tek bir anlamı olduğunu düşünmez. Yeni medyanın insanların kendi varoluşlarına ulaşmalarını kolaylaştırdığını, ancak aynı zamanda toplumun da ona ulaşmasını kolaylaştırdığını belirtmektedir. Özel hayatı tehlikeye atacak bu duruma karşı, Kanadalı iletişim uzmanı herkesin medya hakkında çok şey bilmesini tavsiye etmektedir. Ona göre teknolojilerin çevremizi nasıl etkilediğini bularak bunların üstesinden gelebiliriz. Medya "guru"su bunun için günümüz eğitim sisteminde de ciddi değişimlere gidilmesini savunmaktadır. Gerçek bir entelektüel olmak için günümüzde medyanın etkilerini iyi bilmek gerekir. McLuhan'a göre eğitim baskı geleneğinden koparılmalıdır.

Kanadalı iletişim uzmanı 1959 yılında Ulusal Eğitim Yayıncıları Birliği ve Amerikan Eğitim Kurumu'nun medya projesinin müdürü olarak çalışır ve bu çalışmadan elde ettiği deneyimleri "Understanding Media" kitabında kullanır. Aslında Toronto Üniversitesi bünyesinde kurulan Kültür ve Teknoloji merkezi de bir kurum işlevi görmemiş ve McLuhan'ın çalışmalarını rahat yürütebilmesi amacıyla kurulmuştur.

Medya gurusu karşılaştırma yaparak ve "Bir şey akımsa, akım oluşturur" gibi kelime oyunlarını kullanarak yazılarını yazar. Bu yüzden birçok düşünüre göre McLuhan'ın anlaşılması güçtür. Kendisi bile kendi kuramları için "onları anlamaya çalışmıyorum. Benim düşüncelerim çok zordur" demiştir.

MCLUHAN'IN GAZETECİLİĞE BAKIŞI

Marshall McLuhan gazetecilik mesleğinin de elektronik çağda farklı bir boyut kazandığı görüşündedir. "Ona göre önceden gazeteci olayın yanlılarını ve karşıtlarını vererek durumun objektif bir fotoğrafını oluşturmaya çalışırdı. Daha önce gazeteciler bir olayın kırk farklı tarafı ve hatta bin farklı yönünün olabileceğini hesaba katmazlardı. Ancak daha sonra bu gazetecilik ortadan kalkmış ve Truman Capote, Norman Mailer ve Tom Wolfe'un başını çektiği yeni bir gazetecilik oluşmuştur. Yeni gazetecilik McLuhan'a göre size hiçbir tarafı vermez. Sizi bütün olayı anlayabileceğiniz şekilde olayın içine daldırır. Dolayısıyla siz bir yangının ortasında, bir kongrenin ortasında bulursunuz kendinizi. Mesela Mardi Grass.(*) Mardi Grass olmaktadır ve Mardi Grass'la ilgili objektif bir habercilik yapılamaz. Siz sadece Mardi Grass'ın içine dalarsınız."

GLOBAL KÖY

Marshall McLuhan ve Bruce R. Powers "Global Köy" kitabında 21. yüzyılda yeryüzü yaşamında ve medyada meydana gelecek dönüşümleri ele almaktadır.

Powers ve McLuhan'a göre insanoğlunun doğası, büyük bir hızla, çok yaygın bir yerküresel duyarlılığın oluşmasına ve hiçbir gizin kalmamasına yol açacak olan enformasyon sistemlerine dönüştürülmektedir.

Powers ve McLuhan kitaplarında insanların yaşantılarını, bir önceki dönemde yapılmış olanların akla uygun taklitlerini yaparak geçirdiklerinin altını çizmektedirler. Örneğin Rönesans insanı, eleştirel olmayan klasikliğin zorlanmasıyla, akıl ve insan olarak Orta Çağda yaşar. 19. yüzyıl insanıysa Rönesans'ta yaşar. Yazarlara göre biz 19. yüzyılda yazıyoruz. "Şimdiki zamanda olan odur ki, artık değişim öyle büyük bir hızla gerçekleşmektedir ki, dikiz aynası işe yaramamaktadır. Jet hızıyla giderken dikiz aynaları işe yaramazlar. Kişi, gelecekle başa çıkmanın bir yolunu bulmak zorundadır. İnsanoğlu bundan böyle, bilinmeyen karşısında duyduğu korku yüzünden yeni olan şeyleri eskisi gibi birşeylere dönüştürmek için bu kadar çok enerji harcayamaz ve sanatçının yaptığını yapmalıdır. Şimdiki zamana bir görev anlayışıyla yaklaşmalı; tartışılması gereken bir çevre olarak çözümleme ve başa

çıkma alışkanlığı geliştirilmeli ki, gelecek çok daha net bir biçimde görülebilsin."[4]

Bruce Powers, Global Köy'ün bir ansiklopedi, bir 19. yüzyıl kitabı olmadığının altını çizmektedir. Onlara göre Global Köy nihai yanıtı asla içermeyen; ekonominin tamamının, bireysel olarak yürütülen hizmetlere doğru yönelmiş gibi göründüğü; seçeneksel bir geleceği belirlemek amacıyla, geçmişi, şimdiki zamana taşıyan bir kitaptır. Powers kültürel olarak şu anda olmakta olanların ancak bir referans sistemiyle anlaşılabileceğini ve bunun McLuhan tarafından oluşturulduğunu vurgulamaktadır. McLuhan referansını yeni bir terim üçlemesiyle sunmaktadır. Bunlar görsel uzam, işitsel uzam ve dörtlüdür. Bruce Powers'a göre Global Köy, dünya kültürünü algılamanın tamamen farklı bir modunu; dinamik birçok merkezlilik doğrultusundaki modu benimsemek için kendisini yeniden nasıl konumlandığını gösterirken, bu üç terimi tanımlamaya ve sunumlamaya adamıştır.

"Görsel uzam, dört bin yıl boyunca, dev gibi tek bir parçadan oluşan ve çizgisel olan imajını oluşturma yönünde ilerleyen Batı uygarlığının akıl düzenidir. İşitsel uzamsa, insan beyninin sağ yarı küresinin bir yansıması, öncelikler sıralaması yapmayı ve yaftalar yapıştırmayı hor gören ve nitel düşüncenin şablon oluşturabilen niteliklerini ön plana çıkartan bir zihin durumudur. Ancak günümüzde, işitsel olan ile görsel olan, ışığın patlayıcı hızıyla birbirine çarpmaktadırlar. Elektrik akımı, birbirinden farklı olan toplumları bütün yerkürede, sık sık dünya çapında değer çatışmalarına ve doğası gergin kültürel rahatsızlıklara yolaçan aşındırıcı bir temas noktasına getirmiş ve böylelikle, örneğin Beyrut'ta bir rehine alındığında dünyanın öteki tarafında bulunan tüm bir ulusun tehlikeyle yüzyüze kalması sözkonusu olmuştur."[5]

McLuhan'a göre 20. yüzyılın son yarısında Doğu Batı'ya doğru koştururken Batı da oryantalizmi kucaklayacak ve bütün bunların hepsi de, birbirleriyle başa çıkma, şiddetten kaçınma çabası çerçevesinde gerçekleşecektir. McLuhan barışın anahtarının, iki sistemi, simultane olarak anlamak olduğunu söylemektedir.

Bruce Power, Marshall McLuhan ile kitaplarında teknolojilerin toplum üstündeki yapısal etkisini incelemek amacıyla bir model oluşturduklarını söylemektedir. Powers bu modelin bir keşiften kaynaklandığını; bütün medya ve teknolojilerin temelde, dilsel (linguistik) bir yapıya sahip olduklarını keşfettiklerini belirtmektedir. Powers'a göre

[4] Marshall McLuhan, Global Köy, Scala Yay. İstanbul. 2001. s:11
[5] Mc LUHAN, a.g.e, s:13-14

bütün medya ve teknolojiler yalnızca dile benzemekle kalmazlar; dahası, köklerini temel olarak insanoğlunun kendisinin duyuları vasıtasıyla çevreye doğru genişletme yeteneğinden aldıkları için bizatihi dildirler. Toronto Üniversitesi'nin Kültür ve Teknoloji Merkezi'nde McLuhan ve Powers iletişim biçimsel cephelerine yönelik bir inceleme yapmışlar ve dörtlü bir yapı çıkartmışlardır. "Medyanın bütün biçimleri, bir kültürde bir takım şeyleri ön plana çıkartmakta, ama aynı zamanda, başka bir takım şeyleri de ıskartaya çıkartmaktadırlar. Medyanın bütün biçimleri ayrıca, uzun süre önce bir kenara bırakılmış bir aşaması ya da unsuru tekrar öne çıkartmakta ve kendi potansiyel limitlerinin dışına taşırıldıklarında bir tadilata (ya da tersine çevirmeye) uğratmaktadırlar. Sonuç, dört parçalı bir metafordur."[6]

Powers'a göre logosun (sözcük) bu dört parçalı yapısı teknolojilere uygulandığında, kişi, insan eliyle oluşturulmuş herhangi bir yapının, içine uzandığı toplumdaki dinamik ve sosyal etkisini belirlemeyi başarmaktadır. Bruce Powers kitabın önsözünde McLuhan'ın bir konuyu tek bir bakış açısından ele almak yerine, her biri eşit yargısal ağırlıkta olan binlerce fikirle incelemeye ve tekrar incelemeye inandığına dikkat çekmektedir. Powers "Global Köy"ün bu bakış açısı dikkate alınarak okunmasını tavsiye etmektedir.

Kitabın "Rezonans Aralığı" adı verilen ilk bölümünde gönümüzde iletişimin bir sağ beyin modelinin oluşturulması gerektiğinin altı çizilmektedir. Zira elektrik çağında, ışık hızıyla hareket eden enformasyonun hepsi bir andalık niteliğini gösterir. "Ses, basım, imaj ve duyumsal veriler aynı anda ilerlediğinden, figürle zemin arasındaki ilişki çoğunlukla, ardışılıktan ziyade bir aradalık ilişkisidir."[7]

İnsan eliyle oluşturulmuş, yeterince gelişmiş her yapının dünya kullanıcıyı kendi içine alma eğilimi gösterdiğine dikkat çekilir. McLuhan "Gutenberg Galaksisi"nde sık sık vurgulandığı duyuların oranını bu kitabında da ele almıştır. 'Teknoloji, insan duyularından herhangi bir tanesini öne çıkarmaya zorlar, aynı anda öteki duyularla ya zayıflatılır ya da geçici olarak tümüyle ortadan kaldırılır. Yeterince ileri gidildiğinde de böylelikle insanoğlu 'kendi makinesinin bir yaratığı' haline gelir. McLuhan ve Powers rezonans aralığını, görsel ve işitsel uzamlar arasındaki görünmez sınır çizgilerinden biri olarak kabul etmektedir.

---

[6] McLuhan, a.g.e., s:15-16

[7] McLuhan, a.g.e., s:25

"Hepimiz biliyoruz ki, bir hudut ya da sınır çizgisi, iki dünya arasında, yan yana ya da paralel iki çizginin arasında yer alan ve kalabalıklık ya da evrensellik duygusu uyandıran bir uzamdır. İki kültür ya da iki olay ya da iki düşünce birbirine yakın bir konuma yerleştirildiğinde bir oynaşma (interplay) bir tur sihirli içsel alışveriş meydana gelir. Ara yüze benzerlikten ne ölçüde uzaksa, alışverişin gerilimi de o ölçüde yüksek olur."[8]

McLuhan'ı medya "guru"su haline getiren "araç mesajdır" tezine bu kitapta da değinilmiştir. Kitapta herhangi bir teknolojinin zemininin, hem onun ortaya çıkmasını sağlayan durum, hem de söz konusu teknoloji sayesinde ortaya çıkan hizmetlerden ve zarar ziyandan oluşan bütün bir çevre olduğunun altı çizilir. "Bunlar yan etkilerdir ve kendilerini kültürün yeni bir biçimi olarak rastgele empoze ederler. Medyum mesajdır. Eski bir zeminin yerine, yeni durumun içeriği geçirildiği için sıradan dikkat figürü görmeye başlar."[9]

McLuhan ve Powers kitaplarında günümüzde yaşanan yoğun enformasyon akışına da dikkati çekmektedirler. Onlara göre mekanik çağ değerlerinden geri kalan ne varsa, aşırı enformasyon yüklemesi tarafından yutulmak üzeredir. Onlara göre, medyanın belirleyiciliği, yeni kültürel zeminlerin, ister istemez yeni teknolojilerin eylemleriyle yüklenmesi, yalnızca kullanıcılar iyi ayarlanmışlarsa, yani derin uykudalarsa mümkündür.

McLuhan ve Powers'a göre kendisini anında enformasyon arenasında bulmuş olan elektronik insan, ayrıca uzam ile nedenin tek örnek bağlantılı ve kararlı göründüğü çok daha geleneksel daha eski sistemden de giderek dışlanmış bulur. Onlara göre Batılı insanlar, şimdi bunun yerine aynı anlı, dinamik enformasyon yapılarıyla bir alışkanlık ilişki geliştirmektedir. "Aynı biçimde işitme duyusu da 360 derecelik bir kürede, sanki bir magnetik alan ya da elektrik alanıymış gibi her yönden aynı anda ayrıntıları kavramaktadır; böylece kendi kendini tanımak olgusu, işitsel form içinde yeniden şekillenmekte, yeniden kazanılmaktadır. Böyle olunca önümüzdeki yüzyılda bu olay var olan bütün okul yapılarını imha edecektir. McLuhan ve Powers günümüzdeki karmaşanın çoğunun, bir elde Batılı okuryazar insanının farklı farklı yaşantısının, öteki eldeyse anında ve işitsel bilgiden oluşan yeni çevresinin bulunmasından kaynaklandığının altını çizmektedir. Batılı insan, görsel ve işitsel kültürler ya da yapılar arasında ikiye bölünmüş-

[8] McLuhan, a.g.e., s:27
[9] McLuhan, a.g.e., s:29

tür. Görsel kültür parçalıdır; işitsel kültür bütünseldir. "Merkezi elektronik teknolojileri olan yeni işitsel uzam, bütün geçmişlere aynı anda ulaşabilmemize imkân verir. Daha önce değindiğimiz kabile insanı için olduğu gibi bizim için de tarih yoktur; dünyasal olan, önüne hiçbir engel çıkmaksızın mitsel alana dönüşürler, her şeyi şimdiki haldedir."[10] McLuhan ve Powers kitaplarında sık sık elektrik çağda görsel duyudan işitsel duyuya geçildiğinin altını çizmektedir. Onlara göre elektronik teknolojisi görsel uzamın yerine geçmektedir ve zemin artık alfabetik uygarlığın moloz birikintisini içermekte de olduğundan, işitsel uzamı yeni bir form ile geri kazanmaktadır. McLuhan ve Powers bu durumun Doğu'daki yansımasının oldukça farklı olduğuna dikkati çekmektedirler.

"Doğudaki etki oldukça farklıdır. O ölçüdeki, Asya kültürleri Batılı fonatik alfabe ve aygıt donanımı giysilerini giyinmektedirler. Alfabe onların grup düşüncesinden bireyselliğe dönüşümlerinde aracı haline gelmektedir. Harold Innis, yazma medyasında gerçekleşen bir yer değiştirme dolayısıyla tapınak bürokrasilerinin yerini askeri bürokrasilerin aldığı ve genişleme ya da fetih programlarının başladığı süreci incelemiştir. İran birkaç yıl önce elektronik medyanın etkisiyle bozguna uğramış ve askeri bir yönetimden mollaların elinde tapınak denetimli bir yönetime geri dönerek, Irak gibi arkaik geleneksel töreleri çok daha az etkin olan birçok komşusuna bir geri kazanım olayında öncülük etmiştir."[11]

McLuhan ve Powers görsel uzamın fonetik alfabenin bir sonucu olduğunu düşünmektedirler. Onlara göre görsel uzam, Fenikeliler tarafından yaratılan ve Yunanlılar tarafından geliştirilen fonetik alfabenin tekdüze, süregelen ve parçalı karakterinin bir yan etkisidir. Görsel uzamın sol beyne özgü olduğu ve işitsel-dokunsal uzamın iç sağ beyne özgü olduğu tahmin edilir. McLuhan ve Powers'a göre günümüzde dayandığımız enformasyonun büyük kısmı gözler yoluyla gelir. Teknolojimiz bu etkiyi çoğaltmaya ayarlanmıştır. McLuhan ve Powers matbaadan ve fonetik alfabeden önceki insanın duyularını eşit kullandığına dikkat çekmektedirler. "Çiçero'nun zamanında beş duyu deyimi görme, işitme, tat alma, koklama ve dokunma gibi bütün duyuların eşit olarak birbirlerine çevrildiği anlamına geliyordu. Bu fiziksel ve psikolojik enerjinin sabit olduğu ve bütün duyu alanlarına dengeli bir biçimde dağıldığı, sağlıklı, doğal durumdaki insanın Latince tanımıy-

[10] McLuhan, a.g.e., s:43
[11] McLuhan, a.g.e., s:77

dı. Böyle bir durumda hallüsinasyon görmek oldukça güçtür. Herhangi bir kültürel düzenlemede, bir duyu bir enerji hücumuna hedef oluyorsa ve tüm ötekilerden daha fazla uyarı alıyorsa, her zaman sorun çıkar. Modern Batılı insan için bu, güçsel durumdur."[12]

McLuhan ve Powers'a göre Batılı insan sadece beyninin bir bölümüyle düşünür ve öteki bölümün açlığını duyar. Onlara göre sol beyin bir bölümüyle düşünür ve öteki bölümün açlığını duyar. Sol beynin kategorik hiyerarşileri için fazlaca yayılımlı olan kulak kültürünü ihmal ederek, kendisini yalnızca çizgisel bir kavramlaştırmanın kabul edilebilir olduğu bir konuma hapsetmiştir.

"Eğer kültürünüz sizi göze önem verme yönünde besliyorsa, beyniniz herhangi bir başlıca duyu eğilimine eşit ağırlık vermekte zorlanır. Yalnızca görsel faraziyelerin tuzağına düşersiniz. Yüzyıllar boyunca Japonlar, Batılılar'dan farklı olarak bir resimdeki nesneler arasında kalan resimsel uzama değer vermişler ve bu tür uzamı çizilmiş olan bütün nesnelerden daha basit olarak görmüşlerdir.

Görsel uzam yapısı, Yunan fonetik okuryazarlığınca yaratılmış olan Batı uygarlığının insan eliyle oluşturulmuş bir yapısıdır. Bütün öteki duygulardan ayrılmış ya da soyutlanmış gözler tarafından algılanan bir uzamdır."[13]

Ancak bunun yanı sıra McLuhan ve Powers'a göre bazı kişiler şans eseri gerçek anlamda iki kültürlü olacak biçimde doğru yerde ve doğru zamanda bulunmuşlardır. Onlar hem görsel, hem işitsel kültürün içinde yaşamışlardır. Örneğin Hemingway ve Toqueville hem işitsel, hem de görsel kültürde yaşamışlardır.

Görsellik kültürünün ön plana çıkmasıyla sözellik yavaşça tükenip gitmiştir. "Orta Çağın yazılı kültürü, karakter açısından katımsal olarak sözel işitseldir. Metinlerin yüksek sesle okunması gerekiyordu. Kilise ilahi okulları, sözele sadakati garantilemek için kurulmuştu. Gutenberg teknolojisi dili sistemleştirerek ve telaffuzla anlam konusunda o ana kadar var olmayan standartları kurumsallaştırarak, eskilerin işitsel / dokunsal niteliği üstüne sifonu çekti. Tipografiden önce kötü gramer diye bir şey yoktu." Ancak 1. Dünya Savaşı'ndan ve Marconi ile Edison gibi bilim adamlarının ortaya çıkışından sonra işitsel-dokunsallık yeniden ön plana çıkmıştır. Basım sayesinde radyo, film (televizyon) ve kayıt tarafından parçalanmasını kutladı. Radyo hoparlörleri, yeni bir kabileselliğinin yansıması olmuştur. Uydu, bilgisayar, veri

[12] McLuhan, a.g.e., s:77
[13] McLuhan, a.g.e., s:88

tabanı, teleteks gibi ortaya çıkan yeni medyumlar (araçlar) ve GTF, ITT gibi uluslararası çok taşıyıcılı şirketler basılı söze yönelik saldırılarını şiddetlendirmişlerdir. Marshall McLuhan'a göre bu yeni oluşumu kendi ifadesiyle sözle imaj arasındaki bu yeni oynaşmayı kafatasımızda, fiziksel olarak birleşmek için, ciddi bir çaba gösteren iki beyin taşıdığımızı kavrarsak anlayabiliriz.

McLuhan ve Powers kitaplarında ayrıntılı olarak beynin işlevlerini ele almaktadırlar. Sol beyin niceldir ve okuma yazma gibi eylemleri beynin bu yarı küresiyle gerçekleştiririz. Sağ beyinse niteldir ve uzamsal-dokunsal olanın, müziksel olanın ve işitsel olanın kaynağıdır. McLuhan ve Powers'a göre bu yarı küresel işlevler gerçek bir dengede oldukları zamanki (bu çok nadir olur) sonuç "kapsamlı kavrayıştır". "Gerçek bilinçliliğin daima nicel ve nitel bir karakteri olmuştur. Batı dünyası özellikle de Avrupa ve Amerikalılar, sol beyin düşüncesini sağ beyin düşüncesine üstün tutarlar."[14]

Ancak teknolojinin ve matbaanın etkisine girmemiş Kuzeydoğu Kanada'da Baffin Adası'nın inuit ya da Eskimo halkı için farklı bir durum söz konusudur. "Arazinin kendisi onlara, karmaşık bir biçimde gelişmiş sağ yarı küreye özgü, özel bir görsel-uzamsal yetenek kazandırmış gibidir. Ama en önemlisi, yaşam stillerinde ve sanat eserlerinde, sağ ile sol beyin arasında iyi tanımlanmış bir işbirliği var gibi görünmektedir. Bu nedenle eğer siz bir inuitseniz zihinsel fakültelerinizi sağ yarı küre doğrultusunda bir duyumsal tercihe ve duyumsal bir dokuma ve eko yapan bir ritüel form dünyasına sahiptir."[15] Sağ, sola öncülük eder. Eğer Batı'daysanız ve özellikle de çok uygarlaşmış bir kişiyseniz zihniniz sola ağırlık vermeye eğilim gösterecek, bir anlamda boyun eğimi olan bir sağ ile oynaşacaktır. McLuhan ve Powers kitaplarında ayrıca, sağ ile sol yarı kürelerin işlevlerini ayrıntılı bir biçimde ele almaktadırlar. Örneğin sol yarı küreyi etkileyecek bir kaza konuşmayı sınırlandırabilir. Ama özellikle sağ yarı kürede meydana gelen zarar, genellikle dilsel yeteneklere bir ziyan vermezken, uzamsal görevlerle ilgili icra gücünü, basit müziksel yetenekleri, bilinen nesnelerin ve yüzlerin tanınmasını ve bedensel özkavrayışı azaltabilir. Zira sözel olan sol yarı küre bedenin sağ yanını denetler ve konuşma ve görsel yetenekler üzerinde etkilidir. İşitsel olan sol yarı küre gözü temsil eder. Sağ yarı küreyse bedenin sol yanını denetler ve dokunsaldır, uzamsal ve müzikaldir. Sol yarı küre gözü temsil eder. Sol yarı -

[14] McLuhan, a.g.e., s:99
[15] McLuhan, a.g.e., s:100-101

kürede ardışık idrak hakimken, sağ yarı kürede aynı anda idrak hakimdir.

McLuhan ve Powers'a göre Batı uygarlığı, akabinin acenteliği yoluyla-işitsel olana ilişkin kavrayışımızı bastırıp sıkıştırmış olsa bile, görsel ve işitsel uzamların her insanda daima bir arada bulur.

Powers ve McLuhan bu konuda üçüncü dünya ülkeleriyle birinci dünya ülkeleri arasındaki farka da dikkat çekmektedirler.

"Üçüncü dünya, Sanskritçe gibi yazmanın fonetik olmayan bir formunu geliştirmiş olsa bile esas olarak sözel işitseldir. Öte yandan Birinci Dünya ülkeleri nüfuslarının çoğunluğu bir yarı-okuryazar duruma meylediyor olsalar bile görsel olma eğilimindedirler. Sanayi toplumlarının görsel kültürünün, elektronik teknolojilerden oluşan bir çevrede, büyük oranda işitsel bir yöne doğru etki altına girdikleri günümüzde, durum budur."[16]

McLuhan ve Powers'a göre Batılı insan ölçülebilir olguyu onaylamak için, orantısal uzamı kavramlaştırma kapasitesine bel bağlamaktadırlar. McLuhan ve Powers'a göre "Eskimo insanı, gerçekte oryantal bir dizpoziyonu olan bütün halklar gibi gerçeği 'görmek inanmaktır' ile değil, sözel gelenekle, mistizmle, sezgiyle, düşünce bütünlüğüyle bulur; bir başka biçimde ifade etmek istersek, yalnızca gözlemle ve fiziksel fenomenin ölçülmesiyle değil. Onlar için okuryazar olarak görünen görüntü, işitsel olan kadar yaygın değildir. Onların kutsal kişiler için doğru sıfat, görücü değil işitici olurdu.

Doğulular'ın bütün ruhsal ve sosyal koşullara anında uyarlanma kapasiteleri vardır. Bu onların işitsel modda olmalarının bir sonucudur. Batılılar ise, sabit bir bakış açısına bağlıdırlar.

McLuhan ve Powers Eflatun'un Batılı kültürde görselliği ön plana çıkartmaya çalışan ilk kişi olduğuna dikkat çekmektedirler. Eflatun Yunan kabileciliğinin Doğu eğilimini bozmaya çalışmıştır. O sol beyin düşüncesinin sağa üstün gelmesini sağlamıştır. Eflatun zihnin şiirsel durumunu baş düşman olarak görmüştür. Zira o yüzlerce yıllık ritmik hatırlama deneyimi alışkanlığına karşılık, listeleri devreye sokmuştur. İnsanlardan deneyimi yaşamalarını ve yeniden düzenlemelerini, sadece konuşmak yerine ne söyledikleri hakkında düşünmelerini istemiştir. Eflatun'un yapmaya çalıştığı gibi Batılı insanda sol yarı küre üstün geldikten sonra alfabe, hizmetlerin ve deneyimlerin çizgisel ve görsel bir çevresini yaratmıştır ki, bu sol ya da çizgisel yarı kürenin yükselişine ya da egemenliğine katkıda bulunmuştur. Alfabe

[16] McLuhan, a.g.e., s:102

görsel uzamı, koku, dokuma, kinestezi ve işitme duyularına ilişkin duyumsal alanların birçok diğer türünden ayırmış ve tecrit etmiştir. Sol yarı küre fonetik alfabesinin uzman nitelikleri, sözel toplumların işgal edilip ele geçirilmesi için uzun süre boyunca yegane araç olmuştur. Bu sayede Batı kültüründe propaganda etkili olmuştur. Propagandaya ve yayılmaya adanmış olan Hıristiyan kilisesi, ilk günlerinden itibaren fonetik Grekoromen okuryazarlığını benimsemiştir.

Marshall McLuhan ve Bruce R. Powers'a göre eğer bir insana dayatılan propagandanın başarıya ulaşması isteniyorsa, o insan hiç değilse az bir kültür sahibi olmalıdır. "Batı kültürünün izlerini taşımayan insanlar arasında propaganda etkili değildir. Burada zekadan sözetmiyoruz; bazı ilkel kabileler tam anlamıyla tekrarlar, ama bu zeka bizim kararlarımıza ve alışkanlıklarımıza yabancıdır. Bir temel gereklidir, örneğin öğretim; okumayla ilgilenmeyen bir insanda propagandadan kaçacaktır. İnsanlar okumayı öğrenmenin insanoğlunun ilerlemesine kanıt teşkil ettiğini düşünmeye alıştırıldı. Okuma-yazma bilmeyenlerin oranının düşmesini hala büyük bir zafer olarak kutluyorlar; okuryazarlık oranı çok düşük olan ülkeleri lanetliyorlar, okumanın özgürlüğe giden yol olduğunu düşünüyorlar. Bütün bunlar tartışmaya açıktır, çünkü önemli olan okumayı başarmak değil, kişinin okuduğunu anlaması, anladığını aktarması ve okuduğunu yargılayabilmesidir. Bunun dışında okumanın bir anlamı yoktur."[17]

McLuhan ve Powers'a göre insanların büyük çoğunluğu, belki de yüzde 90'ı okumayı bilir ama zekasını bunun ötesinde uygulamaz. Basılı, söze ya otorite ve yüksek değer atfeder ya da tersine tümüyle reddeder. Bu insanlar düşünecek ve ayırtedecek yeterli bilgiye sahip olmadıklarından ya tamamen inanır ya da inanmazlar. Propagandaya kusursuz bir uyum sağlarlar.

McLuhan ve Powers kitaplarında elektronik çağın, aynı andalıkla kaçınılmaz yüzleştirme özelliği dolayısıyla, sol yarı kürenin ikibinbeşyüz yıl süren vasatlığına karşı ilk ciddi tehdit olduğunu sık sık vurgulamaktadırlar. Günümüzde beynin sağ (aynı andalı ve işitsel) yarı küresinin ya da sol (çizelge görsel) yarı küresinin öne çıkmasını ve üstünlük kurmasını sağlayacak bir dizi değişik unsur vardır.

Yazarlara göre yeni bir konfigürasyon ya da zemin olarak elektronik medya, yalnızca sağ yarı küreye öncelik vermeye başlamıştır. McLuhan ve Powers'a göre günümüzdeki o eski ve öteki öğrenme yetersizliği güçlükleri sağ yarı küreye geri dönmemiz için bize baskı

[17] McLuhan, a.g.e., s:108

yapan televizyon ve diğer elektronik medyanın doğrudan bir sonucu olabilir. "Dikleski, bütün harfler ve sözlükler bağlamında tek bir sabit bakış açısı benimseme yetersizliğidir. Tam tersine, harflere ve sözcüklere, bakış açılarından yalnızca tek bir tanesinin doğru olduğu yönünde bir varsayımdan yoksun olarak, aynı anda çeşitli bakış açılarından yaklaşmayı gerektirir (yani bir sağ beyin uygulaması)."[18]

McLuhan ve Powers elektrik çağında yazma sistemimizin de değişmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Onlara göre eğer okuryazarlık Batı'da hayatta kalacaksa, yazma sistemimizin kısa bir zaman içinde, sağ yarı küre duyarlılıklarına ve doyumlarına uygun bir kalıp içinde yeniden biçimlendirilmelidir. "Doğrulardan ve dairelerden oluşan yazı karşısında gramer yönteminden daha kısaltılmış bir forma geçiş yapmak, kısaca herkesin bir kübist haline gelmesi gerekebilir. Sözgelimi McLuhan ve Powers günümüzde elektrik çağında kabileselciliğe geri dönüldüğünü ve bireye günümüz toplumunda yer olmadığını belirtmektedirler. Zira sol yarı küre toplumu, kabilesel grupları nasıl tehdit edici bulur ise, tıpkı bunun gibi sağ yarı küre kültüründe de özel birey için yer yoktur. McLuhan ve Powers sağ yarı küre kültürünün elektronik enformasyon çağının aynı andalığına büyük bir eğilimi olduğunun altını çizmektedirler. Çünkü batılı teknolojiler zemin itibariyle elektronik ve aynı andalıdır ve dolayısıyla yapısal olarak sağ yarı küresel ve oryantal ve doğası itibariyle sözeldir. "Durumun böyle olmasının gerekçesi, çoğu Batı teknolojisinin, bilgisayar gibi çoğunlukla da gereksiz bir biçimde, 19. yüzyıl kültürel geriliğinin bir formu olarak, mekanik tekbir şey eğilimini aklında tutuyor olmasıdır."[19]

McLuhan ve Powers kitaplarında Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin teknolojileri de zor benimsediklerinin de altını çizmektedirler. Onlara göre Asya'daki ya da Üçüncü Dünya'daki sözel insanlar ortaya çıkan yeni teknolojilere etkilerine dikkat çekecek ölçüde muhafazakârdırlar ve onların tarihi, yeniliklerin reddedilmesinin tarihidir. Bunun zıddına Batılılar ise çabuk kâr getirmesi vaadeden her şeyi benimseme ve bütün yan etkileri görmezden gelme eğilimi gösterirler. "Bir oryantalin davranışlarını, bir şablondan ötekine anında değiştirebilmesini sağlayan da işte zemine karşı bu duyarlılık, artı güçlü bir törelere uyma duyusu ve özel kimlikten yoksunluktur."[20]

---

[18] McLuhan, a.g.e., s:114
[19] McLuhan, a.g.e., s:120
[20] McLuhan, a.g.e., s:121

McLuhan bu kitapta çok önemli bir tezini daha ortaya koymaktadır. McLuhan'a göre yarattığımız her şey bizim bir uzantımızdır. Örneğin otomobil ayağımızın uzantısıdır. "İnsan eliyle oluşturulmuş bütün yapılar; dil, yasalar, fikirler ve varsayımlar, aletler, giysiler ve bilgisayarlar, bütün bunlar, insan bedeninin uzantılarıdır. İnsan eliyle oluşturulmuş her yapı bir arketiptir. İnsan eliyle oluşturulmuş eskiyle yeni yapıların sürüp gitmekte olan kültürel yeniden kaynaştırılması işi, bütün keşiflerin motorudur. Her keşfin, keşfi izleyen ve yenilik adı verilen geniş anlamı, kullanımı yönlendirir. Daha geniş anlamda, kendisini içeren çevreyle, medyumla ya da koşullar ve çevreyle bağlantısı olmayan hiçbir şeyin anlamı yoktur."[21]

McLuhan ve Powers kitaplarında sık sık elektriği, çağın işitsel-görsel olduğunu vurgulamaktadırlar. Onlara göre çağdaş fizikçiler bile işitsel ve görsel duyularını ön plana çıkartmakta ve istemeseler bile eşitçi Doğu zihniyetiyle uyumlu bir dünya görüşünü tekrar benimsemektedirler. Sonuçta zihnimizin de sağ yarı küresi, tekrar sol yarı küresine karşı zafer kazanmıştır. Zira elektronik çağda kullanılması için, iletişimin bir sağ yarı küresel şablonu gereklidir. Çünkü hem kültürümüz düşünsel değerlerini soldan sağa kaydırma sürecini tamamlamıştır. Hem de elektronik medyanın kendisi, şablon ve işlem açısından sağ yarı küreseldir. Sorun, kültürümüze yine de uygun olan ve sol yarı küresel yönetimin artığı da olacak böyle bir modelin keşfedilmesidir.

McLuhan ve Powers kitaplarının "Global Robotçuluk Doyumlar" adlı bölümünde Amerika'nın gelecekte nasıl olacağını da ele almaktadırlar. Onlara göre 19. yüzyıl Amerikası, bacalı bir ekonominin tek düze ethosu üstünde yoğunlaşmıştır. Amerika'nın amacı, uzman, kendine yeterli ve kendi kendisini yönetir olmaktı. Amerika'da 19. yüzyılda sol yarı küreye özgür duyusal bir eğilim sözkonusuydu. Amerika bu yüzyılda uzak batıya doğru mümkün olduğunca yayılmaya kararlıydı ve Amerikalılar bir sonraki pazaryerine ulaşmak için sürekli dere tepe aşıyor, ormanları geçiyorlardı. 20. yüzyıl Amerikası'ysa, bugünden yaklaşık 2020 yılına kadar daha ziyade yasal ve yasal olmayan göçün bir sonucu olarak içten içte ortaya çıkan etkiyle tek yanlı bir biçimde tahıl üretmekle ya da çelik fabrikalar kurmakla insanları beslemek kadar uğraşmayacaktır. Japonya, Çin, Güneydoğu Asya ve Orta Amerika'daki askeri maceralar, Amerika anakıtasına sürekli akan göçlerin kaynağı olmuştur ve olmaya devam edecektir.

[21] McLuhan, a.g.e., s:123

Bu güçler, Amerika Birleşik Devletleri'nin yönetiminin beyaz, Anglo-sakson kastının eğitiminin ve iş yaşantısının yapılarını kıymık haline getirecek ve herhangi tek bir tanesinin önceden başat olmadığı, salata vermesi bir etnik azınlık karışımı yaratacaktır. McLuhan ve Powers bu ırklar gücünün alıcıları olan Batı kıyısındaki ve Atlantik'in güneyindeki büyük şehirlerin, Birleşik Amerika'nın yüzyıllık köyden kente geçiş hareketi esnasında hacimlerini ikiye ya da üçe katlayan ve havalandırmanın yıl boyu çalışacağı şehirler olacağı görüşündedirler. McLuhan ve Powers'a göre Amerika, yüksek işçi ücretleri nedeniyle doğal maddelerin işlendiği, tarımsal ve düşük düzeyli imalat sanayilerinin çoğu, üçüncü Dünya ülkelerine kaptırılacak ve Birleşik Amerika ile Kanada'nın bazı bölgelerini tüketici robotları ve elektrikli kitle ulaşım araçları türünden (yüksek) tüketim mallarının yapımı konusunda sıkı dövüşen hacimler haline gelecektir. Onlara göre Amerika nüfusunun bir bölümü, yüksek teknolojinin katılımcıları haline gelmeye yetecek ölçüde eğitimli ve zihinsel açıdan uyum sağlamış olsalar bile doğma büyüme Amerikalıların çoğu, ortaya çıkacak ve zeka düzeyleri ile eğitimlerine her zaman uyuşmayacak hizmet bağlantılı işler öneren yeni tüketici ekonomisi konusunda hazırlıksız olacaklardır. Buna karşın "Amerika Birleşik Devletleri kıyılarına yığılan Çinliler, Japonlar, Koreliler, Araplar, Lübnanlılar, Meksikalılar, Orta Amerikalılar ve Kızılderililer, yeni medya teknolojilerinden iyi hizmet alacaklardır. Yüz kanallı kablo sistemleri, kültüre ve aileye göre bölünecektir. Videokasetler ve videodiskler, etnik müzik, sinema ve sahne ürünleri için yeni pazarlar yaratacaklardır. Bölgesel bankalar, elektronik araçları, azınlıkların para kullanma geleneklerine uygun hale getirilmiş, yeni kredi ve muhasebe yöntemleri yaratmak için görevlendireceklerdir."[22] McLuhan ve Powers üçüncü ya da dördüncü kuşak Amerikalılar'ın çoğunun ortaya çıkan değişiklikler karşısında uyuşup kalacakları görüşündedirler. Buna karşın henüz unutmamış oldukları yabancı geçmişleriyle yönetimin ve iş dünyasının liderleri, Amerika kentlerine ilişkin kaçınılmaz bir gerçeği görmekte gecikmeyeceklerdir. Bu gerçek şudur: "Geçmişte öncelikle demiryolu, hava ve deniz ticareti için birer aktarma ve depolama noktası olmuş olsalar da 1994 yılında belli başlı kentler, doğma-büyüme Amerikalı olanların doğum oranlarının azaldığı ve beyaz nüfusun yaşlandığı bir ülkede, ekonomik pastadan ne kaldıysa onu paylaşmak için birbirleriyle savaşan beyazların, siyah-

[22] McLuhan, a.g.e., s:141

ların, Asyalılar'ın, İspanyol asıllıların Geştaltımtrak siyasi konglomeralarına dönüşeceklerdir."[23]

Buna bağlı olarak McLuhan ve Powers'a göre siyasetçilerin stili, kendi grubu içindeki çatışmaları azaltmak ve öteki azınlıklarla sürtüşmeleri yatıştırmak olacaktır. Onlara göre birkaç kuşak sonra, yeni etnik gruplar iç evlilikler yaptıkça ve ülkenin çok daha uzak bölgelerine seyahat ettikçe, fiziksel yakınlık yerini elektronik yakınlığa bırakacaktır. Asimilasyon akımına kapılmış giderlerken, ailesel köklerini de korumak isteyeceklerdir. Dolayısıyla insan, bu ihtiyacı doyuracak özel elektronik veri hizmetlerinin oluşturulacağını da umabilir. McLuhan ve Powers'a göre bilgisayarlar ve sofistike tele-iletişim sistemleri, nüfusun % 80'i için iş üretecek biçimde biraraya gelecek ve bu da, ağır sanayiye dayalı bir ekonomiden, merkezinde tekil tüketicinin ihtiyaçları bulunan hizmet yönetimi bir ekonomiye geçişi tamamlayacaktır. Onlara göre 2020 yılında Birleşik Devletler, sol-ayarı küresel bir çeşitleme olan görsel, tekdüze, homojen düşünme tarzından, görsel, işitsel olarak tanımlamaya çalıştığımız, çok yüzeyli, konfigürasyonal bir zihin durumu olan sağ yarı küresel düşünme tarzına doğru farklı bir psikolojik geçişin üstesinden gelecektir. "Başka bir deyişle, birçok Amerikalı, matematikçi ve muhasebeci için çok yararlı olan noktadan noktaya çizgisel tutumlar tarafından esir alınmak yerine, bir kısım antogonist etnik mirastan kaynaklanan bir de farklı düşünme sistemine aynı anda tahammül etmeye muktedir olacaktır. Sosyal şablonlar, alfasayısal ölçümlerden daha çok ağırlık taşıyacaktır."[24] Kısaca Amerikalılar sağ yarı küresel değerlerin ve tutumların içine balıklama dalmaya hükümlü olacaktır.

McLuhan ve Powers bütün medyanın, yeniden yapım ve insanın icra edebileceği yeteneklerin ötesinde hızlandırılmış bir takım biyolojik yeteneklerinin bir modeli olduğunun altını çizmektedir. McLuhan yeni icat edilen her şeyin insanın bir uzantısı olduğunu söylemektedir. Örneğin, tekerlek ayağın bir uzantısıdır; elektrik devresi, merkezi sinir sisteminin bir uzantısıdır. "Her (araç) medyum, bizi ipnotize edecek bir güçle girdap oluşturan kuvvetinin zirve noktasına getirilmiştir. Medyumlar, bütün medya birarada hareket ettiklerinde bilinçliliğimizi, ruhsal anlamda tümüyle yeni evrenler yaratacak ölçüde değiştirebilirler."[25]

---

[23] McLuhan, a.g.e., s:142
[24] McLuhan, a.g.e., s:144
[25] McLuhan, a.g.e., s:145

McLuhan ve Powers insan beyninin televizyon karşısında nasıl bir tepki verdiğini de ele almaktadırlar. Hemen hemen anında, ekranda bir saniyenin otuzda biri kadar bir zaman içinde ardışık olarak yanıp sönen noktalarla sükûn bulan sol beyniniz, başat olmayan tarafsız bir duruma geçer. Ama parlak duygusal imajlarla, müzikle ve rastgele hareketlerle güdülenen sağ beyin uyanık kalır. "Bekçi köpeği solun sınırlamalarından azade kalan zihniniz, zimmen her imaya, özellikle de doğaları itibariyle duygusal ya da sembolik olanlara yanıt verecek bir durumdadır. O anda hiç de rasyonel bir müşteri sayılmazsınız."[26]

McLuhan ve Powers daha sonra televizyon ve bilgisayarın işlevlerini ayrıntılı olarak incelemeye başlarlar. Onlara göre evlerin içi, kablolu televizyon, videokasetler, videodiskler ve dördül ses düzeneği de ev inşaatlarına eklendiği takdirde çok daha etkili ve otomatik hale gelecektir. "Kaçma ihtiyacı içinde olanlar için yüksek yoğunluklu ekranlar, alfa durumunu güçlendirecek ve hızlandıracaktır. Enformasyon peşinde olanlar için, bilgisayar bağlanmış televizyon, kongre kütüphanesinin kaynaklarına yavaş yavaş üstün gelecektir.

Associated Press haber kablosu türünden uydu bağlantılarından gelen basılı verinin hızı, bireysel kullanıcılara, belki de kişinin profesyonel ihtiyaçları doğrultusunda biçimlendirilmiş, çok geniş bir performasyon menzili sağlayacaktır. Sürekli canlı enformasyon olanağı, önemli haber olaylarına diskin geri plan verilerinin sürekli güncelleştirilmesine yol açacaktır. Bir video oyununun zihniyetine alışmış olan izleyiciler, kitapları ve gazeteleri ihmal ederek bir süre sonra, en uzak limitlerine itildiğinde ideograf stiline eğri dönen haberciliği hoş karşılayabilirler."[27]

McLuhan ve Powers'a göre tek yanlış 'dağıtıcı' değerleriyle televizyon, -eğer Beyaz, Anglosakson kurulu düzeninin elinde kalırsa- etnik ayrılığa özgü yıkıcı etkilerin yolunu kesen bir payanda haline dönüşebilir. "Bireysel veri tabanı kullanıcıları, iki yönlü 'eyleşimli' değerleriyle bu medyumu, ulusal şebeke programcılığının, yalnızca birkaç kaynaktan fışkıran propagandacı karakterine direnecek biçimde kullanabilirler."[28]

McLuhan ve Powers'a göre bütün bu değişimlerin sonunda, Amerikan ekonomisi, üretici bir toplum olmaktan çıkıp pazarlamacı bir toplum olacaktır. McLuhan ve Powers Amerika'daki teleiletişim yatı-

[26] McLuhan, a.g.e., s:146
[27] McLuhan, a.g.e., s:146
[28] McLuhan, a.g.e., s:146

rımlarının çoğunun, kendi yaşadıkları dönemlerinde 1990'daki Amerika Birleşik Devletleri'ndeki evlerin % 80'ine ulaşma gibi bir hedef çerçevesinde, toprakaltı kabloya yöneldiklerine dikkat çekmektedirler. "Başlıca teknik parçası çift eksenli teller olan kablo, hâlihazırda ulusal yapan şebekelerden (ABC, CBS ve NBC) kaynaklanan sinyallerin süzülmesine ve tekrarlanmasına adanmıştır. Ancak, henüz tamamıyla yerine getirilmesi beklemekte olan en önemli işlevi, iki yönlü niteliğinde yatar. Bu da, kablo girişinden sinyal yollarken, aynı zamanda bireysel evlerden ve işyerlerinden sinyal almaktır." McLuhan ve Powers'a göre bütünüyle gerçekleştirildiğinde bu evlerin yetenekleri, hiç değilse başlangıçta, rutin eviçi görevleri, güvenlik ve tele-alışveriş gibi üstesinden gelmekte kullanılabilir. McLuhan ve Powers bunun da en azından ev sahipleri için daha fazla kişisel özgürlük ve evde çalışma şansı anlamına geldiği görüşündedir. Onlara göre bu, evin, Amerikan toplumunda, boş topraklar döneminde olduğu gibi, bir kez daha merkez nokta haline geleceğini söylemenin bir başka yoludur. Yazarlara göre gelecekte Amerikan toplumunda seri evlilikler ve boşanmalar artacak ve tam bir ekstra akrabalık ve yarım kardeşlik hali yaratacaktır. Evin içinde olup bitecekler enformasyon hizmetlerini etkileyecektir. Üretici olarak tüketici, inisiyatifi holdinglerden alacaktır.

McLuhan ve Powers kitaplarında internetin sinyalini de vermişlerdir. Onlara göre binlerce iletişim aygıtı aracılığıyla ışık hızında çalışan bilgisayar, tercihlerini, ister kusursuz düzenlenmiş bir sigorta yatırım programı, ister düşsel bir seyahat olsun, veri tabanı yoluyla önceden sinyalleşmiş potansiyel alıcılara, ısmarlama ürünler ve hizmetler üretecektir.

McLuhan ve Powers anında denetimin, aradaki kişileri giderdiğine dikkat çekmektedirler. Buna bağlı olarak da örneğin birey Amerika'da bankacılık ve sigortacılıkla uğraşan kırkbin küsur mali kuruluşun elektronik anlamda tek bir kuruluş haline geçmemesi için hiçbir teknik gerekçe yoktur. McLuhan ve Powers'a göre, Diner's Club ya da American Express gibi yatay olarak düzenlenmiş çoğulcu hizmetler veren şirketler, yalnızca uluslararası imtiyazı geçerek, bölgesel ve yerküresel hale gelebilirler. Dünya ölçeğinde düşük maliyetlerle organize olabilme yeteneği, bazı bağlantılı şirketlere herhangi bir tekil uluslararası işletmeden ya da modern devletten daha çok güç verecektir. McLuhan ve Powers enformasyon çağının, imajımızdaki dünyayı yeniden yaratmakta olduğunu dile getirmektedirler. İnsanın medya uzantıları, gezegenin insanlaştırılmasıdır; özgün yaratılışının ikinci aşamasıdır.

McLuhan ve Powers çatışmanın, insanın etkinliksizliğinden ötürü değil, teknoloji birbirleriyle uyumsuz hızlarla hareket ettiği için meydana geldiğini belirtmektedirler.

McLuhan ve Powers bütün toplumların yeni bir teknoloji benimserken başlangıçta uyuşuk kaldığının altını çizmektedirler. Zira her medyanın (araç) tüm alanı doldurmak için belli bir duyuya saldırarak bu bölgede hipnoz için gerekli koşulları yaratır. Medyum (araç) kullanıcı için bilinmez bir kuvvet haline gelir.

McLuhan ve Powers bilinçliliğin beş duyu arasındaki uyumla gerçekleştiğini vurgulamaktadırlar. McLuhan ve Powers'a göre duyular arasında birleşik bir oran bulunması, rasyonelliğin bir işaretidir.

"McLuhan bilgisayarın insanların duyuları arasındaki uyumu yeniden sağlayacağı görüşündedir.

Enformasyonu ışık engelinin biraz altında sayılabilecek bir hızla hareket ettiren bilgisayar, binlerce yıldan beri kendisini parçalara ayırmakta olan insanın sonu olabilir. Şimdiye kadar insanın uzantıları birbirleriyle savaş halindeydi. Tüfeğe karşı mızrak, lokomotife karşı atlı araba, radyoya karşı televizyon... Yatay olarak organize edilmiş, çoğul hizmetli şirket ya da ona benzer bir şeyi zenginlik olarak enformasyonu, fabrikada ya da perakende satış noktasında ilk teker dönmezden ya da ilk düğmeye basılmazdan önce tüketici ihtiyaçlarını elektronik olarak önceden ön görmek suretiyle bizi, kavrayışın bütünsellik kazandırdığı bir duruma geri döndürebilir."[29]

McLuhan ve Powers'a göre üçbin yıl süren dışa doğru patlamadan sonra içe doğru patlama çağına giriyoruz. Aynı andalığın elektrik alanı herkesi herkesle ilgilendiriyor. İletişim çağında bütün bireyler, arzuları ve doyumlarıyla birarada varolmakta... Ama bilgisayar bankaları insan imajını çözüyor. Veri bankalarının çoğu, birbirlerinin yerine geçebildikleri bir bütün halinde biraraya geldiklerinde Batılı kültürümüzün tamamı alabora olacaktır.

McLuhan ve Powers kitaplarında büyük bir öngörüyle globalleşme hakkında ayrıntılı bilgi vermektedirler. Onlara göre gelecek yüzyılda yeryüzünün kolektif bilinçliği bütün ulusların, eğer hala farklı bedenler halinde var oluyorlarsa birbirlerinin zaferlerinden ıstıraplarından acı bir şekilde haberdar olacak. "İkiliği, sinestezi kuluçkası içinde yaşayabilecekleri yoğun bir elektronik senfoni halinde, gezegenin yüzeyinden yükselmiş olacak. Buna göre yeni teknolojik insan, bütüncüllüğüne ve kapsamlılığına doğru yarışırken, yaşamak üzere tasarlan-

[29] McLuhan, a.g.e., s:156

mamış olmasıdır. Birbirlerine aynı kuvvetle karşı koyan doğa ve fiziksel yasalar dengesi olmaksızın, yeni orduya bağlantılı medya, insanoğlunun kendi içine doğru patlamasına yol açacaktır. İster evde ister işyerinde olsun, enformasyon denetim odasında oturup dünyanın her bölgesinden gelen verileri anormal hızlarla almanın imajlar, ses ya da dokunma halinde sonuçları, tehlike yaratacak kadar şişirici ya da şizofreni olabilir. Bedeni bir yerde olacak ama zihni veri bankasının her yerinde tek bir anda olmak üzere elektronik boşluk içinde yüzecektir."[30]

McLuhan ve Powers artık her şeyin sürekli değişim halinde olduğunu ve bunun da insanları tehdit ettiğini vurgulamaktadırlar. Onlara göre artık yolcu yoktur. Herkes mürettebattır. McLuhan ve Powers sürekli değişikliğin, sabit değişikliğin herkesi tehdit ettiğinin altını çizmektedirler. Onlara göre, enflasyonun temel nedenlerinden biri sürekli olarak değişen ve mutasyona uğrayan teknolojidir. Işık hızıyla hareket eden enformasyon karşısında sıradan insanlar telaş ve şiddet duygusuna kapılacaklardır. McLuhan ve Powers'a göre elektronik toplumun somut açıları, hedefleri ya da özel kimlikleri yoktur. McLuhan ve Powers kitaplarında nüfus artışı ve kaçak göçmen sorununa da değinmektedirler. Onlara göre Kuzey yarı kürenin çok kalkınmış sanayi ülkeleri, doğanın eski zamanlarında olduğu gibi bir vahşi doğa deneyimine sahip olmayacaktır. Onlara göre yeni teknolojik insan, teması kaybedecektir. McLuhan ve Powers temasın yalnızca bir deri basıncı olmadığını ve bütün duyuların aynı anda kavranması olduğuna dikkat çekmektedirler. Onlara göre doğayı doğrudan ve deneyim olarak yitirmeniz halinde denge tekerin, doğal yasanın mihenk taşını yitiririz. İster uyuşturucuyla, ister uyuşturucusuz, zihin, soyutlamanın tehlikeli sınırlarına doğru özgürce seyretme eğilimi gösterir.

McLuhan ve Powers bu yüzyılda Üçüncü Dünya'nın giderek artan oranda Batı'yı manipule ettiği görüşündedir. "'Daha zayıf' toplumlar güçlü toplumları silah yoluyla değil, fakat beyaz, Anglosakson çoğunluk onları 'görmeye' muktedir olmadığı için, Güney yarı küre ve Pasifik kıyısı ülkelerinden gelen insanların Birleşik Devletler'in içine sızarak, aşağı yukarı benzer bir biçimde bir sızma hareketiyle işgal ve fethetmektedirler."[31]

McLuhan ve Powers aşırı bilgi yüklemesinin insanların psikolojileri üzerinde olumsuz etki yaptığına da dikkat çekmektedirler. Aşırı bil-

[30] McLuhan, a.g.e., s:157
[31] McLuhan, a.g.e., s:158

gi yüklenmesi insanları duyarsızlaştırmakta ve şizofrenik bir noktaya sürüklemektedir. 21. yüzyılın en önemli kavrayışı olabilecek şey, insanoğlunun ışık hızında kontrolü yoluyla nüfus artış oranlarını azalma doğrultusunda tutmasıdır. Batı, toplumsal olarak içe patlama durumunu muhafaza ederken, Üçüncü Dünya, özellikle de Afrika ve Asya ülkelerinde nüfusların yılda ortalama 2 ya da 3 oranında artar. McLuhan yine çok iyi bir öngörüyle 2020 yılında nüfusu yeniden değerlendirildiğinde Üçüncü Dünya'nın gezegende yaşayan insanların % 80'ini içinde barındırıyor olacağının ve kendisini besleyemeyen için kendisini kendi topraklarının dışına atacağının altını çizmektedir.

McLuhan ve Powers radyonun okuma yazma alışkanlığını nasıl etkilediğinin de üzerinde durmaktadırlar. Onlar 60'lı ve 70'li yıllarda Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü'nün Afrika ve Orta Doğu'da özgür radyo istasyonlarının kurulmasını sağladığında bunun söz konusu bölgelerdeki okuma ve yazma kurumlarını sarstığına dikkat çekmektedirler. Üç yüzyıldan beri beyaz misyonerler, Batı alfabesiyle bütün bu ülkeleri kabilecilikten uzaklaştırmak için didiniyorlardı. Bir kuşaktan kısa bir sürede radyo ve daha sonra televizyon, kabilenin işitsel temelini tekrar devreye soktu. İran ve Libya'da Batılı sol yarı küresel değerler alaşağı edildi. Mollalar kalabalığın gücü, yaygın radyo ve televizyon yayıncılığı ve videokasetler aracılığıyla, yönetimlerini yeniden kurdular.

McLuhan ve Powers elektronik çağın işitsel uzamının bir yan etkisinin narsizm olduğu görüşündedir. Narsizm, AIDS'in yanıbaşında, Batılı insanın en hızlı gelişen sosyal hastalığı olma durumundadır. McLuhan ve Powers Üçüncü Dünya Ülkeleri'nin gelecekte en büyük sorunlarının nüfus ve yiyecek sıkıntısı olduğuna dikkat çekerler. Onlara göre çok fazla insan ve çok az yiyeceğin var olacağı Üçüncü Dünya Toplumları, bugünden yarına yiyecek ve barınak bulma telaşında olacaklar ve bağımsız amaçlar ya da geleceğe ilişkin sosyal tercihlerle önceden ilgilenmeye vakit bulamayacaklardır.

Onlara göre 2020 yılında yaklaşık 8 milyar insan gezegeni dolduracak ve % 15-20'si dışında bunların hepsi, bugünün azgelişmiş ülkelerinde yaşıyor olacaktır. McLuhan ve Powers, Birinci ve İkinci Dünya Ülkeleri'nden yani Birleşik Devletler, Avrupa, Rusya ve Japonya'nın sahip olanlarla sahip olmayanlar arasında, sonu getirecek felaket bir savaştan kaçınmak istiyorlarsa onlara ulusal önceliklerinden bağımsız olarak bütün gezegen için yiyecek ve ruhsal liderlik sağlamaya hazırlanmalarını tavsiye etmektedirler.

McLuhan ve Powers, okul kurumlarının sol yarı küre standartlarını ve yeteneklerin fazlaca eğilimli olduğuna işaret etmektedirler. Buna karşın onlara göre elektronik koşullarda sağ yarı küre, 2.500 yıl önce ortaya çıkışından bu yana ilk kez öncelik ve tercih hakkı almaktadır. Zira elektriksel zemin, sağ yarı küre için uygun bir çevre yaratmaktadır. Elektronik insan, aynen sağ yarı küresine uygun olarak aynı andaki açık uçlu ve işitsel çevreler yaratmaktadır. Elektronik çağda çevreye anlık yeniden uyarlanma ya da robotçuluk kaçınılmazdır. Ancak paradoksal olarak, elektronik insan, Doğu'nun ve Üçüncü Dünya'nın koşullarını, yeni dünyamızın normu olarak yeniden yaratmaktadır. Elektronik çağda kişiye bağlı olarak zaman ve yer, gerçekten göreceli hale gelecektir.

McLuhan ve Power elektronik çağda veriye ulaşmanın kolaylığına da dikkat çekmektedirler. Gerçekten de günümüzde Rusya'daki nükleer santrallerin nasıl korunduğundan, çiçek hastalığını nasıl bulaştığına kadar her türlü uzmanlık bilgisine internet aracılığıyla ulaşılabilmektedir.

"Veri bu duruma geldiğinde korunması zımmen olanaksızdır. Azıcık bir uzmanlığı olan herkes, enformasyona ulaşabilir. Sizin hesap numaranızla silahlanmış olarak, bir suçlu kadar yabancı araştırmacılar da banka bilânçonuzu bulup çıkartabilirler. Birçok banka tarafından basılı olarak muhafaza edilen çifte girişi, kodlarınızı ele geçirmek istiyorlarsa, hesap bilançosu, kullanılabilir kredi, devreden krediye ilişkin artık bilanço, kar toplamı, yatırma ve çekme tarihleri vs. üstünde çok daha sofistike sondajlar yürütebilirler."[32]

McLuhan ve Powers kitaplarında televizyonun zemini olmayan bir figür olduğuna da dikkat çekmektedirler. Örneğin "Bölgesel ya da ulusal bir televizyon da görünen bir kişi, otomatik olarak arkadaşlarından komşularından ve kendi özel damgası olan belirgin yaşama tarzından kopar. Kendi algılamalarının tersine, yaşamdan daha büyük hale gelir ve kendisine yabancılaşır. Politikacılarda ve şov dünyasının insanlarında da aynı etki görülür; tek bir farkla ki, tekrar yoluyla milyonlarca defa güçlenmiş olarak. Kişisel imajları ikon benzeri bir biçim içinde donar kalır. Kamusal bir figür olmak demek, bir arketip haline gelmek demektir; karizmatik bir figürün, size başka herkesi anımsatması anlamında."

McLuhan ve Powers bilgisayarın işi, alanlar için eğlenceye ayıracak bol vakit yaratacağı görüşündedir. Onlara göre bilgisayar işi gücü

[32] McLuhan, a.g.e., s:186

olmayanlar için, genişletilmiş hayır işleri için, elektronik politika için de rol almak üzere vakit yaratır.

McLuhan ve Powers teknolojideki hızlanmanın yönü üzerinde de durmaktadırlar. Onlar teknolojik hızlanmanın insanları, psikolojik olarak nasıl etkileyeceğini de ele alırlar. Yazarlar uyduyu da incelemeye alırlar. Onlara göre uydu telgraf ve telefon gibi kullanıcıyı çokmerkezlileştirir. "Uydu, kullanıcıyı bedensiz enformasyona döndürür. Bilgisayar / vericiyle ilişkiye geçeceği yere oturdu mu, kullanıcı artık her yerdedir. Siz her yerdeyseniz, sistemi kullanan herkes de öyledir. Uydu hakkında gerçekten yeni olan, bir anda her yerde olma sürecini yoğunlaştırmasıdır. Uydu çevresinin doğası, merkezinin ve sınırının olmamasıdır. "Merkezler" her yerdedirler. Ulusal sınırlar yoktur, yalnızca düşünce ve etki merkezleri, varoluşan düşünce ve etki merkezleri, varoluşan düşüncelerin sık sık ziyaret ettiği kentler vardır."[33]

Gutenberg Matbaası'nın ulusal kavramı pekiştirdiğini ve milliyetçilik kavramını ortaya koyduğunu savunan McLuhan bu kitabında elektronik çağda ulus kavramının yok olacağı görüşündedir. Ona göre elektronik çağda ulusallık kavramı zayıflayacak ve dünya uzay gemisinin politik donanımları, bir dünya devleti yaratırken, bölgesel devletler düşecektir. Uydu, dünya propaganda savaşında, insanoğlunun beynine ve yüreğine hitap eden başlıca enstrüman olarak kullanılacaktır. McLuhan'a göre enformasyon alışverişi pazarına, daha çok sayıda insan girecek bunlar, süreç içinde özel kimliklerini yitirecektir. McLuhan ve Powers 1900'lü yılların başlangıcından itibaren telgraf ve telefon hatlarıyla özetlenir olan telli toplumun, yavaş yavaş uzun mesafedeki radyo, mikrodalga ve uyduyla özetlenir olmaya başladığının altını çizmektedirler. Onlara göre iki eksenli kablo ıskartaya çıkmıştır. Gerçekten işitsel olan, açık telsiz yayın, bir grup sesidir. Uydu çevresi sonunda yerine tam olarak kilitlenirken, yazılım donanımı, sol yarı küreden sağ yarı küreye doğru, görsel alandan işitsel alana doğru bir geçişe önderlik edecektir. Dünya ilişkilerinde çok merkezlilik, bölünmeye ve parçalanmaya dikkat çekecektir. Ama aynı zamanda yayının hızı, şifre çözme konusundaki insan yeteneğini kendisine çekecektir. Sonuç olarak uzmanlık, kitlesel ölçekte anonim rol paylaşımını doğuracaktır.

McLuhan ve Powers anonim bir şirketin nasıl yapılandığını da incelemektedirler. Onlara göre ticari bir anonim şirket örgütü, insan zihninin büyük bir uzantısıdır. İnsan davranışlarını ekonomik bir çıkar

[33] McLuhan, a.g.e., s:169

üretmek üzere örgütleyen denetleme yapıları geliştirir. Etkinlikleri genelde beynin sol ve sağ yarı kürelerinin içsel bağımsız ilişkisiyle kıyaslanabilir. Bir şirketin çizgi işleri, sol yarı küreninkiler gibidir; anonim şirket mevcudiyetinin içsel ve dışsal ilişkilerinin nicel kapalı sistem ölçümlerini üreten sözel konuşma çerçeveleriyle ilgilenir. Sağ yarı küreyse, mantıklı bir biçimde formülleştirilmeyen yani uzamsal, müzikal, sanatçı ve sembolik olan sosyal zekayla ilgilenir. Sağ, halkla ilişkiler reklam kampanyalarının bir öncüsü olan, şirketçi çalışmalarından elde edilen soyut şablonların aynı anda idrak edilmesiyle ve algılanmasıyla uğraşır.

McLuhan ve Powers kitaplarında sık sık elektronik çağda insanların beyinlerinin sağ yarı kürelerini daha sık kullanmak zorunda olduklarını vurgulamaktadırlar. McLuhan ve Powers hepimizin bir sağ yarı küre dünyasında yaşadığımızın bilincinde olmamız gerektiğinin altını çizmektedirler. Zira 20. yüzyılda yaşam, elektriğin ortaya çıkışından bu yana yavaş yavaş sağın renk düzenine girmiştir.

McLuhan ve Powers telefon işlevlerini de ayrıntılı bir biçimde ele almaktadırlar. Onlar telefon altyapısını, telli bir ulusun 'sinir sistemi' olarak tanımlarlar. Telefon, otoyollar ve demiryolları gibi, özel bir zaman-uzam bağlantısında bizi birbirimize bağlar. Ama bir zaman çevresi içinde ardışık olan otoyollardan ve demiryollarından farklı olarak telefon, anlık temasın özel bir formunu yaratır. Bir anda uzam, hiçliği daraltır. Telefon onlara göre uzun mesafelerde girişim olayını önlemek, uzamsal uzaklığı gidermek ve insan sesinin hızını artırmak için tasarlanmıştır. McLuhan ve Powers telefonun bir aygıt donanımı olarak insan bedenini ıskartaya çıkarttığının ve bu anlamda telefonun bizim telepatiye yönelik, çağlar öncesi sağ yarı küresel eğilimimizi artırdığının altını çizmektedirler. Yeni telefonun en büyük sosyal etkisi, arayanın kimliğini yok etmesidir. "Arayan eğer tanımlanmamışsa ya da kendisini tanımlamamayı seçmişse, coğrafi bir lokasyonla ve sosyal bir işlevle teması olmaz. Gerçekten bedensizleşir ve bu ruhsal halle de denetimsizleşir. Bu haliyle ara sıra müstehcen telefon görünümleri yapan bir telefon hortlağıdır."[34]

McLuhan ve Powers televizyonun sinema üzerindeki etkilerini de incelemeye almaktadırlar. 1931'den 1945'e kadar Hollywood film stüdyoları, kitlesel izleyiciye kilitlenmişti. Eğitimli insanlar da dahil olmak üzere herkes sinemaya gidiyordu ve film senaryoları, buna bağlı olarak, orantılı bir miktar edebiyat da içeriyordu. Ama kitlesel

[34] McLuhan, a.g.e., s:200

bir medyumun karakteristiklerini daha da geliştiren televizyon ortaya çıkar çıkmaz, filmler, izleyicinin düzeyine göre uzmanlaştılar. Sanat filmi sonradan ortaya çıktı. Disney filmleri, ergenlik öncesine uyum sağladı vs. Başka bir deyişle yazılım donanımı, o güne kadar yaptığından daha yoğun bir biçimde çeşitlenmeye başladı. Yazılım donanımı çeşitliliğinde nihai sonuç, özel hattır. İlke, televizyonla da uyum göstermektedir. Primetime, kitlesel izleyici için tasarlanmıştır; ama kablo, kitlesel kullanımı parçalamak için tasarlanmıştır. Gerçekten de günümüzde IBM gibi bilgisayar şirketleri sürekli olarak yeni yazılım donanımları geliştirmektedirler.

McLuhan ve Powers elektronik çağda insanların özel kimliklerini kaybedeceklerini vurgulamaktadırlar. Onlara göre bilgisayarlılaştırılmış yüksek hızlı veri yayınının süreçlerini, ister anlasınlar ister anlamasınlar, bütün insanlar eski özel kimliklerini kaybedeceklerdir. McLuhan ve Powers uzmanlaşmanın da ortadan kalkacağını vurgulamaktadırlar. Onlara göre ortada ne bilgi varsa herkesin kullanımına açık olacaktır. Böylece bu anlamda herkes hiç kimse olacaktır. "Büyük ölçekli veri şablonlarını yorumlayan ya da yöneten ve böylelikle ışık hızı toplumunun işlevlerini denetleyen birkaç elitist de dahil olmak üzere herkes, bu robotsu sahne oyununa dahil olacaktır. Enformasyon alışverişinin oranı hızlandıkça, eski özel kimliklerinin kalite damgası olmuş olan gerçek uzmanlaşmışlıktan yoksun kalarak hepimiz, yeni robotsu anonim şirket mevcudiyetinin içine daha çok karışıp kaybolacağız. Kişi ne kadar çok enformasyon değerlendirirse o kadar daha az bilir hale gelecektir. Uzmanlık, ışık hızında varolamaz."[35]

"Global Köy" kitabının "Meleklerden Robotlara; Öklit Uzamından Aynştayn Uzamına" adlı kitabında Bruce Powers, Marshall McLuhan'a çeşitli sorular yönelterek onunla tartışmaktadır. Bu bölüm McLuhan'ın görüşlerini ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. McLuhan bu bölümde dört duyu organı olduğunu ve bütün teknolojilerin bu duyuların bir uzantısı olduğunu tekrar vurgulamaktadır. McLuhan duyuların dört ana bölüme ayrıldığını, ama tat almanın koku almanın bir çeşitlemesi olduğunu kabullenen çağdaş araştırmacılarla aynı görüşü paylaştığını söylemektedir. McLuhan dört duyu organı, görme, işitme, dokunma ve koku alma olduğunu belirterek bütün teknolojinin bu dört yeteneğin bir uzantısı olduğunu vurgulamaktadır. McLuhan beynimizin biri görsel ya da Öklit'e özgü uzamla, diğeri akustik uzamla ilişkilendirilen iki ayrı küreye bölündüğünü bu bölüm-

[35] McLuhan, a.g.e., s:227

de de tekrarlamaktadır. McLuhan Öklityan yapımının denetlenebilir olduğunu söylerken akustik (işitsel) uzamın "merkez"inin her yerde olduğunu belirterek akustik uzamın bu nedenle kaoscu gibi gözüktüğünü vurgulamaktadır. McLuhan bu bölümde filmlerin nasıl yapıldığına da değinmektedir. Ona göre filmler Öklit'e özgü ve akustik düşme tarzının, mekaniğin ve elektriğin bir karışımından ibarettir. McLuhan filmlerin yeryüzüne ilişkin uzamları zihinde canlandırmaları söz konusu olduğunda Öklitten güç aldıklarını, ama ışık hızından daha büyük hızlarla seyahat etmenin sonuçlarını zihinde canlandırdıklarında kendilerini akustik (işitsel) bir çevreye çevirdiklerini belirtmektedir. McLuhan Batı dünyasının kabile toplumundan okuryazar topluma geçildiği andan itibaren bütün yaşama tarzına nüfuz eden, sürekli büyüyen bir Öklityan düşünce karması geliştirdiğini vurgulamaktadır. Uygarlık Öklityan'dır. İlkel toplumsa akustik ve sözeldir.

Sözel Dünya, ilkeseldir. Okuryazar insan değişim konusunda daha açıktır. Okuryazarlık öncesi insanın hafızası dardır. Okuryazarlık öncesi dönem tıpkı elektronik çağda olduğu gibi grup ya da kabile kimliğinin öne çıktığı bir dönemdir.

McLuhan bilgisayarın işlevlerine de bu bölümde değinmektedir. McLuhan'a göre yeni ev enformasyon hizmetleri olan bilgisayar, bir kişi tarafından özel veri gereksinmelerini örgütlemek amacıyla kullanılır. "Bir araştırma ve iletişim enstrümanı olarak bilgisayar, geri kazanımı güçlendirebilir, kitlesel kütüphane örgütlenmesini ıskartaya çıkartır; ansiklopedik işlevi bireye geri kazandırır ve altüst olarak satılabilir türden, ısmarlamaya uygun, hızlı verilerden oluşan özel bir hat haline gelir."[36] McLuhan bilgisayarın kişiye daha çok boş vakit sağladığını vurgulamaktadır. İnsanlar da bu boş vakitlerini bir hobiyle, bir sporla, gizli bir amatör uğraşıyla doldururlar. Bilgisayar McLuhan'a göre "işi kıracak" ve kendi içlerine "ayarlanacak" daha çok zaman sağlar. McLuhan ve Powers kitaplarının son bölümü olan "Sonsuz Bir Karşı Çevre olarak Kanada"da zihinsel işlevler ve Kanada ile Avrupa'nın ve Amerika'nın bu açıdan karşılaştırılmasını ele almaktadırlar.

McLuhan ve Powers elektronik çağda bilgi yüklenmesine maruz kalan insanların saklanmak için bir yere ihtiyaç duyduklarını vurgulamaktadırlar. Onlara göre aşırı sol yarı küre yüklemesinin avantajlarını kullanan video-bağlantılı teknolojiler yarı küreler arasında var olan daha önceki dengesizliği gidererek içsel duyarlılıklarımızın içe doğru patlamasına yol açmıştır. "Ama bunun daha da ötesinde bu teknoloji-

[36] McLuhan, a.g.e., s:227

ler, uyanık olduğumuz her anı doldurarak bizim içsel barışımızı işgal edeceklerdir. Saklanmak için bir yere ihtiyacımız olacaktır."[37]

McLuhan ve Powers Avrupalılar'ın saklanmak için evlerini seçtiklerini söylemektedirler. Zira onlara göre o dışarıdaki boşluklarda değil içerdeki kalabalıkta bulur gizliliği. Bütün yaşantısını, stratejileri ve sosyal maskelerin kullanılmasını incelemekle geçirir. Avrupalı, alışkanlık gereği sosyal olmak için dışarı çıkar ve yalnız kalmak için evine gelir. Amerikalı ve Kanadalı ise bunun tam tersini yapar.

McLuhan elektronik enformasyon çağında Birinci Dünya'nın büyük uluslarının hem kimliklerini hem de amaçlarını yitirdiklerinin altını çizmektedirler.

McLuhan ve Powers elektronik çağın merkezileşmenin düşmanı olduğunun da altını çizmektedirler. "Aniden 'küçük güzeldir' denmeye ve merkezcilleşmeyi bir hastalık gibi kabul etmeye başlayan bir dünyada, kimliğin, yaşamın, niteliğinden güç alan yeni imajları oluşturmaktadır."[38] McLuhan bu yeni dönemde esnek kimliği, merkezcilikten ırak ve yumuşak odaklı imajıyla Kanada'nın avantaj kazanacağını söylemektedir. McLuhan'a göre Üçüncü Dünya'nın birçok karakteristiğini paylaşan Kanada, Birinci ve Üçüncü Dünya arasında kolayca arabuluculuk yapabilecektir.

McLuhan ve Powers insanların yalnız kalmak için nereleri seçtiklerine, kitaplarının son bölümlerinde sık sık değinmektedirler. McLuhan ve Powers Avrupalı'nın çalışmak ve düşünmek için odayı aradığını Kuzey Amerikalı'nınsa gizli uzamı sağlayacak olan otomobiline güvendiğinin altını çizmektedirler. "İnsanın hareket halindeyken bir Amerikan arabasından dışarıyı görebilmesi ama, dururken içeriyi görmemesi bu duruma tipik bir özelliktir. Bir Avrupa otomobilinde ise bunun tersi doğrudur: İnsan onun içini görebilir ama yoldayken içerden dışarıyı göremez. Yine Kuzey Amerikalı, sinemaya ya da tiyatroya sevgilisiyle yalnız kalmak için giderken, Avrupalı, izleyicilerle buluşmak için gider. Kuzey Amerikalı reklamları sinemasından ya da tiyatrosundan uzak tutarken, Avrupalı reklamların, toplu eğlence yerlerinde özel hayatını ihlal ettiğini düşünmez. Öte yandan Avrupalılar da reklamları, evlerindeki radyolardan ve televizyonlardan uzak tutarlar, ama Kuzey Amerika evlerinde özel hayat çok az olduğu ya da hiç olmadığı için, reklamlara tahammül edebilir."[39]

---

[37] McLuhan, a.g.e., s:232
[38] McLuhan, a.g.e., s:235
[39] McLuhan, a.g.e., s:242

McLuhan ve Powers merkeziyetçilik gibi kültürlerin ve milliyetçiliğinde enformasyon çağında tehlikede olduğunu vurgulamaktadırlar. Onlara göre elektrik enerjisinin ve enformasyonun, radyo ve televizyon tarafından oluşturulan yeni ve geniş sınırları, bütün ülkeler arasında kültürün ve milliyetçiliğin hâlihazırdaki formlarını değiştiren yeni ölçekli dünya sınırları ve arayüzeyleri yaratmıştır. "Birinci Dünya gözönüne alındığında, elektronik enformasyonun Dördüncü Dünyası, milliyetçiliğin ve özel kimliklerin üstündeki ışığı karartırken Hindistan, Çin ve Afrika'nın Üçüncü Dünya'sıyla karşılaştığında yeni elektrik enformasyon çevresi bu halkları grup kimliklerinden yoksun bırakma etkisini gösteriyor."[40]

McLuhan ve Powers Kanada'nın enformasyon (elektronik) çağında diğer ülkelere göre çok daha avantajlı olduklarına dikkat çekmektedirler. Zira elektronik çağda güçlü kimliklerle kutsanmış memleketler kimlik imajlarının sarsılmasıyla karşı karşıyadır. Buna karşın Kanada elektronik çağda kesin bir biçimde tanımlanmış ulusal ya da özel kimlikten yoksun olmanın avantajını yaşamaktadır. "Böylesine güçlü bir biçimde kazınmış karakteristikler olmadan yaşamasını öğrenmiş olan düşük profilli Kanadalı, süper güç durumunda var olmayan bir güvenliği ve öz güveni yaşamaya başlıyor. Elektronik çağda bütün hizmetler her yerde alınabildiğinden, merkezleşme imkânsız hale geliyor. Oysa Kanada, zaten geniş hacmi ve küçük nüfusu dolayısıyla hiçbir zaman merkezleşmeyi başaramamış bulunuyor."[41]

McLuhan ve Powers'a göre elektronik yaşantının en ideal şablonu, bugün eski sanayici aygıt donanımı ıskartaya çıkmışken, Kanada'ya özgü düşük profilli kimlik ve çoğul sınırlardır.

GUTENBERG GALAKSİSİ

Medya gurusu Marshall McLuhan'ın yazdığı 13 kitap arasında en önemlilerinden birisi de 1961 yılında kaleme aldığı "Gutenberg Galaksisi"dir. Yazar bu kitabında Gutenberg'in buluşu matbaanın ve tipografik yazının insan yaşamına etkilerini inceler. Her yeni buluşun insanın bir uzantısı olduğunu düşünen McLuhan'a göre (kulak) duyusal duyuya bağlı olarak yaşayan insan matbaanın buluşuyla görsel alana kaymıştır. McLuhan 388 sayfalık kitabında kullandığı yönetimin Claude Bernard'ın "The Study of Experimental Medicine" ("Deneysel Tıp Çalışmaları") kitabının klasikler girişinde sunulan yöntemle doğ-

[40] McLuhan, a.g.e., s:259
[41] McLuhan, a.g.e., s:235

rudan ilişkili olduğunu söyler: "Bernard gözlemin, görüngeleri rahatsız etmeksizin onları kaydetmekten ibaret olduğunu açıklar; öte yandan "Aynı fizyologlara göre deney, tam tersine, araştırmacının doğal görüngülerin koşullarında meydana getirdiği değişiklik ya da koşulları bozma düşüncesini ima eder."[42] McLuhan'a göre bunu yapmak için canlı bir öznede, kesme ya da çıkarma yoluyla bir organın çalışmasını engelleriz ve organizmanın bütününde ya da meydana gelen özel bir bozulmadan kayıp organın işlevini çıkarırız.

Gutenberg Galaksisi'nin bu yöntemi kullandığını söyleyen McLuhan, kitabının önsözünde elektronik bir çağda yaşadığımızın altını çizmektedir. "Ama biz aynı zamanda, caz müzisyenlerinin sözlü şiirin bütün tekniklerini kullandığı bir elektrik çağında ya da okur yazarlık sonrası çağda yaşıyoruz. Her çeşit sözel tarzla empati, özdeşleşim kurmak, bizim yüzyılımızda artık hiç de zor değil. Geçtiğimiz beş yüzyılın tipografik ve mekanik çağının yerini alan bu elektronik çağda, durumun bileşenleri sözlü olmadığı zaman bile, biçimi "sözel" olan ifadenin ve insanların karşılıklı bağımlılığının yeni biçim ve yapılarıyla karşı karşıya geliyoruz. Bu sorun, Gutenberg Galaksisi'nin son kesiminde daha geniş bir şekilde ele alınacak. Bu kendi içinde güç bir sorun değil, ama yaratıcı yaşamın bir ölçüde düzenlenmesini kesinlikle gerektiriyor."[43]

Kitabının önsözünde McLuhan ayrıca her aracın ve buluşun insanların bir uzantısı olduğunu vurgulayarak biyolog J. Z. Young'un "insanların sıradan konuşma ve eylemde bulunma tarzlarındaki büyük değişimlerin, yeni araçların benimsenmesiyle sıkı sıkıya bağlantısı olduğunu anlamak önem taşıyor" sözüne yer verir. Kanadalı medya kuramcısı, böylesine temel bir gerçeğin üzerinde uzun süre önce kafa yormuş olmamız halinde, teknolojilerimiz tarafından itilip kakılacağımız yerde, bütün teknolojilerimizin doğasına ve sonuçlarına kolaylıkla hakim olabileceğimizi söylemektedir. McLuhan'a göre her ne olursa olsun, Gutenberg Galaksisi, Z. Young'un bu teması üstüne gecikmiş bir meditasyondur.

McLuhan matbaanın bulunmasının insan yaşamı üzerindeki etkilerinin en iyi 17. yüzyılda hissedildiği görüşündedir. Medya gurusu McLuhan'a göre matbaanın bir sonucu olan duyular arasındaki kopuşun etkileri en iyi olarak İngiliz oyun yazarı Shakespeare'in "King Lear" oyununda görülür.

---

[42] McLuhan, Gutenberg Galaksisi, YKY, İstanbul, s:11
[43] McLuhan, a.g.e., s:9

"Duyuların soyunmasının ve dokunsal sinestezideki etkileşimlerinin kesintiye uğramasının, Gutenberg teknolojisinin sonuçlarından biri olması pekâlâ mümkündür. İşlevlerin bu şekilde ayrılması ve indirgenmesi süreci, King Lear'in yazıldığı 17. yüzyılın başında kesinlikle kritik bir noktaya ulaşmıştı."[44]

McLuhan matbaanın yol açtığı ayrımla Batılı insanın göz dünyasına yöneldiğini ve kulak dünyasından koptuğunu belirtmektedir. Medya gurusuna göre kulak dünyası sıcak bir dünyayken, göz dünyası görece soğuk, taraf sız bir dünyadır, Batılı, kulak kültürü insanlarına tam bir soğuk nevale gibi görünür. Ancak iletişim uzmanı McLuhan matbaanın etkilerinin yavaş olduğunu ve okuryazarlık, dil ve duyarlılık altyapılarını ancak yavaş yavaş değiştirdiğini belirtmektedir.

McLuhan'a göre Rusya bile hala derinlemesine sözel bir eğilim taşımaktadır. McLuhan bunun sonucu olarak görsel kültürün daha çok etkisine girmiş, Amerika'nın ve İngiltere'nin değer verdiği şeyin ifade özgürlüğü olduğunu, ancak Sovyetler Birliği'nde bu özgürlüğü kullanmanın sonuçlarının öne çıktığına dikkat çekmektedir.

"Medyanın sonuçlarına yönelik bu Sovyet ilgisi, karşılıklı bağımlılığın topyekün yapıda anlık neden ve sonuç etkileşiminin sonucu olarak ortaya çıktığı, bütün sözel toplumlarda doğal olan bir ilgidir. Bir köyün karakteri böyledir. Ya da elektrikli medyanın ortaya çıkışından bu yana, küresel köyün karakteri de böyledir."[45] McLuhan küresel karşılıklı bağımlılığın bu yeni temel boyutunun, en çok farkında olanların da reklamcılar ve halkla ilişkiler topluluğu olduğunu vurgulamaktadır. McLuhan kitabında fonetik alfabenin insanı kabile insanı olmaktan çıkardığını elektronik teknolojiyle insanın tekrar kabile insanına dönüştürdüğünü belirtmektedir. Resimsel hiyeroglif hiçbir yazı tarzı, fonetik alfabenin insanı kabile insanı olmaktan çıkarma gücüne sahip değildir. Fonetik yazıdan başka hiçbir yazı çeşidi, insanı topyekün karşılıklı bağımlılığın ve ilişkilerin sahiplenici dünyasının, yani işitsel ağın dışına taşımamıştır. McLuhan fonetik alfabenin insanı kabile insanı olmaktan ve yalnızlığa itmesinin dışında aynı zamanda şizofreni yaptığı düşüncesindedir. Ona göre şizofreninin, okuryazarlığın zorunlu bir sonucu olması mümkündür.

"Eş zamanlı ilişkilerin bu büyülü dünyasından, yani sözel ve akustik uzaydan, kabile insanı olmaktan çıkmış insanın özgürlük ve bağımsızlığına giden tek bir yol vardır. Bu yol, fonetik alfabeden geçer. Fo-

[44] McLuhan, a.g.e., s:27
[45] McLuhan, a.g.e., s:33

netik alfabe, insanları derhal ikilik ilkesine dayanan şizofrenin değişik derecelerine götürür."[46]

McLuhan fonetik yazıyla birlikte duyuların birbirinden koptuğunu ve aralarındaki uyumun bozulduğunu belirtmektedir. McLuhan teknolojik genişlemeden kaynaklanan yetiler arasındaki bölünme ya duyulardan birinin ya da diğerinin dışsallaştırılması olgusunun, geçen yüzyılın çok yaygın bir özelliği olduğunu belirtmektedir. McLuhan'a göre tarihte ilk kez kendi döneminde bu kültür başkalaşımlarının nasıl başladığının bilincine varılabilmiştir. Marshall McLuhan, matbaadan önce özellikle insanlar arasında güzel konuşmaya ve hitabet sanatına önem verildiğine dikkat çekmektedir. McLuhan, o dönemin önde gelen düşünürlerinden Cicero'nun bilgeliği iyi konuşma olarak gördüğüne vurgu yapmaktadır. McLuhan o dönemde bilginin ancak iyi konuşma sayesinde insanların zihnine ve yüreğine sokulabildiğini söylemektedir. McLuhan kitabının her bölümünde vurguladığı duyular arasındaki uyumun nasıl koptuğunu şöyle özetlemektedir.

"Bir kültürün içinden ya da dışından bir teknoloji başlatılır ve bu teknoloji duyularımızdan birine ya da diğerine yeni bir vurgu ya da üstünlük verirse, bütün duyularımız arasındaki oran değişir. Artık ne eskiden hissettiğimizin aynını hissederiz, ne de gözlerimiz ve kulaklarımız ve öteki duyularımız aynı kalır. Anestezi koşulları dışında, duyularımız arasında sürekli bir etkileşim vardır. Ama herhangi bir duyu, yüksek bir yoğunluk düzeyine çıkarıldığında, öteki duyular üstünde anestetik bir etki yapar."[47]

McLuhan, elektronik teknolojisi dünyada duyular arasındaki oranın işitsel duyunun lehine değiştiğine dikkat çekmektedir. Marchall McLuhan, elektrik teknolojisinin dünyamızı görsel bir yönelimden işitsel bir yönelime kaydırdığını ve çevremizde her gün pek çok duygulanım ve çatışmanın ortaya çıktığını belirtmektedir. Ona göre uygar insanların çoğunun, sözel ve işitsel kültürlerin çok yüksek duyusallığıyla karşılaştırıldığında, algılamalarında ham ve uyuşuk oldukları son derece aşikârdır. Zira göz, kulağın hassasiyetlerinden hiçbirine sahip değildir.

McLuhan kitabında okur yazar toplumla, okur yazar olmayan toplum arasındaki farka da değinmektedir.

Ona göre el yazması dünyası, serinkanlı, görsel uzaklığın yerine, bütün duyuların katılımını ve empatiyi koyar. Okuryazar olmayan kül-

[46] McLuhan, a.g.e., s:35
[47] McLuhan, a.g.e., s:38

türlerse kulağın göz karşısında öylesine ezici bir zorbalığını yaşarlar ki, bu ilişkinin dinleyen tarafında, duyular arasında dengeli herhangi bir etkileşim bilinmez. Tıpkı matbaanın Batılı'nın deneyiminde görsel bileşeni aşırı bir yoğunluğa ulaştırmasından sonra duyuların dengeli etkileşiminin çok güç olması gibi.

Buna karşın McLuhan elektrik dünyasında yeniden hızla işitsel dünyaya ilerlendiği görüşündedir. Ona göre elektrik küresel ölçekte çok yüksek derecede karşılıklı bağımlılık koşullarını yarattıkça yine eş zamanlı olayların ve topyekün bilinçliliğin işitsel dünyasına doğru hızla ilerlenmektedir. Marshall McLuhan okur yazarlık ve görsel eğilimin, tam bir yıkıma uğramadan önce elektriğe ve "birleşik alan" bilincine uzun bir süre karşı koyabileceğini düşünür. McLuhan uzun zamandır okur yazar olan kültürlerin, doğal olarak çağımızın bütünsel elektriksel alan kültürünün işitsel dinamiklerine karşı daha dirençli olduğu görüşündedir. Gerçekten de üçüncü dünya ülkelerinin görsel teknolojiden daha çabuk ve kolay etkilendiklerini ve elektronik teknolojinin büyüsüne daha çabuk kapıldıklarını görüyoruz.

McLuhan 1962 yılında yayımladığı kitabında kendinden sonraki yıllarda kültürel emperyalizm ve küreselleşmenin yaşanacağını sezinlemiştir. "Şu anda yalnız bölünmüş ve kılık değiştirmiş dünyalarda ampirik olarak yaşamakla kalmayıp aynı zamanda birçok dünya ve kültürde çoğulcu olarak yaşayabilmemiz de mümkün. Artık tek bir kültürde insan duyguları arasındaki tek bir orana tek bir kitap, tek bir dil ya da tek bir teknolojiye olduğumuzdan daha çok bağımlı değiliz."[48]

McLuhan bu kitabında 1960'lı yıllarda ilk kez ortaya attığı ve büyük tartışmalara yol açan "Global Köy" kavramına da sık sık değinmektedir. Ona göre kesin olan bir şey var ki, o da, elektromanyetik keşiflerin bütün insani ilişkilerde eş zamanlı alanı yeniden yaratmış olduğudur. Öyle ki, insan ailesi artık "küresel bir köy" koşulları altında yaşamaktadır. Şu anda biz kabile davullarıyla çınlayan tek bir büzüşmüş uzayda yaşıyoruz.

O kendi döneminde dünyanın gelecekte neyin etkisi altına girebileceğini çok iyi tahmin etmiştir. Ona göre yeni elektronik karşılıklı bağımlılık, dünyayı küresel bir köy imajında yeniden yaratır. Marshall McLuhan yeni elektrik kültürün, yaşamlarımıza sokabilecek bir temel sağladığı görüşündedir. Marshall McLuhan kitabında, George Orwell "Bin Dokuz Yüz Seksen Dört" kitabında işlediği büyük bir biradere de

[48] McLuhan, a.g.e., s:47

değinmektedir. McLuhan kitabında "Büyük Birader"in yaşamımızı nasıl etkilediğini şöyle anlatır:

"Dünya, büyük İskenderiye kütüphanesine doğru evrilmek yerine, çocuklar için bilimkurgu ürünlerinde olduğu gibi, bir bilgisayara, elektronik bir beyne dönüşmüştür. Ve duyularımız dışarı çıktığı için, Büyük Birader içimize girmektedir. Böylece, bu dinamikten haberdar olmadığımız takdirde, derhal kabile davullarının küçük dünyasına, bütünsel karşılıklı bağımlılığa ve zorla kabul ettirilmiş bir birlikte varoluşa tastamam uygun düşen bir panik ve dehşet evresine gireceğiz."[49]

McLuhan'a göre "Büyük Birader'in gözü bizde" değildir. Zira o artık içimize girmiştir. Orwell'in dediği gibi artık insanları bir örnek hale getirecek ve düşünce sistemlerini aynılaştıracak büyük bir gücün varlığı McLuhan'a göre artık içimizdedir ve ruhumuzdadır.

Marshall McLuhan kitabının ilerleyen bölümlerinde dokunsal ve işitsel alanla görsel alanın farkları üzerinde durmaktadır.

Duyuların kullanımının kültürleri etkilediğinin altını çizen McLuhan, hangi kültürde yaşadığına bağlı olarak sanatçıların yapıtlarının da etkilendiğini vurgular. Örneğin işitsel kültürün etkisinde yaşayan Cezanne, nesneleri görülüyormuş gibi değil, tutuluyormuş gibi boyamıştır. McLuhan yazı ile konuşma arasındaki farka da değinmektedir. McLuhan yazının görsel olmayan uzay ve duyuların görsel bir çerçeve içine alması olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla yazı, alışılagelmiş duyusal etkileşimden görsel duyunun bir soyutlanışıdır. Medya "guru"su, konuşmanın aynı anda bütün duyuların dışlatılmasıyken, yazının konuşmadan soyutlandığını vurgulamaktadır. McLuhan fonetik yazının konuşma için görsel bir kod oluşturduğunu ve konuşmanın fonetik yazının içeriği olduğunu söylemektedir.

Marshall McLuhan'ın çalışmalarında en çok etkilendiği isim olan Harold Innis'in ilk kez gösterdiği gibi alfabe, saldırgan ve militan bir kültür özümleyicisi ve dönüştürücüsüdür. Buna karşın McLuhan okur yazar olmayan tarzların ister ilkel geçmişte, ister günümüzün elektronik dünyasında olsun artık, eşzamanlı ve süreksiz olduğuna vurgu yapmaktadır. Matbaa kültürüyse bir örneklik, süreklilik ve türdeşliği getirmiştir.

McLuhan kitabının hemen hemen her bölümünde matbaanın günümüz kültürüyle çatışma halinde olduğunu vurgulamaktadır.

---

[49] McLuhan, a.g.e., s:49

"Gelgelelim matbaa aşaması, bugün elektronik dünyanın yeni organik ve biyolojik tarzlarıyla çatışma halindedir. İşte bizim çağımızı okur yazar olmayan kültürlerle, deyim yerindeyse doğuştan birleşmiş kılan, karakterinin bu tersine çevrilişidir."[50]

McLuhan günümüz insanının, yerli ya da okuryazarlık öncesi insanların deneyimini anlamakta güçlük çekmediğini, onu kendi kültüründe elektronik olarak yeniden yarattığını söylemektedir. Zira "Grekler arasında görsel vurgunun artışı, onları ilkel sanattan uzaklaştırdı, şimdi elektriğin toptancılığının birleşik alanını içselleştirdikten sonra, elektronik çağ bu ilkel sanatı yeniden icat etmektedir."[51]

Ona göre çağımız kendisini, eşzamanlılığın elektronik baskısı yüzünden sözel ve işitsel tarzlara geri aktardıkları, geçmiş pekçok yüzyıl tarafından görsel öğretilerine ve modellerin eleştirisiz kabul edildiğinin gittikçe daha kesin bir şekilde bilincine varıyoruz. McLuhan matbaayı ve tipografik yazıyı incelediği "Gutenberg Galaksisi"nde okur yazarlık tarihinin ancak küçük bir bölümünün tipografik olduğuna dikkat çekmektedir. Batı dünyasında kitabın tarihinin ancak üçte biri tipografik olmuştur. McLuhan kitabında sık sık belirttiği kültürlerin icat edilen aletlerden etkilendiği düşüncesini en iyi şu şekilde ifade etmektedir: "Kültürler, şimdiye kadar toplumlar için mekanik bir kader, kendi teknolojilerinin otomatik bir içselleştirilmesi olagelmiştir."[52]

McLuhan okuryazar olmayan insanın özellikleriniyse şöyle sıralamaktadır. McLuhan bunun için James Joyce'un görüşlerinden yararlanmaktadır. Joyce'a göre okuryazar olmayan insan, düşünce ağını bütün dünyaya yayar ve okuryazar olmayan halkların çoğu, aşırı derecede gerçekçidir. Okuryazar olmayan hakların dünyanın okuryazar halklarının yaptığından çok daha sıkı bir şekilde, kendilerini içinde yaşadıkları dünyayla özdeşleştirdiğini anlaması gerekir. İnsanlar ne kadar okuryazar olurlarsa, yaşadıkları dünyadan kendilerini o kadar çok koparırlar, okuryazarlık öncesi insan, mantığa çok sık ve çoğu zaman yetersiz öncüller temelinde başvururdu.

Marshall McLuhan duyuların kullanımının sanat ve bilimi de birbirinden ayırdığı görüşündedir.

"Göreceğimiz gibi, 16. yüzyıl açısından, sayı ve görsellik ya da dokunsallık ve retinal deneyim, birbirinden bütünüyle ayrıldı ve her

---

[50] McLuhan, a.g.e., s:68
[51] McLuhan, a.g.e., s:92
[52] McLuhan, a.g.e., s:110

biri sanat ve bilimin birbirine rakip imparatorluklarını kurmak üzere kendi yollarına gitti."[53]

McLuhan bunun yanında bir duyunun diğer duyuya karşı zafer elde etmesinin uzun bir süreçten geçtiğini de belirtmektedir. Bu sürece en iyi örnek el yazması kültürüdür. Aslında göze hitap eden el yazması eserleri uzun süre yüksek sesle okunmuştur. Rönesansta matbaanın kullanılmaya başlamasından sonra da insanlar yüksek sesle okumaya devam etmişlerdir.

"Bu açıdan elyazması kültürü, sırf icra olarak yayın yoluyla yazarla dinleyicisinin fiziksel olarak bağlantılı olması nedeniyle bile olsa, söyleşiseldir." El yazması eserlerin sözel sunuşunun, edebiyatın niteliğinin de etkilendiğini görmek gerekir. O dönemde özellikle şiirin bütün çeşitleri sözel sunuş için tasarlanmıştı. 12. yüzyıl dinleyicisi okumaları bölüm bölüm dinlerken biz oturup onu boş zamanımızda okuyabilir ve arzumuza göre önceki sayfalara geri dönebiliriz. "Okur çocuklarının geleneksel bilgisi, el yazması insanıyla tipografik insan arasındaki uçurumun göstergesidir."[54]

McLuhan elyazması kültürünün özellikleri üzerinde durduktan sonra yine matbaanın insanlar üzerindeki etkisini incelemeye devam etmektedir.

McLuhan özellikle belleğin matbaanın icadıyla uğradığı zararın üzerinde durur. Kanadalı iletişim uzmanı bu konuda H. J. Chaytor'dan yararlanmaktadır. Chaytor "From Script to Print" kitabında matbaanın bellek üzerindeki etkisini çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. "Belleğimiz matbaa tarafından sakatlandığı, yalnızca raftaki bir kitaba bakmakla bulabileceğimiz bir konuyu "belleğimize yükleme"ye ihtiyacımız olmadığını biliyoruz artık. Nüfusun büyük bir bölümünün okuryazar olmadığı ve kitapların nadir olduğu bir dönemde, bellek çoğu zaman modern Avrupalı'nın deneyimiyle karşılaştırılamayacak ölçüde güçlüdür. Kızılderili öğrenciler bir ders kitabını ezbere öğrenebilir ve bir sınav salonunda kitabı sözcüğü sözcüğüne tekrarlayabilirler."[55] Ancak Marshall'a göre daha kusurlu anımsamanın daha temel nedeni, matbaayla birlikte, görsel duyunun işitsel-dokunsaldan tam bir şekilde ayrılmış olmasıdır.

McLuhan kitabında öğrencisi Walter Ong'un da görüşlerine yer vermektedir. McLuhan'ın düşüncelerinden etkilenen Walter Ong,

---

[53] McLuhan, a.g.e., s:117
[54] McLuhan, a.g.e., s:122-130
[55] McLuhan, a.g.e., s:134

kültürel çözümlemesini sözlü kültür ve yazılı kültür olarak ikiye ayırmaktadır. Onun çözümlemesinde ikinci yazılı kültür ve ikinci sözlü kültür vardır. Televizyon ikinci sözlü kültürü temsil ederken bilgisayar ikinci yazılı kültürü temsil eder.

İşte McLuhan'da "Gutenberg Galaksisi"nde Ong'un tipografinin yükselişiyle insan duyarlılığında meydana gelen değişimi nasıl ele aldığını görmektedir.

"Ong tipografinin yükselişiyle insan duyarlılığında meydana gelen değişimi, basımcılığın kullanımının, sözcüğü sesle olan özgün bütünleşmesinden nasıl uzaklaştırdığını ve ona daha çok, uzayda bir şey olarak muamele ettiğini göstererek vurgular."[56]

Marshall McLuhan kitabında aslında enformasyon artışının ve enformasyon akışının hızının da görsel düzenlenişi desteklediği görüşündedir. Matbaa gibi enformasyonların artışı da görsel duyunun ön plana çıkmasında etkili olur."Enformasyon hareketinin niceliğindeki artışın kendisi, tipografiden önce bile bilginin görsel düzenlenişini ve perspektifin yükselişini destekledi."[57] Bu duruma en iyi örnek haber kanallarıdır. Görselliğe dayalı bu kanallarda enformasyon hemen hemen anında izleyiciye taşınmaktadır.

Marshall McLuhan'a göre matbaanın getirdiği tipografi milliyetçilik üzerinde de etkili olmuş ve tipografi milliyetçiliği tam olarak beslemiştir. McLuhan burada Horald Innis'in "Empire and Communications" adlı yapıtından yararlanmıştır. Horald Innis özellikle mamul kağıdın 12. yüzyıldan sonra bol bulunur olmasının erken dönem imparatorlukların kurulmasına yardım ettiğini vurgulamaktadır.

"Zamanı vurgulayan araçlar, parşomen, kil, taş gibi kalıcı nitelikte olanlardır... Uzayı vurgulayan araçlarsa, papirüs ve kâğıt gibi, daha az kalıcı ve hafif niteliktedir. Mamul kağıdın, özellikle 12. yüzyıldan sonra bol miktarda bulunabilir olmasıyla, uzak bölgelerdeki bürokratik ve merkezi örgütlenme büyümüştür."[58]

McLuhan ,rönesansın işitsel-dokunsal deneyimi görsel terimlere aktarıldığı bir çağ olduğunu belirtmektedir. Medya gurusu bütün Orta Çağ gelişmelerinde olduğu gibi, sonraki evrelerin gittikçe artan görsel bir vurgu tercihini gösterdiğini belirtmektedir. McLuhan kitabında işitselin görsel sözcüğe dönüşümünün tipografinin başlıca sonucu olduğunu sık sık vurgulamaktadır.

---

[56] McLuhan, a.g.e., s:149-150
[57] McLuhan, a.g.e., s:165
[58] McLuhan, a.g.e., s:165

Milliyetçiliğin oluşmasında etkili olan tipografi McLuhan'a göre sinemaya çok benzemektedir.

"Baskının okunması, okuyucuyu sinema projektörünün rolüne sokar. Okuyucu, önündeki basılı harfler dizisini, yazarın zihnin hareketlerini kavrayışına uyan bir hızla hareket ettirir. Yani, baskının okuyucusunun işte aradaki bu benzerlik hem tipografinin hem de sinemanın görsel duyuya hitap etmesinden kaynaklanır."[59]

McLuhan kitabında baskının okuyucusuyla, elyazmasının okuyucusunun birbirinden farklı olduğuna da dikkat çekmektedir. Ona göre baskı, yüksek sesle okumayı yavaş yavaş anlamsızlaştırmış ve okuyucuya kendisini yazarının ellerinde olduğunu hissettirinceye kadar okuma edimini hızlandırmıştır. McLuhan, baskının kitlesel olarak üretilmiş ilk şey olduğu gibi, bir örnek ve yinelenebilir olduğunu da vurgulamaktadır.

McLuhan kitabında sık sık tipografinin bütün deneyimi tek bir duyuya indirmesini, tipografinin sanat ve bilimler üstünde olduğu kadar insan duyarlılığı üstündeki etkisinin sonucunda ortaya çıktığı görüşündedir.

McLuhan el yazması kültürünün, tipografisinin ortaya çıkardığı gibi yazarlara ve kamuoyuna sahip olmasının da imkânsız olduğunu söylemektedir. Basılı sayfa mizanpajını bütünüyle değiştirirken siyaseti ve toplumu da değiştirmiştir. McLuhan halkın çoğunun elyazmasıyla basılı kitap arasındaki farkı görmemesinden şikayet etmektedir.

"Bugün, televizyonun mozaik imajıyla fotoğrafın resimsel uzayı arasında birçok ortak yön olduğunu düşünürüz. Aslında bunların hiçbir ortak yönü yoktur. Basılı kitapla el yazmasının da öyle. Basılı sayfanın gerek üreticisi, gerek tüketicisi, onun el yazmasının dolaysız bir devamı olarak düşünür."[60] McLuhan ayrıca el yazması kültürünün tamamen kendin yap kültürü olduğuna dikkat çekmektedir.

McLuhan'a göre basılı kültür yazarlarla ve onların gerçek kimliğiyle ilgilenen sadece tüketici yönelimli bir kültürdür. Oysa elyazması kültürü üretici yönelimlidir, neredeyse bütünüyle bir "kendin yap" kültürüdür ve doğal olarak malzemenin kaynaklarından çok, konuyla ilgisine ve kullanışlılığına bakar.

McLuhan "Gutenberg Galaksisi"nde baskı kültürünün tüketici kültürünü de beraberinde getirdiğini söyler. Baskıyla birlikte Avrupa'nın ilk tüketici çağını yaşadığını belirtmektedir.

---

[59] McLuhan, a.g.e., s:177

[60] McLuhan, a.g.e., s:185

"Yalnız baskının bir tüketici aracı olması nedeniyle değil, onun insanlara bütün diğer etkinliklerini de sistemli ve çizgisel bir temelde nasıl örgütlemesi gerektiğini öğretmesi sayesinde, O insanlara pazarların ve ulusal ordular nasıl yaratılacağını gösterir."[61]

Zira McLuhan'a göre baskı insanların ilk kez kendi yerli dil özelliklerini görmelerine ve yerli sınırlar temelinde ulusal birlik ve iktidarı görselleştirmelerine olanak tanıdı.

McLuhan kitabında günümüz elektronik enformasyon dönemine değinir ve bunun etkileri üzerinde de durmaktadır. "Uzmanlaşma ve yalnızlığı getiren baskı kültürünün aksine elektrikli enformasyon bütün toplumsal düzeylerde uzmanlaşma ve kişisel inisiyatiften çok, diyalog ve katılma koşullarını ve ihtiyacını yeniden kuruyor." McLuhan'a göre bu yeni tür karşılıklı bağımlılıkta rol alışımız bir çoklarında rönesans mirasımızdan gönülsüz bir yabancılaşma yaratıyor.

McLuhan basılı kültüre alışan insanın elektrik enformasyon çağına alışmasının kolay olmadığını vurgulamaktadır.

Bizim film, radyo, TV gibi yeni medyaya karşı Batılı tepkimiz, bu "meydan okumaya" karşı, apaçık bir kitap kültürü tepki olmuştur. McLuhan, bir kültürden diğer kültüre geçişte neden zorlanıldığını da anlamaya çalışır. Ona göre bu zorlanmada bilinçaltının etkisi büyüktür. Zira zihinsel süreç ve zihnin tutumunda ortaya çıkan fiili öğrenimin aktarılması ve değişim neredeyse bütünüyle bilinçaltıdır. "Anadil aracılığıyla bir duyarlılık sistemi olarak edinenler ister verbal ister sembolik olsun, öteki öğrenme yeteneği etkileyecektir. Basılı kültürün çizgisel ve türdeş tarzlarına gömülmüş olan yüksek ölçüde okuryazar Batılının, modern matematik ve fiziğin görsel olmayan dünyasında bu kadar güçlük çekmesinin nedeni de belki budur. Hiç kuşkusuz yeni icat edilen bir aracın bir teknolojinin toplumlar tarafından çabuk benimsenmesinde başka unsurlar da etkilidir ve yeni bir teknoloji aynı zamanda bilinci uyuşturma gücüne de sahiptir. İnsanın tasarladığı ve dışsallaştırdığı her teknoloji, ilk içselleştirilme döneminde insani bilinci uyuşturma gücüne sahiptir. Zira onları yapan biz olduğumuz için makineler hakkında bilinmesi gereken her şeyi bildiğimize kendimizi inandırmak hatasına sık sık düşeriz."[62] McLuhan Gutenberg teknolojisiyle birlikte, makinenin havalanma, yükselme çağına girdiğine dikkat çekmektedir. Avrupa Gutenberg ile birlikte, değişimin kendisinin, top-

[61] McLuhan, a.g.e., s:196
[62] McLuhan, a.g.e., s:200

lumsal yaşamın arketipsel kuralına dönüştüğü, teknolojik ilerleme evresine girmiştir.

McLuhan kitabında matbaanın bilimcilerin işini kolaylaştırdığını ancak kuramların veya yeni bilginin benimsenmesini hızlandıracak hiçbir katkıda bulunmadığını söylemektedir: "Eşit derecede paradoksal bir husus, basımın, okuyucuyu sınırsız özgürlük ve kendiliğinden oluşan öznel bir evrene yerleştirme gücüdür. Ama aynı şekilde, basım, okuyucuyu, dışsal yaşam ve eylemlerini görsel adet ve sıkıntılara göre düzenlemeye ikna eder, ta ki, erdem ve istikrar bütün içsel dürtüyü ele geçirinceye kadar."[63]

McLuhan'a göre tipografi yalnız bir teknoloji değil, tıpkı pamuk ya da kereste ya da radyo gibi kendi içinde bir doğal kaynak ya da temel üründür ve bütün temel ürünler gibi, yalnız kişisel duyu organlarına değil aynı zamanda komünal karşılıklı bağımlılık modellerine de şekil verir. "Matbaa insanı daha başlangıçta kabile insanı olmaktan ya da kollektiflikten çıkaran alfabe kültürünün en uç evresidir. Matbaa, alfabenin görsel niteliklerini en yüksek tanımlama keskinliğine ulaştırır. Dolayısıyla matbaa, fonetik alfabenin bireyselleştirme gücünü el yazması kültürünün yapabildiğinden çok ötelere taşır. Matbaa, bireyciliğin teknolojisidir. Eğer insanlar bu görsel teknolojiyi bir elektrik teknolojisiyle değiştirmeye karar verdilerse bireycilik de değişecektir."[64] Matbaa bütün tarihçilerin de doğruladığı gibi, bireycilik eğilimini şiddetlendirmiştir.

Bireyciliğin teknolojisi olan matbaa, fiyat sistemini de yaratmıştır. Kitabın bir örnekliği ve yinelenebilirliği, yalnız modern pazarları değil, okuryazarlığı ve sanayiden ayrılma nitelikteki fiyat sistemini de oluşturmaktadır. Baskı kendi başına bir mal, bize kendimiz de dahil bütün diğer tür kaynakları nasıl kullanacağımızı da gösteren, yeni bir doğal kaynak haline gelmiştir. "Okuryazarlık aracılığıyla, buna benzer bir örnek bir işlem gerçekleşmiş olmasaydı, ne pazar ne de fiyat sistemi olabilirdi, bu, geri kalmış komünist ya da kabilesel olmak yönünde zorlayan bir etkendir. Uzun süreli ve geniş kapsamlı bir okuryazarlık deneyimi olmaksızın bizim fiyat ve dağıtım sistemine sahip olmanın bilinen hiçbir yolu yoktur."[65]

Kitapların kendisi de birer ticaret malzemesi haline gelmiştir. Zira kitap üretiminde yararlanılan kitlesel üretim yöntemleri, kitapların dü-

[63] McLuhan, a.g.e., s:221
[64] McLuhan, a.g.e. s:223
[65] McLuhan, a.g.e. s:243

şüncenin iletişimine hizmet eden sözcüklerin temsilleri olmaktan çok, eşya olarak algılanması mümkün, hatta zorunlu kılmıştır. Kitaplar gitgide daha çok, emek ürünü ve ticareti yapılacak mal olarak kabul edilmeye başlanmıştır. Basımın yalnız yazar ve anadiller için değil, piyasalar için de bir devasalaşma olgusu yarattığını akıldan çıkarmamak gerekiyor. Büyüyen piyasalarda ve ticarette, kitle üretiminin bu ilk biçiminin esini doğrultusunda gerçekleşen ani genişlemedir. Daha önce de belirttiğimiz gibi matbaa, McLuhan'a göre ayrıca sanat ve bilimi de birbirinden ayırmıştır. Sanatla bilim arasında 16. yüzyıldaki büyük boşanma, hızlandırılmış hesaplama araçlarıyla ortaya çıkmıştır. Matbaa da, sayıların ya da görsel konumun zaferini on altıncı yüzyıl başlarında kesinleştirmiştir. 16. yüzyıl sonlarına gelindiğinde, istatistik sanatı büyümeye başlamıştır bile ve harflerin, sayıların sanat ve bilimin o zamandan beri karışık olan kendi uzmanlık yollarına ayrılmasını sağlayan matbaa olmuştur. Ancak sanat bilimi tarihçileri günümüzde ortak bir görüşte yine birleşmektedir. Matbaanın batı dünyasını gittikçe daha fazla hipnotize ettiği, bugünlerde bütün sanat ve bilim tarihçilerinin ortak temasıdır. Ayrıca şiirle müziğin boşanması da ilk olarak basılı sayfada kendini göstermiştir. Uyaksız şiiri sözlerle müziği birbirinden ayıran müzik aletlerinin uzmanlaşmış bağımsızlığına ilerleyen bir çağda doğmuştur.

"Ulaşabilirlik ve taşınabilirliğe doğru son derece doğal eğilim, bir örneklik ve yinelenebilir harflerle mümkün hale gelen, ama el yazması koşullarında kesinlikle olanaksız olan, okuma hızındaki büyük artışla el ele yürüdü. Ulaşılabilirlik ve taşınabilirliğe yönelik aynı dürtü, Gutenberg'a girişimi açısından kaçınılmaz olan gitgide daha geniş okur kitleleri ve pazarlar yarattı."[66]

Matbaa, üretici ve tüketicinin rollerini birbirinden koparmıştır. Ama matbaa aynı zamanda uygulamalı bilginin aracını ve dürtüsünü de yaratmıştır. Araç ihtiyacı yaratır. İhtiyaç da tüketiciliği artırmıştır. Kitle iletişiminin o ilk çağındaki çılgınca bir tüketici dürtüsü, 1920'lerde sinema ve radyoyla Amerika Birleşik Devletleri'ni vuran dürtü kadar güçlüydü. Aynı tüketici dürtüsü, Avrupa ve İngiltere'ye, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ancak yeni yeni ulaşıyor. Bu, deneyimin yüksek yoğunluklu görsel vurgusu ve örgütlenmesiyle yan yana yürüyen bir görüngüdür. Bir piyasa ekonomisi, bir piyasa toplumunda varolmuş ise Gutenberg teknolojisinin aracılığını gerektirir, günümüzde Rusya ya da Macaristan gibi, 21. yüzyıla kadar feodal koşulların

[66] McLuhan, a.g.e. s:291

hüküm sürdüğü ülkelerde piyasa ekonomisini kurmaya çalışmanın saçmalığı da buradadır. Bu tür yerlerde de modern üretimi kurmak mümkündür, ama üretim bantlarının ortaya koyduklarıyla başedilecek bir piyasa ekonomisi yaratmak, çok uzun dönemli bir dönüşümü, başka bir deyişle, algı ve duyu oranlarını değiştirme dönemini gerektirir. Matbaayla birlikte piyasa toplumu kendisini tanımlarken, edebiyat tüketici malı rolüne kaymıştır. Halk, hain haline gelmiştir. Algılama kılavuzu olarak rolü tersine çevrilen sanat uygun görülen bir boşluğa ya da ambalaja dönüşmüştür. Ama üretici ya da sanatçı, daha önce hiç olmadığı üzere, sanatının etkisini araştırmaya zorlanmıştır. Bu da, sonuç olarak sanatın işlevinin yeni boyutlarını insanın dikkatine getirmiştir. Kitle, piyasanın yönlendiricileri sanatçı üstünde baskı kurdukça, yalıtılmış durumdaki sanatçı, bir insani düzen ve başarı sanatın ve tasarımın yaşamsal rolüyle ilgili yeni kehanetlerde bulunmayı başarmıştır. Geriye dönüp bakıldığında, mallarda olduğu kadar, güzellikle de bir dünya düzeni aracı yaratmanın sorumluluğunun, kitlesel piyasa dönemine ait olduğunu kabul etmek gerekir." Aynı zamanda yeni piyasaların ve kitlelerin varlığı sanatçıyı benzersiz benlikten feragat etmeye teşvik etmiştir. Bir örneklik ve yinelenebilirlik tarafından gerçekleştirilen popüler hipnotizma, insanlara işbölümü ve dünya piyasaları yaratmanın mucizelerini de öğretmiştir. Şimdi bu aşamada tekrar McLuhan'ın matbaanın milliyetçiliği ve ulusal devleti oluşturduğu yönündeki tezine geri dönelim ve bunu ayrıntılı olarak inceleyelim. Ona matbaa, anadilleri kitle iletişim araçlarına ya da kapalı sistemlere dönüştürürken, modern milliyetçiliğin bir örnek, merkeziyetçi güçlerini de yaratmıştır.

"Anadilin fotoğraf film ve televizyonun sözel olmayan rekabetiyle yüz yüze kaldığı kendi yüzyılımızdaysa tersine bir etki kendisini göstermiştir. Simone de Beawars bunu Mandorinlerde çarpıcı bir şekilde ortaya koymuştur. Guatemalı ya da Honduraslı bir yazar olmak, ne gülünç bir zafer! Onun, kendisini, her sesin bütün yerküre boyunca yankılandığı, dünyanın ayrıcalıklı bir kesiminin sakini olarak görüyordu, artık sözcüklerinin ayaklarının dibinde olduğunu biliyor."[67]

Fransızlar, ulusal bir deneyim olarak ana dillerinin bir örnekleştirici gücünü bütün diğer modern uluslardan çok daha fazla hissetmişlerdir. Bu, onların sözel olmayan medyanın etkisiyle, tipografik olarak yaratılmış bu birliğin parçalanışını ilk kaydeden ulus olmasına da

[67] McLuhan, a.g.e., s:278

uygun düşüyor. Demek ki, yeni teknoloji anadili gözle görülür, merkezi ve bir örnek hale getirdikçe, mahrem içsel deneyimin dışsallaştırılması ve dile getirilmesiyle kolektif ulusal bilincin bir yığını haline gelmesi de tipografinin işleyişi ve sonuçlarıyla yakından ilişkilidir. Rönesansın yeni monarşilerinde hız ve görsel kesinliğin hissedilmesini sağlarken, basılı kitabın güçlü merkeziyetçi bir etkisi vardır. Yeni kentli ya da burjuva insan, merkez, çevre yönelimlidir. Yani kentli insan görseldir, görünüşlerle, uyumla ya da saygınlıkla ilgilenir. Birey haline geldikçe ya da bir örnekleştikçe türdeşleşir. O aittir. Ve milliyetçilikten başlayarak büyük merkeziyetçi gruplaşmalar yaratır ve böyle gruplaşmaları şiddetle arzular.

Matbaa ve milliyetçiliğin, aksiyonolojik ya da eşgüdümlü olması pekâlâ mümkündür, çünkü matbaa aracılığıyla bir halk kendisini ilk kez görür. Yüksek görsel tanımı haliyle anadil, kendi sınırlarıyla toplumsal birliğin bir görünüşünü sunar ve insanlar kendi dillerinin bu görsel birliğini kitaptan çok gazete aracılığıyla yaşamıştır. Marshall McLuhan matbaanın aynı zamanda bireysel hakları savunmasını da sağladığı görüşündedir. Milliyetçilik hem bireyler hem de uluslar arasında hak eşitliği üstünde ısrar eder. Nasıl güçlü bir merkeziyetçilik okur yazarlığın ve matbaanın temel bir özelliğiyse bireysel hakların coşkulu savunması da öyledir. Ona göre milliyetçilik matbaa, perspektif ve görsel niceleştirmeyle başlayan "sabit bakış açısına" dayanır veya ondan doğar.

McLuhan matbaanın diller üzerindeki etkisini de ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Ona göre matbaa, Latince'nin sonunda ortadan kalkmasına neden olacak şekilde arındırılmasına yol açmıştır.

"Anadillere uygulanan matbaa, onları kitle iletişim araçlarına dönüştürmüştür. Tipografinin ilk kitlesel üretim biçimi olduğu göz önüne alındığında, bu hiç de garip değildir. Ama Latinceye uygulanan matbaa tam bir felaketti. Roma yazısının basımcılık için son derece kullanışlı olan yüksek görsel niteliği, Latince'nin egemenliğine son veren ana etmen olmuştur."[68] McLuhan'a göre tipografi kendi karakterini, dillerin düzenlenmesi ve sabitleştirilmesine kadar yaymıştır. McLuhan, ister Latince olsun, ister anadillerde, yazılı söylem biçimleri 16. yüzyılın başlangıcına kadar, konuşma dilin kalıbı doğrultusunda evrilmeyi sürdürdüğünün altını çizmektedir. McLuhan el yazması kültürünün dili sabitleştirme ya da onu ulusal çapta birleşmiş bir kitle iletişimi aracılığıyla bir ana dille dönüştürme gücü olmadığına dikkat

[68] McLuhan, a.g.e., s:319

çekmektedir. "Matbaanın ardından da yeni hükümdarlar, basımcılığı yalnız din ve düşünce alanına değil, yazım ve dilbilgisi alanına da genişleme ruhuyla bir örneklik yasalarını büyük bir memnuniyetle çıkarmıştır. Günümüzdeyse, eş zamanlı elektronik çağında, büyük sermayeli işlerden, her yere yayılan adem-i merkeziyetçiliğe ve çoğulculuğa yönelik yeni dürtüden başlayarak, bütün bu politikaların tersine çevrilmesi gerekiyor. Şimdi merkezileştirici ve türdeşleştirici bir güç olarak basımcılığın gücünün dinamik mantığını anlamamızın bu kadar kolay olmasının nedeni de budur. Zira matbaa teknolojisinin bütün etkileri, artık elektronik teknolojisiyle katıksız bir çatışma halindedir. 16. yüzyılda, bütün antik ve Orta Çağ kültürü yeni matbaa teknolojisiyle aynı ölçüde çatışma içindeydi. Avrupa'nın geri kalanından daha çoğulcu ve kabilesel çeşitliliğine sahip Almanya'da bir edebi dilin duyumunda basımcılığın birleştirici işlevleri çarpıcı ölçüde etkili oldu."[69]

McLuhan'a göre matbaa yalnız yazım ve dilbilgisini değil, dillerin vurgusunu ve çekimini de değiştirerek, kötü dilbilgisini mümkün hale getirmiştir. "Başka bir deyişle matbaanın dili, deneyimi ve motivasyonu yepyeni şekillerde yapılandırmakta olması bilinçli yöntemlerle kavranmadığı sürece, yaşam hipnotizma yoluyla yoksullaşmıştır."[70] Sözel kültürden görsel kültüre geçişin yarattığı değişimle, yalnız anlamların eşzamanlılığı elde edilmekle kalınmamış, telaffuz ve ses yüksekliği de elden geldiği kadar düzleştirilmiştir. Bu değişim de en çok Amerikalılar'ı etkisi altına almıştır. "Zira Amerikalılar günümüzde değişen ses yüksekliğinden yararlanmamaktadırlar. Bilimdışı olarak, yapmacıklı diye ondan kaçınarak tek uzun monoton vızıltı, yayarak söyleyen bir ağır söyleyiş veya homurtu içinde anadillerinin etkinliğinin yarısını yitirirler. İşte İngilizler'in konuşmasını Amerikalılar'ınkinden onca anlaşılır kılan, ses yüksekliğinin esnek olmasıdır. Zira Amerikalılar matbaanın katışıksız görsel sonuçlarının peşinden, başka herkesten daha büyük bir samimiyetle koşmuşlardır.

Çekimin ve sözcük oyununun düzleştirilmesi de, 16. yüzyıldan uyarlanarak bilgi programının bir parçasına dönüşmüştür. Zira becerilerin ve deneyimin tek bir düzeye indirgenmesi, uygulamalı bilginin en can alıcı noktasıdır. Basımla birlikte insanlar "hep birlikte tek bir dil üslubunu kullanabilir" hale gelmişlerdir. Bütün kültürü matbaa teknolojisinin potansiyeliyle uyumlu hale getirmek için, her çeşit durum-

[69] McLuhan, a.g.e., s:323
[70] McLuhan, a.g.e., s:324

da türdeşleşme ihtiyacı, kolayca tanınabilir ve anlaşılabilir bir tutumdur.

Yaşamın ve dilin dokunsal niteliklerinin indirgenmesi, Rönesans'ta peşinden koşulan ve şimdi elektronik çağında artık kabul görmeyen arılaştırmayı oluşturmuştur. Tutkulu anadil milliyetçilerinin önemli temalarından biri, bizi matbaanın, dili dokunsal niteliklerinin birçoğundan çabucak yoksun bırakıcı etkisine götürmüştür. 19. yüzyıla değin, İngiliz dilinde 16. yüzyıldan beri sürüp giden "arılaştırma" ile övünmek yaygın bir tutum olmuştur. Basım ayrıca okuma sırasında sürekli ilerlemeyi ve duraksamamayı da beraberinde getirmiştir. Bunun ilk sinyalini de Descartes vermiştir. Descartes okuyucuların, yapıtını "dikkatlerini aşırı derecede zorlamadan ve güçlüklerle karşılaştıklarında durmadan, roman gibi baştan sona öylece okumayı özendirmiştir. Anlatı bilincinin tek tek düzeyleri boyunca durmaksızın ilerleme kavramı, dil ve bilincin doğasına bütünüyle yabancıdır. Ama basılı sözün doğasıyla son derece uyumludur.

McLuhan'a göre matbaa aynı zamanda uzak çağların yazarlarını da ulaşılır kılmıştır. Matbaa çağının ilk dönemlerinde insanlar onların usluplarını taklit etmeye başlamışlardır. Ayrıca matbaanın ilk döneminde ve daha sonraki uzun yıllarda basılan eserlerin çoğu Orta Çağ yazarlarına aittir. Matbaa, neredeyse bütün ilk iki yüzyıl boyunca, Orta Çağ el yazmalarına dayanmak zorunda kalmıştır. Matbaa Orta Çağın eski gerçekliğini ilk kez halk için ulaşılabilir kılmıştır. Orta Çağ romansları ibadet kitaplarından sonra o dönemde en büyük kalemi oluşturuyordu. Ancak daha sonra yazarlar matbaası bir ölümsüzlük makinesi olarak kabul etmeye başlamışlardır. İngiliz oyun yazarı Shakespeare dışında herkes bu hataya düşmüştür. Aynı zamanda, anadildeki basılı sözün, şöhrete yapay bir sonsuzluk verebileceği düşüncesi kendini göstermiştir. McLuhan'a göre henüz yüz yaşında olan matbaa, hatalı olarak bir ölümsüzlük makinesi gibi algılanmış ve insanlar edimlerini ve tutkularını gelecek çağlar adına ona emanet etmekte acele etmişlerdir. Matbaa için ruhlarımızın anıtını ölümsüzleştiren deyişi, büyük bir gayret ve bu gayretin mekanik yinelenmesi aracılığıyla kazanılan bir ölümsüzlüğe ilişkin 16. yüzyıl düşüncesini mükemmelen vermektedir. "Zira basılı söz aracılığıyla ebedileşme teması, geçmiş çağların onca unutulmuş ve bilinmeyen yazarlarının tipografiyle el yazması döneminde sahip oldukları bilinen fiili varoluşlarından yepyeni ve çok daha güçlü bir yaşama döndürüldüğü tipografinin erken döneminden gerçekten çok büyük bir geçerlilik kazanmıştır. McLuhan

kitabında basılı kitabın bireyciliğe büyük katkılarda bulunmuş olan fiziksel bir yorumunu da ele almaktadır. Ona göre sehpa resmi gibi, kitabın taşınabilirlik niteliği de, yeni bireycilik kültürüne büyük katkıda bulunmuştur. Nasıl sehpa, resmi kurumsallıktan çıkardıysa, baskı da kütüphanenin tekelini kırmıştır. Ulaşılabilirlik ve taşınabilirlikte Gutenberg girişimi açısından kaçınılmaz olan gitgide daha geniş okur kitleleri ve pazarlar yaratmıştır.

McLuhan kitabında okula bakış açısını da ortaya koymaktadır. Ona göre okul sistemi basılı kültürün bekçisi olmuştur. Okul sisteminde sağlam birey için yer yoktur. Okul bütünsel küçükleri işlenmek üzere atılan türdeşleştirici besleme hunisidir. Buralarda basılı kültüre uygun olarak tek tip insan yetiştirilmektedir ve bu kurumlarda özgün düşünceye yer yoktur.

McLuhan kitabında matbaanın hangi toplumları kolayca etkisi altına aldığını buna karşın hangi toplumların matbaaya direndiğini de incelemektedir. Daha önce bahsettiğimiz gibi Amerikalılar belki de matbaanın etkisine en kolay giren devlet olmuşlardır. Buna karşın İspanyollar Magribilerle çok uzun süren kavgaları yüzünden tipografiye karşı bağışıklık kazanmışlardır. "Anglosakson dünyası matbaanın uygulamalı bilgi demek olduğunu anlamışken, Latin dünyası matbaayı daima kendinden uzak tutarak, onu sözel tartışma ya da askeri virtüozite dramasını güçlendirmek için kullanmayı tercih etmiştir. Jakobenler matbaanın askeri mesajını çizgisel düzenleyici saldırı olarak alırken, İngilizler matbaayı üretim ve piyasalara uygulamışlar. Bu yüzden İngilizler matbaayı fiyatlara, muhasebeye ve her türden kendin yap el kitaplarına genişletirken, İspanyollar matbaadan muazzam ve insanüstü çaba mesajını çıkarmışlardır. İspanyollar böylelikle matbaanın uygulamalı, düzleştirici, türleştirici yönünü bütünüyle yadsımışlardır."[71] McLuhan'a göre Rönesansta matbaanın belki de en göze çarpan etkisi Aziz Ignatius Loyola gibi İspanyollar'ın giriştiği reform karşıtı militan seferberlikler olmuştur. Onun kurduğu, basımcılığın başlamasından sonra kurulanların ilki olan dinsel tarikat, dinsel alıştırmalarda büyük görsel vurgu, yoğun yazılı öğretim ve askeri örgütlenme türdeşliğinin somutlaşması olmuştur.

McLuhan'a göre ulusal bir örnekliği ve devlet merkeziyetçiliğini yaratan matbaa, ayrıca bireyciliği ve devlete karşı muhalefeti de doğurmuştur. "Basımın anadilleri kitle iletişim araçlarına dönüştürmesinden sonra bunlar da toplum üstünde, papirüs, alfabe ve taş döşeli

[71] McLuhan, a.g.e., s:315-316

yollarıyla Romalılar'ın tanık olduklarının bile ötesinde merkezi devletin birer denetimi aracını oluşturmuşlardır. Matbaanın doğası, üreticilerle tüketiciler ve yönetenlerle yönetilenler arasında olduğu üzere, iki yanlı çatışan çıkarlar da yaratır. Zira basım, merkezi olarak örgütlenmiş bir kitlesel üretim biçimi olduğu için özgürlük sorununun bundan böyle bütün toplumsal ve siyasal tartışmada öne çıkmasını sağlayacaktır."[72] Amerikalılar özgürlüğün anlamını düşünme hakkı olarak görmeye başlayacaktır. Amerikalılar'a göre düşünme hakkıysa okuma hakkı demektir. Herhangi bir yerde herhangi bir kişi tarafından herhangi bir zamanda yazılmış her şeyi okuma hakkı. Bütün bu düşünüşlere karşı çıkan uyumsuzlarsa basımın anlamını özel ve bireysel olarak yorumlayarak, okuyucu ya da tüketici tarafına doğru eğilim gösterdiler. Uyumlularsa, yazar-yayıncı, yani bu yepyeni gücün yöneticisi olma eğilimindeydiler. Ancak yönetici ve merkezi güce başkaldırılar ortaya çıkmıştır. Kitap piyasasının yüzyılın sonuna doğru büyüdükçe ve okuma alışkanlığını geniş bir biçimde yaygınlaştırdıkça, merkezi denetimlere karşı tüketici başkaldırsa da günden güne güçlendi. "Basımcılar ekonomik nedenlerle, puritenler dinsel nedenlerle ve parlamentonun en azından bir üyesi de siyasal nedenlerle olmak üzere, yalıtılmış gruplar, hükümet denetimleri sistemine meydan okumaya başlamıştır bile."[73]

McLuhan kitabının sonlarına doğru matbaanın bilinci etkilediği bilinçdışı yaşama yol açtığı yönündeki tezini yeniden ele almaktadır. Ona göre matbaa döneminde bilinçli yaşamın yadsınması ve tek bir düzeye indirgenmesi, 17. yüzyılın yeni bilinçdışı dünyasını yaratmıştır. Sahne, arketiplerden ya da bireysel zihnin duruşlardan temizlenmişti ve artık kolektif bilinçdışının arketipleri için hazır durumdaydı. Demek ki, basımın ilk çağı, paradoksal bir biçimde, bilinçdışının ilk çağını da başlatmıştır. Basım, duyunun küçük bir parçasının öteki duyulara egemen olmasını sağlamıştır. Bilinçdışı, basım teknolojisinin dolaysız bir yaratısı, reddedilen bilincin günden güne büyüyen atık yığınıdır. McLuhan Gutenberg tipografisinin dünyayı doldurdukça insanın sesini kıstığını ve susturduğunu söylemektedir. Ona göre insanlar, tüketiciler olarak sessizce ve edilgence okumaya başladılar.

İnsan zihni, kitap tarafından yaratılmış bir bilinçdışının çamuruna gömülmüştür. Görsel duyunun öteki duyuların etkileşiminden gittikçe ayrılması, deneyimimizin büyük bölümünün bilinçten çıkarılmasına

[72] McLuhan, a.g.e., s:330
[73] McLuhan, a.g.e., s:333

ve sonuçta bilinçdışının aşırı büyümesine yol açar. "Dolayısıyla akıl duyularımız ve duyarlıklarımız arasındaki hızlı etkileşim, aralıksız bir biçimde, sürekli hakkından fazlasını alarak büyüyen bilinçdışı tarafından anestezi altına alınır."[74]

McLuhan kitabında Harold Innis'in de kendisiyle aynı görüşü paylaştığına dikkat çekmektedir. Harold Innis basımın bütünsel operasyonunun, yalnızca bilinçdışı olmadığını ama tam da bu nedenle bilinçdışı alanı hatırı sayılır ölçüde genişlettiğini varsayar. McLuhan kitabının "Yeniden Biçimlenen Galaksi" adlı bölümünde matbaanın duyu organları arasında yarattığı kopuşu ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. McLuhan kitabında duyu organlarının değiştiğinde insanların da değiştiğini açıkça ortaya koymaktadır. Duyu organları, duyulardan ya bedensel ya da zihinsel işlevlerden herhangi biri teknolojik biçimde dışlaştırıldığı zaman değişir ve her duyu, yeti kapalı bir sisteme dönüşür.

Bu türden dışsallaştırmalardan önce, deneyimler arasında bütünsel bir etkileşim vardır. McLuhan'a göre duyuları birbirinden yalıtan ve dolayısıyla toplumu hipnotize eden teknolojilerin kudretini ve itiş gücünü anlamamız gerekir. "Hipnozun formülü bir defada tek duyudur ve yeni teknolojinin hipnotize etme gücünün bulunmasının nedeni, duyuları yalıtabilmesidir. Her yeni teknoloji, bakanın ve nesnenin bir çeşit özleşmesinin kendini gösterdiği yenilik alanının da kendisinde, duyu etkileşimini ve bilinci azaltır. Bakan kişinin, yeni biçim ya da yapıya bu uyurgezer boyun eğişi, dinamiğinin en az farkında olan bir devrinde en derinlemesine etkili olacaktır."[75] Dolayısıyla McLuhan'a göre yeni ortaya çıkan bir teknoloji insanların beynini uyuşturarak etkisi altına alır.

McLuhan kitabında Hıristiyanlık'taki mezhep çatışmalarına da değinerek bunun neden kaynaklandığını kendi görüşüne göre açıklamaktadır. Ona göre bunun nedeni birisinin sözel diğerinin ise görsel olmasıdır. "Sözgelimi, Doğu ile Roma kiliseleri arasındaki talihsiz çekişmeler, insanda hiçbir ilgisi olmayan, sözel ve görsel kültürler arasındaki karşıtlık tipinin açık bir örneğinden başka bir şey değildir."[76] İşte McLuhan'a göre basılı kültür; dinden, milliyetçiliğe, duyu organlarının parçalamasına kadar her şey üzerinde etkili olmuştur.

---

[74] McLuhan, a.g.e., s:361
[75] McLuhan, a.g.e., s:97
[76] McLuhan, a.g.e., s:98

Gutenberg Galaksisi'nde McLuhan'ın Elektronik Çağa Bakışı

Marshall McLuhan matbaanın insan yaşamı üzerindeki etkilerini incelediği "Gutenberg Galaksisi"nde elektronik çağın etkileri üzerinde de durmaktadır. Kitabında okurlarının hem tipografik hem de elektronik devrimlere ilişkin anlayışını derinleştirmeyi planladığını söylemektedir. Ona göre elektronik çağda matbaanın ön plana çıkardığı görsel duyu, ikinci plana itilmiş ve işitsel dünya yeniden ön plana çıkmıştır. Marshall McLuhan kendisini medya gurusu haline getiren "küresel köy" kavramını kitabında sık sık kullanmıştır. Ona göre elektromanyetik kesitler, bütün insani ilişkilerde eş zamanlı alanı yeniden yaratmıştır ve insan ailesi artık "küresel bir köy" koşulları altında yaşamaktadır. Şu anda biz kabile davullarıyla çınlayan tek bir büzüşmüş uzayda yaşıyoruz. Böylece bugün 'ilkel'e yönelik ilgi, 19. yüzyılın 'ilerlemeye' yönelik ilgisi kadar sıradan hale gelmiştir. McLuhan'a göre yeni elektrik kültürümüz yaşamlarımıza kabilesel bir temel sağlamaktadır. Yani kabilesel yaşama geri dönülmektedir. İnsanlar arasındaki diyalog yeniden artıyor. "Elektrikli enformasyon yapılarının eş zamanlı alanı, bugün bütün toplumsal düzeyler, uzmanlaşma ve kişisel inisiyatiften çok, diyalog ve katılma koşullarını ve ihtiyacını yeniden kuruyor. Bu yeni tür karşılıklı bağımlılıkta rol alışımız, birçoklarında Rönesans mirasımızdan gönülsüz bir yabancılaşma yaratıyor."[77]

McLuhan yaşadığı çağın verimli bir çağ olduğunu düşünmektedir. Ona göre hızlı bir geçiş çağı, iki kültürün ve çatışan teknolojilerin arasındaki sınırda var olan çağdır. Bu çağın bilincinin her anı, bu kültürlerin her birinin diğerine aktarılması edimidir. Bugün, beşyüzyıllık makineleşmeyle yeni elektronik arasında duran, türdeş ve eş zamanlının arasındaki sınırda yaşıyoruz. Bu, acılı fakat verimli bir çağ.

McLuhan elektronik çağda insanların tepkilerini film, radyo, televizyon gibi araçlara karşı yönettiklerini söylemektedir. Ona göre film, radyo ve televizyon gibi yeni medyaya karşı Batılı tepkide kitap kültürü etkili olmuştur. McLuhan kitabında yeni elektronik kültüre geri kalmış ülkelerin daha kolay alışacağını söylemektedir. Ona göre kültürün çizgisel ve türdeş tarzlarına gömülmüş olan yüksek ölçüde okuryazar batılı, modern matematik ve fiziğin görsel olmayan dünyasında güçlük çeker. Oysa "geri kalmış" ya da işitsel-dokunsal ülkeler bu anlamda çok avantajlıdır. Bu durumu kanıtlarcasına en üst

[77] McLuhan, a.g.e., s:199

sosyo-ekonomik grubun çocukları kitap okumayı severken ve matbaanın sadık bir kullanıcısıyken en düşük sosyo-ekonomik düzeydeki çocuklar televizyona ve yalnızca televizyona bağımlıdırlar. McLuhan'a göre elektronik çağına ilerledikçe matbaa kültürü dışındaki kültürlerin çok daha kolay bilincine varılır. "Çünkü telgraf, radyo ve televizyon, etkileri açısından matbaa kültürünün türdeşliğine doğru ilerlemiyor ve matbaa kültürü dışındaki kültürlerin çok daha bilincine varmaya hazırlıyor bizi."[78]

Şimdi matbaa kültürünün tekbenciliği tek başınalığı ve bir örnekliği ağır bir elektronik baskı altındadır. Elektronik çağın ürünleri sinema ve radyo kitap okuma kültürünü de etkilemiştir. Anglosakson dünyasındaki geniş kurgusal edebiyat alanında, gazetenin, sinemanın ve radyonun etkisi, çok satan kitaplarında ve aralarında çok küçük bir iletişim olasılığı bulunan özel okuyucu sınıflarının yaratılmasında açıkça kendini göstermiştir. Telgraf da dilde daralmayı dayatmış ve İngiliz ve Amerikan dillerinin hızla birbirinden ayrılmasını kolaylaştırmıştır.

Yeni elektronik teknolojiler matbaanın yok ettiği yapısalcılık kavramını da geri getirmiştir. Yapısalcılık, sanatın dilinde ve edebiyatta Batı'nın Gutenberg teknolojisi aracılığıyla ortadan kaldırmak için çok uğraştığı bir bilinçlilik tarzıydı. Çağımızda, ister iyi ister kötü olsun, yapısalcılık geri dönmüştür.

McLuhan kitabında özellikle yeni teknolojilerin bilinçdışına yöneldiğine de dikkat çekmektedir. Ona göre bugün, yeni elektronik ortamda, Descartes artık pek önemsenmemekte ve insanlar artık bilinçdışına, eskiden kartezyen bilincin parıltılı anlarına vermiş olduklarıyla aynı parçalı dikkat ve kabulü göstermektedirler.

McLuhan kitabında elektronik çağa yaklaşırken basımın insanlardan uzaklaştığını söylemektedir. Ona göre 1960'larda bizim için basım, sinemanın ve demiryolunun gittikçe uzaklaşan sevimli ve yaşlı bir karakteri gibidir. Bu geç dönemde, basımın gizli güçlerini tanımak yoluyla, basımın olumlu erdemlerinin altını çizmeyi öğrenebiliriz, ama çok daha güçlü ve çok daha yeni biçimler olan radyo ve televizyona ilişkin içgörü de kazanabiliriz.

McLuhan teknolojilerin bilinçaltı işleyişinden kendimizi kurtarmak için neler yapmamız gerektiğini de belirtmektedir. McLuhan medya serpintisine karşı sivil savunmanın eğitimin özü olup olmadığını sorgulamaktadır. McLuhan'a göre bu çabaya hiçbir kültürde hiçbir

[78] McLuhan, a.g.e., s::234

zaman girişilmemiş olduğundan, yanıt kuşkulu görünebilir. "İnsanda, medya teknolojisinin etkileriyle yüzleşmenin ortaya koyabileceği, zihinsel uyku ve kendini hipnoz yönünde şimdiye kadar hiç sorgulanmamış ve bilgece bir dürtü bulunuyor olabilir."[79] Bu bağlamda McLuhan kendi döneminin insanın daha sorgulayıcı olduğu görüşündedir. "Şimdi Newton'un bilimle eşanlamlı olmaktan çıktığı günümüzde, bizler artık kendi kendini düzenleyen ekonomiyle hazcı hesaplamanın ikilemleri üstüne yüksek ferahlığı ve açık zihinlerle kafa yorabiliyoruz. Ama 18. yüzyıl insanı, nasıl olduğunu anlamadan kendisini kuşatan kapalı bir görsel sistem içine hapsolmuştur. Böylece yeni vizyonun buyruklarını yerine getirmek üzere, robo-merkezli olarak ilerledi."[80] McLuhan günümüz toplumunun, diğerlerinin aksine teknolojilerin etkisinin farkında olduğuna dikkat çekmektedir. Ancak ona göre çarpışma olmasa bile teknolojilerin ve farkındalığın böyle bir arada yer alması, yaşayan her kişide travma ve gerilim yaratır. McLuhan'a göre en sıradan ve uzlaşımsal tutumlarımız ansızın tuhaf şekillere ve resimlere bürünmüş gibi görünüyor. Tanıdık kuruluşlar ve birlikler, zaman zaman tehditkâr ve menfur gibi görünüyor. McLuhan bunların herhangi bir topluma yeni medyanın girmesinin sonuçları olduğunu söylemektedir.

McLuhan'ın Gözüyle Gutenberg Galaksisi

McLuhan "Gutenberg Galaksisi"ni H. J. Chaytor'dan etkilenerek yazdığını söylemektedir. McLuhan kitabının bir bölümünde "Gutenberg Galaksisi"ni yazmaya nasıl karar verdiğini şöyle ifade eder. "Bende Gutenberg Galaksisi'ni yazma ihtiyacını uyandıran, Chaytor'dan edebi geleneklerin sözlü, yazılı ya da basılı biçimlerden nasıl etkilendiğini öğrenmem oldu."[81] McLuhan kitabında, uygar insanın kaba ya da aptal olsa bile, bütün kültüründe güçlü, görsel bir eğilime sahip olduğunu söyler. Kitabını yazma amacıysa fonetik kültürün, görsel eğilimin, ilkin elyazması, ardından tipografiyle ne kadar uzağa götürüldüğünü göstermek olduğudur. McLuhan kitabının, Gutenberg teknolojisiyle bütünleşen olayların ve eylemlerin düzenlenişini ya da galaksisini açıklamaktan öte bir hedefi olmadığını vurgulamaktadır.

Gutenberg teknolojisiyle birlikte makinenin havalanma ve yükselme çağına girdiğini belirten McLuhan, her teknolojiyi kullanmaya

[79] McLuhan, a.g.e., s:330
[80] McLuhan, a.g.e., s:333
[81] McLuhan, a.g.e., s:126

başladıktan sonra ondan önceki dönemin daha net anlaşıldığını söylemektedir. Ona göre her zamanki gibi, önceden saydam olmayan bir alan saydamlaştığında, bunun nedeni önceki durumun dış çizgilerini kolaylık ve açıklıkla izleyebildiğimiz bir başka evreye geçmiş olmamızdır. McLuhan Gutenberg Galaksisi'nin yazılmasını mümkün kılanın da bu gerçek olduğunu söylemektedir. "Temel çizgilerinin gitgide daha güçlenen belirtileriyle birlikte, yeni elektronik ve organik çağı yaşadıkça, onu önceleyen mekanik çağ, son derece anlaşılabilir hale geliyor. Üretim bandının elektrikli teybin eşzamanlı hale getirdiği, yeni iletişim kalıplarının önünde geri çekildiği günümüzde kitle üretiminin mucizeleri bütünüyle anlaşılabilirlik kazanıyor. Ama otomasyonun yenilikleri işsiz ve mülksüz topluluklar yaratarak, bizi yeni belirsizliklerin içine hapsediyor."[82]

Gutenberg teknolojisiyle birlikte makinenin havalanma ve yükselme çağına girdiğini belirten McLuhan, kitabının bir bölümünde matbaanın iyi bir tarafı olup olmadığını sorgulamaktadır. McLuhan kitabının temasının, matbaanın iyi ya da kötü bir tarafının olup olmadığını değil, her gücün, özellikle de kendimizi oluşturduğumuz bir gücü, etkilerinin bilinçdışı olmasının bir felaket olduğunu belirtmek için söylemektedir. Yani McLuhan insanın kendi eliyle oluşturduğu matbaanın etkilerine kapıldığını ve bu etkilerden kurtarılamadığını belirtmektedir. McLuhan insanın oluşturduğu bir gücün etkilerinin bilinçdışı olmasının felaket olduğuna dikkat çekmektedir.

SONUÇ VE ELEŞTİRİLER

McLuhan'a karşı eleştiriler çeşitli alanları kaplar. McLuhan insan kültürlerinin kullanıldığı farklı yazı biçimlerinin duyulara etkisiyle farklı dünya görüşleri çıkardığını ispat etmek için örnek olarak Çin kültürünü verir. McLuhan, Çin kültürünün ideogramlara dayandığını ve bu nedenle bu kültürde zaman ve mekan (uzam) kavramı soyutluğunun olmadığını belirtmektedir. Fakat araştırmalar bu iddianın aksine Çin kültüründe soyut karakterleri formüle etme yoksulluğunun olmadığını göstermektedir. Bu da McLuhan'ın alfabe kullanmayan kültürlerin, örneğin Çin gibi ideogram kullanan kültürlerin, dünyayı parçalar halinde görmeden ve soyut kavramları formüle etmeden yoksunluk tezinin geçersizliğini ortaya çıkartır.

McLuhan'ın Shannon-Weaver iletişim modelinin Batını iletişim kuramının temeli olduğunu ve alıcı yanının tümüyle görmezden gelin-

[82] McLuhan, a.g.e., s:384

diğini belirtir. Bu sözün ilk bölümü doğru olabilir, ancak özellikle pozitivist okulun pasif izleyici tezini terk edip aktif izleyici tezine sarılması gerçeği önünde geçersizdir. Ayrıca, Shannon-Weaver modelinde ileri sürülen gürültü kavramı fiziksel bakımdan araya giren ve mesajın iletimi ve alımını etkileyen faktörlerdir.'

McLuhan'ın birçok iddiaları gibi, basımın bireyciliğin gelişmesine neden olduğu da gerçekte test edilmesi gereken bir hipotezdir. Ayrıca, bireyciliği yaratması yanında basının icadının milliyetçiliği, endüstrileşmeyi, kitle pazarlarını, bilginin fragmentasyonunu getirdiğini de savunmak geçerliliğe yakın değildir. Bu nedensellik varsayımı, basım iletişim teknolojisinin sadece total teknolojik yapıda bir parça olduğunu, bu parçanın oynadığı rolün milliyetçiliği, endüstrileşmeyi, kitle pazarlarını getirme değil, onlarla birlikte karşılıklı ilişkilerle desteklendiğini bir kenara itip, tek bir teknolojinin yaygın etkisini hayal etmektir.

"Marshall McLuhan'a yönelik eleştirilerin iki nedeni vardır: (a) McLuhan'ın açıklamalarının klasik sosyal bilimcilerdeki kurumsal çalışma ciddiyetinden yoksun oluşu; (b) klasik sosyal bilimcilerin bu özelliğinden yoksun oluşunun yanı sıra, dar kapsamlı kavramsallaştırmalarla sınırlı tutulmuş varsayımların sınanmasından yana olan amprik araştırmacıların yöntembilim anlayışına da katılmayışı ve hatta bunları küçümsemekte oluşu. Böylece peygamberlik öykünmesi içinde ettiği sözler bilimsel bir nitelik taşımaktan çok, kurulu düzenin yol açtığı çeşitli sorunların sisteme dokunmadan iyileştirilebileceğine, çözümlenebileceğine inananların, inanılmasını isteyenlerin ilgisini çeken sözler olarak kalmıştır."

Yani McLuhan, varolan toplumsal sistem açısından da pratikte bir işe yaramayan, yanıltıcı yanları olan açıklamalarda bulunduğu gerekçesiyle yoğun eleştiri almıştır.

Marshall McLuhan, 'Understanding Media' kitabında 'Medyanın çıkardığı kitlesel, siyasal, ekonomik, estetik, psikolojik, moral, ahlaksal ve sosyal neticelerle dokunmadığı, etkilemediği ve değiştirmediği bir yer ve bir şey bırakmaz' tezini ele almış ve savunmuştur. 'Understanding Media' teknolojik saptayıcılık, teknolojik sunum sanatının cazibeli cümlelerle birleştiği bir yapıttır. 'Understanding Media'daki ana tez, insanın uzantısı olarak nitelenen medyanın insan ruhuna, duyusuna ve insan psikolojisine yaptığı özel etkilerdir. Yani kişilerin iç doğasını iletişim teknolojisi yoluyla direk değişimini ele alır." 1970'te yazılan kitap, yazarın diğer çalışmalarının aksine saptayıcılığı

oldukça yumuşatmıştır ve medyanın kişide varolan düşünce biçimlerini alıp çıkardığı, neden olmadığını belirtmiştir. Yani McLuhan'a göre medya belirleyici neden olmadan çok varolanı deşip çıkarıcı olmuştur. Bu deşip çıkarmayı yazar çoğunlukla olumlu bir gözle görür, Marksizmdeki kültürel sömürü Frankfurt okul anlayışındaki kitle kültürünün bütün yaşamı etkileyici, belirleyici, tutucu okulun kitle kültürü anlayışındaki bayağılaştırıcı, seviyesizliği, kültürel değerden yoksunluğu gibi değerlendirmeler yapmaz. 'Understanding Media' yapıtı anlaşılması zor olsa bile, 1960'ların değişim ve arayış sancılarını belli bir açıdan ve belli sınırlar için dile getiren, okuyucuyu çarpıcı, şaşırtıcı, düşündürücü, yakalayıcı ve önceden söylenmemiş yeni klişelerle süslenmiş bir sanat eseri olarak nitelendirilir.

İletişim uzmanlarına göre Kanadalı yazar "Mekanik Gelin" ve "Gutenberg Galaksisi"deki eleştirici orijinalliğini 1960'ların sonuna doğru yitirmiştir. Bazı iletişim uzmanlarına göre 1969'da yazdığı Counterblast yapıtı da o zamanın elektrik çağının galaksisinde anlamlar uyandırma yerine anlamsız kaosla doluydu.

"Laws of Media" McLuhan'ın ölmeden önce oğlu Eric'in yardımını alarak yazdığı son kitaplardan birisidir. 1988 yıllında yayımlanan kitapla ilgili olarak o dönemde New York Times Gazetesi'nde de John Sturrock imzalı yoruma yer verilmiştir. Yorumda kitabın McLuhan'ın 1964 yılında büyük yankı uyandıran 'Understanding Media' kitabının değiştirilmiş ve geliştirilmiş hali olduğuna dikkat çekilir. Kendisi de yazar olan John Sturrock kitabın "Medyayı anlamak"tan daha kafa karıştırıcı olduğu görüşündedir. Kitap Marshall McLuhan'ın ne kadar özgür bir düşünür olduğunu da ortaya koymaktadır. Marshall McLuhan'ın bu kitabında kültürleri anlatmak için yaptığı tema heyecan vericidir. Ancak bu kitabında da yaptığı şema çok şey ifade etmez ve keyfidir.

McLuhan bir araç'ın etkilerini anlamak için dört soru sorulabileceği görüşündedir. Bu onun dörtlü kavramıdır.

Araç neyi artırır ve ön plana çıkartır?

Araç neyi ıskartaya çıkartır?

Son noktaya kadar zorlandığında neyi üretir veya neye dönüşür?

Önceden ıskartayı çıkartılan neyi geri kazanır?

McLuhan araç kelimesini insanın oluşturduğu her şey için kullanır. Ona göre insanın oluşturdukları insanın bir uzantısıdır. McLuhan "Laws of Media"ın son bölümünde çeşitli araçları bu şemadan ve dörtlüden geçirerek sonuçları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Ancak

bazı iletişim uzmanlarına göre bu dörtlü kuramı hiçbir şeyi kanıtlamamaktadır. Sadece McLuhan'ın sorularının ve cevaplarının hiçbir bilimsel kanıtı olmadığının göstergesidir. McLuhan'ın kitapları da mozaik gibidir. Yan yana birçok düşünceyi içerir ancak bu düşünceler birbirini izlemez. Ancak McLuhan'ın ard ardalıklardan kurtulmak için yaptığı bu çabasına karşın düşünceleri kitapta yayımlandığı için ard arda sıralanır. Buna karşın McLuhan üzerinde düşünülecek yeni fikirler vermektedir. "'Gutenberg Galaksisi', 'Mekanik Gelin' gibi kitapların düşüncelerimizi tekrar düzenlediği söylenir. McLuhan'a bize elektronik medyanın masum olmadığını gösterdiği için çok şey borçluyuz. Biz artık elektronik medyanın içeriğinin gerisindeki şeylerle de ilgileniyoruz."[83]

[83] www.nytimes.com/books/97/11/02/homes.mcluhan.neuscience.htm

Bilginin Arkeoloğu

MICHEL FOUCAULT*

Yazarlarımız bir süredir kitaplarını popüler kültürün gerektirdiği biçimde gürültüyle, postmodern tüketici toplumu ürünlerinin, her şeyi kapsayan pazarına sunmaktadırlar. Örneğin Orhan Pamuk, Ahmet Altan, Murathan Mungan gibi. Günümüzde yazarlarımız bilbordlarda parlak neon ışıkları altında, kendileri ve kitaplarının tanıtımını yaptırmaktadırlar. Bunları düşününce aklımıza Michel Foucault'nun bir önerisi gelmektedir. Foucault Fransa'da yazarlara bir yıl boyunca kitaplarını imzasız yayınlamalarını önermiştir. Ayrıca Christian Delacampagne'da Foucault ile entelektüellerin konumu, kültür ve felsefenin yeri üzerine bir söyleşi yapmak istediğinde, Foucault'nun bunu bir şartla kabul ettiğini yazmaktadır: Kimliğinin gizli kalması kaydıyla. Bu gizlilik nedendir? Utangaçlıktan mıdır? Yoksa hesaplı bir davranışın mı sonucudur?

Foucault neden anonim kalmak istediğini şöyle açıklamaktadır, "Afrika'nın en ücra köşelerinden birine, bir test filmi göstermek üzere giden psikologlar, gösterimin sonunda seyircilerden filmi anladıkları gibi anlatmalarını isterler. Üç kahraman arasında geçen bu öyküde seyircileri yalnızca tek bir şey ilgilendirmiştir. Ağaçların arasında gezinen ışık ve gölge oyunları. Bizim algılarımızsa kişilere göre belirleniyor. Gözlerimiz bir şartlanmışlık içinde, gelip giden, ortaya çıkan ve kaybolan kişileri arıyor. Anonimliği kullanmayı neden ısrarla istediğimi mi soruyorsunuz? Söylediklerimin, henüz hiç tanınmamış olduğum için, dinlenme şansına sahip olduğu bir zamana duyduğum özlem yüzünden. Olası okurlarla buluşacağım noktalar önceden belirlenmemişti

* Nesrin Canpolat, İ.Ü. İletişim Fak.

o zamanlar. Kitabın etkileri hiç beklenmedik noktalarda ortaya çıkıyor ve hiç aklıma getirmediğim durumlar doğuruyordu. Biz yazar adlarıyla oyunu basitleştiriyoruz" der.[84] Kısaca Foucault okurların kitapları önyargısız ve ideolojik saplantılardan arınmış bir şekilde okumalarını düşlemektedir. Ona göre kitaplar yazarları için okunmamalı ya da yazarları yüzünden okumadan mahrum kalmamalıydı. İktidarın filozofu, maskesini takarak okuyucusunu özgürleştirmek istemekteydi. Şimdi Maskeli Filozofumuzun maskesini kaldırmaya ve yaşamı boyunca neler yapmış olduğunu gözlemlemeye çalışacağız.

Foucault, orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak 15 Ekim 1926'da Fransa'nın Poitiers kentinde dünyaya gelmiştir. Doktor olan babası Foucault'yu önce bir Katolik okuluna kaydettirmiştir. 2. Dünya Savaşı'nın sonlarında genç Michel, Paris'te 4. Henry Lisesi'nde yatılı olarak iki yıl süreyle okumuş, 4. Henry Lisesi'nde ilk felsefe derslerini Jean Hyppolite'den almıştır.

Bu arada Fransa'nın hatırı sayılır yüksek okullarından olan École Normale-Superieure'ün giriş sınavlarına hazırlanmış ve girmeyi başardığı bu yüksek okulda, Hegel'in Zihnin Fenomenolojisi adlı eserini Fransızca'ya çevirmiş ve yorumlamış olan Jean Hyppolite ve önemli bilim tarihçilerinden Georges Canguilhem'in, yapısalcı, Marksizm'in kurucusu Louis Althusser'in derslerini izlemiştir. Hyppolite üzerine yazdığı bir makalesinde Foucault, "Hegel'in sesinden ve belki de felsefenin kendi sesinden bir şeyler dinliyorduk" diyerek, geleceğinin belirlenmesinde kendisine öncülük ettiğinde kuşku bulunmayan bu düşünürün derslerinden övgüyle söz eder."[85] École Normale-Superieure'i 1948 yılında felsefe diploması alarak bitirir. Felsefe öğretmeni olarak mezun olduktan sonra, Louis Althusser'in etkisinde kalarak, 1950 yılında Fransız Komünist Partisi'ne katılır; ancak 1951 yılında bu partiyle ilişkisini keser. Foucault kısa sürede felsefeden soğuyup psikopatolojiye yönelir.

1950'de psikoloji, 1952'de psikopatoloji diploması alır. Bu alanda ilk kitabı olan "Maladie Mentale Et Psychologie" 1954'te "Akıl Hastalıkları ve Psikoloji" adlı yapıtını yayınlar. Georges Dumezil'in tavsiyesiyle İsveç Uppsala'daki Marson De France'a direktör olur. Dört yıl boyunca İsveç'in Protestan Uppsala Üniversitesi'nin Fransızca bölümünde ders verdikten sonra, birer yıl arayla Varşova ve Hamburg'daki Fransız enstitülerinde müdürlük yapar. İsveç'teyken üzerinde çalışma-

[84] Michel FOUCAULT, Dostluğa Dair, Çev: C. Ener, Telos Yay., 1992, s: 11-14
[85] Veli URHAN, Michel Foucault ve Arkeolojik Çözümleme, Paradigma, 2000, s: 3

ya başladığı Klasik Çağ'da Deliliğin Tarihi adlı uzun araştırmasını 1955–1960 yılları arasında tamamlar, 1961'de ilk baskısını yapar. Bu çalışma kendisine devlet doktorasını kazandırır.

Klasik Çağ'da "Deliliğin Tarihi" bu kitabında deliliği bir olgu olarak değil, yargı olarak ele alan Foucault, deliliğin klasik çağı adını verdiği 17. ve 18 yüzyıldan başlayarak Orta Çağ'da, cüzzamın aldığı toplumsal dışlanmışlık rolünü üstlenmek zorunda kalışını ele alır. "Hiçbir zaman Freudçu, Marksist ve yapısalcı olmadım" diyen Foucault, bu eserin "ne Freud'un ne de Marks'ın düşünceleri doğrultusunda bir anlayışla yazılmadığını söyler. Söz konusu eserin gerçekleşmesinde, kendisine fikri bakımdan kaynaklık etmiş düşünürler arasında en önemli yeri Georges Dumezil, Georges Canguilhem ve özellikle Jean Hyppolite'e verir. Clermond Ferrond Üniversitesi'nde psikoloji dersleri vermeye başlar. Ve 1961'de Deliliğin Tarihi'ni doktora tezi olarak savunur. Ardından Clermond Ferrand'da felsefe bölümünün başına geçer.

Deliliğin Tarihi'nde (Madness and Civilization) Foucault, deliliğin tarih içerisinde aklın ötekisi olarak oluşturulduğu "Şu Suskunluğun Arkeolojisi"ni yazmaya girişir. Foucault, dışlama ve kapatma söylemleri aracılığıyla modern aklın, deliyle iletişimi kopardığı ve akıldışılığın yeraltındaki gizli tehlikesine karşı önlemini almaya giriştiği 1656 yılındaki, büyük kapatma hareketinin damgaladığı kesintiye geri döner. Klasik ve modern söylemler, akıl ve hakikat normlarını güçlendirme yönünde iş gören sağlıklı ve hasta, normal ve anormal arasında karşıtlıklar inşa eder.

Daha sonra, "Tıbbi Algının Bir Arkeolojisi" alt başlıklı kitabı (The Birth of Clinic) "Kliniğin Doğuşu"da 1963'te ilk kitabı gibi (Presse Universitaire de France) P.U.F Yayınevi tarafından yayınlanır. Foucault, Kliniğin Doğuşu'nda modern öncesi spekülatif temelli tıptan, bilimsel bakışın rasyonelliğinde kök salan modern bir ampirik temelli tıbba geçişi analiz eder. Klinikçilerin bilincine yaslanan bir tarihi reddeden Foucault, tıbbi deneyimin modern zamanlardaki olanaklılık koşullarını ve bireye ilişkin bir söylemin ilk kez ortaya çıkabilmesine izin veren tarihsel koşulları belirlemeye çalışan yapısal bir söylem incelemesinin peşine düşer.[86] Aynı sene Foucault'nun Raymond Roussel üzerine yazdığı kitabı Gallimard Yayınevi tarafından yayınlanır. Foucault bu kitabında dil yöntemleri üzerinde uğraşır. Foucault burada

[86] Steven BEST, Douglas KELLNER, Postmodern Teori, Ayrıntı Yay., 1998, s: 61

ilk defa çift, double kelimesi üzerinde durur. Yani iki tane olmak. Başka bir yazısında da Foucault, Jean Pierre Brisset üzerine eğilir.

Foucault, 1964 yılında J. Vrin Yayınevi tarafından yayımlanan Kant, Pragmatik Yönden Antropolojisi (Kant, Anthropologie Du Point De Vue Pragmatique) kitabını çevirir. Ne kadar bu kitabın üzerinde durulmayıp silik kaldıysa da, Ali Akay'a göre Foucault ilk defa çocuk bakıcılarının söylemlerini kullanmayı Kant'ın bu kitabını çevirirken aklına getirmiştir. Akay, ayrıca bu kitapla ilgili şu düşünceleri dile getirir: "Kant bu kitapta bilinç fikrini, kendi kendinin bilincini (öz bilinç) ikiye ayırır, bu da Foucault'daki ikilik fikriyle aynı paralelliktedir; hissetmenin verdiği söze karışma bilinciyle öğrenme bilinci olan deneysel bilinç. Yine aynı şekilde; Kant'ta bilincin söylemsel ve sezgisel bilinç diye ayrılması Foucault tarafından ayrıksı ilkesi olarak ele alınır".[87] Foucault, 1966'da "İnsan Bilimlerinin Bir Arkeolojisi" alt başlıklı "Kelimeler ve Şeyler"de (The Order Of Things) insan bilimlerinin ortaya çıkışını betimler. Foucault, hayat, emek ve dil bilimlerindeki, değişikliklere odaklanarak, Rönesans, Klasik ve Modern çağların temel oluşturucu kuralları, varsayımları ve düzenleme yordamlarına ilişkin en ayrıntılı analizini sunar.

Bu analizde Foucault, söylemsel bir inşa olarak insanın doğuşunu göz önüne serer. İnsan Bilimleri (psikoloji, sosyoloji ve edebiyat) olarak felsefenin nesnesi insan, klasik temsil alanı çözülüp dağıldığı ve insan varlığının ilk kez yalnızca dünya karşısında mesafeli durarak, tasarımlayan özne olmaktan çıkıp, aynı zamanda yaşama, emek sarf etme ve konuşma kapasiteleri çevresinde incelenebilecek erekli ve tarihsel olarak belirlenmiş bir varlık haline gelir. Modern bilimsel araştırmanın nesnesi haline geldiği zamanda boy gösterir. Yeni bir zamansallık ve ereklilik alanına gömülmüş olan öznenin bilgi üzerinde egemen durma statüsü tehdit altında kalır; ama aşkınsal biçim altında yeniden oluşturulmasından ötürü hükümranlığı muhafaza edilir.[88]

Foucault modern felsefenin insanı, bilginin hem nesnesi hem de öznesi gibi bir dizi istikrarsız eşlemeler içerisinde nasıl inşa ettiğini betimler. İnsanın doğuşunun analiz edildiği Kelimeler ve Şeyler, ortaya çıkmakta olan posthümanist, postmodern, epistemik uzamda, epistemolojik bir özne olarak insanın ölümünü haber vererek sona erer. Bu posthümanist, postmodern, epistemik uzamda özne ilk ve son kez tahtından indirilir ve dil arzu ve bilinçdışının bir etkisi olarak yorumlanır.

---

[87] BEST, KELLNER, a.g.e., s: 17
[88] BEST, KELLNER, a.g.e, s: 61

Bu gelişim 20. yüzyılda karşı disiplinlerin (psikanaliz, dilbilim ve etnoloji) ortaya çıkışıyla başlar.[89] Bu kitabında Foucault, insanın ölümünü ilan eden ve felsefeyle insan bilimlerindeki tüm hümanist geleneği karşısına alarak özellikle Jean Paul Sartre ve Komünist Parti'ye yakın entelektüellerin saldırısına uğrar. Bu dönemde çevresinde o dönemin moda akımı yapısalcılıkla sert bir polemik yaşanır. Bu tartışmalardan ve Fransa'nın boğucu geleneksel ahlakından rahatsız olan Foucault, Tunus Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak çalışmak üzere Fransa'dan ayrılır. Tunus'ta anti-emperyalist gösteriler yapan öğrencilerle işbirliği yapan ve Mayıs 1968 olaylarından sonra, Tunus polisinin sürekli tacizi üzerine[90] 1968 yılında bir yıl kaldığı Tunus Üniversitesi'nden, Chalet, Deleuze, (1961'de Deleuze ile tanışır) Lyotord, Badie gibi ünlü Fransız düşünürlerini yetiştirmiş olan Vincennes Deneme Üniversitesi'ne felsefe bölümü başkanı olarak gelir ve burada bir yıl ders verir. Foucault 1969'da Tunus'ta tamamladığı ve "Kelimeler ve Şeyler"de kullandığı yöntemi açıklama denemesi olan (L'Arehèologie Du Savoir) "Bilginin Arkeolojisi" yayımlanır. "Bilginin Arkeolojisi"nde "Kelimeler ve Şeyler" gibi Fransa'nın ünlü yayınevlerinden Gallimard tarafından yayınlanır. Foucault'nun kitaplarının Gallimard tarafından yayınlanmaya başlamasıyla Paris yolunun Foucault'a açıldığı söylenir.

Foucault, Bilginin Arkeolojisi'nde bilgilerin evrimini tarih boyunca birbirini izleyen ve her biri farklı bir bilim-kuramsal alan olan insan bilgisinin farklı katmanlaşmalarını gözönüne sererek açıklar. Fransız bilim tarihçileri Bachelard ve Canguilhem'in çalışmalarına yaslanan Foucault, yeni bir tarih bilincinin kendi kuramını geliştirmeye çalıştığını öz bilinçli bir şekilde ilan eder. Bu yeni kavramsal uzamdan bakıldığında modern süreklilik, teoloji, oluşum, totalite ve özne izlekleri kendine yeterli izlekler değildir ve yeniden inşa edilir ya da iptal edilebilir. Modern tarih yazımında olduğunun tersine, kesintililik bundan böyle tarihsel anlatı üzerindeki bir küf olarak görülmez ve tarih yazımı ilke olarak lekelidir. Foucault daha ziyade kesintililiği olumlu bir işe yatkın kavram olarak benimser. Kendisinin post-modern olduğu söylenebilecek genel tarih kavramını, Hegel ve Marks gibi simalara atfettiği modern bir total tarih kavramının karşısına diker.[91] College de France'nin daha önce Jean Hyppolite'nin yönetiminde bulunan Felsefi

[89] BEST, KELLNER, a.g.e, s: 62
[90] Michel FOUCAULT, Özne ve İktidar, Ayrıntı Yayınları, 2000, İstanbul, s: 9-10
[91] BEST, KELLNER, a.g.e, s: 62-64

Düşünce Tarihi Kürsüsü, Hyppolite'nin 1968 yılındaki ölümünden bir yıl sonra 30 Kasım 1969'da Düşünce Sistemleri Tarihi Kürsüsü olarak değiştirilmek suretiyle, başına 12 Nisan 1970'te Foucault getirilir.

Bunun ardından Hapishaneler Üzerine Enformasyon Grubu adlı oluşumun kurucularından biri olur. Gerek bu, gerekse de adalet, tıp, psikiyatri ve cinsellikle ilgili bir dizi mücadele çevresinde yeni bir politik etkinlik biçiminin öncülüğünü yapar. Geleneksel parti politikalarının dışına çıkan bu etkinlik biçimi yeni bir eylem anlayışıyla yeni bir entelektüel anlayışını da beraberinde getirir.

1973'te Sartre ve Maurice Clavel ile birlikte Liberation Gazetesi-'nin kuruluşuna katılır. (1961 yılında Critigue Dergisi'nin yayın kurulunda da bulunmuştur.)[92] 1971 yılında "Söylemin Düzeni" adlı kitabı Gallimard Yayınevi tarafından yayınlanır. Foucault bu kitabında iktidar kavramını ele alır ve iktidarı sahip olunan bir hak ya da baskı yapabilme gücü değil, üretken, pozitif ve çok odaklı bir oluşum olarak tanımlar. Foucault'ya göre her bilgi iktidar üretici, her iktidar bilgi kurucu, bilimsel niteliği gereği tarihsel ve iktidar oluşturucudur. Foucault burada, önceki görüşlerini iktidar kavramı çerçevesinde yeniden gözden geçirir. Foucault, 1973 yılında Magritte adlı ressamın pipo resmini inceler ve Fata Morgona'da "Bu Bir Pipo Değildir" kitabını yayınlatır. Foucault bu kitabında bir resimle sözce arasındaki farkı belirtir. Magritte'nin yaptığı figüratif bir pipo resmine bakarak "Bu Bir Pipo Değildir" yazmasındaki anlam, görülen şeylerle, söylenen şeylerin arasındaki farkı, anlamın zorluğunu anlatmasında odaklanmaktadır.

Devamlı kendi eserlerinde mutasyonlar geçiren Foucault, bu sefer tekrar ilk senelerinin araştırmalarına benzer bir işe girişir. Ve 1975 yılında "Gözetleme ve Cezalandırma: Hapishanenin Doğuşu" (Surveiller Et Punir: Vaissance De La Prison) kitabı Galimard Yayınevi'nce basılır. Bu kitapta hapishanenin doğuşunu konu edinen Foucault, 18. yüzyılda da hapishanenin ne şekilde çıktığını inceler. Foucault, bu kitabında, hapishaneler, okullar, hastaneler ve işyerleri gibi kurumlarda işleyen çeşitli disipliner iktidar içerisinde ruh, beden ve öznenin tarihsel oluşumunu betimler. 1973 yılında suç konusuyla uğraşan Foucault, Ben, Annemi, Kız ve Erkek Kardeşlerimi Boğazlayan Pierre Riviere (Moi Pierre Riviere Ayant Egorge Ma Mere, Masoevr Et Mon Frere) kitabını Gallimard-Julliard'dan yayınlar. Bu metin Rene Ailio tarafından çevrilen bir filmin konusu olur. Birkaç yıl kitap yayınlama-

[92] FOUCAULT, Özne ve İktidar, a.g.e, s: 8

yan Foucault, değişik bir alana doğru iktidar ve bilgiden zevk odaklarına kayar.

1976'da "Cinselliğin Tarihi" (Historie De La Sexualite) başlıklı ve altı cilt olmasını planladığı dizinin ilk kitabı "Bilme İstenci" (La Volante De Savoir) çıkar. Bilme istenci cinselliğin bastırılmadığını tam tersine modern biyo-iktidar tarafından üretilip bedene nüfuz etmek için bireylere dayatıldığını söylediği bu kitap, Sigmund Freud'dan Herbert Marcuse'ye kadar uzanan, insanın hakikatini ve özgürlüğünü, arzuların özgürleşmesinde bulan kuramın ağır bir eleştirisidir. Özgürleşmenin yerine alternatif olarak kendini yaratmayı ve arzunun özgürleşmesi yerine zevki yoğunlaştırmayı öne çıkaran bakış açısını bu kitabın ardından geliştirir.[93] 1977'de Foucault yine iktidarla meşgul olur ve "İktidarın Mikrofiziği"ni (Microphysique du Pouvoir) Einaudi tarafından yayımlatır. 1978 yılında da Alexina B. denilen Herculin Barbin kitabını Foucault, Gallimard'da yayımlatır.

1982 yılında Arlette Fage ve Michel Foucault tarafından sergilenen Bastille Hapishanesi'nde saklı mektuplar; "Ailelerin Düzensizliği"nde Gallimard'da yayımlanır. 1984'te "Cinselliğin Tarihi"nin iki cildi birden Gallimard yayınevince yayımlanır. "Cinselliğin Tarihi"nin ikinci cildi "Hazların Kullanımı"nda (The Use Of Pleasure) Foucault, Grek kültürünün arzu karşısındaki tutumları açısından liberter olduğunu bildiren genel yorumun çürük olduğunu, Grekler'in arzuyu ölçülülüğe ve düzenlenmeye gereksinim duyan kudretli ve potansiyel olarak yıkıcı bir güç olarak gördüklerini serimleyerek gösterir. Foucault, bundan dolayı sofuluk pratiği ve bilgi aracılığıyla kendi kendini oluşturmanın Hıristiyanlık'ta değil, bizzat antik çağda başladığını anlatır.

"Cinselliğin Tarihi"nin üçüncü cildi olan "Benlik Kaygısı"nda (The Care Of The Self) Roma toplumunda hazzın sorunlaştırılmasının nasıl da Grek toplumundaki soruşturmayla temelde aynı biçime büründüğünü çözümler.[94] Foucault, "Cinselliğin Tarihi"nin dördüncü cildi olan "Etin İtirafları"nı (Les Aveux De La chaire) yayımlamaya fırsat bulamadan 25 Haziran 1984'te vefat eder. Foucault'nun vasiyetine göre de Cinselliğin Tarihi'nin bu son cildini yayınlama olanağı yok. Çünkü Foucault, ölümünden sonra hiçbir kitabının yahut yayımlanmamış notlarının yayınlanmasını istememiştir. 1994'te Dits Et Ecrits (Söyledikleri ve Yazdıkları) adı altında Gallimard Yayınevi'nin yayınladığı dört ciltlik kitabı piyasaya çıkar. Bu Foucault'nun tüm söyleşi-

[93] FOUCAULT, Özne ve İktidar, a.g.e, s: 9
[94] BEST, KELLNER, a.g.e, s:84

leri, makaleleri, radyo konuşmaları vb.'den oluşan üç bin sayfalık yazılardır. Bu arada Foucault bir de Manet ve empresyonizm üzerine yazdığı bir el yazmasını da yok etmiştir. Paul Vayne, Foucault'un bir metafizik kitabı yazdığını ama bunu hiçbir zaman yayımlamak istemediğini, Christian Descamp ile yaptığı bir konuşmada söylemiştir.

Entelektüel Militan

Foucault bir söyleşi de entelektüelle ilgili soruya şu cevabı verir: "Entelektüel garip bir sözcük gibi geliyor bana. Bugüne dek bir entelektüelle hiç karşılaşmadım. Romanlar yazan insanlara rastladım ya da hastalarla çalışanlara; ekonomik analizler yapan ya da elektronik müzik besteleyen insanlara rastladım; eğitim veren ya da resim yapanlarla ve herhangi bir şey yapıp yapmadıklarını pek iyi anladığım insanlarla karşılaştım. Ama entelektüellerle asla. Buna karşılık, entelektüeller hakkında konuşan pek çok insan gördüm. Ve konuştuklarını dinleyerek, bu yaratıkların ne menem bir şey oldukları konusunda bir fikir edinebildim. Meğer entelektüel suçlu olan kişiymiş. Aklımıza gelebilecek her şeyden o suçlu; konuştuğu için, sustuğu için, hiçbir şey yapmadığı ya da her şeye karıştığı için suçlu... Kısacası, bir yargıda bulunmak, suçlamak, mahkûm etmek ve kapatmak sözkonusu olduğu zaman gelsin entelektüeller"[95] Foucault, ironik bir biçimde entelektüelin olmadığını ya da kim olduğunu bilmediğini söylese de entelektüelin tanımı ve işlevi ile ilgili radikal görüşler getirmiştir.

Dünya yüzyıllardır mücadelelere sahne olmuştur, bu mücadeleler ne tür rejime ya da sisteme yahut kime karşı olursa olsun; kitlelerin veya bireylerin bir şekilde iktidara karşı mücadelesidir. Halkın monarka karşı proletaryanın burjuvaziye karşı, öğrencilerin proletaryayla birlikte ya da yalnız devlete karşı mücadelesi, bireylerin birbirlerine karşı mücadelesi vb.

Kitlesel mücadelecilerin amacı genellikle devrimdir. Burjuva demokratik devrimi; proleter devrimi, cinsel devrim vb... Tüm bir sistemin radikal ve global anlamda değiştirilmesi anlamına gelen devrimin program stratejisi, nasıl olacak, bunu kim yapacak? "Böylesi ayrıntılı bir programı yürütecek olan kimdir?" sorusuna geneleksel olarak verilen vazgeçilmez bir yanıt vardır: Entelektüel. 18. yüzyıldan beri özellikle Batı'da ortaya çıkan geniş ölçekli toplumsal ve siyasi mücadelelerde kitlelerin yalnız hareket etmediği, yanlarında hep ellerinden tutup onlara yol gösterecek bir entelektüeller grubu olduğu

[95] FOUCAULT, Dostluğa Dair, a.g.e, s. 12-13

görülmüştür. Çünkü entelektüellerin bildiği ama kitlelerin bilmediği çok önemli bir şey vardır: Hakikat.

Foucault'ya göre entelektüel hâlâ hakikati görememiş ve hakikati söyleyemeyenler adına hakikati söylüyordu. Entelektüel vicdandı, bilinçti ve belagatti.[96] Foucault entelektüeli ikiye ayırır: 1) Geleneksel ya da evrensel entelektüel 2) Spesifik entelektüel. Foucaut'un evrensel entelektüel dediği entelektüelin toplumsal eleştirisinin temelinde evrensel akıl vardır; entelektüel bu eleştiriyi tüm toplumu tarif eden ve herkesi bağlayan normatif ve global bir kuram biçiminde formüle eder. Foucault, "evrensel entelektüelin bilgi ve eleştiriyi kuramsal olarak bütünleştirmesinin, siyasi eylem alanında da kuram ile pratik arasında bir bütünleşmeye dönüştüğünü görüyoruz"[97] diyerek evrensel entelektüellerin olumsuz yönlerini ortaya koyar.

Evrensel entelektüeller, politik ve kuramsal bakımdan imtiyazlı konumdadırlar. Ve ötekiler adına konuşan ötekilerin kendi kendileri adına konuşmasını engelleyen konumdaki bu entelektüel, tahakkümü sürdürme riskine düşer. Entelektüelin adına konuştuğu insanlar kuramcılara ve partiye tabi hale gelirler. Halk güçleri yukarıdan gelecek kılavuzluğu beklemek zorundadırlar. Ayrıca, resmi karşıtlığın parametreleri dışında duran mücadele tarzları marjinalleştirilir ve yasaklanır.[98] 2) Foucault'un spesifik entelektüel dediği yeni entelektüel, spesifik bir disiplin ya da kurumda çalışan kişidir. Hastanede, üniversitede, ailede vb. Spesifik entelektüelin bilgisi bütünleştirici bir bilgi değil; spesifik bir alandaki uzmanlığı ve becerisidir. Foucault'ya göre adalet ve yasa adamından doğan evrensel entelektüelden farklı olarak spesifik entelektüel bilginden doğmuştur.

Foucault bu yeni entelektüelin öneminin ortaya çıkmasının 2. Dünya Savaşı ve atom fizikçisiyle olduğunu söyler. Atom fizikçisinin elindeki yerel bilimsel bilgi yaşama faydalı olabilecek ya da yaşamı yok edebilecek, hatta kaçınılmaz olarak, dünyanın ve insan türünün kaderini belirleyebilecek bir iktidar olduğunu göstermiştir. Böylece spesifik entelektüel, bilgini, siyasi güçlerin bir hedefi ya da siyasi bir tehdit haline de gelmiştir.[99] Bu yeni entelektüelin üç yönlü bir spesifikliği vardır: a) kendi sınıfsal konumunun (kapitalizmin hizmetlerindeki küçük burjuva ya da proletaryanın organik entelektüeli olarak)

---

[96] Michel FOUCAULT, Entellektüelin Siyasi işlevi, Ayrıntı Yay., 2000 İstanbul, s:14
[97] FOUCAULT Michel, a.g.e, s. 19
[98] Christopher FALZON, M. Foucault ve Sosyal Diyalog, Paradigma, 2001, s:106
[99] FOUCAULT, Entellektüelin..., a.g.e, s:25

spesifikliği; b) bir entelektüel olarak durumuyla (araştırma alanı, üniversitede, hastanede, vb. boyun eğdiği ya da başkaldırdığı siyasi ve ekonomik talepler) bağıntılı biçimde yaşam ve çalışma koşullarının spesifikliği; c) son olarak da, toplumumuzdaki hakikat siyasetinin spesifikliği.

Bu yeni entelektüelin konumu toplumdaki hakikat siyasetine bağlı olarak genel bir önem kazanır. Spesifik alandaki uzmanlığıyla entelektüel, hakikat üretimi rejimine hizmet eder. Buradaki hakikat doğruyla yanlışın birbirinden ayrıldığı ve doğruya bir takım spesifik iktidar etkilerinin yüklendiği kurallar bütünüdür.[100]

Yukarıdaki paragraflarda da ele aldığım gibi Foucault, bilinçli olarak politik eylem dersleri buyurmayı, direniş biçimleri tavsiye etmeyi, insanlığın vicdanı olmayı, ötekiler adına konuşmayı ve onların direnişlerini devrimci bir plana bağlamayı reddeder. Böyle bir konum meydan okumaya çalıştığı, kapanma ve tahakküm biçimlerine katkıda bulunma ve dolayısıyla direniş ihtimallerini sınırlama riskini taşır.

Bu bağlamda da Foucault, entelektüel etiğinden bahseder. Bu etik kısmen yaptığı şeyi ötekilere söylemeyi, ötekiler için yasalar, buyurmayı ve direniş buyurucu, peygambervari söylemin ağırlığı altında tahakkümü gizlemeyi, reddeder.[101] Filozof, tarihçi ve araştırmacı olarak bilgi üreten Foucault, ürettiği bilgiyi siyasi mücadele alanında da kullanarak, fiili bir çalışmayı, bir üniversite gevezeliğine ve kitapların çiziktirilmesine tercih ederim diyerek entelektüelin nasıl olması gerektiğini göstermiştir.

Özellikle 1969 yılından itibaren güçlü bir siyasi kimlik edinen, Foucault'nun eylemleriyle aynı anda geliştirdiği entelektüel tanımı birbiriyle örtüşmektedir. Siyasi eylemleri arasında Vincennes'deki boykotlarda öğrencilerle birlikte güvenlik güçlerine karşı en ön saflarda yer alması; Arap göçmenlerine karşı ırkçılığı protesto etmek için, Sartre, Genet gibi bir çok ünlü isimle düzenlediği ve katıldığı gösteriler; Franco rejiminin ölüme mahkûm ettiği militanlara destek vermek için Costa Gavras, Yves Montand, Claude Mauriac, Regis Debray'le Madrid'e gitmesi ve polisin müdahalesiyle Fransa'ya geri gönderilmesi; Doğu Bloku'ndaki rejim aleyhtarı entelektüellere destek vermek için düzenlediği toplantılar. Ve Dayanışma Sendikası'nın grevi esnasında insani yardım taşıyan bir kamyonu doktorlar ve Simone Signoret

[100] FOUCAULT, Entellektüelin..., a.g.e, s:83
[101] FALZON Christopher, a.g.e, s:99

ile Polonya'ya kadar kullanması,[102] kurulmasına öncelik ettiği Hapishaneler Üzerine Haberleşme Grubu ile hapishanelerdeki yaşam koşullarının iyileştirilmesi için verdiği mücadele.

Foucault, "Hapishaneler Üzerine Haberleşme Grubu" (G.I.P.) broşürüne Jean Genet ile önsöz yazar, bu mücadelesinde sunduğu fikirlerle de örtüşen bir eylemde bulunarak, mahkûmların kendisini konuştururlar (illegal olarak hapishanelerde anket formları dolaştırırlar ve bu anket formlarına verilen cevaplardan yola çıkarak, broşür yazarlar),[103] onların adına konuşmazlar. G.I.P.'nin çok çeşitli etkileri olur. İlk etkilerinden biri hapishanelere o zamana kadar yasak olan gündelik basının, radyonun girmesi, proletarya ve lümpen proletarya üzerine siyasal söylem mitolojisinin sorunsallaştırılması olur. G.I.P. 1970 sonrası militanlığın değişmesine de katkıda bulunur. G.I.P. modeline dayanarak doktorlarla hastalar arsındaki iletişim engellerini ortadan kaldıran G.I.S. (Sağlık Haberleşme Grubu), G.I.A. (Akıl Hastaneleri Üzerine Haberleşme Grubu), G.I.S.T.I. (Göçmen İşleri Haberleşme ve Dayanışma Grubu) kurulur.[104] Foucault, aynı zamanda Sartre, Simone De Beauvair, Deleuze gibi dönemin entelektüelleriyle Celali örgütünde de görev alır.

Bu örgüt Celali adında bir Arap gencinin öldürülmesi üzerine kurulan bir örgüttür. Fransız aydınları, Paris'teki Goutter El Or Mahallesindeki Saint-Bruno Kilisesi'nde nöbetleşmişler ve işgal edilen evlerde Foucault konferans vermiştir.[105]

Bu eylemlere İran Devrimi gibi o dönemin en önemli siyasi olayını tartıştığı yazılarını da ilave edebiliriz. Foucault'nun bütün eylemlerinde karşımıza çıkan ana tema, nerden gelirse gelsin tahakküm biçimi almış veya almaya eğilimli tüm iktidar ilişkilerine karşı verilen yerel mücadele biçimi olmalarıdır.

Foucault, kitlelerin kendileri için neyin iyi ya da doğru olduğunu herkesten iyi bildiklerini düşünür. Foucault, kuramın pratik için bir yol gösterici değil, ancak yeri geldiğinde işe yarayabilecek bir alet kutusu olduğu üzerinde de ısrar eder.[106]

---

[102] FOUCAULT, Entellektüelin..., a.g.e, s:11-12
[103] Michel FOUCAULT, Büyük Kapatılma, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 2000, s:124
[104] FOUCAULT, Büyük.., a.g.e, s:100-101
[105] Ali AKAY, Tekil Düşünce, Afa Yayınları, İstanbul 1999, s:47
[106] FOUCAULT, Entellektüelin..., a.g.e, s:11-12

Bilginin Arkeoloğu

Bilgi, ilk düşüncelerden bu yana farklı bakış açılarından değerlendirilmiştir. Bilginin kaynağı, özü ve sınırı üstündeki araştırmalar çeşitli öğretiler doğurmuştur.[107] Usçuluk, görgücülük, deneyselcilik, inakçılık, olasıcılık, anlıkçılık, iradecilik, doğuştancılık, bilgicilik vb. Bilginin insan için olanaklı olup olmadığı yolunda ileri sürülmüş savlar ve öğretilerdir. Antikçağ Yunan düşüncesinde bilgiciler ve şüpheciler bilginin olanaksız olduğu kanısındaydılar.

Socrates'te fizik bilginin kesin olmadığını, kesin bilginin ancak törebilimsel alanda gerçekleşebileceğini ileri sürmüştür. Bunlara karşı bilginin olanaklı olduğunu ileri süren öğretilerde vardır. Bunlar bilginin nasıl elde edileceği konusunda iki büyük kampa ayrılmışlardır. Usçular, bilginin doğuşundan beri insanın aklında var olduğunu, duyumcularsa bilginin ancak duyularımızla elde edileceğini savunmuşlardır.[108]

Marks ise, bilgi doğada hazır değildir, doğada nesneler ve olaylar vardır; ama bilgi yoktur. Bilgiyi yaratan ve üreten doğa üstündeki çalışması ve bu çalışmaya düşüncesinin katkısıyla, bizzat insanın kendisidir. Marks'tan yola çıkarak şöyle diyebiliriz; bilgi insanın etkinliğinin bir ürünüdür. Bilgi her zaman tamlığın doğrultusunda ilerleyen eksik ve tamamlanmamış bir süreçtir. Her zaman da böyle kalacaktır. Ama bu hiçbir zaman tam (kesin, bitmiş, saltık) bilgiye erişilemeyecek anlamına gelmez. Çünkü her eksik bilgi tamlığını içermektedir.

Bilgi hiçbir zaman ve hiçbir yerde bitmeyecek ve metafizikçilerin hayal etkileri gibi hiçbir zaman ve hiçbir yerde bir son bilgiye varılamayacaktır. Engels şöyle der: "Bilginin sona ermesi sonsuzun sona ermesi demek olur ki, olanaksızdır".[109] İnsanı bilginin yaratıcısı olarak tanımlayan Marks'tan sonra, bilgiyi değişik bir alana konumlandıran bir düşünür daha sahneye çıkar, Michel Foucault. Foucault, bilgiyi iktidar kavramıyla birlikte ele almasının yanı sıra, bilgi söylem ilişkisine de yeni bir bakış getirir.

Foucault, bir söylemsel pratik tarafından düzenli bir biçimde oluşturulmuş ve bilime yer vermekle yükümlü bulunmadıkları halde, bir bilimin kuruluşu için gerekli olan unsurların toplamına bilgi adı veri-

[107] Orhan HANÇERLİOĞLU, Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi, İ993, s:165
[108] HANÇERLİOĞLU, a.g.e, s:166
[109] HANÇERLİOĞLU, a.g.e, s:167

leceğini söyledikten sonra, onu kendisi aracılığıyla özelleşmiş bulunan bir söylemsel pratiğin içinde kendisinden söz edilen şeydir diye nitelendirilir.[110]

Foucault'ya göre bilginin ancak iktidar ilişkilerinin askıya alındığı yerde var olabileceğini; bilginin ancak iktidarın buyrukları, talepleri ve çıkarları dışında gelişebileceğini hayal ettiren geleneği ve bilginin iktidarı yadsımanın koşullarından biri olduğu inancını terk etmeliyiz. Foucault, iktidarın, bilgi ürettiğini; iktidarla bilginin dolaysız olarak birbirlerini içerdiğini; ne eş güdümlü bir bilgi alanı olmaksızın, herhangi bir iktidar ilişkisinin varolabileceğini ne de iktidar ilişkileri varsaymayan ve oluşturmayan bir bilgi alanının var olabileceğini kabul etmememiz gerektiğini söyler.[111]

Foucault'ya göre bilgi ilişkileri... İktidar sistemiyle bağlantılı bir biçimde özgür olan ya da olamayan bir bilgi öznesi temelinde çözümlenmemelidir. Tam tersine bilen özneye, bilinecek nesnelere ve bilgiye iktidar-bilginin bu temel içerimleri ve bu içerimlerin geçirdiği tarihsel dönüşümlerin etkileri olarak bakılmalıdır. Kısacası, iktidara yararlı olan ya da direnen bilgi bütününü üreten şey, bilgi öznesinin faaliyeti değildir. Bilginin biçimlerini ve olası alanlarını belirleyen iktidar-bilgiyle onu oluşturan süreçler ve mücadelelerdir.[112]

Bir pozitiflik sisteminden hareketle, oluşturulmuş ve bir söylemsel oluşumun birliği içinde ortaya konulmuş olan birliğe bilgi adının verilebileceğini ve bilgilerin, bilmelerin bir toplam olamayacağını öne süren Foucault, her zaman için kendilerinden doğru veya yanlış, kesin veya kuşkulu, belirsiz veya belirli, çelişkili veya tutarlı, olup olmadıklarının söylenebilmesi gereken şeyleri bilmeler olarak ele alır ve bir söylemsel oluşumun alanı içinde, bir pozitiflikten hareketle oluşturulmuş nesneler, dile getirilme tipleri, kavramlar ve kuramsal seçimler gibi elemanların bir arada bulunmasından ibaret sayılan bilgiyi betimlemek için bu ayrımlardan hiçbirinin uygun olmadığını söyler.[113]

Bilgi ve bilme sözcüklerinden yararlanarak daha çok bilimsel alanlar için söz konusu edilebilecek olan yüzeysel bilgiyle bilimin söylediklerinden daha fazlasını içinde bulunduran derinlemesine bilgiyi, birbirinden ayırt etmek suretiyle Foucault, belirli bir ifadeye kavuş-

---

[110] URHAN, a.g.e, s:32

[111] Oruç ARUOBA, Foucault'nun Kavramlarında Bilgi ve İktidar, Tan Dergisi, sayı 3-4, Ankara, 1982, s:90

[112] Allan MEGİLL, Aşırılığın Peygamberleri, Bilim Sanat Yay. İstanbul, 1998

[113] URHAN, a.g.e, s:32

muş cümlelerin oluşturduğu bir dokunun tarihini anlatmak olanağını veren şeyi belirlemek amacını güden arkeoloji adını verdiği, bir kuramı bu cümlelerde içerilmiş olan bilgiyle pek o kadar ilgilenmeden dile getirmek ister.[114]

Geleneksel düşünce tarihi anlayışını bir yana bırakan Foucault, kesinti kavramına dayanan yeni bir tarih bilimi oluşturmaya yönelir. Kesintililiği de tarihçinin çözümlemesinin temeli olarak görür. Foucault'ya göre geçmişteki insanların söylemelerinde hem tarihsel süreklilik hem de kesintiler vardır. Bir kültürde önermelerin ortaya çıkıp kaybolmasını düzenleyen mekanizmaya arşiv dersek; onları belgeler olarak değil, anıtlar olarak ele alırsak bir arkeoloji yapmış oluruz. Foucault'ya göre kesintiler arasındaki olayı incelemek için, söylemsel oluşumları tanımlayan ölçütler kullanmak gerekir.

Bunlar dört varsayıma dayanır: 1- Farklı önermeler, bir tek nesneye ilişkin oldukları sürece kolayca gruplandırılabilirler. 2- Bu farklı önermelerin ortak bir ileri sürülüş biçimleri vardır. 3- Kullanılan kavramlar bir çeşit mimari oluşturur ve bu bir dilbilgisi gibi ele alınabilir. 4- Bu söylemsel oluşumların ortaya gelişi, bütün yanlarıyla insanın tarihine dayanır.[115]

Foucault, arkeoloji tarihi olarak söylemleri birer doküman olarak ele almaktan çok birer anıt olarak düşünür. Arkeoloji, Platoncu bir doxaloji değildir, bilgiye giden bir süreci anlatmaz; eseri uyumlu bir kesinti noktası olarak görmez; söylemin kendisini tekrar etmekle yetinmez; kurucularının adlarını anmakla yetinmez; bunların tersine söylemsel pratikleri, kalıplaşmaya başlayan kurallılıkları ortaya çıkarıp, engellere takılmadan gözler önüne sermeye çalışır.[116]

Belli bir düşünce şeklini gerekli kılanın tarihini belirtmek için arkeoloji sözcüğünü kullanmış olan Foucault, bu terimin, "episteme"ler dediği gerekli, bilinçsiz ve ortak düşünme biçimlerini incelediğini söyler. "Episteme" Platon'un düşüncesinden farklı olarak, bilginin eş anlamlısı değil, herhangi bir bilimsel çaba tarafından gerçekleştirilmiş bir söylemin düzene sokuluşundan ve söylemden bağımsız olarak bulunan bilgilerin tarihsel bir düzenin içine konuluşundan önce var olan ilkenin ifadesidir.[117]

---

[114] URHAN, a.g.e, s:33
[115] Büyük Larousse, Gelişim Yay. 1987, İstanbul, Cilt 7, s:4228
[116] AKAY, İktidar ve..., a.g.e, s:21
[117] URHAN, a.g.e, s:40-48

Arkeoloji bilgileri, belirli bir çağda bilgilerin mümkün oluşunun koşulu olan epistemeden hareketle, bir çağın epistemesini göstermek suretiyle bilgiler arasındaki benzerlikleri ve farklılıkları çözümler. Bir çağın bilgisinin genel ve derin karakteristiği olarak, "episteme" süreksizlik açısından arkeolojiyi bilgi kuramına göre kurmak imkânını verir. Her yeni "episteme" bir kopukluğu ve bir süreksizliği içerir. Postmodern bir tarih kavramına kaynaklık edebilecek nitelikte farklılıkları öne çıkaran bir tarih anlayışını Hegel ve Marks gibi modern dönemin ünlü düşünürlerinin bütünleştirici tarih anlayışlarının karşısına koyan ve bütünleştirici bir betimlemenin tüm fenomenleri tek bir merkez, yani bir ilke bir anlam, bir tin, bir dünya görüşü etrafında toplar. Genel tarihin bir dağılım alanını kullandığını öne süren Foucault'nun reddettiği tamlık tipleri, tarih, medeniyet ve çağ gibi yekpare dikey tamlıkları, toplum ya da dönem gibi yatay tamlıkları içerir.[118]

Foucault'nun arkeoloji yaklaşımının amacı, Baudrillard, Lyotrd ve Derida'nın yaklaşımlarından iki önemli açıdan ayrı tutulabilir: Birincisi, Foucault tüm yapı, tutunum ve kavranılabilirlik biçimlerini sonsuz bir anlamlandırma akışı biçiminde çözüp dağıtmaz. Zemini temizledikten sonra hangi kurallılık, bağıntı, süreklilik ve totalite biçimlerinin gerçekten varolduğunu kavramaya girişir. Arkeolojinin görevi, sadece yan yana konulmuş ve birbirinden bağımsız bir tarihler çoğulluğuna varmak değil, aynı zamanda farklı şeylerden oluşan diziler arasında hangi bağıntı biçimlerinin geçerli olacağını belirlemektir.[119]

Foucault, insanın 18. yüzyıla kadar ortalıkta görülmediğini iki yüzyıl önce bilginin evreni düzenleme çabasıyla kendiliğinden ortaya çıkmış yeni bir varlık olduğunu ileri sürer. Foucault'a göre klasik dönemde insan yaşayan yönüyle Doğa Tarihi'ne, çalışan yönüyle zenginliklerin çözümlenmesine, konuşan yönüyle de Genel Dilbilgisi'ne inceleme ve araştırma konusu olurken; modern dönemde ise disiplinlerden birincisinin biyolojiye, ikincisinin iktisat politikasına, üçüncüsünün filolojiye dönüştüğü görülür. Foucault'ya göre bu dönüşümler, her çağın bilgi biçimlerini yöneten "episteme"lerin değişmesiyle olanaklı hale gelir. Tarihsel değişim de bu "episteme"ler arasında ortaya çıkan çöküş ve alt üst oluşlardan ibarettir.[120] Foucault, epistemeye üç dönemleştirme yaparak bakar: Birincisi Rönesans "episteme"i, ikincisi klasik "episteme", üçüncüsü modern "episteme".

---

[118] URHAN, a.g.e, s:50
[119] BEST, KELLNER, a.g.e., s:63
[120] URHAN, a.g.e, s:52

Foucault'ya göre Rönesans döneminin belirleyicisi benzerlik "episteme"idir. Rönesans döneminin belirleyicisi dikkate alınabilecek olan benzerlik epistemesinin 17. yüzyılda birden bire ortadan kalktığına dikkat çeken Foucault, artık bilginin, başka bir biçimda işlerlik kazandığını öne sürer. Rönesans'a özgü bilginin temelinde yatan kıyas, yerini Klasik Çağ'da çözümlemeye bırakırken; zihnin etkinliği de artık 16. yüzyılda olduğu gibi, şeyleri birbirine yakınlaştırmak değil, tersine onları birbirinden ayırt etmek olmuştur.[121] Klasik Çağ'da insanın insan olarak bir epistemolojik bilincinin bulunmadığını düşünen Foucault, klasik epistemenin insana özgü ve ona özel bir alanı hiçbir şekilde belirginleştirmeyen, çizgilerden oluştuğunu öne sürer.

Foucault, klasik çağın "episteme"i üzerinde, Rönesans'ın "episteme"inden daha fazla durur. Klasik "episteme" insana özgü bir alanla sınırlı bir düşünce akışı içinde ifade edildiği halde, modern "episteme" kategorileri bütünüyle antropolojik bir nitelik taşır. İnsan hakkındaki çözümleme olarak nitelediği antropolojinin modern düşüncenin doğuşunda önemli bir rol oynadığını düşünen Foucault, sonuçta çağdaş epistemenin Klasik Çağ'ın bütün alanını belirleyen sonsuzluk fikrini yerinden etmiş bulunan sonluluk kavramından çözümlemeye dayandığını vurgular.[122] Sonuçta çağdaş "episteme"lerin hepsi insan sonluluğunun çözümlemesine dayanır.

Veli Urhan, Foucault'un her araştırmasında arkeolojiyi farklı biçimde gerçekleştirdiğini söyler: "Örneğin, Klasik Çağ'da Deliliğin Tarihi'nde, arkeoloji modern olarak alınmış olan bir temel deneyimden hareketle, deliliğin algısını ve bilgisini değerlendirirken; Kliniğin Doğuşu'nda tıbbın iki tarihsel tipi arasındaki arkeolojik kopuşa, tıbbi bilginin derinlik boyutuna işaret eder; Kelimeler ve Şeyler'deyse düzene konuluş ölçütü olarak kabul edilmiş olan "episteme"den hareketle, bilginin bir iç ve kurucu düzenini, onların pozitifliği içinde gerçekleştirir. Yaşayan, çalışan ve konuşan bir varlık olan insan hakkında yapılmış arkeolojik çözümlemesidir."[123] Bilginin Arkeolojisi de, Foucault'nun net bir şekilde arkeoloji olarak tanımladığı son çalışmasıdır.

---

[121] URHAN, a.g.e, s:73
[122] URHAN, a.g.e, s:75
[123] URHAN, a.g.e, s:52

FOUCAULT'NUN AYDINLANMA, HÜMANİZMA, MODERNİZM, POSTMODERNİZM VE POSTYAPISALCILIĞA BAKIŞI

Hiçbir zaman Freudçu, Marksist ve yapısalcı olmadım diyen Foucault, biraz daha ileri giderek kendisine yapısalcı diyenlere, ürkütücü bir şekilde isyan ederek şu cevabı verir: "Fransa'da, bazı yarım akıllı yorumcular, beni yapısalcı olarak damgalamakta ısrar ediyorlar. Yapısal analize özgü yöntemlerin, kavramaların ya da anahtar terimlerin hiçbirini kullanmadığımı bir türlü bunların küçük kafalarına sokamadım."[124] Foucault'nun kitaplarını ya da düşüncelerini çözümlediğimde çıkarsadığım şu oldu: O sadece bir muhalif ve belli bir akıma, düşünceye tabi olamaz. Ben de onu herhangi bir kalıba sokmayacağım, sadece bu kavramlar hakkında ne düşündüğünü anlatmaya çalışacağım.

Aydınlanma

1783 yılının aralık ayında Berlinische Monatsschrift dergisi, ilahiyatçı ve eğitim reformcusu olan Johan Fredrich Zöllner'in her yanıyla resmi olan evlilik törenlerinin önemi üzerine yazdığı bir makalesini yayımlar. Zöllner, derginin aufklören, aufgeklörte ve aufklörung terimlerini kullandığını belirterek, bir dipnotta şöyle sorar: Aydınlanma nedir? Hakikatin ne olduğunun bilinmesi kadar önemli olan bu soru aydınlanmaya başlamadan önce cevaplandırılması gereken bir sorudur.

Bunlar yazıldıktan sonraki on yıl içinde aydınlanmanın sınırları ve doğası üzerine yapılacak tartışmalar Alman edebiyat ve felsefe dergilerini kaplayacaktır. İmmanuel Kant'ın bu soruya verdiği cevapsa en meşhur cevap olacaktır.[125] Kant, aydınlanma nedir? Sorusuna "Aydınlanma, insanın kendi suçuyla düştüğü ergin olmama durumundan kurtulmasıdır. Bu ergin olmayışsa, insanın aklını bir başkasının kılavuzluğuna başvurmaksızın kullanamayışıdır. Ve bu ergin olmayışa insan kendi suçuyla düşmüştür.

Çünkü insan aklını başkasının kılavuzluğu ve yardımı olmaksızın kullanma kararlılığını ve yürekliliğini gösterememiştir. İnsan aklını kendisi kullanmak cesaretini göstermelidir.

1984 yılında Michel Foucault, Kant'ın Kasım 1784'te, Berlinische Monatschrift adlı dergiye gönderdiği ve aydınlanmanın bildirisi niteli-

---

[124] MEGİLL, a.g.e, s:288

[125] James SCHMIDT, Aydınlanma Neydi? Toplumbilim Dergisi, Sayı 11, Bağlam Yay. İstanbul, 2000, s:23

ğindeki "What is Enlightement?" başlıklı yazısıyla aynı başlığı taşıyan bir makale yayınlar. Foucault, Kant'ın önerdiği aydınlanma bildirisinin amacını kabullenirken, modernizmin sınırlayıcı yanları olduğunu söyleyerek alternatif yöntemler ileri sürer. Foucault, Kant'ın aydınlanmaya yanıtlar bulurken bugün kavramını, farklı bir yaklaşımla ele aldığını ve bugün kavramını geçmiş ya da geleceğe atıflarda bulunarak bir bütünlük içinde değil, güncel gerçeği temel alarak tanımladığını söyler.

Dilek Doltaş, Foucault'nun Kant'ın aydınlanma fikrini bir dışa çıkma, insanlara konan sınırları sorgulama ve onları aşma olgusu olarak betimlediğini öne sürer. Foucault, Kant'ın insanın aklını kullanmadığını, başka birisinin otoritesine boyun eğdiğini söyleyerek, bu duruma örnek teşkil edecek üç duruma, geleneksel otorite merciine dikkat çektiğini söyler: 1- Kendi kavrayış gücümüzün yerini bir kitabın, 2-Vicdanımızın yerini ruhani bir kılavuzun, yani dini bir liderin 3- Nasıl bir diyet uygulayacağımıza, bir doktorun bir karar verdiğini ve bunların da insanın olgunlaşamamasında rol oynadığını ileri sürer.[126]

Foucault'ya göre, Kant, bilinç, otorite ve aklın kullanım biçimleri arasında otoriteye dayalı olarak kurulmuş bu ilişkilerin yeniden düzenlenmesi gerektiğini öne sürer. Foucault'ya göre, Kant'ın metni bir bütün olarak ele alındığında aydınlanmaya getirilen tanım ve açıklamalarda bir karmaşıklık vardır. Örneğin Kant, aydınlanmayı hem insanların topluca katıldığı, devamlılığı olan, tarihsel değişim içeren, insanların sosyal ve pratik durumlarını etkileyen bir olgu gibi görmekte, hem de onu cesaret öngören kişisel bir görev ve bir zorunluluk gibi ele almaktadır. Ayrıca, Foucault'ya göre, Kant, insan sözcüğüne de karmaşık bir anlam yükler. Kant, insandan söz ederken aydınlanmanın etkisinde gelişen ve değişen insanoğlunu mu, yoksa kişisel özellikleriyle değişen, olgunlaşan bir bireyi mi kasteder belli değildir.[127]

Foucault, Kant, tarafından öne sürülen aydınlanmayla ilgili iki koşulun; ahlaki, ruhsal, kurumsal ve politik diye tanımlanabilecek dört madde halinde incelenebileceğini söyler. Birinci madde, itaatle aklın kullanım alanlarının birbirinden ayrılmasıdır. Önemli olan aklın bir amaca yönelik değil, yalnızca gerektiği için kullanılmasıdır. Aklını bu şekilde kullanan kişi ergin olmama halinden kurtulur. İkinci koşulda da aklın kullanım alanlarının özel ve genel diye ikiye ayrılması vardır.

---

[126] FOUCAULT, Özne..., a.g.e, s:176

[127] Dilek DOLTAŞ, Postmodernizm, Telos Yay. İstanbul 1999, s:52

Özel alanda kişi toplum içindeki yerinin, sorumluluklarının bilincinde olmalıdır. Ve üstüne düşen görevleri, kendisine söylendiği biçimde yerine getirmelidir.

Bu yaklaşım aydınlanmanın ruhsal ve kurumsal alanla ilişkisini belirler. Ancak aklın genel kullanım alanında kişiler görevlerin, emirlerin, kurumların akla uygun olup olmadığını sorgulamalılar ve düşüncelerini herkese açık bir biçimde dile getirmelidirler. Böylece Kant'ın aklın genel anlamda kullanımını aydın olmayı isteyen herkese şart koştuğunu görüyoruz. Kant aydınlanmayı sadece bireyin, düşünce özgürlüğünü garanti altına alan bir olguymuş gibi ele almaz. Kant'ın düşüncesinde her kişinin düşünce özgürlüğü, ancak başkalarının düşünce özgürlükleriyle birleştiğinde evrensel ve genel bir nitelik kazanacaktır. Toplumların ilerlemelerine de bu yolla olanak sağlanacaktır.

Foucault'ya göre, Kant böylece aydınlanma kavramına ruhsal ve kurumsal olduğu kadar, ahlaki ve politik bir nitelik de yüklemiştir. Bireyin, aklını kullanması kişisel bir zorunluluktur; ancak, bütün bireylerin aklını özgürce kullanabilecekleri bir ortamın yaratılması, bu olanağın onlara verilmesi politik bir konudur. Kurumsal düzeyde itaatın titizlikle uygulandığı ortamlarda bir özgür düşünceye olanak veren bir politik ortamın var olmasını Foucault pek mümkün görmez. Aslında Foucault'ya göre Kant'ın aydınlanma bildirisi aydınlanmayı yeterince tanımlayamaz.[128]

Aydınlanma bölümünü Foucault'nun tanımıyla bitirmek sanırız yararlı olacaktır: Aydınlanma bir dönemdir. Kendi yasalarını, kurallarını formüle eden ve genel düşünce tarihi ve şimdiki zaman karşısında bilgi, cehalet ve yanılsama biçimleri karşısında yapmak zorunda olduğu şeyleri söyleyen bir dönemdir.

Hümanizm

Foucault, hümanizmi şöyle tanımlar; Avrupa toplumlarında zaman içinde farklı şekillerde, yeniden boy gösteren bir temalar bütünüdür. Daima içlerinde değer yargıları barındıran bu temalar, gerek içerikleri gerekse barındırdıkları değer bakımından büyük değişiklikler gösterirler. Foucault'ya göre 17. yüzyılda kendini Hıristiyanlığın ya da dinin eleştirisi olarak sunan bir hümanizm ve bunun karşısında da çok daha tanrı merkezli bir hümanizm vardır. 19. yüzyılda, bilime karşı düşmanca ve eleştirel yaklaşan kuşkucu bir hümanizmle bütün umut-

[128] DOLTAŞ, a.g.e, s:54

larını aynı bilime bağlayan başka bir hümanizm ortaya çıkmıştır. İleriye doğru da bu böyle devam etmiştir.

Foucault, bu açıdan bakıldığında, hümanizmle bağıntılı olan her şeyin reddedileceği sonucuna değil, hümanist düşüncenin tek başına bir işlev göremeyecek kadar esnek, çeşitli ve tutarsız olduğu sonucuna varmalıyız der. Foucault'ya göre, en azından 17. yüzyıldan beri, hümanizm olarak adlandırılan olgunun her zaman için din, bilim ya da siyasetten ödünç alınmış, belli insan anlayışlarına dayanmak zorunda kaldığı bir gerçektir. Bundan dolayı da Foucault'da hümanizm kendisine başvuran insan anlayışlarını renklendirme ve onları haklı göstermeden başka bir işe yaramaz.[129]

Foucault, bu düşüncelerine ek olarak hümanist düşüncenin somut insanı dışlayarak, soyut hayaletimsi bir insan anlayışı ortaya attığını söyleyerek anti hümanist bir görüş sunar. Foucault, dünyadan ve etkilerinden bağımsız hümanist özne olmak için de kendimizle ilgili maddi, sonlu/sınırlı sosyal ve tarihsel her şeyi reddetmemiz, küçümsememiz, alt etmemiz ya da aşmamız gerektiğini ifade eder.

Foucault, hümanizm, sonluluğumuzdan/sınırlılığımızdan nefrettir, der. Ve bunun dile getirmek istediği şey, hümanist yorumda tam insan olmak için, insanın kendi insanlığını reddetmesi gerektiğidir. Foucault, insanı merkeze almaya çalışan hümanizmin, bunu yalnızca, bizi ayırıcı şekilde insan yapan -tecessüm etmiş olmamız ve somut insanlığımız- insanla ilgili her şeyi feda etme pahasına böyle yapar ve bunu böyle yaparak bizi hayaletimsi öznelere indirgediğini bildirir. Hümanizmin, gayri insani, hayattan kopuk karakteri, son zamanların antihümanist düşüncesinin, özellikle de Foucault'nun düşüncesinin bir diğer hareket noktasıdır.[130]

Foucault'nun reddettiği şey, öndeki paragrafta öne sürdüğüm gibi, hümanizmin gayri insani olan insani varlık anlayışıdır. Foucault, hümanizm beni dünyevi bütün etiketlerden koparmaya çalışarak, cisimleşmişliğimi reddeder ve bizi hayaletimsi, bedensiz öznelere, mecalsiz, renksiz iradelere indirger; dahası böyle yaparak aslında hümanizmin bizim aktif failler olma kapasitemizin altını oyduğunu belirtir. Bu yüzden anti-hümanizmiyle Foucault, gayri hümanist dışında bir şeydir.

Foucult, hayaletimsi, cisimleşmemiş irade olarak anlaşılan gayri insani varlık fikrini reddederek , cisimleşmiş, maddi, somut insani var-

[129] FOUCAULT, Özne..., a.g.e, s:186
[130] FALZON, a.g.e, s:41

lıklar anlayışı geliştirir. Yani insanın reddi değil, aksine bu dünyanın ortasında yaşayan, somut insana dönüş yapar ve insanı sonluluğu içinde doğrular.

Modernizm

Foucault, Kant'ın "Aydınlanma nedir?" adlı bildirisinde, Kant'ın kendi önerilerini hem bilgi ve tarih konularındaki düşünceleri çerçevesinde ele aldığını, hem de bugünü tarih içinde bir farklılık olarak nitelendirdiğini söylemektedir. Foucault'ya göre, Kant'ın bu yaklaşımında modernist düşüncenin ana hatları vardır. Foucault, modernliği bugünü dünden başka gören, bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır.

Foucault, modernlik kavramını Baudelaire'in Modern Yaşamın Ressamı ve Başka Denemeler adlı yapıtıyla, Modern Yaşamın Kahramanlığı Üzerine başlıklı makalesinde tanımladığı şekilde ele alıp tartışır. Baudelaire'e göre, modernlik tarih içindeki bir zaman birimiyle ilgili değildir, kişilerin güncel gerçekle kurdukları ilişki sonucu ortaya çıkan bir düşünce ve duygu tarzıdır. Bu tarz aynı zamanda bilinçli olarak bu duygu ve düşünceye ait olmayı ve onun amacına yönelik davranmayı da içerir. bununla birlikte Baudelaire, modern olmak kendini akıp giden zamanın içinde olduğu gibi kabul etmek değildir. Modern olmak kendini karmaşık ve anlaşılması zor bir gelişme sürecinin nesnesi olarak görmektir diyerek bunu dandizm olarak tanımlamaktadır.

Ancak modernlik, zamanın akışını takip etmekten başka bir şey yapmayan modadan farklıdır. Modernlik şimdiki anın kahramanca boyutunu kavramayı sağlayan tutumdur, modernlik, kaçıp giden şimdiye duyarlı olma olgusu değil, şimdiyi kahramanlaştırma istemidir. Yani modernlik zaman karşısında tavır alır.

Ayrıca modernlik sadece zamana ilişkin bir tavır da değildir. O aynı zamanda yaşam biçimidir. Modern kişi kendini işlenilmesi gereken kompleks bir nesne gibi görür. Modern insanın amacı kendini keşfetmek, kendisiyle ilgili sırları, gizli gerçekleri öğrenmek değil, vücudunu, davranış biçimlerini, duygularını, özetle varoluş biçimini şekillendirerek kendini bir sanat eseri gibi yaratmaktır.[131]

Foucault, daha sonra aydınlanmayla modernist bakış açısını kıyaslar. Ona göre her iki yaklaşımda da insanoğlunun zamanla ve güncel gerçeklerle ilişkisi, felsefi sorgulamalar yoluyla sorunsallaştırılır. Ay-

[131] Dilek DOLTAŞ, Foucault, Kant, Habermas ve Postmodernizm, Varlık Dergisi, Sayı: 1069, İstanbul, 1996, s:48

rıca her ikisinde de kişiliğin oluşmasındaki vazgeçilmez şart kişinin bağımsızlığıdır. Foucault modernlikle aydınlanmanın benzerliğini vurgularken, aydınlanmayla özdeşleştirilmiş, ancak aydınlanmayı tanımlayıcı nitelikte olmayan bazı karmaşık entelektüel yaklaşımlara da dikkat çeker; örneğin aydınlanmayı tartışırken, onu 18. yüzyılda ortaya çıkan akılcılıkla eşdeğer tutmanın ve bunun sonucu akılcılığı sorgulayarak, aydınlanmaya yandaş ya da karşı olmanın bizi entelektüel şantajdan öteye götürmeyeceğini söyler.[132]

Foucault'ya göre, aydınlanmayla hümanizmanın birbirine karıştırılmasının nedeni 18. yüzyılda hem insanoğluna önem verilmesi hem de insana ilişkin soruların ağırlık kazanmasıdır. Foucault, aydınlanma temelinde insanoğlunun kendisini sürekli olarak sorgulama ve bağımsız bir özne olarak yaratma isteğini barındırır. Bu amaç, modernizmin insanı özgürleştirme ve bir sanat eseri gibi yeniden yaratma arzusuyla örtüşür. Ancak hümanizmanın, insanı belli şekillerde anlamlandırma ve ona değer yüklemeleri yapma çabalarına ters düşer. Bu nedenle de Foucault'ya göre aydınlanmayla hümanizma benzer yaklaşımları kabulleniyorlarmış gibi ele alınamaz.

Postmodernizm

Davit Harvey postmodernizmi, genel geçerlik iddiası taşıyan önermelerin reddedilmesi; dil oyunlarında ya da bilim adamı topluluklarında çoğulculuğun ve parçalanmışlığın kabul edilmesi; farklılığın, eşitliğin vurgulanması ve son olarak da her şeyin geçici olduğunun ruhsuzca ve alaylı bir şekilde kabul edilmesi olarak tanımlar.

Postmodern terimi 1940 ve 1950'li yıllarda yeni mimari ya da şiir biçimlerini betimlemek üzere kullanılmıştır. Ancak 1960 ve 1970'li yıllar sonrası postmodern terimi, kültür alanında, modernizmden sonra gelen veya modernizme karşı çıkan eserleri betimlemek üzere, kullanılmıştır.

1960-1970'li yıllarda kültür kuramcıları, modernizm kültüründen kopuşları ve yeni postmodern sanat biçimlerinin ortaya çıkışını tartışmaya başlamışlardır. Irwing Howe ve Harry Levin, postmodernizme aydınlanma idealinin çöküşü ve anti-entellektüalizm şeklinde bakarak, olumsuz bir bakış sergilemişlerdir. Susan Sontag, Leslie Fredler ve Ihab Hassan'a göreyse postmodern kültür, modernizm ve modernliğin baskıcı boyutlarına karşı çıkan olumlu bir gelişmedir. Örneğin Sontag, postmodernizmi, kültür ve sanatlarda içerik, anlam ve düzene duyulan

[132] DOLTAŞ, Postmodernizm..., a.g.e, s:56

rasyonalist ihtiyaca meydan okuyan, yeni bir duyarlılığın ortaya çıkışı olarak selamlar.

Gelelim Foucault'nun postmodern görüşüne, Foucault'nun postmoderniteyi tanıdığını söyleyemeyiz. Örneğin, Gerard Roulet ile görüşmesinde, "postmodernite olarak adlandırdığınız şey nedir? Ben gündemi takip etmiyorum" diyerek postmodernizmi benimsemediğini belli eder.[133] Üstelik Foucault, postmodern söylemi nadiren kullanır. Ve hiçbir yerde benimsemez. Yine bir mülakatta postmodernlik hakkındaki soruya sahi biz neye postmodern demekteyiz? diyerek yanıtlar. Foucault, ironik ya da oyuncul bir tarzda konuşuyor, tabii ki bu söylemler hakkında itiraf ettiğinden fazlasını biliyordur; ancak bu belki de postmodernizme soğuk bakışının bir göstergesidir.

Post yapısalcılık

En geniş tanımıyla postyapısalcılık, yapısalcılıktan sonra gelen ve onun etkisi altında ilk olarak Fransız sonra da İngiliz ve Amerikan entelektüel çevrelerde gelişen akımdır. Postyapısalcılık, anti-yapısalcılıktan çok, yapısalcılığın yeniden gözden geçirilmesidir.[134]

Posyapısalcılık yapısalcıların özneyi azletmelerini felsefesinde saklar. Yapısalcılığın yaptığı gibi özneyi, yapının altına yerleştirmez. Postyapısalcılar açısından önemli olan ne öznenin kurucu içselliği ne de yapıların kurucu dışsallığıdır. Önemli olan hem özneleri, hem de yapıları üreten olumsal pratiklerin ağıdır.[135] Foucault, post yapısalcılığa da sıcak bakmaz. Örneğin yine bir görüşmede, postyapısalcılıkla ilgili soruya da şu cevabı verir: "Şu anda yapısalcılık olarak bilinen şeyin yeni bir tanımını yapmaya kalkışmanın ne kadar ilginç olacağından emin değilim"[136] der. Foucault, ayrıca postmodern ya da postyapısalcı diye adlandırdığınız insanların ne çeşit bir sorunu olduğunu anlamadığından da bahseder. Önceki bölümlerde de bahsettiğimiz gibi, Foucault'yu belli bir alana ve düşünce kalıbına sığdıramamaktayız; çünkü, o bir muhaliftir. Steven Best ve Douglas Kellner'de beni doğrulayacak şeyler söylerler: "Postmodern kuramı tayin edici bir şekilde etkilemiş olmasına rağmen, Foucault bu yaftaya sığdırılamaz; çünkü,

---

[133] Michel FOUCAULT, Yapısalcılık ve Postyapısalcılık, Birey Yayınları, İst. 2000, s:10

[134] Nazife GÜNGÖR, Popüler Kültür ve İktidar, Vadi Yay. Ankara, 1999, s:370

[135] Tod MAY, Postyapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi, Ayrıntı Yay. İst. 2000 s:96-97

[136] FOUCAULT, Yapısalcılık..., a.g.e, s:10

Foucault çoğul kaynaklardan ve sorunsallardan yararlanırken bunların herhangi tek bir tanesiyle saf tutmayan, karmaşık, eklektik bir düşünürdür."[137]

Burada dipnot olarak belirtilmesi gereken bir nokta daha göze çarpmaktadır. Foucault'nun kendine özgü bir dönemleştirme söylemi vardır. Foucault, Rönesans ve Klasik Çağ'ın yanı sıra ondan daha sonra gelen adlandırılmamış olan ve postmodern denilebilecek çağdan ayrı tuttuğu modern bir çağdan da söz etmektedir.

FOUCAULT'NUN İKTİDAR ANLAYIŞI

İktidar kavramı uzun yıllar boyunca yalnızca siyasi iktidarla eşanlamda tutuldu. Ancak bu doğru muydu? İktidar sadece siyasi iktidara indirgenebilir miydi? M. Godelier, Yeni Gine'de yaşayan Baruya Yerlileri arasında yaptığı bir araştırmada, görünüşte sınıfsız bir yapıya sahip olan bu toplumda, başka biçimlerde ortaya çıkan bir egemenlik ilişkisinin varlığından söz eder.[138] Ortada devlet, dolayısıyla onun dolaysız baskı araçları bulunmadığına göre bir insanın öteki üzerindeki egemenliği hangi yollar ve araçlarla kabullendiriliyordu.[139] Bu nasıl açıklanabilirdi?

O zaman şunları söyleyebilir miydik? Öncelikle iktidar, belirli bir siyasi mekanizmanın, vatandaşlarının boyun eğişlerini sağladığı bir dizi kurum ya da kaba kuvvet veya kurallılık biçiminde oluşmuş bir hegemonya tarzı değildir. İktidar ne de bir kümenin bir başkası üzerine uyguladığı; etkileri bütün toplumsal gövdeye yayılan bir genel hakimiyet dizgesidir. Evet bunları söyleyebilirdik. Çünkü Foucault bunları ve bunlardan daha fazlasını söyleyebileceğimizi belirten, iktidarı mikro yönleri ve teknolojileri aracılığıyla gören bir iktidar kavramı geliştirmiştir.

Foucault'nun iktidar kavramı, Marksizm'in iktidarı ekonomik çıkarlardan kaynaklananan bir sınıf hakimiyetinin aracı olarak görüşünün bir eleştirisidir diyebiliriz. Foucault, iktidarı başkalarının iradelerini kendi doğrultusuna çeken irade anlamında kullandığında, Nietzsche'ye yakın olduğunu söyleyebiliriz.

Foucault, iktidarı sahip olunan bir şey olarak görmez, iktidarı uygulanan ve pozitif bir şey olarak görür. Ona göre iktidar aracılara ve çıkarlara bağlanamaz, sayısız pratikle birleşir. Tabii Foucault'nun ikti-

---

[137] BEST, KELLNER, a.g.e, s:53
[138] Ertuğrul ÖZKÖK, Sanat, İletişim, İktidar, Tan Yay. Ankara, 1982, s:15
[139] Ertuğrul ÖZKÖK, a.g.e, s.16

dara tek yönlü bakmama tavrı hemen oluşmuş bir şey değil, bir düşünsel evrim sonucu oluşmuş bir şeydir.

Foucault 1970'lerdeki, 1960'lardaki çalışmalarına dönüp baktığında, iktidara tamamen olumsuz bir karakter yüklediği için çalışmalarını yetersiz bulur. Örneğin, Foucault'nun "Deliliğin Tarihi" yapıtında iktidar dışlar, bastırır, sansürler, tecrit eder, maskeler ve gizler. İktidar bunlardan gelen bir kendiliktir. Oysa 1970'lerdeki çalışmalarında Foucault, iktidarın olumsuz değil, olumlu bir olgu olduğunu öne sürer: iktidar üretir; gerçekliği üretir; nesne alanları ve hakikat ayinleri üretir. Örneğin, "Hapishanenin Doğuşu" kitabında Foucault iktidara yönelik bu yeni tutumunu sergiler.

Çünkü, bu yapıtta öne sürülen iddialardan biri, hapishanenin toplumsal rolünün suçu bastırmak değil, yaratmak olduğudur. Hapishane böylece toplumsal istikrar için bir tehdit oluşturarak şu anda hakim olan bir denetim ve disiplin aygıtı inşa edilmesine gerekçe hazırlamıştır. Foucault'nun bu üretken iktidar anlayışı "Bilme İstemi"nde iyice kendini gösterir. Bu yüzdende Foucault'nun bu kitabı kendisini, iktidarın kötü, çirkin, zavallı, kısır, monoton ve ölü olduğu fikrinden tamamen kurtardığı ilk kitabı olarak adlandırılır.

Foucault'nun iktidarın üretkenliği, iddiasının nereden geldiği konusunda gizem yaratılamaz. Çünkü iktidarın üretken bir şey olduğu, o Dionysoscu canavar, Zerdüşt'ün bildiği en üst düzeyde Dionysoscu bir içgörüdür. Foucault'nun iktidar anlayışı Nietzsche'nin güç istemine dayanır. Nietzsche, güç isteminin pozitif bir değer yüklenmiş kendilik olduğunu söyler, o yüzden de Foucault iktidarın baskıcı değil de yaratıcı olduğunu söylediğinde Nietzsche'yi takip ettiğini anlıyoruz.[140]

Foucault'ya göre iktidar, kendi örgütlenmelerini kendileri oluşturan, güç ilişkilerini dönüştüren, güçlendiren ya da tersine çeviren bir süreç ve bu güç ilişkilerini etkili kılan stratejiler olarak anlaşılmalıdır.

Güç ilişkilerinin devingenliği, İktidarın olanaklılık koşuludur. Güç ilişkileri eşitsiz olduğu için, ortaya sürekli bir iktidar durumu çıkar. Bu durumlar ise hep yerel ve dengesizdir. İktidar her yerdedir, bu her yerdelik iktidarın bir noktadan ötekine uzanan her ilişkide üretilmesinden kaynaklanır. İktidar her yeri kuşattığından dolayı değil, her yerden çıktığından dolayı, iktidar ne bir kurum ne bir yapı; ne de bize bahşedilmiş belirli bir güçlüktür; iktidar toplumlarda bulunan bir karmaşık stratejik duruma verilen addır. Foucault'nun iktidarla ilişkisi bu görüşlerinden şu önermelere varabiliriz: Foucault'a göre iktidar, elde edilen,

[140] MEGILL, a.g.e, s:370

gasp edilen ya da paylaşılan, elde tutulan ya da elden kaçırılan bir şey değildir. İktidar, eşit olmayan ve devingen ilişkilerde ortaya çıkar ve işletilir.

Foucault iktidar ilişkilerini de şöyle tanımlar: İktidar ilişkileri, iktisadi süreçler, bilgi ilişkileri, cinsel ilişkiler gibi tipten ilişkilerde dışsallık konumunda değildir, onların içinde içkindir. Bu öteki ilişkilerde olup biten ayrımların, eşitsizliklerin, dengesizliklerin, dolaysız etkileri ve ters taraftan da, bu farklılaşmanın iç koşullarıdırlar. Güç ilişkilerinin yeri, sadece bir bastırma ya da eşlik etme rolü oynayabilecekleri üst yapısal kurumlar değildir; güç ilişkileri, işledikleri her yerde dolaysız olarak üretici rol oynarlar.[141]

Foucault, bir görüşmede; bütün insan ilişkilerinde, bu ister bir sözlü iletişim sağlama, ister bir aşk ilişkisi, ister kurumsal ya da ekonomik bir ilişki söz konusu olsun iktidar hep vardır. Bu iktidar ilişkileri hareketli ilişkilerdir. Yani değişikliğe uğrayabilirler, kesin ve değişmez biçimde verili değillerdir, diyerek kendisiyle konuşan öğrenciye şu örneği verir: "Benim daha yaşlı olmam ve sizin ilk başta bu yüzden çekingen olmanız durumu, konuşma içerisinde tersine dönebilir. Ve daha genç olduğunuz için önünüzde çekingen duruma düşen ben olabilirim."[142]

Foucault bununla iktidar ilişkilerinin değişebileceğini, tersine dönebileceğini ve kalıcı olmayan şeyler olduğunu anlatmaya çalışır. Foucault, ayrıca özneler özgür olmadıkça da iktidar ilişkilerinden söz edilemeyeceğini belirterek, eğer iki kişiden biri tamamen ötekinin yönetiminde olur ve onun üzerinde sınırsız ve sonsuz bir şiddet uygulayabileceği nesnesi haline gelirse, burada iktidar ilişkileri olamaz der.

Foucault'ya göre iktidar ilişkileri hem amaçsaldır, hem de öznel değildirler. Amaç ve hedef olmaksızın işletilen iktidar yoktur, iktidarın akılsallığını niteleyen taktiklerdir. Foucault nerede iktidar varsa orada direnme olduğunu belirterek iktidar ilişkilerinin var olmalarını, bir direnme noktaları çoğulluğuna dayandırır. Ve bu noktaların iktidar ilişkilerinde hasım, hedef yada dayanak rolü oynadıklarını söyler. Foucault'nun bu direnme noktaları iktidar ağının her yerinde bulunur ve kendiliğinden sert, yalnız, planlı, saldırgan, şiddetli ya da tavizkar, katılımcı ve kendini feda edici olabilirler.[143]

---

[141] ARUOBA, a.g.e, s.86
[142] FOUCAULT, Özne..., a.g.e, s:236
[143] ARIOBA, a.g.e, s:87

Foucault, iktidarın aşağıdan geldiğini, yani iktidar ilişkilerinde kapsayıcı bir yönetenler ve yönetilenler karşıtlığı bulunmadığını, iktidarın tüm toplumsal gövdenin içine nüfuz ettiğini bildirir. Daha önceki Bilginin Arkeoloğu bölümünde de bahsettiğim gibi Foucault'da her bilgi iktidar üretir ve her iktidar bilgi kurar, bilimsel niteliği gereği tarihsel ve iktidar oluşturucudur.

Ayrıca, Foucault'ya göre, iktidar aynı zamanda özneler üretir. Başka bir deyişle iktidar hem yaratır, hem bastırır, ama bastırmadan önce yaratır; çünkü bastırdığı nesneler-bireyler-büyük ölçüde kendisinin ürünleridir. Foucault, iktidarı harekete geçiren, onu üreten, güçlendiren ya da zayıflatan şeyin söylem olduğunu da yazar: Söylem, iktidarı harekete geçirir. Ve onu üretir; onu güçlendirir ama bir yandan da yaratır, zayıflatır ve onun silinmesini sağlar.

Son olarak, Foucault, Clausewitz'in ünlü deyişini tersine çevirerek, "iktidar başka araçlarla sürdürülen bir savaştır."[144] der. Başka bir deyişle, Foucault iktidarı belirli bir toplumda ilan edilmemiş, çeşitli toplumsal kurumlarda ekonomik eşitsizliklerde, dilde, bedenlerimizde yaşayan çatışmaları kapsayan sessiz ve gizli bir iç savaş olarak tanımlar.

Biyo-iktidar

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde cezalandırma artık monarşik hukuktaki gibi, izleyicileri dehşete düşüren bir hükümranlık töreni ve şiddet gösterisi değildir. Giderek gizlilik gerektirir hale dönüşen ve işlevleri, kuralları, teknikleri açısından özerk yeni bir cezalandırma biçimi oluşmaya başlamıştır. Foucault'ya göre böylece cezanın müdahale amacı, artık suçun hakikatini ortaya çıkarmak ve hükümranın iktidarına verilen zararı, izleyenlerin önünde bedensel azapla onarmaktan çıkmıştır. Artık müdahalenin alanı bireyin davranış biçimleridir, amacı da bu davranış biçimlerinin ıslah edilmesidir.

Eski müdahale biçiminin araçları, darağaçları, kızgın kerpetenler, kaynar yağlar vb. yerini, düzenli etkinlikler, orta çalışma, sessizlik, saygı ve iyi alışkanlıklara bırakmıştır. Amaç, itaatkâr, kurallara, düzene ve kendini kuşatan otoriteye boyun eğmiş ve otoriteyi içselleştirmiş bir birey yaratmaktır. Foucault, bu değişimin nedenini 18. yüzyıldan itibaren Batı toplumlarına hakim olan yeni bir iktidar biçimi olarak görür. Olumsuz sınırlayıcı olan ve hükümranın yaşamı almak ya da affetmek hakkıyla belirlenen, eski iktidar biçimlerinin tersine, bu yeni

[144] MERQUİOR, a.g.e., s:147

iktidar biçimi olumlu, üretken ve yaşamın desteklenmesine yöneliktir. Foucault, bu yeni iktidar teknikleri ve mekanizmalarına biyo-iktidar adını verir.[145]

Biyo-iktidar, Foucault'nun yönetebilirlik adını verdiği şeyin doğasında gerçekleşmiş olan bir dizi dönüşümü içerir. Bu terim Rönesans'tan beri, ilk kez olarak, açık bir biçimde Makyavelli'nin "Hükümdar"ında ifade edilen daha dar hikmet-i hükümet'in yanı sıra geliştirilmiş olan giderek daha özerk bir yönetsel rasyonaliteye gönderme yapar. Ayırıcı bir biçimde, modern olan bu yönetim biçiminin doğuşuna politika bilimi ve idare konusunda, 17. yüzyıldan itibaren yapılmış olan bir dizi çalışma önemli bir katkı yapmıştır. Politika ya da idare bugün normalde devletin düpedüz bastırıcı olan işleviyle birleştirilse de Foucault, bize onların başlangıçtaki daha geniş anlamlarını anımsatır.[146]

Biyo-iktidar iki ana biçimde gelişmiştir: İnsan bedenine bir makine olarak yaklaşan birinci biçimi disiplinci bir iktidardır; amacı bedeni disipline etmek, yeteneklerini geliştirmek ve ekonomik denetim sistemleriyle bütünleştirmektir; ikinci biçimiyse insan bedenine bir doğal tür olarak yaklaşır ve nüfusu düzenleyici bir denetim üzerinde yoğunlaşır biyo-iktidar kapitalizmin üzerinde yoğunlaşır. Biyo-iktidar kapitalizmin gelişmesinde vazgeçilmez bir unsur[147] ve olmazsa olmaz bir koşuldur.

Foucault'ya göre biyo-iktidar, kapitalizmin, bedenlerin, üretim süreçlerinin içine şırınga edilişi ve nüfus olgusunun, iktisadi süreçlere göre ayarlanışı olmaksızın mümkün olamazdı. Biyo-iktidarın amacının iki bileşeni vardır: insanın bedeni ve nüfus iktisadı olarak biyokapitalizm. Burada iki kutuplu bir stratejiye ulaşılır: Nüfusun biyo-politiği ve bedenin anatomo-politiği. Bu stratejilerden ilki olan nüfusun biyo-politiği; insan türünün, biyolojik süreçlerinin zemini olarak hizmet veren, beden üzerine yoğunlaşır. Üreme, doğum ve ölüm, sağlık düzeyi, ölüm yaşı ortalaması, yerleşim, göç. Bunlar biyopolitiği ilgilendiren ana sorunsallardır.

Bunlar düzenleyici, denetime ve iktisadi gözleme tabidirler. Nüfus biliminin doğması, insan yerleşimlerindeki kaynakların insanlar

---

[145] Ferda KESKİN, Foucault'da Şiddet ve İktidar, Cogito Dergisi, YKY. Sayı 6-7, s:121

[146] David WEST, Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, Paradigma Yay. İstanbul 1998, s:239

[147] KESKİN, a.g.e, s:121

arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi, bu değerlendirmeleri analiz eden tabloların oluşturulması, istatistik biliminin ortaya çıkışı, bedenlerin sahip olduğu güçler toplamı olan nüfusu denetlemeye dair çabalardır. Bu çabalar neticesinde nüfusun biyo-politiğinin kitleleri düzenleyici, denetimi mümkün kılınmıştır. İkinci strateji olan bedenin anatomo-politiğiyse, bir makine olarak gördüğü bedenin kullanımıyla ilgilidir; Bedenin disipline edilişi, yeteneklerinin optimum hale getirilişi ve iktisadi denetim sistemleriyle bütünleştirilmesi, kısaca bedenin anatomo-politiği, bireylerin bedenlerini yararlı fabrika ellerine dönüştürmeyi açıklar.[148]

18. yüzyılın başlarından itibaren meydana gelen bu gelişmeler neticesinde insan bedenine, cinselliğe, aileye, okula, orduya, fabrikalara vb. yayılan bir iktidar ağları dizisi meydana gelmiştir. Foucault'ya göre Modern ruh, birey ve insan kavramları da iktidarın insan bedenini kuşatma biçiminde meydana gelen bu değişikliklerin bir ürünüdür.

Foucault, Batı toplumunda beden bir iktidar ilişkileri ağında yer alır; çünkü "üretim biçimi gereği, beden emek gücüne dönüştürülmeli ve üretim gücü olarak kullanılmalıdır" der. Bu üretim biçimi için gereken itaatkârlıkta, bu yeni disiplinci iktidar tarafından, bedenin kuşatılmasıyla elde edilir. Foucault, disiplinleri, bedenin işlemesini bir denetim altına almayı mümkün kılan ve bedenin aralıksız itaatini sağlayan yöntemler olarak tanımlıyor. Bu yöntemlerin meydana getirdiği iktidar da birbirinden farklı küçük ve dağınık süreçlerden ortaya çıkmıştır. Bu modern çağın bireyini üreten disiplinci iktidarın itaat ettirme biçimidir.

Çünkü modern çağın bireyi, bu yeni iktidar biçiminin cezalandıranlar, denetlenenler, ehlileştirenler, ıslah edilenler, deliler, çocuklar ve yaşamının sonuna kadar aynı yerde aynı işi yapmaya mahkûm olanlar üzerindeki işleyişinin bir ürünüdür. Foucault'ya göre biyo-iktidarın getirdiği bir başka yenilik, iktidarı yasayla özdeşleştiren[149] eski iktidar biçimlerinin aksine, yasa ikinci plana geçmiştir ve iktidarın belirlediği normlar ön plana çıkmıştır. Böylece de biyo-iktidar bir normalizasyon toplumu oluşturur, bireyleri norma uymaya zorlayan onları normalleştiren bir toplum. Normalizasyon toplumunda birey ve öznelliği; bilimsel disiplinci mekanizmalar tarafından, oluşturulmuş ve biçimlendirilmiş bir bilgi nesnesi ve öznesi olarak ortaya çıkar.

---

[148] Koray ÇALIŞKAN, Kapital ve Disiplin, Birikim Dergisi, sayı 90, İstanbul 1996, s:17

[149] KESKİN, a.g.e, s:121

Bu toplumda hapishane, okul, aile, ordu, akıl hastanesi bireyi normalleştiren ve üretim süreçlerine uygun kılan kurumlar olarak görev yaparlar. Foucault, biyo-iktidarın niçin bedensel şiddeti dışlayıp onun yerine hükümlüyü, itaatkâr ve üretken hale getiren yapıyı tercih ettiğini, bireyin biyolojik yaşamı ve onun yönetilmesinin iktidarın vazgeçilmez bir unsuru olduğuna bağlar. İktidar, bu yaşamın sahip olduğu güçleri engellemek ve yok etmek yerine, teşvik etmek, güçlendirmek, denetlemek, en iyi şekilde kullanmak ve örgütlemek zorundadır. Hükümranın suçlunun yaşamını alma hakkı, yerini iktidarın yaşamı koruma, emniyete alma ve geliştirme hakkına bırakmıştır.[150]

Bunlardan dolayı da bu yeni iktidar, yaşatma iktidarı olarak tanımlanır. Hükümran öldürüp, yaşama izin veriyorken, biyo-iktidarsa tersine yaşatmaktan, ölmeye izin vermekten oluşuyordu. Biyo-iktidarın sonu ve sınırı ölümdü. Biyo-iktidarın ölüm üzerinde; ancak genel ve küresel istatistik olarak etkisi vardır.

Bu bağlamda sosyolog ve tarihçiler, ölümün günümüzde saygınlığını yitirmesini, ölümün biyo-iktidarın sınırı ve sonu olmasına bağlıyorlar. Örnek olarak da; ölüme ilişkin kamusal törenlerin 18. yüzyıl sonlarından itibaren yok olduğu ve günümüzde, ölüm törenlerinin, bireylerin ailenin grubun neredeyse bütün toplumun katıldığı parlak törenler yerine ölümün saklanan, utanılan bir şey haline geldiğini gösteriyorlar.

Biyo-iktidarda asıl önemli olan yaşamı büyütmek, süresini uzatmak, imkânları artırmak, kazaları önlemek ya da zararı telafi etmekse böyle bir iktidar nasıl öldürülebilir? Biyo-iktidara dayalı siyasi bir sistemde öldürme yetkisi nasıl uygulanır? Bu soruya verilecek yanıt ırkçılıktır. Irkçılığı devlet mekanizmasına sokan şey biyo-iktidarın doğuşudur. Biyolojik türden ırkçılık, bu iktidarda ölüme meşruluk verir. Irkçılık öncelikle iktidarın üstlendiği bu yaşam alanına bir kopukluk sokma aracıdır: Irkların ortaya çıkışı, ırkların farklılaşması, ırkların hiyerarşisi, bazı ırkların iyi olarak değerlendirilirken, bazılarının aşağı olarak nitelendirilmesi, tüm bunlar biyo-iktidarın nüfus içinde grupları birbirine göre ayarlamasının yoludur.

Irkçılığın ilk işlevi biyo-iktidarın yöneldiği biyolojik süreklilik içinde duraklar yaratmak ve parçalara ayırmaktır.[151] Irkçılığın ikinci işleviyse biyolojik türden bir ilişkinin yerleşmesini sağlamak yani

---

[150] KESKİN, a.g.e, 122

[151] Michel FOUCAULT, Yaşatmak ve Ölmeye İzin Vermek, Birikim Dergisi, sayı 74, Birikim Yay. İstanbul 1995, S. 57

yaşamak istiyorsan öldürebilmelisini işletmektedir. Bu işleyiş biyo-iktidarın uygulamalarıyla da bağdaşmaktadır. Çünkü aşağı türler yok oldukça, anormal bireyler de ortadan kalkacaktır; tür içinde ne kadar az yozlaşmış insan olursa, tür olarak o kadar çok yaşarım, güçlü olurum, sağlıklı olurum, o kadar uzun yaşayabilirim.

Yani yaşamı, daha sağlıklı ve katıksız kılacak olan ötekinin ölümü, aşağı ırkın ölümüdür. Biyo-iktidar sisteminde öldürme ve ölüm emri, siyasi rakipler üzerinde zafere değil, biyolojik tehlikenin ortadan kaldırılmasına ve bu ortadan kaldırmaya doğrudan bağlı olarak türün kendisinin ya da ırkın güçlendirilmesine yönelirse kabul edilebilir.[152] Biyo-iktidar mekanizmasında, bir suçluyu ölümle karşı karşıya bırakmanın ve kapatmanın mümkün olduğu andan itibaren, suçluluk da ırkçılık terimleriyle düşünülmeye başlanır. Delilik ve çeşitli anormallikler için de durum aynıdır.

İktidar-Söylem İlişkisi

Söylem terimini "felsefi anlamda ilk kullanan Aquinalı Thomas'dır. Yapısalcılar da söylemi bir inceleme nesnesi olarak görürler. Yapısalcılar kategorileştirmeye, ikili karşıtlığa dayalı anlam yapılanmalarına ve konuşmaya önem veriler. Bu bağlamda da yapısalcı anlayış dilinin ardında her zaman bir yapı olduğunu, söylemin de her zaman bu yapıdan yola çıktığını ve yapı aracılığıyla bir küme kurmaya giriştiğini savunurlar. Saussure'un yapısalcı dilbilimi, Levi Strausse'un akrabalık sistemleri üzerine incelemesi, Barthes'in mit açıklamaları, Lacan'ın öznenin yapılanması olarak söylemi ele alışıyla söylem bir inceleme nesnesi haline gelmiştir.

Ancak, söylemi; iktidar, ideoloji, toplumsal oluşum sınıf ve benzeri gibi kavramları da içine alarak orijinal bir kuram geliştiren Michel Foucault'dur. Foucaultcu görüşte iki ölüm vardır. Yazarın ölümü ve insanın ölümü, yazarın ölümü kartezyen düşüncede yerini bulan bilinç felsefesinin aşkın öznesinin de ölümüdür, aşkın özne metafizik bir öznedir; insanoğlunun kendisi değildir: insanın ölümüyse Foucaultcu modernite analiziyle ortaya çıktığı gibi, bilginin ölümüdür. Foucault, insanın ölümünün temelini modern episteme kaynaklarına dayandırmaz. O kartezyen düşüncenin aşkın özne fikrine karşı, anti-kartezyen söylem düzenini inşa eder. Bu sebeple de Foucault, sosyal bilimlerde söylemin kurucusu olarak görülür.

---

[152] a.g.e, s. 58

Foucaultcu düşüncede söylem, hakikat, bilgi ve gücü düzenler. Bilgi söylemlerin içine kazınmıştır, söylemlerin dışında olamaz. İdeoloji kavramı da öznenin kuramsal anlayışına kilitlenmiştir. Bilgi, güç de içkindir. Eylemlerse birer strateji ve taktiktir.

Foucault'nun söylem kuramı tarihe bağlıdır, tarih, yapısal etkilenmelerin yeniden yapılanması içinde pratikler/kurallar, görünen / görünmeyen, bilgi güç sınırlarında çalışır. Bilgi/güç ne görünürdür ne de görünmez. Fakat bilgi, güç görünenin pratik edilmesidir; çünkü bilgi/güç sadece görünürde aynı zamanda düzenleyicidir.

Foucault'ya göre söylemin üretimi, birikimi, dolaşımı ve işleyişi olmadan iktidar ilişkileri ne yerleştirilebilir, ne güçlendirilebilir ne de üretilebilir. Foucault, insan ruh, birey, insan bilimleri gibi modern kavramların aslında, iktidarın insan bedenini kuşatmak için geliştirdiği söylemin ürünü olduklarını düşünür ve söylemi, bilgi ve iktidar ilişkilerinin iç içe geçtiği bir öğe olarak tanımlar. Foucault, ayrıca söyleme, iktidarın bilgiyi ortaya çıkardığı, bilginin de bu iktidarı genişletip güçlendirdiği bir çark olarak da bakar.

Foucault, "Söylemin Düzeni" adlı yapıtında, her toplumda söylemin, o toplumun güçlerini ve tehlikelerini ortadan kaldırmak, belli olaylara karşı güçlü olabilmek için denetlendiğini, seçime tabi kılındığını, düzenlenip yeniden dağıtımının yapıldığını yazar.

Foucault ilk olarak söylemin sınırsız olduğu ve sonsuzluğa doğru çoğaldığı üzerinde durur. Akla gelen her şey söylenebilir; ancak toplumlar bu anarşik üremeyi farklı şekillerde denetim altına alırlar. Bu denetim mekanizmalarından birincisi, yasaklamadır, bu söylemin doğrudan kısıtlanmasıdır. Örneğin, bazı konulara tabular getirerek ya da bazı konularda konuşma hakkını uzman kişilere vererek yapılır. Örneğin duruşma salonlarında hakimlere, dini ayinlerde din adamlarına, haber konularında yorum yapmaları istenen medya uzmanlarına. Bu uygulamalar sonucunda ne söylendiği ve kimin konuştuğu sınırlanarak söylem denetim altında tutulur.

Foucault'nun bu konudaki ikinci denetim mekanizması da söylemlerin içeriden düzenlenmesidir. Bu söylemlerin bazı düzenleyici ilkelere tabi kılınarak denetim altında tutulmasıdır. Foucault bunlara seyreltme prosedürleri diyerek, seyreltmenin genel anlamda daha az yoğun hale getirmek, süzmek ve arılaştırmak olduğunu, bunun da belli bir konuda anlatılanların inceltilmesi anlamına geldiğini belirtir.[153] Foucault, burada söylemin içinden çıkılamayan yoğunluğuyla nasıl baş

[153] John TOMLİNSON, Kültürel Emperyalizm, Ayrıntı Yay. İstanbul, 1999, s:24

edildiğini anlatmaktadır. Foucault'ya göre disiplinler kendi alanları içinde neyin meşru bilgi sayılacağı konusunda kurallar oluşturarak söylemi denetim altında tutmaya çalışırlar. Disiplinlerin kendi söylemleri vardır. Disiplinler, bilgi ve çok sayıda bilgi alanı yaratır ve söylem taşırlar.

Söylemler, güce/iktidara boyun eğmiş ya da ona karşı oluşturulmuş değildir. Söylem, iktidarın aracı ve sonucu ya da karşıt bir strateji için engel veya çıkış noktası da olabilir. Söylem iktidarı harekete geçirir, üretir, güçlendirir. Ancak diğer bir yandan da iktidarı yıpratır, zayıflatır ya da onun silinmesini sağlar.

Foucault "Söylemin Düzeni" adlı çalışmasında şöyle der: "Bugün yapmak zorunda olduğum konuşmada ve burada belki de yıllar boyunca yapmak zorunda kalacağım konuşmalarda, hiç kimseye sezdirmeden eriyip gitmeyi dilerdim. Söze başlamaktansa, sözün beni sarıp sarmalamasını ve beni her türlü olası başlangıcın çok ötelerine taşımasını isterdim. Konuşacağım sırada kimliği bulunmayan bir sesin benden epeyi önce söze başlamış olduğunu fark edivermek ne hoş olurdu. O zaman sözcükleri bağlamak, cümleyi sürdürmek, kendisini sanki bir an için askıda tutarak bana işaret vermişçesine yarattığı boşlukların arasına, hiç kimsenin fazlaca dikkatini çekmeksizin yerleşivermek yeterdi bana. Böylece başlangıç olmayacaktı ve söylemin kendisinden kaynaklandığı kişi olacak yerde onun uzayıp gidişinin rastlantısallığında, zayıf bir boşluk olası eriyişindeki bitiş noktası olacaktım."[154] Hekman, Foucault'nun, söylemin hem nesneleri, hem de özneleri yarattığı teziyle toplumsal kurama en önemli katkıyı yaptığını söyler.

Foucault söylemi savaşmak için dışarı çıkan bir şey olarak da resmeder; örneğin, 1835'te ailesindeki bir çok kişiyi budama bıçağıyla öldüren Normandiyalı genç bir köylünün hayat hikâyesi olan "Annemi Kız Kardeşimi ve Erkek Kardeşimi Katleden Ben Pierre Riviere"yi ele aldığında Foucault bu kitabına yazdığı sunuşta, bu vakanın belgelerinin, söylemler arasında ve söylemler yoluyla sürdürülen garip bir çekişmeyi, bir hesaplaşmayı, bir iktidar ilişkisini, bir savaşı ortaya çıkardığını söyler. Mesele, savaşın bütünüyle söylemin kendisi içinde oluyormuş gibi görünmesidir. Sonuç olarak Foucault, dünyaya sanki söylemmiş gibi bakmaktadır.

Bu önemli bir hamledir, çünkü eğer dünya söylemsel bir şeyse, o zaman mevcut düzenin tamamı da söylemseldir.[155] Ayrıca Fouca-

[154] Michel FOUCAULT, Söylemin Düzeni, Hil Yay. İstanbul 1987, s:21
[155] MEGILL, a.g.e, s:353

ult'nun bilginin arkeolojisinin ve ondan sonraki yapıtların diliyle söylersek de düşünce söylem haline gelir ve Foucault'da düşüncenin olmadığı rolden bahsederken şöyle der: "Asıl önemli olan, düşüncenin hem kendisi için hem de kendi yaptıklarının yoğunluğu içerisinde, hem bilgi hem de bildiği şeylerin dönüştürülmesi, hem akıl yürütme, hem de üzerinde akıl yürüttüğü şeyin varlık tarzının dönüştürülmesi haline gelmesi gerektiğidir. Düşünce neye dokunursa anında onun hareket etmesine yol açar. Düşünce artık kuramsal değildir, işlemeye başlar başlamaz kızdırır, uzlaştırır, çeker, iter, kırar, koparır ya da yeniden birleştirir. Kurtarmamak ya da köleleştirmemek elinde değildir."[156]

Foucault'nun söyleme diğer bir bakışı da, söylemin ilk durumda yazı, ikincisinde okuma, üçüncüsünde de değiş tokuş olan bir oyundan fazlaca bir şey olmadığıdır; bu yazı, okuma ve değiş tokuş hiçbir zaman işaretlerden/göstergelerden başka bir şeyi devreye sokmaz. Böylece söylem, kendisini, anlamlandıran şeyin buyruğuna bırakarak kendi kendini iptal eder. Buraya kadar yazdıklarımızdan da anlaşılacağı gibi söylem alabildiğine kompleks bir gerçekliktir ve Foucault'nun kişiliğinden de kaynaklandığı gibi -Foucault'nun bir konu ya da düşünce hakkında kesin bir tanımı yoktur ve bir şeye tek bir açıdan bakmaz- Foucault, söyleme de tek bir tanımla yaklaşmaz ve tek bir açıdan bakmaz. Foucault'da söylem bazen düşüncedir. Bazen dünyaya söylemmiş gibi bakar. Bazen söylem, savaşmak için dışarı çıkan bir şey, bazen hakikat, bilgi ve gücü düzenleyen mod, bazen iktidar ilişkilerinin onsuz yürütülemeyeceği bir alan...

Foucault, çalışmalarında özellikle insanın bedeni üzerindeki, cinsellik, delilik, homoseksüellik gibi söylem etkilerini göstermeye çalışır. Foucault'nun söylem kuramının özellikle iki unsuru çağının düşünce dünyasına önemli yenilikleri getirmiştir. İlk yenilik, aydınlanma felsefesinin özne nesne ikiciliğinin merkezi durumuna karşı söylem, merkezi ikiciliği ortadan kaldıran bir anlayışa sahiptir. Söylem hem özne hem de nesneye ilişkindir. Bu tezle beşeri bilimler, öncelikle söylem ve nesneler arasındaki ilişkinin farkına varır. İkinci yenilikse, güç ve bilginin kaçınılmaz olarak söyleme bağlı olmasıdır.

İdeoloji ve Söylem İlişkisi

Fransız düşünürü Destutt De Tracy tarafından idea (görülen biçim) sözcüğüyle logos (bilgi) sözcüğünün birleştirilmesiyle yapılmış ve

[156] MEGILL, a.g.e, s:372

düşünceyi inceleyen anlamında ileri sürülmüştür.[157] Tracy bizim şeylerin kendilerini bölemeyeceğimizi, ancak şeyler hakkında duygularımızla biçimlenen fikirlerimizi bilebileceğimizi savunmuştur. Eğer bu fikirleri ve duyguları sistemli bir şekilde analiz edebilirsek bilimsel bir bilgi için dayanıklı bir temel atmış oluruz. Tracy, bu fikirler bilimine de ideoloji adını verir.[158]

İdeolojiye çeşitli yaklaşımlar olmuştur: Örneğin, Michele Barret ideoloji kavramına Marks'ta altı yaklaşım bulunduğunu söyler. Birinci yaklaşım insanlar kendi düşüncelerinin üreticileridir. Bilinç, bilinçli varoluştan başka hiçbir şey olamaz ve insanların varoluşu onların fiili yaşam süreçleridir. Eğer bütün ideolojide insanlar ve onların koşulları, camera obscru'daki gibi baş aşağı görünüyorsa, bu görüngü nesnelerin retina üzerindeki ters durmaları, o nesnelerin fiziksel yaşam sürecinden kaynaklandığı gibi insanların tarihsel yaşam sürecinden kaynaklanır.

Barret, birinci önermesini açıklamak için, Marks'tan alıntıladığı bu pasajın, ideolojinin maddi gerçekliğin, bir bakıma tersi ya da karşıtı olduğu fikrine yol açtığını, bu anlamlandırma çerçevesinde yanlış (sahte) bilinç düşüncesinin güç kazandığını söyler. (Yani ideoloji yanlış bilinçtir.) Barret'in ikinci yaklaşımıysa Marks'ın din, ahlak ve metafiziğe gönderme yaparak ideolojinin zorunlu olarak çarpık ya da yetersiz bir dünya görüşü olduğu düşüncesinin temel öğesini sergilediği şeklindedir.[159]

Üçüncü yaklaşımındaysa Barret, Marks'ın egemen sınıfın düşüncelerinin, her çağda egemen düşünceler olduğu ve egemen sınıfın, ideolojik üretim araçlarını denetlediği düşüncesinden hareket ederek, bu fikir ve bilinç oluşturma araçlarının denetlenmesinde var olan ideolojik güçle ilgili genel bir belirlemeye varır.

Marks'ın üretim ilişkilerinin toplamı toplumun ekonomik yapısı üzerinde hukuksal ve siyasal bir üst yapının yükseldiği ve belirli toplumsal bilinç biçimlerinin karşılık geldiği gerçek temeli oluşturur düşüncesi, Barret'in ideolojiyle ilgili dördüncü yaklaşımıdır. Devletin işleyişini ideolojik bakımdan çözümleyen ve bu çözümlemeyi mekanik olmayan bir şekilde, toplumsal bütünlüğün diğer yanlarıyla ilişki-

---

[157] HANÇERLİOĞLU, a.g.e, s:26
[158] İ. ERDOĞAN, A. KORKMAZ, Popüler Kültür ve İletişim, Ümit Yay. 1994, s:179
[159] Michele BARRET, Marx'tan Foucault'ya İdeoloji, Mavi Ada Yay. İstanbul 2000, s:15

lendirmeye çalışan gelenek de Barret'in beşinci yaklaşımının Marks'taki dayanak noktasını gösterir.

Son olarak Marks'ın "metafetişizm" çözümlemesi ideolojik yanılsamaların kaynağı bizzat gerçekliğin görüngüsel biçimidir[160] şeklindeki genel kuram da altıncı yaklaşımı olmuştur. Sonuçta, bu yaklaşımlardan çıkardığımız gibi klasik Marksist yaklaşım, ideolojiye olumsuz anlam yükler. İdeoloji burada yanlış bilince dayanır. Bu da hakim ekonomik sistemden kaynaklanır.[161] Böylece Marksist kuramda ideoloji tahakkümle bağlantılandırılan olumsuz bir işlev ve yanılsamadır. Daha sonraları Marksist egemen ideoloji kavramına farklı yaklaşımlar getirilmiştir: Örneğin Antonio Gramsci ve Louis Althusser vb. gibi düşünürlerin getirdiği yaklaşımlar.

Antonio Gramsci, ideolojiyi üzerinde insanların hareket ettikleri kendi konumlarının bilincine vardıkları, mücadele ettikleri bir alan olarak görür ve ideolojiyle hegemonya arasında ilişki kurar. Althusser'e göreyse, ideoloji insanların, tarihsel dünyayla ilişkilerini yaşadıkları bir semboller sistemidir. Althusser'in bu ideoloji kavramı eleştiriye uğrar.

Althusser'i eleştirenlerden kimisi onun ideoloji kavramının çok genel olduğunu söylerken, Foucault ise Althusser'in hâlâ kuramsal olarak ideolojinin oluşmadığı bir bilgi alanını, yani bilimsel Marksizm'i muhafaza etmeyi istemesinden ötürü, onun ideoloji kavramının yeterince genel olmadığını savunmaktadır.[162] Bu tartışmalardan yola çıkarak ideoloji konusundaki yaklaşımlar, artık ideolojiye yapılan göndermeler yoluyla değil, ortak bir söylem çatısı altında birleşirler.[163] Foucault'nun söylem kavramı ideolojiyi tam olarak olumsuz değil, olumlu, üretken, bir kavram olarak görür. Ve yeniden yorumlamayı gerektirir. Başka bir deyişle Foucault'da ideoloji, bilgiyle birlikte varolur ve toplumsal amaçlar açısından olumlu ya da olumsuzluğu kullanma şekli belirler.

Foucault, ideoloji kavramının Marksizm'in ekonomik, belirleyiciliği tarafından geri döndürülemeyecek şekilde kirletildiğine inanmaktadır. Foucault'ya göre ideoloji kuramı üç noktada sendeler: Foucault, üç nedenden ötürü ideoloji kavramının kendisine yararlanılması güç göründüğünü söyler. "Birincisi, ister hoşlanın, ister hoşlanmayın her

---

[160] BARRET, a.g.e, s:24
[161] Mehmet KÜÇÜK, Medya, İktidar, İdeoloji, Ark Yay. Ankara 1999, s:274
[162] KÜÇÜK, a.g.e, s:278
[163] KÜÇÜK, a.g.e, s:283

zaman hakikat sayılması gereken, başka bir şeyin fiilen karşısında durduğu için; şimdi sorunun bilimsellik ya da hakikat kategorisine bir söylemle başka bir kategoriye giren şey arasına, bir çizgi çekmekte değil, kendilerini ne hakiki, ne sahte olan söylemler içinde tarihsel olarak hangi hakikat sonuçlarının üretildiğini görmekte olduğuna inanıyorum. İkinci neden, ideoloji kavramının sanırım zorunlu olarak, bir öznenin düzeni gibi bir şeye işaret etmesidir. Üçüncüsüyse ideoloji kendi altyapısı olarak maddi, ekonomik belirleyeni vb. olarak işlev gören bir şeye göre ikincil bir konumda durur."[164]

Foucault bu üç nedenden ötürü ideoloji kavramının, bir takım önlemler alınmaksızın kullanılamayacağı üzerinde durur. Foucault'nun itirazı özellikle ideoloji kavramının bilimle ideolojinin karşıtlık içinde bulunduğu bir söylemde kullanılmasıyla ilgilidir. Foucault'ya göre böylece gerçekliği kavrayan bilime karşı, ideoloji yanlış olarak tasarlanır. Foucault'da ideoloji ve bilim birbirinden ayrı düşünülemez.

Lemert ve Gillian'ın belirttiği gibi, bilim ve ideoloji, genel siyasi eylemin sadece bir boyutudur. Foucault kendisini gerek bilimsel Marksizm'i inşa etmeye çalışanlardan gerek de saf bilimin özgürlüğüne umutsuzca sarılanlardan da uzak tutar. Foucault'da söylemsel açıdan bilgi hem bilimi hem de ideolojiyi aşar.

Foucault'ya göre ideoloji bilgi ve hakikat üretir. İdeoloji yanlışlığın egemenliği olarak, yalnızca olumsuz ya da baskı altında tutan bir şey olarak görülmemeli. Foucault'nun hakikat rejimi dediği, şeye dayanan bir üretkenlik ve olumluluk olarak da görülmeli. Foucault her toplumun kendine özgü hakikat rejimi genel hakikat siyaseti olduğunu belirtir. Yani Foucault'ya göre her toplumun doğru olarak kabul ettiği ve işlev yüklediği belirli söylem türleri; doğru ve yanlışların ayırt edilmesini sağlayan mekanizmalar ve bu mekanizmalara onay verilmesini sağlayan araçlar, teknikler ve yordamlar vardır.[165]

Foucault, hakikat ideolojinin dışında duran bir bilimin mülkiyetinde olamaz diyerek bu görüşü temelinde ideoloji eleştirisine karşı bir proje sunar. Sorun, insanların bilincini ya da kafalarındakini değiştirmek değildir. Sorun siyasi, ekonomik, kurumsal hakikat üretimi rejimini değiştirmektir. Asli sorun hakikatin her iktidar sisteminden özgürleştirilmesi değildir. Çünkü hakikat zaten iktidardır. Sorunun yanıtı hakikatin iktidarını şu an içinde işlediği toplumsal, ekonomik ve

[164] BARRET, a.g.e, s:137
[165] KÜÇÜK, a.g.e, s:284

kültürel hegemonya tarzlarından ayırmaktır. Kısaca söylersek Foucault siyasal sorunu hakikatin kendisinde arar.

Foucault, düşüncelerin kaynağı olan özneyi ya da faili reddettiği için de ideolojiye itiraz ederek, öznelerin bir organizma, güç, malzeme, arzu ya da düşünceler olarak nasıl kurulduklarını kendimize sormamız gerektiğini söyler.[166] Foucault'ya göre söylemler zaten iktidardır, bu yüzden de üretim şeklindeki gibi maddi güçlerini, başka bir yerden almaya gereksinim duymazlar. Foucault, özellikle, iktidar ilişkilerinin aracı olarak ideolojiye abartılı bir önem verdiği için Marksizm'i eleştirir.

Foucault, ideolojiyi analizini çıkarları yansıtma kavramından ayırır; bilgi ve iktidar analizinin bilinçli amaç ya da karar düzeyinde ideolojinin üretimiyle uğraşmaması gerektiğini bundan ötürü de, belli insanların niçin tahakküm etmek istediklerini, neyin peşinde olduklarını, stratejilerinin ayrıntılarının ne olduklarını sormaktan vazgeçip; bunun yerine, sürüp giden boyun eğdirme düzeyinde, bedenlerimize boyun eğdiren, jestlerimizi yöneten, davranışlarımızı dikte eden, sürekli ve kesintisiz süreçler düzeyinde şeylerin nasıl çalıştığını sormamız gerektiği üzerinde durur.[167]

Özetlersek, Foucault'ya göre, üzerinde durulması gereken söylemlerin etkileri değil, ideoloji teriminin kullanılışıdır. İdeolojinin gerçek bir gönderme noktası olabilir; ama bu artık silikleşmiş ve belki de yitirilmiştir.

FOUCAULT'UN TARİH TEORİSİ VE TARİHİN ALANLARI

Tarihçi olmamasına rağmen, amacı şimdilik zamanın tarihini yazmak olan Foucault, şunları söyler: "Benim amacım hiçbir teolojinin peşinen etkisiz hale getiremeyeceği bir kesintililik içinde tarihi incelemek; hiçbir aşkın yapının kendisine özne biçimini dayatamayacağı bir anonimlik içinde tarihin açılımına olanak sağlamak; tarihi hiçbir biçimde başlangıç noktasına dönme umudu vermeyecek bir geçiciliğe kavuşturmaktı" diyen Foucault, diğer bir amacının tarihi deney üstü narsizmden tamamen ayırmak olduğunu söyler.[168]

Deliliğin, cinselliğin, hapishanenin tarihini bundan ötede kendi deyimiyle bedenin tarihini yazan Foucault tarihçilere duyguların, davranışların ve vücudun da tarihinin yazılabileceğini gösterdiğini şu

---

[166] KÜÇÜK, a.g.e, s:286
[167] KÜÇÜK, a.g.e, s:286
[168] MERQUİOR, a.g.e, s:22

sözleriyle belirtir: "Birkaç yıl önce, tarihçiler sadece savaşların, kralların ve kurumların tarihini değil, ekonominin tarihini de yazabildiklerini keşfetmekten çok onur duyarlardı; şimdiyse hepsi, aralarında en açıkgöz olanlar bile duyguların, davranışların ve vücudun tarihini yazmanın da olanaklı olduğunu öğrenmişlerdir."[169]

Foucault'ya göre tarihin içinde, özsel bir öneme sahip alan ya da problem yoktur. Yalnızca maddi çıkar, alan bölgeler vardır. Foucault'ya göre, tarihçi, nesnesine şu anın bakış açısından yaklaşır. Tarih, daima şimdinin perspektifinden yazılır ve şimdinin perspektifiyle yazılan tarih, şimdinin ihtiyaçlarına ve çıkarlarına hizmet eder. Diğer bir anlatımla içinde bulunulan an tarihçinin araştıracağı konuları ve problemleri belirler. Foucault'ya göre şimdi tarihçinin konularını, ilgi alanlarını belirlediği için de geçmiş kaçınılmaz olarak bugüne ya da şimdiye getirilir. Böylece tarih de kesintilikleri, gözden kaybettiren, bir süreklilik baskın çıkar bu da durumu ağırlaştırır.

Sonuç olarak geçmiş şimdinin ilgi ve çıkarlarına uyacak şekilde tanımlanır. Foucault'ya göre şimdinin sürekli bir dönüşüm içinde bulunduğu dikkate alınmalı ve geçmiş sürekli olarak yeni baştan ele alınıp değerlendirilmelidir. Yani geçmişin tarihini yazmak, onu yeniden başka bir ışık altında değerlendirmek olmalıdır.

Foucault, bu durumun geçmişle şimdi arasındaki basit bir nedensellik ilişkisini imkânsız hale getirdiğini düşünür. Tarih bir anlamda hep şimdinin tarihi olduğuna göre, geçmiş asla kendi terimleriyle anlaşılamaz. Foucault'nun şimdi kavramı ve geçmişin sürekli olarak yeniden değerlendirilmesi gerektiği görüşü, arkeolojik yöntem ve soy kütüğü anlayışıyla yakından ilişkilidir. Foucault soy kütüğünü mevcut ilgi ve çıkarların ışığında yazılmış tarih olarak tanımlar.[170]

Foucault'nun tarih çalışmalarında anti-Hegelci bir bakış ve Nietzcheci soy kütüklerin izinden giden bir tarih yorumu vardır. Foucault, "Nietzche, Soy Kütüğü, Tarih" başlıklı denemesinde Nietzche'nin soy kütüğü kavramını kendisinin köken arayışıyla bağlantılandırır. "Köken garabetlerini, doktora gereksinim duyulduğunda bir felsefeci çağırmaya benzetir; tarih, yoğunluk alanlarıyla, atlamalarıyla, uzun, ateşli ajitasyon dönemleriyle bayıltıcı büyüleriyle somut bir gelişme

[169] BARRET, a.g.e, s:148
[170] Ahmet CEVİZCİ, Paradigma Felsefe Sözlüğü, Paradigma, İstanbul 1999, s:363-364

gövdesidir ve sadece bir metafizikçi onun ruhunu uzak köken ideolojinin de idealliğinde aramaya çalışır."[171]

Foucault, bu denemesinde Nietzche'nin çeşitli Almanca sözcüklerinin (çoğunlukla hepsi de köken olarak çevrildiği halde, doğrusu "soy" [herkunft], "beliriş" [entstehung] ve "köken"e [ursprung] işaret eden) farklı zamanlardaki kullanımlarını eleştirel bir şekilde değerlendirir. Foucault'ya göre kökeni soy olarak yeniden kullanmak insanı benzerlikten çok farklılığa, bir başlangıçtan çok başlangıçlara, içsel hakikatlerden çok, dışsal rastlantıları düşünmesine yol açar. Foucault'ya göre soyu araştırmak temel atmanın karşıtıdır. Hareketsizi rahatsız ettiğini, birleşiği parçaladığını söyler. Son olarak soy alanı da vücudun alanıdır ve soy kütüğü bu nedenle vücut ve tarih eklemlenmesinin içine konumlandırılır. Belirişse Foucault'ya göre alışılmış köken perspektifiyle eşit derecede bağdaşmazdır. Ve beliriş, tarihsel sürecin doruğu değil sadece bir dizinin mevcut bölümleridir.[172]

Foucault da tarih akışı bir dizi kopuş ya da süreksizlik tarafından kesilmiştir. Bu düşünce yönündeki motifle Deliliğin Tarihi'nde karşılaşırız; ancak bu eğilim daha çok Kelimeler ve Şeyler'de baskındır. Foucault, bu kitabında bir "episteme"den diğerine geçmeyi sağlayan "mutasyon"un açıklanamayacak derecede radikal olduğu üzerinde durur. Süreklilik unsurları ille de inkâr edilmeseler de; Foucault'nun geçmişten çektiği birbirini izleyen fotoğraflar da bu unsurlara pek rastlanmaz. Kelimeler ve Şeyler'de ve Foucault'nun bunu izleyen bazı yazılarında, bu sessizlik ısrarına getirilen açıklama genelde öznenin ayrıcalığını ortadan kaldırmaya çalışmasıdır. Allan Megill aslında Foucault'nun yaptığının Hegel'den bağımsız olduğunu beyan etmek olduğunu söyler. Diyalektikçi Hegel, evreni rasyonel zihnin hareketi içinde kuşatmaya çalışmıştır.[173]

Hegel tarihi, zaman dışı mutlak bir özneye tabi kılarak, mutlak öznenin tarihin açıklanmasını sağlayan ilke olduğunu, bütün gerçekliği ve tarihin kendisini içerdiği için, mutlak öznenin tarihsiz yani tarih dışı olduğunu söyler. Christopher Falzon'a göre; buradan Hegel'in tarih bilincinden yoksun olduğu sonucu çıkarılmamalıdır. Çünkü Hegel, en fazla tarih bilincine sahip filozoflardan biridir. O hem tarihe döner, hem de tarihe tarih dışı, mutlak öznenin perspektifini empoze

[171] BARRET, a.g.e, s:147
[172] BARRET, a.g.e, s:147
[173] MEGILL, a.g.e, s:293

eder. Yani Hegel'in tarihinin düşünce süreci mutlak özünenin ileri, düzenli ve sürekliliğiyle olur.

Foucault her türlü dünya tarihinin hatta Avrupa zihni anlayışını açıkça, reddeden bütünleştirme karşıtı bir düşünce biçimini savunur. Foucault, tarihsel araştırma yöntemine de arkeoloji adını verir.

Foucault, burada kendisinin Nietzsche'nin izinde olduğunu düşünür; ve Nietzsche'nin düşüncesini doğru biçimde Zerdüştçü kopma burcu altında var olan bir düşünce olarak yorumlar. Nietzsche, tarihçinin yaptığı işin gerçek değerinin tanıdık, hatta orta malı bir temayı, beylik bir melodiyi alıp onun üzerinde çeşitlemeler bestelemesinden, onu yükseltip kapsamlı bir semboşşer katına çıkarmasından ve böylece özgün temada derin, güçlü ve güzel bir dünyayı gözler önüne sermesinden ileri geldiğini söyler.[174]

Özetle Nietzsche, temsil olarak tarihi reddeder, tarihi edebiyat, şiir ve mit olarak yeniden yaratmak ister. Heidegger de geleneksel temsil edici anlamda tarih yazımı baskıcı bir şey olarak betimlenir ve Heidegger bugünün sahipsiz olduğunu düşünür.

Marks'a göreyse öncelikle tarihin bir ereği vardır. Ve tarih değiştirilme olanağına sahiptir. Marks, eğer tarihin bilgisini oluşturucuları olan sınıflardan birinin sınıf bilinci haline getirebilirsek, o zaman o sınıfın eline tarihi değiştirme olanağını da vermiş olduğumuzu söyler.

Buradan da çıkarılacağı gibi Marks'ta tarih, birikimler olarak tek yönde ancak, çok yönlüdür. Bundan dolayı da bir aşamadan (toplum yapısından), bir başkasına geçişlerde, kopukluklar, yeniden birleşmeler içerir. Foucault, bu süreçlerin kırılma noktalarını ele alır. Nietzscheci soy kütüklerin izinden giden filozof, bilinmeyeni, unutulmuş, dışlanmışların, hapishanelerin, tımarhanelerin, kliniğin, kapatılanların, sapkınların, anormallerin, yenilmişlerin tarihini yazmaya çalışmış, oyun dışı bırakılmış söylemlerin canlandırılması, çağrısında bulunmuştur. Foucault'nun amaçlarından biridir bu. Kendisinin de belirtiği gibi "bugüne kadar söz alamamış olanlara tarih tarafından, tarihin şiddeti tarafından, bütün tahakküm ve sömürü sistemleri tarafından sessizliğe mahkûm edilmiş olanlara nihayet söz vermek."[175]

Tarihin Alanları: Delilik

Gündüz Vassaf, bir makalesinde, Hacettepe Üniversitesi, Psikiyatri Polikliniği'nin bekleme odasında duvara çerçevelenmiş bir yazıdan

---

[174] MEGILL, a.g.e, s:295

[175] Michel FOUCAULT, İşkence Akıldır, Varlık Dergisi, Sayı:1057, 1995, s:12

bahseder. Yazı, "psikiyatristlerle görüşmeyi bekleyen hastalara dünyayı değiştirmekle uğraşacaklarına önce kendilerini değiştirmelerini" öğütlüyordur.[176]

Buradaki varsayım, çevreyle uyum içinde yaşamanın normal olduğudur. Psikiyatristlerin bu önermesi doğru mudur? Normal, anormal ya da başka bir deyişle deli nedir ve kimdir? Bu noktada öncelikle deliye kulak verelim. Deli, nasıl delirdiğimi mi soruyorsunuz diyerek başlıyor anlatmaya: "Tanrıların çoğu daha doğmadan çok uzun zaman önce, birgün derin bir uykudan uyandım ve yedi hayatta taktığım maskelerin çalınmış olduğunu gördüm. Kalabalık sokaklarda, hırsızlar, hırsızlar diye bağırarak koştum. Erkeklerle kadınlar benimle alay ediyordu. Bazıları da korku içinde evlerine kaçıyorlardı. Ve pazar yerine vardığımda bir genç çatıda dikilip deli diye haykırdı. Onu görmek için yukarıya baktım ve güneş çıplak yüzümü ilk defa öptü. Ve ruhum güneşe karşı sevgiyle doldu, bir daha da maskelerimi aramadım. İşte böyle delirdim."[177] Delinin kendini anlatışından sonra sorularımıza geri dönecek olursak, sanırım bu sorulara en güzel cevabı Foucault, delileri, anormalleri kısacası dışlanmışları konu edinip onların tarihini yazmakla vermiştir.

1961'de yayınlanan "Klasik Çağda Deliliğin Tarihi; Delilik ve Akıldışılık" ya da 1964'te kısaltılarak İngilizce'ye "Delilik ve Uygarlık" diye çevrilen kitap Foucault'nun etkili yapıtlarından ilkidir. Bu kitapta deliliğin 17. yüzyılda toplumsal bir sorun olarak devletin alanına girdiğini, 17. yüzyıldaki büyük hapsetmenin, dolaylı olarak akıl dışı öznelerin normal toplumsal pratikten dışlanmasını amaçlayan akıl ve akıl dışı arasındaki toplumsal ayrım düşüncesi temelinde işletildiğini ileri sürer.[178]

Foucault, Deliliğin Tarihi'nde Descartes'ın akılsızlığı dışlayarak kendi düşünce biçimini ortaya koyduğunu belirtir. Descartes'ın, düşünce sisteminde rüyanın yanında her türlü hatanın biçimi olarak delilik vardır. Descartes'a göre deli olmak, bilgi rüya alemine girer. Çünkü, delilik insanın bedenine olan hakimiyetini çözer.

Descartes, kendi kendine bu ellerin ve bu bedenin bana ait olduğunu nasıl yadsıyabilirim, sorusu üzerine düşünürken, akıl ve maddilik arasındaki ilişkiye de değinir. Yani Descartes, delilik ve hayalgücünü

---

[176] Gündüz VASSAF, Toplum Bilim Dergisi, Birikim Yay., Kış 1980, s:65
[177] Halil CİBRAN, Deli, Anahtar Yay. İstanbul 1998, s:1-2-3
[178] Orhan TEKELİOĞLU, M. Foucault ve Sosyolojisi, Bağlam Yay. İst. 1999, s:41

bir araya getirir ve şöyle der: Fakir olduklarında kendilerini kral sananlar ile çıplak olduklarında altın kumaştan elbise giydiklerini düşünenlerle kendimi bir tutamam. Buradan anlaşılacağı gibi, Descartes, hayal etmeyi aklın dışına taşır. Foucault'ya göre; Descartes rüya ve hayalgücünün, aklın dışlaması gerekenler arasına koyarak, yani akılsızlığı dışlayarak, kartezyen kuramı geliştirmiştir. O halde bu yönteme göre, düşünen kimse deli olamaz. Foucault, Descartes'in kartezyen düşüncesiyle deliliğin bir akıl darbesiyle, sessizliğin mahkûm edildiğini söyleyerek, deliliğin sessizliğinin arkeolojisini yaparken, aynı zamanda aklı dışlama tarihini de yazmaya başlamıştır.[179]

Ortaçağda kutsal bir şey olarak görülen delilik, Rönesans döneminde alaycı yüksek akılla özdeşleştirilir. Erasmus'un "Deliliğe Övgü"sünde işlenen budalalığın bilgeliği bu durumu yansıtmaktadır. Yine Shakespeare'in yapıtlarındaki deli karakterleri ile (Kral Lear gibi), Cervantes'in (Don Quijote'si) çoğu kez soylu davranışlar sergileyen budala şövalyesinde de bu durum görülmektedir.

Çağdaş dönem öncesinde deliliğe karşı takınılan kararsız tutum en iyi ifadesini Rönesans döneminde halkın hayalgücüne musallat olan, budalalar gemisinde bulur. Çağdaşlık öncesi Batı budalalar gemisi aracılığıyla bir bakıma kendi kaçıklarını uzaklara göndererek deliliği başından savmıştır.[180]

Ve böylelikle delilik toplumdan uzaklaştırılıyor; ama kesilip atılmıyordu. Rönesans insanı gerçeklik içinde deliliğinde bir payı olduğunu düşünmekteydi. 17. yüzyıl ortalarına doğru, delilik aniden öteki dünyaya özgü bir durum olmaktan çıktı. Düşsel gemi kasvetli bir hapishaneye dönüştü. Avrupa yıllar önce terkettiği cüzzam evlerini (Osmanlı'da Miskinhane) tımarhanelere dönüştürdü.[181]

Ortaçağın sonunda cüzzam Batı toplumundan çekilir. Bundan böyle bela cemaatin der kenarında, şehir kapılarında yer almayacak; uzun bir zaman için yaşanmaz kıldığı, kısırlaştırdığı büyük sahil düzlüklerinin ardında bırakacaktır. Yüzyıllar boyunca bu düzlükler insani olmayana ilişkin kalacaklardır.

14. yüzyıldan 17. yüzyıla dek bekleyecekler ve tuhaf büyü sözleriyle belanın yeniden biçimlenmesini, korkunun bir başka hoşnutsuz

---

[179] Ali AKAY, Çağımız ve Aklın Sınırları, Varlık Dergisi, sayı:1057, İst. 1995, s:9

[180] MERQUİOR, a.g.e, s:26

[181] MERQUİOR, a.g.e, s:27

çehre almasını, arıtma ve dıştalama aracılığıyla büyülerinin yenilenmesini kışkırtacaklardır.[182]

Bu delileri toplumsal olmayan bir kategori olarak ayırıp, bir araya toplayarak, deliliği zararsız hale getirmeye çalışan "Büyük Kapatılma"dır. Foucault insan faaliyetinin alanını dört kategoriye ayırır; 1) Çalışma veya ekonomik üretim. 2) Cinsellik, aile, yani toplumun yeniden üretimi. 3) Dil, söz. 4) Ayinler ve bayramlar gibi oyunsal faaliyetler. Bütün toplumda diğerlerinden farklı davranışları olan bu dört alanda ortak olarak tanımlanmış, kurallara uymayan kişiler, kısacası marjinal bireyler diye adlandırılanlar vardır.[183]

Bu dört kategoride de dışlananlar vardır ve bunlar bir alandan diğerine değişirler. Örneğin birinci kategoride siyasal ve dini yöneticiler vardır. Bunlar birçok toplumda başkalarının çalışmalarını denetlemek ve doğa üstü güçlerle aracı hizmeti gördükleri için doğrudan çalışmazlar. İkinci kategoride de toplumsal yeniden üretimin dışında kalan kişiler vardır: Bekârlar, homoseksüeller ve travestiler... Özellikle homoseksüeller ve travestiler, toplumsal yeniden üretimde marjinal bir konum işgal ederler. Üçüncü olarak, söylemde de kural dışı kişiler vardır. Örneğin, şairler. Kullandıkları sözlerin farklı anlamları vardır. Dördüncü kategoride de, bütün toplumlarda oyunlardan ve bayramlardan dışlanan kişiler vardır. bunlar bazen tehlikeli kabul edildikleri için dışlanırlarken, bazen de bir bayramın nesnesi haline gelebilirler.

Ancak aynı kişinin bütün alanlardan dışlandığı da olur: Bu delidir. Hemen hemen bütün toplumlarda deli her şeyden dışlanır ve duruma göre, deliye dinsel, büyüsel, oyunsal veya patolojik bir konum da verilebilir. Örneğin ilkel bir Avustralya kabilesinde deli, toplum için doğa üstü bir güçle donanmış, korku veren bir varlık olarak kabul edilirken, diğer taraftan bazı deliler toplumun kurbanı olurlar. Her durumda bunlar, çalışmada, ailede, söylemde ve oyunlarda diğerlerinden farklı davranışı olan kişilerdir. Şimdiki modern sanayi toplumlarında da deliler, toplumdan dışlanmıştır. Ve kendilerine marjinal bir karakter verilmiştir.[184] Bir bireydeki deliliği belirlemek için aranılan ilk kriter, kişinin çalışmaya uygun olmayan biri olduğunu göstermektir. Avrupa'da, Orta Çağda, delilerin varlığı kabul edilmiştir: Deliler sinirli, dengesiz ve tembeldirler; ancak ortalarda dolanabilirler.

---

[182] Michel FOUCAULT, Deliliğin Tarihine Giriş, Tan Yay. Ankara 1982, s:9
[183] Michel FOUCAULT, Büyük Kapatılma, Ayrıntı Yay. İstanbul 2000, s:77
[184] FOUCAULT, a.g.e. s:78

17. yüzyılda sanayi devrimiyle birlikte artık bu tür kişilerin varlığına izin verilmez olur. Çünkü bunlar sanayi toplumunun taleplerine cevap verememektedirler. Böylece Fransa ve İngiltere'de hemen hemen aynı anda delileri kapatmak için büyük kurumlar kurulur. Ancak buralara sadece deliler konmaz; işsizler, sakatlar, yaşlılar, çalışamayacak durumda olan herkes konur. Örneğin Paris'teki Genel Hastane 14. Louis'nin 1656'da yayınladığı bir kararnamenin ardından ilk derli toplu, örgütlü hayırseverlik ve refah kurumu olarak açıldı; bu çağdaş anlamda bir tıp kurumu değildir, tersine bir hapsetme yeri niteliğindedir.[185]

Foucault bu kurumun deli insanlara yardım etmek için değil, bu insanları göz önünden kaldırmak, deli denilen şahıslar dışında, tembel olanlar, aile kurallarına uymayanları, işsizleri, dilencileri ve sıradışı yaşayanları kapatmak için kurulmuş olduğunu söyler.

Foucault bu düşüncesinde yanılmaz. Çünkü, dört yılda burada kalanların sayısı altı bine çıkmıştır. Ve bunların sadece yüzde onunu deliler oluşturmaktaydı. Refah kurumlarının tarihinde, dışlama aracılığıyla, toplumsal mutluluğun yücelttiği bir program ilk kez bu kurumlarda uygulanmıştır. Toplumsalı desteklemek için yasal söylem geliştirilip bütünüyle çalışamaz durumdaki özneler üzerinde uygulanmıştır. Bu anlamda toplumsal sisteme ait iki araç kullanmıştır. İlk olarak, "letters de cachet" (başlangıçta bir kişiyi suçlayabilen, tutuklatabilen ve hapsettirebilen kraliyet mektupları) çoğunlukla çalışmayan bireyleri hapsetmek için yazılırdı. İkincisiyse, ıslah stratejileri bağlamında, şehirlerin sorunlu öznelerini bulmayı da iş edinen polis sistemidir.[186]

Foucault bunu şöyle açıklar; "bir yanda polis, şehri çok sıkı denetlenen bölgelere bölünmüştü. Her bölgede bir denetçisi vardı. Sokaklar, fahişeler, eşcinseller ve benzerlerinin tutuklanmasını sağlayan müfettiş ve muhbirlerle kaynıyordu. Diğer yanda da bu süreçle birlikte ilerleyen 'letters de cachet' vardı. Çok yaygın bir kullanımı olan bu mektuplar aracılığıyla, herhangi bir insan bölge denetçisine birisini tutuklattırabilir yada hapsettirebilirdi. Her köşe başında bulunan yazıcılar tarafından yazılan çok sayıda mektup bulunmuştur. Bunlar büyük olasılıkla ayakkabı tamircisinin ya da balık satıcısının karısı, kocası, oğlu, amcası, kayınbabası ya da başka birinden kurtulmak istemiştir. Ve dolayısıyla da bir yazıcıya şikayetlerini yazdırmıştır."[187]

---

[185] TEKELİOĞLU, a.g.e, s:45
[186] TEKELİOĞLU, a.g.e, s:45
[187] TEKELİOĞLU, a.g.e, s:46

İlkel toplumda olduğu kadar, modern toplumda, Orta Çağ'da olduğu kadar, 20. yüzyılda, delilere evrensel bir konum verilmiştir. Ancak bir fark vardır. O da 17. yüzyıldan, 19. yüzyıla kadar bir delinin kapatılmasını, isteme hakkı ailenindir. Yani delileri öncelikle aile dışlamıştır. 19. yüzyıldan itibarense aile bu öncelikli hakkını yitirdi. Bu hak hekimlere geçti. Yani bir deliyi kapatmak için tıbbi bir belge istendi. Bununla birlikte deli bir kez kapatıldığında, aile üyesi olarak bütün sorumluluklarından ve bütün haklardan yoksun bırakıldı, hatta yurttaşlığını bile kaybetti. Böylece deliler marjinal bir konumla donatıldılar.

Diğer dikkat edilmesi gereken husus da, mastürbasyon, eşcinsellik, nemfomani gibi cinsel pratiklerin ve cinsel anormalliklerin 19. yüzyıldan itibaren delilikle özdeşleştirilmiş olmasıdır. Ayrıca bunlar Avrupa burjuva ailesine uyum yeteneği olmayan bir varlığın gösterdiği hastalıklar olarak da kabul edilmiştir.

Beyle'in ilerleyen felci tanımlayarak bunun frengiden kaynaklandığını kanıtlamasıyla da deliliğin, temel nedeninin cinsel anormallikte yattığı düşüncesi onaylanmıştır. Ayrıca Freud'un libido düzensizliğini, deliliğin bir nedeni veya bir ifadesi olarak kabul etmesi de aynı derecede etkili olmuştur.[188] Tarihçilerin geleneksel bakış açısına göre, 18. yüzyılın sonunda, yani 1793 yılında Fransa'da Pinel delileri zincirlerinden kurtardı; ve yaklaşık olarak aynı dönemde bir Quaker olan Tuke, bir psikiyatri hastanesi kurdu. Delilere o zamana kadar suçlu gibi davranıldığı ve Pinel'le Tuke'un onları ilk kez hasta olarak niteledikleri kabul edilir. Fakat, Foucault, bu bakış açısının yanlış olduğunu söyler.

Ve Foucault, "ilk olarak Fransız Devrimi'nden önce delilerin suçlu olarak kabul edildikleri doğru değildir; ikinci olarak delilerin önceki konumlarından kurtarıldıklarını düşünmek bir önyargıdır" der.[189]

Foucault, Pinel'in 1793'te delileri saldığı söylenir; ancak onun özgür bıraktığı sadece sakatlar, yaşlılar, aylaklar ve fahişelerdir, diyerek Pinel'in delileri kurumlarda bıraktığını belirtir. Bu durumu da şu olaylara bağlar: bunların bırakılmasının nedeni, 19. yüzyıl başından itibaren sanayileşme hızının artması ve kapitalizmin, yedek işgücü ordusuna gereksinim duymasıdır. Bundan dolayı da çalışabilecek durumdayken, çalışmayanlar, kurumlardan çıktılar. Ancak burada ikinci bir ayıklama gerçekleşti: Çalışmak istemeyenler değil, çalışma yeteneği olmayanlar, yani deliler kurumlarda bırakıldılar ve hastalıkla-

[188] FOUCAULT, a.g.e, s:80
[189] TEKELİOĞLU, a.g.e, s:79

rı karakterle ilgili ve psikolojik nedenler taşıyan, hastalık olarak kabul edildi.

Böylece o zamana kadar bir kapatma kurumu olan şey, bir akıl hastanesi haline geldi. Bunu: 1) Fiziksel nedenlerle çalışma yeteneği olmayanları kapatmak amacıyla; 2) Bedensel olmayan nedenlerle çalışamayanları kapatmak amacıyla; hastanelerin yerleşmesi izledi.[190]

19. yüzyıl boyunca bütün ruh karışıklıklarını kapsayan delilik kavramı, bugün için fazla genel kalmakta ve artık psikiyatride kullanılmamaktadır. Delilere artık eskisi gibi başka varlıklar olarak bakılmıyor. Günümüzde artık her bireyin toplum yaşamının baskısıyla içe itilen, gemlenen ya da kanalize edilen, isteklerinden oluşma bir karanlık ya da risk payı taşıdığı anlaşılmıştır. Örneğin öfkeden deliye dönmek, deyiminin açıkça dile getirdiği gibi herkes her an delirebilir; ya da kısa ya da uzun, belirli bir süre için deliliğe düşebilir.[191]

Cinsellik

Cinsellik insanlara ne kötülük etmiştir de kimse utanmadan ve yüzü kızarmadan ondan söz edemez. Ciddi ve edepli sohbetlerde ona yer verilmez. Hiç sıkılmadan çalmak, aldatmak, diyebiliyoruz ama sıra cinselliğe gelince sesimizi kısıyoruz. Hâlbuki her yaştaki insan onu ekmeği bildiği kadar bilir. Dile, sese, harfe gerek olmadan herkesin içine yazılır. Suskunluğun dokunulmazlığı içine hapsetmişiz cinselliği. Onu o hapisten, suçlamak ve yargılamak için bile olsa çıkarmak sanki suçtur. Ancak dolambaçlı sözlerle ve resimlerle kırbaçlamaya kalkabiliriz onu.[192]

Cinsellik nedir? Afşar Timuçin, felsefe sözlüğünde "cinsellik, cinsel yaşam olgularının tümü. İnsanda ve hayvanda üremeye temel olan ve erkekle dişiyi ayıran özellik, cinsel canlılar dünyasında, cinsle ilgili edim ve soruların tümü[193]dür; ancak cinsellik henüz geçici olarak bile yanıtlayamadığımız bir sorudur" der.

Acaba öyle mi? Cinsellik nedir diye bazı düşünürlere baktığımızda, Freud, "cinsellik her şeyden önce, bir üreme içgüdüsü, dolayısıyla da karşıt iki cinsten insanın karşılaşma arayışıdır" diyerek, en genel anlamda cinsel arzuyu libidoyu insan ruhsallığının temeline yerleştirir.

---

[190] FOUCAULT, Büyük..., a.g.e, s:84
[191] Nejat BOZKURT, Çağdaş Felsefeden Kesitler, Sosyal Yay. İstanbul 1990, s:190
[192] MONTAİGNE, Denemeler, Cem Yay., İstanbul 1997, s:354
[193] Afşar TİMUÇİN, Felsefe Sözlüğü, İnsalcıl Yay. İstanbul 1998, s:59

Schopenhauer'da cinsellik, "içgüdüsel bir açlığın doyurulduğu bir yer", Merleau-Ponty'de ise "örtülü bir güç"tür. Foucault'da ise cinsellik "ne doğal bir özellik ne de insan hayatına ait bir olgu"dur. "Cinsellik kurgulanmış bir deneyim kategorisidir ve biyolojik değil, tarihsel, toplumsal ve kültürel kökenlere sahiptir."[194]

Buradan Foucault'nun cinsellikle ilgili biyolojik etkenleri gözardı ettiği anlaşılmamalıdır. O yalnızca, cinselliğin oluşumunda kurum ve söylemlerin üstlendiği role daha çok önem vererek, bu konulara öncelik tanımaktadır. Yani Foucault, cinselliğin ne olduğundan çok, toplumdaki işleviyle ilgilenmiştir.

Foucault cinselliği farklı dönemlere ayırarak, her dönemdeki cinselliğe farklı özellikler atfetmiştir. Foucault bu bakış açısıyla cinselliğin bir iktidar aracı haline geldiğini kanıtlamaya çalışmıştır. Antik Yunan'da cinsellik ahlak sorunu, denetim sorunu ve kendini denetlemenin ve erdemli olmanın bir ölçütüdür. Platon, "devlet"i ölçülülüğü, zevklere ve arzulara vurulmuş bir düzen ve denetim biçimi olarak tanımlar. Aristo'nun "Nikomakhos Etiği", enkrateia'nın (cinsellik) müdahaleci yapısını vurgular; bu anlamda enkrateia, insanın serinkanlı, akla göre eylemlerini belirlediği, yumuşak bir erdem olan sağ görüden farklıdır. Bu erdeme sahip olan insanlar her şeyden önce kendi üzerlerinde bir zafer kazanırlar: Arsızlık ve duygusuzluk arasında orta bir yol tutturabilecek biçimde kendi tutkularına egemen olmayı bilirler.[195] Antik Yunan'daki bu tartışmaların içinde erkek ve kadın arasındaki aşk ilişkilerinden çok erkekler arasındaki aşk ilişkileri vardır; antik yunandaki bu ahlâk kadınları ve köleleri kapsamazdı. Yunanlılar'ın ahlakı, bir erkek toplumuna bağlıydı. Bu toplum kölelerin bulunduğu, kadınların oldukça değersiz yaratıklar sayıldığı bir toplumdu. Bundan dolayı da sözü geçen ahlak erkek ahlâkıdır. Yani özgür erkekler tarafından ve erkeklere hitaben düşünülmüş, yazılmış ve öğretilmiş bir ahlâktır.[196]

Foucault'a göre cinselliğin görüntüleri 16. yüzyılda bir patlama içine girmiştir. Cinsellik tarihinde, özellikle on altıncı yüzyıldan Reformasyon ve Karşı Reformasyon hareketlerinden bu yana itiraf mekanizması önemli bir yere sahip olmuştur. Reformasyon 16. yüzyıl başlarında Avrupa Hıristiyanlığı'nın bir bölümünün Martin Luther ön-

---

[194] Tamsin SPARGO, Foucault ve Kaçıklık Kuramı, Everest Yay. İstanbul 2000, s:2
[195] MERQUİOR, a.g.e, s:17
[196] Michel FOUCAULT, Cinselliğin Tarihi 2, Afa Yay. İstanbul 1988, s:29

derliğinde[197] Roma Katolik Kilisesi'nin, Protestan yenilenmeciliğine kurduğu egemenlikten sıyrılmasına ve Protestan kiliselerinin kurulmasına öncülük eden bir harekettir. Karşı Reformasyon ise aynı yüzyılın ortalarında Katolik Kilisesi'nin, Protestan yenilenmeciliğine karşı başlattığı reform hareketidir. Trento Konsili, Katolik Kilisesi'nin kendisine çeki düzen vermesinde rol oynamıştır. Trento Konsili, günah çıkarmanın tüm Hıristiyanlar arasında yaygınlaştırılmasını öngörerek, özellikle bedene ilişkin tüm itirafları önemsemiştir.

Cinsellik ilk günahın kaynağı olarak algılandığı için, günah çıkartma geleneğinde ilk sırayı almıştır. Foucault, uyarılmış cinselliğin, Tanrıya başkaldırmış insanın simgesi olduğu üzerinde durur. Çünkü ona göre ilk günahtan önce insanın bedeni, tümüyle Tanrısallığa bağlıydı. Yani insan bedenini ancak yaratıcısının istemleri doğrultusunda hareket ettirebiliyordu. Ve insanoğlu ilk günahla birlikte, Tanrısal istemlerden kurtularak, cinselliğini kendi istemleri altına aldı. Böylece de cinsellik bir itiraf olan günah çıkarma işleminin temel dayanağı haline geldi. Bu görüşe göre de beden tüm günahların kaynağıdır ve bu yüzdende bedenin hareketleri, etkinlikleri en ince ayrıntısına kadar izlenmelidir.

Orta Çağ'da, günahkârları cinsel yaşamlarıyla ilgili ayrıntılı bilgiler vermeye zorlayan papazların söylemi, Reformasyon ve Karşı Reformasyon hareketleriyle birlikte değişime uğratmıştır.[198] Papazlar artık yalnızca günahkârın somut cinsel yaşamıyla ilgilenmemiştir. Bunun yanında cinsel arzular ve bunlarla ilgili düşlerle de ilgilenmektedirler. Böylelikle de kişinin bedeninin yanı sıra zihin ve zihinsel etkinlikleri de denetlenmeye başlanmıştır.

Cinsellik, gözetlenmek ve denetim altına alınmak için dile getirilmelidir. Cinselliğe ilişkin her şey söylenmeli ve anlatılmalıdır. Çünkü söylem alanı genişletilip, yayıldığı taktirde cinsellik düzenlenebilecektir. Böylece bir iktidar cinselliği ya da bir cinsellik iktidarı kurulmuştur. Cinselliğe ilişkin söylemler de bu iktidarın etkili olduğu yerde ve bu etkinin aracı olarak gelişti.[199]

17. yüzyıla gelindiğinde, cinsellik hakkında genel olarak susulduğu varsayılan bir dönem olduğu söylenir. Oysaki bu suskunluk, yasaklama ve baskı altına almayla oluşmamıştır. Bu dönemdeki cinsellik daha

---

[197] Şebnem SUNAR, Bir İktidar Biçimi Olarak Cinsel Ahlak Ve Yazın, Yüksek Lisans Tezi, İst. 1996, s:36

[198] SUNAR, a.g.e, s:37

[199] SUNAR, a.g.e, s:38

çok, belirli kodlara göre uygulanan ve konuşulan bir cinselliktir ve dinsel bir belirlenim üzerine kurulmuştur. Cinsellikle ilgili uygulamalar toplum ve ahlak kurallarının hizmetçisi konumundadır.

Yani cinselliğin hangi zamanda, nasıl ve nerede konuşulacağı toplumdaki ahlak kuralları aracılığıyla belirlenmiştir. Böylelikle de iktidarın kendi alanında cinsellikle ilgili söylemlerin kullanımı artmıştır. 18. yüzyıldaysa, cinsellik kamu düzeni tarafından teşvik edilmiştir. Yani bu dönemde cinsellik üzerine konuşmak kamusal söylemi dile getirmekle eş tutulmaktadır. Kamu düzenleyicileri, cinselliğin toplum yararı için kullanılabileceğini savunmaktadırlar.

Böylelikle de cinselliğin yönetilebilecek bir değer olduğu ortaya çıkmıştır. Ve cinsellik üreme ve nüfusu artırma çizgisine çekilmiştir. Özetlersek 18. yüzyıl cinselliği kamu düzeni tarafından oluşturulmuş bir üretim mekanizmasına dayanmaktadır. Cinsellik ve ona ilişkin söylemler nüfusu artırma tasarısına yöneliktir. Bu ekonomik ve siyasal bir söylemdir. Nüfusu artırmaya yönelik bu cinsel söylem devletlerin zenginlik siyasetiyle de ilişkilidir. Çünkü devletlerin zengin ve güçlü olabilmeleri nüfus artışına bağlıdır. Nüfus ancak düzenli olarak artış gösterdiğinde emek gücü artacak ve zenginliklere katkıda bulunacaktır.[200]

19. ve 20. yüzyıldan bu yana da cinselliğe ilişkin söylemler, cinsellik biyoloji, tıp, psikiyatri ve psikoloji üzerine kurulmuş bilgi sistemleri ve güç sistemlerinin birbiriyle karışımı sonucu açık bir biçimde ortaya konulmuştur.[201] Biyoloji, tıp, psikiyatri ve psikoloji gibi disiplinlerin her biri kendi içinde cinselliği farklı açılardan çözümlemekte ve kendine özgü bir cinsel söylem geliştirmektedir: İsteri ve zührevi hastalıklar aracılığıyla tıp, kendi kendine doyuma ulaşmayı ve cinsel sapkınlıkları genelde dışlayan bunların nedenlerini araştıran psikiyatri, çocukların ve gençlerin cinselliğini düzenlemek için çaba gösteren, hazırladığı bildiriler ve istatistikler aracılığıyla ana babaları uyaran pedagoji ve bunlara benzer amaçları güden diğer disiplinler.

Foucault'ya göre bu disiplinlerin hepsi de cinsellik üzerinde bir iktidar kurmaya çalışan kurumsal denetleme biçimleridir. Buradan da anlaşılacağı gibi, iktidar Fouacult'nun söylediği gibi her çoğul ve hareketlidir. İktidar cinsel söylemler üretir, cinselliği toplum adına düzenler ve belirler, bu iktidarın temel amaçlarından birini oluşturmaktadır.

---

[200] SUNAR, a.g.e, s:40

[201] Arnold DAVİDSON, Arkeoloji, Genealoji, Etik, Doğu-Batı Dergisi, Sayı:4, Felsefe Sanat ve Kültür Derneği Yayını, Ankara 998, s:133

Hapishane

Foucault, düşüncesinde önemli bir eksen değişikliğini belirleyen ve "ilk kitabım" olarak tanımladığı Hapishanenin Doğuşu (Surveiller et Punir Naissance de Prison), Fransa Kralı 15. Louis'yi bıçakladığı için 1757'de ölüm cezasına çarptırılan Damiens'in cezasının infazının betimlemeleriyle açılır. İlk okumada betimlenen bu infaz yöntemi insana dehşet verici gelir.[202]

Mahkemenin kararına göre, Damiens, yük arabasıyla Grev'e meydanına götürülecek ve burada kurulmuş olan darağacına çıkarılarak, memeleri, kolları, kalçaları, baldırları kızgın kerpetenle çekilecek; babasını (kralı) öldürdüğü bıçağı, sağ elinde tutacak ve kerpetenle çekilen yerlerine, erimiş kurşun, kaynar yağ, kaynar reçine ve birlikte eritilen balmumuyla kükürt dökülecek, sonra da bedeni dört ata çektirilecek, parçalatılacak, ve vücudu ateşle yakılacak; kül haline getirilecek ve külleri rüzgâra savrulacak.[203] Bütün bu sahne Çin'in bütün çayları pahasına, böyle bir eğlenceyi kaçırmayacak olan dini bütün halkın gözleri önünde geçer.

Burada betimlenen infaz rastgele seçilmiş bir şiddet gösterisi değildir. Bu monarşik hukuka göre bir cezalandırma örneği olmanın dışında hükümranın varlığına kast etmenin, yani iktidara karşı, işlenmiş bir suçun cezalandırılmasıdır. Foucault'ya göre, 19. yüzyıla kadar, ciddi her ceza, şiddeti içinde barındıran bedensel bir cezalandırma içermiştir. İşkence hem yasal bir sorgulama, hem de bir infaz yöntemidir. Ve suçun hakikatinin ortaya çıkarılmasında ve bu hakikatin infazı izleyenler tarafından suçlunun bedeninde tanınmasında kullanılmıştır.[204]

Halka açık olarak suçluya uygulanan şiddetin, yasal işlevi yanında, bir de siyasi işlevi vardır: işkencenin aşırılıklarında bir iktidar ekonomisi gizlidir. Foucault, Klasik Çağ olarak adlandırdığı (yaklaşık olarak on yedinci yüzyılın ortasından 18. yüzyılın sonuna kadar uzanan) bu dönemin monarşi kurumuyla örtüştüğünü bu dönemin, hukuk anlayışına göre de yasaya karşı işlenen suçun niteliği ve hedefi ne olursa olsun, suçun hükümrana karşı işlenmiş olarak kabul edildiğini söyler. Çünkü bu dönemde yasa hükümranın iradesiyle özdeştir. Yasanın gücü, hükümranın gücüdür.

---

[202] Ferda KESKİN, Foucault'da Şiddet ve İktidar, Cogito, Sayı 6-7, YKY. 1996, s:117
[203] Michel FOUCAULT, Hapishanenin Doğuşu, İmge Yay. Ankara 2000, s:33
[204] Keskin, Foucault'da..., a.g.e, s:117

Dolayısıyla halka açık olarak yapılan infaz, suçun iktidara verdiği zararın bir nevi onarılması ve iktidarın üstünlüğünün kanıtlanması anlamına gelir. Böylece bu tören hükümrana yasaya güç veren iktidarının herkes tarafından, görülmesini ve tanınmasını sağlamaktadır. Gerçekte Foucault'nun bu çözümlemesinin altında yatan, yepyeni bir iktidar çözümlemesidir. Foucault'ya göre, Klasik Çağ'da, suçun şiddet yoluyla ve halka açık olarak cezalandırılmasını mümkün kılan, hükümranın ve temsil ettiği iktidarın sahip olduğu bir ayrıcalıktır. Bu ayrıcalık, yaşam ve ölüm üzerine karar verebilme ayrıcalığıdır. Her ne kadar bu çağda iktidarın işleyişi her zaman, mutlak ve koşulsuz olmasa da hükümran kendisine karşı gelen ve yasalarını çiğneyen birinin varlığında, iktidarını doğrudan doğruya onun yaşamını elinden almak üzere kullanabilir.[205]

Foucault 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, halka açık infazlara ve işkenceye karşı çıkışların, ciddi biçimde arttığı üzerinde durur. Reform hareketi olarak adlandırılan ve hükümlünün insanlığına saygı temelinde dillendirilen bedensel işkencenin dışlanması talebi, Foucault'ya göre, iktidarın cezalandırma alanına getirilmiş bir yasal sınırdır. Yani insan iktidarın sınırı haline gelmiştir.

18. yüzyılın sonuna gelindiğinde cezalandırma artık, monarşik hukuktaki gibi, izleyenleri dehşete düşüren bir hükümranlık töreni ve şiddet gösterisi değildir. Cezalandırma artık gizlilik gerektiren ve işlevleri, kuralları, teknikleri açısından özerkleşmeye başlamış bir şey haline gelmiştir. Bu yeni cezalandırma biçiminin temeli de hapishane olmuştur. Foucault'ya göre, hapishane tarihsel olarak ilk kez bu dönemde ortaya çıkmamıştır. Ancak kullanılış amacı ve biçimi açısından yepyeni bir işlev edinmiştir. Cezanın müdahale amacı artık suçun hakikatini ortaya çıkarmak ve hükümranın iktidarına verdiği zararı, izleyenlerin önünde, bedensel işkenceyle onarmak değildir. Müdahalenin alanı bireyin davranış biçimleri; amacıysa bu davranış biçimlerinin ıslah edilmesidir. Bu müdahale biçiminin kullandığı araçlar[206] düzenli etkinlikler, orta çalışma, sessizlik, saygı ve iyi alışkanlıklardır; amaç, itaatkâr, kurallara, düzene ve kendini kuşatan otoriteye boyun eğmiş ve bu otoriteyi içselleştirmiş bir birey yaratmaktır.

Hapishanenin doğuşu, eleştirileri de beraberinde getirmiştir. İlk görüş, hapishaneye kapatılan birey, bir mutlaklıkla karşı karşıyadır: Toplumsallığın hiçbir türünde görülmeyen bu kapatılma ve birliktelikle

[205] Keskin, a.g.e, s:118
[206] KESKİN, a.g.e, s:120

tüm 24 saatleri aynı insanlarla beraber geçirme zorunluluğu, başka yaşam biçimlerinde görülmez. Hapishanedeki insanın yaşayacağı mekânı ve beraber yaşayacağı insanları seçme hakkı da yoktur; karar başkalarına aittir. Kapatılan kişi, bir anlamda, insana tutsak edilmiştir. Hem gözetleyen, denetleyen insana, hem de yanındaki kendisi de kapatılmış olan başkalarına. Kapatılan kişi hakkındaki bilgilerin toplanmasıyla beraber, bir sayıya indirgenir ve dosya numarası kılınmanın hedefi olur.[207]

Hapishanenin bireyi yok ettiğini savunan bu görüşün yanında bir görüş daha vardır. Bu görüşe göre de, hapishane yargı gücünün, cezaların uygulanmasını, denetlemesini ve saptanmasını engeller; hapishane hem farklı, hem de bir başına kalmış mahkûmları birbirine karıştırarak, mahpusken dayanışma kuran ve dışarda bu dayanışmayı sürdüren, bağdaşık bir suçlular toplumu yaratır. Hapishane gerçek bir iç düşmanlar ordusudur. Hapishane mahkûmlara yatacak yer, yiyecek, giyecek ve çoğunlukla da iş vererek onlara, kimi zaman bir işçininkinden daha iyi yaşam koşulları sağlar. Suçtan caydırma işlevini, yerine getiremediği gibi, suç işlemeyi çekici hale getirir. Hapishanelerde edindikleri, alışkanlıklar ve kötülükler yüzünden suça eğilimli kimseler çıkar.[208]

Ayrıca da aile reisini hapishaneye gönderen mahkeme kararı anneyi, her gün yoksunluğa, çocukları terk edilmeye, ailenin tümünü serseriliğe ve dilenciliğe sürükleyerek de hapishane dolaylı yoldan suçlu imal eder. Bu iki görüşü okurken aklıma şu soru geliyor: Hapishanesiz bir toplum olabilir mi ya da hayal edebilir miyiz?

Bakın Foucault kendisine yöneltilen böyle bir soruya nasıl cevap veriyor: "Sorun, kuralların uygulanmasının grupların kendileri tarafından denetlendiği bir toplum hayal edip edemeyeceğimizi bilmektir. Bu bütün bir siyasi iktidar sorunudur; hiyerarşi, otorite, devlet ve devlet aygıtları sorunudur. Ancak, bu devasa sorun çözüldüğünde sonuçta şu denebilir: Evet, bu şekilde cezalandırmak uygundur veya cezalandırmak gereksizdir ya da bu kural dışı davranışa toplum şu cevabı vermelidir."[209]

---

[207] KESKİN, a.g.e, s:114-115
[208] Michel FOUCAULT, Ders Özetleri, Çev: Selahattin Hilav, YKY. İst. 2001, s:29
[209] FOUCAULT, Büyük..., a.g.e, s:128

Cezadan Disipline

19. yüzyıl öncesi, tercih edilen ceza yöntemi işkenceydi. Bir cezalandırmadaki işkence, hükümrana ait iktidar egemenliğiyle uyum içindeydi. Suç, egemenliğe karşı bir saldırı olduğundan dolayı yöneticinin kendisine karşı yapılmış olarak da kabul ediliyordu.

Böylece de suç işleyene karşı egemen bedenini yeniden kurmak için, iktidarını, saldırgana karşı gösteriyordu. Bunun sonucunda da Foucault'nun "Hapishanenin Doğuşu" kitabının giriş sayfasındaki korkunç ayin ortaya çıkıyordu. İşkencenin ortadan kalkmasına yol açan iki unsur vardı: Birincisi işkenceyi izleyenlerde oluştuğu varsayılan korkunun (egemenin bedenine ait iktidar korkusu) genellikle işkence görene karşı bir sempatiye ve egemene karşı kızgınlığa dönüştüğü varsayımını barındıran birinci unsurdur. Kamusal işkence gösterisinden ve içerdiği yozlaşmadan dehşete düşen reformcular grubunun ortaya çıkması da ikinci unsurdur.

Böylelikle cezalandırma yönteminin değiştirilmesi yönünde düşünülmeye başlanmıştır: İlk olarak cezalandırma daha insaflı olmalıdır; ancak kapitalizmin yükselişi içinde daha etkili olmalıdır. Kısaca cezalandırma, reformcuların savundukları gibi, hem insani hem de evrensel olarak uygulanmalıydı. Dağınık bölgelerde kullanılan tekniklerden biri, yasa reformcularının gözüne takıldı: Disiplin (Fransızca "surveiller", hem bir disipliner uygunluk, hem de gözetleme fikrini belirtir). Uzun zamandan beri manastırlarda ve cizvit kolejlerinde uygulanmıştı. Fakat şimdi farklı biçimlerde, okullarda, fabrikalarda ve askerlikte uygulanıyor.

Disiplin içinde bedenler, düzenli gözetleme ve bedensel hareketlerin düzenlenmesi aracılığıyla terbiye edilir. Bu yolla iktidar sadece yekpare olarak değil, aynı zamanda inceden inceye ve daha etkin biçimde uygulanır. Bedeni eğiterek hareketlerini analitik olarak, parçalara ayırıp, ardından bu hareketleri disipliner süreçlere bağımlı kılarak uysal bir beden -düzenli olarak öğretilen alışkanlıkların bedeni- yaratılır. Bu ıslah tekniğinde restore edilmeye çalışılan şey, daha çok yasal özne değil, boyun eğmiş öznedir, alışkanlıklara, kurallara, düzenlere, sürekli olarak kendi etrafında ve üzerinde uygulanan ve otomatik olarak kendi içinde, işlev görmesine izin[210] verilen bir yetkeye bağlı bireydir.

---

[210] MAY, a.g.e, s:123

Uysal bedenin ortaya çıkışı, ardından (cezalandırıcı olana karşıt olarak) dizi değişimi getirdi. Birincisi, suçluluk, şimdi reformcuların düşündüğü gibi, sadece egemene ya da devlete karşı değil, normalliğe karşı da yönelmiş bir saldırı olarak görülüyordu. Suçlular artık yasa dışı kişiler değil, toplumun verimsiz üyeleriydiler. İkincisi, yasal ve yasal olmayan ikili karşıtlık, ikili olmayan yeni bir karşıtlığa yol açmıştır: normal ve normal dışı. Burada da uysal beden normaldi ve normal dışılıksa normal durumdan sapmaya dayanarak ölçülüyordu.

Bundan böyle disiplin sadece yasayı ihlal edenlere değil, herkese uygulanabilirdi. Artık yasal müdahalenin merkezi suç davranışı olmaktan çıkarak, suçlunun kendisi haline gelmiştir.[211] Azaptan çıkan cezalandırma, bir askıya alınan haklar ekonomisine geçmiştir. Adalet, mahkûmların bedenine çok daha derli toplu, kurallara göre ulaşacak ve daha yüksek bir amacı hedefleyecektir. Böylelikle de anatomi üzerinde oynayarak, azap çektiren celladın yerini koskoca bir teknisyenler ordusu almıştır: Gözetmenler, hekimler, papazlar, psikiyatristler, psikologlar, eğitmenler...

Foucault, Batı'da disiplinin uygulanması için yeni bir çok tekniğin devreye girdiğini belirtir, bu tekniklerden ilki, ilk kez Rochefort'daki Deniz Kuvvetleri Hastanesi gibi askeri hastanelerde geliştirilen, hücresel uzam tarafından ortaya konulan, işlevsel ayrım yöntemlerinin en açık biçimde gösterdiği uzamsal düzenleme sanatıdır.[212]

Rochefort'da alınan ilk tedbirler, insanlardan çok nesneleri, hastalardan çok, değerli malları kapsamaktaydı: İlaçların kapalı sandıklara yerleştirilmesi, bunların kullanım sicilleri, yani tasnifi, taşınması gibi. Daha sonra bu sistem, insanlar ve hastalar üzerinde uygulandı. Örneğin, askerler artık kendi koğuşlarında kalmaya zorlandı; her yatağa içinde yatanın adı bağlandı; tedavi gören her kişi, hekimin viziti sırasında, gözden geçireceği bir sicile kaydedildi; daha sonra sari hastalığı (salgın hastalıklar) onların tecrit edilmeleriyle, ayrı yataklar ortaya çıktı. Ve yönetsel ve siyasal mekan yavaş yavaş tedavi mekânlarıyla birleşti, bu mekân bedenleri, hastalıkları, belirtileri, hayatları ve ölçümleri bireyselleştirmeye yöneldi.[213]

Disiplinin ikinci dayanağı etkinliğin denetimidir, bu bedensel hareketlere ilişkin bütün davranışları düzene sokacak biçimde işçilerin, mahpusların ya da askerlerin günlük etkinliklerinin programlanması-

---

[211] MAY, a.g.e, s:124
[212] MERQUİOR, a.g.e, s:122
[213] FOUCAULT, Hapishanenin.... a.g.e, s:219

dır: yazı yazma sırasında takınılacak konumdan; silahların taşınmasında ve doldurulmasında uyulacak kesin hareketlere ilişkin yönergelerle fabrikalarda makinelerin konumuna bağlı olarak, yapılacak, bedensel hareketler için ayrıntılı biçimde hazırlanan yönetmelikler gibi...

Disiplinin üçüncü dayanağı talimdir: uzun yıllar, Ren gizemciliği, ve cizvit çileciliği tarafından yüceltilen ve dinsel nitelik taşıyan talim, yalnızca marifete erişme anlayışıyla, dünyevi yaşamı düzenleme aracı olmaktan çıkıp, en çok ordu (askeri denetlemek, uygun sıra ve dizimler oluşturmak) ve okullarda (öğrencileri dizmek, sınav vb. gibi) kullanılmıştır. Talim beden ve zamanın siyasal teknolojisinde güçlü bir araç haline gelmiştir.[214]

Disiplinin dördüncü aracı da güçlerin birleşimidir. Bu alanda bireylerin bir arada büyük bir ustalık ve titizlikle yetiştirilmesi ve harekete geçirilmesi vardır. Foucault'ya göre, başından beri anlattığımız değişimlerin nedeni 18. yüzyılda ortaya çıkan ve hakim olan yeni iktidar biçimidir. Bununla artık insan bedenine cinselliğe, aileye, okula, orduya, fabrikalara vb. yayılan bir iktidar ağları dizisi ortaya çıkmıştır.

Gözetim

Gözetim, yeni değildir. Eskiden beri insanlar ne yaptıklarını denetimlemek, kaydettikleri ilerlemeyi izlemek, örgütlemek veya korumak için diğerlerine bakmışlardır. Ancak yıllar geçtikçe özellikle, modern dönemlerde hükümetlerin doğumları, evlilikleri kaydetmesi ve modern işletmelerin çalışmaları izlemeye başlamasından beri gözetim yaygınlaşmaktadır.

Günümüzün bürokratik aygıtları, çeşitli topluluk ve grupların izini sürerken gözetimin ne olduğu ortaya çıkar; ancak gözetim sadece bürokrasi demek değildir, ondan öte bir şeydir. Gözetim var olan sosyal düzene uygunluğumuzla, ilişkilidi ve sosyal denetimin bir aracıdır.

Gözetim sistemleri bizim doğru ödemeyi yapıp yapmadığımızı, doğru sosyal yardımları aldığımızın, güvenceleşmesini, suçun, terörizmin ve uyuşturucu kaçakçılığının denetlenmesini, en son tüketici ürünlerinden, haberdar edildiğimizin, sağlığımızı tehdit eden riskler hakkında uyarılabileceğimizin, seçimlerde oy kullanabileceğimizin, mal ve hizmetler için, taşınması zor nakit parayla değil de, plastik kartlarla alışveriş yapabileceğimizin vs. garantilenmesi anlamını da

[214] MERQUİOR, a.g.e, s:122

taşımaktadır. Gözetim göze batmayan yollardan yayılır, çoğu kez de verimlilik ve üretkenlik gibi hedefleri izleme amaçlıdır.[215]

İnsanlar gözetimin nesnelerindendir ve bunu ender olarak, belirlerler ya da bunu bilseler de ötekilerin kendileri hakkında gerçekte ne kadar bilgi sahibi olduğunun farkında değillerdir. Sosyal kuramcılar, Foucault'nun gözetimi ve disiplini ele almasına kadar, gözetimi kendi başına ciddiye almamışlardır.

Gözetim, Antony Giddens ve diğerlerinin belirttiği gibi, kapitalizmin, fabrikada işçilerin izlenmesi. Örneğin, Chaplin'in "Modern Zamanlar" filmi buna en iyi örnektir. Filmde modern zamanlar endüstri ve insanlığı, mutluluğa ulaştırmak için yapılan mücadeleler şeklinde tarif edilirken, teknolojik düzen ve işleyiş görme, gözetim üzerindedir. Patron en büyük gözdür.

Birer makine parçası haline gelen işçilerin, çalışmalarını, işi gevşetip, gevşetmediklerini fabrikaya yerleştirdiği camdan (bir nevi, panopticon camı da diyebiliriz) görür; filmin bir sahnesinde de işçilerin işi gevşettiğini gören büyük göz (yani patron) bir hamle yaparak duvarda takılı olan reosta'yı (reosta = bir makineye gelen elektrik şiddetini artırıp azaltarak makineyi hızlandırıp yavaşlatmaya yarayan bir alettir) çevirerek, işçileri hızlandırır.[216]

Bütün denetim patronda yani büyük gözdedir. Ancak gözetim kapitalizmin aracı olmak dışında, ulus devletin, yurttaşları hakkında fişler tutmasından, ibaret de görülemez. Gözetim, başlı başına bir iktidar kaynağıdır. Karl Marks, gözetimi, emek ve sermaye arasındaki bir mücadelenin öğesi olarak görür. Ona göre gözetim işçilerin görülmesi ve izlenmesiyle sermayenin denetim yapmak için kullandığı bir araçtır.

Kısaca Karl Marks'a göre, gözetim kapitalist sosyal ilişkilerin alanını genişletir. M. Weber'de bürokrasinin verimlilik arayışının bir parçası olarak, (dosyalarda veri saklama vb...) gözetimi ele alır. Weber, bu dosyaların özellikle devlet yöneticilerinin, toplulukları, fişleyebileceği kişisel bilgileri içerdiğini söylemektedir.

Foucault ise gözetim kuramını şu temeller üzerine kurar: "Modern toplumlar, toplumu düzene sokmanın kamu önünde kanlı cezalar vermek gibi geleneksel yöntemleri, etkili biçimde gereksiz kılacak rasyonel bir aracını geliştirmişlerdir. Dış denetim ve kısıtlamalara güvenmektense, modern sosyal kurumlar, hayatın düzenlenmiş ve

---

[215] David LYON, Elektronik Göz, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997, s:17

[216] Alev TOLGA, Öznenin Eleştirisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2000, s:39

belirlenmiş, bir yolda sürmesini garanti eden bir dizi disipline edici uygulama kullanılır; askeri talimlerden okul formalarına, sosyal yardım dosyalarından fabrika işçisinin yakından izlenen işine kadar, modern sosyal disiplinin süreçleri gayet göze batacak şekilde betimlenir." Özetleyecek olursak, Foucaultcu yaklaşımda gözetim, bireyleri her yerde bulunan bir iktidarın pençesine yerleştirir.[217] Gözetimi anlamak için özellikle Foucault'nun Bentham'ın panopticon'u ile ilgili geliştirdiği düşüncelere bakmak gerekir.

Mimari Panopticon

18. yüzyılın sonunda toplum, insanları dışlayan değil, herkesin yerinin belirlendiği, gece gündüz gözetlendiği ve gözlendiği, bir sistemi içinde barındıran bir iktidar kalıbı kurmuştur.

Bu yeni disiplinci iktidar üç denetim kipinden oluşur: Gözetleme, normalleştirme ve sınama. Foucault, buradaki gözetleme kipinin en iyi örneği olarak Bentham'ın mimari tasarımı olan panopticon'unu kullanır.[218] İngiliz düşünür ve sosyal reformcu Jeremy Bentham, panopticon hapishane planını 1791'de yayınlar.

Bentham'ın panopticon'u halka biçimli bir binadır, ortasında avlu ve avlunun ortasında da bir kule vardır. Halka hem içeriye hem de dışarıya bakan hücrelerle bölünmüştür. Bu küçük hücrelerin her birinde, hedefe uygun olarak ya yazı yazmayı öğrenen bir çocuk ya çalışan bir işçi ya ıslah edilen bir mahkûm ya da deliliğini yaşayan bir deli vardır.[219] Çünkü, Bentham'a göre, bu hapishane modeli panopticon ile ahlak ıslah edildi, sağlık korundu, sanayi canlandırıldı, emir yayıldı, kamu sorumlulukları hafifletildi, ekonomi sağlam bir temele oturtturuldu, yoksulluk yasaları kördüğümü çözüldü. Bunların hepsi de basit bir mimari fikirle oldu. Bentham ponoptik planını ıslah edici yönetimin tek etkin aygıtı olma vaadini taşıdığına inandı.[220]

Yani Bentham'a göre, panopticon bir hapishane modeli olmaktan çok, pek çok işlevi içinde barındıran bir plandır. Örneğin panopticon ile ıslah edilemeyenler cezalandırılabilir, deliler gözetlenebilir, kötüler ıslah edilebilir, şüpheliler kapatılabilir, tembeller çalıştırılabilir, acizlerin bakımı ve hastaların tedavisi yapılabilirdi.

---

[217] LYON, a.g.e, s:20
[218] Koray ÇALIŞKAN, Kapital ve Disiplin, Birikim Dergisi, Sayı: 90, 1996, s:18
[219] FOUCAULT, Büyük.... a.g.e, s:224
[220] LYON, a.g.e, s:93

Panopticonun merkezi kulesinde bir gözetmen vardır, her hücre, hem içeriye hem de dışarıya bakar. Bu yüzden de gözetmenin bakışı tüm hücreyi katedebilir; hiçbir karanlık nokta yoktur, bireyin yaptığı her şey bir gözetmen tarafından görülür. Gözetmen her şeyi görebilir. Ancak içerdeki kimse gözetmeni göremez. Çünkü gözetmen kimsenin kendisini göremeyeceği şekilde panjurlar, yarı açık bölme pencereleri arasından gözlemde bulunur.

Gözetmen tüm işlerini tek taraflı geçirgenliği olan yarı sırlı ayna benzeri camın arkasından gerçekleştirir ve mahkûmların her davranışını görüp anında müdahale etme şansına sahiptir; ama hiçbir mahkûm onu göremedikleri gibi varlığından da haberdar değillerdir.[221]

Bentham, burada belirsizliği itaat etmenin bir aracı olarak kullanmıştı; çünkü mahkûmlar denetleyenlerin kendilerini denetleyip denetlemediklerini görmedikleri için, bir belirsizlik içinde hareket ederler ve kendi kendisinin polisi haline gelirler. Bentham'ın panopticonu aynı zamanda Tanrı'nın her şeyi biliyor oluşunun din dışı bir parodisini de temsil eder. Ve denetleyenler, tıpkı Tanrı gibi göze görünmezler.

Bentham'a göre bu temiz bir denetimdir. Addison'un insan kulağına tuhaf gelen iffeti aslanlarla korumaya çalışma önerisi gibi önerilerden çok daha iyi olduğudur.[222] Ancak Foucault'ya göre panopticon aslında bir toplum ve bir iktidar türünün ütopyasıdır; bunlar aslında fiilen gerçekleşmiş olan ütopyadır. Foucault, panopticonla, hücre ilkesinin tersine döndürüldüğünü söyler. Foucault'ya göre hücrenin üç işlevi vardır: Kapatmak, ışıktan yoksun bırakmak ve saklamak. Bunlar panoptikonla tersyüz edilmektedir. Foucault, özellikle bunlardan kapatmak ilkesinin korunurken, diğer iki ilkeninse kaldırıldığı üzerinde durur. Foucault için tam ışık altında olma ve bir gözetmenin bakışı aslında koruyucu olan karanlıktan daha yakalayıcıdır. Yani görünürlük bir tuzaktır.[223]

Foucault'ya göre panopticonla birlikte, artık soruşturma yoktur, bir kimseyi aralıksız olarak gözetlemek ve incelemek söz konusudur. Bu nedenle de Bentham, bu planın adını Yunanca'ya dayanan göz önündeki yer: "Panopticon" adını verdi. Bireyler üzerinde bir iktidar uygulayan ve iktidar uyguladıkça hem gözetleme, hem de gözetledikleri üzerinde, bir bilgi olanağına sahip olan müdür, atölye şefi, doktor, psikiyatri, hapishane müdürü tarafından bireylerin sürekli gözetimi. Artık

[221] TOLGA, a.g.e, s:37
[222] LYON, a.g.e, s:96
[223] FOUCAULT, Hapishanenin..., a.g.e. s:296

temel özelliği bir şeyin olup olmadığını belirlemek değil; bireyin gerektiği gibi davranıp davranmadığını, kurala uygun olup olmadığını, gelişme gösterip göstermediğini belirlemek olan bir bilgi söz konusudur.

Bu yeni bilgi, bu oldu mu? Kim yaptı? Gibi sorular etrafından ya - da varlık ya da yokluk terimleriyle düzenlenmez. Normal olanla olmayan, doğru olanla olmayan yapılması gerekenle gerekmeyen terimleriyle düzenlenir. Foucault, modern dönemde de panoptizmin egemen olduğu bir toplumda yaşadığımızı söyler.

Elektronik Panopticon

Foucault'nun "Hapishanenin Doğuşu" yapıtında betimlediği infaz yöntemi Damiens'in bedeninin çeşitli yerlerinden etlerinin kopartılıp, kızgın yağlar dökülmesi... gibi. 19. yüzyıla kadar sürmüş, ciddi her ceza bir işkence, şiddete dayanan bedensel bir cezalandırma içermiştir. 19. yüzyılın öncesindeki bu şiddet biçimleri 19. yüzyıl ortalarından itibaren değişmiştir. Toplumsal sistemin olumlanmasına yönelik başat kültür ve normları, eğitim kurumlarına dönüştürülen, hapishanelerle suçlulara benimsetilmiş; var olan sisteme başkaldıranlar, yok edilmek yerine, bu eğitimle, biçimlendirilmiş ruhlarındaki hapishaneye kapatılmıştır.

19. yüzyılda bulunan bu sistem daha sonraları, daha da rafineleştirilmiştir. Günümüze yaklaştıkça, kitle basını, kitle kültürü ürünleri ve modern Bilinç Endüstrisi teknolojisindeki gelişmelerle Foucault'nun anlattığı hükmün infazı öncesinde, tutuklunun muhafaza edildiği, hapishaneden eğitici hapishaneye geçiş süreci, bir total kuruma dönüşmeye başlayan, modern toplumsal sistemlerin yaşayan realiteyi alternatifsiz bir gerçeklik olarak gösteren olumlamacı, kültür ortamlarının bu işte görevlendirilmesine kadar gelip dayanmıştır.[224]

Bilinç endüstrisi, izleyicileri, kitleler halinde üretiyor ve reklamcılara satıyor. Bu izleyiciler, kitle halinde üretilip, tüketim malları ve hizmetlerinin pazarlanmasında tüketiliyorlar. Her şey üretimdir, üretimin üretimi, dağıtımın üretimi, tüketimin üretimi; kitlelerin üretimi; bunların hepsi aynı ve tek bir sürecin üretimidirler.[225] Tüketimin insanı maddeye benzetmesi bir yana, artık insan vücudu yapaylaşıyor.

---

[224] Ünsal OSKAY, Efendi Köle İlişkisi Açısından Şiddet ve Görünümleri Üzerine, Cogito, Sayı: 6-7, YKY İstanbul 1996, s:194

[225] Emre IŞIK, Beden ve Toplum Kuramı, Bağlam Yay. İstanbul 1998, s:112

Süreç, insan vücudunun yapay araçlarla değiştirilmesiyle beraber, gidiyor. Bir müddet sonra, insan kendi maddesinin niteliklerini yitiriyor. Belki de bu öyküdeki gibi, belki de şu an yaşadığımız durum aşağıda öyküde geçen duruma geçişin bir ön aşamasıdır, kim bilir: "Uzun yıllar uzayda kalan bir astronot yeryüzüne döndüğünde birbirine anlamsız gözlerle bakan, donuk insanlarla karşılaşır. Bu insanlar sanki yaşamıyorlardır. Giyim ve kuşamları son derece, birbirine benzemektedir.

Bundan da kötüsü bu insanlar arasında hiçbir iletişim yoktur. Buna karşılık bu insanların davranışları arasında büyük bir benzerlik görülmektedir. Kısacası, renksiz, cansız ve sanki yaşamayan bir dünyadır bu. Öykünün kahramanı, bu tek düzelik ve anlamsızlık içinde kendisini film yıldızı olarak tanıtan ve öteki insanlara hiç benzemeyen dipdiri canlı bir kadınla tanışır. Ve bu kuru dünyada tek başına kaldıkları sanısına kapılan bu iki insan arasında büyük bir sevgi oluşur. Yitirilmiş bir yaşamın en güzel duygularını paylaşırlar. Ay ışığında sevişirler, el ele yürürler ve uzaydan gelen kahramanımız, o korkunç gerçeği öğrenene dek bu mutlu yaşamları sürer gider. Korkunç gerçekse şudur: Dünyadaki insanların çok büyük bir kısmı birer radyo alıcısı durumuna getirilmiştir; insanların küçük bir kısmı da verici durumundadır.

Bu insanların sevinçleri, acıları, duyguları elektronik dalgalar aracılığıyla öteki insanlara iletilmektedir. Ve öteki insanlar kendi belleklerinin kendi deneyim ve bilgilerinin hiçbir katkısı ve çabası olmaksızın, başkalarının, duygu ve deneyimlerini yaşamaktadırlar. Öykünün kahramanının tanıştığı kadın da, bu tür elektronik vericilerden biridir. Bu iki insanın sevişirken aldığı haz ve duyguları milyonlarca insan tarafından yaşanmaktadır."[226]

Bu öykü günümüz kitle kültürünün son günlerde piyasaya bol miktarda sürdüğü bilimkurgu, öykü türlerinden birisi olarak belleğimizin gerilerine itilmemeli, öykünün içeriğindeki bazı tüyler ürpertici öğeler üzerinde düşünülmelidir. Örneğin, insanların giyim ve kuşamlarının birbirine benzemesi, aralarında iletişimin olmaması, davranışlarının benzer olması, kendi deneyim ve bilgilerinin katkısı ve çabası olmadan bazı şeyleri yaşamaları, bu öğelerin bizlere hiç de yabancı olduğunu sanmıyorum.

Günümüze baktığımızda, nasıl giyineceğimiz, nasıl eğleneceğimiz, neyin bizim için ideal olacağı, bireye hangi model arabanın yakışacağı, hangi siyasal ve ideoloji karşısında nasıl tavır takınılacağı, tavrın nasıl ifade edileceği, güzelliğin ve cinsel mutluluğun sırlarının ne ola-

[226] ÖZKÖK, a.g.e. s:96-97

cağı; yerinizin ve konumunuzun ne olacağı[227] nelere gereksinim duyacaksınız, kimsiniz ve kim olacaksınız gibi... Kısaca evinizi, bedeninizi, yemeğinizi, sofranızı, hayatınızı nasıl düzenleyeceksiniz.

Bütün bu sorulara cevap vermek için sizin düşünmenize gerek yoktur, cevaplar hazırdır. Hem de binlerce sorunun milyonlarca seçenekli cevabı hazırdır önümüzde: Gazetede karşınızda, televizyonda, kurgunuzda, sinema da, programlarda, bilgisayarlarda üstelik de dünyanın bir çok yerinde aynı sorulara aynı cevaplar verilmekte. Yani öyle bir dünya ki, herkes her yer de aynı yemeği yiyor, aynı elbiseyi giyiyor, aynı malzemelerden yapılmış benzer evlerde oturuyor, aynı teknolojileri kullanıyor (kullanım amaçları bazen farklı da olsa), aynı merkezleşmiş ekonomi anlayışı tarafından yönlendiriliyor; öyle bir insan ki aynı dili konuşuyor (çoğu yerde, İngilizce'nin geçerli dil olması gibi) aynı medya starlarını tüketiyor. Kısacası, aynı hayatı yaşıyor.

Böyle olunca da dünyanın neresine giderseniz gidin çok çeşitli otoyollar, betondan kentler, fast-food zincirleri, Holywood filmleri ve cep telefonları sizi karşılıyor. Çocukların barbie bebeklerle oynadığı, Marlboro içilen, Michel Jackson ve Madonna dinlenen, Coca-Cola ya da Pepsi ile birlikte Mcdonald's tüketilen bir dünya. San Fransisco'dan, Seul'e, New York'tan Nevşehir'e yeryüzünün en ücra köşesine kadar her yerde aynı kültür coğrafyası, aynı ikonlar, aynı idoller, aynı semboller...[228] Bu durum, başta söylediğim öyküdeki duruma geçişin bir ön aşamasında yaşadığımızı doğrulamıyor mu?

Böyle bir ortamda artık kimse neyi niçin yaptığını bilmiyor merak etmiyor, düşünmüyor. Önünden geçip giden hayat bandı başkaları tarafından doldurulup insanların önüne konuyor. İnsanlarda önlerinden geçen bu banttaki, kodlara göre seviniyor, üzülüyor, alkışlıyor, yuhalıyor, seviliyor, nefret ediyor, umutlanıyor ya da kara yaslara bürünüyor. Çağımızın insanı ustalıklı bir biçimde anestezi-duyarsızlık işlemine girmiş, robotlaştırılmış durumda (tıpkı öykümüzdeki radyo alıcıları gibi değil mi?) bütün bu yaşam Fizyolog Pavlov'un şartlı refleks kurallarına göre yönlendirilmiş, biçimlendirilmiş. Kimse olaylardaki çelişkileri görmüyor, merak etmiyor, düşünmüyor. Düşünce sistemleri felce uğratılmış, beyin kabukları işlemez duruma getirilmiştir.[229]

---

[227] Aysun DUKUL, Medya ve Herkes, Dördüncü Boyut, İ.Ü. İletişim Fak. Yayını, İstanbul 1997, s:86

[228] Ahmet KOD, Küreselleşmeye Dair Bazı Notlar, Yeni Türkiye, İstanbul 1996, s:920

[229] Erdal ATABEK, Kimsesiz Çocuklara Aile Otomobili, Cumhuriyet, 8 Mart 1999.

Süreç, insan vücudunun yapay araçlarla değiştirilmesiyle beraber gidiyor. Bir müddet sonra, insan kendi maddesinin niteliğini yitiriyor. Maddeye sahip olduğumuzda, üzerinde egemenlik kuruyoruz, maddeye istediğimizi yapıyoruz. Eskiden sahip olunan maddeler değerliyken ve korunurken şimdi bu değişmiş. Kullanım türü bir ilişki haline gelmiştir. Madde üzerinde yarattığımız iktidar ilişkisinin, giderek de iktidarın esiri haline geliyoruz. Daha çok tüketmek ve iktidar sürecinde, giderek tüketilen ben olmaya başlıyoruz. Ve tükettiğimizle ben arasında bir fark kalmıyor. Tükettiğimiz kadar ben oluyoruz. Oysa önceden ben bendim, devlete karşı ben bendim iktidar ruhuma giremiyordu, dine karşı da ben bendim, birey vardı; ancak artık ben, ben değilim ben tükettiğim, yaptığım o an neysem oyum haline geliyor.[230]

İktidar, biyo-politik çağda özgür alanlar (?) ve özgür insanları (?) işletmeye koyar; tıpkı sanayi devriminde insanın özgür olup (?), emeğini satabilecek özgürlüğe (?) kavuşması gibi bir özgürlük alanları (?) işletilir. İktidar, halkın yaşamlarını işletir: Belli saatlerde belli günlerde, insanları ya otobanlara sürükler ya da uyutur. New York'taki elektriklerin kesildiği bir gece televizyon seyredemeyen Amerikalı çiftlerin hepsi aynı gün sevişip aynı gün çocuk yapmıştır. Yine New York'da televizyon programlarında, reklamlar sırasında herkes aynı anda tuvalete gider, öyle ki bu saatlerde itfaiye gelir, tıkanan kanalizasyon yollarını açmak zorunda kalır.[231]

Foucaultvari bir panoptizmde yaşadığımızı söyleyebiliriz. Foucault, bizim toplumumuz gösteri değil, gözetim toplumudur. Semboller yüzeyinin altında, bedenlerimiz derinlemesine kuşatılmaktadır; mübadelelerin büyük soyutlamasının arkasında yararlı güçlerin, titiz ve somut bir şekilde terbiye edilmeleri sürmektedir. İletişim akımları, bilginin yığılmasının ve merkezleştirilmesinin destekleridir; işaretler oyunu demir atmalarını tanımlamaktadır; bireyin bütünlüğü, toplumsal düzenimiz tarafından sakatlanmış, baskı altına alınmış, bozulmuş değildir; ancak birey bu düzende, bütüncül güçler ve bedenler taktiğine göre, titizlikle imal edilmiştir. Onun iktidar etkileri tarafından kuşatılmış olarak panopticon makinesinin içindeyiz.[232]

---

[230] Gündüz VASSAF, Bireysel Esaretin Adı 'Özgürleşiyoruz' Oldu, İktisat Dergisi, (İFMC) Sayı:341, İstanbul 1993, s:81

[231] Ali AKAY, Tekil Düşünce, Afa Yay. İstanbul 1999, s:119

[232] FOUCAULT, Hapishanenin... a.g.e, s:318

Siz de farkında mısınız, günümüzdeki hayatı nasıl beynimizde devasa prangalarla yaşadığımızın!.. Örgütsüz, savruk ve yalnız yakalandığımız yaman bir tufanda, tek tek hapsedildiğimiz hücrelerimiz içinde nasıl gönüllü bir esarete mahkûm edildiğimizin farkında mısınız?[233]

[233] Can DÜNDAR, Yarın Haziran, İmge Kitabevi, Ankara 1998, s:62

Medyanın Altyapısına Muhalif Bir Yolculuk

NOAM CHOMSKY*

"...dünyada yapılan işler, isimlerini hiç kimsenin duymadığı ve tarih sahnesinden silinmiş ancak kendilerini bir amaca adamış cesur insanların çabaları sayesinde olmaktadır."

Chomsky'nin ailesi, akrabaları ve aldığı ilk eğitim, onun kafasında bazı şekillerin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Ailesinin Yahudi kökenli oluşu ve bu bilinci taşıması, çocuklarını bu yönde eğitmeye çalışmaları, entelektüel düzeyleri oldukça yüksek, pek çoğu sol eğilimli olan yakın çevresi ve Chomsky'yi çok etkileyen ilk eğitimi, özgürlükçü ve geliştirici Deweyci eğitim sistemi. Bütün bunlar çocukluktan başlayarak Chomsky'yi ve onun düşüncelerini şekillendirmiştir. Belki, bu iç içe geçmiş süreci ayrı ayrı başlıklarda incelemek gereksiz gibi görünecektir. Fakat bu, durumun daha kolay anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu bölümlerin her biri kendi alanlarında Chomsky'nin fikirlerinin bir temelini atmıştır.

Ailesi ve Yetiştiği Ortam

Avram Noam Chomsky 7 Aralık 1928'de Dr. William (Zev) Chomsky ile Elise Simonofky'nin oğlu olarak Pennsylvania eyaletinde, Philedelphia'da dünyaya geldi. Chomsky'nin ailesi 1913'te Sovyetler'den ABD'ye göçen Yahudi kökenli bir aileydi. Babası Dr. William Chomsky, Orta Çağ İbranicesi konusunda araştırmalar yapan dünyanın önde gelen İbranice gramercilerinden biri olarak tanınır. Bu alanlarla ilgili pek çok eser yayımlamıştır. Bunlardan biri de Dr.

* Derya Gülsoy, İ.Ü. İletişim Fak.

Chomsky'nin XIII. yüzyıl İbranice gramerini konu alan "David Kimhi's Hebrew Gramer" isimli incelemesidir. Noam Chomsky bu kitabı on iki yaşındayken okuyacaktır.

Dr. William Chomsky'nin hayattaki en büyük hedefi "toplumla iyi bütünleşmiş, düşüncelerinde özgür ve bağımsız, dünyayı geliştirmek iyileştirmekle ilgili, yaşamı herkes için daha değerli ve daha anlamlı hale getirmeye hevesli bireylerin eğitilmesidir."[234] Bu hedefinin, oğlu Noam Chomsky'de nasıl hayat bulduğunu Chomsky'yi anlattıkça göreceğiz.

Chomsky'nin annesi Elise de bir İbranice öğretmeniydi. O kocasına oranla sosyal sorunlara karşı daha ilgili, politik duyarlılığı yüksek olan bir kadındı ve Chomsky'nin çok küçük yaşlardan itibaren politik eylem ve hareketlere yönelmesinde onu en çok etkileyen kişilerden biri olmuştur.

Noam Chomsky'nin yaşamına, yapıtlarına ve günümüzdeki konumlanışına baktığımızda onun anne ve babasının bir sentezini oluşturduğu görmezlikten gelinemez. Yani Chomsky'nin dilbilim ve politikayla tanışmasının ve bu alanlara ilerlemesinin en önemli etkeni anne babasıdır. Chomsky'nin ailesini iyi tanıyanlar, aile üyelerinin her birini olağanüstü yetenekli görüyorlardı. Daha ilk baştan itibaren Noam ile kardeşi David'in ünlü anne babasının izinden gitmesi bekleniyordu.[235] Noam'da bu gerçekleşmiş olsa da David, anne ve babasının aksine tıp öğrenimi görmüştür.

Kardeşi David'e göre daha ön planda olan Noam'ın olağanüstü yetenekli olduğu çocukluğundaki bazı olaylara ve çok genç yaşta ulaştığı konumlara bakıldıkça anlaşılabilir. 1930 sonrası Dr. William Chomsky'nin sekreterliğini yapan ve bir süre sonra da onun yanında öğretmenliğe başlayan Bea Tucker ile yedi yaşındaki Noam arasında geçen şu diyalog Noam'ın zekâsını ve yeteneğini göstermesi açısından oldukça ilginç ve önemlidir. Tucker yedi yaşındaki Noam ile baş başa kaldığında ona Compton's Ansiklopedisi'ni gösterip, o ciltlere hiç göz atıp atmadığı sorar. Noam'ın yanıtı "daha ancak yarısını okudum" olur.

Bütün Chomsky ailesi Yahudi kültürüne özgü etkinlikler ve Yahudi sorunlarıyla, özellikle de İbrani dilinin yeniden canlandırılması ve Siyonizmle aktif bir biçimde ilgileniyorlardı. Noam Chomsky'nin diğer aile üyeleri (yani ailesinin bir sonraki halkası) çok çeşitli politik

[234] BARSKY Robert, Bir Muhalifin Yaşamı, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2001, s:22
[235] BARSKY, age., s:24

görüşlere sahipti ve çoğunluğu radikal politik hareketlere katılmışlardı. Chomsky bu ortam içinde yetişmiş ve daha çocukluktan itibaren bu çok çeşitli görüşlerle tanışma olanağı edinmiş ve bunlardan etkilenmişti. Aynı zamanda ekonomik bunalım döneminde yetişen Chomsky'yi bu dönemin sosyo-ekonomik ortamı da etkilemişti.

İlk Eğitimi

Chomsky üç yaşına girmeden hemen önce Philadelphia'da, Dewey'ci deneysel bir kurum olan Oak Lane Country Day School'a gönderildi.[236] Oldukça özgürlükçü olan bu okulda öğrencilere serbestçe yaratma ve araştırma ortamı sağlanıyordu. Chomsky daha sonra bu anlayışı kendi eğitim sisteminde de benimseyecekti.

Chomsky bu okulda öğrencilerin birbirleriyle değil kendileriyle yarıştıklarını belirtiyor ve şunları söylüyordu; "Oak Lane'de karşılaştırma standardı notlar değil yaratıcılık olduğundan, hiçbir etkinlik bir diğerinden daha önemli görülmez ve başka yerlerde desteklenen 'sağlıklı rekabet' kavramına rağbet edilmezdi."[237] Chomsky hayatının ilk makalesini onuncu doğum gününden kısa bir süre sonra bu özgürlükçü okulun gazetesinde yayınladı. Bu makalenin konusunu İspanya İç Savaşı'nda Barcelona'nın düşüşünü ele alan bir yorum oluşturuyordu.

Chomsky'nin Oak Lane'deki öğreniminin yanı sıra aile içinde de, gayri resmi de olsa bir eğitim aldığı unutulmamalıdır. Özellikle babasının İbranice uzmanı bir dilbilimci olması ve oğlunu bu yönde eğitmesi onun aile içindeki eğitiminin ilk bölümüdür. Chomsky babasının dilbilim alanındaki pek çok çalışmasını çok küçük yaşlarda okumaktaydı. Babasıyla başlayan bu eğitim onun dilbilim alanındaki başarılarının temelini atmıştır.

Chomsky on iki yaşında Oak Lane Country Day School'dan yine Philadelphia'daki Central High School'a geçti. Fakat burası Oak Lane'deki özgürlük ve yaratıcılık ortamına oranla oldukça katıydı. Okuldaki ders programı, hiyerarşiler ve değerler sistemi onun alışkanlığının üstündeydi. Chomsky'nin bu yeni okulunda kontrol disiplin ve doğrudan doktrinlerin benimsenmesi anlayışı hakimdi.

---

[236] BARSKY Robert, age., s:27
[237] BARSKY Robert, age., s:28

Chomsky'yi Etkileyen İlk Çevre:

Chomsky'nin özgürlükçü yapısını ve politika tartışma tutkusunu okulun tatmin etmediği kesindi. Böylece meraklı ve özgür biri olarak on üç yaşında trenle tek başına New York'a gitmeye başladı. Orada sık sık bir gazete bayii işleten eniştesine uğruyordu. Yeterli eğitimi olmayan fakat Freud'un kuramlarını çok iyi anlayan eniştesi Chomsky'ye Freud'u öğretti. Enişte aynı zamanda Chomsky'nin daha yeni yeni öğrenmeye başladığı "Stalinist, Troçkist, şu ya da bu türden anti-Leninist olmayan çeşitli Marksist hizipleri"[238] tanıtmıştı.

Meslek sahibi ve entelektüel Yahudiler sık sık bu gazete bayiinde toplanır, edebi ve politik tartışmalar yaparlardı. Chomsky'nin New York'taki ilgi alanlarından biri de bu tartışmalardı.

Chomsky New York'a yaptığı bu seyahatlerde, Rudolf Rocker gibi önemli yorumculara sahip anarşist bir yayın olan Freie Arbeiter Stimme'nin bürosuna da uğramaya başlamıştı. Rocker Yahudi anarşist hareketin içinde önemli bir güç olarak birçok yerde dersler vermiş ve anti-faşist felsefeyle tarihe katkıda bulunan bir dizi kitap yayımlamıştı. Chomsky o dönemde onunla ilgili ve onun yazdığı eline geçen her şeyi okuyordu. Chomsky'nin anarşizm alanında ondan etkilendiği son derece açıktır.

Chomsky'nin çok genç yaştan itibaren ilgi duyduğu kişilerden biri de George Orwell'dir. Orwell, Chomsky'nin özgürlükçü sol hareketlerle ilgili bilgi arayışının ilk aşamalarından biridir. Chomsky Orwell'in İspanya'daki çatışmayı anlattığı "Katalonya'ya Selam"ı okuduğunda İspanya İç Savaşı hakkındaki düşüncelerinin doğrulandığını gördü ve anarşizme olan ilgisi onunla birlikte daha da arttı.

Genç Chomsky, Hitler'in iktidara gelişi, İspanya İç Savaşı ve İkinci Dünya Savaşı sürerken, sosyal ilişkileri algılamanın başka yollarını okuyor, tartışıyor ve değerlendiriyordu. Kendi okuduklarıyla, hakim basının bildirdikleri arasındaki belirgin çelişkileri görmeye başlaması, onu bu iki kaynak tarafından sunulan gerçekler arasındaki uzaklığın ölçümüne ve neden böyle bir uçurumun olduğunun değerlendirilmesine yöneltmiştir.

Chomsky'nin yine bu dönemde etkilenmeye başladığı kişilerden biri de Bernard Russell'dır. (Chomsky'nin MIT'deki odasında bulunan pek az resimden biri ona aittir.) Bu İngiliz matematikçi, mantıkçı ve filozofunun Chomsky'yi etkilemesinin birkaç nedeni vardır. Rus-

[238] BARSKY, a.g.e., s:36

sell halkın özgürlüğü ülküsüne kendini adamış, ezilmiş alt sınıflar adına hareket eden, ismini ve hatta özgürlüğünü riske atmak pahasına görüşlerini savunan bir kişidir. Bu açılardan bakıldığında Russell, Chomsky için bir esin kaynağıdır. Russell öncelikle Chomsky'yi felsefe ve mantık alanında etkilemiştir. Chomsky için dünyayı yalnızca anlama yeterli değildi. Aynı zamanda onu dönüştürmek için çaba harcamak ta gerekiyordu. Bu Russell'den etkilenmesinin en önemli nedenlerinden biridir.

Yirmi yaşına doğru Chomsky'nin çevresi genişleyip bir dizi iddialı kişiyi de kapsadı. Bunlar arasında 1944'ten 1949'a kadar New York'ta Politics dergisini yayımlayan Dwight ile Nancy MacDonald da vardı. Chomsky'nin yirmi yaşına doğru okumaya başladığı bu dergi ilgi duyduğu bazı konularda ona yanıt veriyor ve ilgisini tatmin ediyordu. Tabii etkilendiği kişilerden biri olan Orwell'in de bir dizi yazısının Politics'te yayınlanması onun tatmin olmasının nedenlerinden bir başkasıdır. Bu dergi, Amerikalılar'ın İkinci Dünya Savaşı'ndaki rolü ve anarşizm konusunda onu geliştirmiş ve etkilemiştir.

Chomsky'nin yine bu dönemde yorumladığı önemli kaynaklardan biri de Living Marksizm dergisidir. Bu derginin tek bir sayısının incelenmesi Chomsky'nin o dönemde neler okuduğu hakkında ipuçları verecektir. Paul Mattick ile Karl Korsch'un yayınladıkları bu dergi politik konuları ele alıyordu ve yazarları Bolşevik olmayan Marksistlerdi. Yine bu dergide yayımlanan Mattick ve Korsch'un yazıları Chomsky'yi Marksizm, savaş ve politika alanında bilgilendirmiştir. Living Marksizm, faşizm, emperyalizm, savaş ve bolşevizm gibi konuları ele alıyor, bunları tarihi, sosyal ve felsefi bağlamlarda değerlendiriyordu.

Chomsky, yine bu dönemlerde bir astronom ve Amsterdam Üniversitesi'nde astronomi profesörü olan ve aynı zamanda bilim ile Marksizm arasındaki kuramsal ilişkiyle de ilgilenen Paul Pannekoek'in çalışmalarını da takip etmiş ve onun çok ilginç kişilikte biri olduğunu belirtmiştir. Pannekoek'un özellikle "işçi sınıfının bir bütün olarak, sınıfın kendisine uzak bütün sosyal örgütlenme türlerine karşı bir şekilde kendini örgütlemesi"[239] kuramı yani "işçilerin işlerini ve kendi kaderleri üzerinde tam irade sahibi olmaları gerektiği" fikri Chomsky'nin çok ilgisini çekmiştir.

Chomsky'nin gençlik döneminde yaşanan yoğun olaylar ve onun aşırı merakı 1943'te kendine yepyeni bir ilgi alanı daha geliştirmesine

[239] BARSKY, a.g.e., s:56

neden oldu. Bu yeni alan Marlencilerin yazılarından oluşmaktaydı. Grutz Kolej'de tarih profesörü olan Ellis Rivkin sayesinde tanışmaya başladığı Marlencileri (George Marlen) Chomsky şu şekilde anlatıyor: "Bu insanlar İkinci Dünya Savaşı'nın 'düzmece' bir şey olduğunu, çünkü savaşın hem Batılı kapitalistler, hem de Sovyetler Birliği'nin devlet kapitalistleri tarafından Avrupalı proletaryayı ezmek için çıkarıldığını öne sürüyorlardı."[240]

Chomsky'nin Üniversite Yılları ve Etkilendiği Akademik Çevre

Chomsky'nin bir başka dönemi de çocukluğunda ve ilk gençlik yıllarında kafasında oluşan şekillerin kesin çizgiler kazandığı üniversite yıllarıdır. Chomsky'nin öğrenmeye olan tutkusu bu yıllarda belli alanlarda yoğunlaşmaya başlamış ve buralarda edindiği akademik çevre onun alanlarının oluşumuna yardımcı olmuştur. Bu yılların ilk durağı Pennsylvania Üniversitesi'dir. Chomsky Penn'deki öğrenimi boyunca pek çok farklı alanda çalışmalar yapmış eski ilgi alanlarına yenilerini eklemiştir. Chomsky'nin Penn'de geçirdiği bu dönemin belki de en önemli olayı Harris ile tanışması ve onun öğrencisi olmasıdır. Bu tanışma Chomsky'nin bir dilbilimci olması yolundaki en önemli adımdır. Chomsky, Zellig Harris'ten sadece dilbilim alanında değil diğer pek çok alanda etkilenmiştir. Özellikle de politik görüşleri ilgi alanlarından biriydi. Chomsky, Harris sayesinde hem dilbilimle (gerçek anlamda) hem de pek çok Yahudi örgütü ve politik çevreyle tanışacaktır. Penn'deki bu dönem Chomsky'nin profesyonelliğinin temelini oluşturur. Bu süreci akademik alanda bir başka önemli üniversite olan Harvard takip eder. Chomsky burada artık bir öğrenci değil bir öğretim üyesidir. Chomsky'nin profesyonel olarak çalışmaları da artık tam anlamıyla hız kazanmıştır. Chomsky bu dönemde dilbilim kuramı üzerinde çalışmalarını artırır ve bu konuya daha fazla önem vermeye başlar. Fakat diğer çalışmalarına da devam eder. Harvard'dan sonra arkadaşı R. Jachobson'un yardımıyla MİT'e geçen Chomsky bu dönemden itibaren tam anlamıyla üretime katılır ve günümüze kadar bu üretim çalışmasını büyük başarıyla MİT'te sürdürür. Chomsky MİT'e girdikten sonra pek çok alanda çalışma yapmış, eser yayınlamış ve büyük ün kazanmıştır. Şimdi bu dönemleri ayrıntılı bir şekilde teker teker işleyelim. İlk durağımız Penn olacaktır. Onu daha sonra sırasıyla Harvard ve MİT takip edecektir.

---

[240] BARSKY Robert, a.g.e., s:60

Pennsylvania Üniversitesi

Chomsky 1945'te yani on altı yaşında Pennsylvania Üniversitesi'ne girdi. Onun sürekli yeni bir şeyler öğrenmeye olan aşırı hevesi ve ilgisi burada da devam etti. Burada felsefe, diller ve mantık alanında kendini daha fazla geliştirmek için çalışma programlarına katılıyor ve bir yandan da Arapça öğrenmeye çalışıyordu.

Chomsky'nin lisedeyken nefret ettiği kurumsal yapı bu yeni okulunda da geçerliydi. Bu durum onu çoğu zaman rahatsız etmiş ve hevesini kırmıştır. Öyle ki, bu sorunlar ona üniversiteyi bırakmayı bile düşündürmüştür.

Chomsky özellikle bu dönemde Arap-İsrail sorunuyla daha yakından ilgilenmeye başlamıştır. Chomsky de sayısız birey ve örgüt gibi, Filistin'de bir Yahudi devleti kurulması fikrine karşıydı. Böyle bir devletin kurulması, zorunlu olarak devletin bölünmesi ve oradaki yoksul, baskı altındaki nüfusun önemli bir bölümünün sosyalist ilkeler temelinde birleştirilmesi yerine, dine dayanarak marjinalleştirilmesi anlamına gelecekti.[241]

Chomsky lisans öğrencisiyken Filistin'deki etkin sosyal hareketlerden biri olan kooperatif-işçi hareketine yakınlık duydu. Chomsky bu dönemde Hashomer Halzair gibi, genellikle Stalinist ya da Troçkist olan, çağdaş Siyonist gençlik gruplarına da katılmıştı. Fakat bunlara yeterli ilgiyi gösterememiş ve kooperatifçi özgürlükçü dürtülere yakınlığını sürdürmüştür.

Chomsky yine bu dönemde kooperatif-işçi kibutzlarından birinde çalışmak üzere üniversiteden ayrılma planı yaparken Profesör Zellig Harris'in etkilemesi sonucunda planlarını erteler ve üniversitedeki öğrenimini sürdürür. Chomsky'yi Harris'in yönlendirmeleri doğrultusunda dilbilim alanında diploma almaya karar vermiştir. Chomsky'nin babasının çalışmalarıyla başlayan dilbilim tanışıklığı Harris ile yoğunlaşmıştır.

Chomsky, Harris'in teşvikiyle lisans üstü çalışmaları sırasında Nelson Goodman ve Mortan White'dan felsefe, Northon Fin'den de matematik dersleri alıyor, bir yandan da onun önerdiği eserleri okuyordu. Harris psikanaliz bilimine karşı oldukça ilgiliydi ve Chomsky'yi bu alanda çalışan bazı kişilerle tanıştırdı. Fakat bu alan Chomsky'nin pek fazla ilgisini çekmemiştir. Chomsky, Harris'in özellikle politik çalışmalarının ve dilbilimsel araştırmalarının etkisinde

[241] BARSKY, a.g.e., s: 64

kalmıştır. Harris, Chomsky'nin eğitiminin ilk yıllarının temeli olan ve daha sonra onun da kendine seçtiği bir yöntem olan özgürlükçü, serbest, canlı ve yaratıcı tartışma ortamını teşvik ediyordu. Onun Harris ile bu şekilde düzenlediği tartışmalar oldukça hayranlık vericiydi. Chomsky daha sonra Pennsylvania Üniversitesi'nden olağandışı bir lisans diploması aldı. Bu diploma onun dilbilim, felsefe ve mantık alanlarına ilgisini yansıtıyordu.

Harris ve onun entelektüel çevresinden etkilenen ve gittikçe onlara yaklaşan Chomsky, 1949'da Penn'de Master programına başladı. Master için hazırladığı tez "Morphophonemics of Modern Hebrew" adıyla 1979'da yayımlandı.

Chomsky her ne kadar Harris'in yolundan gitse ve ondan etkilense de dilbilim alanında oluşturduğu kuram Harris'in düşüncelerinden çok farklıydı. O dilbilim ve felsefeyi bir bakıma birleştirmişti. Oluşturduğu bu yeni kuram, Harris için özel bir hobiden öteye gitmiyordu ve o buna aldırış etmiyordu. Chomsky'nin ilk çalışmalarına ilgi gösteren tek kişi İsrailli mantıkçı Yehoşua Bar-Hillel'di.

Chomsky Penn'deki entelektüel yolculuğuna devam ederken bir yandan da aile sorunlarıyla özellikle de Yahudilik'le ilgili kültürel ve politik sorunlarla ilgilenmeye devam ediyordu. Kendini "Yahudi düşmanlığıyla mücadeleye, vatandaşlık özgürlüklerini savunmaya, anti faşist hareketlere katılmaya, Yahudi çevresini özgürleştirip modernleştirmeye ve Yahudiler'in Filistin'e göçü için azami yardım örgütlemeye" adayan Yahudi örgütü Avukah, Chomsky'nin bu alandaki duraklarından biriydi. Chomsky'nin hocası Harris'in de bu grubun Pennsylvania ve Kuzey Amerika'da bulunan pek çok şubesi üzerinde büyük bir etkisi vardı ve o Pennsylvania Üniversitesi'ndeki Avukah'a liderlik yapmıştı.

Avukah'daki liderler grubunun farklı bir görüşü vardı. Onlar koşulsuz desteği değil, eleştirel desteği yeğliyorlardı. Liderler grubunun bu görüşleri, Chomsky'nin öğrenciliğindeki ve daha sonraki görüşlerini hem yansıtmakta, hem de pekiştirmekteydi. Chomsky hiçbir zaman Avukah'ın bir üyesi olmadı. Çünkü o üniversiteye geldiğinde grup artık yoktu. Yine de, grubun temel değerlerini biliyordu ve bunlar açıkça kendi değerlerine uyuyordu. Chomsky bu grubun etkinliklerini öncelikle Harris'ten öğrenmişti.

Avukah ve Hashomer Hatzair gibi Yahudi örgütleriyle gevşek ve genelde dolaylı olan ilişkilerine rağmen, Chomsky yıllar boyu Amerikan Yahudileri'nin büyük bölümü tarafından bir anti-Siyonist olarak

damgalanmıştır. Bu, onun İsrail hükümetinin politikalarını da herhangi bir hükümetin politikalarını değerlendirmekte kullandığı ölçütlere göre değerlendirmesinden ve İsrail'in bir Yahudi devleti olması gerektiği düşüncesini desteklememesinden kaynaklanmaktadır. Tepkici Siyonistler, İsrail'in Filistinliler'e, Araplar'a karşı uyguladığı devlet destekli terörü ve saldırganlığı siyonizmle birbirine karıştırmakta, dahası Chomsky'nin tutumunu yanlış bir biçimde anti-Siyonist olarak yorumlamaktadırlar.[242]

Harvard Üniversitesi

Chomsky'nin olağandışı lisansüstü eğitimi Penn'de devam ederken, 1951'de Nelson Goodman ile diğerlerinin kendi adına yürüttükleri çabalar sayesinde Chomsky, Harvard Öğretim Üyeleri Kurumu'na aday gösterildi.

Chomsky Harvard'daki görevinin sağladığı gelir sayesinde hayatında ilk kez kendisini sadece çalışma ve araştırmalarına adayabilecekti. Artık geçinebilmek için bilimsel çalışmalarla ilgisi olmayan şeyler yapmak zorunda değildi.

Bu dönemde herkes yeni teknolojinin insan davranışlarını öğrenme konusunda vaat ettiği aşamalar hakkında tartışıyordu. Chomsky bunların aksine birer hobi olarak gördüğü uğraşlarıyla ilgileniyordu. Bunlar, özellikle insan dilinin yapısını davranışçı akımları reddedecek biçimde yeniden düşünmeyi amaçlayan düzenli girişimlerdi. İki yıl sonra bu çalışmanın üniversite bünyesinde sürdürülen araştırmalardan çok daha umut verici olduğunu fark etti.[243] Chomsky böylece burada dilbilime olan ilgisini daha da arttırdı. Tabii dilbilim araştırmalarının yanı sıra diğer alanlardaki çalışmalarını da devam ettirdi.

Chomsky, Cambridge çevresinden, Yehoşua Bar-Hillel, Peter Elias, Anatol Holt, Eric Lenneberg, Israel Scheffler, W. V. Quine ve Roman Jakobson gibi çok sayıda etkili hoca ve öğrencileriyle tanıştı. Chomsky 1951'de Harvard'da edebiyat eleştirisinde biçimci yaklaşımın kurucularından olan ve yaklaşım açısından kendisinden çok farklı olan Roman Jakobson ile tanıştı ve Jakobson'un ölümüne kadar da arkadaş olarak kaldılar.

Chomsky, çalışmalarıyla Harvard'daki yılları boyunca yavaş yavaş tanınmaya başlanmıştı. Bazı üniversitelerde kendisinden bahsedilmeye başlanmış, dilbilim alanının dışında bazı değerlendirme ve makaleleri

[242] BARSKY Robert, age., s: 97-98
[243] BARSKY, a.g.e., s: 100

de yayımlanmıştı. 1953'te, Chomsky hâlâ Harvard öğretim üyeleri kurumundayken, eşi Carol'la birlikte İsrail'e gitti. Uzun zaman bu ülkeye yerleşmeyi düşünmelerine rağmen kendisinin de tam olarak adlandıramadığı nedenlerden Cambridge'e geri döndüler ve Chomsky'nin buradaki görevi 1955'e dek uzatıldı.

Chomsky 1955 yılında tezinin yalnızca bir bölümünü teslim etmiş olmasına dayanarak Pennsylvania Üniversitesi'nden doktorasını aldı. Bu üniversiteyle olan bağları Goodman ve Harris ile sürdürdüğü ilişkilerin dışında, 1951'de kopmuştu. Chomsky ileriki çalışmalarının büyük bölümünün temelini oluşturan tezini geliştirerek 1000 sayfaya yakın bir kitap halinde 1975'te "The Logical Structure of Linguistic Theory" adıyla yayımladı.

Chomsky 1958'de Princeton Üniversitesi'nin İleri Araştırma Enstitüsü'nde Ulusal Bilim Vakfı üyeliğine getirildi.[244] Bu dönemde Logical Structure'un altı bölümünü yeniden gözden geçirdi. Bu kitap onun "dönüşümsel dilbilim" kuramının da temeliydi.

Massachusetts Institute of Technology (MIT)

1955'te, Chomsky'nin arkadaşı Roman Jakobson ona Massachusetts Institute of Technology'de araştırmacı olarak bir iş buldu. Chomsky belirli bir bilimsel uzmanlığa ya da herhangi bir konuda referansa sahip değildi. Referanslara pek aldırmayan ve bilimsel bir üniversite olan MIT onu profesör yardımcılığına getirdi. (Chomsky gelene kadar MIT'te bir dilbilim bölümü bulunmuyordu ve bu üniversite Amerikan ordusu adına yapılan araştırmaların merkeziydi.) Chomsky burada ilk önce Victor Yngve tarafından yönetilen makineyle çeviri projesinde görevlendirildi. Chomsky bu projenin entelektüel açıdan hiç ilginçliği olmadığını ve üstelik anlamsız olduğunu Jerome Wiesner'e bildirdiğinde Wiesner onun fikirlerini ilginç bulduğu için onu tam gün öğretim üyesi olarak işe aldı. Chomsky bu dönemde hem kendi fikirlerinin bazılarını işleme hem de üretici dilbilgisi fikrini öğrencilerle tartışma imkânına kavuşmuştu.

MIT pek çok açıdan Chomsky'nin düşüncelerine yakın bir sisteme sahipti. Katı kuralları olmayan, oldukça serbest ve açık bir yerdi. Bu sistem farklı ilgi alanları ve araştırmalar yapmak için oldukça elverişli bir ortam sunmaktaydı. Chomsky'nin Aspects of the Theory of Syntax adlı kitabı da bu araştırma ortamında doğdu.

---

[244] BARSKY, a.g.e., s: 104

Morris Halle'nin önerisiyle lisans öğrencilerine verdiği dil derslerinin notlarını Cornelis Van Schoonfeld'e gösteren Chomsky'nin bu notları 1957'de yayımlandı. Chomsky'nin çalışmaları dilbilim alanında hatırı sayılır çalkantılara yol açıyordu. Yine bu dönemde Princeton'ın İleri Araştırma Enstitüsü'nde Ulusal Bilim Vakfı öğretim üyesi olarak bir yıllık bir göreve geldi.

Chomsky 1959 yazında üretici sesbilimini içeren bir proje üstünde çalışmaya başladı. Daha önce Morphophonemics of Modern Hebrew'da İbraniceyi incelemek üzere giriştiği kuramları şimdi İngilizceye uyguluyordu.[245]

Chomsky'nin dilbilim alanındaki çalışmaları, bu alanda yeni veriler temelinde yürüttüğü araştırmalarıyla ve okulda öğrendiklerinin anlamını yeniden yorumlamasıyla ortaya çıkıyordu. Bu çalışmaları onun insanın yaratıcılığına verdiği önem bakımından kartezyen düşünce geleneğinin izlerini yansıtır. Descartes ve Wilhelm von Humboldt okumalarının ardından kartezyen geleneğin izini süren Chomsky, bu yaklaşımı politik konulardaki çalışmalarında devam ettirir. Egemen iktidar odağı olarak ABD yönetiminin politikalarını ve meşruiyetini sorguladığı eserlerinde de sık sık kartezyen akılcılık ve sağduyu kavramlarına vurgulamada bulunur.

Otuz yaşına geldiğinde sayısız politik, felsefi ve dilbilimsel sorun karşısında belirgin biçimde özgün görüşler getirmiş olan Chomsky, otuzüç yaşında MIT'te yabancı diller ve dilbilim profesörlüğüne getirildi. Başlangıçta yalnızca kişisel bir hobi olan işinin gölgesinden çıktı ve dilbilim araştırmalarının canlanmış, umut vaat eden alanına girdi. Chomsky özellikle 1960'lardan sonra oldukça ün kazandı ve bu dönemden sonra konferans ve ders vermek için pek çok yerden davet almaya başladı. Kendisine pek çok ödül ve onursal unvan verildi.

Chomsky 1964 haziranında Amerikan Dilbilimciler Birliğinin Dilbilim Enstitüsünde bir dizi konuşma yaptı. Aynı zamanda Aspect of the Theory of Sentax ve Cartesian Linguistics: A Chapter in the History of Rational Thought'u yayımladı. Ocak 1967'de Berkeley'de genel bir dinleyici kitlesine yönelik yaptığı bir dizi konuşması genişletilip 1968'de "Language and Mind" ismiyle basıldı. 1968'de de Morris Helle'le birlikte The Sound Pattern of English'i tamamladı. Ancak bu dönem aynı zamanda dünyada gerilimlerin arttığı bir dönemdi. Küba krizi patlak verip atlatılırken, dünya bir nükleer savaşın eşiğine geldi. Yine o yıl, ABD Vietnam'ın kırsal kesimlerini sistemli bir biçimde

[245] BARSKY, a.g.e., s: 123

bombalamaya başladı. Chomsky bu çalkantıların ardından gitgide daha huzursuz oldu ve yaşam boyu sürecek olan aktif politik direnişe olan düşkünlüğünün tohumları atıldı. Ve Chomsky bu dönemde Amerikan dış politikasıyla ilgili açık bir tartışmaya katıldı. Böylelikle de politik bir gözlemci ve "kirli çamaşırlar ortaya dökücü" sıfatını kazandı.[246]

1970'lerin başında kırk yaşına gelmiş olan Chomsky ders vermeye, ödüller kazanmaya ve dilbilim alanında ki çalışmalarını geliştirmeye devam etti. 1972'de Studies on Semantics in Generative Grammar'ı yayımladı. 1970'te Chicago'daki Loyola Üniversitesinde onursal doktora unvanı aldı. Politik açıdan gittikçe daha aktif oldu ve 1971'de Cambridge'de Bertrand Russell Anısal derslerini verdi.

1980'li yıllardan sonra Chomsky'nin akademik alandaki çalışmalarının yanı sıra politik çalışmaları da ivme kazandı. Chomsky bu dönemde ilgi alanını ve bakış açısını genişletip daha çok sayıda konuyu ele almaya başladı. Medya araştırmalarını derinleştirdi ve 1988'de Edward S. Herman ile birlikte tekelci medyanın propaganda rolü üzerine kitaplar yayınladı. Soğuk savaş ve sonrası politikalarını araştırdığı kitapları yayımlandı. Emperyalizm gibi başka konuları irdeledi. 1990'lardan sonra politik kitaplarının ana teması gelişen dünyada Amerikan Müdahaleciliği ve insan haklarının ekonomi politiği olmaya başladı.[247]

Chomsky bu dönemlerde Ortadoğu, Balkanlar, Orta Amerika, Doğu Timor, Afganistan v.s. bölgelerde yaşanan gelişmeleri yakından takip ediyor ve hemen alternatif bir yorum stratejisi geliştiriyordu. Bu konularda ki yorumlarında genellikle birinci elden kaynaklardan, uluslararası vakıfların ve insan hakları örgütlerinin hazırladıkları raporlardan yararlanıyordu. Tekelci medyanın alternatif bir okumasıyla elde edilen verileri de çözümlemelerine kaynaklık ediyordu.

Dünya'da meydana gelen gelişmeler anında Chomsky'nin gündemine giriyor ve büyük bir hızla bilgi üretimi başlıyordu.

Chomsky'nin, "gücün temsil ve kullanım biçimleri"yle ilgili düşünceleri, medya gerçeğini yansıtan çalışmaları ve özellikle Ortadoğu konusundaki açılımları dünyanın dört bir yanında tartışma gündemi yaratmaktaydı. Onun bu yöndeki çalışmaları ona muhalif kimliği edindirmiş, bu kimlik onun birkaç kez tutuklanmasına ve Richard Nixon'ın ünlü düşmanlar listesinde yer almasına neden olmuştu.

---

[246] BARSKY, a.g.e., s:146

[247] Yedinci Gündem Gazetesi, 9-15 Şubat 2002

CHOMSKY'NİN KURAMI

Chomsky ve Dilbilim

Noam Chomsky dilbilimle çocukluğunda babası aracılığıyla tanışmıştı. Chomsky'nin babası Dr. William Chomsky Ortaçağ İbranicesi konusunda araştırmalar yapan dünyanın önde gelen İbranice gramercilerinden biriydi. Bu dönemlerde her ne kadar babasının çalışmalarına göz atsa da, Chomsky'nin dilbilime olan asıl ilgisi Pennsylvania Üniversitesi'nde hocası Z. Harris'in aracılığıyla başlayacaktır. Harris'in etkisiyle Chomsky Penn'de dilbilim alanında diploma alır ve bu alanda master yapar. Harris yapısal dilbilimcidir. Ve söylem çözümlemesinin babası olarak kabul edilmekteydi. Kitapları, dilin biçimlerinin anlamlarından soyutlanmış bir şekilde incelenmesine yönelik bir çaba olarak yorumlanmıştı. Harris dilbilim alanında yapılabilecek pek fazla bir şeyin kalmadığına inanmaktadır. Yapılması gerekenlerin yapıldığını ve bulunacak yeni bir şeyin kalmadığı görüşündedir. Fakat öğrencisi Chomsky bu alanda yeni bir kuram geliştirecektir. Harris kendisinin etkisiyle dilbilime yönelen Chomsky'nin yapısalcıların ve kendisinin savunduğunun aksine yeni bir şey bulmasını görmezlikten gelmiştir. Chomsky'nin çalışmasının ilk başlangıcını bilmektedir. Fakat bu konuyu hep basit bir hobi gözüyle yaklaşmıştır. Çünkü Chomsky yapısal yaklaşımın dışında bir yaklaşımla dile yaklaşmış tamda bu nedenle pek çok eleştiri almış ve kuramı büyük tartışmalar yaratmıştır. Fakat Chomsky sonuçta bu kuramını kabul ettirmiştir. Onun bu kuramı pek çok kişiyi rahatsız etse de pek çok kişiyi de olumlu yönde etkilemiştir.

Chomsky ve Kuramının Oluşumu:

Chomsky Harris'in kendisini dilbilim alanında etkilemesinden bahsederken şöyle diyor: "dilbilimle resmen tanışmam 1947'de Zellig Harris'in bana okumam için "Methods in Structural Linguistics" kitabını vermesiyle oldu. Bunu son derece ilginç buldum ve Harris ile pek ilgi çekici bazı konuşmaların ardından Pennsylvania Üniversitesi'nden dilbilim alanında diploma almaya karar verdim. Tarihsel dilbilim ve Ortaçağ İbranice dilbilgisi konularıyla, babamın bu alandaki çalışmalarına dayanan gayri resmi bir tanışıklığım vardı. Bir yandan da Giorgio Levi Della Vida'dan Arapça dersleri alıyordum."[248]

Chomsky'ye göre Harris dilbilimi, metinleri düzenleme amaçlı bir dizi yöntem olarak düşünüyordu ve keşfedecek bir şeyler olduğu dü-

[248] BARSKY, a.g.e., s: 66

şüncesine şiddetle karşı çıkıyordu. dilbilimsel çözümleme yöntemlerinin ideoloji çözümlemesi için de kullanılabileceğini düşünüyordu.[249]

Harris'in yöntemlerini işleme konusundaki çabaları Chomsky'nin ilk dilbilim araştırmalarını oluşturuyordu. Bu çabalardan, Journal of Symbolic Logic'de yayımlanan ilk makalesi ortaya çıktı. Diploma tezinde de Harris'in düşüncelerinden bazılarından yararlanıyordu. Ama o dönemde onun yöntemlerini tümüyle terk etmiş ve "tümüyle yöntem dışı, bütünselci (önerilen değerlendirme ölçüsünün bütün sisteme uygulanan bir ölçü olması) ve gerçekçi" bir yaklaşımı benimsemişti.

"1940'ların sonlarında Harris de çoğu yapısal dilbilimci gibi bu alanın özünde tükendiği, dilbilimin bittiği sonucuna varmıştı. Yapılabilecek her şeyi yapmışlardı. Bütün problemleri çözmüşlerdi. Belki birkaç "i"nin noktasını filan koyabilirdiniz, ama işin özünde, konu tükenmişti."[250] Harris ve diğer yapısalcıları bu şekilde anlatan Chomsky, bu düşüncenin aksine dilbilim alanında yeni bir şeyler bulacaktı.

Chomsky'nin diploma tezi olarak hazırladığı ve dönüşümsel dilbilim kuramının temelini oluşturan çalışması yapısal dilbilimden olabildiğince farklıydı. Bu nedenle Harris ona bakmadı ve bunu özel bir hobi gibi görmeyi tercih etti.

Chomsky, Pennsylvania Üniversitesi'ne sunduğu "Transformation Analysis"(Dönüşümsel Çözümleme, 1955) adlı doktora tezinde üretici dilbilgisiyle ilgili kuramsal görüşlerini yavaş yavaş ortaya koymaya başlayacaktır. Chomsky'nin felsefe, mantık gibi pek çok alanda okudukları sonucunda beklenmedik bazı görüşler edinmesi ve bunları dilbilim alanındaki çalışmalarına uygulaması onun dilbilim çalışmalarının bu alana ait değilmiş gibi görünmesine neden oluyordu.

Chomsky'nin üretici dilbilgisine yakın bir başka örnek daha önceden vardı. Bu kuram Leonard Bloomfield tarafından 1939'da Çek Travaux du Cercle Linguistique de Prague'da yayımlanan "Menomini Sesbirimsel Biçimbilimi"ydi. Chomsky'nin hocaları hiçbir biçimde bu metnin varlığından söz etmemişlerdi.

Chomsky bu durumu şu şekilde anlatıyor: "Hoeingswald ile Harris, Bloomfield'e çok yakındılar ve hiç kuşkusuz bu eserini biliyorlardı. Ancak, ikisi de bölümlerindeki tek lisans öğrencisine, onun Bloomfield'in sekiz yıl önce yapmış olduklarını yeniden keşfetmekte

[249] BARSKY, a.g.e., s: 69
[250] BARSKY, a.g.e., s: 66

olduğunu söylemediler. Harris için bu çok şaşırtıcı değildi, çünkü o benim ne yaptığımı bilmiyordu. Ancak Hoeingswald kitabı okumuştu ve klasik Hindistan ile arasındaki benzerlikleri de görmüş olmalıydı. Ben 1960'larda, Morris Halle'nin Bloomfield'in çalışmalarından haberdar olmasına karan bunların hiçbirini duymadım."[251]

Aslında Chomsky'nin yukarıda bahsettiği durum Amerikalı yapısal dilbilimcilerin genel bir tavrını sergiliyordu. Chomsky bu durumu ünlü dilbilimci Roman Jacobson'un Amerika'ya gelişi sırasında yaşadıklarını örnekleyerek veriyor.

Chomsky bunu şu şekilde anlatıyor: "Roman Jacobson, İsveç'ten Amerika'ya 1941'de mülteci olarak geldi. Oraya da Prag'dan gitmişti. Son derece seçkin bir dilbilimci, edebiyatçı ve bu alandaki öncü şahsiyetlerden biri olmasına rağmen, bizzat Amerikalı önemli dilbilimciler üniversitelere gönderdikleri dilekçelerde onun işe alınmamasını istediler, bunun Amerikan dilbilimi için kötü olacağını söylediler. İki dilbilimci Zellig Harris ve Carl Voegelin'in aracılık etmesiyle Jacobson, Yivo Enstitüsü'nde çevirmenlik işi buldu ve bir süre sonra da Chicago Üniversitesi'nde görev aldı. Jacobson'un durumu, bir istisna değildi. Avrupalı pek çok bilim adamı aynı muameleye tabi tutuldu. Bizden hiçbir zaman konuların tarihi üzerine bir şeyler okumamız istenmiyordu. Sanki tarih hiç yaşanmamıştı ve ciddi olan ne varsa Amerikalılarca ve çok az sayıda başka insanlarca yapılıyordu."[252]

Chomsky bu konuda Amerikalı dilbilimci Martin Joos'un kitabını örnek vererek şu açıklamayı getiriyor: "Bu, karikatürize edilmiş bir anlatım, ama çok fazla değil. Amerikan dilbiliminde bu karikatürün tonu, 1955'te yayınlanan ve editörlüğünü saygın Amerikalı dilbilimci Martin Joos'un yaptığı Readings in American Linguistics (Amerikan dilbiliminde Okuma Parçaları) adlı kitapta net olarak sergileniyor. Joos'un, kitaptaki makalelerle ilgili yorumları, modern Amerikan dilbiliminin öncesindeki her şeye şon derece küçümser bir tavırla dolu. Onlar, modası geçmiş Avrupa metafizik saçmalıkları idi. Fikir şuydu; bizler çok önemli çalışmalar yapıyorduk ama pek kıymetini bilmiyorduk. Bu yüzyılın klasiklerini bile (Otto Jespersen gibi), kişisel merakım sonucu kendim okumuştum."[253]

---

[251] BARSKY, a.g.e., s: 72

[252] CHOMSKY Noam, vd., Soğuk Savaş ve Üniversite, Kızılelma Yay., İst. 1998, s: 188

[253] CHOMSKY, a.g.e., s: 189

Bütün bunların aksine Chomsky kuramı üzerindeki çalışmalarına kendi çabasıyla devam eder. Chomsky ile Harris'in dilbilim konusundaki ilgi alanları da 1950'lerde artık geri dönülmez biçimde ayrılmıştı.

Penn'den sonra Harvard'da dilbilim çalışmalarına devam eden Chomsky, ünlü dilbilimci Roman Jacobson ile tanışır ve onun yardımıyla MIT'te dilbilim ve çağdaş diller derslerini vermeye başlar. Bu dönemde yazdığı Syntactic Structures (Sözdizim Yapıları, 1957) adlı kitabında üretici-dönüşümsel kuramını ilk kez tam anlamıyla ortaya koyacaktır. Bu kitabında ortaya koyduğu üretici- dönüşümsel dilbilgisi kuramı çağdaş yapısal dilbilim tarihini altüst edecekti.

Chomsky bu kitabıyla, yürürlükteki dilbilim kuramlarının yetersizliğini gösterdi ve dilbilim çözümlemesinin bazı temel ilkelerini (gramerin biçimsel niteliği ya da "buluş metotlarını" mekanikleştirmenin imkânsızlığı vb.) ortaya koydu. Ayrıca, bu kitapta dilbilim bakımından yeni bir dönüşüm örneği ileri sürdü; bu örnek, klasik yapısalcılığın anlatmayı beceremediği bazı ilişkileri ve dilin dinamikliğini açıklama imkânını verir. Bundan sonraki kitabında Corrent Issues in Linguistic Theory (Dilbilim Kuramında Yeni Akımlar, 1964) Chomsky, dönüşüm örneğini "sınıflandırıcı" diye adlandırdığı klasik yapısalcıların örneğine karşı çıkarır. Bu arada özellikle İngilizce'nin sözdizimiyle ilgili birçok incelemesi, üretici grameri kesinleştirmesini ve açıklamasını sağlar. Yine bu dönemde ortaya koyduğu Aspects of the Theory of Syntax (Sözdizim Kuramının Çeşitli Yönleri, 1965) adlı yapıtında kuramını daha kapsamlı hale dönüştürmüştür. Bu yapıtı da ve başta ABD'de olmak üzere birçok ülkedeki dilbilim çalışmalarını etkilemiştir. Bu eserinde sözdiziminin fonoloji ve semantikle olan ilişkileri konusundaki anlayışını değiştirdi ve geliştirdi; böylece üretici gramere yeni ufuklar (özellikle dil öğrenimi, sözün telaffuz ve algılanma süresi, kuramının açıklayıcı gücü konusunda) açtı. Aynı zamanda, kendi görüşlerinin dayandığı bir geleneğin varlığına da dikkati çekti: Port-Royal grameri ve Wilhelm von Humboldt'un çalışmaları gibi.[254]

Chomsky 1960'tan sonraki dönemlerde Kartezyen dilbilim alanında da çalışmaya başladı. Chomsky ile Morris Halle'nin Haper and Row yayınevi için hazırladıkları dil araştırmalarının bir parçası olan Cartesian Linguistics ampirik ve rasyonalist yaklaşımlar arasındaki ilişkiyi irdeliyordu. Yine bu dizinin geneli "dilin yapısıyla ve kullanımıyla, edinilmesinin gerisindeki akıl süreçleriyle ve yapılarla ilgili bil-

[254] BARSKY, Bir Muhalifin Yaşamı, a.g.e. s: 125

gilerimizi derinleştirmek"[255] amacını taşıyordu. Chomsky'nin bu kitabı o dönemde çok sert tepkiler aldı.

Chomsky, kökeni Rönesans'a kadar uzanan bilgi kaynaklarına ulaşıyordu ve başkalarının yanı sıra, René Descartes ile Wilhelm von Humboldt'un eserlerine de yöneldi. Chomsky 1960'ların başlarında, yaratıcılığa verdiği önemin bazı bakımlardan daha eski yüzyıllardaki, özellikle de Humboldt'un eserlerindekine benzer bir vurgulamanın yinelenmesinden ibaret olduğunu fark etti. Bir yandan da, bu kavramın büyük ölçüde "Eski Dünya'da, Batı'nın dilbilim kuramının en başlangıcındaki" açıkça dile getirilmemiş varsayımlara dayandığını anladı.

Humboldt'un çalışmalarını ilgi çekici bulan Chomsky onu şöyle anlatıyor: "Humboldt'u ilk kez 1960'larda okudum sanıyorum. Evet, şaşırmış ve sevinmiştim; ancak gerçek anlamda aydınlanmış değildim. Yani, beni çok ilgilendiren bir konu olan entelektüel tarih dışında, yeni bir şey öğrenmemiştim."[256]

Chomsky'nin 1960'lardaki ilgileri rasyonalist düşünce ve insan yaratıcılığına verdiği önem sürekli ona yeni alanlar yaratıyordu.

Üretici - Dönüşümsel Dilbilim Kuramı

20. yüzyılın dilbilim alanındaki kilometre taşları Saussure ve Chomsky'nin dil kuramlarıdır. Saussure, çağdaş dilbilimin öncüsü, aynı zamanda günümüzde büyük bir yaygınlık kazanmış olan yapısalcılığın babası olarak kabul edilmektedir.[257] Chomsky ise Amerika'da L.Bloomfield'in geliştirdiği dağılımsal dilbilimin sınıflandırıcı, yapısal yaklaşımını aşarak üretici ve dönüşümsel bir anlayış getiren kişi olarak benimsenir.[258]

Saussure'den kaynaklanan yapısalcılıktan sonra dilbilimde en büyük yenilik sayılan ve Chomsky'den kaynaklanan üretici-dönüşümsel dilbilgisi anlayışında dile, değişik bir açıdan bakılmaktadır. Bu yaklaşımda dil kavramıyla "tümceler kümesi" anlatılmak istenmekte, tümce kavramıyla ise daha çok soyut bir birim anlaşılmaktadır. Bu soyut birimin konuşma ve yazma sırasında gerçekleştirilmesi ise sözce terimiyle anlatılmaktadır. Edinç ve Edim, bu yaklaşımdaki ikili

---

[255] BARSKY, a.g.e. s: 127
[256] BARSKY, a.g.e., s:130
[257] Kâmile İMER, Dil ve Toplum, Gündoğan Yay., Ankara, 1989, s:10
[258] Mehmet RIFAT, Dilbilim ve Göstergebilimin Çağdaş Kuramları, Düzlem Yay., s:58

kavramların en başta gelenidir. Edinç (competence); konuşan ve dinleyenin sonsuz sayıda tümce üretip anlamasını sağlayan düzenek ya da kurallar dizgesi, kısaca onun diline ilişkin bilgisidir. Edim (performance) ise, "edinç denilen dilsel yeteneğin somut nitelikli konuşma eyleminde gerçekleştirilmesi" olmaktadır.[259]

1950 yılına doğru sözdizimde dönüşüm sorunlarını incelemeye başlayan Chomsky 1951 yılında çağdaş İbranice'nin ses yapısını inceleyen bir çalışma yaptı. Daha sonra Amerikan yapısalcılarının geliştirdiği sözdizim yöntemlerini mantıksal ve matematiksel bir bakış açısına göre değerlendirdiği iki araştırmayı sonuçlandırdı.

Chomsky'nin amacı kurallara uygun tümceleri üretebilecek ve betimleyebilecek bir dilbilgisi oluşturmaktı. Bu dönemde öncelikle iki dilbilgisinin eleştirisini yapar, ardından da yeni bir dilbilgisi örnekçesi sunar. Bunlardan biri Rus matematikçisi Markov'un geliştirdiği "sonlu sayılı durumlar dilbilgisi" kuramıdır. Chomsky'e göre, tümcelerin bazı çizgisel gelişmelerini açıklayan bu örnekçe bütün sözdizimsel yapı çeşitlerini üretebilecek yeterlilikte değildir. Chomsky'nin eleştirdiği diğer kuramıysa özellikle Z. Harris'in ve R. S. Wells'in geliştirdiği "kurucular dilbilgisi"dir. Sözdizimsel kurallara dayanan bu yöntemi de bazı açılardan yetersiz bulan Chomsky "dönüşümsel dilbilgisi" adını verdiği kuramını ortaya koyar. Chomsky bu kuramında dönüşüm kavramını temel alan, betimleyici, açıklayıcı ve yalın bir dilbilgisi önerir.

1957'de yayımladığı sözdizimsel yapılar adlı yapıtında İngilizce'ye uygulayarak açıkladığı bu dilbilim kuralının amaçlarını Chomsky şu şekilde ortaya koymuştur:"Bu kuram her konuşucunun, bilmediği, işitmediği ya da söylemediği tümceleri üretebilme ve anlayabilme yeteneğini ortaya koyabilmelidir. Demek ki önce konuşucunun dil konusundaki örtük, sezgisel bilgisi incelenmelidir. Bunun için de çözümlenecek dilin tümcelerini betimlemeyi sağlayan bir düzenek (bir dilbilgisi) oluşturmak gerekir."[260]

Dilin sözdizim boyutunu temel alan Syntactic Structures (Sözdizimsel Yapılar) adlı yapıtında, Chomsky özellikle dilbilgisellik ve yaratıcılık kavramlarını getirir. Bu iki kavram, doğal dillerinin yapısı üstüne genel bir varsayımdır. Her konuşucunun, kendi dilinin yapısı konusunda bir sezgisi vardır; bu sezgi konuşucuya dilbilgisel tümceleri (dilin tümce yapısına uygun olarak üretilmiş tümceler) dil bilgisel

[259] RIFAT, a.g.e., s:60
[260] İMER, a.g.e., s:11

tümcelerden ayırt etme olanağı sağlar (dilbilgisellik). Konuşucu, dil konusundaki bu sonlu deneyimle daha önce işitmediği tümceleri (kurallara uygun) sonsuz sayıda üretebilir (yaratıcılık).[261]

Chomsky kuramının önemli noktalarından biri, dilbilgisine uygun tümcelerle dilbilgisine aykırı tümceleri birbirinden ayırmaktır. Temel amaç dilbilgisine uygun tümcelerin yapısını belirlemektir. Dilbilgisel ama anlamsız tümcelere Chomsky'nin İngilizceden verdiği ünlü örneklerden biri "colorless green ideas sleep furiously"dir.[262]

Chomsky'e göre sözdizime dayalı bu dilbilgisi değişik kuralların geçerli olduğu üç bölümden oluşur. Bu bölümlerden ilki "dizimsel kurallar"dır. Bu kurallar tümceleri değil, soyut yapıları üreten kurallardır. İkinci bölüm "dönüşümsel kurallar"dan oluşur. Bu kurallar da dizimsel kuralların ürettiği soyut yapıları yeni yapılara, bir başka deyişle tümcelere dönüştürür. Son olarak üçüncü bölümse "biçimbilimsel-sesbilimsel kurallar" olarak adlandırılır. Bu bölümde dönüşümlerin yarattığı tümcelerin biçim birimlerine uygulanan sesbilimsel kurallarla tümceler gerçekleşme aşamasına gelir.

Chomsky dönüşümsel kurallarla ilgili olarak iki çeşit dönüşüm ayırt eder: a) Zorunlu dönüşümler: Uygulanması zorunlu dönüşümlerdir bunlar; dizimsel kuralların uygulanması ve zorunlu dönüşümlerin gerçekleştirilmesi sonucunda temel oluşturucularına indirgenmiş "çekirdek tümce" denen soyut yapı ortaya çıkar. b) Seçimlik dönüşümler: Türemiş diye adlandırılan tümcelerin oluşturulmasını sağlayan dönüşümlerdir.[263]

Chomsky Syntactic Structures adlı yapıtında vermeye başladığı kuramını 1965'te Aspects of the Theory of Sentax (Sözdizim Kuramının Görünüşleri) adlı yapıtında geliştirerek vermeye devam etmiştir. Bu yapıtında daha önceki yapıtında bulunmayan bazı kavram ve ilkeleri, bazı ikilikleri ortaya attı. Bunların başında edinç/edim; derin yapı/yüzeysel yapı kavramları ve dilbilgisinin üç bileşeni geliyordu.

Edinç/edim: Edinç, konuşucu-dinleyicinin kendi dili konusundaki sezgisel bilgisidir. Her insan beyninde gücül bir biçimde var olan, doğuştan gelen bir dilbilgisel dizgedir. Edimse edinç diye adlandırılan örtük dil bilgisel dizgenin değişik biçimlerde somut olarak gerçekleşmesidir. Chomsky dil bilgisini, edinci inceleyen üretici, evrensel bir kuram olarak ele alır. Çünkü onun için önemli olan konuşan öznenin

[261] RIFAT, a.g.e., s: 60
[262] RIFAT, a.g.e., s: 60
[263] RIFAT, a.g.e., s: 61

yaratıcılığını açıklamak, söylenmemiş tümceleri anlama ve üretme yeteneğini ortaya koymaktır. Derin yapı-yüzeysel yapı: Derin yapılar, sözdizimsel kurallarla elde edilen sözcelerin anlamsal içeriklerini belirleyen soyut tümce yapılarıdır. Dönüşüm kurallarının uygulanmadığı yapılardır bunlar. Yüzeysel yapılarsa, derin yapıların dönüşüm denilen işlemlerle (silme, ekleme, değiştirme vb.) bir üst katmana, daha az soyut bir düzleme aktarılması sonucu doğar. Dönüşümler derin yapı ile yüzeysel yapının ayırt edilmesini sağlarken, anlama bir şey katmazlar; yalnızca derin yapıyı düzenler ve onun yüzeysel yapıya aktarırlar. Üç bileşen: Chomsky üç bileşenden oluşan bir dilbilgisi önerir. 1) Sözdizimsel bileşen: Bir dilde bulunabilecek dil bilgisel tümceleri tanımlayan kurallar dizgesidir. 2) Anlamsal bileşen: Sözdizimsel bileşenin ürettiği derin yapı biçimlerini anlamsal açıdan yorumlayan kurallar dizgesidir. 3) Sesbilimsel ya da sesbilgisel bileşen: Sözdizimsel bileşenin ürettiği tümceleri ses dizilişleri biçiminde gerçekleştiren kurallar dizgesidir.[264]

Bütün bunlar Chomsky'nin üretici-dönüşümsel dilbilim kuramının ana hatlarıydı. Chomsky dili, doğuştan gelen evrensel bir yeteneğin ürünü olarak değerlendirir. Ona göre, dil üzerine geliştirdiği düşünceler, 17. yüzyıl usçu filozoflarının dil anlayışıyla yakınlık içindedir.

Chomsky'nin dilbilim alanındaki diğer çalışmalarını kartezyen dilbilim, Descartes'in yaratıcılık kavramı ve von Humboldt dilbilim kuramı oluşturuyordu. Chomsky Descartes'in mekanik açıklamanın sınırlarını incelerken, "insanın yalnızca mekanik temellerle açıklanamayacak, benzersiz yeteneklere sahip olduğu, ancak bedensel işlev ve davranışların mekanik açıklamalarının bulunduğu sonucuna vardığına" dikkat çekmektedir. Descarts'a göre insan ile hayvan arasındaki fark en açık biçimde insanların kullandığı dilde, özellikle de önceleri yaratıcılık olarak adlandırılan olguda görülmektedir.

Descartes buna örnek olarak, makinenin uyarılar karşısında konuşma becerisinin sınırlı oluşunu gösterir. Kendisine yönelik belirli hareketlere belirli yanıtlar verecek bir makinenin yapılabileceğini hayal etse de, "konuşmalarını çeşitli biçimlerde düzenlediği, insanların en cahilinin bile yapabileceği gibi, makinenin söylenen her şeye uygun cevaplar verdiği hiç görülmez. Ancak insan, makinenin aksine, belirli biçimlerde hareket etmeye zorlanamaz ya "yönlendirilir", ya da "eğilimlidir."

---

[264] RIFAT, a.g.e., s: 61-63

Chomsky işte bu nedenle şöyle demektedir: "Belirli bir çerçevede davranışlar öngörülebilir ve yine belli sınırlar içinde bir motivasyon teorisi oluşturulabilir; ancak tüm bu çabalar asıl önemli olan noktayı atlar. Kişi, fiziksel sınırlar içinde, belki zararlı ve hatta intihar sayılabilecek biçimde, başka türlü davranmayı seçmiş olabilir. Bu nedenle, insan davranışlarını ya da motivasyonunu öğrenmek üzere hazırlanmış teoriler kendi koşullarında başarılı kabul edilse bile, bunlar ciddi davranış teorileri sayılamaz. İnsan hareketleri tutarlı ve uygun olmakla birlikte, görünümde nedensizdir. Kartezyenlerin, bizim sağduyu anlayışımıza pek uygun olan düalist (ikici) metafiziğinin özünde de, işte bu kaygılar yatar. Öte yandan, "bizim sağduyumuza" uygunluğuna rağmen, düalist kartezyen metafizik tarafından ileri sürülen savların çoğu kuşkuludur. Ama, çökenin kartezyen madde teorisi olduğunu unutmamak önemlidir: akıl teorisi bir eleştiri almamıştır.[265]

18. ve 19. yüzyıllarda dil ve toplum ilişkisi üzerinde duran devlet adamı, düşünür ve dilci olan W. Jon Humboldt, dilin gelişmesini toplumda olan değişmeler, kültür ve düşünce alanındaki gelişmelerle açıklamaktadır. Toplumda olan değişmeler ise tek yönde olmaz. Toplumun bütün dalları birbirine bağlıdır. Bir yönde olan değişmeler, öteki yönleri de etkiler. Bir başka deyişle "toplumun bütün dalları birbirine bağlı olarak değişir."[266]

Humboldt, Chomsky'nin dilbilim konulu çalışmaları ve uygun toplumsal yapının kuruluşu konusundaki önerileri için bir başka bağlam sunar. Humboldt, kartezyen bakış açısı olarak nitelendirilebilecek bir açıdan, insan dilinin yaratıcı yönlerine odaklanır. Dilin yalnızca işlevsel bir iletişim biçiminden öte, düşünce ve kendi kendini ifade biçimi olduğunu kabul eder. Humboldt şöyle der: "Dilin... doğrudan insanoğluna verilmiş olduğunun düşünülmesi gerekir... Eğer ilk örnekleri insan aklında mevcut olmasaydı, dil icat edilemez ya da bulunamazdı. İnsanın, tek bir sözcüğü bile, yalnızca duyuların uyarılması şeklinde (hayvanın bir emri ya da kırbaç şaklamasını anladığı gibi) değil de, bir kavramı belirleyen tasarlanmış bir ses olarak doğru anlaması için, içinde dilin bütününün, bütün bağlantılarıyla beraber hazır bulunması gerekir. Dilin tek tek ayrı gerçekleri yoktur. Öğelerinden her biri kendini bir bütünün parçası olarak duyurur. dilbilimde üretici bir yaklaşım benimseyen von Humboldt, Chomsky'nin deyişiyle söz haznesinin "belirli durumlara uygun par-

[265] BARSKY, a.g.e., s: 132
[266] İMER, a.g.e., s: 9

çaları üretecek bazı düzenleyici üretici ilkelere dayandığını" öne sürer.[267]

Üretici-dönüşümsel dilbilgisi anlayışı, 1957'den sonra dilbilim alanında pek çok kabul görmüştür. Öte yandan dilin yine bağdaşık bir dizge olarak ele alınmasının ötesinde bu yaklaşım, dil dizgesini toplumsal bağlamdan soyutlayarak incelediği gerekçesiyle eleştirilmektedir.[268]

Chomsky'nin sözdizim düzlemindeki en önemli katkısı, dil ile zihin ilişkisine dikkati çekmesidir. Türkçesi de yayımlanan "Dil ve Zihin" adlı kitabında, "insan dilinin insanın zihinsel yeteneklerini, özelliklerini doğrudan yansıtması ve öteki bilgi ve inanç dizgelerinde olmadığı ölçüde zihnin dolaysız aynası olması beklenebilir" diyerek bu konuya verdiği önemi belirtmektedir. Chomsky'nin bu düşünceleri onu bütün insan dillerinin temelinde bulunan bir evrensel dilbilgisi (universal grammar) arayışına yöneltmiştir.[269]

CHOMSKY, POLİTİKA, MEDYA...

"Barış savaşa tercih edilir. Ama bu mutlak bir değer değildir. Ve bu nedenle her zaman "nasıl bir barış?" sorusunu sorarız. Eğer Hitler dünyayı fethetmiş olsaydı barış olurdu, ama bu bizim görmek istediğimiz türden bir barış olmazdı."

Noam Chomsky

Chomsky'nin dilbilim dışındaki çalışmalarının temel odaklarından biri politikaydı. Dilbilim alanında başlattığı tartışmayı politik görüşleriyle sürdüren Chomsky'ye bu alan, etkin bir muhalif kişilik ve "kirli çamaşırları ortaya dökücü" rolünü kazandırmıştır. Onun bu alandaki çalışmalarının ve tartışmalarının ana konusu Amerikan müdahaleciliğidir. Amerika'nın 2. Dünya Savaşı'ndan sonra başta Ortadoğu olmak üzere, Latin Amerika, Vietnam, Güney Asya gibi bölgelerde yürüttüğü politikaları eleştiren Chomsky, bu politikaların görülen ya da gösterilmeye çalışılan yüzünün gerçek olmadığını, amaçların farklı olduğunu ortaya koymaya çalışıyor.

Chomsky'nin politika dışındaki diğer bir ilgi alanı da medyaydı. Bu alan onun politik görüşlerinden bağımsız bir konu değildir.

---

[267] BARSKY, a.g.e., s: 132

[268] İMER, a.g.e., s: 9

[269] Temel DEMİRER, Küresel İktidar, Bireysel Muhalefet ve Chomsky, Aylık Edebiyat ve Düşün Dergisi Eski, Mart 2002, s:9

Chomsky yukarıda da belirtilen ve konunu devamında da sıkça ele alınacağı gibi Amerikan müdahaleci politikalarının bir destekçisi olarak gördüğü medyayı da bu nedenle eleştirmiştir. Bunun dışında medyanın tek tipleştirilmesini de eleştirir. Bu bölümde Chomsky'nin Amerikan politikalarıyla ilgili eleştirilerini ve medya eleştirilerini iki başlık altında inceleyeceğiz. Amerikan müdahaleciliği konusunda Chomsky'nin sıkça kullandığı bazı örneklerden yararlanarak onun düşüncesini vermeye çalışacağız. Bu örnekler Chomsky'e biçilen rolün ne kadar doğru olduğunu ve bilinen "Büyük Amerika"nın asıl yüzünü nasıl ortaya koyduğunu gösterecektir. Medya başlıklı bölümde Chomsky'nin de desteklediği ve içinde yer aldığı Immediastlar grubunun görüşlerine ve medya-siyaset ilişkilerine yönelik eleştirilerine değineceğiz.

Amerikan Müdahaleciliği

2. Dünya Savaşı o güne kadarki dünya görünümünü değiştirmişti. SSCB ve Birleşik Amerika bu savaştan yeryüzünün iki büyük devleti olarak çıktılar. Böylece dünya üç kutba ayrıldı. Kapitalist ülkeler (Amerika vb.), komünist ülkeler (SSCB, Vietnam vb.) ve bunların dışında kalan diğerleri. Marksist-Leninist ülküyü benimsemiş kişiler olarak Ruslar, Asya'da, Avrupa'da ve dünyanın öteki herhangi bir bölgesinde önem kazanan komünist akımlara dostluk gösterme gereğini duyarken, Amerikalılar da, ulusların kendi yazgılarına kendilerinin karar vermeleri yolundaki Wilsoncu ilkeyi savunma iddiasıyla, komünizmin dünya çapındaki bu yayılma hareketini engelleme gereğini duyuyordu. Amerika'nın bu engellemedeki asıl amacı ise Chomsky gibi pek çok kişiye göre oldukça farklıydı. Çünkü Sovyetler ABD'nin dünya çapındaki yayılma ve sömürü mekanizmasının önündeki en büyük engeldi. Sovyetler o dönemde Amerika'nın müdahalede bulunduğu ya da saldırdığı ülkelere (özellikle komünizm yanlısı ülkelere) pek çok yönden destek vermekte, Amerika'nın işini zorlaştırmaktaydı. Bunun en açık örneği Vietnam'dı.

Her ne kadar 2. Dünya Savaşı'ndan büyük iki güç olarak Sovyetlerle birlikte çıksa da, kapitalist dünyadaki tek gerçek galip -Chomsky gibi birçok kişiye göre de- Amerika'ydı. Amerika sahip olduğu muazzam ekonomik, politik ve askeri güçle uzun yıllar emperyalist dünyanın tartışmasız lideri olarak kalacaktı. Sovyetlerin tamamen çökmesiyle de zaten pek çok açıdan tek güç olan Amerika dünyadaki egemenliğini artıracak ve "Dünya polisi" görevini kendi kendine üstlene-

cektir. Chomsky'nin 2. Dünya Savaşı ve sonrasındaki Amerika'yı anlatan şu sözleri bir bakıma bu durumu ortaya koymaktadır: "İkinci Dünya Savaşı sırasında çok büyük değişiklikler oldu. Örneğin savaş harcamaları, Birleşik Devletleri ekonomik bunalımdan çıkardı. Avrupa'nın büyük bir kısmı harabe durumundayken ABD'de endüstriyel ekonomi çok büyük bir büyüme gösterdi. 1940'lı yıllar ilerledikçe açıkça görülüyordu ki Amerika, savaştan tüm cephelerde (endüstriyel, diplomatik, askeri) muazzam ölçülerde bir dünya egemenliği ile çıkacaktı. 1945'e gelindiğinde Birleşik Devletler, uluslararası alanda belki de tarihte bir benzeri olmayan bir üstünlük düzeyi yakalamıştı. Dünyanın refahının yüzde ellisine, dünya sanayi üretiminin çoğuna, askeri hakimiyete, güvenliğe ve her iki okyanusun kontrolüne sahipti."[270]

Amerika'nın bu denli güçlenmesi ve "Dünya polisi" rolünü üstlenmesi ona tek yanlı güç kullanma olanağı/hakkı tanımaktadır. Amerika'nın bu tek yanlı güç kullanımı ve dünya polisi rolü Chomsky'nin eleştirilerinin hedef noktasını oluşturmaktadır. O bu yöndeki eleştirilerinde Amerika'nın dünya kamuoyuna yaptıklarını onaylatmak için kullandığı "insani müdahale", "terörizmle mücadele" gibi terimler üzerinde duruyor ve Amerika'nın bu terimler üzerinden müdahalede bulunduğu ya da durumlarına seyirci kaldığı ülkeleri örnek olarak kullanıyor. Tabii medyanın Amerikan politikalarını sonuna kadar desteklemesine de değinmeden yapamıyor. Çünkü ona göre kamuoyunda bu politikaların desteklenmesini sağlayanlar, haberleri gerçekliğinden koparark veren medyadan başkası değildir. Chomsky: "ABD, zalim diktatörlere ve bu diktatörlerin yaptığı 'etnik temizliklere' karşı, insan haklarını koruduğu propagandasıyla azımsanamayacak bir kamuoyu oluşturdu. 'İnsani müdahale' konseptini işledi. Egemen medya aracılığıyla milyonlarca insan ABD müdahalelerinin haklılığına ikna edilebildi"[271] sözleriyle bunları kendisi de açıkça belirtiyor.

Burada öncelikle "terörizm" ve "insani müdahale" kavramları üzerinde durmak gerekecektir. Chomsky'e göre terörizmin belirlenmesinde iki yol vardır. Bunlardan biri konuyu ciddiye alan doğru bir yaklaşım, diğeriyse terörizm kavramının bir güç dizgesinin hizmetinde kullanılacak bir silah olduğunu kurgulayan propagandacı bir yaklaşımdır. Doğru yaklaşımda neyin terörizm olduğu araştırılır ve buna

[270] Noam CHOMSKY, vd., Soğuk Savaş ve Üniversite, Kızılelma Yay., İst. 1998, s:187

[271] Taylan DOĞAN, Amerikan Müdahaleciliği ve Karşıt Olgular, Haftalık Haber ve Yorum Gazetesi Yedinci Gündem, 6-12 Ekim 2001

karşı nedenler ve çareler araştırılır. Propagandacı yaklaşımdaysa terörizm, sorumlusunun resmen belirlenmiş belli bir düşman olduğu savından ortaya çıkar. Böyle bir durumda terörist eylemler istenen kaynağa yüklenebilirse o "terörist" diye nitelendirilir."[272]

Chomsky'e göre Amerika'nın terörizme yaklaşımı bu ikinci yaklaşımdır. Yani Amerika düşman belirlemiştir ve bunlar üzerinden kendine propaganda malzemesi hazırlamıştır. Chomsky'e göre dünyada çok sayıda terörist devlet var ama uluslararası terörizme resmen, hem de rakiplerini utandıracak ölçüde bağlı olan tek ülke Birleşik Devletler-'dir.

Terörle savaş Chomsky'e göre ilk olarak 1980'lerde Reagan tarafından Soğuk Savaş'ın yerine geçmesi için başlatıldı. Bu dönemde "Modern çağda barbarlığa bir dönüş olarak uygarlığın yoldan çıkmış karşıtlarınca yayılan bir veba" olarak tanımlanan terör, halkı korkutmak ve bu şekilde genel savaş harcamaları, gözetim ve yabancı kampanyalar gibi halkın çıkarlarına karşı olan programlara destek sağlamak için bir araçtı. Amerika şimdi ise aynı yönde daha geniş ve daha saldırgan bir hareket yürütüyor. Chomsky dünyada sivillere saldırılar düzenleyen en önemli kaynak olarak ABD'yi görüyor.

Chomsky Amerika'nın uluslararası bazı kurumlara saldırısına da değinerek şunları söylüyor: "Soğuk savaş sonrası sahnenin çok ilginç bir görünümü de, ABD'nin BM'ye, Dünya Mahkemesi ve anlaşma yükümlülüklerine, vs. saldırısının –sömürgelerin kurtuluşu Washington'un 60'larda kontrolü yitirmesinden bu yana sürmektedir- çok daha kapsamlı hale gelmesidir. Nedeni dolaysız biçimde açıktır: Eski gerçekler ("Ruslar geliyor") artık işe yaramıyor ve caydırıcı bir engelin yokluğunda, ABD eskiye göre şiddete başvurmakta çok daha özgür hale gelmiştir. Bu bir zamanlar açıktı ama şimdi tamamen açık. Harikulade bir yeni paradigma bile deniyor."[273]

Chomsky Soğuk Savaş ve sonrasındaki Amerikan politikalarını şu şekilde anlatıyor: "Reagan Yönetimi, 20 yıl önce göreve geldiğinde, en önemli amaçlarının uygarlığı ortadan kaldıran bir kanser olan uluslararası terörizmi tamamen yok etmek olduğunu açıklamıştı. Terör belasının üstesinden, inanılmaz geniş bir çerçevede, uluslararası bir terörist ağ kurarak geldiler. Bunun sonuçları da, Orta Amerika, Ortadoğu, Güney Asya ya da başka yerlerde biliniyor- ya da bilinmeli. Sivil

[272] Noam CHOMSKY, vd., Terörizm Efsanesi, Ayraç Yay., Ankara, 1999, s: 7
[273] CHOMSKY Noam, Amerikan Müdahaleciliği, Aram Y., İstanbul, 2001, s:72

halka oldukça fazla zarar veren ve hatta yaşamlarını tehdit eden programları uygulayabilmek için bahaneler öne sürdüler."

Chomsky yukarıdaki sözlerine şunları da ekliyor: "Reagan döneminde ABD yarı özel bir uluslararası terörist ağının yanı sıra bir de bu ağın terörist eylemlerini parasal yönden desteklemek, uygulamaya koymak üzere bir yanaşma, paralı asker devletler -Tayvan, Güney Kore, İsrail, Suudi Arabistan ile diğerleri- safı kurdu. Uluslararası terörizmdeki bu gelişme veba üzerine yaygara koparıldığı dönemde açığa çıktı ama irdelemenin, tartışmanın içinde yer almadı."[274]

Chomsky'e göre Ortadoğu, Latin Amerika, Güney Asya gibi pek çok bölgede yürüttüğü politikalar ya da müdahalelerde genellikle terörizm ve insani müdahale kavramlarını kullanmakta olan Amerika aslında bu bölgeleri kendi egemenliği altında tutmak ya da sömürmek niyetindeydi. Amerika, çıkarlarına uygun olduğu sürece buraları koruyup kollamakta fakat çıkarlarının tehlikeye düşmesi durumunda kendisi ya da destekleyip kolladığı diğer devletler buralarda terör estirmekteydi.

Chomsky'nin tam da vurgulamaya çalıştığı esas nokta buydu. Bunu onun örneklerini kullanarak verelim. Chomsky örneklerinde Latin Amerika'daki, Ortadoğu'daki, Güney Asya'daki bazı ülkeleri kullanıyor. Bunlardan biri Doğu Timor'dur. Chomsky'e göre Endonezya burayı ABD'nin onayıyla 1975'te işgal etmişti. ABD uzun süre Endonezya'nın bu ülkedeki katliamlarına karşı hiçbir tepki göstermedi. Fakat ülke içinde ve uluslararası alanda gelen yoğun tepkiler üzerine bu olay karşısında tepki koymak zorunda kaldı. Chomsky bu olayları şu şekilde anlatıyor: "Endonezya'nın Doğu Timor üzerindeki hakları yalnızca ABD tarafından tanınmıştı. Bu bir işgaldi. Endonezya ABD'nin onayıyla Doğu Timor'u 1975'te işgal etti. Güvenlik konseyi, Endonezya'nın Doğu Timor'dan çıkması talimatını verdi. Aslında ABD bu yönde oy kullandı, ama Güvenlik Konseyinin kararının altını oydu. Gerçekte büyükelçi de böyle söyledi ve nedenini açıkladı. Nüfusun belki üçte biri ABD'nin diplomatik ve askeri desteğiyle ortadan kaldırıldı. 1999'un başında vahşet tekrar tırmanmaya başladı. Yılın ilk aylarında binlerce insan Endonezya ordusu ve paramiliter güçleri tarafından öldürüldü. Bu olay ABD'de fazla haber konusu yapılmadı, ama çok da gizli kaldığı söylenemez. Geçen Eylül (1999) ayında bu durum, 750.000 kişinin, yani nüfusun % 85'inin evlerinden sürüldüğü, zalimce sürüldüğü ve ülkenin büyük bölümünün yakılıp yıkıldığı bir nokta-

[274] CHOMSKY Noam,vd., Terörizm Efsanesi, Ayraç Yay., Ankara, 1999, s:12

ya kadar tırmandı. Birkaç yüz bin kişi Endonezya'ya sürüldü. 150.000 hâlâ orada, Endonezya'daki toplama kamplarında bulunuyor. ABD hiçbir şey yapmadı. ABD'nin pozisyonu şuydu; "Bu onların sorumluluğu ve sorumluluklarını azaltmak istemiyoruz." Sonuna kadar benimsenen pozisyon buydu. En sonunda, Eylül ortasında, Clinton -içerdeki baskı ve öncelikle Avustralya'dan gelen oldukça ağır uluslararası baskı altında- Endonezyalı generallere oyunun bittiğini söylemek zorunda kaldı."[275]

Bu Chomsky'nin kullandığı örneklerden sadece biri. Bir diğer örnek Irak. Chomsky'ye göre bu ülke de uzun yıllar ABD'nin çıkarları doğrultusunda onların bir müttefiki olarak çalışıyordu. ABD bu dönemde tıpkı Endonezya gibi bu ülkenin de katliamlarını görmezlikten geldi. Fakat Irak, ABD'nin kendisine tanıdığı hakların dışına çıkmaya başladığı zaman (Kuveyt'in işgali) o da terörist ülkeler listesine alındı.

Başkan Clinton bir konuşmasında; "ABD'nin, yurttaşlarının insan haklarını ihlal ettiği kanaatine vardığı her ülkeye, insani gerekçelerle, zor kullanarak müdahale etme hakkı vardır"[276] dedi. Irak şimdi bu ülkeyi tehdit ediyordu. Çünkü Irak'ın elinde kitle imha silahları vardı.

Chomsky Irak'ın katliamlarını ve ABD'nin yaklaşımını aktarırken şunları söylüyor: "ABD (eski müttefiki) Irak'ı sürekli kitle imha silahları bulundurmak ve kullanmakla suçladı. Fakat "Saddam, Mart 1988'de Halepçe'de Kürtlere karşı gaz kullandıktan sonra, askeri bir saldırı için ateşli çağrılar yapılmamıştır. Aksine, ABD ve büyük İngiltere o zaman yine bizim adamımız olan kitle katliamcısına güçlü biçimde destek vermişlerdi."[277]

Chomsky'ye göre ABD, -kendisini güç kullanmakla görevlendiren- zorba bir yasadışı devletti. Bu zorba yasadışı devletin büyük ortaklarından bir tanesi de Kolombiya'dır. Bu konu ileriki bölümlerde daha ayrıntılı olarak ele alındığı için sadece çok küçük birkaç şey vermek yeterli olacaktır. ABD bu ülkeye halk ayaklanmalarını bastırmak için yıllarca silah ve askeri yardım yapmıştır. Chomsky Türkiye'yi de Kolombiya gibi değerlendirmekte ve Kolombiya'yı Türkiye'den sonra Amerika'dan askeri yardım alan en büyük ülke olarak görmektedir.

Chomsky'e göre, 1990'larda insan hakları sicili en kötü olan ülke, açık arayla Kolombiya'dır. Aynı zamanda 1990'larda, terör ve insan

---

[275] Noam CHOMSKY, Amerikan Müdahaleciliği, Aram Yay., İstanbul, 2001, s:72
[276] CHOMSKY, a.g.e., s: 109
[277] CHOMSKY, a.g.e., s: 26

hakları ihlallerini devam ettirebilmek üzere ABD'nin başta gelen askeri yardım alıcısıdır. Kolombiya 1999 senesinde, ayrı bir kategori olan İsrail ve Mısır dışarıda bırakıldığında ABD'nin dünya genelinde birinci askeri yardım alıcısı olan Türkiye'nin yerine geçmiştir. (Chomsky'nin MIT'teki konferansından, 18 Ekim 2001)[278]

ABD'nin terörist saldırılarından nasibini alan bir başka ülke de Chomsky'e göre Sudan'dır. Ona göre bu olay pek fazla duyulmamış ve herhangi bir tepki almamıştı. Bu, Chomsky'nin kullandığı sayısız çarpıcı örnekten bir diğeridir. Chomsky, Bill Clinton'un herhangi geçerli bir gerekçe göstermeden Sudan'ı bombalaması, ilaç stoklarının yarısını imha etmesi ve sayısız insanı öldürmesini korkunç bir suç olarak tanımlıyor ve bunu hiç kimsenin bilmemesinin sebebinin, ABD'nin soruşturmayı Birleşmiş Milletler'de engellemesi olduğunu belirtiyor. Ve nedense bunun hiç kimsenin umurunda olmadığını da ekliyor.

ABD pek çok eylemini ya da müdahalesini BM Güvenlik Konseyinin 51. maddesine bağlamakta; bu madde çerçevesinde açıklamaya çalışmaktadır. 51. madde devletlere, düşmanca bir güç tarafından tehdit edildiklerinde, askeri olarak karşılık verme izni vermektedir. Oysa ABD birçok kere uluslararası hukuka radikal bir biçimde karşı çıkmış, kendi çıkarları doğrultusunda bunları hiçe saymıştır, çünkü uluslararası hukukun modern kurumları 1945'te ABD'nin inisiyatifi altında kurulmuştu. Amerika şimdi kendisine karşı da karar alabilen (Güvenlik Konseyi ABD'yi Nikaragua'ya karşı yasadışı zor kullanmaktan ve uluslararası terörizmden suçlu bulmuştu) bu kurumu istediği gibi yok sayma hakkına sahipti. ABD bu karşı çıkışlarını da genellikle "hiçbir şey yapmadan duramayacağı" gibi standart bir argümana bağlı kalarak açıklamaya çalışıyordu.

Chomsky'nin bu konudaki fikri de yukarıda belirttiğimiz doğrultudadır ve bunu şu şekilde aktarıyor: "Standart bir argüman bir şey yapmak zorunda olduğumuzdur: "Gaddarca eylemler sürüp giderken bir kenarda oturup bekleyemezdik." Argüman o kadar saçmadır ki, seslendirildiğini duymak oldukça şaşırtıcıdır. Sokakta bir suç işlendiğini gördüğünüzü ve sessizce bir köşede duramayacağınızı hissettiğinizi varsayalım. Öyleyse bir tüfek alıp, ilgili herkesi öldürüyorsunuz: Suçluyu, kurbanı, olayı seyredenleri. Bunun rasyonel ve ahlaki bir yanıt olduğunu anlamamız mı bekleniyor?"[279]

---

[278] Türkiye ve Kürtler, Haftalık Yedinci Gündem, 9-15 Şubat 2002

[279] CHOMSKY, Amerikan Müdahaleciliği, Aram Yay., İstanbul, 2001, s: 65

"Demokrasinin içinde yeşerebileceği uluslararası bir barış ortamına, özgürlük ve ilerlemeye katkıda bulunmak" gibi bir hedefin (iddia edilen bu) rehberliğinde gelişen Amerikan müdahaleleri Chomsky'nin belirttiğine göre suçlu, suçsuz birçok kişinin ölümüne yol açan sonuçlar doğurmuştur. Amerika'nın birçok kişinin ölümüne yol açan müdahaleleri gibi bir de izleyici kalarak sebep olduğu katliamlar oldukça çok. Chomsky, Clinton'un bir konuşmasından yola çıkarak buna da değiniyor: "Başkan Clinton ulusa 'gözünüzü başka tarafa çevirmenin basitçe bir tercih olmadığı zamanlar vardır' açıklamasında bulundu. 'Dünyanın her köşesindeki trajediye karşı bir şey yapamayız.' Ama bu 'hiçbirisi için bir şey yapmamamız gerektiği' anlamına gelmez. Ama Başkan ve yorumcular, kendileri açısından bu 'zamanların" oldukça iyi tanımlandığını eklemeyi unuttular. 'İnsani krizlere' dönük ilke daha önce tartıştığımız teknik anlamda uygulanır: Zengin ve imtiyazlı kişilerin çıkarları tehlikeye düştüğünde." Buna uygun olarak, yukarıda belirtilen örnekler (Doğu Timor, Halepçe, Filistin vs.) 'insani krizler' olarak nitelendirilemez, dolayısıyla gözünü başka tarafa çevirmek ve bir şey yapmamak, zorunlu olmasa da, kesinlikle tercihtir. Benzer nedenlerle, Clinton'un Afrika politikası Batılı diplomatlar tarafından "Afrika'yı kendi krizlerini çözmekle başbaşa bırakmak" şeklinde anlaşılmaktadır.[280]

Chomsky'ye göre Amerika'da gücün ve denetimin temel bileşenlerini; şirketler, hükümet, medya ve halkla ilişkiler endüstrisi oluşturmaktadır. Bütün Amerikan politikaları bu güçlerin çıkarları tarafından belirlenmekte ve desteklemektedir. Tabii ki medya bu politikaların toplum tarafından kabul görmesini sağlayan ve bu güçler arasında birinci sırada yer alan önemli bir kurumdur.

Chomsky bu güçler ışığında belirlenen politikaları şu şekilde açıklıyor: "ABD'de hükümet ve özel sektör kendi amaçları için medyanın da işbirliğiyle 'yurttaşın korkusunu körükleyen bir rol oynuyordu'. Düşmanlarını korkutarak denetim altına almak Amerika'nın bir başka (dış) politikasıydı. Richard Nixon'ın 'deli adam teorisi' olarak tanımlanan bu durumu şöyledir: Düşmanlarımız, emrimizde olağanüstü bir yıkıcı güçle bizim çıldırmış ve ne yapacağı öngörülemez olduğumuzu anlamalılar, bu durumda korkuyla irademize boyun eğecekleridir."[281]

Bu cümleler Chomsky'nin belirtmeye çalıştığı doğrultuda Amerika'nın uluslararası politikalarının kısaca açıklamasıdır. Chomsky

[280] CHOMSKY, a.g.e., s: 59
[281] CHOMSKY, a.g.e., s: 21

bunları dünyayı korku içinde bırakarak, onları kendi iradelerine boyun eğmek zorunda bırakmak olarak açıklar. Tabii hiç kimsenin ABD saldırılarına karşılık verme hakkı olmadığı üzerinde durur. İleti açıktır; ABD'nin terörist saldırılarına karşı kimsenin kendini savunma hakkı yoktur. ABD, hak gereği bir terörist devlettir. Bu da sorgulanamaz bir öğretidir. Buna göre, boyun eğmeyen bir halkı boyun eğdirmek için şiddet kullanmak ya da bunu yapabilecek terörist bir taşeron ordu örgütlemek ABD için meşru bir iştir. Şiddet tekelini elinde bulunduranlar her zaman kendilerinin terör karşıtı faaliyet gösterdiklerini söylerler.

ABD'nin "iyilik yapmak" amacıyla yürüttüğü bu politikaları amaca ne kadar uyduğu görülmektedir.

Chomsky'nin Clinton'un kullandığı "insani müdahale hakkını" örnek alarak yaptığı açıklama bu konuyu ya da bu düşünceyi ortaya koymaktadır: "Eğer dünyada iyilik yapmak istiyorsak, en başlangıç noktası ünlü Hipokrat ilkesidir: 'Önce zarar verme.' Yapılması gereken ilk şey, zalimlik yapmayı durdurmaktır. Clinton, bir kez bile uygulamadığı insani müdahale hakkından bahsederken, biz bunu yapmıyoruz. Clinton'a dönük eleştirileri azaltmak istiyorum: hiç kimse uygulamamıştır. Bütün tarihte sahici bir insani müdahale örneği bulabilmeniz çok düşük bir olasılıktır. Bulmaya çalışın. Çok zordur. İnsani bir amaçla geçekleştirilen müdahaleyi kastediyorum. Zaman zaman müdahalelerin insani etkileri olmuştur, ama bunlar tesadüfidir. Ve elbette neredeyse her müdahalenin insani olduğu ilan edilmiştir. Hitler, Mussolini... Ama gerçek olanları, gerçekten insani amaç taşıyanları bulmak son derece zordur."[282]

Chomsky'e göre ABD'nin halklar üzerinde estirilen teröre desteğinin durdurulması için güçlü bir Amerikan yerli muhalefetinin örgütlenmesi gerekiyor. Çünkü, Endonezya örneğinde görüldüğü gibi, ABD "dur" ya da "seni daha fazla desteklemem mümkün değil" dediğinde mazlum halklar üzerinde acımasızca terör uygulayan devletin süngüsü anında düşüyor.[283]

Vietnam

ABD'nin Vietnam'ı işgali Chomsky'nin politik görüşlerinin ve muhalefetinin ilk olarak ciddi anlamda ortaya çıktığı olaydır. Bu, aynı zamanda Amerikan politikalarının gerçek anlamda kendini ortaya

[282] CHOMSKY, a.g.e., s: 110
[283] CHOMSKY, a.g.e., s: 9

koymasıdır da. Chomsky, diğer birçok işgale ve müdahaleye olduğu gibi bu işgale de karşı çıkmış ve bu dönemde etkin bir muhalif olarak halkı savaşa karşı aydınlatmaya çalışmıştır. Öyle ki, bu çalışmalar nedeniyle diğer pek çok aydın gibi tutuklanmıştır. Bu olayların başlangıcı 2. Dünya Savaşı sonrasıdır. Dünya Savaşı ve sonrasındaki Vietnam'ın durumu hakkında tarihi bir bilgi vermek başlangıç için doğru olacaktır.

Vietnam, 2. Dünya Savaşı sırasında derinleşen ekonomik, politik ve sosyal sorunlardan oldukça etkilenmiş ve sonucunda 1940'ta Japonya Vietnam'ın Vichy hükümetiyle bir anlaşma imzalayarak ülkeyi kendi egemenlikleri altına almıştır. Japonya'nın egemenliği Vietnam'ı rahatlatmamış, tam tersine halk kitleleri için durum daha da zorlaşmıştır. Bu olaylar sonucunda yani; şartların daha da zorlaşması sonucu halk ayaklanacak ve Vieth-Minh cephesi kurulacaktır. Bu cephe 1945 yazında, üstünde 1 milyondan fazla insanın yaşadığı ve devrimci hükümetin yönetim organlarının kurulduğu geniş toprakları kontrolünde tutmaktaydı. Japonya'nın yenilmesi ve teslim olması Vietnam halkı için büyük önem taşıyordu. Bu koşullar altında Çinhindi Komünist Partisi ülkenin tarihi kaderini ele alacak ve 13 Ağustos 1945'te Çinhindi Komünist Partisinin Pan-Vietnam konferansı açılacaktır ve genel ayaklanma kararı alınacaktır. Ağustos devrimiyle de (1945) Vietnam halkı özgürlüğüne kavuşmuştur.

Vietnam'da 2 Mart 1946'da Ho Chi Minh başkanlığında yeni bir hükümet seçilmiş ve bu hükümet Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ilan etmişti. Fakat 9 Eylül 1945'te Güney Vietnam kıyılarına demirlemiş olan İngiliz ve Fransız işgal kuvvetleri Vietnam Demokratik Cumhuriyeti Hükümetini tanımadıklarını açıklayacaklardır. Bu arada Amerikalı danışmanlarca yönetilen 200.000 kadar Çan Kay Şek askeri Kuzey Vietnam üzerine yürümektedir. Ho Chi Minh hükümeti, emperyalistler arasındaki çelişkilerden yararlanarak Fransız otoritelerinden 6 Mart 1946 ön anlaşmasını kopardı ve Vietnam Demokratik Cumhuriyeti'nin Fransa tarafından tanınmasıyla, Çan Kay Şek birliklerinin Vietnam'dan çekilmesi sağlandı. 1946'da Fransa'yla yeni bir anlaşma imzalandı. Buna rağmen Fransa bu anlaşmayı bozarak yeniden saldırıya geçecekti. ABD ise Fransa'ya silah vermeyi ve mali desteği artırmaktadır. Vietnam'da işgalci kuvvetlerin yardımıyla, başında eski imparator Bao Dai olmak üzere başka bir (kukla olarak tanımlanan) hükümet kurulacaktır. 1950'de ABD ve İngiltere Vietnam

Demokratik Cumhuriyeti'nin varlığını dikkate almayarak bu yeni yönetimi tanıyacaklardır.

1950 Ocağında Vietnam Demokratik Cumhuriyeti, SSCB Halk Cumhuriyeti tarafından resmi olarak tanındı. Onların yardımı ve desteği Vietnam'ın zaferinde önemli bir etken olacaktır.

1954 Ocağında, sömürgeciler kurtuluş kuvvetlerinin Kuzeydeki saldırısını durdurmak amacıyla Güney Vietnam'da Atlanta askeri harekâtını başlatırlar. Zamanın ABD başkan yardımcısı R. Nixon da bu dönemde Vietnam'a bir gezi yapacaktır. Amerikan basını ABD'nin savaşı "uluslararası hale getirmek" ve Vietnam'ı yeni bir Kore yapmak amacıyla Çinhindi'ndeki yakın bir askeri müdahalesinden söz ediyor. Fakat Amerikan askeri güçlerinin bahsedilen bu tasarısı gerçekleşmemiştir. 7 Mayıs 1954'te Dien Bien Phu'nun düşüşü, 9 yıl süren direniş savaşında Vietnam halkının zaferinin bir göstergesi olarak görülmektedir. 26 Nisan'da Leman gölü kıyılarında beş büyük gücün; SSCB, Çin Halk Cumhuriyeti, İngiltere, Fransa ve Amerika'nın Dışişleri Bakanları ile Vietnam Demokratik Cumhuriyeti, Laos, Kamboç bakanları ve Saygon yönetimi temsilcileri konferansı başladı. Konferans iki aydan fazla sürdü.[284]

Vietnam Demokratik Cumhuriyeti, SSCB ve diğer sosyalist devletlerin yardımıyla, Cenevre'de büyük bir diplomatik zafer kazandı: 20 Temmuzu 21'e bağlayan gece konferans çalışmalarını başarıyla tamamladı. Bu anlaşmayla Vietnam'da ikinci bir sınır çizgisi çizilmişti. Cenevre konferansının deklarasyonunun altıncı bölümü belirtiyordu ki: "Askeri sınır çizgisi geçici bir çizgidir ve hiçbir şekilde politik ya da topraksal bir sınır meydana getirdiği kabul edilemez."[285]

Cenevre Konferansı'nın son oturumunda, Amerikan temsilcileri, ne diğer katılan ülkeleri ne de dünya kamuoyunu hesaba katmadan son deklarasyona katılmayı reddettiler. Birinci savaş sürecinde Amerika'nın Çinhindi Yarımadası'nda Fransa'nın yerini almak istediği görüldü. Böylece 12 Ocak 1950'de o zamanki Dışişleri Bakanı D. Acheson, Çinhindi'nin ABD'nin Uzakdoğu'daki savunma hattının bir parçası olduğunu belirten resmi bir açıklama yaptı. 1950'de Amerika Birleşik Devletleri Paris'e açıkça meydan okuyarak feodal-komprador Bao Dai rejimi ile bir yardım ve ortak savunma anlaşması imzaladı. Daha sonra, pratikte Birleşik Devletler'in Çinhindi'ndeki kurmayı olan bir askeri misyon (M.A.A.G) Saygon'a yerleşti. Bazı iddialara

[284] BAUDANOV, SOTCHEVKO, Mağlup Edilemeyen Vietnam, Ürün Yay. s: 18-19
[285] BAUDANOV, SOTCHEVKO, a.g.e., s: 19

göre Amerikan emperyalistlerinin planı Saygon'da Washington'a karşı yumuşak başlı bir hükümet yaratmak ve ülkenin bölünmüşlüğünü sürdürerek Güney Vietnam'ı Güneydoğu Asya'daki stratejik haberleşmelerin kavşağındaki dayanak noktası yapmaktı.

Cenevre Anlaşması'nın çiğnenmesiyle, Güney Vietnam Amerikan askeri yardımı almaya başladı, gemiler dolusu silah ve cephane; ordunun, polisin, yönetim aracının, propaganda makinesinin örgütlenmesi, Amerikan subay ve uzmanlarının kesin yönetimi altında oldu. 23 Ekim 1950'de kanlı bir terör havası içinde geçen bir referandumdan sonra 26 Ekim'de Ngo Dinh Diem'in adamlarından oluşan bir Ulusal Meclis yaratıldı. Daha sonra bu örgüt tek kelime söylemeden diktatör tarafından hazırlanan anayasayı kabul etti.[286]

1954'ten sonra geçen zaman, Amerikan saldırısının tırmanışına doğrudan doğruya bağlı olarak, Güney Vietnam rejim krizinin derinleşmesine neden oldu. Güney Vietnam halkı Amerikan işgali altında artan sorunlar ve krizlerle iyice bunalmıştı ve güçlü bir devrim dalgasıyla ayaklanmaya başlıyordu. Vietnam halkının mücadelesinin acil amacı, bağımsızlık, demokrasi, barış, tarafsızlık, ülke refahı, ulusal bütünleşmeye doğru ilerlemekti. Bu amaca ulaşmak için siyasi ve askeri güçler meydana getirmek, siyasi ve askeri savaş metotlarını birleştirmek gerekiyordu. Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesinin kuruluşu bu alanda atılmış bir adımdı. Cephe, silahlı halk kuvvetlerinin kurulmasıyla uğraşmış ve 15 Mayıs 1961'de Güney Vietnam yurtseverlerinin mücadelesini yönetmeyi üstüne almıştı. Bu çalışmalar sonucunda 1963 Mayıs'ında Amerikalılar'a ve onların yandaşlarına karşı büyük bir halk ayaklanması patlayacaktı.

Ngo Dinh Diem rejiminin iflası Washington'u çok tedirgin etti. 1961 baharında Birleşik Devletler başkan yardımcısı L. Johnson Saygon'a geldi ve ondan sonra, 8 Şubat 1962'de, Saygon'da , Güney Vietnam'da 14 general, düzinelerce albay ve ABD silahlı kuvvetlerinden oluşan bir Amerikan askeri kumandanlığı kuruldu. Güney Vietnam'da, kitleler, yabancı zalimlere, onların ajanlarına karşı, ülkenin özgürlük ve bütünlüğü için mücadeleye girişmişlerdi.[287]

Geniş çaplı Amerikan askeri etkinlikleri 1964'te başladı; ancak bu etkinlikler, beklenilenden çok daha büyük bir direnişle karşılaştı. Vietnam'daki komünist akım, halk arasıda kök salmış, ulusçu ve ırkçı duyguları kendi yanına çekmeyi başarmıştı. Bu durum, komünist örgütle-

[286] BAUDANOV, SOTCHEVKO, a.g.e., s: 22
[287] BAUDANOV, SOTCHEVKO, a.g.e., s: 36

yicilere ve gerilla birliklerine, çoğu kez Amerikalı danışmaların elinde birer kukladan başka bir şey olmayan düşmanları karşısında sağlam bir üstünlük sağladı. Ne var ki komünistler, Amerikalılar'ın bu geniş çaplı askeri müdahalesine ancak, Sovyetler Birliği'nden sürekli akan yardım sayesinde karşı koyabilmekteydiler.[288]

Amerikan'ın bu savaştaki durumu Amerikan entelektüelleri tarafından hep tartışılıyordu. Yapılan tartışmaların kapsamı Amerikan'ın burayı işgal etmesinin (ki bunun bir işgal olduğunu zaten kabul etmiyorlardı) bir hata olduğu değil, savaşa yapılan aşırı harcama ve taktik hatalarıydı. ABD aydınlarının Vietnam Savaşı'na yaklaşımı yapılan savaş harcamalarının ya da savaşın maliyeti boyutundadır. Chomsky buna Robert McNamara'nın kitabını örnek veriyor. "McNamara, Güney Vietnam'ı 1961'de yahut 1965'te bombalama kararını hiç tartışmıyor. Güney'in bombalanmasının pek maliyeti yoktu. Bu yüzden de tartışmalı değildi, önemsizdi."[289]

Chomsky aydınların bu işgali kabul etmemelerini de şu şekilde anlatıyor: "Amerika'nın Güney Vietnam'a saldırdığı gerçeği, bugüne kadar Amerikan bilim dünyasında, entelektüel hayatında ve hatta sol kesimin çoğunluğunda büyük kabul görmedi. Güney Vietnam'a saldırdığımız gerçeği (1961'de bunun olduğu kesindi) ve Güney Vietnam'ın, savaşın ta sonuna kadar saldırılarımızın hedefi olduğu temel gerçeğini kabullenemeyişimizden daha dramatik bir disiplin örneği ve aydın sınıfın teslimiyetçiliği örneği tahayyül etmek zor."[290]

Chomsky'e göre Amerika bu savaşta da (yaptıkları oldukça açık olmasına rağmen) savaşın sorumluluğunu ya da suçunu başarılı bir propagandayla Vietnam'a yüklemeyi başarmıştı. Amerika yürüttüğü başarılı propaganda çerçevesinde bağımsızlık için sonuna kadar savaşan halkın davranışları üzerinde bir şüphe uyandırmaya çalışmıştı. Çünkü Amerika hayatının en büyük direnişiyle karşılaşmıştı ve bunu anlamakta zorlanıyordu. Onlar savaşı kazanmak için gereğinden oldukça fazla miktarda harcama yapmışlardı. Fakat buna rağmen savaşı kaybetmişlerdi. Amerika bu kaybedişin ezikliğini sürekli taşıyacaktı.

Vietnam Savaşı'yla ilgili Amerikan hükümetinin genellikle taktik hatalarını ele alan değerlendirmeleri çoğu zaman radikal kabul edilmekteydi. Politikaları hazırlayanlar tarafından kabul görmeleri, aynı zamanda Amerikan politik sisteminin işleyişinin göstergesi olarak

[288] McNEILL William H., Dünya Tarihi, İmge Yay., Ankara, 1994, s: 582
[289] CHOMSKY, Soğuk Savaş ve Üniversite, Kızılelma Yay., 1998, s: 199
[290] CHOMSKY, a.g.e., s: 198

görülmektedir. Ne de olsa sistemin kendi hatalarını kabul etme kapasitesi bulunmaktadır. Ancak, bu Chomsky'nin görüşüne çok uzaktır: "Ben ABD'li planlamacıları hiçbir zaman Vietnam'daki hatalar yüzünden eleştirmedim. Benim eleştirim her zaman yapmayı hedefledikleri ve büyük ölçüde de başardıkları şeylere yönelikti... bizim ideolojik sistemimizde birinin çıkıp hatalardan başka bir şeyi eleştirebilmesini algılamak olanaksızdır."[291]

Latin Amerika

Ünlü yazar Eduardo Galeano'nun şu sözleri Latin Amerika'nın tarihini kısaca anlatıyor. "Hep kazananlarla kaybedenler. Bizim bugün Latin Amerika diye adlandırılan toprağımız, kendini hep kaybetmeye adamış durumda. Rönesans Avrupalıları'nın dişlerini boğazımıza geçirmek üzere okyanusa atıldıkları uzak çağlardan beri böyle bu."[292]

Chomsky'nin Latin Amerika hakkındaki görüşleri de Amerika'nın bir şekilde baskı altında tuttuğu bu ülkeler çerçevesinde şekilleniyor. Nikaragua, El Salvador, Guatemala, Küba, Kolombiya onun kullandığı Latin Amerika örneklerinden sadece bir kaçı.

Chomsky 1980'de El Salvador ve Guatemala'da devlet ve diğer güvenlik güçleri tarafından katliamlar yapıldığını şu şekilde ortaya koymaktadır: "...buralarda sivil halka saldıran başlıca terörist güç bizzat ordu ile devletin diğer güvenlik güçleridir. El Salvador'da, Başpiskopos Riveray Damas'ın harekâtlara hız verilmesinden hemen sonra 1980 Ekimi'nde 'savunmasız sivil halka karşı bir yok etme, soykırım savaşı' diye betimlediği saldırılarda onbinlerce insan katledildi. 'Halkı ezmekten, El Salvador oligarşisinin çıkarını savunmaktan başka bir şey bilmeyen' silahlı güçlere yardım göndermemesi için Başkan Carter'a boşuna yalvaran Başpiskopos Oscar Romero'nun suikaste kurban gitmeden hemen önce uyardığı gibi, bu devlet terörü uygulaması 'kendi temel insan haklarını savunmanın savaşını veren halkın örgütlerini ortadan kaldırmayı' amaçladı. Halka yönelik saldırılardaki yabanıllığın iyiden iyiye katmerlendiği Reagan yönetimi sırasında bu hedeflere büyük oranda ulaşıldı. (...) ardında 'sakat kalmış, boğazı kesilmiş, parçalanmış, boğazlanmış ya da işkencenin (...) tecavüzün izini taşır' kurbanlar bırakmak yoluyla sindirmeye yönelik hükümet stratejisinin hedefi 'sivil nüfusa gözdağı vermek, baskı yapmak' (yani, ABD yasalarında resmen tanımlandığı biçimiyle terörizm)

[291] BARSKY, a.g.e., s: 198
[292] GALEANO Eduardo, Latin Amerikanın Kesik Damarları, Alan Yay., İst. s: 7

olduğundan, yalnızca öldürmek yeterli değildir. (...) Aynı yıllarda, yine Birleşik Devletler ile onun paralı asker devletlerince başından sonuna desteklenen daha geniş çaplı bir kıyım bu kez Guatemala'da gerçekleşti. Terör bu ülkede de Esquipulas II Barış Anlaşması'nın ardından, demokrasiye, toplumsal düzeltime, insan haklarını korumaya yönelik olarak uzlaşmalarda karara bağlanmış adımların önünü almak üzere tırmanışa geçti. El Salvador'da olduğu gibi, bu gelişmelerde açıkça görmezden gelindi; dönemin biçilmiş ödevi, dikkatleri Nikaragua'ya çekmek, ABD yanaşması devletlerde olağan uygulama durumuna gelen, kötüye kullanımları azıcık da Nikaragua yeltenecek olursa yaygarayı basmaktı. Amaç Nikaragua'yı 'Orta Amerika kalıbı'na döndürmek, El Salvador ile Guatemala'nın yerine getirdiği 'bölgesel örgütlere' uymasını sağlama almak olduğundan, yanaşma devletlerdeki terör, katillere yardım akışını tehlikeye düşürecek denli apaçık duruma gelmediği sürece üzerinde durmaya bile değmez."[293]

Ortadoğu

Ortadoğu yüzyıllarca Batılı emperyalistlerin sömürü cennetiydi. Coğrafi keşiflerle başlayan, sanayi devrimiyle devam eden sömürgecilik için Ortadoğu (ve Asya) vazgeçilmez bir yerdi. Önce İngiltere gibi Avrupa ülkelerinin daha sonra da, özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Amerika'nın sömürü hedefi oldu. Doğu'nun zenginlikleri sanayileşmiş Batı'nın ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikteydi.

Chomsky Ortadoğu'nun Amerikan sömürüsü hedefi haline gelmesini şu şekilde anlatıyor: "2. Dünya Savaşı'ndan itibaren ABD ezici bir üstünlükle dünyanın egemen gücü haline dönüştü ve hemen ardından açık açık Ortadoğu'nun enerji kaynaklarını ele geçirmeye yöneldi. -Bu konuda bir tartışma yoktu. Fransa nezaket kuralları hiçe sayılarak devreden çıkartıldı. İngiltere gönülsüzce, bir Dışişleri Bakanlığı.görevlisinin hüzünle ifade ettiği biçimiyle "küçük ortak" rolünü kabul etti ve rolü zaman içinde normal güç ilişkilerinin sonucu olarak tedrici bir şekilde gerilemektedir. Artık İngiltere ABD'nin bir tür saldırı köpeği haline gelmiştir- dünya işlerinde önemli ancak ikincil bir rol."[294]

Ortadoğu gerek kapitalist dünya ekonomisi ve gerekse emperyalist dünya egemenliği bakımından son derece kritik iktisadi ve politik özellikler taşıyan, tam da bu nedenle ABD emperyalizmi tarafından açıkça "yaşamsal çıkar alanı" ilan edilmişti.

---

[293] CHOMSKY, Terörizm Efsanesi, Ayraç Yay., Ankara, 1999, s: 22-23
[294] CHOMSKY, Amerikan Müdahaleciliği, a.g.e., s: 156

2. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayan "soğuk savaş" döneminde dünya üç kutba bölünmüştü. 1. dünya, Amerika öncülüğündeki kapitalist ülkeleri, 2. dünya, Sovyetler gibi komünist ülkeleri ve 3. dünya ise bunların dışında kalan ülkeleri temsil ediyordu. Bunlar da genellikle Ortadoğu ve Asya ülkeleriydi. Amerika özellikle bu 3. dünya ülkelerini kontrolü altına almak istiyordu fakat bunun önünde bazı engeller vardı. Bunlardan ilki Sovyetlerdi. Sovyetler Amerika'nın emperyalist sisteminin önündeki en büyük engeldi. 1980'lerden sonra bu engel de ortadan kalkacaktır. Sosyalist rejimi oturtamayan Sovyetler ekonomik sorunların da artmasıyla yavaş yavaş zayıflayacak ve 80'lerden sonra artık Amerika için bir engel niteliği taşımayacaktır.

Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa'daki çöküşten sonra, uluslararası ilişkilerde ortaya çıkan duruma yeni bir biçim verme ihtiyacı çerçevesinde, kapitalist dünya içinde "yeni dünya düzeni" tartışmaları başlayacaktı. ABD ve Sovyetler Birliği arasındaki politik ve askeri rekabette somutlaşan Doğu-Batı kutuplaşması artık geride kalmıştı.

Chomsky Batı'nın temel ilkesini ve bu ilke etrafında şekillenen politikaları şu şekilde açıklıyor: "ABD, İngiltere'nin kurduğu yapıyı devraldı. Temel ilke varlığını sürdürdü. Temel ilke Batı'nın (bu öncelikle ABD demektir) bu bölgede olup bitenleri kontrol etmesi demektir. Ayrıca, bölgenin zenginliğinin ABD ve İngiltere'ye akması anlamına gelir: Bu iki ülkenin enerji şirketleri yatırımcıları, tekrar dolaşıma giren petro-dolarlara büyük ölçüde bağımlı olan ABD hazinesi, ihracatçıların, inşaat firmaları vs. Esas nokta budur. Kârların Batı'ya akması ve iktidarın, başta Washington olmak üzere, mümkün olduğu kadar Batı'da kalması gerekir. Bu temel ilkedir. Bu her çeşit sorunun yaratılmasının "haklı" gerekçesidir. Sorunlardan birisi, bölge halkının geri kalmış ve eğitimsiz oluşu ve bu düzenlemelerin mantığını ya da temeldeki haklılığını hiçbir zaman anlayamamış olmasıdır. Batılılar bölgedeki insanların kafasına, bölgedeki zenginliğin oradaki yoksul ve acı çeken halka değil de, bir şekilde Batı'ya akması gerektiğini sokamamaktır. Ve basit ve aşikâr ilkelerin onlar tarafından anlaşılmasını sağlamak sürekli olarak kuvvet gerektirmektedir. Geri kalmış halklarla sürekli yaşanan bir sorun."[295]

Müttefiki Irak'ın kendisine tanınan hakları çiğneyip Kuveyt'i işgali Amerika için yeterli bir bahane olacaktı. Bu olayla ABD önderliğindeki emperyalist güçler, Ortadoğu'yu fiilen işgal ve abluka altına alacaktı. Bu olaylar zinciri, tüm dünyada "Körfez krizi" olarak isimlendiriliyor.

---

[295] CHOMSKY, a.g.e., s:156

Irak'ın ortak emperyalist çıkarlara zarar veren girişimlerini gemlemek, petrol kaynaklarını güvence ve denetim altına almak, bölgedeki tüm gerici rejimleri, krallıkları ve emirlikleri desteklemek ve yaşatmak, emperyalizmin bölgedeki ileri karakolu İsrail'i her yolla besleyip güçlendirmek, tüm bu amaçlara da hizmet etmek üzere Irak'ın Kuveyt'i işgalini bahane ederek Ortadoğu'yu dört koldan askeri ablukaya almak, bazı Arap ülkelerini fiilen işgal etmek vb., tüm bunlar emperyalistlerin üzerinde görüş ve çıkar birliği içinde oldukları konulardı.[296]

Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez Krizi patlak verdiğinde, emperyalist dünyada durum kabaca buydu. Emperyalist dünyadaki kısmi üstünlüğünü gitgide daha çok bir askeri süper devlet oluşuna borçlu olan ABD, fırsatı kaçırmadı. Körfez Krizi'ni bölgesel amaçları yanında, belki de ondan da çok, sarsılan liderliğini yeniden kabul ettirmek, hâlâ emperyalist dünyanın ortak çıkarlarına bekçilik yapabilecek yegane güç olduğunu kanıtlamak için bir fırsat olarak değerlendirdi. Henry Kissinger, "Konunun petrol değil soğuk savaş sonrası dünya istikrarı" ve ABD'nin buna ilişkin "rolü" olduğunu söylerken ötekiler yanında bu amacıda tanımlamış oluyordu. Sonraki günlerde Kongre önünde yaptığı önemli konuşmada Dışişleri Bakanı James Baker da, ABD'nin Ortadoğu'ya askeri müdahalesinin genel plandaki amaçlarından birini aşağı yukarı aynı şekilde tanımlamaktaydı.[297]

Chomsky'nin de belirttiği ana hedef Batı'nın zenginliklerinin doğuya akmasıydı. Bunu gerçekleştirmek için eğer şiddet gerekiyorsa bunu fazlasıyla yapacaktı. Daha önceki bölümlerde de belirttiğimiz ve Chomsky'nin de üzerinde durduğu gibi şiddet, "halkları denetim altına almak" için Amerika'nın bolca kullandığı bir yöntemdi. Bunu Irak'ta da sürdürecekti.

Chomsky'nin kullandığı bir örnek bu durumun Amerikan yönetimi tarafından nasıl kabul edildiğini gösterir: "Birkaç yıl önce ulusal televizyonda Albright'a, yarım milyon Iraklı çocuğu öldürmüş olduğu gerçeği karşısında kendisini nasıl hissettiği sorulduğunda Albright olgusal suçlamayı inkar etmedi. "Yüksek bir bedel" olduğunu kabul etti ve şöyle dedi: "Buna değdiğini düşünüyoruz." Tartışma bu şekilde kapandı. Bu önemli bir olgudur ve tepkiyi görmek son derece aydınla-

[296] Dünyada Yeni Düzen ve Ortadoğu, Eksen Yay., İstanbul, 1991, s: 20
[297] A.g.e., s: 19

tıcıdır. Yorum ona, tepkiyse bize aittir. Tepkiye bakarak kendimiz hakkında bir şeyler öğreniyoruz."[298]

İran, İsrail, Suudi Arabistan, Afganistan gibi ülkeler de Amerika'nın Ortadoğu'daki politikalarının diğer hedef noktalarından birkaçıdır. Özellikle Irak Washington'un politikalarının ortaya konulması açısından önemli bir örnek teşkil ediyor. Fakat bizim burada vereceğimiz iki örnekten biri İsrail-Filistin sorunu, diğeri ise güncel olması ve bir farklılık teşkil etmesi nedeniyle Afganistan olacaktır. Irak çok daha derinlemesine incelenmesi gereken geniş bir konudur.

İsrail-Filistin

İsrail-Filistin sorununun geçmişi yani Yahudilerin Filistin'e yerleşmeleri oldukça eskilere dayanıyor. 1881'de Rus Çarı Aleksandr'ın öldürülmesi Yahudiler için bir dönüm noktasıdır. Bu olay üzerine Rus otoriteleri Yahudilere büyük şiddet uyguladılar. Rusya'da gerçekleştirilen katliamlar üzerine birçok Yahudi göç etti. Bu göçmenlerden bir kısmı Amerika ve Avrupa'ya yönelirken yaklaşık üç bin Yahudi de Filistin'e yerleşti. 1882 yılında, Caffa yakınlarında Rishon-Lezion adı verilen bir koloni oluşturdular. Aynı yıl Rusya'da Chibbaht Zion (Siyon Sevgisi) adı verilen bir hareket ortaya çıktı. Bu hareket temel hedef olarak Filistin'e yerleşme ve İbranice'yi diriltme fikrini ortaya attı. Bu hareket 1890'da Filistin ve Suriye'deki Yahudi Ziraatçı ve Esnafı Destekleme Derneği adıyla resmen tanındı. Bu örgüt Yahudi vatanı fikrini ilk formüle eden Leon Pinsker'in önderliğindeydi. Bu aynı zamanda politik siyonizmin de doğmasıydı. Filistin'e göç dinamiğinin arka planındaysa Batılı büyük Yahudi burjuvazisinin karmaşık çıkarları bulunuyordu.[299] Kısacası Yahudi Devleti hayalinin birleştiği yer Filistin'di ve burası dünyanın çeşitli yerlerine dağılmış Yahudilerin hedefi olacaktı. Özellikle de 2. Dünya Savaşı'ndan sonra Hitler'in katliamlarından kurtulabilen Yahudiler için.

1947'de, bir yandan (Filistin'i 1. Dünya Savaşı'ndan beri yönetmiş olan) Büyük Britanya'ya ve bir yandan da, İslam fetihlerinden beri Filistin'de yaşayan Araplar'a yöneltilmiş bir silahlı eylem sonucunda, İsrail Yahudi devleti kuruldu. Yahudiler, 2. Dünya Savaşı sırasında Hitler'in Avrupa'daki Yahudi topluluklarını yok etmek için gösterdiği çabanın tutuşturduğu ulusçu ve dinsel duygularla harekete geçmişlerdi. Milyonlarca Yahudi, Avrupa'daki yurtlarından sökülüp atılmış,

[298] CHOMSKY, Amerikan Müdahaleciliği, a.g.e., s: 145
[299] Suat PARLAR, Ortadoğu, Vaadedilmiş Topraklar, Bibliotek Yay., İst. 1997 s: 302

Nazilerin çalışmalarına gerek duymadığı milyonlarca Yahudi de, özel olarak yapılmış gaz odalarında öldürülmüştü. Bazı kaynaklara göre kadın, erkek, çoluk çocuk en az altı milyon Yahudi, Naziler tarafından yok edilmişti. Bu kıyımdan kurtulanlara, Avrupa'da eski yaşamlarına yeniden başlamak güç gelecekti. Bu nedenle, çok sayıda Avrupalı Yahudi, baskı altındaki bir azınlık olmaktan kurtulmanın tek yolunun, Yahudi dininin biçimlendirdiği Filistin'e, Kutsal Ülke'ye göçmek olduğu sonucuna vardı. Ancak Filistin'de bir Yahudi çoğunluğunun sağlanması ve bir Yahudi Devleti'nin kurulması, burada yaşamakta olan Arapların büyük çapta yerlerinden edilmelerini gerektirmekteydi. Yahudilerin işe girişip kuvvet yoluyla İsrail'i kurmaları, Filistin'de yaşayan Araplar kadar komşu Arap ülkelerinde de, derin bir kırgınlık yarattı... Bu nedenle, Birleşmiş Milletler 1947'de Filistin'in Araplar ile Yahudiler arasında bölüştürülmesi gerektiği yolunda bir karar aldığı zaman bile, hiçbir Arap hükümeti İsrail'in varlığını kabul etmeye hazır değildi. Bir Birleşik Arap Cumhuriyeti yaratarak Araplar'ın bölgedeki konumunu güçlendirme yolundaki çabalar pek başarılı olmadı. Suriye ve Mısır 1958'de birleştiler; ama öteki Arap devletleri buna yanaşmadılar ve Suriye 1961'de birlikten ayrıldı. Yoksulluğun ve teknik alandaki geriliğin yanı sıra parti çatışmaları ve bölgesel rekabetler, Arap ülkelerini etkilemeye devam etti. Fakat bu tür eksiklikler, Araplar arasında, hem İsrail'de hem de birçok Arap ülkesinde o güne kadar göze çarpmayan azınlıklar olarak yaşayagelmiş Yahudiler'e karşı bir nefretin körüklenmesine yardımcı oldu. Bunun sonucu, İslam dünyasından İsrail'e yeni bir Yahudi göçü dalgasının gelmesi ve İsrail'i başlangıçta olduğundan daha karışık Avrupa tipi bir toplum durumuna sokması oldu.[300]

Ortadoğu'da güçlükle sağlanabilen barış, İsrail ile komşu Arap ülkeleri arasında 1948-1949'da, 1956'da ve 1967'de patlak veren üç savaşla darmadağın oldu. Her üç savaşta da, Yahudiler Arapları yendiler. 1967'de savaşı kazanan İsrail orduları, Yahudiler'in denetimi altındaki toprakları Süveyş Kanalı'na ve Jeria Irmağı'na kadar genişlettiler, daha önce Arap ve İsrail bölgelerine ayrılmış olan Kudüs kentinin tümünü ele geçirdiler.

Amerika Ortadoğu'daki hedeflerini gerçekleştirmek için o topraklar üzerinde kendine bir yanaşma devlet aramaktaydı, İsrail özellikle Müslüman olmadığı ve Araplarla savaşta olduğu için buna gayet uygun bir devletti. Bu amaçla ABD İsrail'e özellikle askeri açıdan

[300] William, McNEILL, Dünya Tarihi, İmge Yay., Ankara, 1994, s: 582-583

büyük destek vermekteydi ve buradaki savaşın çözülmesini çıkarlarına uygun olmadığı için istemiyordu.

Chomsky ABD ile İsrail arasındaki bu çıkar yakınlaşmasını şu şekilde açıklıyor: "1958'den itibaren, CIA Arap milliyetçiliğine karşı mücadele etmenin yolunu "Ortadoğu'da geriye kalan tek güvenilir Batı yanlısı güç olarak İsrail'i desteklemek olarak saptadı." Buna göre, İsrail ABD gücünün başlıca üssü haline gelebilirdi. O zaman bu önerilmiş, ama henüz uygulanmamıştı. 1967'den sonra uygulandı. 1967'de, İsrail ABD'ye büyük bir hizmet sundu - yani Nasır'ı, virüsü yok etti. Ve aynı zamanda Arap ordularını darmadağın etti ve ABD'nin tek yükselen güç olmasını sağladı. Ve bu noktada, aslında üç ayaklı bir ittifak kuruldu. İsrail, İran ve Suudi Arabistan."[301]

Chomsky'e göre ABD bu bölgede özellikle 1971'den itibaren, İsrail-Filistin sorununun müzakerelere dayalı diplomatik çözümünü engelleme konusunda, uluslararası arenada neredeyse tek başınaydı: "Barış süreci" bu gelişmelerin kaydıydı. Kasım 1967'de BM Güvenlik Konseyi ABD inisiyatifi altında "barış karşılığı toprak" üzerine 242 No'lu kararı kabul edilmişti. ABD ve diğer imzacılar tarafından açıkça anlaşıldığı haliyle, BM 242 Filistinliler'e hiçbir şey sunmadan, çok küçük ve karşılıklı ayarlamalarla Haziran 1967 öncesi sınırlar üzerinde tam bir barış anlaşması için çağrı yapılıyordu. Şubat 1971'de Mısır başkanı Sedat resmi ABD pozisyonunu kabul edince, Washington ABD ve İsrail'in belirleyeceği şekilde, BM 242'yi İsrail'in kısmi çekilmesi anlamına gelecek biçimde değiştirmişti. Tek yanlı olarak yapılan bu değişiklik şimdi "toprak karşılığında barış" olarak adlandırılan şeydi.

Chomsky'e göre ABD-İsrail işbirliği bölgedeki katliamların ortaklaşa yapılması gibi bir anlam taşıyordu. ABD İsrail'in Filistinliler'e karşı gerçekleştirdiği hiçbir terör eylemine ya da katliamına karşı çıkmıyor hatta bunları destekliyordu. 1980'lerin terörizm endüstrisinin anayurdu artık İsrail'di. Fakat Amerika'nın bakış açısı çok farklıydı. Onlara göre kendi temel haklarının savaşımını veren Filistinliler İsrail'in birliğini parçalamak isteyen teröristlerdi. Amerika kendisini terörizmle mücadeleye adayan bir ülke olarak Filistinliler'in terör eylemlerinden vazgeçmesini istiyordu.

Chomsky'nin bir Yahudi olmasına rağmen başından beri İsrail'in politikalarını kıyasıya eleştirmesi anti-siyonizm olarak algılanacaktır. Onun İsrail'e yönelttiği eleştirileri diğer terör ülkelerine yönelttikle-

[301] CHOMSKY, Amerikan Müdahaleciliği, a.g.e., s: 158

rinden pek farklı değildir. Tam da bu yüzden anti-Siyonist olarak damgalanır. Chomsky'nin Yahudi sorununa bakışı İsrail'de yaşayan pek çok Yahudi'den farklıydı. O Filistin'de iki uluslu bir devlet kurulmasından yanaydı.

Chomsky, 1947-1948'de Filistin'de bir İsrail devletinin kuruluşuna, Yişuv'un sosyalist kurumlarının ve Filistin'in olası iki uluslu karakterinin devlet sistemi uğruna feda edilebileceği endişesiyle karşı çıkmıştı. İsrail'de bulunduğu sırada, Yahudi olmayanların marjinalleştirildiğine, "çok kötü muamele gördüğüne ve hor görülerek yıldırıldığına" tanık oldu ve bu çifte standart üzerine edindiği kişisel tecrübe, onun bir din devletinin nitelikleri konusundaki kuşkularını haklı çıkardı.

Chomsky belirli bir grubun yalnızca geçmişi nedeniyle saldırgan davranmaya doğuştan hakkı olduğu varsayımını inatla reddediyordu: "İsrailliler kendileri zulüm gördükleri için Filistinliler'e karşı kaba kuvvet kullanma hakkına sahip değildirler." Chomsky'nin desteklediği görüşler geleneksel sol iki uluslu programla tutarlıydı ve İsrail sorununu uzun dönemde çözmeye yönelikti.

Chomsky iki uluslu bir devlet derken eski Filistin'den söz etmekte ve böylelikle 1948 öncesinde, Filistin'de Araplar ile Yahudiler'in eşit katılımını öngören bir sosyalist devlet kurulması planlarına gönderme yapmaktadır. O zamanki Siyonist gruplar tarafından desteklenen bu planlar gerçekleşseydi, Ortadoğu'da ve İsrail'de yaşanan şiddet büyük ölçüde engellenmiş olacaktı.

Afganistan

11 Eylül 2001'de dört yolcu uçağının ABD'nin çeşitli yerlerine düzenlediği saldırı dünya kamuoyunda büyük şok yaratmıştı. Bu dört uçaktan ikisi dünya ekonomik düzeninin simgesi olarak görülen Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine, diğer iki uçaktan biri dünya askeri düzeninin merkezi ABD Savunma Bakanlığı Pentagon'a, hedefi bilinmeyen bir diğeriyse Pennsylvania'da boş bir araziye düştü.

Sosyalizmin çözülmesinin ardından on yıldır dünyada tek süper güç olarak kalan ABD'nin kendi topraklarında vurulması, milyarlarca dolarlık savunma harcamalarının işe yaramayabileceğini ortaya koyarken, dünyanın bundan sonraki şekillenmesi üzerine tartışmaların başlamasına neden oldu.

Chomsky'ye göre 11 Eylül katliamı, boyutları ve nitelikleri bakımından değil de, hedefleri bakımından dünya tarihinde pek benzeri olmayan bir olaydı. Çünkü ABD, 1812 Savaşı'ndan beri kendi toprak-

larında ilk kez saldırıya uğruyordu. Amerika son birkaç yüzyıl içinde pek çok yere müdahalede bulunmuş ve milyonlarca insanı öldürmüştü fakat ilk kez silahlar kendisine yönelmişti.

Chomsky'e göre Amerikalılar'ın 11 Eylül terörüne olan ilk tepkileri -kışkırtılan tepkisi- şok, dehşet, öfke ve intikamdı. Failler hemen bulunup cezalandırılmalıydı. 11 Eylül olayı Amerikan toplumunda Vietnam yenilgisinden beri hiç görülmemiş oranda savaş taraftarlığının keskin bir yükselişine neden olmuştu.

Tarihin en büyük terörist saldırısı olarak nitelenen bu olayın ilk şüphelileri Japon Kızıl Ordusu (saldırıyı üstlenmişti), Usame Bin Ladin, Filistin (Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi adlı örgütler) ve Afganistan'daki Taliban'dı. Ancak Filistin Halk Kurtuluş Cephesi ve Filistin Demokratik Kurtuluş Cephesi adlı örgütlerle Taliban bu iddiaları yalanladı. Fransız AFP ajansı, geçtiği bir haberde, saldırıların, aşırı solcu Kızıl Ordu örgütü tarafından üstlenildiğini duyurdu. Kızıl Ordu adına konuşan kişi, II. Dünya Savaşı sırasında ABD'nin attığı atom bombalarıyla Hiroşima ve Nagasaki'de ölenlerin intikamının 56 yıl sonra alındığını savundu ancak istihbarat kaynakları, örgüt olarak tamamen dağıtılan ve liderleri kalmayan Kızıl Ordu'nun böyle bir eylemi gerçekleştirmesinin mümkün olmadığı görüşündeydi.

Bu saldırıların Amerika'nın içinden gerçekleştirildiği ya da desteklendiği görüşleri de vardı. Tıpkı Nisan 1995'te Oklahoma'daki Federal Yönetim binasına yapılan saldırı gibi. 186 kişinin öldüğü bombalı saldırının faili Amerikalı Timothy Mc Veigh'di ve yakalanıp idam edilmişti.

ABD kendi topraklarında yaşadığı bu saldırıya karşı hemen harekete geçti. Yapılacak ilk iş faillerin ve onlara yardımcı olanların bulunup cezalandırılmasıydı. Başlangıçta şüpheli olarak görülenlerin bir kısmı aklanmıştı ve geriye en güçlü şüpheli olarak Usame Bin Ladin ve örgütü El Kaide kalmıştı. Amerika pek verimli geçmeyen istihbarat çalışmalarının ardından Usame Bin Ladin'i kesin fail olarak belirledi. Usame Bin Ladin o sıralarda Taliban'la birlikte Afganistan'da bulunmaktaydı. Amerika Taliban'a bir ültimatom vererek Usame Bin Ladin'i teslim etmesini istedi. Fakat Taliban, Amerika'nın bu olayın sorumlusu olarak kabul ettiği Bin Ladin'i ancak yeterli kanıtın verilmesi karşılığında teslim edeceğini açıkladı. Chomsky'e göre bu aşamadan sonra Amerika'nın önünde iki seçenek bulunuyordu. Dün-

yanın bundan sonraki şekillenmesi ya insanı merkezine alan bir yol izleyecek ya da daha önceki şiddet yöntemi daha da yoğunlaştırılacaktı.

Chomsky'e göre medya bu süreçte şiddete şiddetle karşılık vermekten ve öç almaktan bahsedip duruyordu. Kanunlara başvurma seçeneğinden hiç kimse bahsetmiyordu. Yine şiddetin tamamen masum insanların ölümüne yol açacağından da hiç bahsedilmiyordu. Tabii medya bu saldırıların altında yatan nedeni de hiç düşünmemiş ve araştırmamıştı. Bu nedenin ileride de aynı katliamlara yol açabileceği göz ardı edilmişti.

Chomsky göre ABD'nin 11 Eylül'deki terör olaylarından sorumlu tutuğu Bin Ladin ve örgüt ağı ABD ve müttefikleri tarafından kuruldu, çıkarlarına hizmet ettiği sürece de desteklendi.(115) Peki ne olmuştu da Bin Ladin ve örgütü El Kaide, kurucuları Amerika'ya karşı dönmüşlerdi. Chomsky bunu da şu şekilde açıklıyor: "Bin Ladin, Afganistan'da Ruslar'a azami zarar vermeyi amaçlayan CIA ve Pakistan'ın desteklediği aşırı kişilerden biriydi. Sonuç, 'ılımlı bir rejim yıkılıp, fanatik bir rejimin yaratılması' oldu. Bin Ladin ve Afganileri'nin 1990'da ABD aleyhine dönmeleri, ABD'nin Suudi Arabistan'da sürekli üs kurmasıyla oldu. Suudi Arabistan'ın mukaddes yerlerin koruyucusu olmak gibi özel statüsünden dolayı bu olay Rusların Afganistan'ı işgalinden çok daha önemliydi."[302]

Amerikalı ya da daha geniş anlamda Batılı entelektüeller bu olayın nedenlerini Chomsky'den farklı olarak küreselleşme ve ilerlemeye duyulan nefret olarak tanımlıyorlardı. Onlara göre seçilen hedefler de bunu gösteriyordu.

Chomsky gösterilen bu nedenleri eleştiriyor ve şöyle diyordu: "Batılı entelektüeller işin kolayına kaçıyor, birtakım 'derin sebeplerden' bahsediyorlar; örneğin Batı değerlerine ve ilerlemeye karşı duyulan nefretten. Bunlardan bahsedilmesi, Bin Ladin'in örgüt ağının nasıl ortaya çıktığıyla ve bölge halkını öfke, korku ve umutsuzluk içinde bırakan uygulamalarla ilgili soru sorulmasını önlemek için uygun bir yoldur ve radikal İslamcı terörist hücre merkezlerinin oluşabileceği bir alan sağlar."[303]

Chomsky bir diğer neden olarak üzerinde çokça durulan küreselleşme şıkkını da şu şekilde eliyor: "Bin Ladin'in örgüt ağı küreselleşmeden ve kültürel hegemonyadan çok, Ortadoğu'nun yoksul ve ezilen halkıyla ilgileniyor. Bölgedeki rüşvetçi, baskıcı ve 'İslam karşıtı'

---

[302] Chomsky ile Söyleşi, Amerika'ya Terörist Saldırılar, flag.blackened.net
[303] Noam CHOMSKY, 11 Eylül, Om Yay., İstanbul 2002, s: 64

rejimlere ve bunların destekçilerine karşı dinsel bir savaş açtılar; tıpkı 1980'lerde Ruslar'a karşı yaptıkları gibi."[304]

Amerika başından itibaren Bin Ladin'i suçlu bulan kanıtları açıklamaktan dikkatle kaçındı. Bu kanıtları Amerika'ya destek veren birkaç ülkeden başka kimse tam olarak bilmiyordu, fakat geçerli bir kanaat bu kanıtların pek de açıklayıcı ya da yeterli olmadığıydı.

Chomsky bu konuya şu şekilde değiniyor: "ABD'nin Tony Blair aracılığıyla sunduğu kanıtların ne kadar zayıf olduğuna oldukça şaşırdım. Tarihteki en geniş uluslararası soruşturma çabasında, 11 Eylül saldırılarıyla Bin Ladin arasında -benim kaynaklar olmadan kendi kendime spekülle ettiğimden bile- çok az bağlantı bulunabildi. Bu durum, pek çok uzmanın tahminini destekler nitelikte: Yani saldırganlar, merkezi olmayan bir 'ağ'a mensup; muhtemelen aralarında son derece sınırlı bir iletişim var ve bu 'ağ'a nüfuz etmek çok zor. Taliban karşısındaki suçlamaların, fiili bir gerçekliği yok: Eğer, şüphelenilen teröristleri barındırmak, bombalamayı gerektiren bir suçsa, ABD de dahil olmak üzere, dünyanın büyük bir bölümüne derhal harekât başlatılmalı. Bu yoruma bile gerek olmayacak derecede açıktır. Ayrıca, biz Taliban'ın müzakere ve Bin Ladin'in teslim edilmesi tekliflerinin ciddi olup olmadığını bilmiyoruz, çünkü Batı dünyası, geleneksel bir tutumla bombalamayı tercih ederek bu teklifleri çok basit bir şekilde gözardı etti."

Amerika elinde çok az delil olduğu iddia edilmesine rağmen Afganistan'a müdahalede bulunacağını açıkladı. Başkan Bush bunu başlangıçta bir 'Haçlı Seferi' olarak nitelendirmişti. Chomsky'e göre bunun bir hata olduğunu çok kısa zamanda, aldığı uyarılar sonucu anlayacaktı. Eğer Ortadoğu'da kendine destek bulmak istiyorsa bunu kullanmamalıydı. Bush bunun yerine (Amerikan tarihinin pek çok zamanında olduğu gibi) 'terörizmle savaş' kavramını kullanmaya başladı. Bu savaşın amacının da 'sonsuz adalet' olduğu açıklandı fakat bu da tıpkı haçlı seferleri gibi yanlış bir terim olarak belirlendi ve 'özgürlüğü korumak' olarak değiştirildi.

Chomsky "teröre karşı savaş" konusunda MIT'te yaptığı bir konuşmasında şunları belirtir: "Bu konuşma için iki ön kabul varsayacağım: Bunlardan ilki, 11 Eylül olaylarının tüyler ürpertici bir vahşet olduğunun ve muhtemelen tarihteki suçlar içerisinde -savaş hariç- insan bedeli olarak en yıkıcı olduğu gerçeğini kabulüdür. İkinci ön kabul ise hedefler konusunda. Hedefimizin, bize ya da başkalarına

[304] CHOMSKY, a.g.e., s: 27

karşı işlensin bu tarz suçları azaltmakla ilgilenmek olduğu gerçeğinin kabul ediyorum."[305]

Chomsky Amerika'nın asıl amacını şu şekilde açıklıyor: "ABD hükümeti ülke içindeki güç merkezlerinin iradesini temsil ediyor. ABD hükümeti eline geçen bu fırsatla planlarını gerçekleştirmeye çalışacak. Yani: Askeri projeleri hayata geçirmek; sosyal demokratik programları baltalamak; 'küreselleşmenin' olumsuz etkilerine karşı olanları, çevrecileri, sağlık sigortası meseleleriyle ilgilenenleri vs. susturmak; sadece küçük bir azınlığın zenginleşmesini sağlamak ve de toplumu tartışmaların ve protestoların çıkmasını önleyecek şekilde düzenlemek istiyorlar."[306]

Amerikan Başkanı Bush 7 Ekim 2001'de Afganistan harekatını başlattı. Herkes artık harekatın ne kadar süreceğini, nelere yol açacağını ve nasıl sonuçlanacağını tartışıyordu. Birçok kişi Amerika'nın da tıpkı Rusya gibi Afganistan'daki gerillalara karşı giriştiği savaşta oldukça zorlanacağını tahmin ediyordu. Bu tahmin pek de doğru çıkmadı çünkü artık Taliban'ı destekleyen bir Amerika yoktu ve örgüt yıllardır Kuzey İttifakı ile yaşadığı çatışmalar yüzünden oldukça zayıflamıştı.

Chomsky bu tahmin hakkındaki düşüncesini şu şekilde ifade ediyor: "Bir ABD harekâtı, 1980'li yıllarda başarısız olan Rus istilasıyla karıştırılmamalı. Ruslar'ın karşısında, CIA ve yandaşları tarafından eğitilmiş, ağır silahlarla donatılmış, yaklaşık 100 bin kişilik örgütlü ve eğitimli bir ordu vardı. ABD ise, 20 yıl süren vahşet tarafından sanal olarak yok edilmiş bir ülkenin, başlarına gelenler konusunda hiçbir şekilde sorumluluk hissetmeyeceğimiz ayaktakımı denebilecek gücünü bulabilecek karşısında."

Afganistan'a müdahale gerekçeleri "terörle mücadele" ve Taliban'ın insanlık dışı yönetimine son vermek olarak açıklanmıştı. Oysa ABD ve müttefiklerinin "kanıtları"nın inandırıcı olmadığı ilk aşamada birçok kişi tarafından kabul görürken, müdahalenin kendisinin şiddetli bir terör anlamı taşıdığı da belirtilmekteydi. Chomsky'e göre füzeler, tonlarca ağırlıkta bombalar, büyük yok etme gücüne sahip silahlar Afgan halkını hedef almış, Afganistan'ı bir deney tahtasına çevirmişti. "Hedefi şaşıran", sivil halkı yok eden, hastaneleri, Kızılhaç bürolarını, yerleşim birimlerini vs. tahrip eden bombalar bunun açık kanıtıydı. Kuzey İttifakı'nın Mezar-ı Şerif'te açık ör-

[305] Noam COHOMSKY, Teröre Karşı Savaş, Kara Mecmua, Ocak 2002 Sayı: 9 s:18
[306] CHOMSKY, 11 Eylül, a.g.e., s: 29

neği görülen kitle katliamı türünden yaygın örnekler, uygulanan terörün diğer kanıtlarıydı.

Savaşın (tamamen olmasa da) sona ermesinden sonra göstergelere bakıldığında Afganistan'da durum düzelmeye başlamış, insanlar - özellikle kadınlar (medya özellikle bunu vurguluyor)- ellerinden alınan haklara yeniden kavuşmuştur. Bu görünürdeki rahatlama ve demokratikleşmenin ne kadar uzun süreceği yeni tartışmaların konusuydu.

Bunun sonrasında, ekonomik yönden ABD'nin başrolünü üstlendiği 10-20 milyar dolar tutarında bir paranın Afganistan'a yatırılacağı belirtiliyor. Chomsky'e göre bu Afganistan'a yardım adı altında yapılacak ve kapitalist tekellere Afganistan üzerinden tatlı karlar ve imtiyazlar sağlama imkânı yaratacaktır.

Medya

Günümüz toplumlarında bireyler medyanın yoğun saldırısına maruz kalmaktadırlar. Gözlerimizi çevirdiğimiz her yerde onlarla karşılaşıyoruz. Artık günlük hayatımızı tamamen belirleyenler onlardır. Ne yiyeceğimizi, ne giyeceğimizi, ne yapacağımızı ve de en önemlisi ne düşüneceğimizi farkına bile varmadan onların arzuları çerçe-vesinde belirliyoruz. Duygularımızı ve düşüncelerimizi ele geçiriyor, bizi ürettikleri tek tip kalıplarla ruhsuzlaştırıyorlar.

Chomsky'nin eleştirileri de medyanın bu yoğun saldırısının ve yaptığı yoğun propagandanın olduğu yerde başlıyor. Chomsky, medyanın devlet ve şirketlerin elinden alınarak halk denetimine geçmesini isteyen ve bunun için mücadele eden Immediast grubunun düşüncelerini paylaşır. Bu gruba göre, "Medya, kamunun çıkarlarına değil, devletin ve diğer şirketlerin çıkarlarına hizmet eder. Medyanın saldırı ve ayartma ekranı, olası en büyük halk kesimini tutsak almak üzere düzenlenmiştir. İşte o zaman bu kesimin dikkati reklamcılara hurda fiyatına satılabilir ve sloganlar, işe yaramaz şeyler ve manyakça imgelerle altüst edilebilir. Devlet birimleri savaştan kâr eder ve ayrıntılı bilgiye, kitle direncinin açığa çıkmasına engel olan yavan açıklamalar ağının ardından rahatına bakar."[307]

Immediastlara göre her birimiz, kitle iletişim araçlarının geniş bir saldırısına maruz kalmanın insanları bir duygusuzluk ve bulantı içinde nasıl donuklaştırdığını görebiliriz. Her kamusal alandan baskıcı bir monolog duyularımıza sızar ve dikkatimizi alt üst eder. Nereye

[307] Noam CHOMSKY, Medya Denetimi, Tüm Zamanlar Yay., İstanbul 1991, s: 8

baksak, neyi dinlesek, nereye gitsek: İlan puntolarının pornografisi, otobüslerin iki yanındaki levhalar, metro kartları, parlak vitrin yazıları ve gösterileri, posta kutularımızı ardiyeye çeviren reklam furyası, reklamlar, kredi kartları, haykıran radyolar, günlük gazeteler vs. Her köşede monologlar, bizi patetik müşteriler ve soru sormayan taraftarlara dönüştürmek için vızıldar. Her köşede incelikle bir saldı-rıya maruz bırakılıyoruz.[308]

Immediastlara göre eğer medyayı denetim altına alamazsak bu kurumun birer reklam ve propaganda alıcıları ya da araçları olmaktan asla kurtulamayız. Onlara göre devlet ve sermayenin denetimi altındaki medyalar geniş halk kitlelerine bu grupların istekleri çerçevesinde yayın yapmaktadırlar. Özellikle kapitalist ekonominin gelişimiyle ortaya çıkan "tüketim kültürünün" en büyük kurucusu medyadır. Kapitalizmin amacı daha fazla kârdır ve bunun yolu da tüketimin özendirilmesi ve artırılmasıdır. Medya tüketimin özendirilmesi yönünde bir propaganda aracından başka bir şey değildir. Medya kurumlarının Devlet ve şirketlerin eline geçmesi, gerçek işlevini yani haber ve bilgi verme işlevini kaybetmesine neden olmuştur. Medyaya yöneltilen eleştirilerin de başlangıç noktalarından biridir bu. Bir diğer nokta da insanların verilen yoğun enformasyonlarla sinikleşip duyarsızlaştırılmasıdır. Böylece insani değerler ve kamu vicdanı yok edilmektedir.

Birleşik Devletler'de ve başka birçok ülkede, sinema ve televizyon eğlence endüstrisi, çokuluslu şirketlerin kontrolündedir. Bu şirketlerin, birinci işlevleri yatırımcılarına kâr sağlamak diğeriyse şirketsel ekonominin hakimiyetini kolaylaştıracak bir kanaat iklimini desteklemek olan, büyük ölçüde tekelleşmiş, birleşmiş sermayeler oluşturmaktır.[309] Medya bu konuda kendisine eleştiriler yöneltilmesi durumunda da hemen şu savunu aracına başvurur, "halk ne istiyorsa onu veriyoruz". Gerçekten halk bunu mu istiyor acaba?

Micheal Parenti bu konuda şunları söylemektedir: "Medya, halkı tatmin etmekten çok kuşatır, bağlar. Bir yapımcının memnun etmesi gereken ilk izleyiciler, filmin mali destekleyicileri, yani sponsor şirketler, stüdyo ve TV kanalı patronlarıdır. Çünkü film ve televizyon dizilerinin çoğu, halka gösterilmeden önce tamamlanır. İzleyici tepkisini yansıtacak biçimde değiştirilmeleri artık mümkün değil-

[308] CHOMSKY, Medya Denetimi, a.g.e., s: 7
[309] Michael PARENTI, Kirli Gerçekler, İmge Kitabevi, Ankara 1997, s: 171

dir...Bize, ne istiyorsak onu verdiklerini iddia edenler, bizim, onlar ne veriyorsa onu istememizi sağlamak için de her şeyi yaparlar.[310]

Devlet-sermaye-medya üçgeninin soluk aldırmayan saldırıları karşısında sinip duyarsızlaşmakta olan kamu vicdanı, insanlık tarihi içinden süzülerek gelen değerlere sahip çıkacak bir donanım için hangi kaynaklardan beslenecektir? Medyanın cenderesinden kurtulmanın bir yolu yok mu? Devlet başkanından falanca yıldızın saç rengine kadar her tür seçimin medyanın denetiminde olduğu bu boğucu atmosferi dağıtıp, taze bir soluk almak, "işte bu güzel ve bunu biz yarattık" diyebilmek artık bir hayal mi?[311] İmmediastlara göre eğer medya devlet ve şirketlerin ellerinden alınıp halkın denetimine verilirse bir bakıma bu sorunlar halledilecektir. Burada öncelikle işlenecek olan şey medyanın nasıl denetim altına alınacağından çok devlet ve şirketlerin amaçları ve medyayı nasıl denetledikleri olacaktır. Tabii konumuz Chomsky olduğu için Amerika merkezli örneklerle ilerleyeceğiz.

Chomsky'ye göre devletin amacı geniş halk kitlelerini kendi politikaları doğrultusunda şekillendirmektir. Tepkisiz, sinik, her şeyi kendisine verildiği gibi kabul eden bir halk kitlesi ya da diğer adıyla kamuoyu. Böyle bir kitleye yaptığınız her şeyi kabul ettirme imkânına sahipsinizdir. Şirketlere gelince, az önce de belirtildiği gibi onların amacı en yüksek kârı elde etmektir. Bunun için de halkın tüketime özendirilmesi gerekmektedir. Bunu en iyi yapacak olan da medyadır. Şirketler günlük hayatımızın her anını metalaştırmaya çalışmaktadırlar.

Michael Parenti televizyon kanalı patronlarını ya da yayıncılarını şu şekilde anlatıyor: "Özgür ve bağımsız basınımız, özgürlüğü ve bağımsızlığı, kendilerinin tercih ettiği görüşlerin kamuoyuna hakim olması biçiminde yorumlayan yayıncıların ve televizyon kanalı patronlarının fiili denetimi altındadır. Eğer önlerine gelen malzeme kendi politik eğilimlerine uymuyorsa yasaklayabilir, reddedebilirler.[312]

Bütün bunlar kamusal bir görevi olan medyanın artık kamuya ait olmadığını gösterir. Medya ya da diğer propaganda araçları zihni denetim altına almak istemektedir. Medyayı aslında devlet ya da şirketler olarak görmek daha doğru olacaktır. Bu kurumlar kamuya kendi politikalarını ve isteklerini bu araçla vermektedirler. Medyanın bu gruplarca denetim altına alınması gizli savaşlar, seçim entrikaları,

---

[310] PARENTI, a.g.e., s: 135
[311] CHOMSKY, Medya Denetimi, a.g.e., s: 5
[312] PARENTI, a.g.e., s: 17

istikrarsızlaştırma programları ve diğer örtük eylemler için olanak ya da gizlilik sağlayacaktır.

Immediast Bildirgesine göre devlet bilgilendirme, borç ve şiddeti denetim altına alır ve kolektif kimliği hedefler. Şirketler metalaştırmayı, işi ve medyayı denetimi altına alır ve bireysel kimliği hedefler. Her ikisi de, mesaj ve direktifleriyle kamuyu kuşatmak için aynı psikolojik stratejileri kullanırlar.[313]

Sonuçta geriye duyarsız, sinik, hemen her şeyi kabul edebilecek, tüketim çılgını, bencil ya da bireysel düşünen insanlardan oluşan bir yığından başka bir şey kalmayacaktır. Tıpkı Aldous Huxley'in "Cesur Yeni Dünya"sında olduğu gibi. Huxley'in görüşüne göre insanları özerklikleri, olgunlukları ve tarihlerinden yoksun bırakmak için dışardan direkt bir güce gerek yoktur. Ona göre insanlar süreç içinde üzerindeki baskıdan hoşlanmaya, düşünme yetilerini dumura uğratan teknolojileri yüceltmeye başlayacaktır. Kitapların artık yasaklanmasına gerek duyulmayacaktır çünkü artık kitap okumak isteyecek kimse kalmayacaktır. Huxley insanların pasifliğe ve egoizme sürüklenecek kadar enformasyon yağmuruna tutulacağını belirtir. Hakikat umursamazlık denizinde boğulacaktır. İnsanlar hazza boğularak denetim altına alınacaktır.[314]

Gerçekten de sonuçta olanlar buna yakındır. Chomsky ve içinde bulunduğu gruba göre de, topluma yoğun enformasyonu sunan medya, asıl verilmesi gereken gerçekleri gizleyerek ya da çarpıtarak sunarken bir taraftan da kitlelere yoğun bir eğlence kültürü aşılamaktadır. Bu eğlence kültürünün hazzına kapılan insan umursamazlık ve tepkisizlikle karşı karşıyadır.

Chomsky medyanın çarpıtmaları ve sansürü üzerinde de duruyor. Algıyı denetlemek, "rıza üretmek" ve halkın davranışını biçimlendirmek için medyanın kullandığı mekanizmaları tartışıyordu.[315] Bu aşamada medyayı da sınırlamak gerekiyor. Çünkü Chomsky'nin özellikle üzerinde durduğu devlet güdümündeki televizyon ve gazetedir. Aslında Chomsky'nin Amerikan müdahaleciliği konusundan bahsederken verdiğimiz bazı örneklerde medyanın nasıl kullanıldığına kısa da olsa değinmiştik. Değindiğimiz şey bir bakıma medyanın Amerikan terörünü görmezden gelerek yapılanlara kalıplar, nedenler bulmak ve yönetimi haklı çıkarmaktan başka bir şey değildi.

---

[313] CHOMSKY, Medya Denetimi, a.g.e., s: 17
[314] Neil POSTMAN, TV: Öldüren Eğlence, Ayrıntı Yay., İstanbul 1994 s: 7-8
[315] CHOMSKY, Medya Denetimi, a.g.e., s: 24

Bu aşamada Immediastların seyirlik medyanın saldırısıyla ilgili olarak verdiklerine değinmek açıklayıcı olacaktır. Bu gruba göre seyirlik medyanın saldırısı iki yanlıdır: bir yandan baskıcı mesajlar saldırısıyla halkı kıskaç altına alan ticari medya, diğer yandan da devlet faaliyetinin ayrıntılarını ve boyutlarını demokratik süreçlerden ve halktan gizleyerek siyasal cinayetler ve ihanete suç ortağı olur. Kültür, bilinç ve demokratik iktidar, şirket ve devlet reklamlarının sızması amacıyla kamu dikkatinin durup dinlenmeden hazırlanması ve satışına bağımlı olan ülke içi ekonomi uğruna vazgeçtiğimiz şeylerdir.[316]

Burada belirtilenler de yukarda söylediklerimizi destekler niteliktedir. Chomsky'nin de bazı örnekler çerçevesinde üzerinde durduğu konu budur. Nikaragua, Vietnam, Guatemala, Afganistan gibi ülkeleri örnek veriyordu Chomsky. Bu ülkelerde Amerika tarafından yapılan katliamlar hiçbir şekilde medyada yankı bulmamıştı. Medyanın bu konularda yaptığı tek şey terörle mücadele verildiği ve Amerika'nın her halükârda haklı olduğuydu. Bu, savaşların altında yatan gerçek nedenlerin bir biçime gözardı edilmesiydi. Tabii örnekler sadece bunlar da değildi. Doğu Timor, Kolombiya, Filistin ve Irak diğer örneklerdi. Medyanın standart çarpıtma yöntemlerinden biri de sessiz kalma, görmezden gelmedir.

Kamboçya'daki Pol Pot katliamını ve Endonezya'nın Doğu Timor Adası'ndaki benzer bir katliamın medya tarafından nasıl çarpıtıldığını ve nasıl yansıtıldığını ya da hiç verilmediğini bazı örnekler vererek eleştiren Chomsky'e CNN yetkilileri şu cevabı verdiler: "Gazetecilik, habercilik, televizyonculuk, zamanla yarışmaktır. Medyayı Chomsky'nin iddia ettiği gibi devlet, hükümet, askeri, sanayi ya da mali odaklar filan yönetmiyor. Biz yönetiyoruz. Zaman zaman ufak tefek hatalar tabii oluyor, zaman yetmiyor, hızlı davranmak zorunda kalıyoruz. Ancak Chomsky işin tekniğini bilmediği için teorik birtakım suçlamalar getiriyor."[317]

Chomsky bir sistemi, bir manipülasyonu eleştiriyordu. Bunun bir hata olmadığını söylüyor ve üstelik işin tekniğini de bildiğini vurgulayarak şunları belirtiyordu: "Bu sizin ufak tefek dediğiniz hatalar sürekli olarak yapılıyorsa ve bir anlayış olarak yerleşmişse ben sizin iyi niyetinizden ve doğruyu söylediğinizden kuşku duyarım. Amerikan medyası sadece Doğu Timor konusunda misinformation

[316] CHOMSKY, Medya Denetimi, a.g.e., s: 8

[317] Temel DEMİRER, Küresel İktidar, Bireysel Muhalefet ve Chomsky, Aylık Edebiyat ve Düşün Dergisi Eski, Mart 2002 s: 7

(haberi vermeyerek gizleme) ya da disinformation (haberi tahrif ederek verip çarpıtma) yapmadı ki... Vietnam'ı unuttunuz mu? Panama, Nikaragua, Granada baskınlarını? Körfez Savaşı hep ufak tefek hatalar mı?"[318]

Chomsky'nin buna benzer olarak verdiği bir başka örnek de El Aksa İntifadası ve ABD'nin İsrail'e verdiği helikopterler, son çıkmış silahlar ve eğitimi konusuna basının hiç değinmemiş olmasıdır. Chomsky şunları belirtir: "... Şimdi olaylar bilinmediği için basında yer verilmiyor değil. Tabii ki biliniyor. Ülkede bütün boyutlarıyla gelişmelerin farkında olmayan tek bir haber bürosu yok. Uluslararası Af Örgütü'nün raporlarını okuyabilen herkes konu hakkında bilgi sahibi olabilir. Aslında konu hakkında bilgi sahibi olmak isteyen herkes bunları bilebilir. İlgisiz bir şekilde, en az bir büyük ABD gazetesinin (ki o da en liberal gazete olmakla ünlenmiştir) editörlerinin özel olarak dikkatini çekmiştir. Ve kesinlikle herhangi bir editörler kurulu ya da haber bürosunda konun yüksek bir haber değeri taşıdığına dair en büyük bir kuşku yoktur. Fakat bilgiyi kontrol edenler besbelli ki, bilmek istemiyorlar ya da okuyucuların bilmesine izin vermek istemiyorlar. Ve bunu yapmak için geçerli nedenleri var. Halka kendi adına ne yapıldığı hakkında bilgi sağlamak, ulusal düzeyde bir doktrini etkin şekilde aşılamak istediğinizde sıkı sıkıya kapalı tutmanız gereken pencereleri açacaktır. Sivil hedeflere saldıran ya da seçilmiş hedeflere politik suikast düzenleyen ABD helikopterlerden tek tük bahseden ve ABD'nin bütün taraflara şiddetten uzak durmaları için yaptığı sert uyarılara yer veren haberlerin yanı sıra bu raporları yayınlamak basitçe uygun düşmeyecektir."[319]

Chomsky'ye göre medya, yukarda verilen örneklerde olduğu gibi bazı şeylerin tartışılmasına asla izin vermezdi. Medyanın, Amerika'da gücün ve denetimin temel bileşenleri olan; şirketler, hükümet ve halkla ilişkiler endüstrisi içinde giderek güçlendiğine dikkat çeken düşünür, öte yandan sivil halkın medyayı ve oluşturulan yapay gündemi çok da takmadığını dile getirir. Kendisiyle yapılan bir söyleşide; "Amerikan nüfusunun, konumu asla açıklanmadı ve biz bu konumun ne olduğunu çok iyi biliyoruz. Elimizde kapsamlı anket sonuçları var. Bu sonuçlar toplanmaya başlandığı andan bu yana, 60'ların sonlarından 90'ların başına kadar, yaklaşık nüfusun yüzde 70'i savaşın temel olarak yanlış ve ahlaksız olduğunu dile getirmiştir. Bunu basının

[318] DEMİRER a.g.m., s: 7
[319] CHOMSKY, Amerikan Müdahaleciliği, a.g.e., s: 154

herhangi bir köşesinde bulmaya çalışın bulamazsınız. Nüfusun yüzde 70'inin görüntüsü açıklanamaz biçimde bırakılmıştır. Bu yalnızca medyada böyle değildir. Hemen hemen akademik makamlarda, entelektüel yayınlarda, iş çevrelerinde ve birçok alanda bu böyledir."[320]

Chomsky sert bir şekilde eleştirdiği tekelci medyadan kendi çalışmaları için de oldukça sık yararlanıyordu. Alternatif bir okumayla elde ettiği medya verilerini çözümlemelerinde kaynak olarak kullanıyor. Chomsky'nin bu çabasındaki hedefi, dünya nüfusunun çok küçük bir kesiminin çıkarları ekseninde haberler üreten, gerçeği çoğu zaman ustalıkla gizleyen egemen medyanın toplumsal ve siyasal gelişmeler hakkındaki tek kaynak olmasını engelleyebilmek ve çoğunluğun kendi çıkarları doğrultusunda yorumlayabilecekleri veriler sunmak.[321] Aslında Chomsky medyayı yine medyaya karşı kullanıyordu, bunu onların eksikliklerini ve açıklarını bularak yapıyordu.

Son olarak Chomsky kadar Amerikan basınını eleştiren -tabii onunla aynı doğrultuda eleştiren- Parenti'nin şu cümleleri Amerikan medyasını anlatmakta yeterli olacaktır: "Amerika'da özgür ve bağımsız bir basın yoktur. 'Düşüncelerin serbest piyasası' sanısı, malların serbest piyasası kadar efsanedir, düştür. Her ikisi de kafalarda, birçok küçük üreticinin, mallarını az ya da çok eşit bir temelde sattığı bir pazar imajı yaratırlar. Oysa ister mal, ister düşünce söz konusu olsun, bir kitle pazarına ulaşabilmek için önce tanıtıma ve dağıtıma, bunun için de büyük paraya ihtiyacınız vardır. Büyük sıçramalar yapmayanlar, hiç değilse ayakta kaldıklarına şükrederek, kesinlikle daha küçük bir müşteri kitlesiyle yetinmek durumundadır.[322]

[320] Altay ERDOĞAN, Bir Muhalif Hep Muhali, Radikal Kitap Eki, 5 Ekim 2001
[321] Yedinci Gündem Gazetesi, 9-15 Şubat 2002
[322] PARENTI, a.g.e., s: 171

Kurgusal Dünyanın Gölgesinde Bir Unutkan

JEAN BAUDRILLARD*

İnsanı diğer canlılardan ayıran en temel özelliklerin başında akıl gelmektedir. Akılsa düşünmenin ve sorgulamanın aracıdır. İşte felsefenin dayandığı temel nokta da budur. Akla dayanarak her şeyi yeniden gözden geçirmek. Bunu yapabilmek de ancak soru sormaya başlayarak mümkün olabilmektedir.

Goethe, günübirlik yaşayan insanlardan olmak istemiyorsak, üç bin yıllık geçmişimizin hesabını yapmamız gerektiğini vurgulamaktadır. Günümüz insanıysa her şeyi olduğu gibi kabul etmekte, gerek tarihini gerekse yaşadığı evreni ve olayları yeniden gözden geçirmekten kaçınmaktadır. Oysa her şeye yeniden başlamanın yolu soru sormaktan geçmektedir. En başta kendi varlığına ilişkin sorular sormaya başlayan filozoflar, sorgulamanın ve eleştirmenin onları doğru bilgiye ulaştıracağını bilmektedirler.

"Felsefeyle tanışmanın yolu bazı felsefi sorular sormaktan geçmektedir. İyi bir filozof olmak için gereken tek şeyse, hayret etme yeteneğidir. Bu da göstermektedir ki, çocuklar aslında iyi bir filozoftur."[323] Oysa insanlar büyüdükçe hayret etme yeteneğini kaybederek, dünyayı hazır, verildiği gibi kabul etmeye başlamaktadır.

Düşünmenin, düşündüğünü ifade etmenin ve bunların temelinde yatan soru sormanın sessizliğe gömüldüğü çağımızda, bütün bunları sessiz çoğunluk adına yapan öncüler bulunmaktadır. Sessiz kitlelerin sesi olan bu öncülerin arasında filozoflar, eleştirmenler, gazeteciler ve

---

* Zuhal Öker, İ.Ü. İletişim Fak.

[323] GAARDER Jostein, Sofi'nin Dünyası, Çev: Gülay Kutal, Pan Yay. 1994, s:23-24

kuramcılar yer almaktadırlar. İşte Fransız felsefecisi ve iletişim kuramcısı Jean Baudrillard da bunlardan biridir.

Yunan felsefecilerin öncülük ettiği soru sorma sanatını iyi bir şekilde devam ettiren iletişim kuramcısı Baudrillard, evreni, toplumu, medyayı, bilimi, sanatı vb. gibi pek çok yapıyı soru sormak ve bir yokoluşa doğru sürüklemekle yeniden başlatmıştır. Düşünürün, içinde yaşadığı çağı ve ait olduğu tarihsel, toplumsal, kültürel, politik ve ekonomik sürece özgü yapılanmaları nesnel bir şekilde algılamaya çalıştığı görülmektedir. Ancak düşünüre yöneltilen pek çok soru da vardır. Bu kuramlardan nasıl yararlanılması gerektiği bu sorulardan yalnızca bir tanesidir. Kuramcıyı anlamak için dünyayı ve bütün toplumsal kurumları onun soruları ışığında başlangıçlarına döndürmek gerekmektedir.

YAŞAMI VE YAPITLARI

Fransız felsefesinin önde gelen isimlerinden olan Jean Baudrillard 1929 yılında Reims'de doğdu. Meslek yaşamına Almanca öğretmenliğiyle başlayan Baudrillard, 1966 yılında Nanterre Üniversitesi'nde Henri Lefebure ile çalışmaya başlamıştır. Bertolt Brecht'ten şiirler, Peter Weis'ten tiyatro oyunları ve Wilhelm E. Mühlman'ın "Üçüncü Dünya'nın Devrimci Cennetleri"ni (1968) çevirmiş olan yazar, dünyanın pek çok ülkesinde ders ve konferans vermiştir. Nanterre Üniversitesi'nde sosyoloji dersleri de veren Baudrillard, profesörlük unvanını ancak 1990 yılında alabilmiştir. Bu durumda kuramcının "Foucault'yu Unutmak" adlı eserinin etkili olduğunu iddia edenlerde vardır. Yazar bu eserinde, Foucault'un söylevini iş işten geçtikten sonra ortaya çıkan bir söylev olarak değerlendirmektedir.[324] Foucault'nun söylevi özetle iş işten geçtikten sonra ortaya çıkan bir mesihin, iş işten geçtikten sonra yapılmaya çalışılan bir devrimin, iş işten geçtikten sonra çekilmiş bir söylevin simülatif özelliklerine sahiptir. İşte bu yüzden Foucault'yu unutmakta yarar vardır." Bu eserde yer alan görüşleri nedeniyle yirmi yıldan uzun bir süre başasistan olarak kaldığı söylenmektedir.

İtalya, Meksika, Brezilya ve Japonya gibi ülkelerde yapıtlarının büyük bir çoğunluğu çevrilmiş olan yazarın, Türkiye'de çevrilen ilk yapıtı, "Metinler ve Söyleşiler"dir. (G.S. Fak. İzmir, 1988) Bu eserde, Baudrillard'ın çeşitli yapıtlarından alınmış metin çevirileri bulunmaktadır. Kuramcının pek çok eserini Türkçe'ye çeviren Oğuz Adanır, Baudrillard'ı geçmişten gerekli dersleri alarak herşeye yeniden başla-

[324] Jean BAUDRILLARD, Foucault'yu Unutmak, Dokuz Eylül Yay. İzmir, 1998, s:11

mak gerektiğini söyleyen, bize durmadan yepyeni sorular sormamız gerektiğini anlatan bir yazar olarak tanıtıyor. Adanır'a göre, ondaki ironi ve umutsuzluk her zaman için yeni bir umut arayışının sonucudur.

Kuramcının temel tezi çağdaş dünyanın (Batı'nın) illüzyonlar dönemini yaşadığıdır. Batı kültüründen Körfez Savaşı'na, kitle kavramından medya ve terörizm kavramlarına, yöntemden sanata kadar pek çok alanda görüşlerini bildiren kuramcı belirli bir yöntem kullanmıyor, "yöntemsizliği" de bir yöntem olarak görüyor. "Yaptığım şey varsayımları, gidebilecekleri en uç noktaya kadar götürmektir. Eğer buna bir yöntem denebilirse? Belki de en uç noktaya kadar kuramsal radikalleşme denebilir. Ben buna kuramsal bir şiddet diyorum. Tek yöntem bu... Ama buna bir yöntem denemez."[325]

Günümüz düşünce dünyasının en çarpıcı isimlerinden olan Baudrillard, esas olarak, simülasyon, yığınların zihniyeti, öteki, baştan çıkarma gibi konuları kitaplarında ele almıştır. Üretimin rasyonel bir etkinlik olmadığını ileri sürmüş; tüketicinin reklam vb. yollarla aldatılmasını gözboyayıcı bir oyun ve hem üretimi, hem de tüketicinin isteğini tehdit eden bir öğe olarak yorumlamıştır. "İkili karşıtlıklara" da karşı olan kuramcının başlıca yapıtları şunlardır:

- Le Systeme des Objets / Nesneler sistemi (1968)
- La Societe de Consommation / Tüketim Toplumu (1970)
- Pour Une Crituque de L'economie Politique du Signe / Göstergenin Ekonomi Politiğine Eleştirel bir Bakış (1972)
- Le Miroir de la Production / Üretimin Aynası (1973)
- L'Echange Symbolique et la Mort / Simgesel Değişim ve Ölüm (1976)
- Oublier Foucault/Foucault'yu Unutmak (1977)
- L'effet Beaubourg/Beaubourg Olayı (1977)
- A l'Ombre des Majorites Sileincieuses, (1978) / Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu (1991)
- Le P. C. ou les Paradis Artificiels du Politique / Komünist Partisi ya da Politikanın Sahte Cennetleri (1978)
- De la Seduction / Baştan Çıkarma Üzerine (1981)
- Simülakrlar ve Simülasyon, Paris (1981)
- La Gauche Divine / İlahi Sol (1984)
- Amerique / Amerika (1986)
- La Transparance du Mal / Kötülüğün Şeffaflığı (1990)

[325] BAUDRILLARD Jean, Metinler ve Söyleşiler, G.S. Fak. Yayınları, İzmir, 1988.

Jean Baudrillard ve "Nihilizm"

Fransız düşünür Jean Baudrillard, kendini kurumsal bir terörist ve nihilist olarak görmektedir. Kuramcı yalnız kendini değil, sistemi de nihilist olarak nitelendirmektedir. "Nihilist olmak, radikal bir alay ve şiddet yoluyla egemen sistemleri tahammül sınırlarına kadar zorlayıp, bu meydan okumaya kendi ölümleri aracılıyla yanıt vermelerini ihtar etmekse o zaman beş kuramsal bir terörist ve nihilistim. Aynen başkalarının silaha sarılarak terörist ve nihilist olmaları gibi. Gerçeğin kendisi değil, kuramsal şiddet başvurabileceğimiz tek kaynaktır. Oysa bu bir ütopyadır... Sistemin kendisi de bir anlamda nihilist'tir. Çünkü kendisini yadsıyanlar da dahil olmak üzere her şeyi ilgisizlik, kayıtsızlık kazanına boşaltmaktadır."[326]

Kendisiyle birlikte sistemin de nihilist yanlarına değinen kuramcıya göre, nihilizm, ancak gerçek bir radikallikten söz edebilmek mümkün olsaydı işe yarayabilirdi. Ona göre bu noktada içinden çıkılmaz bir durum vardır. Çünkü radikalliğin bu etkin nihilizmine karşı sistem nötralize edici bir nihilizmle karşılık vermektedir. Bu sistem herkesi umursamaz ve aldırmaz bir tavır içerisine sokabilmektedir. Ölümün yokluğu böyle bir sistemde bütün boyutlarıyla hissedilebilen bir şeydir. "Bundan böyle gerek fantazmatik gerekse politik bir ölüm olayının yeniden canlandırılabileceği, sahneye konulabileceği törensel ya da şiddet yüklü bir sahneden söz edebilmek olanaksızdır. Bunu sisteme özgü diğer nihilizmin ya da terörizmin zaferi olarak kabul edebilirsiniz."[327] Kuramcı nihilizmi, egemenliğini kabul ettirmiş sistemlerde, sistemdeki şiddet yüklü ve alaycı çizgiyi sistemin kaldırabileceği en uç noktaya götürerek, sistemi bu meydan okuma eylemine ölme eylemiyle yanıt vermeye zorlayan bir süreç olarak tanımlamaktadır.

Kuramcı nihilizmin 19. yüzyılda sahip olduğu Wagner'ci ve Spangler'ci anlamını yitirdiği görüşündedir. Nihilizmin artık Tanrı'nın ölümüyle birlikte ortaya çıkan o metafizik radikallikle bağı kopmuştur. Günümüzdeki nihilizm ise, saydamlaşmış, kendinden önce var olmuş tarihsel biçimlerden çok daha acımasız ve radikal bir biçim kazanmıştır. Çünkü saydamlık ve bir boşlukta olma hali hem sistemi hem de onu çözümlediğini iddia eden tüm kurumları etkisi altına almıştır.

---

[326] Jean BAUDRILLARD, Simülakrlar ve Simülasyon, DEY, İzmir, 1998, s:235-236
[327] BAUDRILLARD, a.g.e., s:192.

Baudrillard, kendisi dışında, Nietzsche'yi de hem sonsuzluk hem de sonsuzluk adlı cesedin karşısına dikilebilen büyük bir nihilist olarak görmektedir. Bunda Nietzsche'nin Tanrı'nın ölümünü açıkça ifade edebilme cesareti etkili olmuştur. Kuramcının ifadesiyle, bizler hiper gerçekliğin etkisi altına girmiş, herşeyin simülasyon tarafından saydamlaştırıldığı, belirlediği her şeyin simüle edildiği, saydam ve "hipergerçek" bir dünyada yaşıyoruz. Baudrillard, böyle bir dünyada kendi kullarını tanıyabilen kurumsal ya da eleştirel bir Tanrı'nın varlığını mümkün görmemektedir.

Nihilizmin, yıkım yerine açıklanması kolay olmayan bir yoldan, simülasyon ve caydırma sayesinde, bir gerçekliğe kavuşma olanağına sahip olduğunu belirten kuramcının gözünde nihilizm, farklı bir aşamayı yaşamaktadır. Tarihsel açıdan bakıldığında, aktif ve şiddet yüklü bir "fantazm" olarak nitelediği nihilizm, bir mit ve bir oyun sahnesi olma aşamasından yabancı bir saydamlık aşamasına geçmiş durumdadır.

Baudrillard, romantizm akımını nihilist bir çıkış olarak nitelendiriyor. "Eski nihilizm açıklamalarına oranla bugün hiç kuşkusuz yeni ve içinden çıkılması olanaksız bir konumda bulunuyoruz. Örneğin, Romantizm ilk önemli nihilist çıkış olarak değerlendirilebilir. Çünkü Aydınlanma Devrimi'nin gerçekleştiği görünümler düzeninin yıkıldığı tarihlere denk gelmektedir."[328] Ona göre, Dadaizm absürd anlayışı ve politik nihilizm ise anlam düzeninin yıkıldığı tarihlere denk gelen ikinci nihilist çıkışları oluşturmaktadırlar. Kuramcı, birincisini estetik "dandy görünümlü", ikincisiniyse tarihsel ve metafizik, "terörist" yani politik bir nihilizm olarak adlandırmaktadır. Saydam bir nihilizm ise, ne estetik ne de politik nitelikler taşır.

Jean Baudrillard, nihilizmi, bir ortadan kaybolma yöntemine sahip olmak olarak da ifade etmektedir. "Ortadan kaybolma, aphanisis, için için kaynama-patlama, Furie des Verschwindens ve politika ötesi (gerçek, anlam, sahne, tarih, toplumsal ve birey tarafından) birer ortadan kaybolma biçimi olarak bilinçli olarak seçilmiş alanlardır. Gerçeği söylemek gerekirse buna nihilizm denemez. Çünkü ortadan kaybolma ya da şu her şeyin duyarlıktan yoksun, gelişigüzel ve anlamsız inkar ediliş biçiminde, nihilizme özgü bir duyarlık, dokunaklı ve coşku dolu sözler yoktur."[329] Bu bağlamda nihilizmi güçlü kılan şey, onun şeylerin ortaya çıkış biçimlerini görerek dramatize edebilme yeteneğidir.

---

[328] BAUDRILLARD, a.g.e., s:187-188
[329] BAUDRILLARD Jean, a.g.e., s.190

Nihilizmi bu şekilde de alan ve kendisinin nihilist olduğunu vurgulayan kuramcı, görünümleri anlam lehine yok eden süreci 19. yüzyılın en önemli olayı olarak kabul ediyor, varlığını onaylıyor ve sorumluluğunu üzerine alıyor. 19. yüzyılın gerçekleştirdiği asıl devrim olaraksa, görünümlerle dünyanın büyüleyiciliğine kesin bir şekilde son verilmiş olmasını kabul ediyor. Bu şekilde dünya yorumun ve tarihin ellerine terk edilmiş oluyor.

Baudrillard'ı, post-modern bir düşünür olarak kabul edenler de vardır. Buna karşın kuramcıysa, post-modernizmi insanların kullandığı, hiçbir şey ifade etmeyen bir deyim olarak tanımlıyor; hatta onu bir kavram olarak bile görmüyor. Bu şekilde post-modern bir düşünür olmadığını belirtiyor.

Kuramcının özyaşamıyla ilgili ilginç açıklamaları da bulunmaktadır. Bu açıklamalarda Baudrillard, tembelliği doğal bir enerji olarak görmektedir. "...Tembelliğin özünde köylülük vardır. Köylülüğün özü doğal denge ve hak etme duygusundan ibarettir. Asla gereğinden fazla çalışmayacaksın. Bu anlayışın kökenindeyse, toprakla çalışma arasında bir eşdeğerlik bulunduğu inancının zorunlu kıldığı bir saygı ve nezaket ilkesi vardır. Köylü toprağa elinden geldiğince verir. Gerisini -yani asıl önemli işi- tanrılara havale eder. Bunun adı çalışma yoluyla elde edilmemiş ve asla elde edilemeyecek olana karşı duyulan saygı ilkesidir. Böyle bir ilke insanın yazgısıyla ilgilenmesine yol açabilir. Çünkü yazgı karşı konulması olanaksız bir tembellik stratejisinin ürünüdür. Zaten aşırı uçlarla, tembellik üzerine oturttuğum dünya görüşümün temelinde de bu düşünce var. Kıyamet kopsa bu bakış açısından vazgeçmeye niyetim yok. Hemşerilerimin insanın tüylerini diken diken eden çalışma biçimleriyle, girişimcilik, toplumsal sorumluluk, hırs ve rekabet anlayışlarından nefret ediyorum. Bunlar kırsal kesimin kendilerine yardımcı olduğu, performans düşüncesi üzerine oturtulmuş, kendini beğenmiş, kent kökenli değerlerdir."[330]

BAUDRİLLARD'IN GÖRÜŞLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Her şeye yeniden başlamak gerektiğini vurgulayan, yepyeni sorular sorarak fikirler üreten Jean Baudrillard, sanat, toplum, bilim, kültür, medya vb. gibi pek çok kavram ve konu üzerinde duruyor. Bunları incelerken bir yöntem kullanmayan kuramcı, özellikle Barthes ve Henri Lefebüre'den etkilenmiş. Sosyolojik bir yönteme sahip olmayan Baudrillard semiyotikle de bir süre ilgileniyor. Çalışmalarında bir

[330] BAUDRILLARD, a.g.e., s:1 (bkz: Cool Memories II, s.18)

yönteme sahip olmayan kuramcı, yöntemsizliği benimsiyor. Yöntemsizliğin oyunun kuralı olduğuna inanan kuramcıya göre, oyun bu şekilde kazanılıyor. Bu nedenle de kendisine bir oyun kuralı gerektiğine inanıyor, bir hesaplama yöntemi istemediğini belirtiyor. Yöntem olarak dilbilimin hâlâ çok sağlam ve açık bir araştırma alanı olduğunu vurgulayan düşünür, sosyolojiden semiyotiğe, genel antropolojiden psikanalize kadar bir çok dalla ilgileniyor. Ancak farklı çalışma dallarıyla kısa süreli olarak ilgilenilmesinin o alanlarla ilgilenenleri rahatsız edeceğini düşünüyor. Baudrillard ise, işine yaramadığını anladığı anda o alanda çalışmayı bırakıyor. "Bu durum benim umurumda bile olmaz. Oysa insanların bağışlamadıkları şeylerden biri de bu. Bir bakıyorlar onlarla aynı çalışma alanı içindesiniz, bir bakıyorlar başka yerlerdesiniz. O zamanlar da sorun çıkıyor.[331]

Dogmalaştırmaya karşı olan kuramcı daha çok ikili karşıtlıklara karşı, Marksizm - Kapitalizm gibi. Bu iki sistemin, sistem olmayı istedikleri ölçüde, eleştirilerini de olası görüyor. Ona göre artık hiçbir şey, ikili karşıtlık boyutu içinde olunamamaktadır. Çünkü, gerçek mantığın diyalektik mantık değil "olasılaşma mantığı" olduğuna inanmaktadır. Her şey zamanla yenileşmekte, Marksizm - Kapitalizm ikili karşıtlığında olduğu gibi. Diyalektik ya da yöntemsel, karşıtsal ikili terimlerle yapılan çözümlemeleri yetersiz görüyor, ancak bir tür anlam üreten kavramların kullanım değerinin ve ayrımlayıcı karşıtlıkların her şeye karşın oldukça başarılı sayılabileceklerini de belirtiyor.

Göstergelerdeki coşkunluk ve taşkınlıkla da ilgilenen Baudrillard kendini bir semiyolog olarak görmüyor. "Beni ilgilendiren şey anlam üretiminden, göstergelerden iyi yararlanmadan, onların gerçekten nasıl işlediklerini anlamadan çok, göstergelerin kötü etkileri, onların sapkın sonuçları olmuştur. Ve bu anlamda kendimi bir semiyolog olarak görmüyorum. Çünkü semiyologlar iyi bir gösterge antropoloğudur."[332]

Jean Baudrillard toplumsal okuma kodlarının değiştirilmesine büyük önem veriyor. Yeni okuma kodlarını getirmenin gereğini vurguluyor. Bu durumda, eğer varolan koda egemen değilsek yenisini bulmamız gerekiyor. Kodların neden çoğullaştırılamayacağı sorusuna yanıt arayan Baudrillard'a göre amaç, şeylerin her türlü kodlanmış okunuşunu bozmak ve böylelikle simgesel düzenin kendisinde ani bir

---

[331] Jean BAUDRILLARD, Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu, Çev: Oğuz Adanır, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991, s.71.
[332] BAUDRILLARD, a.g.e., s:72.

zayıflık olup olmadığını görebilmeye çalışmaktır. Kuramcıyı daha çok ilgilendiren şey ise, simgesel düzene boyun eğme olayıdır.

Gösteren gösterilen arasındaki ayırıcı çizgiyi ortadan kaldırmaya çalışan kuramcı, kalıntıların bulunmadığı, bırakılmadığı bir noktaya varmak istiyor. Ona göre tarihsel açıdan gösteren / gösterilen ikilisinin varlığı 17. yüzyıldan sonraki dönemlere dayanıyor. Bu tür engellerin batı tarafından konulduğunu belirten kuramcı, bu durumun dünyanın düzeninden kaynaklandığını belirtiyor (iyi-kötü gibi).

İletişimin anlam iletiminin dışında göstergeler aracılıyla da kurulup kurulamayacağını araştıran kuramcıya göre, her yerde ve her şeyde iletişimi bulmak olası. Anlam yok ancak her yerde anlam üretiliyor. Böylelikle de anlamdan yola çıkmayan bir başka simgesel değiş tokuş sayılabilecek bir iletişim biçimi de bütünüyle kenara itilmiş oluyor. Dil yetisini yalnızca bir iletişim aracı olarak düşünmemenin gereğine inanan Baudrillard, anlamın "anlamı olmayan bir kalıntı" özelliğini kazandığını belirtiyor.

Dünyadaki her şeyin simülasyon olduğunu belirten kuramcı, soyut sanatın da simülasyon uğraşlarından birine dönüştüğü görüşünde. Bu anlamda sanat, modadan iletişim araçlarından ve her türlü anlam üretim biçiminden ayırmanın güç olduğu bir üretim biçimine dönüşmüştür. Anlam üretimi ve üretim biçiminin işleyiş yöntemleri konusunda sorular sormaya başlayan sanat, bir tuzağın içine düşerek, yara alabilecek bir duruma düşmüştür. O andan itibaren artık kendisine sanat denemeyeceği de ortaya çıkmış oluyordu. Sanat artık gücünü yitirmişti. "Söylemek istediğim güç, iktidar anlamında bir güç değil, bir tür bir 'aura'dır. Onun bir yasallığı vardır; çünkü gerçek belli bir şekilde var olduğu ölçüde, sanat imgeleri egemenliği altında tutuyor. Ancak 'gerçek' gerçekliğini yitirdiği varsayımından yola çıkarak onun yeniden canlandırılabilirliği sorunsalıyla karşılaşmaktayız. Ve bu andan itibaren sanatın kendi yokoluşunu ve kendi yokoluşu üstünde oynadığını söyleyebiliriz."[333] Sanatın yokoluşunu bu şekilde ifade eden kuramcı sanatı, yeniden canlandırma aracılıyla estetik bir zevk alma olarak değil, bir tür yokoluşun büyüsü olarak tanımlıyor. Kuramcı, Hegel ve Baudelaire'nin "sanatın kendi kendini yadsıdığı" yönündeki görüşlerini destekliyor. Onun gözünde sanat, kendi ölümünü oynuyor ve ölümü üstünde spekülasyon yapıyor.

Sanatın bir yokoluş süreci içinde olması ortaya çıkan şeyin olumsuz, niteliksiz olduğu anlamına da gelmiyor. Bu bir şeyin ortadan

[333] BAUDRILLARD, a.g.e., s:74

kalkması, yokoluşunu yönetmesi anlamına geliyor. Kalıntı bırakan şiirin, romanın, filmin semiyolojik çözümlemesinin yapılabileceğini belirten kuramcı, artık kalıntı bırakmayacak biçimler bulabilmenin giderek güçleştiği görüşünde. Söz oyununu bir ütopya olarak değerlendiren düşünür, ondan yola çıkarak şeylerin çözümlenebileceğini belirtiyor.

Grafik sanatını da ele alan Baudrillard, grafikleri kalıntı bırakmayan biçimler olarak görüyor, onları geçici eylemler olarak adlandırıyor. Kuramcı iki anı ilginç buluyor: Biri şeylerin ortaya çıktığı ve bir anlamlarının bulunmadığı, çok güçlü etkin oldukları, sürekliliklerinin bulunmadığı an ve bir de ortadan kayboldukları an, o anı dramatik ve trajik bir an olarak gören düşünür, üretiliş anından çok ortaya çıkış ve yokoluş anlarını ilginç buluyor. "Üretildikleri an benim daha az ilgimi çekmiyor. Ortaya çıkış ve yokoluş anları daha ilginç geliyor. Belki de şeyler o anda daha şiirsel bir niteliğe sahip oluyorlar. Yalnızca ortaya çıktıkları anda oluyor bu. Etkilerin coşkun oldukları ve nedenlerin henüz ortaya çıkmadığı bir an bu an. Belki de bir neden yok. Neden sonuç tarafından düzenlenen bir anlam yok o sırada.[334]

Bilimi de sanat ve şiir gibi bir yokoluş süreci içinde gören kuramcı, şeylerin ortadan kalkmasından yana; ancak felaketle sonuçlanabilecek bir yokoluş değil bu "Kendi yokoluşlarını oynamalılar bilimler, kendi varlıkları konusunda sorular sormalılar. Başarısızlığa uğramayı kabul etmeliler. Çünkü bence işte bu andan itibaren olay ilginçleşmeye başlamaktadır."[335] Bilim dallarından pekçoğunun bu olanaklara sahip olmadığını belirten kuramcı, psikanalizin bir bunalım içinde bulunduğunu bununla birlikte gerçek bir patlama yapamadığını ve bu bunalımdan yararlanamadığını ya da bunu ayıp örtercesine yaparak şeyleri dengelemeye çalıştığını ifade ediyor. Daha uzun bir süre ortadan kaldırılamayacağını bildiğini söylediği sosyoloji içinse ortadan kalkmalıdır diyor.

Bilim yuvası üniversitelerin de çöktüğünü belirten kuramcıya göre, üniversiteler, toplumsal açıdan bir pazar ve iş alma işlevini yitirmiş, kültürel bir töz ya da bilimsel bir amaçtan yoksun kalmışlardır. Ona göre, bundan böyle bilimsel bir içerikten veya siyasi yapılanmadan yoksun olan üniversite boşlukta uçmaya mahkûmdur. "Üniversitenin beklenmedik bir saldırıya geçme olasılığı sıfırdır. Bugün yalnızca olayın parodi, simülakr tarafını ön plana çıkararak can çekişmekte olan bilgi ve iktidar oyunlarının çürümesini hızlandıran düşüncenin bir an-

[334] BAUDRILLARD, a.g.e., s:79.
[335] BAUDRILLARD, a.g.e., s:80.

lamı vardır."[336] Kuramcı grevin eleştirel açıdan üniversitenin çalışma düzeni içine yerleşerek ana bir alternatif ya da iyileştirici bir yöntem olmaya çalıştığı görüşündedir. Bunun nedeni grevcilerin hâlâ bilimsel bir demokrasi ve tözün var olduğuna inanmalarıdır. Düşünür, çürümüş bir üniversiteyi, çevresine uzun süre zarar verebilecek bir kurum olarak nitelendirmektedir. Baudrillard'ın düşüncesine göre, üniversitede sorumlu insanlar gerçek bir bilgiyle, gerçek bir çalışmanın karşılığı olacak diploma verilmesi düşüncesi karşısında paniğe kapılmışlardır. Yaşanan bu paniğin temelindeyse, politik bir yıkıcılıktan çok içeriklerinden kopup kurtularak tek başına işlevsel bir biçim olarak yoluna devam edeceği düşünülen değer vardır. "Bu arada üniversite değerlerde (diplomalar vs.) boşlukta uçmayı sürdüren kapitaller ya da eurodolarlar gibi çoğalarak boşlukta dolanmayı sürdürecekler; ancak bu işi her hangi bir gönderen ölçütünden yoksun ve neredeyse değerlerini tamamen yitirmiş bir şekilde yapacaklardır. Bunun bir önemi yoktur. Çünkü onların başıboş şekilde dolanmaları bile toplumsal bir değer ufku yaratma konusunda yeterli olmaktadır. Bu arada giderek büyüyecek olan bir hayali değer saplantısıysa gönderenler sistemini (kullanım değerini, değişim değerini ve içerdiği üniversiteler 'işgücü'nü) yitirecektir."[337] Kuramcı bu durumu "eşi benzeri olmayan bir değer terörü" olarak adlandırmaktadır.

Jean Baudrillard, çağımızdaki temel hastalığın gerçeğin üretimi olduğunu belirtmektedir. Ona göre, değer üretimi, mal üretimi vb. gibi diğer üretim çeşitlerinin hiçbir anlamı kalmamıştır. Kuramcı maddi üretimin kendisinin hipergerçek bir şeye dönüştüğü düşüncesindedir. Günümüzde maddi üretim, geleneksel üretimin tüm özelliklerine sahip olmakla birlikte onun genişletilmiş yansımasından başka bir şey değildir. "Günümüzde artık herkes üretmektedir. Hem de eskiden ürettiklerinden çok daha fazlasını üretmektedirler. Oysa çalışma kavramı hiç fark ettirilmeden başka bir şeye dönüştürülmüştür. Çalışma bir gereksinim, bir boş zamanları değerlendirme gibi toplumsal bir talep nesnesine dönüştürülmüştür."[338] Buna göre çalışma artık toplumsal bir talebe dönüşmüş durumdadır.

Artık kalıntılar kuramına inanmadığını belirten Jean Baudrillard, "her şeyi alıp götürürseniz geride hiçbir şey kalmaz" şeklindeki görü-

[336] BAUDRILLARD, Simülakrlar ve Simülasyon, 1998, s:177
[337] BAUDRILLARD, a.g.e., s:183.
[338] BAUDRILLARD, a.g.e., s:41 (Ayrıca bkz: Baudrillard Jean, Üretimin Aynası, 1973)

şün yanlış olduğu düşüncesindedir. Ona göre, kalıntı diye bir şeyden söz edilebilir; ancak bu tek başına bir gerçekliğe sahip değildir. Düşünür, kalıntıyı bir bölümlenme, bir sınırlandırılma ve bir eleme işleminin ürünü olarak tanımlamaktadır. Bu bağlamda toplumsal da bir kalıntı olmaktan kurtulamayacaktır. Bir sistem her şeyi emerek yuttuğunda ve her şeyi birbirine eklenip ortada birbirine eklenecek hiçbir şey kalmadığında bütünün tamamı bir kalıntıya dönüşmektedir. Kuramcı, kalıntılardan oluşan bir kategoriyi toplum olarak nitelendiren toplumsalın, aslında kendi kendini bir kalıntı olarak nitelendirdiğini belirtmektedir. Kalıntı olanla olmayanı ayırabilmenin olanaksız olduğunu vurgulayarak, bu özelliği ayrımlayıcı sistemlere özgü bir ölüm ve simülasyon evresinin temel özelliği olarak görmektedir.

Toplumu da yeniden gözden geçiren Jean Baudrillard, "Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu" adlı yapıtında bir toplum biçiminin sonunu haber vermektedir. Buna alternatif bir toplum biçimini ortaya koymayan düşünür, bir başka toplum biçiminin nasıl olacağına dair bir fikir belirtmiyor. "Bir başka toplum biçimi konusunda konuşmak istemiyorum. Kuşkusuz kimi perspektifler elde edilebilir; ancak bu daha önceden başka çözümleme yöntemlerine dayanıldığında yapılabilir. Örneğin, Marksist bir yöntem başka bir toplum tipi düşletebiliyor."[339]

Toplumsal anlamda şu anda üretim değil, bir yokoluş sistemi içinde olduğumuzu belirten kuramcı, yeni toplumun nasıl bir toplum olabileceğini söylemenin bu kayboluşun getireceği yeni şiddet biçimini belirlemenin oldukça güç olduğunu belirtiyor. Kuramcı, iyi bir radikal varsayımla kolay ideolojik bir peygamberce öngörüş öne sürme arasında büyük fark görüyor. İkinci durumun insanı bir bilim kurgu kuramına doğru sürüklediğini söylemektedir. Geleceğin toplumuna da değinen kuramcı bu toplumu "reposer toplumu" olarak adlandırıyor. "Eğer kalıntılar kuramına inanmak gerekirse, örneğin psikonalizde bilinçaltına itilenler konusunda hemen karşımıza bir yol çıkıyor ki, bu da bilinçaltına itilenlerin özgürleşmesi anlamına geliyor. Geleceğin toplumu daha şimdiden baskı altında tutma ve karşı koyma (reposer) toplumu olacak görünüyor. Eğer bu gözönünde tutulmazsa geleceğin toplumu konusunda görüşler öne sürebilmek olanaksızlaşacaktır."[340] Her şeye karşı kuramcı bu görüşlerini kötümserlik olarak nitelendirmiyor.

---

[339] BAUDRILLARD, Sessiz Yığınların.., a.g.e., s:76

[340] BAUDRILLARD, a.g.e., s:77.

Simgesel değiş-tokuş deyimini tam anlamında bir değiş-tokuş olarak görmeyen Baudrillard, şeylerin evrensel boyutlarda, aynı anda gelişeceğine inanmıyor. Toplumların kaçınılmaz bir şekilde Batı örneğini yaşayacakları kanısında değil. Meksika, Brezilya, Fas gibi ülkelerde Batı değerler sistemine indirgenemeyecek bir takım şeylerin olduğunu belirtiyor. Bu nedenle bu toplumlar hiçbir zaman Batılaşmayacağını söylüyor. Ona göre, Batılılaşmanın gerçekleşeceğine inanmak kapitalist bir düştü. Ve buna geri kalmışlar inanıyordu. Aradaki boşluğun doldurulamayacağı bir kesinlik görmektedir. Bu da başka karşıt modellerin olabileceğini ve Batı örneğiyle karşılaştırılamayacağını gösteriyordu. Batı ile karşılaştırıldığı andaysa bunlar yitik örnekler olacaklardı.

İslam dünyasında Batı örneğinin indirgenmesine karşı çıkan Baudrillard, Batı'nın istediği anlamda bir gelişmenin olamayacağına inanıyor. Buna örnek olarak ise, Brezilya'daki teknolojik ve ekonomik gelişmeyi veriyor. "İslam dünyasında Orta Çağ'dan kalma bir kalıntı ya da barbarlıktan kalan bir güçten söz edilemez. Başka şeyler var. Genellikle din ya da diğer eski kurumlar suçlanır, oysa bunların hiçbirisi söz konusu olamaz. Onun da stratejisi ve özgün bir gücü var. Bunlar kendi değerlerine sahiptir ve Batı'nın değerleri kesinlikle umurlarında değil."[341] Bu açıdan bakıldığında kültürler arasındaki üstünlük anlayışı ortadan kalkıyor, bir tarafın diğer taraftan üstün olduğunu söylemek olanaksızlaşıyor.

Kültür ve Üçüncü Dünya

Baudrillard, kültür kavramını da ele alıyor. Ona göre, bir kültürün diğerlerini etkisi altına alabileceğini söylemek oldukça güç. Çünkü henüz son söz söylenmiş değil. Örneğin, bir zamanlar Üçüncü Dünya'nın ne olduğu belli değildi. Başlangıçta bu kültür esirleştirilmiş, baskı altında tutulan ve sonuçta "Beyaz"laşmaya çalışan bir kültürdü. Bunu isteyen insanlardan söz edilebilirdi. Ancak artık o da bitmiş durumdadır. Şimdi farklı bir durum yaşanmaktadır.

Üçüncü Dünya Batı kültürünün karşılaştırılmasını tehlikeli bulan kuramcı, bu dünyanın Batılı anlamda gelişmişliğe doğru yol alıyor görünmekle birlikte, gerçekte bunun her iki taraf içinde başarısızlık olduğu görüşünde. Batı'yı kötü niyetli, kolonize etmiş olduğu ülkelerin iyi niyetini kullanan ve çok büyük paralar kazanan bir kültür olarak nitelendiren kuramcı, Batı'nın çok iyi sömürdüğünün de söylenebile-

[341] BAUDRILLARD, a.g.e., s:.80

ceğini belirtiyor. Ancak gelişme gerçekleştirilirken öteki taraftaki kalıntılar unutulmuş, bunlara önem verilmemiştir. Kuramcı bu durumu "Saflık" olarak değerlendirmektedir.

"Öteki taraftaki kültürel kalıntılar unutularak, gelişmenin bu kalıntılara önem verilmeden gerçekleştirilebileceği sanılmıştır. Batı'nın saflığı da işte burada ortaya çıkmaktadır. Çünkü kültürel direnişlerle yerel kültürler unutulmuştur. Oysa bunları değiştirebilmek ya da dönüştürebilmek olanaksızdır."[342]

Baudrillard'a göre, Üçüncü Dünya Ülkeleri, Batı'nın ekonomik, bilimsel ve kültürel değerlerini nakletmeyi başaramamıştır. Gelişme miti ortadan kalkmıştır, gerçek anlamda bir diyalog, işbirliği ya da gelişme hiçbir zaman söz konusu olmamıştır. Ancak hiçbir zaman Üçüncü Dünya tarafından "devrimci" denilebilecek bir karşı koyma da yaşanmamıştır. Burada kuramcının bahsettiği, Marksist anlamda bir devrim değil, bir tür meydan okuma şeklidir. Böyle bir hareketin yani gerçek anlamda bir karşı koymanın başarılı örneği olaraksa İran'ı gören kuramcı, bu ülkenin bir bağımsızlık biçimini getirmeyi başardığı kanısında. Böyle bir görüşü destekleyen nitelik ise, İran'daki yeni biçimin Batı'ya özgü değer sistemiyle hiçbir ilişkisinin olmamasıdır.

Düşünür her şeye rağmen Üçüncü Dünya'nın gelişmişlik adlı son treni kaçırmadığını ifade etmektedir. Ona göre, gelişmişlik tüm dünyayı içine alan bir kavramdır. Üçüncü Dünya'da bu dünyanın ya içindedir ya da dışında. Artık Üçüncü Dünya'nın eline oynayabileceği başka kartlar geçmiştir. Üçüncü Dünya Batı'yı bütünüyle yadsımış durumdadır. Bu yadsıma din aracılıyla da yapılmış olabilmektedir. Bunun nedeni bu ülkelerin gerek yardım, gerekse başka şekilde aşağılanmaktan bıkmış olmalarıdır. Üçüncü Dünya gelişme düşüncesinden de bıkıp usanmıştır. "artık oyananabilecek başka kartlar vardır. Bunun adına da kültür mü denir, yoksa başka bir şey mi bilemem. Bu anlamda ortaya çok daha özerk bir meydan okuma biçiminin çıktığından söz edilebilir."[343] Batı kapitalin koloniler aracılıyla oluşturulduğu ve yaşadığı düşüncesini reddetmektedir, gelişiminde bir özerklik söz konusudur.

Düşünür, Üçüncü Dünya'nın Batı'yı diyalektikleştirmeye ya da karıştırmaya çalışmasının bir yanılgı olduğunu ifade etmektedir. Bu aynı zamanda Batı içinde bir yanılgıdır. Pek çok az gelişmiş ülke, Batı'yla ilgili bu düşüncelerini, hileli yollardan rasyonelleştirilmiş bir

---

[342] BAUDRILLARD, a.g.e., s:81 (Ayrıca bkz: Metinler ve Söyleşiler, G.S.F. İzmir, 1988)

[343] BAUDRILLARD, a.g.e., s:82

ekonomi ve bir orduyla başarabileceklerini sanmışlardır. Bu hareket bir yanılgıdan ibarettir. Kuramcı, Üçüncü Dünya'yı yıpratma işinin Batı tarafından başlatıldığını, ancak Batı'nın "acculturation" (kültürsüzleştirme) yönündeki girişiminin başarısızlıkla sonuçlandığını belirtmektedir. Baudrillard, Batı'nın başını alıp gittiği diğer ülkelerin, yani Üçüncü Dünya'nın onun dümen suyuna girdiği düşüncesindedir.

Ekonomik Bunalım ile Teknoloji ve Kültür İlişkisi

Dünyada ve ülkemizde en çok yaşanan sorunlardan biri olan ekonomik bunalım üzerinde de görüş belirten kuramcı, söz konusu para oyunu olduğunda kesinlikle kazanan bir tarafla, kaybeden bir taraf olduğu görüşündedir. Ancak söz konusu olan şey değer olduğunda her iki taraf içinde kayıplardan söz edilebilmektedir. Bu anlamda herkes birbirine meydan okuyabilmektedir. Bu açıdan bakıldığında ekonomisini güçlü kılan bir ülkenin kendi kültürünü dış etkilerden koruması da kolaylaşıyor. Buna örnek olarak Japonya verilebilmektedir. "Japonya kendine özgü bir örnek, Batılı bir toplum değil, ancak teknolojik organ nakli başarılı olmuş. Orada bir burjuvazi süreci söz konusu olmadı. Bu modelse uzaylı bir model gibi ne olduğu anlaşılamıyor. Çünkü Batılılar bunu nasıl gerçekleştirebildiğini anlayamıyorlar. Ucuz emek ve işçi çalıştırıldığı için Japonya'nın meydan okuyabildiğini düşünüyorlar."[344] Elbette Batı'nın bu düşüncesi doğru değil, çünkü Japonya bambaşka bir model, teknolojisini ritüelleştirmeyi başarmış olan bir model. Bu yüzden hem kendi kültürünü yitirmiyor hem de meydan okuyabiliyor. Baudrillard, klasik bir perspektiften bakıldığında vücudun uzantısından başka bir şey olmayan, işlevsel açıdansa insan organizmasının daha karmaşık hale getirilmiş bir biçimi olan[345] teknolojinin, ritüelleştirilmesinde halkın bütünüyle bilinçli olmadığını ifade ediyor. Kültürlerine son derece bağlı olan Japon Halkı, ülkelerinin teknolojik aşamayı yapabilecek nitelikte bir ülke olduğunun da bilincindedirler. Ancak, Japonlar'ın belirli bir amaçları, kültürlerine güvenerek diğerlerinden daha iyi bir şey yapmak gibi bir sorunları da yoktur. Japonya'da teknolojiyle kültürün başarılı bir şekilde kaynaştığı görülmektedir. Baudrillard, içinde bulunulan durumda teknolojiyle kültürün birbirinden daha güçlü olduğu bir strateji görmemektedir. Buna karşın İslamiyet'te Japonya bu dengeyi bu dengeyi bozmaktadır.

---

[344] BAUDRILLARD, a.g.e., s:84

[345] BAUDRILLARD Jean, Simülakrlar ve Simülasyon, 1998, s:137
(Ayrıca bkz: J. G. Ballard, Crash, Calmann-Levy, 1974)

"Bence bu dengeyi bozan bu iki olayı adı, İslamiyet ile Japonya. Biri hiperteknolojik diğeri ise anti-teknolojik olan bu birbirine zıt iki model egemen durumdadır. Bu meydan okuma ise Batı'ya karşı yapılan bir meydan okumadır."[346] Buna göre bir tarafta Batı'nın denetlemediği ve teknolojik üretim alanlarında meydan okuyan Japonya, diğer tarafta ise teknolojiyi bütünüyle yadsıyan bir İslamiyet var. Kimi alanlarda süper teknolojik aşamalar kaydetmiş olan Brezilya gibi ülkeleriyse kuramcı tuhaf buluyor. Gelişen teknolojiyle kültürlerinin yok olacağı düşünülen bu ülkelerin kültürlerinin giderek yaygınlaşması şaşkınlıkla karşılanmaktadır. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte arkaik kültüründe giderek yaygınlaştığı ve her şeyi içine aldığı görünmektedir.

Altyapının gelişmeyi belirlediği öyküsünün artık bir masal olduğunu ve bugün üstyapının "gelişmenin altyapısı" olduğunu ifade eden Baudrillard, ne Japonya örneğini ne de İslamiyet'i evrensel bir model olarak kabul ediyor. Evrensel model anlayışını yok eden bu model anlayışının ışığında her ülkenin kendi modelini gerçekleştirebilmesi olanaklı hale geliyor. İstenen bu model, evrensel modeli yıkmaya çalışarak elde edilebiliyor. Bütün bu modellerin birbirleriyle çarpışmaları ve evrenselleşmeleri için bir neden de yok. Kuramcı emperyalist olmama kaydıyla herkesin özgün bir model oluşturmaya çalışmasını olağan buluyor.

Üstyapıyı "altyapının kendisi" olarak tanımlayan Baudrillard, aslında yapı sözcüğünün kullanımına da karşı, ancak bu kavram belirli bir kültür düzeyinde önemli bir yere sahip. Ekonomik altyapı 19. yüzyılda Batı tarafından ortaya atılan bir buluş olarak değerlendiriliyor. Ancak modelle birlikte evrenselleşmiş olan altyapı kavramının da çökmesi nedeniyle bu buluşun doğru olup olmadığı da bilinmiyor. Ekonomik altyapı yerineyse, üst yapılar değerler düzeyinde çok daha özgün ve güçlü olarak ortaya çıkıyor. Kuramcı devrimlerin ortaya çıkışını da altyapı düzeyine değil üstyapı düzeyine bağlıyor. Güçlü bir kültüre sahip ülkelerin, özgün bir modelle bu işten sıyrılabilmeleri olanaklı hale geliyor. Bunun nedeni, bu ülkelerin evrensel ekonomi olgusundan kaçabiliyor olmaları. Düşünür, ekonomik krize bağlı olarak doların düşmesi gerekirken, yükseliş seyrini izlemesini altyapıların nötralize edilmiş olmalarının kanıtı olarak görüyor. Bu bağlamda büyük seçenekler geride kalanlardan çıkacak ve üstyapılara bağlı olarak gelişecektir.

---

[346] BAUDRILLARD, Sessiz yığınların gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu, 1991, s:85

Körfez Savaşı ve Terörizm

11 Eylül'de uğradığı terörist saldırının ardından Afganistan'a operasyon düzenleyen Amerika'nın, Irak'a yönelik bir operasyon düzenleyip düzenlemeyeceği yönündeki tartışmalar devam ediyor. Amerika Saddam'ı uyarıyor, Saddam ise direnmeye devam ediyor. İki ülke arasında yaşanan bu gergin durum, bizlere Körfez Savaşı'nı hatırlatıyor. Farklı nedenlerden kaynaklanır gibi görünse de iki ülke arasındaki gerginlik devam ediyor. Jean Baudrillard'ın Körfez Savaşı'na yönelik düşünceleriyse bize bu gelişmeler hakkında önemli bilgiler sunuyor.

Körfez Savaşı sırasında Fransız televizyonlarında görüşlerine en çok başvurulan düşünür olan Baudrillard, bu savaşı "pornografik bir savaş" olarak nitelendiriyor. Savaş dolayısıyla tezleri doğrulanan kuramcının gözünde Körfez'de savaş bir simülasyondan ibarettir. Kuramcının görüşlerini Körfez Savaşı'na uyguladığımızda şunları görmekteyiz, Saddam'ın Kuveyt'i işgali terörist bir eylemdir ve bu eylemde ahlâk aranması boşunadır. Saddam'ın amacı Kuveyt'i işgal ederek, Ortadoğu ve dünyaya şantaj yapmaktır. Bu harekât bir ordu çapında gerçekleşmiştir. Burada rehin alınan her ne kadar Kuveyt gibi görünse de, petroldür. Bu hareketle bir anlamda Batı'dan fidye istenmiştir. Saddam borçlar karşılığında Kuveyt petrolünü elde etmeyi amaçlamıştır. Saddam Irak'ın borçları karşılığında Batı tarafından rehin alınmak istenmiş, ancak bu duruma kendisi "rehin alma" yoluyla tepki göstermiştir. Bunun nedeniyse, Batı'nın yaptığı şantajdır. Batı'nın şantajı Saddam'ı terörist bir eyleme itmiştir ve aynı Batı, Saddam'a aynı silahla yani terörle yanıt vermiştir. Saddam'ın terör ve şantajından sorumlu olan yine Batı'nın kendisidir. Bu şekilde herkes birbirinin rehinesi durumundadır. Petrol üreten ülkeler dünyayı rehin almıştır. Dünyaysa, petrol karşılığında Saddam'ı Amerika'ya rehin olarak vermeyi kabul etmiştir.

Saddam'ın rehinesi olmaktan bir ölçüde kurtulmuş olan Iraklı kitlelerse, Saddam'a ve demokrasiye karşılık, ekonomik açıdan Batı'nın rehinesi olmayı kabul etmişlerdir. Kitlelerse bu savaştan kazançlı çıkmış görünmektedirler. Örneğin, Iraklı kitleler Saddam'ın savaşa girmesine izin vererek onun egemenliğinden kurtulmak istemişlerdir. ABD ise, kazandığını sandığı bu eylemde rehine durumuna düşmüştür. Kuveyt'i ve Irak'ı işgal ederek petrolü ele geçirmekle birlikte onu yeniden üretme sorumluluğunu da üstlenmiştir. Savaş tazminatı alabilmek için güçlerin büyük bir kısmını Kuveyt ve Irak'ta rehin olarak bırakmak zorunda kalan Amerika, Irak'ın Vietnam'a dönü-

şebilme tehlikesi nedeniyle savaşı baştan yitirmiş durumdadır. Bu işgal Saddam'a da hiçbir kazanç sağlamamıştır.

Bir simülasyon olan Körfez Savaşı'nın sonucu da bir simülasyon olabilmiştir. Gerçek olan tek şey Irak'taki kitlelerdir. Kuramcının deyimiyle terörizm ve rehin alma, ezilen, umutsuz insanlar tarafından gerçekleştirildiği sürece politik bir eylem niteliği kazanabilmektedir. Bu nedenle Kuveyt'e ve Irak'a karşı düzenlenen eylemler politik eylemler kapsamında değildir. Çünkü Kuveyt'i Irak halkı değil Saddam'ın askerleri işgal etmiştir. "Nasıl terörizme ait bir alan varsa bir de rehine ticareti vardır. Her rehin alma olayı bir başka terörist olayın yanıtıdır. Dünya boyutlarında terörizmin politika ötesi "transpolique" eylemlerin zincirleme bir şekilde olduğu izlenimi vardır."[347]

Gelişmiş ülkelerin şantajı Saddam'ı teröre yöneltmiştir. Bunun ardından diğer tüm eylemler zincirleme şekilde gelişmiştir. Bütün bu gelişmeler kuramcının "hepimizin rehine olduğumuz" yönündeki görüşlerini destekler niteliktedir. "Bizler hepimiz rehineyiz, hepimiz teröristiz. Bu bağıntı bundan böyle efendi-köle, egemen-bağımlı, sömüren-sömürülen bağıntılarının yerini almıştır. Köle ve proleter takım yıldızları artık sönmüştür. Bundan böyle rehine ve terörist takım yıldızlarından söz edebiliriz."[348] Sönen yabancılaşma takım yıldızının yerini artık terör takım yıldızı almıştır. Bunu daha beter bir durum olarak gören kuramcıya göre, başlayan dönem politika-ötesi bir dönemdir. Şantaj takım yıldızı sadece politikayı değil, yaşamın tüm alanlarını içine almıştır. Körfez'de savaş, bir komando eylemi gösterisidir. Bu savaş kimsenin iştahını kesememiştir. Bu gösteriyi izlerken hiç kimse günlük yaşantısından (içkisinden, yemeğinden vs.) vazgeçmemiştir. Bu gösteriyi kitleler, Saddam ve Bush'a hazırlatmışlardır. Sonuç olarak olayın bir gösteriden başka bir şey olmadığı tüm dünyaya gösterilmiştir.

Jean Baudrillard'a göre bizim alışık olduğumuz yasak ve şiddet oyununa bir son verdiği için terörün ahlakı yoktur. Şantajında bir ahlakı yoktur, çünkü o da değiş-tokuş olayına son vermiştir. Rehinenin de ahlakı yoktur, çünkü temsil ettiği hiçbir şey yoktur. Rehine imgesi olmayan salt bir nesnedir, o ölmeden ortaya kalkmış biridir. Terörizmin bir teşhirci yanı, bu ahlaksızlığı onu medyayla yakın duruma getirmiştir. Terörizm kendi başına politik bir eylem olma niteliğine sahip olamaz. Kuramcıya göre terörizmle medyada birbirinin rehinesi duru-

[347] BAUDRILLARD, a.g.e., s:63
[348] BAUDRILLARD, a.g.e., s:63

mundadır. Körfez'de savaşın politik açıdan anlatabildiği bir şey vardır. Bu da politika ötesi bir dünyada iktidarların varlıklarını kanıtlayabilmelerini sağlayan tek şeyin "terörizm" olduğudur.

Toplumlarımızın başlıca sorunu can güvenliği olmuştur. Bu sorun özgürlük sorununun yerini almıştır. Bu durum felsefi ya da ahlaki bir değişimin sonucu değildir. Bu sistemlerin nesnel konumlarındaki gelişmenin bir sonucudur. Sistemin rahat ve yayılmacı olduğu bir konum özgürlüğü, farklı olduğu bir konum can güvenliğini, denetim, feed back (geribildirim) vb.'ini üretmiştir. Sistemin daha ileri bir konuma ya da çoğalma ve doyuma ulaşma konumuysa panik ve terör üretmekle meşguldür. Bunların metafizik bir düşünceyle hiçbir ilişkisi yoktur. Bunlar sistemin nesnel konumlarıdır. Araç trafiğinde de aynı durumu görüyoruz. Özgürlük, can güvenliği ve terör aşamasını bütün alanlarda gerçekleştirmiş bulunmaktayız. Özgürlük, hak ve verimlilik sistemimiz açısından kabul edilmesi mümkün olmayan, kaza sonucu ölümler skandalına bir son verip bu yanlışı düzeltmek için ortaya büyük terör sistemleri ya da kaza ölümlerine karşı bir sigorta sistemi çıkartılmış bulunuyor. "İçinde bulunduğumuz korkunç ve mantıklı durum işte budur. Terörizmse, umutsuzca bir müdahaleyle sistemli ölüm yerine silah zoruyla rehine almaya çalışmaktadır. Onun yıkmaya çalıştığı mantık işte budur."[349]

Baudrillard'ın deyimiyle, terör deyimi sadece silaha dayalı bir kavram değildir. Kuramcıya göre trafik de günümüzde terörist bir yapıya sahiptir. Sigorta şirketleri evini, arabanı, işyerini, organlarını vb. diyerek bir tür terör havası estirmektedir.

Kuramcının görüşlerinden yola çıkarak terörizmin, sistemlerin gerçek yüzlerini sergilemelerini sağladığını söyleyebiliriz. Körfez Savaşı politikanın varolduğu bir ortamda bu tür bir boyuta ulaşamazdı. Bu savaş gösterdi ki, ABD ve Batılı ülkeleri artık kimse takmamaktadır. Onların ürettiği politika kavramı ölmüştür. Günümüzde bu ülkeler sözlerini kabul ettirebilmek için tek bir güce başvurabilirler. Terör ve şiddet. Buna başvurduklarındaysa, bu sistemlerin, ne kadar uygar ve insancıl oldukları ya da bu kuramlara ne kadar değer verdikleri ortaya çıkmaktadır. Bu sistemler şiddet yoluya gerçek yüzlerini sergilemektedirler.[350]

---

[349] BAUDRILLARD, a.g.e., s:67. (Ayrıca bkz.: Les Strategies Fatales, s:53-54

[350] BAUDRILLARD Jean, a.g.e., s.66-67

JEAN BAUDRILLARD VE SİMÜLASYON EVRENİ

"Gibi'ler Dünyası", "durağan Batı", "trans estetik Amerika" ve "düşselliğin yansıması Disneyland" yeniden değerlendirilen yapılar arasında yer almaktadırlar. Bir yokluğa gönderme yapan simülasyon ise, evrenle birlikte bütün bu kültürlere ait gerçeklik kavramını sorgulamamızı sağlamaktadır. Bu durum bize, gerçeğin ortadan kalktığı ve onun yerini simülakrların aldığı bir sürece götürmektedir. Bu sayede gerçeğin yeniden üretimi yaşanmaktadır.

Jean Baudrillard'ın 1972 yılından itibaren üstünde çalışmaya başladığı simülasyon kuramı, yitirmiş olduğumuz gönderenler sistemi olan tarihle birlikte, tarih yazıcısı olarak kabul edilen Batı uygarlığının da sonun eşiğinde olduğunu göstermektedir. Öteki'nin gözüyle baktığımızda, Batı daima uygarlığın, kültürün, üstünlüğün temsilcisi olarak görülmektedir. Ancak Batı, öteki için kusursuz bir model olma özlemini sona erdirmek zorunda kalmıştır. Çünkü, Batı modellik statüsünü yitirmiş durumdadır.

Günümüzde en çok tartışılan kavramlardan biri olan evrenselleşme olgusuysa, Batı'nın yokoluş sürecini kaçınılmaz hale getiren bir olgudur. Pek çok muhalife sahip olan bu süreç Batı'nın yokoluşundaki temel etkendir. Dünyanın evrensel bir köye dönüştüğü bu süreçte, gelişme ve ilerleme de Batı'nın istediği yönde olmamıştır.

Batı'nın temel değer ve ilkelerini alarak geliştirmeyi başaran Amerikan kültürüyse, rüyaların gerçeğe dönüştürülmesi sırasında estetik ötesi bir nitelik kazanmaktadır. 11 Eylül'de terörist saldırıya uğrayan, gücü sorgulanan, gerek diğer toplumlar gerekse kendi toplumu tarafından eleştiri bombardımanına uğrayan Amerika, simülasyonun özümsendiği bir toplumsal yapıya sahiptir. Tüm dünya için bir güç müzesi olarak düşünülen Amerika modernliğin ve gerçekleşen ütopyanın merkezi olarak yıldızsallığını devam ettirme çabasındadır. Düş dünyasının parodisi olan Disneyland ise Batı'nın mikro dünyasını temsil etmektedir. Disneyland ile düşsele eski görünümü iade edilmeye çalışılmaktadır. Görüldüğü gibi "gibi"ler evreninde pek çok şey bir simülasyon örneğidir.

Hipergerçeklik ya da Simülasyon Evreni

Çağdaş yaşamda hiçbir şeyin aslının olmadığını belirten Jean Baudrillard "simülasyon" kavramı üzerinde duruyor. Ona göre herşey bir simülasyondan ibaret ve yaşanan evren bir "gibi"ler evreni. Bir köken ya da gerçeklikten yoksun gerçeğin, modeller aracılığıyla türetilmesi

anlamına gelen simülasyon ya da hipergerçeklik bizi bir yokluğa göndermektedir. "Gizlemek (dissimüler), sahip olunan şeye sahip değilmiş gibi yapmak, simüle etmek ise sahip olunmayan şeye sahipmiş gibi yapmaktır. Birincisi bir varlığa (şu anda burada bulunmaya) diğeri ise bir yokluğa (şu anda burada bulunmamaya) göndermektedir. Ancak bu olay sanıldığından daha da karmaşık bir şeydir. Çünkü simüle etmek 'mış' gibi yapmak değildir."[351] Simülasyonu daha iyi açıklamak amacıyla bir hastayı örnek veriyor kuramcı. Buna göre, hastaymış gibi yapan kişi yatağa uzanarak bizi hasta olduğuna inandırmaya çalışmaktadır. Bir hastalığı simüle eden kişideyse bu hastalığa ait semptomlar görülüyor. Yani "mış" gibi yapmak (feindre) ya da gizlemek (dissimüler) gerçeklik ilkesine dokunmamaktadır. Kuramcı bunlarla gerçeklik arasında her zaman açık seçik, gizlenmeye çalışılan bir fark olduğu görüşünde. Buna karşılık simülasyon "gerçekle-sahte" ve "gerçekle-düşsel" arasındaki farkı yok etmeye çalışmaktadır.

Simülakların, hakikatı gizleme şansları yoktur. Çünkü hakikat, ortada bir hakikat bulunmadığını gizlemeye çalışmaktadır. Baudrillard, "Borges'in masalını en güzel simülasyon alegorisi olarak nitelemektedir."[352] Borges masalında, İmparatorluğun hizmetindeki haritacıların çizdikleri harita sonunda İmparatorluğun topraklarına birebir eşit boyutlara sahip bir belgeye dönüşmektedir, ancak çökmeye başlayan imparatorlukla birlikte lime lime olmuş bu harita parçalarıyla çölde karşılaşan insanlar vardır. Sonuçta bu harabolmuş soyut metafizik güzelliğin imparatorluğun şanına yakışan bir görüntüye sahip olduğu ve eskidikçe gerçeğiyle birbirine karıştırılan sahtesi gibi imparatorluğun da bir leş gibi çürüdükçe özüne yani toprağa dönüştüğü görülmüştür.

Simülasyon kavramının harita üzerindeki bir toprak parçası, bir töz ya da bir referans sistemiyle hiçbir ilişkisinin olmadığını vurgulayan Baudrillard, bundan böyle gerçeğin yerini alan simülakrlardan söz ediyor. Buna göre, ne harita öncesinde ne de sonrasında bir toprak parçası vardır. Artık harita üzerinde lime lime olmuş toprak parçalarıyla karşılaşılabilir. Bundan böyle sağda solda karşılacağımız harabe ve yıkıntılar haritaya değil gerçeğe, çölde karşımıza çıkan kalıntılarsa imparatorluğa değil, bize ait olacaklardır. Bunlar çöle dönüşmüş bir gerçeğe aittirler.

---

[351] BAUDRILLARD, Simülakrlar ve Simülasyon, 1998, s:13

[352] BAUDRILLARD, a.g.e., s:11 (Ayrıca bkz: Baudrillard, Simgesel Değişim ve Ölüm, Paris Gallimard, 1975)

Günümüzde bu masaldan yararlanabilmek olanaksız hale gelmiştir. Yararlanılabilecek tek şey imparatorluk alegorisidir. Çünkü gerçeğin sümüle edilmiş modellerini çakıştırmaya çabalayan çağdaş simülatörler de bu yaklaşım içerisindedir. Artık ortada ne toprak ne de harita vardır. Nedeniyse soyutlamayı çekici ve ilginç kılan, haritayla toprak arasındaki o kesin ayrımın yok olmuş olmasıdır. Haritaya bir şiirsellik, toprağaysa çekicilik kazandıran bu ayrımın içinde sihirli bir kavramla çekici bir gerçek vardır. Haritayla toprak arasındaki bu beraberliği önce yücelten sonrada yerin dibine batıran haritacıların bu projesiyle yeniden canlandırıcı bir özelliğe sahip olan düşgücü de simülasyonla birlikte tarih olmuştur. Böylece metafizik de ortadan kalkmıştır. Bundan böyle gerçekle, gerçek kavramına özgü bir ayna olan metafizik yoktur. Gerçekle gerçek kavramı arasında düşsel bir beraberlik olmayacaktır. Çünkü genetik minyatürleştirme denen şey, simülasyon evrenine özgü bir boyut olma özelliğine sahiptir. Artık farklı bir gerçekten sözedilmektedir. Bu gerçek rasyonel değildir ve sonsuz sayıda yeniden üretilebilmesi mümkündür. İdeal ya da negatif süreçlerle başa çıkabilecek bir yapıda olan bu gerçek sayesinde rasyonel bir gerçeğe ihtiyacımız kalmamıştır. Gerçek artık işlevsel bir şeye dönüşmüştür. "Aslında gerçek bu değildir, çünkü onu sarıp sarmalayan bir düşsellikten yoksundur. Bu sentetik bir şekilde üretilmiş, atmosferden yoksun bir hiperuzamda kombinatuvar modellere ait ışığı yaymaya çalışan bir gerçek yani hipergerçektir."[353] Bu durum bir simülasyon çağına girdiğimizin göstergesidir. Buradaki gerçeğin özelliği bir taklit ya da suret olmamasıdır. Bu gerçek aslı yerine göstergeleri konulmuş bir gerçektir. Gerçek bir daha asla dönmeyecek bir konumdadır. "Bundan böyle her türlü düşsel ve gerçek ayrımından yoksun, yalnızca yinelenebilen bir yörüngeye sahip modeller ve farklılık simülasyonu üretiminden ibaret bir hiper-gerçekten sözedebiliriz."[354] Hipergerçekleştirilen bir gerçekten söz edebiliriz artık. Hipergerçek ise gerçeği şiddet yoluyla değil, modelin gücü düzeyine yükselterek yıkmaktadır. Gerçeğin yok edilmesinin döngüsü olarak çalışan hipergerçeklik yoluyla gerçek farklı bir boyut kazanmıştır.

Jean Baudrillard simülasyonla tıp, ordu ve din arasındaki bağlantıyı da değerlendiriyor. Buna göre, hastalığını simüle eden kişi ne hastadır ne de hasta değildir. Bu açıdan nesnel bir değerlendirme yapmak olanaksızlaşmıştır. Hakiki bir hastalığın olup olmamasının anlaşılama-

[353] BAUDRILLARD, a.g.e., s:12
[354] BAUDRILLARD, a.g.e., s:13

ması gerek psikolojiyi gerekse tıbbı zor durumda bırakmaktadır. Her hastalığın simüle edilebileceği düşünüldüğündeyse tıp anlamını yitirmektedir. Çünkü tıbbın ilgi alanı gerçek hastalıklardır. Psikosomatik rahatsızlıklardaysa, inandırıcı olmayan gelişmeler sergilenmektedir.

Ordu da simülatörlere karşı çaresiz durumdadır. "Geleneklere göre ordu bugüne kadar belli kanıtlardan yola çıkarak onların maskelerini düşürür ve cezalandırırdı. Oysa bugün ordu bir simülatörü de aynen gerçek bir homoseksüel, bir kalp hastası ya da bir deli gibi çürüğe ayırabilmektedir."[355] Kuramcıya göre ordu "Deliyi bu kadar iyi taklit edebilen biri herhalde gerçekten delidir" düşüncesine sığınmaktadır.

Din konusundaysa bir tanrısal güç simülakrına gönderme yapılmaktadır. Felsefeciye göre, tanrısal güç yeniden canlandırılabilmektedir. Bu güç ikonlar ya da simülakrlar şeklinde çoğaltılmaktadır. İkonlar aracılığıyla görüntüler algılanabilen ve anlaşılabilen bir Tanrı düşüncesinin yerini alabilmektedir. Kutsal imgeleri yok eden bu insanlar (ikonlar) simülakrların sahip olduğu mutlak güçten korkmaktadırlar. Bunun nedeni ise, kutsal olan imgelere tapınmaya karşı olan bu insanların, Tanrı düşüncesini insanların bilincinden silip atabileceklerini bilmelerinin yanında, sonuç olarak bu korkunç hakikatin insanları Tanrı'nın asla var olmadığı, yalnızca simülakrlar aracılığıyla var olabildiği, hatta kendi simülakrlarından başka bir şey olmadığı düşüncesine yönlendirilebilecek olmasıdır.

Baudrillard'ın deyimiyle Batı, bu yeniden canlandırma olayının önemine, diğer bir deyişle göstergelerin derin bir anlama sahip olabileceğine, bir göstergenin bir anlamın yerini alabileceğine ve bir şeylerin (bu Tanrı'dır) bu değiş-tokuşun gerçekleşmesini sağladığına bütün kalbi ve iyi niyetiyle inanmaktadır. "Tanrı bile simüle edilebildikten yani Tanrı'ya olan inanç göstergelerine indirgenebildikten sonra gerisini varın siz düşünün! İşte o zaman bütün sistem yerçekiminin etkisinden kurtulmuş bir kütle, dev bir simülakra dönüşmektedir. Bu gerçek dışı bir şey değil bir simülakrdır, yani bir gönderenden yoksun ve nerede başlayıp nerede bittiği bilinmeyen hiçbir şeyin durduramadığı bir kapalı devre içinde gerçekle değil kendi kendisiyle değiş-tokuş edilebilen bir şey."[356]

Bu simülasyon yeniden canlandırmanın karşıtı olan bir simülasyondur. Yeniden canlandırma gösterge ve gerçeklik arasında bir eşdeğerlik ilkesi olduğundan yola çıkarken simülasyon bir tür göstergeden

[355] BAUDRILLARD, a.g.e., s:14
[356] BAUDRILLARD, a.g.e., s:16

yola çıkmaktadır. Bu göstergeyse, bir değer olarak göstergenin yadsınması, her türlü gönderenin tersine çevrilmesi ve öldürülmesi anlamlarını taşımaktadır. Simülasyon bir simülakra dönüştürdüğü yeniden canlandırma düzeninin tamamını kapsamış durumdadır. Simülasyon her yerde bir caydırma stratejisiyle örtüşen gerçeği ve hiper gerçeği kapsayan bir stratejidir

Simülasyonun tehlikeli olan yanı, düzenle yasanın da bir simülasyon olduğunu işaret etmesidir. Ortada gerçek diye bir şey kalmadığı için salt bir gerçeklik düzeyinden ve ilüzyonun sahnelenmesinden söz etmek mümkün değildir. Artık söz konusu olan karşı saldırıya geçen simülasyon ya da hiper simülasyondur. Örneğin gerçek bir soygunla simüle edilmiş bir soygun arasında büyük farklar vardır. Gerçek bir soygunun amacı düzeni yıkmakken, diğeri düzene karşı değil doğrudan gerçeğin kendine yönelik hareket niteliği taşımaktadır. "Yasalara karşı gelmek ya da şiddete başvurmak pek önemli bir şey değildir. Çünkü onlar yalnızca gerçeğin bölüşülme biçimini dile getirmektedirler. Oysa simülasyon çok daha tehlikeli bir şeydir, çünkü hep nesnenin ötesine geçmeye ve düzenle yasanın aslında simülasyondan başka bir şey olamayacaklarını anlatmaya çalışmaktadır."[357] Kuramcı, gerçek bir soygunla simüle edilmiş bir soygun arasında nesnel bir fark görmemektedir. Eninde sonunda kişi kendini gerçeğin içinde bulacaktır.

Baudrillard, düzeni simülasyon sürecinin yalıtılmasının önüne geçen bir neden olarak görüyor. Yalnızca gerçeğin bulunduğu bir ortamda var olabilen bu düzen, gerçekten başka bir şey göremeyen ve düşünemeyen bir düzen. Simüle edilmiş bir şekilde ortaya çıkan suç, bir simülasyon olarak kabul edilmeyecektir. Bunda simülasyonun eşdeğerlisi olan bir şeyin olmaması ve bu düzende baskı diye bir şeyin bulunmaması etkilidir. İktidar kendisine meydan okuyan simülasyon karşısında çaresiz bir duruma düşmüştür. "Bir erdem simülasyonunu nasıl cezalandırabilirsiniz ki? Oysa bir erdem simülasyonu da en az bir suç simülasyonu kadar ciddi bir olaydır. Parodi, boyun eğmeyle, yasalara karşı gelmeyi aynı kaba koymaktadır. Asıl büyük suç budur, çünkü boyun eğmeyle yasak çiğneme arasındaki farkın doğurduğu yasayı devre dışı bırakmaktadır. Kurulu düzenin buna karşı yapabileceği hiçbir şey yoktur. Zira yasalar ikinci kuşak bir simülakr'dır."[358] Bu açıdan ancak gerçeğin bulunmadığı bir yerde düzene saldırmak mümkündür.

---

[357] BAUDRILLARD, a.g.e., s:34
[358] BAUDRILLARD, a.g.e., s:35

Her türlü toplumsal olguyla her türlü iktidarın üstüne oturtulduğu gerçeğiyle sahte, eşdeğerliklerle rasyonel ayrımların ötesinde olan simülasyon her zaman için gerçeğe saldırmaktan yanadır. Bizi çevreleyen gerçeğin tepkisizliği simülasyonun yalıtılmasını güçleştirmektedir. Gerçeğin üretildiği süreci yalıtabilmek olanaksızlaştığı gibi gerçeği kanıtlayabilmekte olanaksızlaşmıştır. Bu durumda gerçekte yaşanan pek çok olayın simülasyona benzetilmesine yol açmaktadır.

Gerçekle simülasyon arasındaki ayrımın ortadan kalktığı bir durumla karşı karşıya bulunmaktayız. Bu nedenle soygun, uçak kaçırma vb. gibi suçlar simüle edilmiş suçlara benzemeye başlamışlardır. Medyayı yönlendiren bu olaylar, daha önceden hazırlanarak sahneye konulan ve sonuçları başlangıcından itibaren belli olan olaylara dönüşmüş durumdadır. Artık bu olayların gerçek sonuçları kimseyi ilgilendirmemektedir. Bütün bunlar tekrardan ibaret olan göstergeler bütününü oluşturmaktadırlar. İktidar tarafından denetlenebilmeleri zorlaşan bu olayların etkinlikleriyse sürmektedir. Yalnızca gerçek ve rasyonel nedenlerle sonuçlar üzerinde etkinliğini gösterebilen bu düzen bir referanslar düzeni olma özelliğindedir. Yani simülasyon karşısında gerçeğin yapabileceği bir şey kalmamıştır.

Simülasyona ait olan hipergerçek, gerçeğin kendine benzemesine neden olmaktadır. Hipergerçeğin ya da simülasyonun insanları her türlü ilke ve amaçtan caydırabilme özelliği onun tehlikeli olan diğer bir yönüdür. Bu özellikle iktidarlar açısından bir tehlikedir.

Yaşadığımız simülasyon evrenindeki simülakrları Jean Baudrillard üç gurup altında ele almaktadır: Bunlardan ilki doğal simülakrlar, ikincisi üretici simülakrlar, üçüncüsüyse simülasyon simülakrları. Doğal simülakrlar, uyumlu, iyimser ve Tanrı'nın yaratmış olduğu ideal doğanın aynısını oluşturmayı amaçlayan imgeleme, kopyalama ve taklit üzerine kurulmuş doğalcı simülakrlardan oluşuyor. Bu gurupta ütopya üreten bir düşsellik bulunuyor. Üretici simülakrlar, tüm üretim düzenini kapsayan enerji ve güç üstüne kurulmuş, makinelerin somutlaştırdığı üretici özelliğe sahip olan simülakrlardır. Bilim kurgu üreten bir düşselliğe sahip olan bu simülakrlar, insana olan inancı evrensel boyutlara ulaştırmayı hedefleyerek, sürekli bir yayılma eğiliminde olan ve nerede başlayıp nerede bittiği belli olmayan bir enerjiyi özgürleştirmeye çalışmaktadırlar. Simülasyon simülakrlarıysa bilgi, model ve sibernetik oyunlardan oluşan, toplam bir işlemsellik, hipergerçeklik ve toplam bir denetimi amaçlayan simülakrlardır. Kuramcıya göre bu üçüncü simülakrlara özgü bir düşsellikten söz etmek zordur.

Simülasyonla bilim kurgu arasındaki ilişkiye de değinen Baudrillard'a göre, gerçeğin güdümlenmesi ve gerçeğin üretilmesi arasında bir fark kalmayacağından kurmacaya yani düşgücüne de gerek kalmamıştır. Gerçeklik ilkesinin egemen olduğu "gerçeğin düşsel bahanesi"simülasyon ilkesinin belirlediği günümüz dünyasında ortadan kalkmıştır. Bu dünyada gerçek ancak modelin kopyası olabilme özelliğine sahiptir. Bizim için bir ütopyaya dönüşen gerçeğin gerçekleşme olasılığı yoktur. Çünkü bu ütopya yitirilen bir nesneyi düşünde görme türünde bir anlama sahiptir.

"Sibernetik ve hipergerçek bir çağa özgü bir bilim kurgu belki de yalnızca tarihsel dünyalar yapay bir şekilde diriltildiğinde sona erecektir. Geçmişe ait olayları, kişilikleri, anlamlarını yitirmiş, modası geçmiş ve de orijinal süreçlerinden arındırılmış ideolojileri en küçük ayrıntısına kadar inerek yine geçmişte yaşanmış olan hakikatin bir tür sanrı gibi tıpatıp benzerini yeniden oluşturmaya kalkışması bundan başka hangi anlama sahip olabilir ki?"[359]

Yaşadığımız düzen nedeniyle bir başka evren düşlememizi imkânsız gören düşünür, bu düzeni bizi "aşkınlığın varlığından mahrum eden" bir düzen olarak adlandırıyor. Klasik anlamdaki bilim kurguyu, yayılması bir siyasetin egemen olduğu bir dünyaya ait gören kuramcıya göre, bu çağda bilim kurgu 19. ve 20. yüzyılların kolonizasyon ve keşifleriyle suç ortaklığı yapan, mekânsal araştırmayı ön planda tutan öyküler içinde kendine yer edinmişti. Burada nedenle sonuç arasındaki ilişki tamamen ortadan kaybolmuştu. Dünyanın birşeylerin içine hapsedildiği izlenimi oluşmaya başlamıştır. Bu izlenimeyse, günümüzde yeryüzünün yüzeyinin gücü anlamda kodlanmış, haritalaşmış, ayrıntılarına hatta gereksiz olanlarına kadar belirlenmiş ve tüketilmiş olması yol açmıştır. Yalnızca mallardan değil, aynı zamanda düşselliği yok eden değerler, göstergeler ve modellerden oluşan bir evrensel pazar vardır. Sistemdeki ilerlemeyle birlikte düşgücü yani bilim kurgu da bazı değişimlere uğramaktadır. "Bir sistem gidebileceği en uç noktaya giderek, bir doyuma ulaştığı yani tükenmeye başladığı zaman bir tersine çevirme olayıyla karşılaşmaktadır, bu arada düşselin başına da bir şeyler gelmektedir."[360]

Kuramcı uzayın keşfini, insanlığa kendi gerçeğini yitirtmeyle ya da onu simülasyonun hipergerçeği içine itmeyle eşdeğer olarak görüyor. Bunun en güzel kanıtı olaraksa, aya gönderilen uzay aracının içine

[359] BAUDRILLARD, a.g.e., s:151
[360] BAUDRILLARD, a.g.e., s:151-152

konulmuş olan iki oda ve bir mutfağı veriyor. Ona göre, bunlara bir uzay katsayısı yükleniyor. Dünyaya ait bir mekân bu yolla kozmik bir değer kazanarak, yüceltilmektedir. Bu durum metafiziğin, bilim kurgunun sonu demektir. Artık yeni bir çağ vardır. Bu çağın adıysa "hipergerçeklik çağı"dır. Bundan böyle gerçekten yola çıkarak gerçek olmayan, gerçek verilerden düşsel bir şeyler üretebilmek olanaksızlaşmıştır, ortaya konanları simülasyon modelleri oluşturacaktır. Kimi zaman insanı ürkütebilecek ayrıntılara kadar inilerek yeniden oluşturulmuş bir gerçek sunulmaktadır. Örneğin, hayvanları korumaya yönelik olarak hazırlanan "doğal park"lar gibi. Gerçeğiyle arasında bir fark bulunmadığı izlenimine kapıldığımız bu alanlar gerçeğinin ikizi gibidirler. Oysa bunlar gerçekliklerini yitirerek hipergerçekleşmişlerdir. "Bu anlamda sahip olduğu keşfetme çekiciliğinin kendisine katmış olduğu o saf ve özgürlük yayan bir roman olma özelliğini yitirmiş olan bilim kurgu, buna karşın bizim güncel evren anlayışımıza uygun bir şekilde adına gerçek dünya dediğimiz, şu evrensel simülasyon parçalarına yeniden can vermeye, onları güncelleştirmeye ve yeniden gündelik yaşamın bir parçası haline getirmeye çalışarak için için denebilecek bir şekilde gelişecektir."[361]

Jean Baudrillard'ın gözünde simülasyon evreni mat bir saydamlığa sahiptir. Aşılıp geçilebilmesi olanaksızdır, çünkü dışsal bir görünüme sahip değildir. Bu evrende "aynanın içine yerleşerek dünyayı oradan izleyebilmek" yani bir ayna görevini yerine getirebilmek bile mümkün olmamaktadır.

Simülakrları üç boyutlu olarak ele alan kuramcı, üç boyutlu simülakrın, gerçeğe iki boyutlu simülakrlardan daha çok benzediği görüşünde. Kuramcı üç boyutlu simülakrın gerçeğe daha yakın olduğunu vurgulamaktadır. "Oysa bir de üzerimizde paradoksal bir izlenim bırakan dördüncü boyut vardır. Bu boyut gizli hakikat yani her şeyin sırrını gizleyen bir boyut olma özelliğine sahiptir. Simülakr giderek kusursuz bir görünüm kazandıkça, karşımıza her şeyin yeniden canlanma, ikiz ve benzerliğin elinden kaçabildiği bir durum çıkmaktadır."[362]

Felsefeci, hologramları bir hakikat simülasyonu olarak nitelendirmektedir. Bu aşılıp geçilmiş bir gerçek simülasyonudur. Yani hologram gerçekötesi bir gerçek simülasyonudur. Hologramlar başarısızlığa mahkûmdurlar. Çünkü kendi gölgesinin yani görünmeyen görüntüsünün içinde yitip giden nesneyi ve sırrını göz ardı etmektedirler.

---

[361] BAUDRILLARD, a.g.e., s:151-152
[362] BAUDRILLARD, a.g.e., s:133

Gerçek-ötesi, sonsuzluk-ötesi yani hiçbir gerçeklik girişiminin bir son veremeyeceği bir evren olan simülasyon evreninde yaşıyoruz. Bu evren, gerçeğin hipergerçeğe dönüştüğü simülasyonla gerçek arasındaki farkın ortadan kalktığı ve herşeyin "gibi"leştiği bir evren niteliği taşıyor.

Yokoluş Sürecindeki Batı Kültürü

Jean Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı'nın ortaya koyduğu gerçeklerden biri, Batı ile dünyanın geri kalan ülkeleri (özellikle Türkiye gibi ülkeler) arasındaki tarihsel süreç farklılığıdır. Günümüzdeki ulaşmış oldukları noktada tıkanıp kalan Batılı toplumlar bir yokoluş sürecine girmişlerdir. Kuramcının deyimiyle sonu gelen her kültür ya da uygarlık gibi Batı kültürü ya da uygarlığı da ortadan kalkacaktır. Bu ise küreselleşme yoluyla gerçekleşecektir. Bu durumda, gelişmesini sürdüren Türkiye gibi ülkeler, tarihsel ve toplumsal açıdan kesinlikle bir duraklama dönemi yaşayan Batılı toplumlara yabancılaşmaya başlayacaktır.

Batı'nın bugünkü duruma gelmesinde tarih anlayışı, burjuvazi oluşması ve burjuva devrimi etkili olmuştur. Dünyada var olan gelişmişlik biçimlerinden birine sahip olan Batı'nın amacı bunu evrensel duruma getirebilmektir. Ancak bu durum olduğu yerde sayan Batı için imkansızdır. Bugün bir durgunluk aşamasında olan Batı amaçlarını yitirmiş durumdadır. Nereye doğru gittiğini bilmeyen bir uygarlık konumundadır. "Belki de bu yavaşlama diğerinin işine yarayacaktır. Belki de bu dinginlik, bu hız kesilmesi avantaj, belki de onun olumlu bir şey olduğunu söyleyebiliriz? Batı'nın başarısızlığı bir yerde çıkış yolu olarak kabul edilebilir."[363] Kuramcı bu durumu umut verici olarak görmektedir. Çünkü başarısızlık başka yolların varolabileceğinin bir kanıtıdır. Ortaya çıkabilecek yeni modeller Batı kadar hırslı ve güçlü olmayacaklardır. Aslında Batı herşeye rağmen güçlüdür. Ancak artık diğer ülkelerin örnek aldığı bir kültür değildir. Batı'nın örnek olarak görülmesi sona ermiştir. Bu durum da onun etkinliğini azaltmaktadır.

Üçüncü dünya ülkelerini kolonize etmeye çalışan Batı'nın bu tutumu ters bir etki yaptı ve bu ülkeler Batı'yı nötralize ettiler. Onun hızını keserek ağırlaştırdılar. Batı'nın bu şekilde nötralize edilmesinin sebebi yaptığı yanlışlardı. Baudrillard'a göre Batılı ülkelerin eksik olan yanı kendi toplumlarını gerçek anlamda ve herkesin katıldığı bir demokrasiye dönüştürememiş olmalarıydı. Bu konuda başarısız

[363] BAUDRILLARD, Sessiz Yığınların.., a.g.e., s:82

olmuşlardı. Üçüncü dünya ülkelerini geliştirmeye ve sosyalleştirmeye çalışarak bir şeyler başarmayı umuyorlardı. Ancak bunda da başarılı olamadılar. Bu ülkelerin gelişme ve ilerleme olayına katılmalarını istemeleri onlar için en büyük başarısızlık oldu. Bu başarısızlıkta Üçüncü dünyanın direnişi de etkili oldu. Bu ülkeler Batı'nın istediği gelişme şekline karşı çıktılar. Bu davranışta Batı'nın nötralize olmasına yol açtı. Düşünüre göre, Batı'nın kendi değerlerini evrenselleştirememesi onun "hapı yuttuğunun" göstergesiydi. Yalnızca evrenselleşmeyi kullanarak var olabilecek Batı sistemi başarısız olmuş eline hiçbir güç geçmemiştir. Gelişmekte olan ülkeler, Batıya bir direnişle meydan okumuşlar sonuçta, Batı ava giderken avlanmıştır.

Başarısızlığa uğratılmış olan beyaz kültürün bütün dünyayı bembeyaz edebileceği görüşü sona ermiştir. Bu yöndeki amaçlarını gerçekleştiremeyen Batı bunu başaramadığı gibi kendi toplumlarının da kültürünün "beyazlığının" elden gitmeye başladığını fark etmiştir. "Batı için belli bir demokrasi ve sosyalleştirmeden söz edilebilir ancak onun hangi ölçüde sağlıklı çalışabileceğini söyleyebilmek güç. En azından dünyayı Batılaştırma hırsı şimdilik sönmüştür. Durumu kurtarmaya çalışacaktır ancak şimdiden bir şeyler söyleyebilmek oldukça güç"[364] Tüm dünya kültürlerini kendisine benzetme amacı taşıyan Batı artık bu amacından uzaklaşmak zorunda kalmıştır.

Batı yumuşak bir şekilde beyazlaştırmayı başaramadığı yerlere diktatörlükler aracılığıyla ele geçirmeye çalışmaktadır. Ancak böyle bir girişim onu daha başarılı kılmamaktadır. Bu durum uzun sürmeyecektir. Kuramcı, ABD'nin bu konuda uzun süreli bir başarı sağladığı kanısında. Bunun kanıtıysa Latin Amerika'daki askeri diktatörlüklerin sarsılmaya başlamış olmalarıdır. Brezilya, Arjantin gibi ülkelerde yaşananlar da bunun göstergesidir. Sarsılmaya başlayan bu diktatörlük bir gün sona erecektir. Çünkü bunlar ABD'ye gerek ekonomik, gerekse psikolojik ve politik bakımdan pahalıya mal olmuşlardır. "Batılı ülkelerin ne aradıkları bellidir. Bir orta yol bularak sivil toplumu sivil bir şekilde yönetmek. Aksi halde iç savaş ve doğa çıkma olayları giderek büyümek tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Batılı ABD üçüncü dünyayı sürekli gerilla savaşları ve dengesizliği düzen olarak benimseyerek idare etmek istemektedir. Bu durumu düzeltmeye bile çalışmadığı görülmektedir. Baskı ve şiddetin sürüp gitmesini istemektedir. Çünkü üçüncü dünyayla artık başa çıkamamaktadır."[365]

---

[364] BAUDRILLARD, a.g.e., s:87
[365] BAUDRILLARD, a.g.e., s:88

Kuramcının da belirttiği gibi Batı'nın elinde kalan tek silah, baskı ve şiddettir. Baudrillard, demokratik yollardan birtakım değişikliklerin olabileceğine inanmaktadır. Yönetim, taraflardan biri tarafından aniden ele geçirilecektir. Ona göre, İran'da da bu türden bir değişim yaşanmıştır. Aynı değişikliğin Brezilya'da da olacağını beklemektedir. Küçük ülkeler kolaylıkla denetlenmekteyken büyük ülkelerde ani tersine dönmeler yaşanabilecektir, çünkü bu ülkelerin denetlenmesi zordur. Böyle bir tersine dönme anında da, bütün toplum bundan etkilenecek, oluşacak toplumsal fırtınadan hiçbir toplumsal kurumun kurtulması mümkün olmayacaktır.

Batı'yı var eden temel kuramlardan olan gelişme, ilerleme ve kendini koruma ilkeleri her yerde yokoluşun ve ölme halinin sürekliliğine dönüşmüşlerdir.

1960'ların "cinsel devrim"i cinsel özgürlüğe değil travestiliğin hükümranlığına, kadın ve erkek kategorilerinin birbirine karışmasına yol açmıştır "Sanatta devrim" ile iyi ve kötü gibi estetik düzeye dair kategoriler terk edilerek "kötünün de kötüsü" gibi trans-estetik kopyalar hayatlarımızı doldurmuştur.

"Sibernetik devrim" makineyle insan arasındaki ayrımı makine lehine ortadan kaldırmış politikanın sonuna yol açan "politik devrim" ise eski politik biçimlerin simülasyonu olan "trans-politikanın" egemenliğini kurmuştur. Batı'nın sahip olduğu politik bağışıklık sistemi tehdit altındadır. Nedeniyse kendi bünyesinde barınan virüslerdir. Sömürgecilikten bu yana farklı olanı ve "ötekini"yok etmiş olan batı kültürü artık "aynı"nın aynasında kendi kendinden üreyen ve türeyen cinsiyet ve zihniyete sahip olan ve kopyayı andıran bireylerden oluşan bir dünya durumuna dönüşmüştür. Bu insanların artık keşfedecekleri hiçbir şey kalmamıştır. Öteki cehenneminde değil kendi cehenneminde yaşayan bu insanlar birbirinden farksızdır. Çekici olan tek şey nesnelerdir artı. Geçmişte Batı'nın sayısız kötülük tohumu gönderdiği öteki dünya olan üçüncü dünya ise modern değerleri reddederek Batıdan rövanşı alma peşindedir.

"Geçmişte, özgürlük/eşitlik/kardeşlik gibi tüm insanlığı derinden etkileyen evrensel değerlerin kurucusu olan Batı, 21. yüzyıla girerken artık eskisi kadar inandırıcı değil! 1960'larda görece refah ortamını yaşarken kendini hiç bitmeyecek bir orji halinde, bir safahat aleminde bulan Batı 20. yüzyılın sonuna gelindiğinde orijinin çoktan bittiğini anlamıştır: Sistem yok olmamış bir zombi ya da vampir gibi can çe-

kişme halindeki ölümsüzlüğünü yaşamaya mahkûm olduğu ortaya çıkmıştır."[366]

"Emperyalist yayılma sonucu öbür kültürlerle kurulan yoğun ilişki modern Batı'yı tanımlayan itici güçlerden biri olmuştur."[367] Dünyayı ele geçirme anlayışında olan Batı, kendini "Öteki" ile yani Avrupalı olmayanla karşılaştırarak eşsiz olduğunu kanıtlamak istemiştir. Hayal ürünü olarak yaratılan bu Doğu ise Avrupa'nın ve daha sonrada Amerika'nın kendi üstünlüğünü yadsıyan bir ayrıya dönüşmüştür. "Aşağı" kültürlere kendi hakimiyetini dayatmaya alışık olan Avrupa, Avrupalı olmayandan farkını açıklamaya çalışırken neden üstün olduğunu da açıklamak zorunda kalmıştır. Batı farklı olmasının temelini akıl ilkesine dayandırmaktaydı. Batı çağdaş bilim ve teknolojiyi oluşturan akla dayanarak dünya üzerinde etkin hale gelmiş, zafer kazanmıştır. Ancak Batı zamanla bu aklı evrensel bir kültürün temeli olarak görmüştür. Bu yolla kendi değerlerini evrensel olarak tanımlayışı ve evrensel değerleri tanımlama konusunda hak iddia edişi geçerlilik kazanmıştır. Batı kendini ilerlemenin tek kaynağı olarak görmüştür. Bu da onun açısından bir yanılgıdır. Böylece kuramcı, sona yaklaşan kültür ya da uygarlıklar içine Batı kültürünü ya da uygarlığını yerleştirmiştir. Batı kendi değerlerini evrensel duruma getirerek aslında kendi kültürünü bir yokoluşa mahkûm etmiştir. Evrenselleşme Batı kültürünün sonu getirmektedir.

"Yıldızsal Amerika"

Batı kültürünü bir yokoluş sürecinde gören Jean Baudrillard, bu bağlamda Amerikan kültürünü de araştırarak, bu kültürü anlamaya çalışmıştır. Baudrillard'a göre, Amerika'yı anlamanın yolu, onun sunduğu başka kültür boyutunu fark etmektir. Bunun yolu müzeleri, kütüphaneleri gezmekten geçmemektedir. ABD ancak, bulunduğu coğrafya, sahip olduğu kent yapısı, farklı özelliklere sahip bireyi, ahlak ve sağlık anlayışı incelenerek anlaşılır hale gelebilecektir. "Ben yıldızsal Amerika'yı araştırdım, hiçbir zaman sosyal ve kültürel Amerika'yı değil, otoyollarında saçma ve salt özgürlüğü sergileyen Amerika'yı araştırdım, töreleriyle, zihniyetleriyle derin Amerika'yı değil, çöldeki hızıyla, motelleriyle, madensel yüzeyleriyle Amerika'yı araştırdım."[368]

---

[366] Jean BAUDRILLARD, Kötülüğün Şeffaflığı, Ayrıntı Yay. İstanbul 1995, s:95
[367] David Morley - Kevin ROBİNS, Kimlik Mekanları, Ayrıntı Yay., Mayıs 1997
[368] Jean BAUDRILLARD, Amerika, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1986, s:13

Kuramcı, Amerika'nın tüm dünya için güç müzesi olduğu görüşünde. Onun bir Amerikan gerçeği yok, Amerikalılar'dan istediği şeyse onların sadece Amerikalı olmaları. Düşünür, onlardan zeki, sağduyulu ya da özgün olmalarını istemiyor. Onların kendi alanıyla hiçbir benzerliği olmayan bir alanda yaşamalarını, onun için en yüksek yıldızsal yer, en güzel yörüngesel alan olmalarını istiyor. Amerika'yı kaba bir biçimde saf olma olanağını veren tek ülke olarak nitelendiren kuramcıya göre, bu ülke bir çile ülkesi izlenimi veriyor. Kültür, politika, cinsellik burada çölle ilgili bir gözle görülürken, çöl bir tür ilkel sahne özelliğini taşıyor.

Simülasyon kavramını ele alan Jean Baudrillard, Amerika'yı da hipergerçek bir kültür olarak nitelendiriyor. "Amerika ne bir düş ne de bir gerçeklik. O bir hipergerçeklik; çünkü başlangıçtan bu yana gerçekleşmiş gibi yaşanmış bir ütopya. Burada her şey gerçek, pratik ve şaşırtıcı."

ABD, simülasyonun esas örneğini teşkil ediyor. Kendileri simülasyonun en güzel örneği oldukları için, Amerikalılar'ın zihninde oluşan bir simülasyon kavramı yoktur. Kuramcı yapılması gerekenin, Amerika'nın kurgusal evrenine girmek, kurgusal evren olarak Amerika'nın içine girmek olduğunu belirtiyor. Amerika'nın bu niteliği onun dünyaya egemen olmasını sağlıyor. Ona göre Amerika hepimizi aşan bir yapıya sahip.

Amerika dev gibi bir hologram ve bu hologramdaki her bir öğe bütünü yansıtıyor, bütüne ilişkin bilgiler içeriyor. Amerika'da gördüğümüz her yapı (sokak, otopark, ev, vb.) bütün Amerika'yı teşkil ediyor. Baudrillard, bizde Amerika'nın, benzer öğelerin birbirine bağlanmalarından oluştuğu ve herşeyin, gözlerimizin önünden Amerikan gerçeğini silen ışık demetinin ipliğiyle, bir lazer ışığının ipliğine bağlı olduğu izleniminin olduğunu söylüyor.

Felsefeciye göre, Amerikalılar ışıklarının sönmesinden korkuyor. Bu korku onlarda saplantı haline gelmiş durumda. Evler, çok yüksek binalar, hatta boş bürolar her zaman ışıklar içinde. Otoyollardaysa arabalar güpegündüz bile bütün farlarını yakıyorlar. Gece olması, dinlenme zamanının gelmesi ya da teknik sürecin durması kabul edilmiyor Amerika'da. Herşeyin her zaman çalışması, insanın yapay gücünün hep aynı kalması, mevsimler, gece-gündüz, soğuk-sıcak gibi doğal nedenler dolayısıyla görülen kesintinin olmaması bekleniyor. Bütün bunlarla işlevsel sürekliliğin devamı amaçlanıyor. "Bunu korkuyla ya da saplantıyla açıklayabilir ve verimsiz harcamanın üzüntülü bir iş oldu-

ğunu söyleyebilirsiniz. Ne var ki burada saçma olan bir şey aynı zamanda hayran olunacak bir şey. Gecenin ortasında kentin aydınlatılmış, ışıklar içindeki profilleri, çöldeki boş motelleri soğutan klima cihazları, güpegündüz yanan yapay ışıklar, bütün bunların saçma, ama aynı zamanda hayran olunacak bir yanı var"[369] düşüncesine neden oluyor.

Yapaylığı, enerjiyi ve mekânı büyüleyici bulan Baudrillard'a göre, Amerikalılar'ın kafasındaki mekân oldukça geniş bir yapıya sahip. Amerika bütün halinde bir sinema salonunu anımsatıyor. Kuramcı, Amerika'nın bu sinemasal yönünü de çekici buluyor. Çölü bir kovboy filmi dekoru, metropolleri bir formüller ekranı olarak görüyor. Amerikan kentinin kaynağı olarak da sinemayı görüyor. Bunun için kentten ekrana değil, ekrandan kente gitmek gerekiyor.

Baudrillard, ün sorununu ABD'ye özgü sorunlardan biri olarak görüyor. Bu ülkede insanın üne kavuşması için ne en yüce erdem ne de yiğitçe bir eylem gerekiyor, talihin cilvesi bunun için yeterli oluyor. Böyle olunca da herkes bu şansa sahip oluyor. Avlanma alanı olarak çölleri, dağları, otoyolları vb.'ni seçtiğini söyleyen kuramcı, çölden Amerika'nın somut, toplumsal yaşamı üzerine çok şey öğrendiğini belirtiyor. "Amerikan kültürü çöllerin mirasçısıdır, ama çöller kentlere göre tanımlanan doğa parçaları değildirler, boşluğu, tüm insan yerleşimlerinin arka planındaki köklü çıplaklığı belirtirler. Aynı zamanda insan kurumlarını, bu boşluğun bir mecazı, insan yapıtlarını çölün bir devamı, kültürü bir taklidin sürekliliği ve serabı olarak belirtir."[370] Bu nedenle kültürdeki anlam, amaç ve iddia aşırılığına karşı çöllere başvurmak gerekmektedir. Kuramcı, çölleri efsanevi operatörümüz olarak adlandırmaktadır. Bu çöllerde insana özgü olan her şey yapaylaşmış durumdadır.

Avrupa ile Amerika arasında bir karşılaştırma yapan Baudrillard, bir uyumsuzluğun, aşılamaz bir kopukluğun varlığına dikkatleri çekiyor. Bunu yalnızca bir fark olarak değil, arada bulunan bir modernlik uçurumu olarak değerlendiriyor. İnsanın sonradan modern olacağı görüşüne karşı çıkarak, insan modern olarak doğar görüşünü savunuyor. Her ülkenin tarihsel bir yazgısı olduğuna inanarak, bu yazgının o ülkenin özelliklerini belirttiğini ifade ediyor. Fransa'nın yazgısını belirleyen olayınsa 1789 Fransız Devrimi olduğu görüşünü savunuyor.

---

[369] BAUDRILLARD, a.g.e., s:64
[370] BAUDRILLARD, a.g.e., s:78

Avrupalı'nın gözünde Amerika, bir tür sürgün yeri, bir göç etme, sürgüne gitme düşü ve dolayısıyla kendi kültürünü içine atma biçimi olarak beliriyor. Aynı zamanda şiddetli bir dışadönmenin, dolayısıyla aynı kültürün sıfır derecesi olarak nitelediği Amerika, Baudrillard'ın deyimiyle, Avrupa kültürünün temel öğelerinin kendinden uzaklaştığının ve toplu halde şiddetlendiğinin canlı bir simgesi. "Amerika'nın bütün kuruluşu, ikili bir devinime yanıt veriyor, bir yanda vicdanlardaki ahlak yasasının derinleştirilmesi, her zaman mezheplerden gelen bir ütopik talebin radikalleşmesi ve öte yanda bu ütopyanın işte, ahlakta, yaşam biçiminde doğrudan doğruya somutlaşması."[371]

Amerika'yı modernliğin özgün versiyonu olarak gören Jean Baudrillard'ın gözünde diğer kültürler modernliğin dublajı yapılmış, alt yazısı yazılmış versiyonları. Amerika'nın kökenle ilgili bir sorunu olmadığı için efsanelere özgü bir otantik olmak gibi bir uğraşı da yoktur. Sürekli bir güncellik, sürekli bir taklit ve göstergelerin sürekli güncelliği içinde yaşayan Amerika'nın zamanla ve hakikatle ilgili birikimi bulunmamaktadır. Artık Amerika açısından bir kimlik sorunu da yoktur. Geleceği giderek yapay uydular ele geçirmektedir. Bunun en iyi örneğiyse Japonya'dır. Avrupa gezegeninin uydusu olan Amerika'nın yerini, dünya gezegeninin uydusu olan Japonya almaya başlamıştır. "Gelecekte güç, kökeni olmayan, gerçekliği olmayan ve bu durumu sonuna kadar sömürebilecek ulusların elinde bulunacak. Japonya'yı ele alınız, bu ülke bu oyunu Amerikalılar'dan bile bir ölçüde daha iyi gerçekleştiriyor ve bize göre anlaşılmaz bir paradoks içinde mülkiliğin ve feodalitenin gücünü mülkiliği ve ağırlığı olmamanın gücüne dönüştürmeyi başarıyor."[372]

Amerika ütopyaların gerçeklik kazandığı bir yerdir. Burada yaşanan bunalımın pek çok ülkede yaşanan bunalımdan farklı olduğu görülüyor. Amerika süre ve süreklilik sorunuyla karşı karşıya, yaşadığı bunalımın adı ise "gerçekleşmiş ütopya bunalımı." Sadece diğer toplumlar değil Amerikalılar'da dünyanın merkezi, büyük bir güç ve herkes için salt örnek olduklarına inanmaktadırlar. Dünyada yaşanmış olan dönüşüm ideal dünyayı yaratmayı düşünebilmiş bir kültüre doğrudur.

Kuramcının gözünde Amerika büyüleyici bir kültürdür. Çünkü kendisinin bütün düşlerini gerçekleştirmiş olduğunu, diğer kültürlere kabul ettirmiştir. Bütün öncü toplumlar gibi Amerika da ideal bir

[371] BAUDRILLARD, a.g.e., s:91-92
[372] BAUDRILLARD, a.g.e., s:93

toplum olmuştur. Baudrillard, Amerika'ya hiçbir zaman yetişemeyeceğimiz görüşündedir. "Onlara hiçbir zaman yetişemeyeceğiz ve onların saflığına, yürek temizliğine sahip olamayacağız. Biz onları yalnızca elli yıllık bir gecikmeyle taklit ediyoruz, gülünç bir biçimde taklit ediyoruz. Bizde kültürün sıfır derecesi diyebileceğimiz bir şeyin ruhu ve cesareti yok, kültürsüzlüğün gücü yok."[373] Bu anlamda kendimizi adapte etmemiz de boşuna, çünkü uğraşımız bu dünya görüşü ile aramızdaki mesafeyi kısaltmıyor. Yani Amerika'ya yetişme çabamız sadece bir taklit olarak kalıyor. Ona göre, Amerikan kültürünün çekiciliği ve gücü modellerin ansızın ve görülmemiş bir biçimde somutlaşmasından kaynaklanıyor.

Amerika'nın her şeyin gerçekleştiği yönündeki savına karşılık, Avrupa'nın sorunu, eski amaçlarının gerçekleşmeden yok olacağını düşünmesidir diyen kuramcı, Avrupalılar'ı nostaljik ütopyacılar olarak nitelendiriyor. Böyle bir sorunla karşı karşıya olan Avrupa'nın beklenmedik bir gelişmeyi görmesi de olanaksızlaşmıştır. "Biz, ideal için her şeyin kesinlikle gerçekleşmediğini söyleyen nostaljik ütopyacılar olarak kalacağız."[374]

Avrupalılar olumsuz tutum ve çelişkiler içinde yaşarken, Amerikalılar gerçekleşmiş bir ütopya düşüncesinden kaynaklanan paradokslar içinde yaşamaktadırlar. Amerikan yaşam biçimi kendini bu paradoks içinde göstermektedir. Avrupalılar'ın yaşam biçimiyse eleştirel aklın inceliğinde saklıdır. Kuramcı, işte bu noktada Amerika'nın bir özenti içerisine düştüğünü vurguluyor. Amerikalı aydınlar Avrupa'nın bu özelliğine imrenerek kendileri için yeni ideal değerler, yeni bir tarih oluşturmayı amaçlıyorlar. Ancak, Amerikalı aydınların Avrupa'ya, onun tarihine, metafiziğine, geçmişine göz dikerken unuttukları bir şey var: O da zavallı bir aktarım olarak tanımladığı tarihin aktarılamayacağı gerçeği. Eski Avrupa'nın felsefi ve Marksist güzelliklerini yaşamak isteyen Amerika'nın, tarihin ve Marksizm'in aktarılamayacaklarını gözönünde bulundurmaları gerekiyor. Düşünür, tarihi ve Marksizmi yeni iklime alıştırılmaları yönünde girişilen bütün çabalara rağmen, tam olarak hiçbir zaman okyanusu aşamayacak değerler olarak görüyor, bunları iyi şarapla iyi yemeklere benzetiyor. Bunların aktarımındaki zorluğu, Avrupa'nın okyanusu aşmak istemediği halde evcilleştirmeye çalıştığı modernliğin bir ucu olarak kabul ediyor kuramcı.

---

[373] BAUDRILLARD, a.g.e., s:94

[374] BAUDRILLARD Jean, a.g.e., 1986, s.95

Octavio Paz'ın, Amerika'nın tarihten kaçmak, tarihten uzak bir ütopya ortaya atmak niyetiyle kendi kendini yarattığı, bunda kısmen başarılı olduğu ve bu niyetinin bugün de devam ettiği yönündeki görüşlerini paylaşan Jean Baudrillard, Paz'ı bu düşüncelerinde haklı buluyor. Tarihin Amerikalılar'a ait bir kavram olduğu görüşüne karşı çıkıyor, modernliğinse en özgün biçimiyle burada var olduğunu belirtiyor. Bu nedenle Avrupa'nın modernliğe göz dikmesi de zavallı bir aktarımdan ibaret. Amerika'yı dünyanın yeni ve dış merkezi olarak değerlendiren kuramcı, Amerika'nın sahip olduğu dış merkezli, modern ve özgür olma özelliklerine sahip olunamayacağı anlayışında. Özgürlükten kastettiği şeyse biçimsel olmayan, her vatandaşın kafasında etkili olan somut-esnek-işlevsel ve aktif yöndeki bir özgürlük.

Pek çok alanda Amerikan kültürünü üstün bulan kuramcı, onların özgürlük anlayışıyla da rekabet edilemeyeceğini savunuyor. Onların özgürlük anlayışı uzaysal, devingen ve bir gün bu tarihsel merkeziyeti aşmış olmalarından kaynaklanıyor. Amerika'yı modern Avrupa'yı tanımlayan, bir kavram ya da tükenen değerlerin bir alternatifi olarak görmeyen, Amerika'yı Amerika olarak anlamaya çalışan kuramcıya göre, bu dış merkezli modernliğin Atlantik ötesinde doğmasıyla birlikte Avrupa'da yokoluş süreci başlamış oluyor. Bütün mitlerin yer değiştirdiği günümüzde modernlik miti Amerikalılaşıyor. I. Huppert'ın da dediği gibi, Avrupa giderek Amerika'nın gözünde Üçüncü Dünya gibi görünüyor.

Amerikan kültürünü Avrupa kültürünün hep bir adım önüne yerleştiriyor kuramcı. ABD'de çözümü olmayan bir federasyon sorunu görmüyor. Bu karışık topluluk olma, birbirine karışma, bir ulus ve ırk karışımından oluşma, bir rekabet ve ayrışıklık kültürü olma Amerika'da kendi tarihiyle birlikte başlıyor. Bu yapılanmayaysa New York'u örnek olarak gösteriyor. "Her büyük art arda kente egemen olduğu New York'ta bu apaçık. Burada sırayla her etnik grup kendine göre kente egemen olmuş, ama yine de bütün ayrışık değilmiş de, rekabete bağlı bir yoğunluk, bir karşı güçmüş gibi bir izlenim veriyor. Böylece bütün, bir şuç ortaklığı, bir kolektif çekicilik yaratmış oluyor, kültürün ve politikanın ötesinde, yaşam biçiminin şiddeti, hatta bayağılığı içinde."[375]

Fransız düşünür, Amerika ile Fransa arasındaki farklılıklara da değiniyor. Buna göre, Amerika ile Fransa arasında derin bir ırksal ve etnik nitelik farkı bulunuyor. Birçok Avrupalı ulus topluluğunun, son-

[375] BAUDRILLARD, a.g.e., s:98

ra da dıştan gelen ırkların şiddetli bir biçimde birbirine karışması Amerika'da özgün bir durumu ortaya çıkarıyor. Ülkenin karakteristik karmaşıklığı onun çok ırklılığından kaynaklanıyor. Fransa'daysa ne özgün bir karışım ne gerçek bir ayrışma ne de etnik gruplar arasında birbirine meydan okuma söz konusu olmuştur. Sömürgelerle ilgili durumun metropole aktarıldığını belirten Baudrillard, Fransa'da göçmen olarak Cezayirli Müslümanlar'ı "Horkileri" görüyor. Bu göçmenlerin varlığının Fransız yaşama biçimini etkilemediği yönünde görüşlerini açıklayan düşünüre göre, Fransa'da bayağı bir ırkçılığın izlenimlerine rastlanmaktadır. Buna karşın Amerika'da oldukça farklı bir yapı varlığını sürdürmektedir. Amerika'da her etnik grup, her ırk bir dil, rekabet gücü olan, kimi zaman Yerliler'in kültüründen üstün olan bir kültür geliştirmekte ve her grup sırayla simgesel olarak üstünlüğü ele geçirmektedir. Burada geçerli olan özgürlük, biçimsel bir özgürlük ya da eşitlik değil, yarışmada ve çekişmede kendini gösteren gerçek bir özgürlüktür. Bu özgürlük ırklar arasında karşılaştırma yapmaya açık bir canlılık ve güç sağlamaktadır.

Düşünür, Avrupa kültürünün evrensel olan şeyler üzerine bahse girdiğini, ancak evrensel olan bu unsurlarınsa bu kültür açısından birer tehdite dönüştüğünü vurguluyor.

Bu tür bir Avrupa kültürüne sahip olan Fransa gibi ülkelerdeyse böyle bir evrensellik savı nedeniyle aşağıya doğru çeşitlenmek ve yukarıya doğru federasyon halinde birleşmek olanaksız duruma geliyor. Düşünür, bir ulusun ya da bir kültürün, eğer bir tarihsel sürece göre merkezileşmişse, yaşayabilir alt kümeler oluşturmakta olduğu kadar, tutarlı üst kümelerle birleşmekte de zorluklar çektiğini belirtiyor. Bir merkezde toplama sürecinde bir tür yazgı ve bir kaçınılmazlık görüyor. İşte günümüzde bir Avrupa coşkusu, dinamizmi, kısacası bir Avrupa kültürü bulmakta güçlüklerle karşılaşılmasının nedeni de bu durum.

Gerçekleşen ütopya ilkesi, Amerikan yaşamında metafiziğin ve gerçek dışının olmadığını açıklar niteliktedir. Bu ütopya gerçeklik anlayışının Amerikalılar'da farklı bir şekilde algılanmasına yol açmaktadır. Bu gerçek olanaksıza bağlı değildir. Kuramcıya göre, bir paradoks olan gerçekleşmiş ütopya kavramı Amerikan düşüncesine egemen olan kavramdır. "Amerikan düşüncesine egemen olan, paradokstur, tam bir maddeselliğin, her zaman yeni bir apaçıklığın, bizi her zaman şaşırtan bir oldubittinin yasallığı içinde, bir tazeliğin paradoksal mizahıdır. Olayların saf bir biçimde görünürlüğünün

mizahıdır. Oysa biz daha önce görülmüş olanın, yeni olmayan şeyin kaygı verici tuhaflığı ve tarihin yeşilimsi mavi renkli aşkınlığı içinde gelişiyoruz."[376]

Baudrillard, Amerikalılar'ı çözümlemeyi ve kavramlaştırmayı bilmedikleri için suçlamayı haksızlık olarak değerlendiriyor. Ona göre Amerikalılar'ın önem verdikleri bu değil. Onlar gerçeği kavramlaştırmayı değil, kavramı gerçekleştirmeyi ve düşünceleri somutlaştırmayı amaçlıyorlar. Düşüncelerden gerçeği üretme yoluna giden Amerikalılar için üretilen ya da ortaya çıkan anlam kazanıyor. Avrupa'da yalnızca bir düşünce olan maddecilik bile Amerikalılar tarafından somut hale getiriliyor.

Düşünür, Amerikalılar'ın yapaylığa değil olgulara inandıkları görüşündedir. Bu inanışları onları ütopyacı bir toplum yapmaktadır. Çünkü Amerikan toplumu oldubittiye inanmakta, çıkarsamaların saflığı ile nesnelerdeki kötücül ruhu tanımamaktadır. Onlara göre hiçbir şey aldatıcı ve çift görünümlü değildir. Buna karşılık diğer bütün toplumları, kuramcının deyimiyle, belli bir sapkın düşünce, belli bir görüş ayrılığı, gerçekliğe karşı duyulan güvensizlik, kötü bir güce inanç, bu gücün büyü ile uzaklaştırılması ve görünüşlerin gücüne inanma belirlemektedir.

Toplumsal ironinin ve de toplumsal yaşam neşesinin olmadığı Amerikan toplumu bıkmadan kendisini savunan ya da varlığını durmadan meşrulaştırmaya çalışan bir toplumdur. Her şeyin açıklandığı bir toplum göze çarpmaktadır, ne olduğunuz, ne kazandığınız gibi. Bu şekilde kuramcı Amerika'nın açık, gizlisi saklısı olmayan, gizli kapaklı işlerin olmadığı bir toplum olduğunu vurgulamak istemiştir.

"Bu toplumun Look'u kendi kendini tanıtıcıdır. Büyük tarım işletmelerinde, yerleşim yerlerinde, benzin istasyonlarında, mezarlıklarda, mezarların üstünde her yerde, her zaman, yiğitlik simgesi olarak değil, tanınmış bir fabrikanın ticari markasını taşıyan bir flama gibi görülen Amerikan bayrağı bunun tanığıdır."[377]

Kuramcı, ABD'de de cehennemi andıran bir günlük yaşamın olduğunu belirtmektedir. Buna rağmen Amerikan bayağılığını Avrupa'dakinden özellikle de Fransa'dakinden daha ilginç buluyor. Ona göre, Amerikan günlük yaşamındaki bayağılık mesafelerin uzaklığından, ülkenin geniş olmasından, monotonluğun yaygınlığından, köklü bir kültür eksikliğinden kaynaklanıyor. Fransız bayağılığınınsa, günlük

[376] BAUDRILLARD, a.g.e., s:101
[377] BAUDRILLARD, a.g.e., s:103

burjuva yaşamının bir atık maddesi olarak değerlendirerek aristokratik bir kültürün son bulmasıyla ortaya çıkan bir bayağılık olarak görüyor.

Baudrillard'a göre, Amerika, niceliğin pişmanlık duymadan coşabileceği tek ülke. Avrupalılar'ın istatistikle ilgili her şeyi bir trajik yazgı gibi görmelerine, istatistiklerde bireysel başarısızlıklarını okuyup, niceliğe karşı bir tür meydan okumaya girişmelerine karşılık, Amerikalılar istatistiği iyimser bir uyarma, şansların çoğunluğa kavuşmasının bir ölçüsü olarak görmektedirler.

Amerikalılar'ın sahip olduğu hoşgörü ve mizahi "çok hoş ve çok tatlı bir entelektüel davranış" olarak nitelendiren düşünür, Amerikalılar'ın zeka konusunda iddiasız olduklarını belirtiyor. Bu bağlamda Amerikalılar için başkalarının sahip olduğu zekâ bir tehdit değil. Onlar zekâyı yalnızca zihnin özel bir biçimi olarak görüyorlar. Bu yüzden yadsıma ya da yalanlama yoluna gitmiyorlar. Kuramcı, "onaylamayı" onların doğal davranışları olarak görüyor." Biz, "sizinle aynı düşüncedeyim" dediğimizde bu, daha sonra her şeye karşı çıkabileceğimiz anlamına gelir. Oysa Amerikalı böyle dediği zaman bu, açık yüreklilikle, daha sonra karşı çıkmak için hiçbir neden görmüyor demektir. Ama çoğu kez sizin çözümlemenizi olgularla, istatistiklerle, yaşanmış deneyimlerle doğrulayacak, böylece bu çözümlemenin her türlü kavramsal değerini gerçekten ortadan kaldıracaktır.[378]

Başarılı olmuş devrimlerin kurbanları olacağını ifade eden düşünür, Kızılderililer'i buna örnek olarak gösteriyor. Ona göre, Kızılderili cinayetlerinin enerjisi hâlâ Amerika'nın üzerinde ışıldıyor. Yani Amerikalılar'ın, kendi kendinin reklamını yapan, kendi kendini haklı çıkaran, başarı yanlısı bir şiddete de sahip olduğunu ifade etmektedir.

Düşünür, Amerika'nın iki yönüne de dikkatleri çekmektedir. Onun gözünde Amerika hem güçlü ve özgün, hem de sert ve iğrençtir. Bu özelliklerden herhangi birini kaldırmaya ya da bunları birbirleriyle uzlaştırmaya çalışmak boşunadır. Düşünür, büyüklüğün olumsuz temelleriyle bu büyüklüğün kendisi arasındaki ilişkiyi çözülmesi mümkün olmayan bir bilmeceye benzetmektedir. Amerikan kültürü iyi anlaşılmış bir bireysel çıkarın ve ılımlı bir kolektif ahlak anlayışının dinamik kararlılığından oluşmaktadır.

Jean Baudrillard, Amerikan gücünün görkeminin, özgürlüğe bağlanmasına karşı çıkmaktadır. Özgürlüğü tek başına bir güç yaratıcı olarak görmemekte, onu bir kamu eylemi ve bir toplumun kendi girişimleri, kendi değerleri üstüne oluşturulmuş kolektif bir söylev olarak

[378] BAUDRILLARD Jean, a.g.e., 1986, s.104-105

kabul etmektedir. Bu özgürlük törelerin bireysel olarak özgürleşmeşi ve karışıklık içinde yitmiş durumdadır. Bahsedilen karışıklığı Baudrillard, Amerikalılar'ın temel etkinliklerinden biri olarak değerlendirmektedir. Öyleyse Amerika'nın gücünün köklerinde, eşitlik ve onun doğurduğu sonuçlar yatmaktadır.

Amerikan dünyasının salt anlamsızlığa ve salt özgürlüğe doğru bir yöneliş içinde olduğunu belirten Jean Baudrillard, bu dünyayı eşitliğin, bayağılığın, benzerliğin gelişmekte olduğu çok üstün bir dünya olarak adlandırmaktadır. Amerikalılar'ın tarihsel saflıkla ve ahlâksal ikiyüzlülükle suçlanmasına karşı çıkan kuramcıya göre Amerika'daki mezheplerin güçlü, aynı zamanda da dinamik oldukları görüşünde. Bütün Amerika'ya yayılan mezhepler mikro-modeller şeklindedirler. Mezhepler gerçekleşmiş ütopyaya geçişte büyük bir rol oynamışlardır. ABD ise bu mezhep yazgısını benimsemiş durumdadır. Bütün ahiret mutluluğu olasılıkları somutlaştırılmaktadır. Düşünür ABD'nin bu bakış açısını yitirmesi halinde çökeceği iddiasındadır. Oysa Amerika'yı sinik bir güç, ikiyüzlü bir ahlâk anlayışı olan bir ülke olarak kabul eden Avrupalılar'ın fark etmedikleri de işte budur. "Amerikalılar'ın kendileri hakkındaki ahlâksal görüşlerine inanmak istemiyoruz, ama haksızız. Onlar kendi kendilerine acaba başka uluslar neden bizden nefret ediyorlar diye ciddi olarak sorduklarında, buna gülümsememiz doğru olmaz, çünkü Watergate'lere ve kendi toplumlarının ahlâk bozukluğunun ve kusurlarının sinemada ve medyada acımasızca ilan edilmesine olanak sağlayan tam tamına kendi kendilerine sordukları bu sorudur."[379] Kuramcıya göre, bu kıskanılacak bir özgürlük anlayışıdır. ABD'nin sahip olduğu bu özelliklere karşın, diğer toplumlarda bireysel ve kamusal işlerde her zaman gizlilik, saygınlık, onun deyimiyle "yapmacıklı burjuva davranışlar" söz konusudur.

Siyaseti, dini, cinselliği Amerika'nın günlük yaşamının birer parçası olarak gören kuramcıya göre, bütün bu kuramlar Amerikan yaşam biçiminin içine girmişlerdir. Ayrıca Amerika'da yasalara uymamak onur olmadığı gibi, yasaları çiğnemek ya da yasalar dışında tutulmak da saygınlık olarak kabul edilmemektedir. Anlaşma, soyut bir yasamadan çok somut bir düzenleme üzerine kurulmuştur ve resmi bir otoriteden çok resmi olmayan formüllerden kaynaklanmaktadır. Kuramcı, Amerikan törelerindeki bu uzlaşımsal ve pragmatik dayanışmayı, toplum sözleşmesine değil, bir tür ahlâk anlaşmasına dayandırmakta-

[379] BAUDRILLARD, a.g.e., s:108

dır. Amerikalılar'ın önyargılardan ve kendini beğenmişlikten yoksun olmaları onlara bir tür özgürlük sağlamaktadır.

Baudrillard, Amerikan yaşam biçiminden bahsederken, biçimin ütopyayla ilgili yanını, mitik bayağılığını, düşsel niteliğini ve büyüklüğünü belirtmek istiyor. Kuramcıya göre, kurgusallık Amerikan yaşam biçiminde kendiliğinden vardır. Çünkü imgesellik kendiliğinden aşılmıştır. Amerikan gerçekliğinin görkemli biçimini kurumların hareketinde değil, tekniklerin ve imgelerin özgürleşmesinde, imgelerin ahlak dışı dinamiğinin içinde aramak gerekiyor.

Amerikan yaşam biçimi, bize boş yere kehanetini yaptığımız değerlendirmenin sona erdiğini gösteren tabloyu vermektedir diyen kuramcı, gerçekleşmiş bir ütopya şeklinde nitelendirdiği Amerikan Devrimi'ni başarılı buluyor, hatta tüm bunları "cennet" olarak adlandırıyor. "Başarılı bir devrim ne olsun istiyorsunuz? Cennettir bu. Santa Barbara bir cennettir, Disneyland bir cennettir, ABD bir cennettir. Cennet olmasına cennet, ama belki de iç karartıcı, monoton ve yüzeysel. Ama yine de cennet. Başka bir cennet yok."[380]

Fransız düşünür, Avrupa artık Avrupa'ya bakarak anlaşılamaz görüşündedir. Avrupa'yı anlamanın yolu Amerika'dan geçmektedir. Amerika'yı anlamayan hiçbir şeyi anlamıyor, kendi tarihinin sonundan da hiçbir şey anlamayacak demektir. Bunun nedeniyse Amerika'nın gizemli yanıdır. Kuramcıya göre, bu giz, kendisine bir anlam ya da kimlik vermeye çalışmayan, ne aşkınlık ne de estetik kaygısı taşıyan bir giz. Amerikalılar'ın binalarında tek büyük modern dikeylik icat etmelerinin nedeni olarak da bu gizi gösteren kuramcı, bu binalardaki estetiği farklı bir çerçevede inceliyor. "Bu binalar dikeylikte en görkemli şeyler, ama yine de aşkınlığın kurallarına uymuyorlar, ultra modern, ultra işlevseller, ama kurgusal olmayan ilkel ve vahşi bir yanları var. Böyle bir kültür ya da kültürsüzlük bizim için bir giz."[381]

Baudrillard, bütün Amerika'yı bir çöle benzetmektedir. Bu çölde kültür vahşi durumdadır. Ona göre, Amerikalılar bu vahşiliği Kızılderililer'in isteği dışında kazanmışlardır. Amerikalılar'ın yok ettiklerini düşündükleri Kızılderililer aslında Amerikalılar'ın aşırı şiddetini yaymaktadır. Kuramcı, Amerikalılar'ın otoyollarla açtıkları çöllerin, gizemli bir etkileşim sonucu kentleri de çöl yapısına dönüştürdüğü görüşünde. Bu şekilde kentler çölün yapısına ve rengine bürünmektedir-

[380] BAUDRILLARD, a.g.e., s.116
[381] BAUDRILLARD, a.g.e., s.116

ler. Mekânı yok etmeyip, yalnızca merkezini yok eden bu kentler, gerçek bir kurgusal mekân açmış oldular.

Jean Baudrillard doğaya ve kültüre yabancı gördüğü Amerika'da kültürün ve kültürel söylemin olmadığı görüşünde. Burada ne bakanlık, ne komisyonlar, ne devlet yardımı ne de yükselme vardır. Kuramcı, Fransa'daki kültür düşkünlüğünü ve kültürel miras fetişizmini Amerika'da görmemektedir. Ona göre, ABD'de kültür anlayışı Avrupa'dakinden farklıdır. Avrupa'da kültür kutsal bir zihinsel alanda kullanılan, gazetelerde ve halkın zihninde özel bir yeri olan, tadı çok güzel, her derde iyi gelen bir ilaç gibidir. Amerika'daysa kültür, mekân, hız, sinema ve teknoloji demektir. Bu kültür otantik bir kültürdür. Tüm mekânı, tüm yaşam biçimini sinemaya uygun gördüğü Amerika'da, bu nedenle sinemanın da gerçek olduğu düşüncesindedir. Yaşam biçimi ile sinema arasında bir kopukluk görmemektedir. Çünkü Amerika'da yaşam, sinemadır.

Kuramcı, bir ülkenin kültürel değerlerinin başka bir ülkeye taşınmasını karışıklık olarak değerlendirmektedir. "Amerikalılar bizim Roma manastırlarımızı New York Cloyster'ına taşırlarsa, onların bu hatalarını affetmeyiz. Ama kendi kültürel değerlerimizi Amerika'ya taşıyarak, aynı hatayı izlemeyelim. Böyle bir karışıklığa hakkımız yok. Onlarınsa buna bir bakıma hakları var. Çünkü bol mekânları var ve onların mekânı bütün değerlerinin yansımasıdır."[382] Görüldüğü gibi kuramcı Amerika'nın kültürel değerleri taşımalarında onların haklı olan bir tarafları olduğunu da belirtmektedir.

Felsefeci, Amerika'da ilk düzeyle üçüncü düzeyin çarpıştığı görüşündedir. Buradaki ilk düzey "ilkel ve vahşi" olanı, üçüncü düzeyse "taklit"i temsil etmektedir. İkinci düzeyin var olmadığını belirten kuramcı, Amerika ile ilgili hiçbir görüşü, Disneyland dışında, geçerli saymamaktadır. "Disneyland! Evet, burada otantik olan Disneyland'dır! Sinema, televizyon, safeways, skylines'ler, hız çölleri. İşte Amerika bunlardır. Yoksa müzeler, kiliseler, kültür değil. Bu ülkeye karşı hak ettiği hayranlığı gösterelim ve gözlerimizi kendi geleneklerimizin gülünçlüğüne doğru çevirelim, yolculuğun yararlı ve zevkli yanı işte budur."[383] Amerika'ya hakettiği hayranlığı gösteren kuramcı, Amerika'yı görmek ve hissetmek için gerekli olduğuna inandığı Avrupa'nın yok olduğu yönündeki hisse de sahiptir. Amerika'yı gezip,

[382] BAUDRILLARD, a.g.e., s:122
[383] BAUDRILLARD, a.g.e., s:123

görerek ve onu anlamaya çalışarak, "Nasıl Avrupa'lı olunabilir?" sorusunu yanıtlamaya çalışmıştır.

Batı kültürünü yokoluşu içerisinde inceleyen Jean Baudrillard Amerika'nın gücünü de sorguluyor ve "Gücün Sonu mu?" sorusuna yanıt aramaya çalışıyor. Ona göre, 50'li yıllar Amerika'da "gücün gücünü gösterdiği" yıllar, 70'li yıllardaysa, güç hâlâ yerinde ama büyüsü bozulmuş bir durumda. Bu dönemi uçarılık dönemi olarak adlandıran kuramcı, günümüzdeyse Amerika'nın orijinin sona erdiği görüşünde. "Amerika'da herkes gibi yumuşak bir dünya düzeni yumuşak bir dünya durumu içinde"[384] diyen kuramcı yeni bir durumu "gücün güçsüzlüğü" olarak adlandırıyor. Ancak bu durum artık dünya gücünün tekelci merkezi olmayan Amerika'nın gücünü yitirdiği anlamına gelmiyor. Çünkü dünyanın merkezi olan bir ülke yoktur. Kuramcının gözünde Amerika hâlâ gücün sahibi durumundadır. "ABD daha çok, herkesin sözünü ettiği bir hayali gücün yörüngesi durumuna geldi. Rekabet hegomanya ve emperyalizm açısından kuşkusuz birçok puan kaybettiler, ama büyüme rakamı açısından puan kazandılar. Doların bir ekonomik üstünlükle ortak yanı olmayan anlaşılmaz, ama yine de büyüleyici yükselişine bakınız. New York'un o masalsı büyük başarısına neden olmasına, Dallas dizisinin dünya çapında başarısına bakınız. Amerika özel efekt olarak, bugün hâlâ siyasal ya da kültürel gücün sahibidir."[385]

Görüldüğü gibi kuramcı, doların yükselişini, New York'un başarısını ve bir Amerikan dizisinin başarısını Amerika'nın gücünün kanıtı olarak değerlendirmektedir. Baudrillard'a göre, Amerika'daki ideal birleşme bozulmuştur. Kişisel çıkara verdikleri değerin anlamını koruyan, buna karşın girişimlerindeki kolektif anlamı kaybeden Amerikan toplumundaki bunalım bundan ileri gelmektedir. Kuramcıya göre, bu bunalım derin ve gerçektir. Amerikalılar'ın yöneticilerinin değerliliğine, iktidarın gerçekliğine inanıp inanmadıklarını kendi kendilerine sormamalarının altında bunun başlarına iş açacağı düşüncesinin yattığını belirten düşünür, Amerikalılar'ın inançlarının kötüye kullanılmaması şartıyla buna inanıyormuş gibi yapmayı yeğledikleri düşüncesindedir. Ona göre, günümüzde yönetmek "kabul edilebilir güvenilirlik işaretleri vermek" demektir.

Baudrillard, Amerika'nın karar verilemez bir döneme girdiği düşüncesindedir. Bu döneme hakim olansa, "Amerika gerçekten güçlü

[384] BAUDRILLARD, a.g.e., s:125
[385] BAUDRILLARD, a.g.e., s:126

müdür, yoksa kendini güçlüymüş gibi mi gösteriyor?" sorusudur. Kuramcıya göre, Amerika bir "histerezis" sürecine girmiş de olabilir. Histerezis'ten kastettiğiniyse şu şekilde açıklamaktadır, "Histerezis şu demektir: Adalet içinde gelişmeyi sürdüren bir şeyin süreci, neden ortadan kalktığı halde sonucu süren bir etkinliğin süreci."[386]

Fransız düşünür, Amerika'nın büyük düşüncelerin sona ermesinden ya da tarihsel tutkuların azalmasından değil, kendisinin gücünü kabul etmeyen ideolojilerin ortadan kalkmasından, daha doğrusu kendisine karşı olan her şeyin zayıflamasından dolayı acı çektiği kanısındadır. Kısacası, Amerika'nın dünyada bıraktığı izlenim, inandırıcılıktan, tanıtımdan, potansiyel hasmın savunma mekanizmalarını yitirmesinden oluşan bir izlenimdir. Amerika potansiyel bir durağanlaşmanın ve boşlukta bir güç yükselişinden kaynaklanan bir bunalımın içerisindedir. Ancak burada bozulmamış olarak kalan ve başlangıçtan beri bulunan bir şey vardır. Kuramcıya göre bu şey: "Mekân ve kurgu ruhu"dur.

Bir Simülasyon Örneği Olarak "DISNEYLAND"

Düşselliğin en iyi örneklerinden biri olan ve daha önce de belirttiğimiz gibi kuramcının da otantik olarak nitelendirdiği Disneyland'ı simülasyonun en güzel örneklerinden biri olarak kabul edebiliriz. Disneyland'ın nasıl bir model olduğu, ne anlatmak istediği ve bu modeldeki gerçekliğin boyutunun ne olduğu vb. gibi pekçok soruya kuramcı Jean Baudrillard'ın görüşleri çerçevesinde yanıt bulabiliriz.

Disneyland'ı bütün simülakr düzenlerinin iç içe geçmiş olduğu kusursuz bir model olarak gören kuramcıya göre Disneyland, korsanlardan, geleceğin dünyasından vb. şeylerden oluşan bir illüzyon ve fantazm oyunudur. Bu düşsel evren kendine düşen göreviyse başarıyla yerine getirmiştir. Ona göre, kalabalığın Disneyland'ı çekici bulmasının nedeni buranın çelişkileri ve güzellikleriyle gerçek Amerika'nın minyatürleştirilmiş toplumsal bir mikrokozmosa benziyor olmasıdır. Ayrıca Disneyland insanlara kolektif bir keyif sunmaktadır. "Aracınızı otoparka bıraktıktan sonra içerde kuyruğa giriyor ve sonunda dışarıya yine yapayalnız ve kendi halinize terk edilmiş bir şekilde çıkıyorsunuz. Bu düşsel evrendeki tek olağanüstü şey, içerideki kalabalıktan yayılan sıcaklık ve sevecenliğin yanı sıra, insana pek çok değişik duygu yaşatan bol miktardaki oyun ve oyuncağın varlığıdır. Bir konsantrasyon kampına benzeyen otoparkla içerideki kalabalık arasın-

[386] BAUDRILLARD, a.g.e., s:126

da tam bir tezatlık vardır. Bir başka deyişle içerideki binbir çeşit oyuncak insanları bir nehir misali oradan oraya sürüklerken, dışarı çıkan insan yalnızlığa (oyuncağına) arabasına doğru ilerlemek zorunda kalmaktadır."[387]

Disneyland'ın her köşesinde nesnel bir Amerika profiline rastlamanın mümkün olduğunu belirten kuramcıya göre, bu görüntü, kalabalık ve bireylerin morfolojik yapısına kadar giden bir benzerlik göstermektedir. Kuramcı, burada Amerika'nın sahip olduğu tüm değerlerin minyatürleştirildiği ve bu değerlerin çizgi filmler aracılığıyla coşarak kendilerinden geçtiği görüşündedir. Ancak, bütün bunların gizlemek istediği bir şey vardır: "Gerçek Amerika'nın bir Disneyland'a benzediğini" gizlemek. Disneyland'ı ideolojik bir tezgâh olarak nitelendiren Baudrillard'ın düşüncesine göre, bu tezgâh, üçüncü grup bir simülasyon olayını gizlemeye yaramaktadır. Bahsettiği bu simülasyon olayı, gerçek ülkenin, yani Amerika'nın Disneyland'a benzemesi gerçeğidir.

İnsanları, Disneyland'ın dışında kalan evrenin gerçek bir evren olduğuna inandırma düşüncesi, Disneyland'ı düşsel bir evren olarak sunma arzusunun temelinde yatan nedendir. "Oysa Disneyland'ı çevreleyen Los Angeles ve Amerika gerçeğe değil, hipergerçeğe ve simülasyona aittir. Burada sorun yanıltıcı bir yeniden canlandırılmış gerçeklikten çok gerçeğin gerçeğe benzemediğini gizleyebilmek ve gerçeklik ilkesinin devamını sağlayabilmektir."[388]

Kuramcı, Disneyland'daki düşselliği ne gerçek ne de sahte olarak kabul etmektedir. Ona göre Disneyland bir caydırma makinesi. Bu makine gerçeği simetrik bir şekilde yeniden üretebilmek amacıyla tasarlanmıştır. Disneyland'ın çocuksu bir görünümü vardır. Buranın böyle bir görünüme sahip olmasının nedeni, yetişkinlere özgü gerçek ve başka bir evren bulunduğu düşüncesinin onaylatılmak istenmesidir. Düşünüre göre, Disneyland, bir çocuksuluğun gerçek anlamda her yere hakim olduğunu gizleyebilmek için yetişkinlerin de buraya gelerek çocuklaşmalarına olanak tanımak ve gerçekte çocuk olmadıklarına inandırmak amacıyla kurulmuş bir evrendir.

Los Angeles'de bulunan ve Disneyland'a benzeyen Enchanted Village, Magic Mauntain, Marine World vb. gibi yerlere de dikkatleri çeken kuramcı, bu türden oyun ve eğlence merkezlerinin Los Angeles'ı çepeçevre sardığı görüşünde. Baudrillard, bütün bunları, Los

[387] BAUDRILLARD, a.g.e., s:133
[388] BAUDRILLARD, a.g.e., s:25

Angeles'ın gerçegın enerjisinden yararlanan gerçek dışı, durdurak tanımayan bir hareketlilik sistemi olmasının kanıtı olarak gösteriyor.

BAUDRİLLARD'IN BAKIŞ AÇISINDAN MEDYA

Kamusal yararın sağlanması bakımından vazgeçilmez bir araç olan medya, gerek özdenetim yoluyla kendi kendisi tarafından gerekse toplum tarafından eleştirilmekte ve denetlenmektedir. Genel görüşse medyanın şu an içinde bulunduğu durumun iyi olmadığı yönündedir.

4. Güç olan medyayı eleştirenler arasında İlhan Selçuk da yer almaktadır. Ona göre, "medya denen canavar" özellikle Türkiye'de, son günlerde çirkefe bulanmış bir durumdadır. Bu canavar medyanın kokusu topluma sinmekte, onun bu yapısı mideleri bulandırmakta ve insanları tiksindirmektedir. İlhan Selçuk, medyanın, yozlaşmada hiçbir sınır tanımadığı ve ahlaki çürümenin başını çektiği görüşündedir.[389] Baudrillard'ın da ahlaksızlığın, terörizmin kaynağı olarak gördüğü medya, Umur Talu'nun düşüncesine göre artık sevilmemektedir. Talu, medyayı kendisini ve toplumu enayi saymakla, dinlediği, benimsediği ve aktarmaya çalıştığı doğruları önemsememekle suçlamaktadır.[390]

Bilgi çağının temel unsuru olan medya, toplumun, siyasetin, kamuoyunun, demokrasinin vb. gibi sınırsız alanın sağlam yapılarının oluşumundaki ana unsuru teşkil etmektedir. Bu nedenle öncelikle medyanın görevlerini yerine getirmesi, sorumluluklarını unutmaması kısacası sağlıklı bir işleyişe sahip olması gerekmektedir.

Medya ve Zedelenen Anlam

Her şeyin hızlı bir şekilde tüketildiği çağımızda, tüketim kavramı da farklı bir boyut ve anlam kazanmıştır. "Tüketim artık bireyin özgün bir etkinliği değildir, birey için bir zorunluluğa dönüşmüş durumdadır. Böyle bir anlayışın egemen olduğu tüketim toplumundaysa gerçek ihtiyaçlarla sahte ihtiyaçlar arasındaki ayrım ortadan kalkmıştır."[391] Bu toplum yapısı içinde, medya tarafından yansıtılan haberdeki anlamın da tüketildiği görülmektedir.

"Amacı ileti üzerinden gerçekleşen iletişim sürecinde, hedef kitle üzerindeki etki, belirli bir anlama sahip olan bu iletiler sayesinde

---

[389] Demokrasi, Özgürlük ve Basın, TGC Yay., İstanbul, Mayıs, 1997, s:125-126
[390] a.g.e., s:159-160
[391] Jean BAUDRILLARD, Tüketim Toplumu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997

gerçekleşir."[392] Haberde verilmek istenen mesaj (ileti) da etkinliğini taşıdığı anlam üzerinden gerçekleştirir. İster politik, ister eğitici, isterse kültürel içerikli olsun haberin niyeti kitlelere anlam iletimini sağlamaktır. Bu sayede kitleler anlamın egemenliği altında tutulmaktadır. Kendini haberin sürekli olarak ahlaksallaştırılması zorunluluğu biçiminde dışavuran anlam üretimi zorunluluğu, daha iyi haber verebilmek ve kitlelerin kültürel düzeylerini yükseltmeye çalışmak vb. gibi nedenlerle ortaya çıkmaktadır. Ancak kitleler bu anlam üretimine bir biçimde karşı koymaktadırlar. Kuramcı bu aşamada kitlelerin anlamı önemsemeyip, gösteri istedikleri görüşündedir. Buna göre, anlam yerine gösteri isteyen kitleleri, içeriklerin ya da kodun ciddiyetine inandırmak için gösterilen hiçbir çaba yeterli olmamıştır. İnsanlar gösteri isterlerken onlara mesaj verilmeye çalışılmaktadır. Onlar içinde bir gösteri bulunması kaydıyla bütün içeriklere tapmaktadırlar. Yani anlamın diyalektiği yadsınmaktadır. Onların aldatılıp kandırıldığını söylemek de boşuna olacaktır. Kuramcı bu varsayımı ikiyüzlü bir varsayım olarak nitelendirmektedir. "Bu ikiyüzlü varsayım anlam üreticilerinin entelektüel bir rahatlığa kavuşmak için ileri sürdükleri bir varsayımdır. "Kitleler sözüm ona kendiliklerinden yutacaklarmış!" Oysa kitleler, tam tersine kendilerine verilen anlam ültimatomuna karşı gösteri istediklerini belirtirken tam anlamıyla özgürdürler. Çünkü anlamın bu saydamlığından ve bu politik iradeden, ölümden çekindikleri kadar çekinmektedirler."[393]

Ona göre kitleler anlamın gerisinde yatan ideal hegemonyanın işleri basitleştiren şiddetinin kokusunu almaktadırlar. Burada kitlelere yutturulan bir şey de yoktur, çünkü kitleler bunu kendileri istemektedirler. Kültürün, bilginin, gücün, toplumsalın emilip yok edilmesi işi kitlelerin anında ve olumlu bir şekilde oluşturdukları stratejidir. Günümüzde bütün boyutlarıyla ortaya çıkan bu çalışma biçimi, çok eski bir çalışma biçimidir. Bu yolla daha önceden bilinen bütün senaryolar altüst olmaya zorlanmaktadır. Anlam artık toplumlarımızı sürükleyip götüren ideal çizgi değildir. Anlamdan kaçan artıklar da bir gün özümseneceklerdir. Günümüzdeki anlam karmaşıktır ve herhangi bir uzantısı kalmamıştır. Anlam belli bir zaman diliminde (tarih, iktidar vs.) üç boyutlu, ideal bir uzam oyununa dönüşmüş durumdadır. Bizlerse ikinci derecede anlam taşıyıcıları olarak, çoğu kez anlamın önünden ya da arkasından giderek geçici bir paniğe kapılan derinlerdeki kitleyi oluş-

[392] Nurdoğan RİGEL, Haber Çocuk ve Şiddet, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s:141
[393] BAUDRILLARD, Sessiz Yığınların..., a.g.e., s:12-13

turmaktayız. Bu ters varsayım, sessiz edilginlikler folkloruna ait olan anlamı aşağılayan binlerce örnek olduğunu göstermektedir.

Medyalardan gösteri isteyen kitleler, bu amaçlarına ulaşmayı daima başarmışlardır. İlginç gösteriler ortadan kalktığında haber programlarının izlenmediği görülmüştür. Bu durum kitlelerin gösteri istediklerinin açık bir kanıtı olarak değerlendirilmektedir. "İçinde yaşadığımız dünyada haber oranı arttığı ölçüde anlam oranının giderek azaldığı görülmektedir. Azalan anlamın yerini, giderek artan gösteriler almaktadır. Bu durumda kuramcı üç varsayımdan bahsetmektedir."[394] İlkinde, haber anlam üretmekte, ancak bütün alanlardaki ani anlam yitimi açığını kapatamamaktadır ki medyalar aracılığıyla istendiği kadar biçim ve içerik insanlara yeniden enjekte edilmeye çalışılsa da, anlam boğulması ve yitiminin yeniden enjeksiyondan daha hızlı bir şekilde gerçekleşmesinin engellenemediği ortaya çıkmaktadır. Bu durumda güçsüz medyaların eksikliklerini kapatabilmek için temel bir üretime gerek duyulmaktadır.

İkinci varsayımda, haberin anlamla hiçbir ilişkisi yoktur. O zaman da onu başka bir şekilde adlandırmak gerekecektir. "Bir başka düzeyde iş gören işlemsel bir model" gibi. Bu durumda anlam ve anlam ticaretinin dışında kalan bir şeydir ki, bu Shannon'un varsayımıdır. Yalnızca araçsal bir niteliğe sahip olan haber olgusu hiçbir anlam amacı içermeyen teknik bir araçtır, öyleyse bir yargılama tarafından da içerilmeyen bir olgudur. Genetik kod türünden bir şeydir, neye benziyorsa o dur. Anlamıysa başka bir şeydir. Örneğin, Monod'un Raslantı ve Zorunluk' unda olduğu gibi anlam arkadan gelen bir şeye benzemektedir. Bu durumda haber enflasyonuyla anlam azalması (deflasyonu) arasında anlamlı hiçbir ilişki olamayacağını göstermektedir.

Üçüncü varsayımdaysa, haber anlamı hem yok eden, hem de nötralize eden bir olgu olduğu ölçüde ikisi arasında kesin ve zorunlu ilişki vardır. Anlam yitiminin doğrudan iletişim araçlarıyla kitle iletişim araçlarının haberi eriten, ikna edici bir biçime sokan müdahaleleriyle bir ilişkisi vardır.

Kuramcı bu son varsayımı çok ilginç bulmaktadır, ancak varsayımda yer alan düşüncelerin, kabul gören düşüncelerin tam tersi olduğunu belirtmektedir. Ona göre, nereye bakarsak bakalım toplumsallaşmanın iletişim araçlarının gönderdiği mesajlarla ilgilenme oranıyla doğru orantılı olarak ölçüldüğünü görmekteyiz. İletişim araçları ve gönderdikleri mesajlarla ilgilenmeyenler gücül ya da gerçek düzeyde toplum-

[394] BAUDRİLLARD, a.g.e., s:65

sallaşamamış insanlar olarak kabul edilmektedirler. Haberse her yerde hızlı bir anlam dolanımını sağlamakla yükümlü kılınmıştır. Bu durumu Baudrillard, kapitalin hızlı bir şekilde el değiştirme zorunluluğu sonucunda üretilen "artıdeğer" olayına benzetmektedir.[395] Buna göre, haber iletişim yaratan bir şey gibi sunulmaktadır. Boşa üretilen haber oranı çok büyük boyutlara ulaşsa bile, genel bir uzlaşmaya dayanılarak bu haddinden çok anlamın, toplumsalın kılcal damarlarına kadar dağıtılması istenmekte. Bu yüzden boşa üretilen haber kadar anlam üretimi konusunda da kimsenin sesini çıkarmadığı görülmektedir. "Hepimiz bu efsanenin suç ortaklarıyız. Bizim modernliğimizin başında da maddi üretim vardır, sonunda da. Zaten maddi üretim olmasaydı bizim toplumsal örgütlenmemiz inandırıcı olamazdı. Oysa sahip olduğumuz toplumsal örgütlenme düzeni, yine maddi üretim yüzünden çökmektedir. Haberin anlam ürettiğini sandığımız sırada aslında tersi olmaktadır."[396]

Kuramcının düşüncesine göre, haberin kendi ürettiği içeriği, iletişimi ve toplumsalı yok etmesinin altında yatan nedenler şunlardır:

Haber, iletişim kurmak yerine sahneye koyduğu iletişim oyunu içinde kaynayıp gitmektedir. Anlam üretmek yerine, sahneye koyduğu anlam üretimi oyunu içinde kaynayıp gitmektedir. Bu da simülasyon sürecinin bir parçasıdır. Artık etrafımız hayali içeriklerle, uyanıkken görülen düş türünden bir iletişim biçimi ve bir haber ağıyla sarılmıştır. "Bu olumsuz durum" sahneye çıkma arzusunun konulduğu bir kısır döngüsel düzenleme, bir tür iletişim antitiyatrosu yani geleneksel kurumu yadsıyarak sağlığına kavuşturma yani kapalı devreye dönüşen "bir durum olarak nitelendirilebilir. Buradaki amaç, bizi, radikal bir anlam yokluğu gerçeğiyle karşı karşıya getirecek, ani bir simülasyondan kurtulma olayını engelleyebilmektir."[397]

Kuramcı, birer kapalı devreye benzeyen iletişimin ve toplumsalın bir "yem" işlevine sahip olduğu düşüncesindedir. Bu yem bir mitin gücüne sahiptir. Sistemin kendi gerçekliğini kanıtlayabilmesi için haberin sürekli olarak yenilenmesi gerekmektedir. Sistem bu sayede gerçeklik kazanmaktadır. Habere inanılmasının altında yatan neden de budur.

İletişimin bu anormal boyutlara ulaşan görüntüsünün gerisinde, iletişim araçları ve haber bombardımanının toplumsal yapıyı bozmaları

---

[395] BAUDRİLLARD, Simülakrlar ve Simülasyon, s:102
[396] BAUDRİLLARD, a.g.e., s:102
[397] BAUDRİLLARD, a.g.e., s:102-104

engellenememektedir. Haber hem anlamı, hem de toplumu anlamsızlaştırmaktadır.

3) İletişim araçları, toplumsallaşmayı sağlamaya yönelik araçlar olma özelliklerini kaybetmiş, toplumsalın kitleler içinde, için için kaynamasını sağlayan araçlara dönüşmüşlerdir. Bu durum anlamın için için kaynaması olayının bir uzantısıdır. "Anlam, anlama ait tüm içeriklerin egemen bir iletişim aracı tarafından yutulduğu bir yapıya kavuşmuştur. İçeriklerin tutucu ya da yıkıcı olması hiçbir şey farkettirmemektedir, olay çıkmasını sağlayan tek şey iletişim aracıdır."[398] Ancak kuramcı, yalnızca mesajın iletişim aracı içinde için için kaynamasından sözetmemekte, iletişim aracı, gerçeğin içinde için için kaynarken, iletişim aracı ve gerçeğinde bir tür hipergerçek, bir nebula içinde için için kaynadığını da belirtmektedir. Mac Luhan'ın "medium is message" (araç mesajdır) formülünü geliştiren kuramcı, tüm içerik ve mesajların iletişim araçları tarafından buharlaştırıldığı yönündeki bu görüşe kendi düşüncelerini de eklemiştir. Ona göre, bu süreç içinde iletişim aracının kendisi de buharlaşıp, yok olmak durumuyla karşı karşıya kalmaktadır. Böylece, mesajın iletişim araçlarının bizzat kendisi olması durumuyla (medium is message) hem mesajın hem de iletişim araçlarının sonu gelmiştir. Artık iletişim aracı diye bir şey kalmamıştır. Bir gerçeklikle bir diğeri, gerçeğin bir konumuyla başka bir konumu arasında aracılık yapan süreç ortadan kalkmıştır. İçin için kaynama denilen şey budur. Böylelikle kutuplar birbirleri tarafından emilmiş, iletişim aracı ve gerçek gibi belirgin karşıtlıklar yok olmuş, farklı anlamlar üreten kutuplara sahip sistemlerde kutuplar birbirine kısa devre yaptırmıştır. Öyleyse iki kutup ya da bir kutupla diğeri arasında aracılık yapma ya da diyalektik bir müdahalede bulunabilme olanaksızlaşmıştır. İletişim araçlarının etkisi denilen şey kısır döngüsel bir görünüm kazanmıştır. Yani anlamı bir kutuptan diğerine tek yönlü bir şekilde sürdürebilme imkânı ortadan kalkmıştır. Baudrillard, bütün bu gelişmelerin ardından hem iletişim araçlarının hem de gerçeğin, içinden çıkmanın olanaksız olduğu tek bir "nebula"ya dönüştüğünü belirtmektedir.

İçeriklerin için için kaynaması, anlamın emilmesi, iletişim aracının giderek anlamsızlaşması, iletişim diyalektiğinin modelin tamamıyla kısır döngüleşmiş biçimi içinde eriyip gitmesi, toplumsalın da kitleler içinde için için kaynaması insanda bir felaket duygusu yaratarak, onun umutsuzluğa kapılmasına neden olabilmektedir. Düşünür, bu saptama-

[398] BAUDRİLLARD, a.g.e., s:104

yı doğru bulmaktadır. "Bu saptama habere bakış biçimimizi temelinden belirleyen idealizme oranla doğrudur, çünkü hepimiz kudurmuş bir anlam ve iletişim idealizminin yani anlama dayalı idealist bir iletişimin peşinden gittiğimiz için doğal olarak bu perspektif doğrultusunda ölümümüz de anlamın elinden olacaktır."[399]

Felsefeciye göre, felaket teriminin böyle bir felaketimsi son ve yokoluş anlamını kazanması ancak sistemin bize dayatmaya çalıştığı üretim ve çizgisel bir biriktirimi amaçlayan bakış açısıyla mümkündür. Etimolojik anlamda bu felaket, aşağı doğru sarmal bir şekilde inen ve ötesine geçebilmenin olanaksız olduğu "haberin sınırı" aşıldığında ya da ötesine geçildiğinde, bizim için bir anlam ifade eden hiçbir şeyin bulunmadığı bir süreçtir. Oysa anlamın ihtarlarına boş verdiğimiz andaysa felaket sahip olduğumuz güncel düşgücünde nihilist ve ulaşılması gereken son nokta, yani ölüm gibi bir anlama sahip olmayacaktır.

Anlamın ötesine geçtiğimizde karşımıza anlamın nötralize edilmesiyle ve için için kaynamasıyla elde edilen bir çekicilik çıkmaktadır. Burada kitlelerin anlama meydan okudukları görülmektedir. Kitleler, iletişim araçlarının sundukları anlama ve araçların çekiciliğine meydan okumaktadırlar. Bu bakış açısı doğrultusunda değerlendirildikleri zaman, anlamı diriltmeye yönelik tüm marjinal ve alternatif çabalar yararsız şeylere dönüşmektedirler. Kuramcı, kitle iletişim araçlarının anlama şiddetle saldıran ve büyülenmek isteyen kitlelerin yanında olup olmadığını saptamaya çalışmıştır. "Kitleleri büyüleyen şey iletişim araçları mıdır? Yoksa kitleler mi iletişim araçlarını bir gösteri aracı olmaya zorlamaktadır?" sorusuna yanıt arayan kuramcı, iletişim araçlarının anlamla yanılgıyı birlikte götürdüğünü ve bunları dilediği şekilde kullandığını söylemektedir. "Bu sistemi denetleyebilmekte mümkün değildir, çünkü sisteme özgü içsel simülasyonla, sistemi yok edici simülasyon kitle iletişim araçları tarafından Mobiyüs şeridi türü ve kısır döngüleşmiş bir mantıkla yansıtılmaktadırlar."[400] Kuramcı bu durumu sakıncalı olarak görmemektedir. Ancak bunun bir alternatifi ya da mantıksal bir çözümü de bulunmamaktadır. Baudrillard, tek alternatif olarak, mantıksal açıdan bu olayı gidebileceği en uç noktaya kadar götürmeyi ve felaket türünden bir çözüm önermeyi göstermektedir.

---

[399] BAUDRİLLARD, a.g.e., s:106
[400] BAUDRİLLARD, a.g.e., s:107

Günümüzde sistem kendini, herkese maksimum söz hakkı tanıyarak, maksimum yönde anlam üretiminden yana tavır koyarak kanıtlamaya çalışmaktadır. Yani direniş stratejisinin adı, anlam üretimini ve konuşmayı reddetmek olmuş durumdadır. Bu sisteme özgü mekanizmalar hiperuyumlanma simülasyonu olarak da adlandırılabilmektedir. Kitleler de bunu yapmaktadır, yani sistemin mantığına tamamıyla uyup, bu mantığı kendisine karşı direnmek amacıyla kullanıp, bir tür ayna görevi yaparak sistemin gönderdiği anlamı hiç emmeden kendisine geri göndermektedir. Bugün bu stratejinin belirleyici olmasının nedeni, sistemin bu safhasının ağırlığını koymasıdır. "Güdülecek stratejide yanılmak çok ciddi bir şeydir. Yalnızca özgürlük ve özgürleştirici eylemler üzerine oynanan bir tarih öznesinin, grubunun ve bilinçlenen sözün geciken dirilmesini hatta öznelerle kitlelerin 'bilinçaltlarının bilincine varmaları'nı isteyen tüm hareketler gerçekte sistemin göstermiş olduğu yönde ilerlediklerinin farkında bile değildirler. Çünkü sistem günümüzde kesinlikle aşırı miktarda yenilenmiş anlam ve söz üretilmesini istemektedir."[401]

Kitle iletişim araçlarının büyüleyiciliğinin, mesajın eleştirel yanını yok ettiği gözlenmektedir. Kitleler de, aracın büyüleyiciliğini mesajın eleştirel yanına tercih etmektedirler. Çünkü büyülenmenin anlamla bir ilişkisi yoktur. Büyülenme anlamın kullanılmamasıyla doğru orantılı bir durumdur. Bu durum, araç yararına mesajın ve simülasyon yararına gerçeğin (doğrunun) nötralize edilmesiyle elde edilmektedir. Yani kitle iletişim aracının ilkesi büyülemedir. Bu şekilde, anlamın kullandığı aracın dışında kalan ve iletişimdeki yoğunluğun anlam tarafından yutularak çökmesiyle sonuçlanabilecek bir iletişim biçimini öngören varsayım da olanaksız duruma gelmiştir. Artık hoşa giden şey ne anlam, ne de aşırı anlamlılıktır. İnsanı büyüleyen şey anlamın nötralize edilmesidir. "Bu nötralize etme işiyse bir ölüm güdüsü tarafından gerçekleştirilmemektedir. Çünkü bu durumda yaşamın bir anlamı olacaktır. Oysa tam tersine bütün bunlar gönderene, mesaja ve her türlü dil bilimsel kategori girişimlerine karşı bir allerji, bir meydan okuma ve sonunda göstergenin büyülenme içinde kaybolması yararına inkar edilmesiyle sonuçlanacaktır. (Artık ne gösteren vardır ne de gösterilen: Anlam kutupları emilmiştir.) Hiçbir anlam bekçisi bunların farkında değildir: Anlam ahlakı büyülenmenin karşısındadır."[402]

---

[401] BAUDRİLLARD, a.g.e., s:109

[402] BAUDRILLARD, Sessiz Yığınların..., a.g.e., s:28

Umberto Eco'nun belirttiği gibi üretilen enformasyonda bir anlam kaybı yaşanmaktadır. Gösteri karşısında yenik düşen ikinci plana atılan bir anlam söz konusudur. Yiten bu anlamsa haberin yıkıcı, ikna edici eylemine doğrudan bağlıdır. Haber enflasyonuyla anlam deflasyonu arasındaki anlamlı ilişki bizleri bir tür "Gösteri Çağı"na doğru götürmektedir. "Medya çağı, bir Gösteri Çağı"dır. Gösteri Çağı'ysa, ideolojinin yerine kozmetiğin geçtiği, hakikatin imaja yenik düştüğü, her şeyin eğlenceli bir biçimde sunularak içeriksizleştirildiği, müthiş bir enformasyon bombardımanının insanları parçalara ayırarak tepkisizleştirdiği, hafızanın kaybolduğu, algılama ve muhakeme yeteneğinin azaldığı bir dönemdir.[403]

"Mesaj bombardımanı hazırlayan silahlar"[404] olarak görebileceğimiz medya endüstrisi bize anlamdan çok gösteri sunmaya başlamıştır. Bu durumsa gösteri karşısında anlamın giderek zedelenmesine hatta unutulmasına yol açmaktadır.

Haberde Hipergerçeklik Boyutu

Gösteri Çağı'na geçişle birlikte, haberdeki görselliğin ön plana çıkarıldığını ve bir anlamda gerçeğin örtülmeye çalışıldığını görmekteyiz. Medyaya duyulan güvenin giderek azalmasının nedeni olan bu durum bizi yepyeni bir çağa doğru götürmektedir. Bu çağın adı "Kuşku Çağı"dır.[405] Peki haberdeki en önemli unsur olan gerçeğe ne olmuştur? Kuramcıya göre, bu gerçek hipergerçekleşmiştir.

Haberin gerçeklikle kesişmediğini, toplum üzerindeki etkisini de giderek kaybettiğini belirten kuramcıya göre, gerçek hipergerçekleştirilmiştir. Yani ne gerçekleştirme ne de idealleştirme, yalnızca ve yalnızca hipergerçekleştirme vardır. Hipergerçek ise, gerçeğin şiddet yoluyla değil, modelin düzeyine yükseltilmesiyle yıkılması demektir. Öngörme, caydırma, önleyici dönüşü vb. şeklinde düşünülen model, gerçeğin yutulduğu bir çember gibi iş görmeye başlamıştır. "Fazla ilacın zehir etkisi yapması gibi hipergerçeklik de gerçeğin yok edilmesinin döngüsü olarak çalışmaktadır."[406] Bu durumu gerçeğin gerçekten daha gerçekmiş gibi göründüğü ve yakalanması ya da algılanması çok güç, çok gizli ve çok kurnazca çekilmiş çizgiler aracılığıyla görebil-

---

[403] Neil POSTMAN, Televizyon: Öldüren Eğlence, Ayrıntı Yay., İstanbul 1991, s:28
[404] Nurdoğan RİGEL, Medya Ninnileri, Sistem Yay., İstanbul, 1993, s:180
[405] Niloufar S. MOAYED, Basın Etiği ve Uygulamadaki Yeri, İÜ. İletişim Fak. Yüksek Lisans Tezi, İst. 1999, s:98
[406] Nurdoğan RİGEL, Kağıt Kaplanlar, Der Yayınları, İstanbul, 1993, s:36-37

mekteyiz. Baudrillard, kitle iletişim araçlarının görevinin, bu gerçeği yani haddinden fazla gerçek olanı üretmek olduğunu belirtmektedir. Oysa burada söz konusu olan gerçek, haddinden fazla müstehcen ve porno denilebilecek niteliktedir. "Hızlandırılmış bir yeniden yönlendirme, doyurum, gerçekle ve gerçeğin canlandırılması arasındaki uçurumun kapanması sonucunda, gerçeğin enerjisinin içinden geçtiği ayrık kutupların içten patlamasıyla caydıran bu hipergerçeklik, hem sistem hem de gönderen olarak ortadan kaldırıp, model düzeyine yükselttiği gerçeği yok etmektedir."[407] Buna göre, gerçeğin hipergerçekleşmesi demek, gerçeğin yok olması demektir. Gerçeğin sunumundaki bu aşırılık onun ortadan kalkmasına neden olmaktadır.

Görsel malzemenin kusursuz olduğu medya dünyasında gerçekte varlığını korumakta zorlanmaya başlamıştır. Gösteri çağını başlatan başlıca kitle iletişim aracı televizyon olmuştur. Televizyondan gelen bu görsellik diğer kitle iletişim araçlarına yayılmış, böylelikle görsellikle birlikte gelen gösterinin habere büyük bir etkisi olmuştur. Bu etki haberdeki gerçeklik unsurunu olumsuz yönde etkilemiş, haberdeki anlam ve görüntü dengesini görüntü lehine bozmuştur. "Televizyon ve diğer modern iletişim araçlarından alınan, özümlenen ve tüketilen şu ya da bu gösteriden daha çok tüm gösterilerin potansiyelliğidir."[408]

Düşünür, simülasyon evrenini bir caydırma evreni olarak yorumlamaktadır. İşte bu evrendeyse televizyon, gerçeğin ya da gerçekliğin tamamını görüntü ve sözlere dönüştürerek gerçeği ve gerçekliği teknolojinin yardımıyla saf dışı bırakmaktadır. Kitleleri bitip tükenmek bilmeyen bir görüntü, ses, yazı vs. bombardımanına tutan televizyon, bunu yaparken onları ikna etmek istemektedir. Böylece, ikna sonucunda kitleler televizyonun sağlıklı, güvenilir ve pahalı bir araç olduğunu kabul etmiş olacaklardır. Ona göre televizyon, dünyanın kendisini göremediği bir sistemi, yalnızca görüntü ve üzerine döşenen yorumlar arcılığıyla sunarak seyircinin algılamasıyla oynamaktadır. Bu durumda ortaya çıkan iki anlam vardır: Görüntünün gerçeği anlamı ve Gerçeğin görüntüsü anlamı. "Görüntülerden oluşan bir gerçekliğin yani Platon'un mağarasının duvarlarına artık terminatör, cyberman gibi varlıkların gölgesi düşüyorsa bunların herhangi bir gerçek ya da gerçekliği yansıttıklarını söyleyebilmek mümkün müdür? Bunun nedeni teknolojidir. Çünkü teknoloji (TV) mesafe bilincini ortadan kaldırarak herşeyi

[407] BAUDRILLARD Jean, Sessiz Yığ. Gölgesinde ya da Top Sonu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1991, s.58
[408] İletişim Türkiye Dergisi, 1998, Sayı:5, s:20

buradalaştırmaktadır. Zaten gösterilen şeyin hiçbir şey ifade etmediğini Batılı kitlelerin televizyondan yalnızca eğlence programı istemelerinden ya da herşeyi eğlenceye dönüştürmelerinden de anlaşılmaktadır.[409]

Haberdeki gösteri öğesi arttıkça, anlam ve gerçeklik de bir yokoluş sürecine girmiştir. Artık haberdeki anlam ve gerçeği süsleyen bir öğe söz konusudur. Bu öğe gösteri yani görselliktir. Bu şekilde kurgusal bir gerçeğe dönüşen gerçeğin, kurgulanmış olduğu zaman içinde ortaya çıkınca ve salt gerçek olmadığı anlaşılınca müşterisi de azalacaktır.

Gösteri'ye Dönüşen Körfez Savaşı

Haber oranıyla anlam arasındaki dengenin anlaşılmasında bize yol gösteren en önemli olaylardan biri Körfez Savaşı'dır. Kuramcının "Pornografik bir savaş" olarak nitelendirdiği bu savaş, aşırı haberle anlam ya da anlamsızlık arasındaki ilişkileri çok iyi bir şekilde ortaya koymaktadır. Yani, Körfez'de Savaş, "Gösteri Çağı"nın en iyi örneklerinden biridir.

Körfez Savaşı sırasında yapılan yorumların hiçbirinin anlam yararına olmadığı görülmüştür. Sözde bilgilerle dolu olan bu yorumlar haberin kapsamına girmemektedirler. Pek çok olayla birlikte Körfez Savaşı'nda da anlam ikinci plana itilmiştir. Böylece haber üretmek zorunda olan medyalar, kuramcı tarafından haberin ahlaksızlık aşaması olarak görülmeye başlanmışlardır. Ona göre, "Körfez Savaşı'nın medyadaki yansıması, kitlelerin gösteri istemelerinin bir sonucudur."[410] Bu anlamda Körfez Savaşı, kitlelerin istediği bir komando eylemi gösterisine dönüşmüştür. Kitleler artık medyaların anlam üretip üretmemeleriyle ilgilenmemektedirler.

Haber oranıyla anlam oranı arasındaki ilişkiye yönelik varsayımları, Körfez Savaşı'na da uygulamak mümkündür. Haberin anlam ürettiği ancak bütün alanlardaki ani anlam yitiği açığını kapatamadığı yönündeki ilk varsayımdan yola çıkarsak, tüm dünya televizyonlarının izleyicileri bu komando eylemi konusunda ikna edemediklerini görmekteyiz. Çünkü yalnızca bu olay üstünde yoğunlaşmaları diğer konu ve alanları gözardı etmelerine neden olmuştur. Haberin anlamla hiçbir ilişkisinin olmadığını belirten ikinci varsayıma göreyse, kitleler çıkar-

---

[409] Medya ve Kültür, 1. Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri, İletişim Der. Yay. 1, 3-5 Mayıs 2000, s:350 (Ayrıca bkz: Oğuz Adanır, Baudrillard'ın Simulasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler, D.E.Y. İzmir, 2000)

[410] Nurdogan Rigel, Kağıt..., a.g.e. s:39

larına denk düşen bilgileri alıp gerisine boş vermişlerdir. Üçüncü durumda, haber anlamı hem yok edip hem nötralize etmektedir. Bu şekilde kitlelere iletilmiş bir bilgiden söz edebilmek güçleşmektedir. Baudrillard, gerçek bilgi ya da anlam söz konusu olsaydı Körfez'de savaş olmazdı demektedir. O, haberdeki anlam eksikliğini sisteme yönelik bir tehlike olarak görmektedir. "Haberin anlam yüklü olmaması sistemin bir anlamda namluyu kendine çevirmesi gibi bir şeydir. Kitleler uzun zamandır sistemin kendilerine gerçek bilgileri aktarmadığının bilincindedirler. Dolayısıyla gerçeklerin, anlamın açıklanmadığı bir olayda gösterinin tanığı olmak istemeleri çok doğaldır."[411] Ancak bu durumda sistemin kendi kendini kandırdığı, kitleleriyse kandırmasının mümkün olmadığı görülmektedir.

Dünya tarihi açısından çok büyük bir öneme sahip olan bu savaşın kitle iletişim araçları tarafından nasıl verildiği de uzun bir süre tartışılmıştır. Burada İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nin 19. maddesini hatırlatmakta yarar vardır. Bu madde, "Herkes düşünce ve anlatım özgürlüğüne sahiptir. Bu hak düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmeme, ülke çıkarları söz konusu olmaksızın haber ve düşüncelerini her yoldan arama ve elde etme haklarını kapsar" şeklindedir. Oysa Körfez Savaşı yansıtılırken bu maddenin tam tersi bir durum yaşanmıştır. Körfez Savaşı'nda insanlar, hükümetlerin abartılmış güvenlik önlemleri nedeniyle, haberleri denetlemeleri sonucu, haber alma haklarını gereğince kullanamamışlardır. ABD'de Vietnam Savaşı'nda da görülen savaş haberlerinin denetlenmesi olayı, Körfez Savaşı'nda da belirgin bir biçimde uygulanmıştır. Körfez Savaşı sırasında, habercilikteki başlıca kaynak CNN ve Batı basınıdır. Haberlerin tek yönlü akışının gerçekleştiği bu dönemde, bilginin tek kaynaklı olması da kaçınılmaz olmaktadır. Bu durum basının tarafsızlığını yitirmesi gibi bir sakınca doğurmuştur. Prof. Dr. Hamid Mowlana, Körfez Savaşı'nda kitle iletişim araçlarında ortaya çıkan haberciliği "adil olmayan ve tek yönlü bir bilgi akışı"na dayandırmaktadır.[412]

Körfez Savaşı, teknolojinin üstünlüğünü vurgulayan bir savaş olarak da nitelendirilebilir. Bu dönemdeki haberler, savaş teknolojisini iyi bir teknoloji olarak sunmaktadırlar. "TV ekranına kan sıçratma, önceden tanımadığımız bir kavramı ortaya çıkardı. Silahlar konusunda amatör uzmanlar kesilen izleyiciler, ilk anlarda gerçek yaşamda olup bitenle bunun sunuluşu arasındaki farkın ayırdına varamadılar. Gizem-

[411] BAUDRILLARD, Sessiz Yığınların..., a.g.e., s:64-66
[412] İletişim Araştırma Dergi Bülteni (İLAD), Sayı 5, Mayıs - 1991, s:6

leştirilen teknolojiden etkilenen insanlar, imajın imajını izler duruma geldiler"[413] Böylece iletişim teknolojisiyle eş anlamlı olarak sunulan savaşın birinci elden tanığı olduğunu sanan insanlar, aslında "ölümü naklen izlemek için" televizyon ekranlarının karşısına oturmuş oldular. Oysa ölümü naklen izleme yönündeki çağrı, savaştan haber alma hakkının karşılığı değildi.

Bu açıdan bakıldığında, amaçları bilgi yaymak olan kitle iletişim araçlarının, Körfez Savaşı sırasında bilgilendirmemeye yöneldikleri gözlenmektedir. Basının da televizyondan etkilenmesiyle birlikte, akla değil duygulara seslenen bir medya ortaya çıkmıştır. Bu durumsa gerek televizyon gerekse diğer kitle iletişim araçlarının sorgulanmasına yol açmıştır. Savaş sonrasında, başta televizyon olmak üzere, medya bir güven erozyonuna maruz kalmıştır. Savaş habercilerin mesleki etiklerinin de yeniden gözden geçirilmesine neden olmuştur. Buna göre, muhabirlerin, savaşı teknolojik gücün büyüsüyle, naklen yayının bir parçası gibi, bir bilgisayar oyunu aktarırcasına ilettikleri gözlenmektedir. Hedeflerini doğru bir şekilde vuran füzeler bilgi olarak aktarılmışlardır. Kısacası, bu dönemde "savaşı insanları eğlendirerek sunan" bir habercilik anlayışının varlığı dikkat çekmektedir.

Körfez Savaşı, iletişim etkinliklerinin günümüzde kazandığı canalıcı konumuda gözler önüne sermektedir. İletişim araçları artık yalnızca zihinsel haritalarımızı üretmekle kalmamakta, ülkelerin haritalarına yapılan müdahalelerde de başlıca rolü oynamaktadırlar. Böyle bir süreçte, savaş neredeyse iletişim araçları ve enformasyon teknolojisiyle eşanlamlı hale gelmektedir. Görülmektedir ki, kitle iletişiminin günümüz dünyasındaki yönelimini baştan sona sorgulamak bir insanlık borcuna dönüşmüştür. "Çoğumuz dünyada, ülkede olan biteni önce öğrenip sonra değerlendirirken gözlük niyetine, medyalar bize ne sunuyorlarsa, onu kullanıyoruz. Bir de anlaşılır özrümüz var: Günümüzde öylesine çok şeyden, öylesine hızla haberdar ediliyoruz ki, kitle iletişim araçlarının bize sunduklarını enine boyuna tartacak zamanı bulup, kolay kolay ince eleyip sık dokuyanlarımız dahi pes etmeye mahkûmlar."[414]

Peki, gösteri niteliği kazanan Körfez Savaşı'nın Türk izleyicisine yansıması nasıl olmuştur. Bu konuda oldukça farklı görüşler vardır. Bu konuda Yalçın Doğan, Türk seyircisinin haberleri öncelikle televizyondan takip ettiğini daha sonra ise basına yöneldiklerini belirt-

[413] a.g.y. s:6
[414] a.g.y., s:8

mektedir. Ona göre, savaş büyük bir ilgiyle izlenmiştir ve basın bu konuda yeterince tatmin edici haberler sunmuştur. Zafer Altay'a göreyse, ilk defa yazılı basın sözlü basının gerisinde kalmıştır. Bu durum yazılı basının noksanlığından kaynaklanmamaktadır. Bu Körfez Savaşı'nın özelliğinden kaynaklanmaktadır, çünkü bütün dünyada ilk kez bir savaş naklen anlatılmıştır. Ergun Balcı'ya göre de, Körfez Savaşı iyi bir şekilde sunulmuştur. Ancak her türlü bilgi iletilmek istenirken, Türk medyası sınavı geçememiştir. Yorumlarıyla, başlıklarıyla, Körfez Savaşı'nı sunmaya çalışan basın ve diğer kitle iletişim araçları objektifliklerini koruyamamışlardır.[415]

Kitle Kavramı

Kitle, toplumsalın içinde kaybolduğu karanlık bir delik olarak tanımlanmaktadır. Toplumsalın aynısı olmayan bu kitleler toplumsala ait olmadıkları gibi, toplumsalı yansıtabilmekten de acizdirler. Kuramcı, kitleyi bir kavram olarak değil, bir terim olarak kabul etmektedir. Ona göre, kitle olsa olsa "vıcık vıcık ve lümpen analitik" bir kavram olabilir. Sosyolojik bir tanımlamanın tam tersi olan kitle terimini özgünleştirmeye çalışmak da ters bir iştir. Düşünür bunu, anlamı olmayana bir anlam vermeye çalışmak gibi bir şey olarak ifade etmektedir.

Kitlelerin gücü günceldir, ne geçmişte ne de gelecekte yazabilecekleri bir tarihleri olmayan kitlelerin, özgürleştirilebilecek gücül bir enerjileri ve yerine getirmek istedikleri bir arzuları bulunmamaktadır. "Toplumsal adlı boşluk loş bir beynin içinde durmadan dönen, çakışan, boşlukları dolduran nesneler ve kristal kümeler tarafından işlenip geçilmektedir. İsterseniz havası alınmış bireysel taneciklerin, toplumsal artıkların ve kitle iletişim araçlarına ait içtepilerin bir araya getirilmesine kitle diyebilirsiniz."[416] Kuramcı, kitleyi "politik demagojinin leitmotivi" olarak da adlandırmaktadır. İyi bir sosyolojiyse onu daha bir incelik isteyen, mesleksel, sınıfsal, kültürel statü vb. kategoriler aracılığıyla aşıp geçmeye çalışmaktadır. Baudrillard, bu düşüncenin yanılgı olduğunu belirtmektedir.

Kitle terimi özgünleştirilerek çeşitli şekillerde anılmaktadır, "emekçiler kitlesi" gibi. Oysa kitle ne emekçilerin ne de bir başka toplumsal nesnenin kitlesidir. Bu anlamda, geçmişteki "köylü kitleleri"de gerçek bir kitle olarak sayabilmek olanaksızdır. Çünkü kitle yalnızca

[415] a.g.y., s:6-8
[416] BAUDRILLARD, Sessiz Yığınların..., a.g.e., s:9

onları kapsamamaktadır. Bu nedenle, istatistik artıklar üreten ve simgesel zorunluluklardan arınmış olanlar tarafından üretilebilmektedir. Kitlenin bir ayrıcalığı, bir yüklemi, bir niteliği ve bir göndereni yoktur. Bu durum kavramın kesin bir biçimde tanımlanmasının ve tanımlanamamasının nedenidir. Sosyolojik bir gerçekliği bulunmayan kitlenin hiçbir gerçek nüfus kesimiyle ya da bir meslek kurumuyla bir ilişkisi olmadığı gibi, toplumun bir bütünüyle de bir ilişkisi bulunmamaktadır. Düşünüre göre, işte bu nedenden dolayı kitleyi nitelendirebilmek için yapılabilecek her türlü girişim, onu sosyolojiye devretme çabasından başka bir şey olamamaktadır. Oysa tanımı yapılan şey eşdeğerli olanın değil, nötr ya da ne biri ne de diğeri olanınkidir.

Her iki yöne doğru bir kutuplaşmanın olmadığı kitlenin, kutuplarının birbirinden ayrılması ve uzaklaşmaları sayesinde yaşayabilen bütün sistemleri etkileyip çökerten gücü de buradan kaynaklanmaktadır. Gizli bir faşizm ya da gizli bir histerinin bulunmadığı kitlede, yalnızca bütün yitirilmiş gönderenlerin devrik simülasyonları bulunmaktadır. "Bütün gönderen sistemlerinin, bütün ayakta duramayan anlamların, olanaksız tarihin ve artık var olmayan temsil etme sistemlerinin kara kutusu kitle: Toplumsalla ilgili olan her şey unutulduğunda geriye kalan artıktır."[417]

Kitlelerin sahip olduğu güç, anlam dolanımını olanaksızlaştırmaktadır. Anlamı dolandırma olanaksızlığına karşı verilebilecek en iyi yanıt Tanrı örneğidir. Kitleler her zaman bir Tanrı düşüncesini değil, bir Tanrı imgesini yeğlemektedirler. Kuramcı bunun nedeni olarak, Tanrı düşüncesinin hiçbir zaman için resmi bir din kurumu olan kilisenin dışına çıkmamış olmasını görmektedir. Bu anlamda kitlelerde ritüelin içkinliği vardır, onlar putperest doğmuş ve putperest kalmışlardır Kısacası, kitleler anlamı başarısızlığa uğratmışlar ve dini de, pek çok şey gibi, bir büyücü gibi gösterişli bir şekilde kullanarak emmişlerdir.

Görüldüğü gibi, toplumsal adlı aynaysa kitlelerin üstüne çarparak kırılmaktadır. Toplumsal adlı sınırın ötesine geçtiğimizde, toplumsalın nötralize edilmesi ve için için kaynaması sonucunda elde edilen kitleler karşımıza çıkmaktadır. Kitle, bütün söylevlerin altında yatan büyük boşluk olarak da adlandırılabilmektedir.

---

[417] BAUDRILLARD a.g.e., s:10

Tepkisizlik Adlı Yazgı

"Bağımsız olarak yalıtılmanın aracı"[418] sessizlik, kitlelerin sahip olduğu en büyük gücü temsil etmektedir. Çünkü kitleler tepkisizliktir, tepkisizliğin ve nötr olanın gücüdür.

Toplumsal adlı kördüğüm, her şeyi sünger gibi emen bir gönderene dönüşerek, ne olduğu hem bilinen hem de bilinmeyen kitlelerin etrafında durmadan dönmektedir. Kuramcının deyimiyle, istatistiklerin kristal bir küre gibi kullandıkları kitleler, madde ve doğal elementler gibi akımlar ve akıntılar tarafından da etkilenmektedirler. Kitleler mıknatıslanabilmektedir. Çünkü toplumsal denen şey onları statik bir elektrik gücü gibi sarıp sarmalamaktadır. Buna rağmen çoğu kez kitle olarak adlandırılan bu yığınlar, toplumsala ve diğer bütün alanlara ait olan bütün elektrik akımını emerek nötralize etmektedirler. Onlar toplumsala ait iyi bir iletici olmadıkları gibi iyi bir anlam ileticisi de olamamaktadırlar. Baudrillard, her şeyin onların üstünde kayıp gittiğine inanmaktadır ve onları herşeyin mıknatıslayabileceğini belirtmektedir. Oysa bütün bunlar kitlelerin üstünde hiçbir iz bırakmadan uçup gitmektedirler. "Sonuç olarak kitlelere yapılan çağrı her zaman sonuçsuz kalmıştır denebilir. Kitleler kendilerine yapılan bu çağrıları birer ışık demetine dönüştürüp dalga dalga yaymaya kalkmazlar. Tam tersine Devlet, Tarih, Kültür ve Anlam'ın çevresinde oluşturulmuş ışık demetlerini emerek ortadan kaldırırlar."[419] Bu anlamda geleneksel hiçbir uygulama ve kurama, belki de genel olarak hiçbir uygulamaya ve teoriye indirgenemeyen bir olgu olan kitlenin bu gücü, onun tepkisizliğinden kaynaklanmaktadır.

Düşünce yoluyla gündeme getirildiklerinde, kitleleri edilgenlikle vahşi doğallık arası bir yerde bulabilmekteyiz. Oysa kitlelerde her zaman için gizli bir enerji bulunmaktadır. İçlerine depolanmış bir parça toplumsallık, biraz toplumsal enerji bulunmaktadır. Jean Baudrillard, günümüzde sessiz bir gönderen olan kitlelerin gelecekte bir tarih yapıcı olacaklarının ve sözü ele geçirdiklerinde de sessiz bir çoğunluk olmaktan kurtulacaklarının düşünüldüğünü belirtmektedir. Oysa kitlelerin gücü onların sessizliklerinde yatmaktadır. Onlar şimdiye kadar kendilerini etkileyebilmiş tüm güçlerden çok daha etkili bir emme ve nötralize etme gücüne sahiptirler. Bu güç, yok etme konusu da dahil olmak üzere düş gücümüzün üstünde çalıştığı ve etkinliği tüm diğer

---

[418] Richard SENNETT, Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1996, s:274
[419] BAUDRILLARD, Sessiz Yığınların.., a.g.e., s:8

üretim, yayma ve genişleme şemalarından değişik olan bir güçtür. Kuramcı, bu gücü inanılmaz ve akılalmaz bir iç dalgalanma biçimi olarak görmekte, sahip olduğumuz tüm anlam sistemlerinin gelip kendisine tosladığı, ona karşı bütün güçleriyle silahlandıkları, üstelik giderek artan bir şekilde kendisini anlamla kaplayıp donattıkları ve tüm gösterenlerin çökertildiği anlaşılmaz ve kabul edilmez bir güç olarak tanımlanmaktadır.

Kuramcı, giderek artan yoğunluğuyla çevresindeki tüm enerji ve ışık demetini emen karabulut yani kitlenin sonunda kendi ağırlığı altında ezilmek durumunda kalacağını belirtmektedir. Burada söz konusu olan kitle, anlatacak şeyleri olmayan sözcüklere karşın sesi çıkmayan bir kitledir. Söyleyecek hiçbir şeyi olmayanlarla, konuşmayan kitleler arasındaki harika birliktelik de işte buradan kaynaklanmaktadır.

"Düzen demek olan ve toplumsal etkileşimin yokluğu olan sükunet"[420] toplumsal artığın yani kitlelerin temel stratejisidir. Bu stratejiye sahip olan çoğunluksa, artık sessiz bir çoğunluğu temsil etmektedir. İş görebilen tek gönderenin adı olan bu çoğunluk, "Toplumsal adlı gökyüzünün ufuğundaki hayal ya da toplumsalın içinde bulunduğu bir ufkun simülasyonu"dur. Sessiz çoğunluğun ya da kitlelerin düşsel bir gönderen olması, onların var olmadıkları anlamına da gelmemektedir. Kuramcıya göre, bu durum, onların artık temsil edilmeyecek bir durumda bulunmalarının bir göstergesidir. Bu da göstermektedir ki, kitleler artık bir gönderen olmaktan çıkmaktadırlar. Çünkü artık temsil edilmemektedirler.

"Ses vermeyen bu kitleler sondajlar aracılığıyla sık sık yoklanmaktadırlar. Düşünceleri yansıtılmamaktadır. Yalnızca ne düşündükleri konusunda testler yapılmaktadır."[421] Dış etkiler, mesajlar, ve testlerin bombardımanına uğrayan kitleler kuramcı tarafından "kara bir maden kütlesi"ne benzetilmektedirler. Artık onlarda ne dışa vurum ne de temsil edilme vardır. Onların sahip oldukları yalnızca ve yalnızca açıklanmamış ve açıklanamaz olan bir toplumsallaşmanın simülasyonudur. İşte sahip olunan sessizliğin anlamı da budur. Düşünüre göre, bu sessizlik yanıltıcıdır, çünkü bu konuşmayan bir sessizlik değildir. Bu sessizliğin yasakladığı şey, yalnızca kendi adına konuşulmasıdır.

---

[420] SENNETT, a.g.e., s:270
[421] BAUDRILLARD, Sessiz Yığınların.., a.g.e, s.19

Bir anlamda kendini temsil edenlerden öç alma anlamına gelen bu sessizliğe sahip olan sessiz çoğunluğuysa, hiç kimse temsil etmemektedir. Kitleler sınıf ya da halk gibi eskiden kendilerine başvurulan bütünlere benzememektedirler. Onlar içine çekildikleri sessizlik aracılığıyla tarihin ilgi alanının dışına çıkmışlardır. Bu nedenle kuramcı, kitleler konusunda konuşulmayacağını belirtmektedir. Kuramcı, sistemin kitleleri konuşturabilmek için elinden geleni ardına koymadığını belirtmektedir. Sistem onlara toplumsal, sendikal bir varlık olduklarını, eğlencelere ve özgür konuşmalara katılmaları gerektiğini anlatabilmek için her yolu denemektedir. Baudrillard'a göre, adını söylemesi için bu hayalete küfür etmek gerekmektedir. Bu durum, günümüzde gerçek sorunun kitlelerin ya da sessiz çoğunluğun sessizliği olduğunu kanıtlamaktadır. Buna göre, tüm çabaların amacı kitlelerin yeniden sessizliğe dönmesini, tepkisizleşmesini engelleyebilmektir. Böylece onların yönlendirilebilen bir emülsiyon olarak kalmaları sağlanmaktadır.

"Gösterge bombardımanına tutulan kitleden bunlara bir yanıt vermesi de istenmektedir. Bir 'cyclotron'[422] içindeki çekirdeklerin tanecikler tarafından bombardıman edilmeleri gibi, kitlede benzer bir şekilde imge, ses ve ışık dalgaları tarafından bombardıman edilmektedir. Haber denilen şey de budur. Haber ne bir iletişim, ne de bir anlam biçimidir. Laboratuvarda yapılan atom bombardımanı deneyleri gibi hiç durmadan input autput'larla dolup boşalan ve zincirleme bir tepkilenmeye uğrayan sürekli bir emülsiyon biçimidir. Toplumsalın oluşturulabilmesi için kitlenin enerjisi emilerek alınmalıdır."[423] Düşünür bunu tersine işleyen bir süreç olarak görmektedir. Çünkü ister haber, isterse güvenlik olsun bütün bunlar toplumsal ilişkiyi yoğunlaştırarak yaratacaklarına, toplumsalın sonunu belirleyen yöntemlere dönüşmektedirler. Haber iletilerek kitlelerin biçimlendirilebileceği sanılmaktadır. Yine haber ve mesajlarla toplumsal enerjinin yok edilebileceği sanılmaktadır. Artık kuramsal sınırlar değil, haber miktarıyla iletişim araçlarının karşısında geçirilen saatler toplumsallaşmayı belirlemektedir. Baudrillard, bu düşünceyi yanlış bulmaktadır. Çünkü haber kitlenin enerjisini yok etmek yerine, her zaman için giderek büyüyen bir kitle yaratmaktadır. Böylelikle haber, yaptığını iddia ettiği gibi bilgilendirme ya da biçimlendirme ve yapılandırma yerine, toplumsal alanı giderek daha bir nötralize edip, klasik toplum-

[422] Cyclotron: Ağır tanecikleri yörünge şeklinde hızlandırıcı
[423] BAUDRILLARD, Sessiz Yığınların..., a.g.e., s:21-22

sal kurumlarla, haberin içeriğine karşı duyarsız ve tepki göstermeyen bir kitle yaratmakadır. Sahip olduğu toplumsal enerjiyi tüketebildiği ölçüde bir kitle olarak algılanabilen kitle, bütün sıcak enerjileri emerek nötralize edebilen soğuk bir depoya benzemektedir. Düşünür kitleyi, ayakta kalabilmeleri için kendilerine ürettiklerinden daha çok enerji harcayan maden ocaklarına benzetmektedir.

Bütün toplumsal enerjiyi yutan kitle, onu yeniden yansıtmamaktadır. Onlar bütün göstergeleri ve bütün anlamı yutup geriye iade etmemektedirler. Kendilerine sorulan tüm sorulara aynı yuvarlak yanıtları veren kitleler hiçbir şeye katılmamaktadırlar. Kitleler akımlar ve testler aracılığıyla yoklandığında bir kitleye benzemekte ve her türlü akımla, haberin üstünden geçmesini sağlamakta, iyi bir norm ileticisi işlevi görmekte ve böylelikle toplumsal, salt bir saydamlaşmaya uğrayarak yerini iktidar ve toplumsal oyunlara bırakmaktadır. "Kitle bir hayvan sürüsü kadar suskundur. Kitleyi sürekli olarak sondajlarla tartmak boşuna uğraşmaktır. (Öte yandan sürekli olarak katılması istenen haber olgusu aracılığıyla kendisine laboratuvar deneylerinde hayvanlara yapılan işkenceye benzeyen bir tür işkence yapılmaktadır.)"[424]

Fransız düşünür, kitlelerin insanı bezdiren bir suskunluğa sahip oldukları düşüncesindedir. Sessiz yığınların ortaya çıkış olayı, tarihselin toplumsala karşı direniş devresinin içine oturtulabilmektedir.

Peki, Aristoteles'in var olan şeylerden memnun olunduğunun kanıtı olarak gördüğü sessizlikte medyanın etkisi nedir? "Bu açıdan baktığımızda iletişim kolaylığı fikrini kutsasak bile, medyanın izleyiciler tarafından çok daha fazla pasiflik doğurması karşısında şaşıp kalmaktayız."[425] Yani kitlesel medyanın toplumda olup bitenler üzerine insanların sahip olduğu bilgiyi sonsuza dek artırdığını, ancak onların bu bilgiyi politik eyleme dönüştürmelerini de yasakladığını gözlemlemekteyiz. İzleyicisinin müdahalesine izin vermeyen radyo ve televizyonda, gösterilecek olan tepki haberdeki bir bölümün kaçmasına neden olabilmektedir. Örneğin politikacıya tepki gösterecek olursak onun bir sonraki cümlesini kaçırabilmekteyiz. Yani, bu kitle iletişim araçlarının bir şeyler anlatabilmeleri için çoğunluğun sessiz olması gerekmektedir. Bu da göstermektedir ki, bu teknolojinin mantığı pasifliktir. "Kitlesel medya geçen yüzyılda tiyatrolarda ve konser salonlarında biçimlenmeye başlayan kalabalık halinde sessiz kalma

[424] BAUDRILLARD, a.g.e., s:24
[425] SENNETT, Kamusal..., a.g.e., s:327

tarzlarını pekiştirmektedir."[426] Medyaların uyguladığı bu yöntem kitlelerin pasifleşmesine neden olmaktadır.

"Paganini yöntemini kullanan medya bu yolla izleyicilerini duygu şokuna sokmaktadır. Böylece düşünme işlevi ortadan kalkmakta, yerini ikna etme ve pasifleştirme almaktadır."[427] Bu durum kuramcının, medyanın haberin ahlaksızlık aşaması olduğu yönündeki görüşlerini doğrular niteliktedir. Pagani'nin izleyicilerine müzik metnini unutturabilme yeteneğini medya, düşünmeyi ve tepki göstermeyi engellemekte kullanmaktadır.

Sessizliğin ve tepkisizliğin gücüne sahip olan kitleler, bu güçlerini Körfez Savaşı sırasında da en iyi şekilde kullanmışlardır. "Zavallı bir kuşun petrole bulanmış görüntüsü karşısında dehşete kapılan kitleler, çoğu çocuk ve kadın yüz bine yakın insanın gökyüzünden yağan bombalar altında ölümünü, medyanın ölümü gösteri ve şölene dönüştürmesi sonucu, biraz şaşkın, biraz zevkle en önemlisi tepkisiz bir şekilde izlemişlerdir."[428]

Yapısal dönüşümün ikna etmeyle başladığı haberde, okuyucuyla haberi aktaran arasında diyalog olmayınca haber iletme süreci de enformasyona dönüşmektedir. Kısacası, kamusal alan içinde gizlenmek için kişinin duygularını bastırma arzusu, sessizliğin özünde var olan pasifliği kamusal düzenin bir ilkesi olarak kabul etmesi gibi davranışlar birey kişiliğin kamusal yaşama girmekte güçlükler yaşadığını göstermektedir. "Kamusal alandaki pasif sessizlik bir geri çekilme aracıdır. Kamusal alanda kişilik tarafından üretilen kamusal kimlikler şunlardır: Bir yanda olağanüstü bir aktör, öte yanda da pasif durumları içinde kendilerini çok rahat hisseden izleyiciler. Yaratılmış bir şahsiyet olan izleyici, kendini pasifleştirerek daha fazlasını hissedebilmeyi umuyor."[429]

Sistemin hızlanmasıyla doğru orantılı bir şekilde sonsuza dek büyüyebileceği düşünülen kitle bir enerji çıkmazına, duyarsızlık noktasına doğru gitmektedir. Bir "double bind"[430] konumunda olan insanların oluşturduğu kitleler duyarsızlık sürecine doğru gitmektedirler.

---

[426] SENNETT, a.g.e., s:352-358
[427] MOAYED, Basın Etiği..., a.g.e., s:90
[428] Noam CHOMSKY, Medya Gerçeği, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1993
[429] SENNETT, Kamusal..., a.g.e., s:247-255
[430] BAUDRILLARD, Simülakrlar..., a.g.e., s:108

"Bir insan grubu, aynı konuda bir sır haline gelen aynı konuda sessiz kalmaya kararlı olan bir insan topluluğudur. Bu "sessizlik noktası" grubu bir arada tutar, sürekliliğini sağlar, hatta yapılandırır. Bu sessizlik noktasının ihlal edilmesi, bir tabuyu ihlal etmek, derin bir yarayı deşmektir. Bu, grubu ümitsizliğe sevk etmektir. Çünkü hayatiyeti için gerekli olan sessizliği özümseyip sindirmiştir."[431]

Sonuç olarak görülmektedir ki, tepkisizlik bir tür yazgıya dönüşmüştür ve kitlelerin gözünde en etkin gücü temsil etmektedir.

Medya, Şiddet ve Terörizm

"Medya olmasaydı terörizm olmazdı", Jean Baudrillard'ın en ilginç görüşlerinden birini teşkil etmektedir. Kuramcıya göre, medyaların rehinesi olan terörizmin kaynağı da yine medyanın kendisidir. Görülmektedir ki, simgesel yapıların toplumsal ve ona ait irrasyonel bir şiddet tarafından parçalanmasından sonra, sıra toplumsalın kitle iletişim araçları ve haberin irrasyonel şiddetiyle parçalanmasına gelmiştir.

Düşünür, toplumsalın ölümünün son perdesinin oynandığı bir bağlamda kitleyle ilişki kurabilen tek olay olarak terörizmi görmektedir. Buna karşın kitlelerden terörizm kadar kopuk olan bir şeyin olmadığını da belirtmektedir. Terörizm ne bir patlamadır, ne de bir tarihselliğe sahiptir ne de politik bir eylem niteliğindedir. Buna karşın için için kaynamakta, saydamlaşmakta ve şaşırtmaktadır. Bu yüzden kitlelerdeki tepkisizlik ve belirsizliğin derinliklerdeki bir benzeri olarak da adlandırılabilir.

Baudrillard'a göre, terörizmin herhangi bir şeyi konuşturmak, diriltmek ya da harekete geçirmek gibi bir amacı yoktur. Onun amacı sessiz yığınlara saldırmaktır. O temsil edilmeyen tek eylem biçimi olma özelliği nedeniyle kitlelerle uyum içinde yaşamaktadır.

Kuramcı sessiz yığınların oluşumuyla terörizmin ortaya çıkışı arasında bir anındalık görmektedir. Bu aynı andalık bütün temsil etme sistemlerinin içten bir şiddetli patlamayla karşı karşıya geldiğini göstermektedir. Peki medyalara yansıyan şiddet terörizme kaynak mı olmaktadır?

Altan Öymen'in medya da, özellikle de televizyonda "rating aracı olduğunu düşündüğü şiddet"[432] de diğer davranışlar gibi öğrenmeyle kazanılmaktadır. "Öğrenilen olay yani şiddetse sürekli izlendiğinde

[431] MORLEY ve ROBINS, Kimlik.., a.g.e., s:233

[432] Demokrasi Özgürlük ve Basın, TGC Yayınları, İstanbul, Mayıs 1997, s:145

kişinin davranış yelpazesinde yerini almaktadır."[433] Televizyon ekranlarını şiddet görüntülerinin işgal etmesi sonucu, kitleler de şiddeti özümsemeye başlamışlardır. Şiddet kitleler tarafından bir eğlence aracı olarak görülmektedir. Medyanın şiddet karşıtı bir tavır sergilemesine aldanmamak gerekir. Çünkü aslında şiddet, reklam pastasından büyük pay almak isteyen medyalar tarafından, reyting aracı olarak algılanmaktadır.

Televizyondaki, uygulayanda suçluluk duygsuna ya da en azından duraksamaya yol açmayan onaylanmış bir şiddet izleyiciyi katille özdeşim yapmaya ve onun gibi davranmaya özendirmektedir.[434]

Günümüzde televizyonlarda resim resim kare kare verilen şiddetin, kökende bütün temsil edici kurumları yadsıdığı görülmektedir. Kendisiyle dayanışma içinde olanları bile yadsımaktadır. Buna göre şiddete dayanan terörizmin aynadaki görüntüsü onun tarihi bir uzantısı değildir. Aynadaki bu görüntü ya da kitle iletişim araçları tarafından öyküleştirilmesi insana bir saniye içinde şok geçirtebilen ses dalgalarına dönüşmektedir. Sonuç olarak en çok televizyonda yer alan şiddet unsuru "ölümden acıdan zevk alan yeni bir izleyici kitlesi yaratmaktadır."[435] "Televizyonun tanıttığı dünyada iyiler de kötüler de sorunlarını çözmek için şiddeti kullanmaktadırlar. Böylece şiddet istenilen sonuçlara ulaşmak için meşrulaştırılmaktadır."[436]

Fransız felsefeci Baudrillard, terörizmin her türlü belirleme ve niteliği yadsıdığı görüşündedir. Bu nedenle terörizmi eşkıyalık ve komando eylemlerinden ayırmaktadır. Terörizmi bunlardan ayıran özellikse bir amacının olmamasıdır. Terörist eylemin hedefi, sistemin en özgün ürünü, bütünüyle anonim ve birbirinden ayırt edilemeyen bireyler olarak görülmektedir.

Politikanın Çöküşü

Medya'nın ele aldığı konular içinde ağırlıklı bir yere sahiptir, politika ve politik iktidarların söylemleri. Medya sistemi için bu konular sistemin kendisini gözlemlemesinin sonuçlarından biri olarak kabul edilmektedir.[437] Medyayla sürekli bir mücadele içerisinde olan politika, Baudrillard'ın görüşüne göre çökmüştür. Düşünür, politik

---

[433] Betül PAZARBAŞI, Görsel Medyada Şiddet, Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s.5-6
[434] PAZARBAŞI, a.g.e., s:17
[435] Nurdoğan RİGEL, Şahlanan Şiddet, Der Yayınları, İstanbul, 1995, s:17
[436] D. J. HOLLORAN, Televizyon'un Etkileri, İstanbul Reklam Yayınları, 1973, s:15
[437] İletişim Fakültesi Dergisi, İ.Ü. İletişim Fak., Sayı:7, İstanbul 1998, s:41

alanın, Rönesans devri tiyatrosu ya da üç boyutlu resimden farklı olmadığını söylemektedir. Kuramcı 18. yüzyıldaki devrimden sonra, politikanın kesin bir tırmanış aşamasına geçtiğini belirtmektedir.

Politikanın gösteriye dönüştüğü bu dönemde, toplumsal da politik alanın içine girmeye başlamıştır. Buna göre, politika çağımızda gösteri mekânizmalarının egemenliği altına girmiş durumdadır. Düşünür, Marksist düşüncenin yaptığı aşamaların hem politikayı, hem de politikanın sahip olduğu enerjiyi tükettiğini ifade etmektedir. Bu durum da toplumsalın ve ekonomik olanın egemen olmasına neden olmaktadır. Böylece politika da toplumsal alanın aynası olmak zorunda kalmıştır. Politikanın özerkliği toplumsalın hegemonyasıyla ters orantılı olarak gelişmektedir.

Ne bir olumsuzlama ne de bir patlama alanı olan kitle, politikayı kendi içinde bir irade ve temsil etme gücü şeklinde eritmektedir. "Uzun bir süre iktidar stratejisi kitlelerin uyuşukluğu üstüne kurulmuş gibi görünmüştür. Kitleler edilgenleştikçe de iktidar kendinden eminleşmiştir. Oysa bu mantık iktidarın yalnızca bürokratik ve merkeziyetçi olduğu dönem için geçerlidir. Bugün iktidara karşı kendi mantığı kullanılmaktadır. İktidarın tepkisizleştirdiği şey (kitle) kendi ölümünün göstergesine dönüşmektedir."[438]

Baudrillard'ın çöktüğünü belirttiği politika, medyayı daima denetim altına almak istemektedir. Çünkü medyada çıkan haber, yorum, fotoğraf, karikatür vb. herşey halkın siyasetçilerle ilgili tutum ve davranışlarında etkili olmaktadır. Böyle olunca da tüm siyasiler medyanın kendilerini desteklemelerini istemektedirler. Örneğin, televizyon politikayı çeşitli biçimlerde etkilemiştir. Televizyonlardan seçmenlerine seslenme imkânı bulan politikacılar bu sayede hem konuşmaları hem de imajlarıyla toplumu etkileyebilme gücüne sahip olmaktadırlar. Ancak bu konuşmalara ayrılan sürenin giderek azaldığı görülmektedir. Televizyonun yayılmasından önce radyodaki konuşmaların bir saat, televizyonun ilk yıllarındaysa bu politik konuşmaların yarım saat sürdüğü görülmektedir.

İktidar artık ortadan kaybolmuş, bir tersine çevrilme hükmünü yitirme ya da simülasyon yoluyla hipergerçekleştirilerek yok edilmiş durumdadır. Çünkü iktidar gerçeklik ilkesine yeni alanlar kazandıramamaktadır.

Baudrillard, iktidarın gerisinde hiçlik ve boşluk dışında birşey görmemektedir. Bu anlamda iktidarın peşinde koşmanın ya da iktidar

---

[438] BAUDRILLARD, Sessiz Yığınların..., a.g.e., s:20

üstüne söylemler çekmenin de anlamı kalmamaktadır. İktidarın amacı, kutsal görünümler düzeninin içinde yer alarak ortada bir iktidarın bulunmadığı gerçeğini gizleyebilmektedir.

Kısacası, politik sistem etkin gücü nedeniyle medyaya ve kitle iletişim araçları yoluyla iletilen bilgiye müdahale etmek istemektedir. "Artık halka iletilen bilgiyi sansürleyen, engelleyen ve inkar eden girilemez bir Devlet'e hoşgörüyle bakamayız. Amacımız kamunun bilincini aptalca zaman, yer ve dikkat ihlallerinden kurtarmaktır."[439]

Kuramcının etkinliğini kaybettiğini düşündüğü politikayla, denetleme ve eleştiri yapma gücünü elinde bulunduran medyanın mücadelesi devam etmektedir. Çünkü medyanın asıl görevi iktidarı değil, toplumu temsil etmektir.

Reklam Egemenliğindeki Medya

Jean Baudrillard'ın gözünde reklam, "çağımızın en dikkate değer kitle iletişim aracı"dır. Reklamın bu işlevi, onun özerkleşmiş yani gerçek nesnelere, gerçek bir dünyaya, bir göndergesele değil, bir göstergeden diğerine, bir nesneden diğerine, bir tüketiciden diğerine gönderme yapan araç mantığından kaynaklanmaktadır. Medyanın en büyük gelir kaynağı olan reklamlar, düşünüre göre, bir derinlikten yoksun olup, anında unutulma özelliğine sahiptir. Kuramcı, tüm güncel eylem biçimlerinin reklama benzemeye çalıştıklarını ve birçoğunun da bu biçim içinde yok olup gittiğini belirtmektedir.

Baudrillard, propagandanın da her şeyi yüzeyselleştirebilen, her şeyi reklam malzemesi haline getirebilen, salt bir kombinezonlar düzenine dönüştüğünü vurgulamaktadır. Bu süreçte reklam da, nötr, birbirinin aynı, duyarlıktan yoksun, sözdizimsel karşıtı bir nebula'ya benzeyen bir retoriğe dönüşmüş durumdadır. Bu açıdan bakıldığında reklam, günümüzde anlam ve önemini yitirmiştir. Reklam giderek geleneksel bir alışkanlığa dönüşmektedir.

Sistemlerin de reklamın büyüleyiciliğinden yararlanmaya kalkıştıkları görülmektedir. Baudrillard, reklamın egemenliğine son verecek, hatta son vermiş şey olarak bilgiyi (yani enformasyonu) görmektedir. Reklam bir iletişim aracı olarak yoğunluğunu yitirmiş ve ortadan kaybolmuştur. Reklamcılık da artık bir iletişim ya da haber, bilgi verme aracı olarak kabul edilmemektedir.

Medyayla tüketiciye ulaştırılarak onlarda kültürel değişikliklere yol açan reklamlar özellikle televizyonda ağırlıklı olarak yer edinmek-

[439] G. RITZER, Toplumun McDonaldlaştırılması, Ayrıntı Yay., İstanbul 1998, s:121

tedirler.[440] Ancak reklam ticari bir mala dönüşmüş bulunmaktadır. "Kendi kendinin mesajına dönüşen bir iletişim aracı olarak reklam toplumsalla tam bir uyum içindedir. Çünkü bu aşamada tarihi zorunluluk denilen şey saf ve yalın bir toplumsallık talebi tarafından emilip yutulmuştur."[441] Kuramcı reklamın, haber gibi yoğunlaşmalara son vererek tepkisizliği hızlandırdığını vurgulamaktadır.

Düşünüre göre, reklamın belirleyebildiği özgün bir alandan sözedilememektedir. Reklam biçimleri ya da görüntüleri artık bir anlam ifade etmemektedirler. Reklamlardan geçilmeyen alanlarda aslında hiç kimsenin hiçbir firmanın reklamı yoktur. Beaubourg'un bir kültür merkezi olmaması buna örnek olarak gösterilmektedir.[442]

---

[440] Mehtap ÖZYILMAZ, Reklam Sloganlarının Popüler Kültüre Etkilerinin Medya'ya Yansıması, İstanbul, 2000, s:117

[441] BAUDRILLARD, Simülakrlar..., a.g.e., s:114

[442] BAUDRILLARD, a.g.e., s:118

NEIL POSTMAN*

İNSAN AKLININ, KENDİ YARATTIĞI TEKNOLOJİYLE DOSTLUK ARAYIŞI

Tarihsel süreç içinde farklı kültürler, farklı sosyo-ekonomik yapılar ve yaşam biçimleri uygarlık mozaiğinin birbirinden değişik toplumlarının oluşmasına neden olmuştur. 15. yüzyı' 'a başlayan deniz aşırı seferler ve özellikle insan aklını ön planda tutan Aydınlanma döneminin Modernizm olarak tanımlanan ideolojisine değin, yeryüzü ancak bilinen bölgeleri ile tanımlanmakta ve Batı Avrupa ile temsil edilen Avrupa, dünyanın maddi ve manevi merkezi olarak kabul görmekteydi. Pek çok sosyal bilimci tarafından günümüzün en önemli olgusu olan küreselleşmenin başlangıcı kabul edilen 16. yüzyıl ile birlikte dünya, Ben ve Öteki kavramı doğrultusuna ikiye ayrılmış ve üstünlük, teknolojik ve bilimsel ilerlemelerle bunların ifade ediliş biçimlerine bağlı olarak yine Batı Avrupa'ya tanınmıştır. Öncelikle Asya, daha sonra Güney Amerika ve Afrika kıtalarında binlerce yıldır varlıklarını sessizce sürdüren uygarlıkların tarih sahnesine çıkışları ile silinmeleri hemen hemen aynı dönemlere rastlar. Çünkü artık farklılığa yer yoktur. Tüm dünya, Avrupa'nın gösterdiği yolda bir örnek hale gelmeli ya da yok olmalı, daha doğru bir anlatımla yok varsayılmalıdır. Bu yolun hedefi, üretim ve kâr amacına dayalı sanayi kapitalizmi ve buna bağlı olarak gelişecek olan tüketim toplumlarıdır. Bu açıdan bakıldığında, dünya 300 yıl gibi uzun bir süre bu hedeflere ulaşabilme çabasını göstermiş, bu arada manevi yaşamın göz ardı edilmesinin getirdiği sosyal ve siyasal çalkantılar da özellikle Batı dünyasının kimliğinde çok

* Doç.Dr. Gül Batuş, İ.Ü. İletişim Fak.

önemli bir yer tutan demokrasi, özgürlük ve insan hakları mücadelelerinin yoğun bir biçimde yaşanmasına neden olmuştur. Toplumların sadece maddi güç ve teknoloji ile sınıflandırılamayacağı gerçeği, Fransız İhtilalinin getirdiği, eşitlik, özgürlük ve kardeşlik fikirlerinin tüm engellemelere karşın, kısa sürede önce Fransa, daha sonra da Avrupa sınırlarını aşarak dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Bu süreçte, gelişen teknoloji ve yeni yeni kullanılmaya başlanan kitle iletişim araçları çok önemli bir rol üstlenmiştir.

Örneğin, 15. yüzyılda kullanılmaya başlanan matbaa, sözlü kültürden yazılı ve basılı kültüre geçişi getirirken, aynı zamanda eski Roma ve Yunan klasiklerinin, ulusal dillere çevrilerek basılmasına olanak sağlayarak, bir anlamda Batı kültürünün oluşmasına yol açmış, düzenlenen kitap fuarları ve kitap ticaretiyle bu önemli yayılma imkânı bulmuştur. 17. yüzyıl sonlarına doğru, çoğu, ticaret mantığının bir sonucu olarak özel teşebbüsün çabalarıyla çıkan gazetelerin yayın hayatına girmesi, kitap okuma alışkanlığını kazanmış kitlelerin, kendilerine sunulan farklı alternatifler arasında seçim yapabilmelerini ve özgür bir kamuoyu oluşturmalarını kolaylaştırmıştır. Daha sonra, telgraf, radyo ve telefonun kullanıma girmesi sonucunda uzaklıklar giderek ortadan kalkmaya başlamış, özellikle televizyonla birlikte dünya, pek çok sosyal bilimcinin başlıca alanı haline gelen iletişim ağlarının kuşatması altına girmiştir.

Temelleri 17. yüzyılda atılmış olan sanayileşme olgusunun birincil hedefi kâr, hammadde ve ulaşılabilecek en geniş tüketici kitlesidir. Bu bakış açısının ürünü olan teknolojik gelişmelerin de ilk hedefinin aynı doğrultuda olması kaçınılmazdır. Bir kitle iletişim aracının amacı, mümkün olan en geniş sayıdaki izleyici kitlesine ulaşabilmek, ürünü- ideolojisini yansıtan yayınları, programları- pazarlamak ve tüketimini sağlamaktır. Özellikle, günümüzün iletişim sistemlerinin büyük teknolojik alt yapı ve buna bağlı olarak büyük bir maddi güç gerektirmesi, iletişimin öncelikle devletin daha sonra da sermayedarların eline geçmesi sonucunu getirmiştir. Althusser'in, kitle iletişim araçlarından "devletin ideolojik aygıtları" olarak söz etmesinin temel nedeni buradan kaynaklanmaktadır. Günümüz dünyasını şekillendiren en ileri teknolojik yeniliklerin 20. yüzyılın son çeyreğinde ortaya çıkmış olması, bu gücü ellerinde bulunduranların dünya egemenliğine de sahip olmalarını kaçınılmaz bir hale getirmiştir. Ancak bu egemenlik, tıpkı sanayileşmenin ilk aşamalarında olduğu gibi öncelikle maddi bir nitelik taşımakta, ortaya çıkan sosyo-kültürel sorunlar hala çözüm beklemekte-

dir. Tüm teknolojik ilerlemelere karşın, günümüzde, savaş olmayan, sosyal çalkantıların yaşanmadığı bir bölge bulabilmek neredeyse imkânsız ve tüm dünyanın ortak çıkarlar doğrultusunda maddi ve manevi bir bütünleşmeye doğru gideceğini savunan küreselleşme yandaşlarının çabalarına karşın, dünya yine televizyon kameralarının girebildiği yerler ile ekranlara yansımayan yerler olarak ikiye ayrılmış durumda ve bu ayrılık geçmiş yüzyıllardaki ayrılıklardan farklı olarak bilinçli ve ısrarlı bir biçimde sürdürülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, teknolojinin bir teknik olarak kullanımı ile bir ideoloji ve yaşam biçimini dayatmaya yönelik kullanımının birbirinden ayırt edilmesi gerektiği ortadadır.

Özellikle iletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmelerin sonuçları üzerine yapılan tartışmalar birbirinden farklı görüşleri ortaya çıkarırken, araştırmacıların büyük bir bölümü bir orta yol bulunması yönünde görüş bildirmektedir. İletişim teknolojilerinin insan yaşamına etkisinin kaçınılmaz olarak olumlu olduğunu söyleyenlerin dayanak noktası, zaman-mekan sıkışması içinde mümkün olabilecek en fazla sayıda insanın aynı anda, aynı olaylardan, aynı biçimde haberdar olabilme olanağına kavuşabilecek olmalarıdır. Bu görüşe göre, önemli olan yüzeysel de olsa bilgi sahibi olmak, uzaklıkları aşarak iletişim dünyasına dahil olabilmektir. Teknolojik gelişmenin en önemli savunucuları arasında Nicholas Negroponte, Alvin Toffler, Gaudin ve De Kerckove sayılabilir.

Gelişmeyi teknolojinin ilerlemesi ile eş değer tutan bu görüşe karşı çıkan düşünürler ise her şeyin teknolojinin denetimine girmesinin, insanlar üzerindeki kontrol mekanizmalarını merkezileştireceğini ve savunma alanlarını ortadan kaldıracağını ileri sürmektedir. Öncülüğünü Neil Postman, İvan Illich gibi araştırmacıların yaptığı bu düşünce biçimi, teknolojiyi reddetmemekte ancak bunun daha bilinçli ve denetlenebilir bir şekilde kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Bu süreçte önemli olan, insanın bireysel ve toplumsal kimliğini sorgulaması, gören ve tüketen bir obje olmaktan çıkıp bilen ve anlayan bir süje olabilmesidir.

YAŞAMI

New York Üniversitesi İletişim Sanatları ve Bilimleri Bölümü'nde öğretim üyesi olan Neil Postman, iletişim ve kültür konularında yirmiye yakın kitap yazmıştır. Türkçe de dahil pek çok dile çevrilen bu eserler arasında, The Disappearance of Childhood (Çocukluğun Yoko-

luşu, İmge Yayınları, 1995); Amusing Ourselves to Death (Televizyon: Öldüren Eğlence, Ayrıntı Yayınları, 1994), Teaching as Subversive Activity ile en son yayınladığı The End of Education sayılabilir.

Uzun yıllar ilkokullarda İngilizce öğretmenliği de yapan Postman, iletişim olgusunu toplumsal bir sorun olarak ele alırken özellikle çocuklar ve çocukluk dönemi hakkındaki görüşlerini yansıttığı "Çocukluğun Yokoluşu" adlı kitabında, iletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmelerin, insanları yaş, deneyim ve becerilerine göre, çocuk, genç ve yetişkin olarak sınıflandıran geleneksel anlayışı yıktığını, herkes için tek bir gerçekliğin ve yaşam biçiminin toplumlara egemen olduğunu ileri sürmektedir. Böyle bir standartlaşmanın getireceği sorunların ancak, gelişmesi engellenemeyen teknolojiyi akıllı kullanmakla mümkün olabileceğini savunan Postman, bu görevin öncelikle çocukların eğitiminden sorumlu olan okullara ve öğretmenlere ait olduğunu söylemektedir. Eğitimin temel işlevlerini; soru sormaya alıştırmak, dil eğitimi, bilimsel düşünceyi geliştirmek ve tarih bilincini kazandırmak olarak gören Postman'a göre, "okullarda, günümüzde olduğu gibi bilgisayarların nasıl kullanıldığı değil, bu yeni buluşların toplumsal gerçekliği nasıl değiştirdiği ve bu sürecin olumsuz yansımalarından nasıl korunulabileceği gibi konular öğretilmelidir."

İletişim, toplum ve kültür kavramlarının birbirinden ayrılamayacağı gerçeğinden hareketle, farklı iletişim biçimlerinin, farklı kültürel ve toplumsal yapıları oluşturduğunu belirten Postman, "21. yüzyılın toplumlarını, genellikle kabul gören "İletişim toplumları" ifadesi ile tanımlamak yerine, "iletişime doymuş toplumlar" olarak tanımlamaktadır." Ona göre insanlık, 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, haber ve enformasyon eksikliğinin getirdiği sorunları çözebilme mücadelesine girişmiş ve yüz elli yıl boyunca, daha çok habere nasıl ulaşılabileceği ve bunların mümkün olabilecek en geniş kitlelere nasıl aktarılabileceği sorularına yanıt aramıştır. Aradan geçen yıllar, bu soruların yanıtını getirirken, yeni ve çok daha önemli bir sorun ortaya çıkmaktadır ki bunu Postman, enformasyon doygunluğu, anlamsız ve tutarsız haberlerin yoğunlaşması olarak tanımlamakta ve günümüzün temel sorunun, daha fazla enformasyona ulaşabilmek değil, bu anlamsızlıklar yumağından korunabilmenin çarelerini bulabilmek olduğunu ileri sürmektedir.

KÜLTÜR VE İLETİŞİM

Postman'ın olaylara bakış açısının genişliği, ilgilendiği konuları, geçmişleri, bu günkü durumları ve gelecekte alabileceklerine inandığı şekilleri doğrultusunda ele almasına neden olmaktadır.

İnsanın gelişimi, toplumları ve farklı kültürleri ilgilendiren değişimler ancak insanlar arası iletişimde yaşanan farklılaşmaların incelenmesi ile anlaşılabilir. İletişim tarihinde birer devrim olarak nitelendirilebilecek en önemli gelişmeler; İ.Ö. 4. yüzyılda yazının bulunması, 15. yüzyılda matbaanın işlerlik kazanması ve 19. yüzyılın ortalarından itibaren, telgraf, radyo, sinema, televizyon, bilgisayar gibi modern teknolojilerin insan yaşamına girmesidir. Günümüzde yaşanan ve toplumları şaşırtıcı bir hızla değişime uğratan dördüncü devrim ise ifadesini, uydular aracılığıyla gerçekleştirilen iletişim biçimlerinde bulmaktadır. Her devrimin beraberinde farklı bir yaşam biçimini ve kültürünü getireceği açıktır. Postman'a göre, kültür, hakikati arama ve yorumlama biçimidir ve "sözlü iletişimden yazıya, basılı yayınlardan televizyon yayınlarına kaydıkça, hakikatle ilgili fikirleri değişir. Hakikat, zamanın kendisi gibi, insanın kendi icat ettiği iletişim teknikleri hakkında ve bu teknikler aracılığıyla kendisiyle yaptığı konuşmanın bir ürünüdür."[443] Sözlü kültürde hakikat, bilge kişilerin ve filozofların sözlerinde ifadesini bulurken, düşüncelerin, kuşaktan kuşağa aktarılabilecek birer belge niteliğine dönüşmesine imkân sağlayan yazı ve özellikle matbaa, bu kavramın sorgulanmasını ve bir anlamda bireyselleşmesini getirmiştir. Yazının insan düşüncelerini değiştirebileceğini söyleyerek, bu yeni iletişim biçimine karşı çıkan Sokrates'e göre; "bir kez sözcük yazılınca, bu sözcükler yayılır; bunları okuyanlar tarafından farklı biçimde anlaşılır; kimin bu sözcükleri kendisine atfedeceği belirsizleşir,"[444] bir başka değişle, yazıya dönüşen sözün mülkiyeti artık sahibine değil, onu farklı biçimlerde yorumlayabilecek olan tek tek bireylere ait olacaktır. Sözlü kültür dönemindeki ayrıcalıklarının sona erdiğini gören bir diğer filozof, Platon'a göre de; "yazı belleği köreltir ve yapay bir bilgi yaratır. Söz insanlara gerçeği kazandırdığı halde, yazı sadece gerçeğin görüntüsünü verebilir. Yazı, zaten bilgisi olanların işine yarar ama, öğrenmeleri gerekenlerin tutacakları yol, sözlü, yani hocayla doğrudan doğruya kurulacak olan bağlantı olmalı-

[443] Neil Postman, Televizyon Öldüren Eğlence, Ayrıntı Yay. İstanbul 1994, s.34.
[444] Neil Postman, Çocukluğun Yokoluşu, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s.49.

dır."[445] Herkes gibi Platon da, zamanla yazıyı kabullenerek kullanmış; ancak eserlerini hem kendisi kaleme almamış hem de, bireysel okumaya değil, yüksek sesle toplu okumaya uygun olarak diyaloglar şeklinde tasarlamıştır. Düşüncenin bireyselleşmesini ve kavramlaşmasını sağlayan yazı ve matbaanın getirdiği akıl ve eleştirici düşünceye dayalı, yazılı ve basılı kültür geleneği, özellikle 17. ve 19. yüzyıllar arasında etkili olurken, belirli bir ardışık düzen içinde öğrenmeyi zorunlu kılan eğitim anlayışı, toplumlarda akıl, bilgi ve birikime dayalı farklı sosyal sınıfların ve tanımlanmış yaş gruplarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Avrupa'da, Feodaliteye ve onun değerlerine karşı girişimlerin ifadesi olan Aydınlanma Çağının 18. yüzyılda başlaması bir tesadüf değildir. Okumuş-okumamış, bilgili- cahil, genç-yaşlı ayrımları basılı kültürün egemenliğindeki toplumların sosyal gerçekliğidir. 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıkan ve herkesin, her şeyden, aynı anda haberdar olmasını sağlayan teknoloji temelli işitsel-görsel iletişim, bu farklılıkları ortadan kaldırarak, tüm toplumların, dıştan yönlendirilmiş, tek boyutlu gerçekliklere dönüşmelerine neden olmuştur. Başta televizyon olmak üzere, yeni iletişim araçlarının izleyicileri için hakikat, gerçeklikle değil, güvenilirlikle ilintilidir. Güvendiği mesajlara inanan hedef kitlenin hakikat anlayışı da doğal olarak daha bireysel ve genel-geçer olacaktır.

Neil Postman, her alanda olduğu gibi iletişim alanında da yaşanan bütün devrimlerin ve farklı kültürel formların, muhatabı olan insanları "gelenekçiler" ve "yenilikçiler" olarak ikiye böldüğünü, ancak böyle bir ayırımın bugün geçerli olamayacağını ileri sürmektedir. Tek yönlü bir bakış açısının ifadesi olan bu tutum, düşünürün, eleştirmenleri "tek gözlü peygamberler" olarak nitelemesine neden olmaktadır. Postman'a göre bu kişiler "salt görmek istediklerini görürler ve teknolojinin aynı zamanda hem yararlı hem de zararlı olabileceğini, ne biri ne de ötekisinin olmadığını anlayamazlar."[446]

Önemli olan, önlenemez bir gerçeklik olan teknolojinin nasıl kullanılacağıdır. Teknoloji sayesinde modern tıpta yaşanan gelişmeleri göz ardı ederek doğal yollarla hastalıklardan kurtulmaya çalışmak mümkün değildir ama teknolojinin maddi yaşamı merkez alan dünyasının, insanın yaşam dünyasını yoksullaştırdığı gerçeği de unutulmamalıdır.

Toplumların en belirgin ayırıcı özelliklerinin başında gelen kültürün, egemen olan iletişim biçiminden ve kullanılan araçlardan kaynak-

[445] Massimo Baldini, İletişim Tarihi, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2000, s.8
[446] N. Postman, La resa della cultura alla tecnologia, Bollati Boringhieri, 1993, s.12.

landığını söyleyen Postman, binlerce yıllık uygarlık tarihi boyunca yaşam alanı bulan üç farklı kültür biçiminden söz etmektedir: Alet-kullanan kültürler, teknokrasiler ve teknopoliler.

Alet kullanan kültürler

Alet kullanan kültürlerin karakteristik özelliği, aletlerinin; suyun ve rüzgârın gücünü kullanarak yaşamın fiziksel zorluklarına çözümler bulabilmesi; ya da şatolar, katedraller, köprüler inşa ederek sanat, politika, mitler, ritüeller ve dinsel yaşamın sembolik dünyasına hizmet etmesidir. Her iki durumumda da aletler, içinde bulundukları kültürün onuru ve bütünlüğüne yönelik bir eylemde bulunmazlar. Halkların geleneklerini, Tanrı'ya ilişkin görüşlerini, eğitim metotlarını ya da toplumsal organizasyonların geçerliğini ve adalet anlayışını etkilemeye çalışmazlar. Amaç, mevcut toplumsal ve kamusal düzeni korumak ve yüceltmektir. Alet-kullanımının geçerli olduğu toplumların, geleneksel, değişime kapalı toplumlar olduğunu söyleyebilmek mümkündür.

Teknokrasi

Teknokrasilerdeyse aletler kültür dünyasının yapı taşına dönüşmekte, yaşamın amacı bu aletlerin geliştirilmesine yönelmektedir. Aletler, kültürle kaynaşmaz, onu değiştirmeye çalışır. Teknolojinin egemenliğindeki bu toplumlarda gelenekler, sosyal ahlak anlayışı, politikalar ve hatta dinsel inançlar bile geçerliliklerini sürdürebilmek için değişime karşı mücadele etmek zorundadırlar. Bu iki farklı kültür, sanayileşme hareketlerinin ilk dönemini kapsayan 19. yüzyıl boyunca, Avrupa ve Amerika'da karşılıklı olarak birbirlerinin temel özelliklerine saygılı biçimde varlıklarını sürdürmüş ve değişim, önemli sosyal travmalara yol açmadan, kendi doğal hızı içinde gerçekleşmiştir.

Teknopoli (Teknoloji Çokluğu)

17. yüzyılda başlayan sanayileşme hareketleri, temellendiği kapitalist mantığın doğrultusunda üretime, kara ve tüketime yöneliktir. Üretimin kâr getirebilecek miktarlara ulaşabilmesi de ancak teknolojinin yardımıyla olabileceği için, bu yüzyıldan itibaren, insanlığın büyük bir bölümü için ilk ve tek hedef doğaya ve piyasaya karşı sağlanacak üstünlüktür. Bu gerçek, 18. ve 19. yüzyılların teknoloji alanında yapılan keşifler ve uygulamalarına sahne olmasını kaçınılmaz kılmıştır. Yeni buluşların özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra, sanayi alanına getirdiği seri üretimin, ekonomik faydasının yanı sıra psiko-sosyal

yansımaları da büyük olmuş, insan-insan, insan-toplum ilişkisini sağlayan iletişimin niteliğindeki değişimler, var olan kültürel yapıların da yeniden biçimlenmesine neden olmuştur.

"Teknolojinin her alandaki üstünlüğünün ifadesi olan teknopolinin gelişimi, yukarıda sözü edilen iki kültürel yapının geçerliğine son vermiştir. Bunu yaparken kullanılan yöntem bunları; ahlaksız, kanunsuz ya da geçersiz olarak nitelemek değil, sadece göz ardı ederek unutulmalarını sağlamaktır. Her şeyin unutulduğu bir dünyada, din, sanat, aile, tarih, gerçeklik, özel alan, akıl gibi kavramlar için yeni tanımlamalar gerekmektedir. Ve bu tanımlamayı teknoloji yapacaktır. Böylece, geleneksel inanç ve alışkanlıklardan oluşan yaşam biçiminden hızla uzaklaşan yeni bir toplumsal düzen ortaya çıkmaktadır. Bir başka değişle, "teknopoli, teknokrasinin otoriter ifadesidir."[447]

Teknopoli bir kültür ve aklı yürütme biçimidir. Bu kültür, teknolojiyi ilahlaştırırken, varlığını ve tatmin kaynağını teknolojik gelişmede bulmaktadır.

Günümüzde enformasyonun da teknolojinin bir uzantısı olması, iletişim olgusuna yüklenen anlam ve önemi büyük ölçüde artırmaktadır. Bütün sorunların çözümü olarak gördükleri teknolojik gelişmeyi, insanlığın en büyük başarısı olarak kabul edenlere göre, yayılması ve artışı denetlenemeyen enformasyonlar, belirli bir çöküş içinde bulunan özgürlük ve yaratıcılık gibi insani değerlerin yeniden güçlenmesine neden olabilecektir. Oysa manevi dünyayı göz ardı eden teknolojinin ürünü enformasyonlar karşısında insanın yaşam dünyasını oluşturan deneyimlerinin, hatırlama yeteneğinin ve hatta geleceğe ilişkin planlarının bir anlamı kalmamaktadır. "Teknopoli, toplumun savunma sistemlerinin, enformasyon doygunluğu karşısında yıkılması ile oluşan yeni düzendir."[448] Bu yeni düzenin savunma sistemlerinin de teknoloji temelli olacağı ortadadır.

Teknolojiye olan yaklaşımı olumsuz görünse de Postman, yeni yaşam biçimlerinin oluşmasında topluma da önemli sorumluluklar yüklemektedir. Ona göre: "Teknolojiyi doğal düzenin bir parçası olarak kabul etmek mümkün değildir. Her teknoloji, yaşamı daha iyi hale dönüştürebilmek için ileri sürülen belirli bir ekonomik, politik ya da felsefi yaklaşımın ürünü olabilir. Bu nedenle, değerlendirilmeli, eleştirilmeli ve denetlenmelidirler."[449] Maddi bir aygıt olarak gördüğü

---

[447] a.g.m.

[448] a.g.m

[449] La Tv incubo da neutralizzare, Reset, Temmuz, Ağustos 2001, s.66.

teknolojinin, bir araç (medium) haline gelebilmesi ancak, kullandığı sembolik kodlar aracılığıyla toplumsal ortamda yer almasıyla mümkün olabilir. Teknoloji basitçe bir makinedir. Araç (medium) ise bir makinenin yarattığı toplumsal ve entelektüel ortamdır."[450] Ve tehlikeleri, kullanıcıları tarafından bilinen hiçbir araç tehlikeli değildir.[451]

KÜLTÜREL FORMLARIN TEMEL BELİRLEYİCİSİ İLETİŞİM

İnsanın toplumsal bir değer kazanabilmesi ancak duygu ve düşünce dünyasını şekillendirip bir biçimde ifade edebilmesi, kendisi ve çevresiyle iletişimde bulunabilmesi ve kültürünü oluşturabilmesiyle mümkün olabilir. Bu süreçte kendisine yardımcı olan beyin maddi bir aygıtken, beyne işlerliğini sağlayan zihin bir araç görevini üstlenmektedir. Burada önemli olan bu aracın işleyiş mekanizmasının niteliği ve etkileme gücüdür.

İnsanlık tarihinin ilk aşamalarından beri söz ve konuşma, dolayısıyla dil, iletişimin en vazgeçilmez aracı durumundadır. "İnsanların zaman ve mekan hakkındaki, şeyler ve süreçler hakkındaki düşüncelerinde, kendi dillerinin gramer özelliklerinin büyük etkisi olacaktır."[452] Yeryüzünde birbirinden farklı pek çok dilin olması, bir o kadar da ifade ve anlam biçimi ile kültürün varlığının bir işaretidir, "zira kültür, sözün eseri olmakla birlikte, resimden hiyeroglife, alfabeden televizyona kadar her iletişim aracı ile yeniden yaratılmaktadır."[453]

Yazının bulunmasına kadar geçen süreçte egemen olan söz ve konuşmanın oluşturduğu kültürler sözlü kültürler olarak tanımlanmaktadır. Bu kültürün insanının, tarihsel boyutta ve kutsal yaşamda gerek kendisi, gerek başkalarıyla, dil ve şiirle olan ilişkileri, yazılı kültür insanından çok farklıdır. Walter Ong ve Massimo Baldini'nin iki eserini temel alarak, bu kültürün başlıca özelliklerini şöyle tanımlamak mümkündür: 1. Sözlü kültürde en önemli duyu organı kulaktır, 2. Bellek gücü ön plandadır, 3. Sözlü kültür tutucu ve gelenekseldir, 4. Sözlü kültür taşkın ve katılımlıdır, 5. Sözlü kültür insanı salt şimdiki zamanın baskısı altındadır, 6. Sözlü kültür insanı soyut ve çözümsel olmaktan çok, kavramsal bir biçimde düşünür.[454]

---

[450] Neil Postman, a.g.e., s.96.
[451] Reset, Temmuz-Ağustos 2001
[452] Neil Postman, Televizyon Öldüren Eğlence, s.18.
[453] a.g.e., s.19.
[454] Baldini, a.g.e., s.11-16.

Gutenberg'in İcadı Matbaa ve Yorum Çağı (Age of Exposition)

Sözlü kültürün egemen olduğu dönemlerde insan iletişimi toplumsal bir çerçevede ortaya çıkmaktaydı. İnsanlar bir araya gelir, karşılıklı olarak konuşur, tartışır, düşünce alışverişinde bulunur, anlık tepkiler ilişkilerin niteliğini belirlerdi. Belleğe verilen önem, gençlerden çok, değişmeyen geleneksel ortamda daha fazla yaşamış olan bilge kişilerin itibar görmesine neden olmakta ve yaşam onların görüşleri doğrultusunda sürmekteydi. Matbaanın 15. yüzyılda kullanıma girmesiyle sözlü kültür dönemi sona ermiş, belli bir bilgi ve anlama-kavrama yeteneğini gerektiren basılı kültür dönemi başlamıştır. "Matbaanın bulunması ve yaygın bir biçimde kullanılması, Batı uygarlığının entelektüel yaşamında köklü değişimlere neden olmuş, eğitim ve düşüncelerin paylaşımı konusunda yeni ufuklar açmıştır."[455] Zira, metinleri anlayabilmek için okur-yazar olmak, kavrayabilmek için de analitik düşünce yetisine sahip olmak gerekir. Postman'a göre: "Yazılı sözü benimsemek, önemli ölçüde sınıflandırma, sonuç çıkarma ve akıl yürütme yetisini gerektiren bir düşünce çizgisi takip etmek demektir. Yazılı sözü benimsemek, yalanları, kafa karıştırıcı sözleri ve aşırı genellemeleri açığa çıkartmak, mantık ve sağduyu istismarlarını saptamak, ayrıca fikirlere ağırlık vermek, savları birbirleri ile karşılaştırmak, bir değerlendirmeyi diğeri ile ilişkilendirmek demektir."[456] Bu zorunluluk, insanların kendileri ve yaşadıkları toplum ile olan ilişkilerinde büyük değişimlere yol açmış, "16. yüzyıla kadar boş zaman ve okuma- yazma yeteneği sadece bilim adamları ve saygın kişilere özgü iken, 17. yüzyılda tüccarlar ve özellikle kadınlar okuma zevkini tatmış, 18. yüzyılda başlayan zorunlu eğitim sayesinde artan okuyucu sayısı, 19. yüzyılda ortaya çıkacak olan edebiyat tutkusunun toplumsal koşullarını hazırlamıştır."[457]

Ortaçağa özgü duyarlılıkla ve ilgi düzeyi ile sınırlanmış olan, okuyamayanlar ile yeni bir gerçekler ve algılar dünyasına yönelen okuyabilenler arasında keskin bir ayırım[458] sadece yetişkin dünyası ile sınırlı kalmamış, çocuk ve çocukluk kavramları da 17. yüzyıldan sonra Batı dünyasının toplumsal yaşamı içinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Uzun yıllar sürdürdüğü ilkokul öğretmenliği nedeni ile iletişim çalışmalarının büyük bir bölümünü çocuk dünyasına yönelik olarak ge-

[455] M.P.Gilmore,The World of Humanism 1453-1517, New York 1952, s.186
[456] Neil Postman, a.g.e., s.62.
[457] H. Steinberg, Cinque secoli di Stampa, Einaudi, Torino 1982, s.180.
[458] N. Postman, Çocukluğun Yokoluşu, İmge Kitabevi, Ankara 1995, s.43.

liştiren Postman'a göre bu yapısal değişimin temelinde, özellikle matbaada basılan kitapların okutulduğu okullar ve eğitim sistemi gelmektedir. Düşünüre göre, sıradan insanlar arasında okur-yazar ayrımının bulunmadığı Orta Çağ'da, herkesin aynı enformasyon ortamını paylaşması, entelektüel ve toplumsal açıdan bir farklılaşmanın olmasını engellemekteydi, oysa "Matbaa ile birlikte yetişkinlik de kazanılmak zorundaydı. (...) Matbaadan günümüze çocuklar, yetişkinler olmak zorundaydı ve bunu okumayı öğrenerek, tipografi dünyasına girerek yapmak zorunda kalacaklardı, bunu da başarmaları için eğitim almaları gerekecekti. Böylece Avrupa uygarlığı okulları yeniden icat etti"[459] ve yetişkinlerin çocuk yaşamı üzerindeki etki ve egemenliği belirgin bir hal aldı; "öğretmenler okulun doğasına uygun olan ardışık nitelikte ders kitapları yazarak ve sınıfları takvim yaşına göre düzenleyerek çocukluğun devrelerini icat ettiler. Bir çocuğun hangi yaşta ne öğrenebileceğine ve öğrenmesi gerektiğine ilişkin düşüncelerimiz büyük ölçüde ardışık müfredat anlayışından kaynaklanmıştır."[460] Postman'a göre, "okur-yazar kişi, düşünsel ve analitik, sabırlı ve iddiacı, daima dengeli olmayı öğrenmelidir. Gerçekte bu aşamalar halinde öğrenilmelidir. Çocukların öncelikle eleştirmeyi değil, sadece açıklamayı öğrenmelerini beklemenin nedeni aşamalar halinde öğrenme tarzından kaynaklanır."[461] Matbaanın bulunmasından sonra ortaya çıkan çocuk ve yetişkin dünyası ayırımı, içerdiği konular, (örneğin, yetişkinler dünyasına özgü olduğu düşünülen cinsel ilişkiler, para, şiddet, hastalık, ölüm gibi konular çocukların dünyasından uzak tutulmaktaydı) ve olaylara getirilen yorumlarla, çocukların tıpkı birer yetişkin gibi saatler boyu fabrikalarda çalıştırıldıkları 18. ve 19. yüzyıl sanayi toplumlarında bile süregelmiş ve yansımalarını dönemin edebi eserlerinde hissettirmiştir.

Kamusal ve özel yaşamda matbaanın mutlak egemenliğinin yaşandığı 18. ve 19. yüzyıllar Postman tarafından "Yorum çağı" olarak adlandırılmaktadır. O'na göre; "tipografide yorumlamaya doğru güçlü bir eğilim vardır. Buna gelişmiş bir kavramsal, tümdemgelimci ve ardışık düşünme yeteneği, akla ve düzene büyük değer verme eğilimi, mesafeli ve nesnel yaklaşma becerisi ile gecikmiş tepkiye hoş görü ile bakma tavrı da dahildir."[462] Bu açıklamadan hareketle tipografik insa-

[459] Postman, a.g.e., s.54.
[460] Postman, a.g.e., s.63.
[461] Postman, a.g.e., s.100.
[462] Neil Postman, Televizyon Öldüren Eğlence, s.75.

nı, mesafeli, analitik düşünen, mantıklı ve çelişkiden nefret eden bir insan olarak tanımlamak mümkündür.

Ticari Show Çağı (Age of Show Business)

Basılı sözün 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar kamusal yaşamda etkisini tartışmasız bir biçimde sürdürebilmesinin temel nedeni, kendisine rakip olabilecek bir başka iletişim aracı olmamasından kaynaklanmıştır. Radyonun, sinemanın, fotoğrafın ve doğal olarak televizyonun bulunmadığı bir ortamda her şey, basılı söz kanalıyla ifade edilmekte ve düz yazının analitik yapısı, tüm konuşmaların yazılı bir metne sadık kalınarak yapıldığı ortamlarda insanların konuşma biçimlerine bile yansımaktaydı. Konuşmacılar, dinleyicilerin müdahale etmelerine olanak sağlamazlar ve iletmek istedikleri mesajları, mümkün olduğunca ellerindeki metne sadık kalarak vermeye özen gösterirlerdi. Karşılıklı diyalogların yaşanmadığı bu toplantı ve söyleşilerde, hedef kitlenin muhatabı konuşmacı değil, doğrudan, önceden hazırlanmış metin olmaktaydı. Bu da enformasyonun sıkışık bir mekanda gerçekleşmesi anlamına gelmekteydi. Oysa 19. yüzyıl dünyanın, başta Amerika olmak üzere, sanayileşmiş ülkeler tarafından keşfedildiği ve bir anlamda sosyo-politik ve kültürel açıdan yeniden biçimlendirildiği sürecin başlangıcıdır. Sınırların ortadan kalkmasının ifadesi olan böyle bir dönemde, enformasyon alanında da sınırsız ve hızlı bir yapılanmanın zorunluluğu, teknolojinin iletişim alanına girmesini kaçınılmaz kılmış, telgraf ve fotoğraf, sahip oldukları hız ve görsellik ayrıcalığıyla bilgilenme sürecinde yaşanan geleneksel yapıyı ortadan kaldırmıştır. "Telgraf, enformasyonu bir meta; yararı ya da anlamına bakılmaksızın alınıp satılabilecek bir "şey" haline getirmekteydi..(..) ve çok geçmeden gazetelerin talihleri haberlerin kalitesi ya da yararlılığından çok, hangi uzaklıklardan ve hangi hızla ne kadar çok haber verdiklerine bağlı olmaya başladı."[463] Günlük ve taze haberlerin hızlı bir biçimde taşınmasını sağlayan telgrafı, tipografi dünyasından ayıran en temel fark, açıklama ve analiz etme işlevine sahip olmamasıdır. "Telgrafın dili başlık diliydi. Sansasyonel, parça parça gayri şahsi başlıklar. Haberler ya heyecanla dikkat çeken ya da süratle unutulacak sloganlar biçimine bürünmüştü. (..) Telgraf açısından zekânın anlamı şeyler hakkında enine boyuna bilgi sahibi olmak değil, şeyleri duymuş olmak demekti."[464] Fotoğraf, tipografi dünyasının talep ettiği, akıl, mantık,

[463] a.g.e., s.78-79
[464] a.g.e., s.82-83

eğitim ve ardışık düşünme gibi uzun bir süreci yaşamadan, pek çok konudan haberdar olmaya başlayan insanın dünyasını görsel açıdan zenginleştirirken, "görüntüde odaklanan yeni yönelimle, geleneksel enformasyon, haber ve gerçeklik tanımları tarihe karışmıştı, 19. yüzyılın sonuna gelindiğinde çoğu Amerikalı açısından inanmanın temeli okumak değil, görmek olmuştu artık."[465]

Telgrafın hızı ile fotoğrafın görselliğinin birleştiği iletişim aracı olan televizyon, görüntünün dil üzerindeki egemenliğini pekiştirerek, düşünme ve konuşmanın yerini imaj ve temsil sanatının almasına neden olmuştur. Artık insanların ne söyledikleri değil, nasıl söyledikleri önemlidir. Adından da anlaşıldığı gibi televizyon, okunması ve anlaşılması gereken değil, izlenen bir araçtır. "Görsel ilginin gerekliliklerini karşılamak, yani gösterinin değerini karşılamak amacıyla fikirlerin içeriğinin geri plana atılması zorunluluğu bu aracın (medium) doğasından gelmektedir."[466]

Amacı hedef kitleyi olabildiğince uzun bir süre ekran başına bağlamak olan televizyonun, hemen hemen her konuyu eğlenceli ve dikkat çekici bir biçimde ele alması, bu anlayışın ekran dışındaki toplumsal yaşamda da etkili olmasına yol açmakta, üslupları yıllarca tipografi tarafından belirlenen, politika, din, eğitim gibi nispeten ciddi alanlarda dahi görsellik ve imaj ön plana çıkmaktadır. Günümüzde bir politikacının ekrandan yansıyan görüntüsü, beden dili ve iletişim kurma biçiminin ifadesi olan imajı, siyasi alandaki görüş ve önerilerinden çok daha fazla önem taşımakta ve mesleki kariyerinin en temel yapı taşını oluşturmaktadır. Artık önemli olan, Aydınlanma dönemine özgü bir akıl ve bilgi birikimine sahip olmak değil, iyi görüntü verebilmektir. Bu anlayışın, kamusal yaşamda kalitesizliği ve yozlaşmayı getireceğini savunarak, kitle kültürüne karşı çıkan İspanyol düşünür Ortega y Gasset, bu yaklaşımı, hiper demokrasi olarak tanımlamaktadır.

Televizyonun önderliğindeki yeni medya çevresinin, herkese eş zamanlı olarak aynı enformasyonu ilettiğini, bu kadar yaygın bir hedef kitlenin tatmini için de, kültürü, zorunlu olarak bir eğlence biçimine dönüştürdüğünü söyleyen Postman, bu gerçeğin, özellikle çocuklar üzerinde yarattığı etkilere dikkat çekerken, "dünyaya açılan pencere" olarak tanımlanan televizyonun, kitle yayıncılığı nedeniyle çocukluk ile yetişkinlik arasındaki sınırı ortadan kaldırdığını söylemekte ve "yetişkinlere ayrılmış olan enformasyonun yasak elmasını yiyen çocuklar,

[465] a.g.e., s.87
[466] a.g.e., s. 104.

çocukluğun cennetinden kovulmaktadır" saptamasını yapmaktadır. Postman'a göre, ancak Aydınlanma Çağında, insan yaşamının kendine özgü bir dönemi olduğu anlaşılan "çocukluk" yıllarının göz ardı edilmesi, yetişkinler dünyasına hazırlıksız giren çocukların büyük sorunlar yaşamasına neden olurken, daha önce görülmemiş büyük sosyal tehlikeleri de beraberinde getirmektedir. Örneğin; "Amerika'nın hemen hemen tüm kent ve kasabalarında, yetişkin suçlarıyla çocuk suçları arasındaki fark, hızla azalmakta ve birçok eyalette cezalar birbirine benzemeye başlamaktadır. 1950 ile 1979 arasında, on beş yaşın altındaki çocukların işlediği ciddi suçların oranı, 110 kat yani %11 000 artmıştır."[467] Televizyonun renkli ve eğlenceli dünyasının peşindeki bu çocukların cehaleti de sadece bugünün değil, gelecek yılların da büyük tehlikelerle karşı karşıya olduğunun açık bir kanıtıdır. "1986 yılında yapılan nüfus sayımı, 70 milyon yetişkin Amerikalının okumayazma bilmediğini, 106 milyonunun ise ilkokul düzeyinde bir bilgi birikimine sahip olduğunu ortaya çıkarmıştır."[468] Küreselleşen dünyada aynı sorunların, pek çok ülke için geçerli olduğu gerçeği, Avrupa ülkelerinin verilerinden de anlaşılabilir. Örneğin; "İtalya'da 1998 yılında yapılan bir araştırmada, İtalyanların % 65'i gazete ve dergi de dahil olmak üzere hiçbir şey okumadığını belirtirken, 15-24 yaş arası gençlerin sadece %18'inin gündelik gazete satın aldığı ortaya çıkmıştır."[469]

Bu sorunu ortadan kaldırmanın tek yolu, insanın iki önemli becerisi olan ancak, tüm yaşamı bir eğlence gibi gösteren televizyon nedeni ile yok olmaya başlayan; öğrenme ve anlama yeteneğini yeniden keşfedebilmektir. Bu da ancak eğitimle mümkün olabilir. Teknolojik gelişmeye karşı olmayan ancak, bunu tüketmek yerine anlamak gerektiğini savunan Postman'a göre, sadece eğitimcilerin değil, aynı zamanda anne ve babaların da başlıca görevi, yeni iletişim medyalarından gelen enformasyon bombardımanı karşısında savunmasız kalan gençlere, haberler arasından bir seçim yapabilme becerisini kazandırmak, bu yeniliklerin gerçeği nasıl değiştirdiğini açıklamak ve olası olumsuz etkilerinden korunma yollarını öğretmektir.

[467] Postman, Çocukluğun Yok Oluşu, s.13
[468] Giovanni Sartori, Homo Videns, Edizioni Laterza, Roma 2002, s.139
[469] Sartori, a.g.e. s.139

Sonuç

Amerikalı iletişim bilimci Neil Postman'ı, diğer pek çok meslektaşından ayıran en önemli fark, sorunlara sadece teknik olarak değil, gelişen teknolojinin sosyo-kültürel etkileri açısından bakmasıdır. Toplumu ilgilendiren her konunun ancak tarih ve sosyoloji bilgisi ile açıklanabileceğinden hareketle, bütün çalışmalarını çok geniş bir tarihsel arka plana dayandıran Postman, toplumlarda geçerli olan iletişim biçiminin, kültürü belirlediğini söyleyerek, tarihsel süreç içinde, sözden, yazıya ve basıma geçişin, sadece teknik bir ilerleme olarak düşünülemeyeceğini, her yeniliğin beraberinde yeni yaşam biçimlerini ve toplumsal ilişkileri getirdiğini belirtmektedir. Kamusal yaşam açısından bakıldığında, sözlü kültürün katılımcı insanlarının, yazı ve özellikle matbaayla birlikte, kitapların sessiz ama yol gösterici dünyasında yalnız bireylere dönüştüklerini, günümüzün çok medyalı iletişim anlayışınınsa, yarattığı sanal ve yapay ortamda ikinci bir sözlülük çağını başlattığını söyleyebilmek mümkündür. Artık, okumak değil görmek, anlamak değil bakmak önemlidir. Sınıf, yaş, eğitim düzeyi ayırt edilmeksizin, herkes her şeyi, aynı zamanda görmekte ve duymakta, bu da enformasyon kalitesinin düşerek, bilgilendirmekten çok, eğlendirmeye yönelik bir nitelik kazanmasına yol açmaktadır. Postman, çağımızın önlenemez gerçekliği olan teknoloji ve bunun iletişim alanında kullanılması ile oluşan yeni medya dünyasının getirdiği değişimlere ayak uydurabilmenin de ancak sorgulamaya, bilimsel düşünceye, tarih bilincine ve kuvvetli bir lisan eğitimine olanak sağlayan akılcı bir eğitim süreci ile mümkün olabileceğini ileri sürmektedir. Postman'a göre, kitapları yasaklamayan ancak, giderek daha az okunmalarına neden olan televizyonun görsel üstünlüğü karşısında, eğitim anlayışının da değişmesi, daha aktif, katılımcı ve sorgulayıcı bir nitelik kazanması gerekmektedir. Kitle iletişiminin yarattığı eğlence kültürünün, sadece ekran dünyasıyla sınırlı kalmayıp, eğitimden politikaya, dinden, boş zamanı değerlendirmeye kadar, kamusal yaşamın her alanında etkili olmaya başladığının en önemli kanıtı da, eğitimcilerden beklenen bu yeni eğilimler ve öğretim alanında yaşanan değişimlerdir.

Aynalar Şövalyesi ya da Bilinçdışının Kâşifi

LACAN*

Jacques Lacan Fransız psikanalizinin ünlü ismi Paris'te 13 Nisan 1901 yılında burjuva katolik bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi. Sorbonne Üniversitesi'nde tıp eğitimi aldı, 1920'lerde tanınmış psikiyatrist Gaetan de Clérambault ile beraber çalıştı, 1932'de "Paranoid Psikoz ve Kişilikle Olan İlişkisi" adlı doktora çalışmasını tamamladı. 1930'larda psikiyatri hastaları üzerinde çalıştı, ayrıca bu yıllarda Kojeve'den "Hegel Okumasına Giriş" dersleri aldı. 1934 yılında "Paris Psikanaliz Derneği"nin (SPP) üyesi oldu ve 1938 yılından itibaren de burada seminerler vermeye başladı. 1949'da Zürich'de XVI. Uluslararası Psikanaliz Kongresi'nde "'Ben' İşlevinin Oluşturucusu Olarak Ayna Aşaması" adlı ünlü çalışmasını sundu. 1950'li yıllarda kendi kuramını geliştirmeye başladı ve yayınları ile psikanaliz alanının en üretici ve özgün kuramcılarından biri olduğunu kanıtladı. 1953'de Roma Konferansı onun resmi psikanalizden farklı bir yola girmesinin başlangıcıdır. "Freud'a Dönmek" amacı taşıyan yaklaşımı, çağdaş felsefe, dilbilim, antropoloji vb. alanları da kullanarak Freud'u yeniden okumasının nedeni olur. Kuramı Saussure'ün yapısalcı dilbilimi üzerine yapılanmakta ve Levi-Strauss'un yapısal antropoloji çalışmalarından etkilenmektedir, ayrıca Hegel, Heidegger gibi felsefeciler de onun kuramında etkisi görülen isimlerdir. Lacan Freud'un kuramını değiştirmeyi veya revizyondan geçirmeyi amaçlamaz onun istediği "yeni bir okuma" yapmaktır. Bu yeni okuma ise günümüze dek hala etkisini koruyan bir isim haline gelmesini sağlamıştır. Kuramsal olarak psikana-

* Barış Çoban, İ.Ü. İletişim Fak.

lize getirdiği yenilikleri, psikanaliz pratiğine getirdiği yenilikler takip eder, geleneksel çözümlemeli görüşmelerin yerini, daha kısa görüşmeler alır. Psikanalizin kuramsal ve uygulama alanı Lacan tarafından yapıbozuma uğratılır ve psikanaliz çevrelerince eleştirilmesine neden olur. Bu süreçte Lacan ünlü "seminer"lerini (Saint-Anne Hastanesinde, Ecole Pratique Des Hautes Etudes ve Ecole Normal Superieure'de) vermeye başlar. Bu seminerlere Koyre, Levi-,Strauss, Merleau-Ponty, Griaule, Benveniste gibi zamanın tanınmış düşün insanları katılır. Bu süreç içerisinde kendi ekolunu yaratmaya başlamıştır. Bu ekol içerisinde en önemli isimlerden biri Jacques-Alain Miller'dir. Ayrıca Althusser, Lacan ekolünün etkisi altındadır ve daha sonra geliştireceği ideoloji kuramının temel kavramlarını (kendi yeniden anlamlandırarak kullansa da) Lacan'dan alır. Bunun yanında Lacan çağının diğer önemli aydınları olan Michel Foucault, Roland Barthes, Jean Paul Sartre vb. ile etkileşim içerisinde olmuştur. Seminerlerinin ürünü olan en tanınmış yapıtlarının başında "Ecrits" (Yazılar-1966'da yayınlanır) gelir, ayrıca "Psikanalizin Dört Temel Kavramı" adlı çalışması ve verdiği seminerlerin metinlerinden oluşan yapıtları onun düşüncesinin temel taşıyıcı metinlerini oluşturur. Lacan'ın yaşam serüveni 8 Eylül 1981'de son bulur. Ancak Lacan'ın düşüncesi halen birçok alanda etkisini sürdürmektedir.

LACAN'CI KURAMIN TEMELLERİ: FREUD VE SASSURE

Lacan Freud'un temel kuramlarından yola çıkarak geliştirdiği kuramlar ile psikanalize farklı bir yaklaşım getirir, bu anlamda önceliği bilinçdışı üzerine yapılan çalışmalar üzerindedir. Freud'un "Rüyaların Yorumu", "Metapsikoloji" adlı çalışmalarını temel alır. Psikanalizi "bilinçdışının bir bilimi" haline getirir. Buna ek olarak, yapısalcı dilbilimin etkisiyle, dilin önemini vurgulayarak "bilinçdışının dil gibi yapılandığını" söyleyerek, ana odak noktalarını bilinçdışı ve dil olarak belirler ve psikanalitik bakışı bu temel argümanlara göre belirlenir ve Freud bu bağlamda yeniden okunur, yorumlanır.

Öncelikli olarak ele alınması gereken konulardan bir tanesi özne sorunudur. Lacan Freudyen anlamda kurgulanan "sabit" bir öznenin olanaklılığını reddeder. Freud'un "ego"yu güçlü kılma amacı taşıyan "ben" bilinci, bilinç/akıl ilişkisi ile "ego"nun (bu anlamda bilincin) bilinçdışından daha güçlü kılınması uğraşının reddi temeli üzerinde, bilinçdışının öncelliğini ve ego'nun ("ben"in) yanılsama olduğunu, bilinçdışının bir ürünü olduğunu vurgular. Bu anlamda bilinçdışı

"ben"in kurulduğu yerdir, alandır. Bilinçdışı insan varlığının tüm işlevleri üzerinde etkin bir yapıya sahiptir ve aynen dil gibi yapılanan bir özelliğe sahiptir. "Bilinçdışı kendini "yok" ile ifade eder",[470] Lacancı düşüncede "eksik", "yok" olan temel bir belirleyiciliğe sahiptir. Tüm sistem bunların etrafında örgülenmiştir. Bilinçdışı, bu anlamda dil, kendini eksik olarak söylediğinde, söylemediğinde, bir başka deyişle, sessiz kaldığı yerde ifade eder.

Saussure'ün dilbilim kuramı "dil" (langue) ve "söz"(parole) arasındaki farkı vurgular, dilsel sistemin, dilin gerçeklenmesi dilsel üretim, söz ile olası hale gelir. Dil yapılar üzerinden yürür, kapalı bir sistemdir ve bu sistem sınırsız sayıda dilsel üretimin kaynağını oluşturur. Dilin yapıları "gösterge"ler üzerinden işler, yapı göstergelerin anlam kazanmasını sağlar. Gösterge gösteren - gösterilen arasındaki ilişki üzerine kuruludur. Dış dünyadaki bir nesne ("gerçek") kavramsallaştırılır, "imge" haline getirilir. Bu kavram tüm insanlarda ortaktır. Kavramın dilsel karşılığı "gösterge" ise ("simgesel"dir, bu nedenle) nedensizdir, nesne ile bir bağıntı ve ilişki taşımaz, tüm dillerde farklıdır. Dilde iletilmek istenen öğe seslerle aktarılabilir hale gelir. "Dil bir kâğıda benzetilebilir: Düşünce kâğıdın önyüzü, ses ise arka yüzüdür". Göstergenin anlamı ve değeri arasındaki ilişkiye bakılırsa, "kavramsal yönden değer, anlamın bir öğesidir".[471] Ancak bir dizimsel ilişki içerisinde gösterge olarak "sözcük" kendi değerini tümce içerisinde, diğer sözcüklerle olan ilişkisinde bulur. Bu bağlamda tüm dilsel göstergeler, kendi değer ve anlamlarını diğerlerinin (öteki'nin) varolması ile bulabilen birbirine bağımlı bir dilsel sistem içersindedirler. İkilikler üzerine kurulu bir sistemle işleyen yapısalcılık, ikili zıtlıklar (binary oppositions) yoluyla anlamı ve yapıyı oluşturur, hiçbir yapıbirim tekbaşına bir anlam taşımaz, karşıtına ve sistem içindeki diğer öğelere gönderme yaparak anlam kazanır. Bu bağlamda diyalektiğin zıtların birliği ve öğelerin ilintililiği ilkeleri de bir anlamda yaşama geçirilmiş olur. Lacan'ın dilsel yaklaşımında ikilemeler ve ikili zıtlıklar temel bir öneme sahiptir. Sonra bunlara ek olarak Pierce'ın üçlemeleri devreye girer ve Lacan kuramına ikilemelere ek olarak üçlemeleri getirir. Üçüncü öğe genelde belirleyici öğe olarak iş görür ve yapıyı değiştiren bir özellik taşır.

---

[470] J. Lacan (1977a) Ecrits: A selection. Norton, New York.

[471] F. De Saussure. (1985) "Genel Dilbilim Dersleri". Birey ve Toplum Y. Ankara.

DİL VE BİLİNÇDIŞI

Dil, anlam üzerinde yapılacak oyun ve müdahalelere açıktır, çünkü sözcükler insanlar için "şeyler"dir. Bu şeyleşme dilsel oyunlar için bir alan yaratır. Bir göstergenin anlamı diğer göstergelerin anlamına dayanır, nesnenin katılımı diğer bir göstergenin anlamı ile gerçekleştirilir. Bu durum gösteren, gösterilen üzerinde bir üstünlük kazanmasını sağlar. "Bir gösteren bir başka gösteren için bir nesneyi temsil eder". Başka bir deyişle, gösteren nesne için bir metafor'dur. Gösterenin bu üstünlüğü bilinçdışında da kendini gösterir, bilinçdışı işlemlerde, gösterenler kesin olarak birbirlerinin yerini alabilirler. Lacan anlamı tüm diğer bileşenlerle birlikte ele alır: "Anlam bir düzendir, yani, ani bir oluşumdur. Tüm yaşam onun içinde yer almakta ısrarlıdır, ancak onun ifade ettiği şeyler belki de tamamen bu yaşamın ötesindedir, bu yaşamın köklerine ulaştığımızda, varlığa geçişin dramasının ardındaki varoluşta, yaşamın ölüme bitişmesi dışında birşey bulamayız. Tam da burada Freudyen diyalektik bize yol gösterir".[472]

Bilinçdışının öğeleri –istek, arzu vb.- bir göstergeler zinciri oluşturur. Bu zincir içerisinde bir gösteren kendi anlamını taşır çünkü bir başka gösteren o anlamı taşımamaktadır. Lacan'a göre gösterilen diye bir şey yoktur, gösterenin süreğen olarak gönderme yaptığı belirli bir gösterilen yoktur. Lacan gösterilen ve gösteren arasındaki ilişkiyi "yapıbozuma" uğratır, postmodern ve postyapısalcı bakışların temel önermelerinden birinin de kurucusu olur. Eğer bir gösterenin anlamı "sabit" olsaydı, gösteren ve gösterilen arasındaki ilişki değişmeyen tek bir anlam yaratırdı. Ancak böyle bir ilişki yoktur, bu nedenle gösterenler zincirinde sürekli bir kayma, akış ve dolaşım vardır. Gösterenler devamlı olarak diğer gösterenlere olan ilişkilerinde kendilerini var ederler, sürekli, sabit olmayan akışkan ilişki söz konusudur. Anlam bu bağlamda sözcüklerin ötesindedir, ancak yine dil, bir başka deyişle simgesel düzen tarafından üretilir. Göstergeler zincirinin akışını belirleyen, tüm sisteme anlam ve sabitlik kazandıran bir "anchor" (merkez) yoktur, bu nedenle bu gösterenlerin akışı durdurulamaz. Aynı şekilde dil gibi yapılanmış olan bilinçdışı da devamlı devinim halinde olan bir yapıdadır, gösterenler zinciri sürekli bir dolaşım içersindedir. Freud bilinçdışındaki kaotik itkiye arzuların bilince nasıl çıkarılacağı üzerinde dururken ve bunların düzen ve anlam sahip olması gerektiğini vur-

[472] Lacan (1977). "The Four Fundemantel Concepts of The Psycho-Analysis". The Hogarth Press. London. s.232

gulayarak, onları anlaşılabilir ve yönlendirilebilir yapılar olarak düşünmesine karşın, Lacan "ben"i sabitleştirme, kapatma, gösterenler zincirindeki akışı durdurarak "ben" için sabit bir anlam yaratma çabalarının olanaksızlığını göstermeye çalışır. Sabitleme, yani "ben" ona göre bir yanılsamadır. Çünkü özne için "anlam Ötekinin alanında ortaya çıkar".[473]

Dil gerçekliği kavrayamaz, dil ve gerçek arasında yapısal bir aracı yoktur; içinde yaşadığımız gerçeklik bizim dilsel yapımızın bir ürünüdür. Böylece simgesel olan gerçekliğin yerini almış olur. Lacan gerçek olanın varlığını reddetmez ancak dilin ilksel işlevi ona göre bu gerçekliğin yeniden üretimi de değildir. İmgesel düzenin "ben"i ancak dilde bilinçli, düşünen, konuşan ve kendi ile ötekini ayırt etme yeteneğine sahip özneye dönüşebilir.

Metafor ve metonomi kavramları Lacan tarafından özellikle vurgulanır, çünkü anlam anlamlandırma zincirinin yönü gösterendeki "birleşme" ve "yerdeğiştirmeler" sonucunda belirlenir. Lacan'a göre metafor metonomiye göre daha önceldir, bunun nedeni ise "metonomik kaymanın her zaman metaforik bir kesmeyle desteklendiğini" düşünmesidir. Metafor Freud'un "yoğunlaştırma" (condensation) kavramına denk düşer. Sözlük anlamıyla metafor (düzdeğiştimece) "dizisel bağıntılar düzleminde, ortak anlambirimcikler kapsadıklarından aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı öğelerden birini öbürü yerine ve karşılaştırma yapılmasını sağlayan sözcükleri kaldırarak kullanma sonucunda oluşan değişmece türü".[474] Bir gösterenin bir diğerinin yerini alması sürecinde "gizli bir gösteren" alıkonur. Bu alıkonma ise "gizli gösterenin anlamlandırma zincirinin öteki öğeleriyle metonomik ilişkisi olması sayesinde" gerçekleştirilir. "Bu süreç gösterenleri üst üste yığdığı için 'yoğunlaşma' sürecine eşittir".[475] Bastırmanın etkisi altında yeni bir gösteren, bir başka gösterenin yerini alır, bu yeni gösteren eskisinin yerinde onu temsil eder ve böylelikle ilk gösteren bu ilişki de gösterilen durumuna gelmiş olur. Dilin dizisel ekseninde gösterenlerin yerdeğiştirmesi sürecini tanımlar. Bu bağlamda bilinçli bir düşüncenin, metafor yoluyla, bir bilinçdışı anlamlar zincirine bağlantılandırılması ya da tersinin gerçekleşmesi durumunda kullanılan metaforlarla kendisini farklı şekillerde ifade ettiği görülebilir.

---

[473] Lacan (1977) a.g.e.
[474] B. Vardar, (1988) "Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü". ABC. İstanbul.
[475] R. Coward, J. Ellis. (1984) "Dil ve Maddecilik". İletişim. İstanbul. s.175

Metonomi Freud'un "yerdeğiştirme" (displacement) -dışavurumu olası olmayan bir dürtünün başka bir hedefe yönlendirilmesi- kavramını karşılar. Sözlük anlamı olarak "tümcede dizimsel bir bağıntı kuran ya da belirtilen gerçeklik düzleminde yan yana bulunan öğelere ilişkin olarak, benzetme yapılmaksızın sonucun neden, kapsayanın kapsanan, bütünün parça, genelin özel, somut adın soyut kavram yerine kullanılması yoluyla oluşan değiştirmece türü".[476] Metonomi bir gösterenin gösterge zincirindeki diğerleriyle olan ilişkisini tanımlar. Dildeki metonomik hareket "arzu" tarafından güdülenir, tatmini sağlamak için çabalar. Dilde sabit gösterilenler olmadığı için, simgesel düzendeki anlam anahtar gösterenler tarafından oluşturulur, bu gösterenler anlamlandırma zincirinin yönünü belirlerler. Lacan bu anahtar gösterenleri "points de capiton" (düğüm noktası) olarak adlandırır ve bilinçdışının yapısını da buna benzetir.

GERÇEK, İMGESEL, SİMGESEL; ARZU VE AYNA

Lacan Freud'un insanın gelişim sürecinde üç ana evre olarak sunduğu oral, anal ve genital dönemlere karşılık gelecek bir biçimde üç değişik kavram öne sürer; gereksinim, istem ve arzu. Bu üç kavramda insani gelişim sürecinin üç öğesine denk düşer; gerçek, imgesel ve simgesel. Simgesel alan, dilsel yapının alanıdır, arzu kavramı tarafından belirlenir.

Lacan'da bebek doğum sürecinden sonra anneye bağlı bir yaşam sürdürmektedir, bebeğe göre kendisi ve annesi arasında bir fark, ayrım yoktür, anne ve bebek bu anlamda bir tümlüktür. Bu süreçte bebek gereksinimleri tarafından güdülenir. Yeme, içme, güvenlik, rahat etme vb. gibi gereksinimler karşılanabilir ve tatmin edilebilirler ve bu "nesne"ler ile gerçekleştirilebilir. Bu dönemde bebek, kendisi ve gereksindiği nesneler arasında bir fark tanımaz, o da nesneler dünyasının bir parçasıdır. Bu süreçte gereksinimler ve onları karşılayan nesneler vardır.

Bebeğin içinde yaşadığı bu "doğal" durumun değişmesi gerekir, bebek bir şekilde kültürel düzene sokulmalıdır. Kültürel alana girmek için çocuğun anneden kopması ve ayrı bir kendilik olarak varolması gerekir. Bu ayrılma aynı zamanda bir "kayıp" yaratır. Çocuk kendisi ile annesi arasındaki farkı anladığında bireyselleşmiş bir varlık haline gelir. Bunun sonucu olarak doğal sürecin vermiş olduğu ilksel birlik (güvenlik) duygusunu yitirir. Böylelikle bir daha hiçbir zaman geri alamayacağı bir şeyi kaybeder, kültür alanına giriş doğal birlik, ayrım-

[476] Vardar. a.g.e

laşmamışlık duygusunu kaybetmekle mümkündür. "Gerçek" bu doğal, birlik halinin yaşandığı yerdir. Gerçek, tamamlanmışlık ve tümlüktür. Çünkü, "gerçek her zaman simgelerin ötesinde yatar."[477] Bu alanda tatmin edilecek gereksinimler yoktur çünkü orada eksiklik, yitim yoktur, daha da önemlisi "gerçek"te dil yoktur. Çünkü Lacan'a göre dil her zaman yitik olana, yokluğa ilişkinidir. İnsan ancak istediği nesne olmadığı veya yittiği zaman onun yerini alan sözcüğe gereksinim duyar. Tümlüğün olduğu, yitim veya yokluğun olmadığı dünyada dile gereksinim duyulmaz. Ancak böyle bir "tümsel dünya" düşüncesi Adorno tarafından eleştirilir, ona göre Benjamin'in "isim ve şey'in Ademgil birliği" inancını ve Lukacs tarafından vurgulanan Homer çağında yaşanan "epik tümlük" görüşüne karşılık, "özne ve nesne arasında geçici, hatta geçicilikten de öteye, ilk başta mutlu bir özdeşliğin olduğu anlayışı romantik bir anlayıştır- bir zamanlar öyle görmek istendiği için (yanlış) görünme olan bu durum, günümüzde yalanın çok ötesindedir. Öznenin formasyonundan önceki dönemdeki bu farklılaştırılmamışlık durumu Doğanın güç yetmez çağlarının karşısında duyulan korkuydu, mitti..."[478] görüşünü savunur. Ve Lacan'a göre bu tür bir "mit yalnızca kastrasyon tehdidine karşı bir korunaktır."[479]

Dilsel dünyaya, simgesel alana girişle birlikte tüm bu yapı değişir ve bir daha geri gelmemek üzere yok olur. Bu yapısal değişimden sonra gerçekle simgesel arasındaki ilişkide belirleyici olan simgeseldir. Gerçeğe ancak ondan dolayımlanılarak ulaşılabilir, bu nedenle "gerçeğin ancak simgesel aracılığıyla işlemesi ve ona ancak simgesel aracılığıyla ulaşılabilmesi, bize onu simgesele içkin bir etken olarak görme yetkisi vermez: Gerçek tam da simgeselin kavrayışına direnen ve ondan kaçan, dolayısıyla simgesel içinde ancak ondaki bozukluklar kılığına girerek tespit edilen şeydir. Kısacası gerçek, simgesel yasanın nedenselliğini bozan namevcut nedendir."[480]

Gerçek dönemi ayna evresine dek sürer, çocuğun kendi bedenini nesneler dünyasından daha da önemlisi annesinin bedeninden ayrıştırmasıyla birlikte çocuk yeni bir dünyaya girer, kültür ve uygarlığın dünyasına. Bu dönem gereksinimlerin bittiği bunun yerine "istem"lerin başlamasını beraberinde getirir. İstemler kültürel dünyanın ürünle-

---

[477] Lacan (1977) a.g.e. s.54
[478] M. Jay (2001) "Adorno". Der. İstanbul. s.80
[479] Lacan (1977) a.g.e. s.27
[480] S. Zizek (2002a) "Kırılgan Temas" Metis . İstanbul s.41

ridir artık ve nesnelerle karşılanmaları olası değildir. Nesnelerin yokluğu onların yerini alan "simgelerle" karşılanır.

Lacan Freud'un narsisizm kuramın geliştirir, belki de en çok tanınmış ve tartışılmış olan "ayna evresi" kuramını ortaya koyar. Doğduğu andan itibaren insan bir kırılma yaşamaya başlar, kendi belirlemediği koşullar tarafından belirlenir ve doğal olanın değil kültürel olanın denetimi altına girer. İnsan bu süreç içersinde zorunlu bir özneleşme sürecinin içerisinde bulur kendisini, doğumundan sonra anlamlandıramayacağı bir evren içerisinde varolur, bu varoluş bütünsellikten uzaktır. Anlamlandırılmamış başka bir deyişle, simgeselleştirilmemiş olan bu süreç içerisinde insan dağılmıştır, paramparçadır. İmgesel bir dünya içerisinde olan insan kendi dağılmışlığından bir bütün yaratmak zorundadır. Parçaların bir araya getirilmesi özneleşme sürecinin zorunluluklarındandır. İmgesel dünyadan simgesel dünyaya geçiş bilişsel alandaki parçalanmanın aşılması ve dilsel edinimi süreci ile birlikte olası hale gelir. Annesinin bedeninin bir uzantısı olarak yorumlanabilecek durumdaki bebek bedeni, bebek tarafından bütünsel olarak algılanamaz, yaşanan ilişki annenin hegemonyasındadır. "Çocuk gerek senestezik duyumlarını gerekse hareketlerini eşgüdümleyemediği için bedenini de bir bütün olarak yaşantılamaz."[481] Anneye bağımlıdır, anne de bebeğini kendi uzantısı, sahip olmak isteyip sahip olamadığı "fallus" olarak kodlar. Anne kendi arzu nesnesi olarak çocuğu görür, arzular çocuk ile dolayımlanır. Annenin fallus sahip olma arzusu çocuk ile giderilir, ertelenir, bastırılır. Bu çelişkili durumda çocukta annesinin arzusunu gerçeklemek arzusuna sahiptir ve "kendi bedensel imgesini kazanmaya yönelir."[482]

Annenin dölyatağından çıkan çocuk öznenin dölyatağı olur. "Bu infans (gelişmemişlik, bebeklik) döneminde henüz hareket güçsüzlüğü ve beslenme bağımlılığında yaşayan insan yavrusu olan varlık tarafından hayali imgenin coşkuyla ele geçirilmesi, 'ben'in' (je)- öteki ile özdeşleşmenin diyalektiğinde nesnelleşmesinden ve dilin özne işlevini evrensel istem içinde kurmasından önce- temel (premordial) bir biçimde çökeldiği simgesel dölyatağını ilginç bir şekilde sergiler" (Lacan aktaran Tura[483]). Simgesel dölyatağı öznenin kendini gerçekleştirdiği yerdir. Bebeğin özneleşmesi için uzantı olma durumundan kurtulması gerekir. Bu ise kendi parçalanmışlığını aşması, dölyatağında özneyi

[481] S.M.Tura (1996) "Freud'dan Lacan'a psikanaliz" Ayrıntı. İstanbul. s.126
[482] Tura. a.g.e. s.129
[483] Tura. a.g.e. s.126-7.

oluşturması ile olasıdır. Parçalanmanın aşılması, bebeğin kendini bir bütünlük olarak kurgulaması başka bir deyişle artık dölyatağından çıkması ve "öteki" ile yüz yüze gelmesi, yani "ayna evresi" ile gerçekleşir.

Ayna evresi çocuğun kendini bir bütün olarak kurgulaması sürecidir. Ayna çocuğun yeniden üretim aşamasıdır. Varoluş yeniden anlamlandırılır. Mitoloji de Narkissos ayna ile kendi gerçekliğinin farkına varır, aşırı bir özseviye kapılır, kendisini dünyanın merkeze yerleştirir ve tanrısal güç tarafından yapısı bozulur yeni bir biçim alır, dönüşür. Kendini görene dek farkında olmadığı şeyin farkına varır, bu farkındalık onu parçalar, yapıbozuma uğratır, nergis çiçeğine dönüştürülür. Olumsuz bir anlam yüklenir bu farkındalığa -şimdiye dek kendisine yabancı olanı "ben"i tanıdığında kendini yok eder-, Lacancı ayna olumlu yönde bir farkındalık yaratır- şimdiye dek kendi olamayan, yabancılaşarak kendi farkındalığını yaratır-. Ayna yabancılaşma ve öteki sorunlarını beraberinde getirir. Ayna bir kopuşa işaret ederken aynı zamanda bir bütünleşmenin de yaratıcı öğesidir. Aynanın yaşama girmesi ile özne kendinden koparılır. "Aynadaki imge beni daha ciddi, bir başka yabancılaşmaya hazırlar. Bu da ötekilerin neden olduğu yabancılaşmadır. Çünkü ötekilerin benimle ilgili olarak tek gördükleri, ayna imgesine benzer bu dışsal imgedir." (Merleau-Ponty: aktaran Abrevaya)[484]

Çocuk ayna evresinde "bir başkasıyla, yaşıtı bir çocukla, annesinin görsel imgesi ya da aynadaki kendi bütünsel imgesiyle imgesel yoldan özdeşleşerek, parçalanmış olarak yaşantıladığı bedeninin bütünlüğünü kazanmaya yönelir."[485] Öteki ile özdeşleşme yoluyla kendi bütünlüğünü yakalamaya çalışan 'ben', "... birleşik bütünün imgesini yakalamak için... kendi kimliğini ayrı bir yere, bedene yerleştirmeye zorlanır."[486] Şimdiye dek doğal bütünlüğün içinde dağınık olarak bulunan çocuk, kendini var edebilmek için bu bütünlükten kopar, dünyaya içsel olma durumundan kaçar. Doğal bütünlükten koparak kendi bütünlüğünü yakalamaya çalışır, dünyayı dışsallaştırır ve bu sayede onu nesneleştirir. Doğada dolayımsız bir şekilde deneyimlediği yaşamı dolayımlamayı öğrenir. Ayna onu kendisi ile, kültürel olanla tanıştırırken, çıkış yeri olan doğaya, başka bir deyişle dolayımsız gerçekliğe yabancılaştırır." Lacan bu anı, çocuğun aynada kendi imgesini ilk kez açıkça tanıdığı,

[484] E. Abrevaya. (2000) "Aynadan Ötekine" Bağlam. İstanbul. s.73
[485] Tura. a.g.e. s.126.
[486] Coward Ellis. a.g.e. s.192

böylece iç devinim ile önünde uçuşan yansımalar arasındaki bağlantıyı somut bir biçimde kurduğu altı ile onsekiz ay arasına yerleştirir."[487]

ÖTEKİ, EKSİK VE ÖZNE

Ayna süreciyle etkin bir belirleyen olan "öteki" önem kazanır, çünkü istemler her zaman için bir başkasının, ötekinin, onay veya tanımasını gerektirir. "Öteki" süreğen olarak tüm ilişkilerde belirleyici, temel öğe olarak bulunmaya başlar. Bu bağlamda sevgi ilişkisi, duygusal ilişkiler istemlerin ilksel olanlarıdır. Sevgi ilişkisi bu süreçte geçmişte yaşanan tümsellik, ayrılmamışlık sürecinin yeniden yaşanması isteğinin ifadesidir. Bebek (güven verici) "tümsellik" dönemine dönmenin olanaksızlığı içindedir ve "öteki" kavramının doğuşu ile birlikte kültürel insani özne olma sürecine başlamış olur. "Öteki, öznenin var edilme olasılığını denetleyen gösterenler zincirinde yer aldığı bir alandır."[488] Bebeğin simgesel düzen içersinde kullandığı ilksel nesneler onun için "küçük öteki"lerdir, "object petit a." Özne için "object petit a" simgeselleştirilemeyen, tüm anlamlandırma süreçlerinin kalıntısı olarak üretilen bir "Gerçek noktasıdır", bunun yanında jouissance'yi maddileştiren ve böylelikle "arzumuzu bölen ve böylece utanç yaratan", özneyi "hem çeken hem iten"[489] bir nesnedir. Bu nedenle özne "onu hem iten ve hem çeken Şey" yani nesne karşısında bölünür. Oyun olarak ("fort/da") "var/yok", bir nesnenin kaybolup belirmesi, bebeğe bir nesnenin kaybolabileceğini, yitebileceğini gösterir. Böylelikle bebek kayıp, yitik, yok, eksik kavramlarının, düşüncesini geliştirir. Aynı zamanda bebeğe kendi tamamlanmamışlığını anımsatır. Zaten dil bu yokluk, eksiklik düşüncesi üzerine kurulmuştur. Aynı şekilde "öznenin Ötekiyle ilişkisi tam olarak "eksik" süreci tarafından üretilir."[490]

"Büyüme", "Jouissance", "eksik", "yitik" vb. deneyiminin yaşanmasından önceki, ilksel tatminin fantazisini tanımlayan terimdir. Olanaksız bir "dürtü tatmini"ne gönderme yapar. Bu "artık-haz" (gereksinimlerin, zevklerin karşılanmasının ötesindeki bir haz deneyimi) süreğen olarak konuşan özne için olanaksızdır, çünkü ilksel nesne kaybolmuştur, yitiktir. Kastrasyon bu bağlamda, jouissance yokluğunu sim-

---

[487] F. Jameson.(1996) "Marksizm, Psikanalitik Eleştiri ve Özne Sorunu". Freud'dan Lacan'a Psikanaliz (Der: S. M. Tura). Ayrıntı. İstanbul. s.222

[488] Lacan (1977) a.g.e. s.203

[489] S. Zizek (2002) "İdeolojinin Yüce Nesnesi". Metis: İstanbul. s.19

[490] Lacan (1977) a.g.e. s.206.

geler. Fantezi özneye kendini kastre olmamış bir durumda imgeleyebileceği bir senaryo olanağı sunar, bu senaryoda bilinçdışı arzular karşılanır ve böylece sınırlı bir jouissance'a izin verilmiş olur.[491] Bu anlamda jouissance gerçeğin alanına gönderme yapar, orada temellenir. Zizek'e göre ise jouissance gerçeğin çekirdeğidir ve "simgeselleştirmenin üzerinde işlediği temel, simgeselleştirme tarafından boşaltılan, cisimsizleştirilen, yapılanan temeldir, bu süreç aynı zamanda bir artık, bir kalıntı üretir ki bu da artı-keyiftir.[492] Örneğin din, (gerçeğe karşı) böyle bir kolektif fantezi olarak görülebilir.

Öteki, "ben"in kendini gerçekleştirdiği, dolayımladığı nesnedir. Kendini gerçekleyebilmesi için "öteki"nin varlığı zorunluluktur. Öteki ile uzamsal alana giren "ben", kendi uzamsal alanını yaratır, kendini dış dünyanın nesnelerinden farklı olarak kurgular. Nesneden kopar, "özne" olur. Kristeva'nın belirttiği gibi "görüntülenen 'ben'in konumu nesnenin ayrılmış ve anlamlandırılabilir olarak konumunu ortaya çıkarır". Bu süreç bilişsel alanın gelişimini beraberinde getirir ve dilsel süreçte, simgesel düzen işlemeye başlar. "Bebeklik aşamasındaki küçük insanın aynadaki imge karşısındaki sevinci... 'Ben'in, ötekiyle olan özdeşlik diyalektiğinde nesnelleştirilmesinden ve dil öğrenmesinden, yani genelde özne olarak işlevinden önce esas biçimde oluşturulduğu *simgesel matrisi* örneksel bir biçimde sergiler görünür" (Lacan, akt. Coward, Ellis[493]) Çocuk düşünsel yetilerini parçalanmışlık içerisinde geliştiremediğinden dolayı kendini gerçeklemesi, dil edinim sürecine başlayabilmesi için öncelikle kendini anlamlandırılabilir bir yapı olarak kurgulayabilmelidir. Simgesel dölyatağının ürünü olan bütünlük ya da "ben" imgesel parçalanmış dünyadan dilin dünyasına, simgesel dünyaya girer.

Öteki, ben'in varolmasının önkoşullarından bir tanesidir, "özne özkimliğine ulaşmak için, kendini imgesel öteki ile özdeşleştirmeli, kendini yabancılaştırmalıdır."[494] Bu özne için çelişik bir durum yaratır; kendini varedebilmek için kendinden vazgeçmek zorundadır, kendini kurduğunda ise artık tam bir "kendilik" durumundan sözedilmez, kurduğu kendilik içinde kendini varetmeye çalıştığı ve tüm imgesel, simgesel dünyasını oluşturan öğeleri edindiği toplumun ürünüdür. Bu nedenle özne daha doğmadan önce bu simgesel düzen tara-

---

[491] B. Braungardt (1999) "Theology After Lacan". Other Voices. V.1 N.3. s.21
[492] Zizek (2002) a.g.e. s.184
[493] Coward Ellis (1985) a.g.e. s. 195.
[494] Zizek (2002). a.g.e. s.121

fından önbelirlenmiştir (Althusser özne ve ideoloji kuramlarında bu görüşü temel alır). "Özne daha doğmadan çok önce, yalnızca gönderen olarak değil, aynı zamanda somut söylemin bir atomu olarak belirlenmiştir. O bu söylemin koro dizesindedir, kendisi olarak bir iletidir. İleti onun beynine yazılmıştır ve tümüyle iletilerin başarısında konumlandırılmıştır."[495] Ama simgesel düzen için bu bir zorunluluktur, sistemin belirleyeni olarak ele alınan dil özneye göre önceldir, önbelirleme onun için içsel bir zorunluluktur. Bu nedenle de çelişik gibi gözükse de olumsal olarak ele alınması gereken bir biçimde (çünkü karşıtı bir durum olası değildir) "öznenin öteki tarafından belirlenmesi, her zaman öznenin kendi kendini belirlemesidir."[496]

Özne bir dolayımlamalar yumağıdır ve varoluşu tamamen kendi dışında olana bağlıdır, özne kendini var etme ve kurma yetisine sahip değildir. Özne toplumsalın kurgusudur, öznelerarasılığın oluşumudur, çünkü özne süreğen olarak onu Öteki için temsil eden bir göstergeye bağlanmıştır ve kendisine ancak öznelerarası ilişkiler zincirinde kendini var edebilir; "bizim dışımızda da öteki özneler vardır, ki böylelikle öznelerarasılık varolur."[497] Öznenin kendini kurgulaması kendinde "eksik" olanlar üzerinden yürür. Öteki ile olan ilişki içerisinde, onun kurgusunun, oyunun parçası olarak, ancak onun dışında onu içselleştirerek kendilik kurgusuna ulaşmak bir zorunluluk olarak okunabilir. Özne "kendisinin Öteki karşısındaki dışsal konumunun Öteki'nin kendisine içsel olduğunu kavramak zorundadır... Özneyi Öteki'den dışlarmış gibi görünen özelliğin kendisi zaten Öteki'nin "düşünümsel bir belirlenimi"dir; tam da Öteki'den dışlanmış olduğumuz için, çoktan onun oyununun bir parçasıyızdır."[498] Bundan kurtulmak olanaksızdır, çünkü ötekinin oyununun parçası olan özne bir diğer özneyi kendi oyununun parçası yaparak toplumsalın örgülenmesi pratiğine katılır.

Öteki tam değildir o da "eksik"tir, ve bu eksik onun varoluşuna ilişkindir. Zizek'in de belirttiği gibi özne Lacan'a göre "bölünmüş, üzerine çarpı atılmış olduğu, anlamlandırma zincirindeki bir eksiğe özdeş"tir. En radikal bakış ise "büyük Öteki'nin, simgesel düzenin kendisinin de barré (çizilmiş) olduğunu, üstüne temel bir imkansızlı-

---

[495] J. Lacan (1988) "The Seminar of J. Lacan: The Ego in Freud's Theory and In the Technique of Psychoanalysis 1954-1955 Book II". Norton. New York. s.283
[496] S. Zizek (1995) "Kimlik ve Kimlik Değişiklikleri: Bir İdeoloji Teorisi Olarak Hegel'in Öz Mantığı". Siyasal Kimliklerin Oluşumu (Der. Laclau). Sarmal. İst. s.58
[497] Lacan (1988) a.g.e. s. 244
[498] Zizek (2002) a.g.e. s.121

ğın çarpı attığını, imkansız/travmatik bir çekirdek etrafında, merkezi bir eksik etrafında yapılanmış olduğunu fark etmesidir." Bu tüm simgesel düzenin temel mantığını verir, merkez, Büyük Öteki bile "eksik"tir. Bu gerçek özneye kendini gerçekleştirme olanağı sunar, öznenin varolabilmesi bu eksiğe bağlıdır. "Öteki'de bu eksik olmasaydı, Öteki kapalı bir yapı olur, özneye açık tek imkan da Öteki'de radikal bir biçimde yabancılaşmak olurdu. Yani öznenin Lacan tarafından ayrılma adı verilen bir tür "yabancılaşmadan-arınma"ya ulaşabilmesini sağlayan şey tam da Öteki'deki bu eksiktir: Öznenin nesneden dil engeli yüzünden artık sonsuza kadar ayrılmış olması anlamında değil; aksine nesne Öteki'nin kendisinden ayrılır, Öteki'nin kendisi "ona sahip değildir", nihai cevaba sahip değildir- yani kendisi de engellenmiştir, arzulamaktadır; Öteki'nin de bir arzusu vardır. Öteki'deki bu eksik, özneye, deyim yerindeyse nefes alınacak bir alan verir; ki bütünsel yabancılaşmadan, onun eksiğini dolduracak değil, onun kendisini, kendi eksiğini Öteki'deki eksikle özdeşleştirmesine imkan vererek kaçmasını sağlar."[499]

Öznenin kendi varlığındaki eksikliklerin ağırlığı ile yok olmasını engelleyen ise ötekinin tamamlanmış ve eksiksiz olmamasıdır. Öteki tamamlanmamış, kapanmamış bir oluş süreci içerisindedir. Ötekinin bu yapısı, öznenin yapısını da belirler, özne ötekideki eksiklere göre kendini kodlar, yapılandırır. Ötekinin eksiklikleri ve kapanmamışlığı öznenin kendini gerçekleyebileceği bir alan sağlar, yabancılaşmanın özneyi yok etmesini engeller, onu yeniden-üretir. Özne, nesneler dünyasından ve ötekiden koptuğu anda varlık nedenini yitirir. Dünyayı anlamlandırması, yabancılaştığı nesneler dünyası ve arzu nesnesi olarak kodladığı ötekidir. Özne aynı zamanda ötekinin arzu nesnesidir. Ötekide görülen eksiklik ve benzerlikler öznenin yaşadıklarına (travmalara) tahammül etmesini sağlar. Ayrıca ötekide olan eksiklik ve parçalılık özne için sızma ve kaçma olanakları sağlar. Ötekinin yarattığı tahakküm ve baskı bu boşluklardan yararlanılarak ortadan kaldırılabilir. Ötekinin tamamlanmış ve bütünsel bir yapıya sahip olması durumunda özne de donar, kendiliği ötekinin yekpare bütünlüğünde parçalanır. Özne olma olanağını yaratan, tam da "öteki"deki eksiklik, tamamlanmamışlık ve parçalılıktır.

Ayna evresiyle birlikte yaşanan ayrışma ve "öteki" ile birlikte, bebek "simgesel düzen"e girer. Bu süreçte simgesel ve imgesel düzen çakışır, üst üste biner, ikisini birbirinden ayıran kesin bir sınır yoktur,

[499] Zizek (2002) a.g.e. s.139-140

ikisi bir arada varlığını sürdürür. Simgesel düzen dilin yapısının bir yansımasıdır, onun ürünüdür. Simgesel düzene, konuşan özneler olunduğunda ve "ben" bilinci geliştirilmeye başlandığında girilmiş olunur.

İmgesel düzende ise özne bilinçdışının etkilerinden haberdar değildir, özne simgeselin geçirgenliğine inanır. Gerçeğin, simgesel düzende "yok", "eksik" olduğunun farkına varamaz. İmgesel düzen kabaca imgelerin üretildiği ve öznelerin imgelemenin hazzını yaşadıkları yer değildir. Ama "deneyimimizin temel, merkezi yapısı imgesel düzenden gelir."[500] İmgesel düzen egonun alanıdır, "ego imgesel işlev dışında bir şey olamaz, öznenin yapılanmasını belirleyen kesin bir düzeyde olsa bile."[501] Egonun alanı olarak imgesel düzen yanılsamalı bir yapıdadır, çünkü "ego düşsel bir yapılanmadır."[502] İmgesel, öznenin simgesel düzeni "yanlış tanıdığı" yerdir, alandır. Bunun nedeni ise simgesel düzenin bir başka deyişle dilin ortaya çıkmasıyla yaşanan yapısal değişimdir, "imgesel kendi yanlış gerçekliğini, ama gerçeklenmiş gerçekliğini, "dil duvarı" tarafından tanımlanan düzenin harekete geçmesiyle kazanır."[503] Ancak simgesel düzende bile imgesel varlığını sürdürür, "özne öteki ile konuştuğunda, sıradan bir dil kullanır, ki bu dil imgesel egoları basitçe varolmayan, ama gerçek, şeyler olarak kabul eder."[504] Ayrıca, bu alan insanın gerçeğin yüklerinden kaçmak için kullandığı zorunlu bir yanılsamanın yaşanmasını sağlar, din, mitoloji ve ideoloji bu alandan beslenir.

Mitoloji, dinler, ideoloji vb. kurgusalın ürünüdür ve insanın kendini ve yaşadığı dünyayı anlaşılabilir, katlanılabilir kılmasını sağlar. İnsanın "gerçek gerçekliği" (hakikat) yakalayabilmesinin olanaksızlığı onu "kurgusal gerçekliği" kurmaya zorlamıştır. "Kurgusal gerçek" (simgesel) dolayımlanmıştır, özne kendini varetme sürecinde dolayımlamalara başvurur ve bu dolayımlamaların çıkış ve bağlantı yerlerini tam olarak hiçbir zaman kavrayamaz. Zizek tarafından belirtildiği gibi Lacan'a göre "gerçeklik (olarak yaşadığımız), "kendinde şey" değildir, her zaman simgesel mekanizmalar aracılığıyla önceden simgeselleştirilmiş, kurulmuş ve yapılmıştır."[505] Özne önceden kurulu bu simgesel düzenin içinde kendini bulur ve bu simgesel mekanizmaları kul-

---

[500] Lacan (1988) a.g.e. s.37

[501] Lacan (1988) a.g.e. s.52.

[502] a.g.e. s.283.

[503] a.g.e. s.244.

[504] a.g.e. s.244

[505] S. Zizek (1996). "Müstehcen Efendi". Toplum ve Bilim. s.70. İstanbul. s:71

lanarak dünyayı anlamlandırır, gerçekliği tanımlar. Lacan'a göre simgeselleştirme tam olarak hedefine ulaşamaz, her zaman için başarısız olması söz konusudur, gerçekliğin bir kısmı bu nedenle simgeselleştirilmemiş olarak kalır, simgesel anlamlandırmadan kaçar. Bu "gerçekliğin simgeselleştirilmeden kalan kısmı" ise "hayali görüntüler (spectral apparition)" olarak geri döner. Ancak gerçek ne "hiçbir zaman doğrudan doğruya" kendisi ne de "doğru gibi asla tam, bütün değildir", çünkü "kendisini ancak eksik-başarısız simgeselleştirme aracılığıyla sunar ve gerçeklikle gerçeği sonsuza dek ayıran boşlukta hayali görüntüler belirir. Bundan ötürü de gerçekliğin simgesel bir kurgu özelliği vardır: Spectre, simgesel olarak kurulan gerçeklikten kaçanı simgeleştirir."[506]

BÜYÜK ÖTEKİ: FALLUS'UN YASASI

Simgesel düzende "Öteki" (büyük "Ö"teki) -bu terim Hegel'in köle/efendi diyalektiğindeki öznelerarası ilişkiden kaynaklanır- merkezi önemde bir yere sahiptir, "... kendi kimliğimi tanımlamak için Öteki Özne'ye ihtiyaç duyarım. Öteki'nin benim ne olduğum hakkındaki düşüncesi, benim en mahrem özkimliğimin yüreğine kazınır. Bu yüzden, Lacan'ın büyük Öteki -nüfuz edilmez bir opaklığı olan bir başka özne, ama aynı zamanda da başka öznelerle karşılaştığım simgesel yapı, nötr olan- kavramının etrafını saran muğlaklık, basit bir kafa karışıklığının ürünü değildir kesinlikle: Derin, yapısal bir zorunluluğu ifade eder."[507] Öteki tüm diğer öğelerin bağıntılı olduğu şeydir. Ancak Öteki bir merkez, bir alan olarak, kesinlikle bir kişi olarak değil, olma özelliğini kimseyle paylaşmaz. Böylelikle Ötekinin durumu hiçbir zaman sona ermeyen bir "eksik" yaratır. Bu "eksik" Lacan tarafından "arzu" olarak tanımlanır. Lacan bu eksikliği, dilsel olarak adlandırılamayanın önemini vurgular; "arzu, tüm insan deneyiminin merkezi işlevi olarak, adlandırılamayan şeyin arzusudur.[508] Arzu simgesel düzenin bir öğesidir, "arzu konuşmanın eklemlendiği yerde kendini ortaya koyar, kendi görüntüsünü, ani ortaya çıkışını, ilerleyişini yaratır. Arzu konuşmada dile gelir, simgelerle beraber ortaya çıkar."[509] Arzu her zaman için "Öteki" olma arzusudur. Bu nedenle "arzu" hiçbir zaman isteğine ulaşamaz, çünkü arzu bir nesneye (gereksi-

[506] a.g.e. s.71-2
[507] Zizek (2002a) a.g.e. s.97
[508] Lacan (1988) a.g.e. s.223
[509] a.g.e. s.234

nim) ya da başkası tarafından sevilme (istem) ve tanınma arzusu da değildir, kısaca arzu sistemin, simgesel düzenin ve dilin merkezidir. " Öteki ve özne, ilişkinin yanlarından her biri, ne gereksinim özneleri olmaya ne de aşkın nesneleri olmaya yeterlidir, ama arzunun nedeninin yerini tutmaları gerekir."[510]

Ayna evresi ön-oidipal dönemdir. "Ben" kendisini öteki ile olan ilişkisinde yapılandırır. Öteki ile birlikte varolmak onda kaybolmak ister. Bebek için en ilksel ve bu bağlamda en önemli öteki annesidir ve çocuk annesiyle birleşmek onun varlığında kaybolmak ister. Bu dönemde bebeğin istemi ben ile öteki arasındaki ayrımın silinmesi, yarığın kapatılmasıdır. Bebek annesiyle birleşebilmesinin ancak onun, annenin olmak istediği şey olmakla olası olduğundan yola çıkar, yani annesinin arzusunu karşılamaya, yerine getirmeye çalışır. Annenin arzusu "eksik", "yok" olan şeyin tamamlanması, "eksik"in olmadığı "büyük Öteki" olma isteğidir. Sahip olamadığı "fallus"a ulaşmak, kendi eksiğini kapatıp merkeze yerleşmektir. Freudyen bağlamda Oedipus kompleksi bebeğin anne ile birlikte varolmak için onunla cinsel ilişkiye girme isteğini geliştirdiğini anlatır. Bu kompleks Levi-Strauss tarafından derinlemesine incelenmiştir, Oedipus kompleksi toplumsal olarak üstbelirleyen bir özelliğe sahiptir, toplumsal yapı bu kompleksin ürünü olan "ensest yasağı" tarafından belirlenir. Strauss için ensest yasağı evrensel olarak insan toplumlarını kültürel olana dönüştüren ilk kuraldır. Çünkü "doğadan kültüre geçişin tamamlanmasından dolayı, bu geçişi sağladığı için, ama her şeyin ötesinde bu geçiş onda tamamlandığı için temel adımdır."[511] Bu nedenle Lacan'da da temel "mit"lerden birisi 'Oedipus'tur. Doğal ile kültürel arasındaki ayrışmanın yaşandığı dönem olarak temel belirleyiciliktedir. Özne ancak bu kompleksi yaşayarak kendini var edebilir, simgesel düzene girebilir. Bu nedenle Lacan için "Oedipus kompleksi hem evrensel, hem de olumsaldır, çünkü semboliktir."[512]

Freud'da "eksik" fikri "penis eksikliği" fikri ile temsil edilir, annesiyle beraber olarak bebek onun eksiğini tamamlayacağını, yani onun arzusunu gerçekleştirebileceğini düşünür. "Annenin arzusu fallus olduğu içindir ki, çocuk onu tatmin etmek için fallus olmak

[510] Lacan (1994). "Fallus'un Anlamı". Afa. İstanbul. s.55
[511] Levi-Strauss.(1969) "The Elementary Structures of Kinship". Sturner and Needham. Boston. s.24-5
[512] Lacan (1988) a.g.e. s.33

ister."[513] Bu nedenle "arzu" her zaman başkasının arzusudur. Bu arzunun gerçeklenmesini engelleyen ve bebeği kastrasyon ile tehdit eden ise anne ile çocuk ilişkisine üçüncü öğe olarak dahil olan babadır. Kastrasyon tehdidi ile baba, çocuğa annesine duyduğu cinsel arzudan vazgeçmesini yoksa penisini kaybetme, "eksik" kalma duygusunu yaşatacağını anlatır. Lacancı anlamda kastrasyon tehdidi yapısal bir kavram olarak "Eksik" kavramının bir metaforudur. Lacan'a göre kastrasyon tehdidi gerçek babadan gelmez, çünkü "eksik" kavramı dilsel alana özeldir ve dilin temel yapısallığının bir parçasıdır. Baba burada bir kişi olmaktan çok simgesel düzenin yapısal bir kuralından başka bir şey değildir. Lacan'a göre "baba gerçek bir nesne değildir... Baba bir metafordur. Bir başka gösterenin yerini alan bir gösterendir."[514] Yani baba simgesel düzende "babanın adı", "babanın yasası" olarak belirir. Bebeğin simgesel düzene girebilmesi için bu ad ve kanun bir zorunluluktur, "geleceğin bağımlı olduğu şey...babanın devreye soktuğu yasadır."[515] Özne olabilmek için dilin (simgesel düzenin) kurallarına, yasalarına boyun eğmek, uymak zorunludur. Bu bağlamda Lacan'a göre baba olumlu bir işleve sahiptir; "babanın doğru işlevi...temel olarak arzu ile yasayı birleştirmektir."[516]

"Babanın adı", "Babanın yasası" büyük Ötekinin bir diğer uğrağıdır. Sistemin merkezi, tüm yapının yöneticisi olarak simgesel "baba", "fallus"a gönderme yapar. Fallus simgesel düzenin babaya dayalı doğasının merkezidir. Merkez olarak fallus temel bir belirleyiciliğe sahiptir ve tüm yapıya bir sabitlik kazandırır. Bu bağlamda fallus, bilinçdışında süreğen bir akışkanlık ve devinim içersinde olan gösterenler zincirinin merkezine (anchor) oturur. Böylelikle bu dil oyunu, akışkanlık sona erer ve gösterenler sabit bir anlama kavuşur. "Kökensel bastırma ile yaşantılanan (gösterilen) ilk simgesine ulaşır. İşte bu simgeleşmeden sonra gösterenler zinciri gösterilenlerle örtüşmeye başlar."[517]

Fallus penisle aynı değildir, penis birey kaynaklıdır ama fallus simgesel düzenin, dilin bir ürünüdür. Fallus merkezde olduğu için ve

---

[513] Lacan (1994) a.g.e. s.59
[514] Dor.(1996) "The Epistemological Status of Lacan's Methematical Paradigms." In Pettigrew, David and Raffoul, F. Disseminating Lacan. State Univ. of NY Press. s.94
[515] Lacan (1994) a.g.e. s.60
[516] Lacan (1994) a.g.e. s.321
[517] Tura (1996) a.g.e. s.142

tüm sistemi yönettiğinden dolayı çocuk o olmak isteğindedir, ancak bunun olası olmadığını gördüğünde, "penis" yoluyla ona sahip olma isteğini bunun yerine ikame eder. Baba da, çocuk da dahil sistemin hiçbir öğesi merkezin yerini alamaz, bu "arzu" hiçbir zaman tatmin edilemez. Şimgesel düzen böyle bir arzunun tatminine yani merkezi ve sistemin yönetimini hiç kimseye devretmez.

Erkek ve kadın olma, yani cinsiyet, bu süreçte 'fallus' tarafından belirlenir, erkekler penise sahip oldukları için 'fallus' olabilecekleri yanılsamasına sahiptir. Kadınların ise durumu daha zordur, onları belirleyen "penis yokluğudur" ve zaten "penis kıskançlığı" ile yaralanmışlardır. Bu nedenle onlar da, eksikliğin olmadığı bu merkeze, 'fallus'a sahip olmak isterler, daha doğrusu arzularlar. Bu olanaksız arzu cinsiyetlerini, varoluş koşullarını ve yaşadıkları ilişkileri üstbelirler. Kadınları özne yapan ise 'fallus'a sahip olamamak, yani eksik, yitim veya yokluktur, simgesel düzene kendi eksikliklerini "öteki" ile, erkekle tamamlamaya çalışırlar. Büyük Öteki, cinsler arası ilişkiler sürecinde temel belirleyendir, kadını tanımlarken merkez alınan öğe (feminist eleştirmenlerin tüm tepkilerini üzerine çekse de Lacan'a göre) 'fallus'tur, kadın kendini erkeğe göre, ona bakarak yapılandırır, tanımlar.

SONSÖZ

Özneler arzularının peşinden, ötekinin arzusunun peşinden süreğen bir serüvene başlarlar, bu serüvenin paradigmasını Büyük Öteki (fallus) belirler. Dilsel sistemin (simgesel düzenin) yapılandırmış olduğu bir yapıda, "simgeselin gerçeğinde", kendilerindeki eksiği tamamlamak için bir mücadele verirler, bitmeyen bir özne olma süreci. Aslında tüm anlam söylenmeyendedir, eksik olanda, yitirilmiş olanda, aynanın "sırrı" bilinçdışındadır. Bilinçdışı ise "Heraklitos"cu dilsel bir nehrin, bitmeyen akışında...

Lacan bilinçdışında bir yolculuğa çıkar, haritası 'Freud'dur. Öznenin bilinçdışının merkezine seyahat etmek için "bilinçaltında yirmi bin fersah" yol alır... ayna da yitirdiği Öteki'nin peşinden... dilsel bir oyunda yeni serüvenlere çıkar... öznelere kendilerini göstermek için... "aynalar şövalyesi"...

'Lacan'ın Çekiciyle Put Kırmak'

Slavoj ZİZEK*

Slavoj Zizek, 1949 yılında, bugün Slovenya'nın başkenti olan Ljubljana'da doğdu. Zizek, bir sosyal bilimci olarak kendisine kurduğu matriksi bu coğrafyaya borçludur. Üniversite eğitimine sosyoloji ve felsefe alanında başladı. Yüksek lisansını (1975) felsefe alanında, doktora derecesini de (1981) yine felsefe alanında Ljubljana Sanat Fakültesi Felsefe Bölümü'nde tamamladı. İkinci doktorasınıysa Paris VIII Üniversitesi'nde psikanaliz alanında 1985 yılında tamamladı. Bu dönemde Jacques Lacan'ın asistanı olan Jacques Alain Miller ile çalıştı. 1970'lerin ilk yarısında düşüncelerini şekillendiren Fransız düşünürler Lacan, Derrida ve Foucault oldu. 1970'lerde Slovenya'da Kuramsal Psikanaliz Derneği'ni kurdu.

Slovenya Lacan ekolünün öncüsü olan Zizek, Lacancı psikanaliz konusunda Slovenyalı bilimadamları Miram Bozoviç, Zdravko Kobe, Mladen Dolar, Renata Salecl ve Alenka Zupancic ile oluşturdukları grupla çalışmalarını sürdürmektedir. Grup incelemelerini üç temel alanda şekillendirmektedir:

1. Klasik (özellikle Alman idealistler) ve modern felsefede Lacan çözümlemeleri.
2. Güç ve ideoloji alanında Lacan teorisinin ayrıntılarına girme çabaları.
3. Kültür ve sanatta (özellikle sinemada) Lacan analizleri.

Yurtdışı deneyimlerini kazandığı süreçse 1982 yılında Paris VIII Üniversitesi'nde ikinci doktorası olan psikanaliz alanında çalışmaları

---

* Prof. Dr. Nurdoğan Rigel, İ.Ü. İletişim Fak.

ile başladı. 1986 eğitim dönemine kadar bu üniversitedeki psikanaliz bölümünde çalışmalarını sürdürdü. 1991 yılında Buffalo'da Sanat ve Psikanaliz Çalışmaları Merkezi'nde, 1992'de Minnesota Üniversitesi Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü'nde, 1993 yılında New Orleans Tulane Üniversitesi'nde, 1994'te New York Cardozo Hukuk Okulu'nda, 1995'te Columbia Üniversitesi'nde, 1996'da Princeton Üniversitesi'nde ve 1997'de New York New School Sosyal Araştırmalar Bölümü'nde ve 1998'de Michigan Üniversitesi'nde konuk öğretim üyesi olarak çalıştı. Son 15 yıl içinde felsefe, psikanaliz ve kültürel eleştiri konularında, ABD, Fransa, İngiltere, İrlanda, Almanya, Belçika, Hollanda, Avusturya, Avustralya, İsviçre, Norveç, Danimarka, İsveç, Finlandiya, İspanya, Brezilya, Meksika, İsrail, Romanya, Macaristan ve Japonya'da düzenlenen 250 uluslararası sempozyuma katıldı. Eserleri, temel olarak yazdığı iki dil olan İngilizce ve Fransızca'nın yanı sıra, Almanca, Japonca, Portekizce, İspanyolca ve İsveç diline çevrilmektedir.[518]

Yugoslavya'nın parçalanması sırasında Zizek ve arkadaşlarından oluşan Ljublyana Okulu, Slovenya'nın bağımsızlığı ve totaliter rejimin yıkılması süreçlerine aktif katılarak, liberallerle işbirliği yapan ancak bağımsızlığını koruyabilen Marksist bir çekirdek oluşturdu. Zizek bir söyleşisinde, politikanın içinde bir akademisyen olmasını Balkan coğrafyası içindeki konumuyla şöyle açıklıyor:

"Doğu Avrupalı aydınların bir tür mesihlik kompleksleri var. Buna karşı değilim. Ne var ki aydınların bu kurtarıcı hayalleri, sağcılar arasında pek sevilen bir tutum olan kaba Amerika karşıtlığıyla birleştiğinde Slovenya'da son derece tehlikeli oluyor. Onlar için Amerika, milli dayanışmanın olmaması, kirli liberalizm, çok kültürlülük, bireycilik ve piyasayı temsil ediyor. Çoğulcu demokrasiden korkuyorlar ve bence bu, içinde proto-faşist bir potansiyel taşıyor. Ben öyle bir şey yaptım ki, karşılığında neredeyse tüm dostlarımı yitirdim, iyi bir solcunun asla yapmayacağı bir şeyi yaptım: Slovenya'da iktidardaki partiyi destekledim. Bundan dolayı tüm solcu dostlarım ve kuşkusuz sağcılar da benden nefret ediyorlar. Liberal demokratik partinin yaptığı şey bir mucizeydi. Beş yıl önce bizler, feminist ve çevreci gruplar gibi toplumsal hareketlerin artıklarıydık. O dönemde herkes bizim silinip gidecek arabulucular olduğumuzu düşünüyordu. Şimdi en güçlü partiyiz. Bu durumun bana karşı muazzam bir nefret uyandırmasını hiç şaşırtıcı bulmuyorum. Slovenya medyası beni tamamen görmez-

[518] Wright Elizabeth - Edmond, The Zizek Reader, Blackwemm, 1999, s.2-8

den gelir, benim hakkımda hiç makale çıkmaz. Kötü, uğursuz, komplocu, politik açıdan manipüle edici biri olarak algılanıyorum: Bu benim çok hoşuma giden ve son derece keyif aldığım bir rol. Sorulması gereken soru; küçük, ahmak, milliyetçi devletlerden biri mi olacağız, yoksa ilk çoğulcu başlangıcı mı sürdüreceğiz? Bu amaç tüm tavizlere değer. Benim yüreğime bakarsanız, eski kafalı bir solcu olduğumu görürsünüz."[519]

Batılı entelektüel çevrede bilimsel olarak akademik yetkinliğini güçlendiren Zizek, Fransa ya da ABD'de bilimsel yaşamını sürdürmeyi neden hiçbir zaman düşünmediğini de şöyle açıklar: "Komünist yönetim yıllarca devrimci entellektüelleri yalıtmak için bizleri öğrencilerden uzak tutmaya çalıştı. Görünen en iyi seçenek ülkemde kalmak. Burada popüler kültürün, diğer yanda siyasetin tarafında oynayabilirim; ama inandığım bir şey de bu ikisinin bağdaşmış olduğudur. Eski Yugoslavya'da, popüler kültüre, özellikle de underground kültüre göndermeler oldukça kesin ve iddia ediyorum, son derece ilerici bir siyasal güce sahip. Birkaç yıl önce, 'Tanrım, ülkeniz alevler içinde yok olup giderken siz tutmuş Hitchcock'tan söz ediyorsunuz', diyen Amerikan akademisyenlerin eleştirilerine maruz kaldığımda şöyle diyordum: 'Evet, alevler içindeyiz, çünkü yeterince Hitchcock'umuz yok'. Bu ulusculuğa karşı en iyi panzehirdir. Öte yandan yeni liberal demokratik düzenin sonsuza kadar süremeyeceği, büyük olasılıkla çevrel kriz türü bir nedenden ötürü bir patlama anının olacağı, kendimizi o an için hazırlamamız gerektiği yollu bir hayli geleneksel Marksçı bir inancım da var."

Zizek, sosyoloji, felsefe ve psikanaliz yardımıyla neredeyse "Lacan'ın çekici" olarak tüm putları kırarak yoluna devam ediyor. Bu arada 1979 dan bu yana, kendisine ders verilmemesine, çalışmalarına yardım etmesi ve yetiştirmesi için araştırma asistanı bile olmamasına rağmen, Ljublyana Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde öğretim üyeliğini araştırmalarıyla sürdürüyor.

Slavoj Zizek'in İngilizce'de yayınlanan eserlerinden bir bölümü şöyle:

- The Sublime Object of Ideology, (İdeolojinin Yüce Nesnesi) London and New York, Verso, 1989.
- For They Know Not What They Do: Enjoyment as a Political Factor, (Biliyorlar Ama Yapmıyorlar: Siyasi Etmen Olarak Eğlence)

[519] Cogito, Yapı Kredi Yayınları, Sayı:24, Güz 2000, ss-43-45

London and New York,Verso, 1991.
• Looking Awry: An Introduction to Jacques Lacan Through Popular Culture, (Yamuk Bakmak: Popüler Kültürden Lacan'a Giriş) Cambridge Mass. , and London, MIT Press, 1991.
• Everything You Always Wanted To Know about Lacan (but were Afraid to Ask Hitchcock), (Lacan Hakkında Bilmek İstediğiniz Herşey: Ama Hitchcock'a Sormaya Korktuğunuz) ed. Slavoj Zizek, London and New York,Verso,1992.
• Enjoy Your Symptom! Jacques Lacan in Hollywood and Out. (Semptom'unla Eğlen! Hollywood'un İçinde ve Dışında Lacan) New York and London, Routledge, 1992.
• Tarrying with the Negative: Kant, Hegel, and the Critique of Ideology. (Olumsuzu Ertelemek: Kant,Hegel ve İdeolojinin Eleştirisi), Durham,NC,Duke University Press, 1993.
• Mapping Ideology, (İdeolojiyi Haritalamak) ed. Slavoj Zizek, London and New York, Verso, 1994.
• The Metastasis of Enjoyment: Six Essays on Women and Causality. (Keyfin Çoğalması: Kadınlar ve Nedensellik Üzerine Altı Deneme) London and New York, Verso, 1994.
• The Indivisible Remainder: An Essay on Schelling and Related Matters. (Bölünemeyen Artık: Schelling ve Bağlantılı Konular Üzerine Bir Deneme) London and New York, Verso, 1996.
• Gaze and Voice as Love Objects, (Aşkın Nesneleri Olarak Bakış ve Ses) ed. Renata Salecl and Slavoj Zizek. Durham, NC, Duke Univesity Press, 1996.
• The Plague of Fantasies, (Fantezilerin Sıkıntısı) London and New York, Verso. 1997.
• The Abyss of Freedom/Ages of the World. (Özgürlük Uçurumu / Dünyanın Evreleri) Slavoj Zizek/F. W. J. von Schelling. Schelling's Die Weltalter, trans. Judith Norman. Ann Arbor, Mich., Michigan Universiy Press, 1997.
• Cogito and the Unconscious (Cogito ve ½uursuz) (ed. Slavoj Zizek, Durham, NC, Duke University Press, 1998.
• The Ticklish Subject: A Treatise in Political Ontology. (Nazik Konu: Siyasi Gerçekliğin içinde Bilimsel bir Eser) London and New York, Verso, 1998.[520]

İletişim alanında Zizek, özellikle film analizleri ile tanınıyor. 1970'lerden bu yana film analizlerine egemen olan göstergebilimsel

[520] Wright, a.g.e, s.321-322.

yöntemin tek katmanlı çözümleme yarattığından hareketle, filmin yüksek metin (hipertext) kurgusu nedeniyle çok katmanlı yapısına dikkat çekiyor. Filmin görüntüleri ve diyalogları birleştirerek neredeyse ikinci el bir yaşam olduğundan hareketle, psikanalizi bir film çözümleme yöntemi olarak kullanıyor.

Psikanalizin babası Sigmund Freud, bu yöntemi bir klinik metod olarak rüyalara uygulayan ilk düşünürdü. Bir post-freudyen olan Jacques Lacan ise psikanalizi dil üzerinden çözümlemelere kattı. Lacan, 1951'den itibaren yine Freud'un yol göstericiliğinde, dil kullanımı ve dil sürçmeleri üzerinde çalışarak, "Freud'a Dönüş" seminerleri başlattı Freud'un daha 1895'te sözünü ettiği "konuşmaya katılan belirtiler" den hareketle, belirtilerin ve eylemlerin, nasıl sözcüğün tam anlamıyla bedenin içinde tuzağa düşmüş kelimeler olabileceğinden yola çıkan Freud'un ayak izlerinden giden Lacan, psikanalizi dile uygulayan ilk bilimadamı oldu. Lacan film çözümlemelerinde de psikanalizi kullandı. Hitchcock filmlerinde sıklıkla psikanalitik çözümlemelere giden Lacan, İspanyol yönetmen L. Bunuel'in El Bruto-1952 filmini meslektaşları ile izleyerek psikanalitik yöntemle karşılıklı fikir alışverişi içinde incelemeye alır. Lacan'ın geliştirdiği metodu Zizek klinik çalışmaların dışına alarak, popüler kültüre ve sinemaya uyguladı.

Zizek, Freud'un rüya çözümlemelerini, sinemanın da bir rüya endüstrisi, (Spielberg'in film şirketinin isminin Dreamworks "rüya çalışmaları" olduğuna dikkat) bu kez yönetmenin bakışıyla toplumun bilinçaltını deşen bir endüstri olduğundan hareketle, buradaki görüntüler kadar diyalogların da (Matrix filminde Morfeus'un, Neo'ya Chicago'nun son halini, neredeyse 11 Eylül 2001 tarihini, 1999'dan öngören bir kurguyla 'gerçeğin çölüne hoşgeldiniz' diye takdim etmesi) analize tabii tutulması gerektiğini görerek, film analizlerini başlattı. Ancak Zizek, bu yöntemi, daha çok popüler kültür ve toplumsal çalışmalarının içinde birer anektot gibi dağıtmayı uygun gördü.

Anamorfoz (Yamuk Bakmak)

Zizek'in psikanalitik film çözümleme yöntemini anlamak için öncelikle Freud'dan, Lacan'dan aldığı kavramları düşünsel dönüşümlere nasıl uğrattığını görmekte yarar var. Bakış kavramı üzerinde ilk olarak bu dönüşümleri irdeleyelim.

Bakmak, akıp giden sürekli bir eylemlilik halidir. Bakışsa bu devamlılığın içindeki, aklın sessizliğinin gözün müziğine dönüştüğü andır. Bu an'ı yakalayan bir ressamın, bir fotoğrafçının ya da bir sine-

macının gözü olabilir. Bir anlık bakış (gaze) bazen çok katmanlı anlam yükünü beraberinde taşır. "Çünkü görüntülerin türdeşleşme yönündeki eğilimi aynı zamanda gizli bir körleşmenin başlangıcıdır. "[521]

Maurice Merleau Ponty, "görmek sahip olmaktır" diyor.[522] Bu çok şey ifade eden nazarı yakalayan, beraberinde Guy Debord'un deyişiyle, "bu altüst edilmiş dünyada, yanlışlığı bir doğruluk anı" olarak ele geçiriyor.[523]

1984 yılında National Geographic'in fotoğrafçısı Steve McCurry'nin Pakistan'daki bir Afgan mülteci kampında fotoğrafladığı Afganlı genç kızın büyüleyici güzelliğiyle tezat oluşturan korkak, korkak olduğu kadar da yırtıcı delici bakışı, Debord'un sözünü ettiği "doğruluk anı"na en güzel örneklerden biridir. Afgan kızının neredeyse tüm Afganlılar'ın acısını anlatan bakışı, derginin klasikleri arasına girdi. Fotoğrafçı Mc Curry'yi de dünya çapında bir sanatçı yaptı. Dünya, tarihi savaş ve yoksunluklarla örülmüş bir halkın acılarını Afgan kızının gözlerindeki yansımada gördü. Bu portre insanın yüreğine işleyen o imgelerden biri haline geldi ve derginin Haziran 1985 sayısına kapak oldu. Kızın gözleri görenin aklından bir daha çıkmıyordu. Bu gözlerde savaşın tükettiği bir ülkenin trajedisini okuyabilirdiniz.[524]

Afgan kızının tasarımlanmamış, ruhundakini yansıtan bakışını yakalayan Steve Mc Curry, tarihi fotoğrafıyla ilgili olarak, "Filmi gördüğümde görüntünün bu derece dingin bir duygu vermesi beni şaşırttı. O dönümde Sovyetler beş yıldır Afganistan'daydı. Yani tarihin özel bir anıydı bu. Ama o an aynı zamanda sonsuz bir andı. Fotoğrafın Afganistan'da olup bitenleri simgelediği düşünüldü. Ama pek çok insan fotoğrafın Afganistan ile ilgili olduğundan habersiz olsa da bu bakıştan etkileniyor "diyor.[525]

Herhangi bir dolayımdan geçmemiş, tasarımsız, Lacan'ın dediği gibi, kişinin kendisinin bile göremediği, çoğu zaman da kontrolsuz olduğu için daha değerli ve gerçeğe ilişkin veriler taşıyan, ruhun yansıması olan bakış, Coelho'nun 'Simyacı'sında, çöl bedevilerinin komutanının, yardımcısının başını vurdurtmasına neden olur. Komutan, yardımcısının başını vurdurtmasına gerekçe olarak, savaş esnasında gözlerinden bir anlığına geçen korkuyu gördüğünü söyler ve "bu

---

[521] Mehmet Ergüven, Görmece, Metis Yayınları, İstanbul, 1997, s.93.
[522] Maurice Merleau-Ponty, Göz ve Tin, Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s.39
[523] Guy Debord, Gösteri Toplumu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990, s.156.
[524] National Geographic, "İşte O!: 17 Yıl Aradan Sonra...", Nisan 2002, s.66.
[525] National Geographic, a.g.m, s.73.

bakışı asker gördüğü zaman zaten komutanlığın bitmiştir" der. Bu da ruhun bakışlardaki yansımasının nasıl filtrelenemediğinin, bir başka göstergesidir.

Yönetmenliğini Peter Weir'in üstlendiği 1998 yapımı The Truman Show filminde başroldeki Jim Carrey'nin (Truman Burbank) yaşamında, dolayısıyla da filmin örgüsünde "dolayımsız bakış" neredeyse anahtar rol üstlenir. Burada Truman'ın kendi onayı ve bilgisi dışında yaşamının ilk gününden bu yana bir TV dizisi içinde olduğunu anlamasına neden olan sevgilisinin bakışıdır. Çevresindeki herkesin, annesinin, eşinin bile kurgusal dünyaya uygun bakışlarına maruz kaldığını sevdiği kadının dolayımsız, kurgusuz bakışları ile anlayan Truman, beyhude bir çaba ile dergilerdeki fotoğrafların gözlerinde sevgilisinin bakışını arar. Bu arayış, kendi dünyasının yapaylığını bulmasına neden olur.

İtalyan düşünür, Umberto Eco, "güzelde nesnel bir nitelik vardır ama bu niteliğin göstergesi bizim bakışımızla verdiğimiz onaydır" diyor.[526] Eco'nun sözünün ettiği onaylanma sürecine bakışla gelen son noktayı, bir şampuan markası'nın "hep bakacaklar" sloganıyla hazırladığı TV reklamında da görüyoruz. Reklam filminde genç kızların saçlarının güzelliğine bir pekiştirme yapılarak, nazar boncukları serpiştirilmiş. Bu reklamda iki bakış türü istenen ve istenmeyen bakışlar karşımıza çıkıyor. İstenen bakış: Genç kızların saçlarının güzelliğiyle birer arzu nesnesine dönüşmelerinin sonucu elde edecekleri erkeklerin hayranlık dolu nazarlarıyken, istenmeyen bakış, nazar boncuğuyla simgeleştiriliyor. İstenmeyen bakışlar (genellikle saçları o kadar da güzel olmayan diğer genç kızların kıskançlık dolu nazarları) aynı zamanda bir kadının güzelliğinden emin olmasının tek garantisi olan hemcinsinin haset dolu bakışı, nazar boncuğu imgesiyle bertaraf ediliyor. Dolayısıyla bir şampuanla iki tür bakışı aynı anda üzerinize çekebiliyorsunuz. Bu reklamda, arzu dolu bakışın elde edilmesi için gösterilen çabaya da tanık oluyoruz.

Sartre "Varlık ve Hiçlik" adlı eserinin "Bakış" başlıklı bölümünde, Hegel'in efendi-köle diyalektiğinde iki küçük değişiklik yapar. Birincisi Sartre, mücadeleyi açıkça aynalaştırır. Sartre'a göre, birbiriyle rekabet halindeki bakışların mücadelesinde göz merkezi bir konum edinir. İkincisi, bakışın yalnızca tek öznesi olabilir, öteki nesnedir. Bakışlar arasındaki iktidar mücadelesi, bakışın öznesi konumunu elde etmek uğraşına girişilen bir mücadeledir. Sartre'ın efendi-köle mücade-

[526] Umberto Eco, Ortaçağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik, Can Yay. İst. 1998, s.118.

lesine ilişkin açıklamasının odak noktasında şu paradoks yer alır: Benlik bir yandan Ötekinin bakışına bağımlıyken, diğer yandan da bu bakış benlik açısından temel bir tehdittir. Sartre, "Beni gören bir öznenin benim tarafımdan görülen nesneyle ikame edilmesi imkânı sürekli gündemdedir. Öteki tarafından görülüyor olma. O halde Öteki, ilke olarak, bana bakandır. Ben bakışa bağımlıyımdır. Ama bu bakış beni nesneleştirir, imkânlarımı sabitler, özgürlüğümü yadsır. Mücadele bu nedenle doğar; aşkınlık isteniyorsa, bakışa direnmek gerekir ve bakışa özgür bir özne olmam ölçüsünde direnebilirim. Bu (uyku, aşk ve ayna karşısında olma durumları hariç) kaçınılamayacak bir mücadeledir; bakışın potansiyel tehditinden kaçış yolu yoktur. O nedenle benlik, Ötekinin nesneleştirici bakışına karşı girişilmiş sürekli bir mücadeledir" diyerek, ben-öteki ilişkisini "bakış" üzerinden bir özne-nesne mücadelesi olarak açımlar.[527]

Bakış kavramı bir sorunsal olarak Foucault ve Lacan'da ayrı ayrı incelenir. Michel Foucault, bakışı panoptik* kavramıyla ele alır. Panoptik, görülmeden gören, hükmedici iktidarın bakışıdır. Dindeki görülmeden gören tanrının bakışı ile aynı anlamdadır. Panoptik bakıştaki iktidar, baktığını nesneye dönüştürür. Bakışın sahibi öznedir. Çünkü iktidar, güç ondadır. Erkeğin bakışı da panoptiktir ve baktığını nesneye çevirir. Feminizm düşüncesinin odağında da buna karşı çıkış vardır.

Oysa Lacancı bakış kavramında durum tam tersidir. Bakış nesnedir. Bakılan bakışı üzerine alan, üstlenen öznedir, bakan ise nesnedir. Lacan için bakış konumunu sahiplenen kadındır.

Lacan'a yabancı olan bir şey varsa, o da erkeğin konumunun kadını nesneleştiren bakış olduğu anlayışıdır.[528] Lacan'a göre, göz sadece bir duyu organı değil, aynı zamanda bir haz organıdır. İzleme dürtüsüne tabi olmalarından, imgesel fanteziyle simgesel olanın talepleri, Öteki'nin arzusu arasındaki çatışmaya katılmalarından dolayı bütün nesneler için bir "göz ve bakış diyalektiği" (göz simgesel bir düzene kısılıp kalmıştır, bakışsa narsist bir fantezinin peşinden koşar) söz konu-

---

[527] Aktaran: Ann Game; Toplumsalın Sökümü, Dost Yayınları, Ankara, 1998, s.112

* Mimar Jeremy Bentham'ın hapishane için tasarladığı ve hiçbir zaman gerçek hayata geçirilememiş olan hapishane dizaynı. Binanın tam ortasında bir gözetleme kulesi yer alır ve kuleden tüm mahkûmların hücreleri görülebilir. Böylece amaçlanan, mahkûmların sürekli gözetlendikleri hissi ile hareket etmelerini sağlamaktır. Foucault panoptik kavramını "iktidarın bakışı" olarak ortaya atar.

[528] Peter Osborne, a.g.e, s.61

sudur. Lacan'a göre, yanlış tanıma (yamuk bakmak) öznenin kurulması sürecinden ayrılamaz, çünkü özne asla kendisini bakan noktasına yerleştiremez. Görsel alan bir ayna olmaktan çıkıp bir ekrana dönüşür. Bu yüzden kastrasyonun belirmesi, nesne ile özne, "neye baktığım ile ne olduğum" arasındaki ayrımı bozduğundan, izleyicinin imgesel tanımlamalarına yoğunlaşmak kuramsal olarak yetersizdir. Bu nedenle, ekran ya da perde, öznenin bakışıyla karşılaşan ve buna karşı çıkan yabancı bir geçirimsiz unsur haline gelir.[529]

Bakış, Hegel'den başlayarak, Sartre'da, ve Foucault'da "iktidar-mücadele alanı" olarak incelenir. Aslında dinlerde de "tanrının görülmeyen bakışı" inancı nedeniyle"bakış" hep bir iktidar, denetim, gözetim, yönetim özelliğini üzerinde taşımıştır. İktidarın görülmeyen bakışında bir tahayyül vardır. Örneğin hükümdar, tanrının yeryüzündeki gölgesi olarak görev yaptığı için yönetilenlerden kimse, hükümdarın gözleri ile karşılaşamaz. Yönetilenlerin bakışı yerdeyken, hükümdarın bakışı onları birer nesneye dönüştürerek tarar. Yönetilenler de hükümdarın bakışını tahayyül ederek, kendilerini bir otokontrol içine alırlar.

Bu aktarımlar ışığında bakışı iki temel üzerinden ele alabiliriz: Tasarımlanmış (kurgulanmış) bakış ve tasarımlanmamış (kurgusuz) bakış. Tasarımlanmış bakış kavramı içindeki temel değişkenler; iktidar, mücadele, denetim, gözetim ve yönetim iken, tasarımlanmamış bakış'taki temel değişkenler; anlık olması, ruh yansıması ve içeriğinin gerçeği barındırmasıdır.

Zizek'in psikanalitik yöntemle film çözümleme örneklerine başlamadan önce, bakış üzerine temellendirdiği anamorfoz kavramını açıklamakta yarar var: "Görme duyusuyla dolaysız olarak algılanamayan, belirli bir biçime sahip değilmiş gibi görünen nesnelerin özel bir bakış açısından algılanabilir olması anlamına gelir. Anamorfik cisimler, ancak belirli (ve sıradan olmayan aykırı) bir bakış açısından, 'yamuk bakarak' algılanabilir, ancak bu sayede simgesel düzende bir yere oturtulabilir. Lacan'ın bakış/nazar anlayışına göre ancak belirli bir konumdan ve belirli bir açıdan bakıldığında (gözucuyla) görünebilir gibi olan anamorfik nesnenin en iyi örneği Holbein'ın 'Sefirler' tablosudur. Bu tabloda iki sefirin önünde, yerde duran ve anlamsız bir döşeme deseniymiş gibi görünen şey, tabloya yandan ve hafifçe başımızı eğerek (yamuk) baktığımızda bir kafatası olarak algılanır.[530]

---

[529] Elisabeth Wright, Lacan ve Postmodernizm, Everest Yay. İst. 2002, s.55-56

[530] Slavoj Zizek (a), İdeolojinin Yüce Nesnesi, Metis Yayınları, İstanbul, 2002, s.303.

Lacan'ın sık sık seminerlerinde bahsettiği Holbein'in bu tablosundaki ideolojik anamorfozu John Berger ise ünlü eseri "Görme Biçimleri"nde, tablodaki elçilerin bakışlarından hareketle, şöyle anlatıyor:

"Tablodaki iki adam kendilerinden emin ve resmidirler: Aralarındaki ilişki açısından bakıldığında rahattırlar. Peki, ressama -ya da bize- bakışları nasıldır? Gözlerinden duruşlarından, kimse onları tanımasa da olurmuş gibi bir şey okunmaktadır: Sanki başkaları onların değerlerini anlayamazmış gibi bir bakış. Adamların ait olmadıkları bir şeye bakar gibi bir halleri vardır. Onları çevreleyen ama adamların dışında kalmak istedikleri birşeydir bu. En iyisini düşünürsek onları çevreleyen, onları alkışlayan bir kalabalık, en kötüsünü düşünürsek, rahatlarını kaçıran insanlar olabilir bunlar. Bu adamların dünyanın geri kalan kesimiyle ilişkileri nelerdir? Resimde adamların arkasındaki rafta görülen nesneler- imleri çözebilen birkaç kişiye- bu adamların dünyadaki yeri hakkında belli bir bilgi vermek amacıyla konmuştur oraya. Dört yüzyıl sonra biz bu bilgiyi kendi görüşümüze göre yorumlayabiliriz artık. Üst raftaki bilimsel araçlar denizcilikte kullanılıyordu. Deniz yollarının tutsak ticaretine, ticaret gemilerine açıldığı sıralardaydı bu. Öbür kıtaların zenginlikleri bu gemilerle Avrupa'ya aktarılıyordu. Bu zenginliklerle sanayi devriminin çıkış noktası olan kapital birikimi sağlandı. Alt raftaki kürenin yanında bir aritmetik kitabı, bir ilahi kitabı, bir de ud vardır. Bir ülkeyi sömürgeleştirebilmek için insanlarını Hıristiyan yapmak, onlara hesap öğretmek gerekiyordu: Böylece onlara dünyada en ileri uygarlığın Avrupa uygarlığı olduğu kanıtlanıyordu. Elbette Avrupa sanatı bunun dışında değildi. Burada bizi ilgilendiren onların dünyaya karşı takındıkları tutumdur. Bu da bir sınıfın genel tutumudur. İki elçi dünyanın kendilerine hizmet etmek için var olduğuna inanan bir sınıfın insanlarıdır. En aşırı biçimiyle bu inanç sömürgecilerle sömürgeleştirilenler arasındaki ilişkileri haklı göstermeye yaramıştır."[531]

Bu eski bir İngiliz ilkesidir: "Might is right" (güçlü olan haklıdır). Elçilerdeki güçlü olanın tepeden bakışıdır. Sağdaki elçinin neredeyse gölgesi gibi döşemeye düşen ve yamuk bir bakış ile görülebilen kafatası ise elçinin sorumluluk bölgesindeki sömürgeleştirme işlerinin hızla devam ettiğinin de bir yansımasıdır.

Zizek, "yamuk bakmak" kavramı ile tasarımlanmış bakış'la gelen, iktidarın önbelirlenilmiş iletisini çözümlemeyi, "ruh yansımasına", kurgusuz bakışa çevirmenin yolunu açıyor. Bir anlamda sizi gerçeğe

[531] John Berger, Görme Biçimleri, Metis Yayınları, İstanbul, 1990, s.96-97

götüren "semptom"u yakalama şansı tanıyor. "Yamuk bakmak" kavramını "gerçeği görmek" anlamında kullanıyor.

"Bakış" konusunu iletişim süreci içinde incelediğimizde ise; klasik iletişim sürecinde kaynak kendini hedef kitleye göre ileti tasarımlayan durumda tuttuğu için, kendi hakkında da ipucu, semptom bırakmıyor. Kaynak örtülü olduğu için ileti çözümlemesi hedef kitleye göre yapılıyor. Kitle iletişim sürecinde de neredeyse geri besleme kullanılmadan bir işleyiş sürdürülmek istendiğinden iletişim; kaynak, ileti, hedef kitle olarak linear (çizgisel) olarak devreye giriyor.

Oysa kaynağın bakışını (Lacancı yaklaşımla kendisinin bile görmediği) hedef kitleye göre değil, kendini yansıttığı ileti tasarımından geçirdiğinde ise ileti çözümlemesi kaynağın "bilinçaltı" ile başlıyor. Bu iletişim sürecinde geri dönüşüm, kaynağın şeffaf bir şekilde ortaya çıkmasını sağlıyor ve circular (döngüsel) iletişim oluşuyor.

Zizek, psikanalitik film çözümlemelerinde ilk adım olarak "yamuk bakmak"la başlıyor. Ancak burada, her tür analizin temelinde duran, ileti çözümlemesinde, dairesel iletişimi kullanan kaynağın bilinçaltı kurgusuna yöneliyor. Örneğin Charlie Chaplin filmlerinde canalıcı özelliğin, çocuklara karşı takınılan kötü, sadistçe, aşağılayıcı tutum olduğundan söz ediyor. "Chaplin'in filmlerinde çocuklara o alışılmış tatlılıkla davranılmaz: Başarısız olduklarında onlarla dalga geçilir, alay edilir, gülünür, onlara sanki tavukmuşlar gibi yemek dağıtılır, vb. Gelgelelim, burada sorulması gereken soru, bize korunmaya muhtaç yumuşak yaratıklar gibi değil de alay etme ve dalga geçme nesneleri olarak görünmeleri için çocuklara hangi noktadan bakmamız gerektiğidir. Bunun cevabı tabii ki çocukların kendilerinin bakışıdır. Yalnızca çocuklar çocuklara bu şekilde davranır; nitekim çocuklara karşı alınan sadistçe mesafe çocukların kendilerinin bakışıyla simgesel özdeşleşme kurulduğunu ima eder."[532]

Zizek'e göre, Chaplin, çocukluğunun geçtiği sokakların etkisini üzerinde taşıyor. Bilinçaltında yaşayan sokak çocuğunu,[533] Charlie Chaplin film kamerasında, çocuğun bakışı ile izleyiciye yansıtıyor.

Öteki uçta, "sıradan iyi insanlara" duyulan Dickensvari hayranlık, onların yoksul ama mutlu, yakın, bozulmamış, iktidar ve para için verilen acımasız mücadeleden arınmış hayatlarıyla kurulan imgesel özdeşleşme vardır. Ama (ki Dickens'ın sahteliği buradadır) Dickensvari bakış, hoş görünebilmeleri için "sıradan iyi insanlara" yozlaşmış

[532] Slavoj Zizek(a), a.g.e, s.123.
[533] Pam Brown, Charlie Chaplin, İlkkaynak Yayınları, Ankara, 1996.

para ve iktidar dünyasının bakış açısından değilse nereden bakmaktadır? Brueghel'in köylülerin hayatından sahnelerle (kır şenlikleri, öğle molası vermiş orakçılar, vb.) dolu son dönem pastoral resimlerinde de aynı mesafeyi görürüz: Arnold Hauser bu resimlerin gerçek bir pleb (Eski Roma'da ikinci sınıf vatandaş) tavrından, emekçi sınıfla gerçek bir kaynaşmadan fena halde uzak olduklarına işaret eder. Bu resimlerin bakışı tam tersine, aristokrasinin köy hayatının kırsal şiirselliğine yönelik dışsal bakışıdır, köylülerin kendilerinin kendi hayatlarına bakışı değil.

Aynı şey sosyalist "sıradan işçilerin" vakarını dilinden düşürmeyen Stalinizm için de geçerlidir tabii ki: Bu idealize edilmiş işçi sınıfı imgesi, egemen Parti bürokrasisinin bakışı için sahnelenir. Onların egemenliğini meşrulaştırmaya hizmet eder. Milos Forman'ın Çekoslovakya dönemi filmleri işte bu yüzden, küçük, sıradan insanlarla dalga geçtikleri, onların hiç de vakur olmayan hallerini, düşlerinin boşunalığını, vb. gösterdikleri için o denli yıkıcıydılar... Bu jest egemen bürokrasiyle alay etmekten çok daha tehlikeliydi. Forman bürokratın imgesel özdeşleşmesini ortadan kaldırmak istemiyordu; akıllıca bir tavırla kendi bakışı için oynanan gösterinin maskesini indirerek, kendi imgesel özdeşleşmesini yıkmayı tercih etmişti.[534]

İmge ve Bakış

"İmgesel ve simgesel özdeşleşme arasındaki ideal ego ile ego-ideali arasındaki ilişki, Jacques-Alain Miller'in (yayınlanmamış seminerinde) yaptığı ayrımı kullanacak olursak, "kurulmuş" özdeşleşme ile "kurucu" özdeşleşme arasındaki ilişkidir: Basit bir biçimde ifade edersek, imgesel özdeşleşme, içinde kendi kendimize hoş göründüğümüz imgeyle, "olmak istediğimiz şeyi" temsil eden imgeyle özdeşleşmedir; simgesel özdeşleşme ise, tam da gözlediğimiz yerle, kendi kendimize hoş, sevilmeye değer görünecek şekilde baktığımız yerle özdeşleşmedir.

Başat, yaygın özdeşleşme anlayışımız, modelleri, idealleri, imagemaker'ları taklit etmeye dayalı özdeşleşmedir; (Çoğunlukla tepeden bakan bir "yetişkin" perspektifinden) gençlerin popüler kahramanlarla, pop şarkıcılarıyla, sinema yıldızlarıyla, sporcularla, vb, özdeşleştikleri söylenir. Bu yaygın anlayış iki kere yanıltıcıdır. Bir kere, biriyle özdeşleşmemizin temelinde yatan özellik çoğunlukla gizlidir. Bunun ille de şahane bir özellik olması gerekmez. Bu paradoksu ihmal etmek siyasi olarak ciddi yanlış hesaplar yapmaya yol açabilir; burada

[534] Zizek(a), a.g.e, s.123-124.

sadece, merkezinde tartışmalı Waldeim figürünün bulunduğu 1986 Avusturya başkanlık seçimini hatırlamamız yeterli olacaktır. Waldheim'ın seçmenlere büyük devlet adamı imajı yüzünden cazip geldiği varsayımından yola çıkan solcular, kampanyalarında, Waldheim'ın yalnızca şaibeli bir geçmişi olan (muhtemelen savaş suçlarına bulaşmıştı) biri olmakla kalmayıp, bu geçmişiyle hesaplaşmaya hazır olmayan, onunla ilgili önemli sorulardan kaçan biri -kısacası, en belirgin özelliği travmatik geçmişi "işlemeyi" reddetmek olan biri- olduğu üzerinde durdular. Ama merkezde yer alan seçmenlerin çoğunluğunun tam da bu özellikle özdeşleştiklerini gözden kaçırmışlardı. Savaş sonrasının Avusturyası, varoluşu travmatik Nazi geçmişini "işlemeyi" reddetme üzerine kurulu olan bir ülkedir. Bu da Waldeim'ın geçmişiyle hesaplaşmaktan kaçınmasının, seçmenlerin çoğunluğu için özdeşleşilecek bir özellik olduğunu gösterir.

Bundan çıkarılacak teorik ders, özdeşleşilecek özelliğin ötekinin belli bir başarısızlığı, zaafı, suçluluk hissi de olabileceğidir, öyle ki başarısızlığa işaret ederek özdeşleşmeyi istemeden pekiştiriyor olabiliriz . Özellikle sağcı ideoloji insanlara özdeşleşilecek özellik olarak zaaf ya da suçluluk hissi sunmakta çok beceriklidir: Hitler'de bile bunun izlerini görürüz. Hitler halk önüne çıktığında, insanlar kendilerini özellikle onun histerik, iktidarsız öfke patlamalarıyla özdeşleştiriyorlardı. Yani bu histerik poz kesmede kendilerini buluyorlardı.

Ama daha da ciddi ikinci hata, imgesel özdeşleşmenin her zaman Öteki'deki belli bir bakış (gaze) adına yapılan bir özdeşleşme olduğunu gözden kaçırmaktır. Nitekim, bir model imgenin her taklidinde, her "poz kesme"de sorulacak soru şudur: Özne bu rolü kimin için yapıyor? Özne kendini belli bir imgeyle özdeşleştirirken hangi bakış dikkate alınıyor? Kendimi görme tarzım ile kendi kendime hoş görünebilmek için kendime baktığım nokta arasındaki bu mesafe, histeriyi anlamak için elzemdir."[535]

Kendimizi görme tarzımıza bir örnek olarak Frank Kapra'nın "It's a Wonderful Life" filmindeki karakteri gösterebiliriz: Kahraman, bir Amerikan kasabasında yaşayan ve kasaba halkının acımasız, vahşi kapitalist karşısında ayakta kalması için mücadele eden bir kişidir. Sürekli isteklerini erteleyerek kasabanın ihtiyaçları ile kendi ihtiyaçlarını uyumlu hale getirmeye çabalar. Tüm kasaba onun kendisine bakmakta (gaze) olduğu büyük Öteki'dir. Ne zaman ki bu bakışı yitirir, mevcut gerçekliği ayakta tutan bağlantıyı kaybeder. İşte o zaman

[535] Zizek(a), a.g.e, s.121-122.

intihar etmeye karar verir. Bu "bir" şeyi seçmek yerine hiçbir şeyi seçmektir, gerçeklikten kaçmak ve "gerçek"in acımasızlığına boyun eğmektir. Böylesi bir boyun eğmenin üstesinden gelmek için kendisine bir fantezi inşa eder; eğer o olmasaydı kasaba ne hale gelirdi: Bu fantezi sayesindedir ki, Öteki için ne anlama geldiği sorusuna cevap bulur, simgesel evrene bir dayanak oluşturur.[536] Bir başka deyişle kendisini görmek istediği simgesel aynayı, fantezi dünyasının yardımıyla yaratır ve izleyiciyi de aynadaki imgesine yöneltilen bakışa ortak eder.

Semptom

Zizek'te "yamuk bakmak" aynı zamanda Lacan'ın bastırılmış olanın geri dönüşü olarak kullandığı Semptom kavramını da açıklar. Semptom kavramını ilk ortaya atan Marx'tır. Marx, Lacan'a göre, burjuva "haklar ve görevler"in evrenselciliğini yalanlayan bir asimetri, belli bir patolojik dengesizlik olduğunu saptaması sayesinde 'semptomu icat etmiş'ti.[537]

Bu dengesizlik, bu evrensel ilkelerin 'eksik biçimde gerçekleştirildiği'ni -yani bu yetersizliğin ilerideki gelişmelerle ortadan kaldırılacağını ilan etmek şöyle dursun, bu ilkelerin kurucu uğrağı işlevini görür: Semptom, kendi evrensel temelini yıkan tikel bir unsur, ait olduğu takımı yıkan bir türdür. Tam olarak Semptom'u bulma işlemi, verili bir ideolojik alanda hem heterojen olan hem de aynı zamanda bu alanın kapanımını tamamlaması, son biçimine ulaşması için zorunlu olan bir bozulma noktası saptamaktan ibarettir.[538]

Bu işlem belli bir istisna mantığını gerektirir: Her türlü evrensel ideolojik kavram -örneğin özgürlük, eşitlik- zorunlu olarak bütünlüğünü bozan, yanlışlığını açığa çıkaran özgül bir durum içerdiği sürece "yanlış"tır. Örneğin özgürlük, bir dizi türden oluşan (ifade ve basın özgürlüğü, vicdan özgürlüğü, ticaret özgürlüğü, siyasi özgürlük vb.) evrensel bir anlayıştır. Ama aynı zamanda yapısal bir zorunluluk sayesinde, bu evrensel anlayışı yıkan özgül bir özgürlüktür de (işçinin piyasada kendi emeğini özgürce satabilme özgürlüğü). Yani bu özgürlük fiili özgürlüğün tam zıttıdır: İşçi emeğini "özgürce" satarak, özgürlüğünü kaybeder. Bu özgür satış ediminin gerçek içeriği, işçinin

[536] Burak Bakır, "Filmin Psikanalitik Çözümlemesinde Temel Kavramlar", Sinemasal Dergisi, Güz 2002, Sayı:7, İzmir, s.60.
[537] Zizek (a), a.g.e, s.36.
[538] Zizek (a), a.g.e, s.37.

sermayeye köle olmasıdır. Buradaki can alıcı nokta şüphesiz, burjuva özgürlükleri çemberini kapatan, tam da bu paradoksal özgürlüktür, kendi zıttının biçimidir. Bu paradoks aynı zamanda özgürlük ideolojisinin içindeki semptomdur.[539]

Semptom'un Diyalektiği

Semptom'u "bastırılmış olanın geri dönüşü" diye tanımlayan Lacan ilk seminerinde Weiener'in zamanın yönünün tersine çevrilmesi metaforunu semptomu açıklamada kullanır:

"Wiener, ikisinin de zaman boyutları birbirlerine zıt yönde hareket eden iki varlık soyutlar. Tabii ki bu hiçbir anlama gelmez ve hiçbir anlama gelmeyen şeyler birdenbire, ama gayet farklı bir alanda işte böyle bir anlam ifade ediverirler. Eğer bunlardan biri diğerine bir mesaj, söz gelimi bir kare gönderirse zıt yönde hareket eden varlık, kareyi görmeden önce karenin ortadan kalkışını görecektir. İşte biz de böyle görürüz. Semptom başlangıçta bize, analiz epey uzun bir yol kat edene kadar, biz anlamını fark edene kadar anlaşılmamayı sürdürecek bir iz olarak görünür."[540]

"Bastırılmış olanın dönüşü" olarak semptom tam da, nedeninden (gizli çekirdeğinden, anlamından) önce gelen bir sonuçtur ve semptomu işlerken tam da geçmişi yaratmaktayız. Geçmişin, uzun zaman önce unutulmuş travmatik olayların simgesel gerçekliğini üretmekteyiz.[541]

Gerçeği ortaya çıkaran "Bit yeniği," olan semptomu yakalamak için Lacan "gözden kaçırılanları" incelemek gerektiğini söyler. Eylemimizin bakmakta olduğumuz durumun çoktan bir parçası olduğunu, yanlışımızın Doğru'nun kendisinin bir parçası olduğunu gözden kaçırırız. Doğru'nun/Hakikat'in "yanlış tanımadan" çıktığı bu paradoksal yapı bize şu sorunun cevabını verir: Aktarım neden zorunludur, analiz neden ondan geçmek zorundadır? Aktarım, sayesinde nihai Doğru'nun (bir semptomun anlamının) üretildiği temel yanılsama ortaya çıkar.

Zizek, doğruyu ele geçirmemizi sağlayan semptom'un "yanlış tanıma"nın içinde saklı olduğunu göstermek için Jane Austen'in "Gurur ve Önyargı" adlı eserini örnek olarak verir:

"Elizabeth ve Darcy, farklı toplumsal sınıflara ait olmalarına rağmen (Darcy son derece zengin bir aristokrat aileden, Elizabeth ise

---

[539] Zizek (a), a.g.e, s.37.
[540] Aktaran; Zizek (a), a.g.e, s.70.
[541] Zizek (a), a.g.e, s.71.

yoksullaşmış orta sınıftandır) güçlü bir karşılıklı çekim hissederler: Darcy, gururu yüzünden, duyduğu aşkı değersiz bir şey olarak görür: Elizabeth'e evlenme teklif ettiğinde onun ait olduğu dünyaya duyduğu horgörüyü açıkça itiraf eder ve Elizabeth'in onun teklifini eşsiz bir onur olarak kabul etmesini bekler. Ama Elizabeth, önyargısı yüzünden, Darcy'yi gösterişçi, ukala ve kendini beğenmiş biri olarak görür: Darcy'nin ona tepeden bakan bir eda ile evlenme teklif etmesinden incinir ve onu reddeder. Bu çifte başarısızlık, bu karşılıklı yanlış –tanıma, her öznenin kendi mesajını ötekinden tersine çevrilmiş biçimde aldığı çifte bir iletişim hareketi yapısına sahiptir: Elizabeth kendini Darcy'ye görgülü, zeki bir genç kadın olarak sunmak ister ve ondan "sen sahte incelikler yapan, zavallı, boş kafalı bir yaratıktan başka bir şey değilsin" mesajını alır: Darcy kendini Elizabeth'e gururlu bir centilmen olarak sunmak ister ve ondan "senin gururun aşağılık bir kendini beğenmişlikten başka bir şey değil" mesajını alır. Aralarındaki ilişkinin kopmasından sonra, ikisi de bir dizi rastlantı sayesinde, ötekinin gerçek mizacını-Elizabeth, Darcy'nin duyarlı ve hassas mizacını, o da onun gerçek onur ve zekâsını- keşfederler ve roman, -bitmesi gerektiği gibi- mutlu sonla biter."[542]

Bu örnekteki karakterlerin her biri, ötekinin kusurunu algılarken- farkında olmadan- kendi öznel konumunun sahteliğini de algılar; ötekinin kusuru kendi bakış açımızın çarpıtmasının nesneleştirilmesinden ibarettir.

Semptom, kusursuz bir simgesel oluşum, kendisi de bir gösteren olduğu için yorumlama yoluyla feshedilebilen şifreli, kodlanmış bir mesajdır. Semptom kavramını, Lacan'ın teorik gelişiminin ana aşamalarını ayırt etmemizi sağlayan bir tür ipucu ya da işaret olarak kullanabiliriz. Başlangıçta, 1950'lerin başlarında, semptom simgesel, anlamlandırıcı bir oluşum olarak, bir tür şifre, sonradan ona gerçek anlamını kazandırdığı varsayılan büyük Öteki'ye yöneltilen kodlanmış bir mesaj olarak kavranıyordu. Semptom dünyanın başarısız kaldığı yerde simgesel iletişim devresinin koptuğu yerde ortaya çıkar. "İletişimin başka araçlarla sürdürülmesi"dir bir tür; başarısız, bastırılmış söz kendini kodlanmış, şifrelenmiş bir biçimde ifade eder. Semptom, deyim yerindeyse, yorumuna doğru giderken "kendi kendini sollayan"- yani analiz edebilen- bir anlamlandırıcı oluşumdur: Fantezi, analiz edilemeyen, yoruma direnen atıl bir inşadır. Semptom, ona geri dönüşlü olarak anlamını yükleyecek, engellenmemiş, tutarlı bir büyük Öteki'yi

[542] Zizek (a), a.g.e, s.78.

içerir ve onu muhatap alır; fantezi engellenmiş, bütünleşmemiş, tutarsız bir Öteki'yi içerir-yani Öteki'deki bir boşluğu doldurur. Semptom (örneğin bir dil sürçmesi) ortaya çıktığında rahatsızlık ve hoşnutsuzluğa neden olur ama yorumunu hazla kucaklarız; sürçmelerimizin anlamını başkalarına memnuniyetle açıklarız;bunların "öznelerarası tanınması"genellikle bir entelektüel tatmin kaynağıdır. Son tahlilde semptom, iletişime ve yoruma direnen atıl bir leke, söylemin, toplumsal sağlığının dolaşıma dahil edilemeyen ama aynı zamanda da onun pozitif koşulu olan bir leke.[543]

Sinthome

Lacan, üç düzeni; gerçek, simgesel ve imgesel düzenleri bir araya getirme işlevi görebilecek unsura yeni bir isim verdi. Fransızca'da bir kelime oyunu yaparak, bu unsuru "Saint" (Aziz) ve "Saint Thomas"a gönderme yapan "Sinthome" olarak adlandırdı.[544] Lacan'ın kuramında bu kavram bir yönüyle Baba'nın Adı'nın yerini alır; Babanın Adı özellikle simgesel düzen açısından büyük öneme sahiptir, oysa ki Sinthome kavramı üç düzeni belirlemektedir ve "düğüm yapıları" tarafından belirlenir.[545]

Düğümler: Bu formülasyon kişiye, (sözcüğün tam anlamıyla) bir psikozdaki sabuklama ve kuruntu yapılanmalarını anlama olanağı verdiği için klinik açıdan çok önemlidir. Bu yapılanmalar gerçek simgesel ve imgeseli bir araya getirmeye yarayabilirler. Dolayısıyla bazı psikoz hastalarında makineler, bilgisayarlar ve bilimsel ürünlerle ilgili temaların bu denli yaygın oluşu, yeni bir yoldan açıklanabilir. Nesneler beden imgesini (imgelemsel), dilsel ya da bilgisayar döngüselliğini (simgesel) ve aşırı uyarma ya da acıyı (gerçek) bir araya getirmek için kullanılabilir. Bu anlamda psikozun hastada yarattığı sistem başarılıysa üç düzeni bir araya getiren bir düğüm ya da daha çok bir özel isim işlevi görür.[546]

Sinthome olarak semptomla özdeşleşme konumu, özellikle Lacancı psikanalizin en temel noktasıdır ve aslında bu öznenin de mutlak dayanağıdır. Çünkü üç düzeni bir araya getiren ve tüm belirtileri

---

[543] Zizek (a),a.g.e, s.88-91.
[544] Darian Leader, Judy Groves, Yeni Başlayanlar İçin Lacan, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997, s.167
[545] Burak Bakır, a.g.m, s.62.
[546] Leader, Grove, a.g.m, s.166

olmasına karşın, özneyi bir psikoz durumuna düşmekten alıkoyan sinthome'dur.[547]

Zizek ise sinthome'u şöyle tanımlar: Bir ağa/şebekeye bağlanmış olmayan ama hemen keyif tarafından doldurulan, nüfuz edilen belli bir gösterge olduğu için statüsü tanım gereği "psikosomatik"tir, hiçbir şeyi ya da kimseyi temsil etmeden iğrenç bir keyfe tanıklık eden dilsiz bir şahadetten başka bir şeyi olmayan korkunç bir bedensel işaretten ibarettir.

Franz Kafka'nın "Köy Hekimi" hikâyesi, en saf biçimiyle bir sinthome hikâyesidir. Çocuğun bedeni üzerinde büyüdükçe büyüyen açık yara, bu bulantı verici, haşaratvari açıklık, canlılığın kendisinin, anlamsız keyfin en radikal boyutu içinde yaşam-tözünün cisimleşmesidir.[548]

Gerçek

Lacan, simgesel ve imgesele ek olarak, araştırmalarının çeşitli evrelerinde gerçeği yeniden formüle ettiği bir kategori olarak öne sürer. 1953'te Lacan, "gerçek, sadece simgeleştirilemeyen, simgeselin dışında bırakılandır" der. Lacan'ın söylediği gibi, gerçek "simgeselleştirilmeye mutlak anlamda direnendir. Gerçek, simgesel ve imgelemseli, insan gerçekliğinin üç kaydı" olarak adlandırırır. Dolayısıyla günlük dilde "gerçeklik" olarak söz ettiğimiz şey, simgesel ve imgelemselin bir bileşimidir. Gerçek, tam olarak bizim gerçekliğimizin dışında bırakılanı, anlamsız olanın sınırını ve yerleştirmekte ya da keşfetmekte başarısız olduğumuz noktayı temsil eder.[549]

Gerçek, Lacan'ın ardışık üç düzeninde (Gerçek, İmgesel, Simgesel) ilk yeri işgal etmesine rağmen, Lacan'ın düşünsel gelişiminde en son ortaya çıkan, önemi giderek artan bir kavramdır. Tanımı ancak olumsuz yoldan yapılabilir ki, bu olumsuzluk tanımının kendisinde de içkindir. Lacan'a göre, Gerçek, Simgesel tarafından içerilemeyen sert bir çekirdektir. Gerçek'i Simgesel'e olan bu dışsallığı ile tanımlamak, onu her şeyden önce, dil öncesi, yani insan öncesi bir konuma yerleştirmektir. Dolayısıyla ontogenetik açıdan, henüz konuşamayan ve imgeler oluşturamayan bebeğin tüm deneyimi Gerçek'in alanına girdiği gibi, filogenetik açıdan da, insan öncesi olan herşey, dolayısıyla "Doğa" dediğimiz şey de "Gerçek"tir. Doğal nesne ve olguları her ne

[547] Bakır, a.g.m, s.62.
[548] Zizek(a), a.g.m, s.91.
[549] Leader, Groves, a.g.e, s.61.

kadar "kontrol altına alarak" Simgesel'in alanına çeksek de, "Gerçek her zaman aynı yere döner". Dolayısıyla tanımlanamayan bir salgın hastalık (örneğin Orta Çağ'da veba, 20. yüzyılın sonunda AİDS) deprem, fırtına, yıldırım, daima Gerçek'in geri dönüp kendi simgeselleştirilemeyen çekirdeğini ortaya koymasıdır. Lacan'ın deyişiyle, 'İmkânsız olan Gerçek'. Bu anlamda ölüm deneyimi, aktarılamaz, yani simgeselleştirilemez olmasıyla daima Gerçek'tir. Simgesel sistem, bir eksik'in ihtiyaca dönüşerek kendini bir talep biçiminde ifade etme zorunluluğu sonucu ortaya çıkar. Simgesel'in nedeni ve amacı olan bu eksik, aslında Gerçek'in ta kendisidir. Felsefede ve insan bilimlerinde kullandığımız temel kavramlardan biri olan 'Gerçeklik'in Lacan'ın Gerçek'iyle örtüşmediğini belirtmek gerekir. Gerçeklik, Gerçek'in simgeselleştirilebilen kadarıdır: Felsefe ve insan bilimlerinin anlamlandırılmayı (dilin alanına çekmeyi) başaramadığı bir artık, bir fazla her zaman varolacaktır ki, Lacan'ın Gerçek'i tam da bu fazladır.[550]

Zizek ise gerçeği, "aynı anda hem simgeselleştirmeye direnen sert, nüfuz edilmez çekirdek hem de kendi içinde hiçbir ontolojik tutarlılığa sahip olmayan saf hayali bir kendiliktir." diye tanımlar. Gerçek, Zizek'in tanımlamalarında, düşünürün zengin kavramsallaştırmalarıyla da şöyle irdelenir:

"Gerçek, her simgeselleştirme girişiminin karşısına dikilen kaya, olası bütün dünyalarda aynı kalan sert çekirdektir; ama aynı zamanda adanmakıllı istikrarsız bir statüsü de vardır; ancak başarısız, ıskalanmış olarak, bir gölgede kalarak varlığını sürdüren ve onu pozitif doğası içinde kavramaya çalıştığımız anda dağılan birşeydir de. Daha önce de gördüğümüz gibi, bu tam da travmatik olay kavramını tanımlayan şeydir: Simgeselleştirmenin başarısız olduğu, ama hiçbir zaman pozitifliği içinde verili olmayan bir nokta. Bu nokta ancak geriye doğru, yapısal sonuçlarından kalkarak inşa edilebilir. Bütün etkililiği, öznenin simgesel evreninde yarattığı çarpıtmalardadır. Travmatik olay nihai olarak, bir simgesel yapıdaki belli bir boşluğu dolduran bir fantezi inşasıdır ve bu haliyle bu yapının geri dönüşlü bir sonucundan ibarettir."[551]

Lacancı Gerçek kavramını tanımlayan bir dizi başka karşıtlık daha vardır: Simgeselleştirme sürecinin kalkış noktası, temeli olarak Gerçek, yani bir anlamda simgesel düzenden önce gelen ve sonuçta onun ağına yakalandığı zaman onun tarafından yapılanan Gerçek çıkı-

[550] Zizek (a), a.g.m, s.247.
[551] Zizek(a), a.g.m, s.183.

yor karşımıza ilk olarak. Ama Gerçek aynı zamanda bu simgeselleştirme sürecinin ürünü, artığı, kalıntısıdır, simgeselleştirmeden kaçan aşırılıktır ve bu haliyle simgeselleştirme tarafından üretilir. Gerçeğin çekirdeği keyiftir. Jouissance "keyif" simgeselleştirmenin üzerinde işlediği temel, simgeselleştirme tarafından boşaltılan, cisimsizleştirilen, yapılanan temeldir, ama bu süreç aynı zamanda bir artık, bir kalıntı üretir ki bu da artı-keyiftir.

-Gerçek, atıl mevcudiyetin, pozitifliğin doluluğudur. Gerçek'te hiçbirşey eksik değildir- yani eksiği yalnızca simgeselleştirme getirir. Eksik, Gerçek'te bir boşluk, bir yokluk açan bir gösterendir. Ama aynı zamanda Gerçek kendi başına simgesel düzenin ortasında bir delik, bir boşluk, bir açıktır; Simgesel düzenin etrafında yapılandığı eksiktir. Bir kalkış noktası olarak, bir temel olarak Gerçek eksiksiz bir pozitif doluluktur; oysa simgeselleştirmenin bir ürünü bir artığı olarak simgesel yapı tarafından yaratılan, kuşatılan boşluktur da. Aynı karşıtlar çiftine negatiflik perspektifinden de yaklaşabiliriz: Gerçek, olumsuzlanamayan bir şey, olumsuzlanmaya duyarsız, negatiflik diyalektiği içinde yakalanamayan pozitif, atıl bir başlangıç noktasıdır. Ama hemen şunu da eklememiz gerekir ki bunun nedeni Gerçek'in kendisinin, pozitifliği içinde, belli bir boşluğun eksiğin, radikal negatifliğin cisimleşmesinden başka bir şey olmayışıdır. Gerçek olumsuzlanamaz çünkü zaten kendi içinde, pozitifliği içinde, saf bir negatifliğin, boşluğun cisimleşmesinden başka bir şey değildir. Bu yüzden de gerçek nesne kelimenin Lacancı anlamıyla yüce bir nesnedir. Öteki'deki, simgesel düzendeki eksiğin cisimleşmesinden ibaret olan bir nesnedir. Yüce nesne, fazla yaklaşılamayan bir nesnedir: Eğer ona fazla yaklaşırsak, yüce özelliklerini kaybeder ve sıradan, bayağı bir nesne haline gelir. Ancak bir ara mekânda, bir ara durumda, belli bir perspektiften bakıldığında, yarı görülür yarı görülmez bir halde ayakta kalabilir. Onu gün ışığında görmek istersek, gündelik bir nesneye dönüşür, kendi kendini dağıtır. Fellini'nin Roma filminden ünlü bir sahneyi ele alalım: Metro inşaatı için tünel kazan işçiler eski Roma binalarından bazı kalıntılar bulurlar, arkeologlar çağırırlar, arkeologlar hep birlikte binalara girdiklerinde muhteşem bir manzara beklemektedir onları: Hareketsiz, melankolik figürlerin resmedildiği fresklerle dolu duvarlar- ama resimler çok narindir, açık havaya dayanamaz ve hemen dağılmaya başlar, seyircilerini boş duvarlarla baş başa bırakırlar.

-Jacques - Alain Miller'in (yayınlanmamış seminerinde) belirttiği gibi, Gerçek'in statüsü aynı zamanda hem bedensel olumsallığın hem

de mantıksal tutarlılığın statüsüdür. Bir ilk yaklaşımla şunu söyleyebiliriz ki, Gerçek, simgesel mekânizmanın otomatik dolaşımını bozan bir olumsal karşılaşmanın yarattığı şoktur. Bu mekânizmanın düzgün işlemesini önleyen bir kum tanesidir; öznenin simgesel evreninin dengesini mahveden travmatik bir karşılaşmadır. Ama travmada da gördüğümüz gibi, tam da bütünsel olumsallığın istilası olarak travmatik olay hiçbir noktada pozitifliği içinde verilmez; simgeselleştirmeden kaçan bir nokta olarak mantıksal inşası ancak daha sonra yapılır.

Lacancı Gerçek'i tanımlayan şey, karşıt, hatta çelişkili belirlenimlerin böyle dolaysızca örtüşmeleridir. Böylece karşıtlık çiftlerinin imgesel, simgesel ve gerçek statüleri arasında bir ayrıma gidebiliriz. İmgesel ilişkide, karşıtlığın iki kutbu birbirini tamamlar, bir arada uyumlu bir bütünlük oluşturur, her biri ötekine onda eksik olanı verir. Her biri ötekindeki eksiği doldurur. Simgesel ilişki içindeki karşıtların, kutupların herbiri ötekine kendi eksiğini iade eder: ortak eksikleri temelinde birleşirler. Bu aynı zamanda simgesel iletişimin de tanımı olabilir: Özneler arasında dolaşan şey, öncelikle bir boşluktur. Özneler birbirlerine ortak bir eksiği iletirler. Bu perspektifte kadın erkeğin tamamlayıcısı değildir, erkeğin eksiğini cisimleştirir. (Bu yüzden Lacan güzel bir kadının, erkeğin kastrasyonunun -eksikliğinin- mükemmel bir cisimleşmesi olduğunu söyler.)

Lacan, Encore seminerinde "Gerçek ancak biçimselleştirmenin çıkmaza girmesi sayesinde kaydedilebilir" dediğinde, karşıtların bu paradoksal örtüşmesine ilişkin bir ipucu verir. Gerçek şüphesiz kaydedilemeyen, "kendini kaydetmemeyi hiç bırakmayan" şeydir. Her türlü biçimselleştirmenin takılıp sendelediği kayadır. Ama Gerçek'in boş yerini bir biçimde kuşatmayı, tespit etmeyi tam da bu başarısızlık sayesinde başarabiliriz. Başka bir deyişle, Gerçek kaydedilemez, ama bu imkânsızlığın kendisini kaydedebiliriz, yerini tespit edebiliriz: Bir dizi başarısızlığa neden olan travmatik bir yerdir bu. Lacan'ın bütün söylemek istediği, Gerçek'in, kaydedilmesine dair bu "imkânsızlık"tan başka bir şey olmadığıdır.

Lacancı perspektifte, Gerçek olarak nesne, son analizde belli bir sınırdan ibarettir, demek ki: Onu sollayabiliriz, ardımızda bırakabiliriz, ama ona ulaşamayız. Klasik Akhilleus ve kaplumbağa paradoksunun Lacancı okuması şöyledir: Akhilleus kaplumbağayı tabii ki sollayabilir ama ona ulaşamaz, ona yetişemez. Brecht'in Üç Kuruşluk Operası'nda tanımladığı mutluluk paradoksuna benzer bir durum söz konusudur. Mutluğun peşinden öyle çok fazla koşmamak gerekir, çünkü

onu sollayabilirsiniz, o zaman da mutluluk arkada kalacaktır. Lacancı Gerçek budur işte: Her zaman ıskalanan belli bir sınır-her zaman ya çok erken ya da çok geç geliriz.[552]

Lacancı Gerçek üzerinden medyanın içeriklerine baktığımızda da kurgusal yapının oluşmasıyla birlikte ilk vazgeçilenin Gerçek olduğunu daha kolay algılayabiliriz. Çünkü medyanın içeriklerindeki temel iddiası Gerçek'tir. Oysa Gerçeğin peşinden çok fazla koştuğu için onu sollamaktadır. Bu nedenle medyada Gerçeğin yerini Baudrillardcı deyişle hipergerçeklik almaktadır.

İdeoloji, Sinizm, Kinizm

"İdeoloji", toplumsal gerçekliğe bağımlılığını yanlış-tanıyan düşünümcü bir tavırdan, eylem odaklı bir inançlar kümesine, bireylerin toplumsal bir yapıyla aralarındaki ilişkiyi yaşamalarını sağlayan vazgeçilmez mecradan hakim bir siyasi iktidarı meşrulaştıran yanlış fikirlere kadar herşeyi adlandırabilir. Tam da ondan uzak durmaya çalıştığımızda ortaya çıkıveriyor gibidir. İdeoloji içsel bir zorunluluğun sonucunun dışsallaştırılmasında yatar. Benzer bir tersine çevirmenin en son örneği, Batı medyasının Bosna savaşı hakkındaki haberlerinde görülmüştür. İlk göze çarpan, standart ideolojik kişileştirmenin yaşandığı 1991'deki Körfez Savaşı haberleri ile bunlar arasındaki karşıtlıktır:

"Medya, Irak'taki toplumsal, siyasi ya da dini eğitim ve antagonizmalar hakkında bilgi vermek yerine, çatışmayı son kertede Kişileşmiş Kötülük ile kendi kendini medeni uluslar arası topluluktan dışlamış kanun kaçağı Saddam Hüseyin'le verilen bir kavgaya indirgemişti. Gerçek amaç, Irak'ın askeri kuvvetlerinin imhasından bile önce psikolojik bir şey olarak "itibarını kaybedecek" olan Saddam'ın küçük düşürülmesi olarak sunuluyordu. Ancak Bosna savaşında, Sırp devlet başkanı Miloseviç de ara sıra şeytanlaştırılmış olmasına rağmen, hakim tavır yarı-antropolojik bir gözlemci tavrıydı. Medya, bize çarpıtmanın etnik ve dini arka planı hakkında ders vermek için birbiriyle yarışıyordu; yüzlerce yıllık travmalar yeniden sahneye konmaktaydı, öyle ki çatışmanın kökenlerini anlamak için sadece Yugoslavya'nın tarihini değil, Orta Çağdan beri bütün Balkanlar'ın tarihini anlamak gerekiyordu. Dolayısıyla Bosna çatışmasında, taraf tutmak açıkça imkânsızdı, tek yapılabilecek şey, bizim medeni değerler sistemimize yabancı bu vahşi gösterinin arka planını sabırla kavramaya

[552] Zizek (a), a.g.e, s.184-188.

çalışmaktı... Ama bu ters yöndeki işlem, Saddam Hüseyin'in şeytanlaştırılmasından bile daha kurnazca bir ideolojik mistifikasyon içerir."[553]

İdeoloji, bizi kendisinin "doğruluğuna" ikna etmesi amaçlanan, ama aslında ikrar edilmemiş, tikel bir gücün çıkarlarına hizmet eden bir öğreti, bir fikirler, inançlar, kavramlar topluluğudur. Habermas'a göre ideoloji sistematik olarak çarpıtılan bir iletişimdir. İkrar edilmeyen toplumsal çıkarların etkisiyle "resmi" kamusal anlamını gerçek niyetinden ayıran bir mesafenin bulunduğu bir metin; yani metnin açık sözcelenmiş içeriği ile pragmatik önvarsayımları arasında üzerinde düşünülmemiş bir gerilimle karşı karşıya olduğumuz bir metin.[554]

İdeolojinin en temel tanımı herhalde Marx'ın Kapital'deki şu cümlesidir: "Bilmiyorlar, ama yapıyorlar". İdeoloji kavramının kendisi bir tür temel, kurucu naifliği içerir. Kendi önvarsayımlarını, kendi fiili koşullarını yanlış-tanımayı, toplumsal gerçeklik denilenle bizim ona ilişkin çarpıtılmış tasarımımız, yanlış bilincimiz arasındaki bir mesafeyi, bir ayrılığı içerir. Bu tür bir "naif bilinç"in eleştirel-ideolojik bir işleme tabi tutulabilmesinin nedeni budur. Bu işlemin amacı, naif ideolojik bilinci kendi etkin koşullarını, çarpıtmakta olduğu toplumsal gerçekliği tanıyabileceği ve tam da bu sayede kendi kendini feshedeceği bir noktaya götürmektir. İdeoloji eleştirisini daha incelikli versiyonlarında-örneğin Frankfurt Okulu'nun geliştirmiş olduğu eleştiride- mesele sadece şeyleri (yani toplumsal gerçekliği) gerçekte oldukları gibi görme, ideolojinin çarpıtıcı gözlüğünü çıkarıp atma meselesi değildir: Aslolan gerçekliğin kendisini bu ideolojik mistifikasyon denen şey olmadan yeniden üretemeyeceğini görmektir. Maske sadece şeylerin gerçek durumunu saklamamaktadır: ideolojik çarpıtma tam da bu durumun özüne yazılmıştır.[555]

İdeolojinin bu klasik açıklamasının halen geçerli olup olmadığını sorgulayan Zizek, Peter Sloterdjik'in çok satan kitabı "Sinik Aklın Eleştirisi"nde savunduğu tezi şöyle aktarıyor:

"Ne yaptıklarını gayet iyi biliyorlar, ama yine de yapıyorlar. Sinik akıl artık naif değildir; Aydınlanmış yanlış bilinç gibi bir paradokstur. Kişi yanlışlığı gayet iyi bilmektedir, ideolojik bir evrenselliğin ardın-

---

[553] Renata Salecl, The Spoils of Freedom, Londra, Routledge, 1995, s.13. Aktaran: Zizek(b) Kırılgan Temas, Çeviren: Tuncay Birkan, Metis Yay., İstanbul, 2002, s.48-49

[554] Zizek(b), s.56-57

[555] Zizek(a),a.g.e, s.43.

daki tikel çıkarın gayet iyi farkındadır, ama onu yine de reddetmez."[556]

Sinizmi, Sloterdjik'in kinizm adını erdiği kavramdan ayıran Zizek, bu kavramları ideoloji bağlamında şöyle tanımlar:

"Kinizm halkın, alt tabakaların, resmi kültürün ironi ve alay yoluyla reddetmesini temsil eder: Klasik kinik işlem, egemen resmi ideolojinin ağırbaşlı, ciddi havalarının karşısına gündelik sıradanlığı çıkartmak ve bunlarla alay etmek, böylelikle de ideolojik lafların yüce soyluluğunun ardında gizlenen bencil çıkarları, şiddeti, kaba iktidar hırsını teşhir etmektir. Bu işlem argümana dayalı olmaktan çok pragmatiktir: Resmi önermeyi, onun karşısına sözcelendiği durumu çıkararak altüst eder; kişiye yönelik davranır. (Örneğin bir politikacı kendini vatan için feda etmenin kutsal bir görev olduğunu vaazederken, kinizm onun başkalarının fedakarlığından elde ettiği kişisel kazancı teşhir eder.)

Sinizm ise egemen kültürün bu kinik bozuşturmaya verdiği cevaptır: İdeolojik evrenselliğin ardındaki tikel çıkarı, ideolojik maske ile gerçeklik arasındaki mesafeyi tanır, hesaba katar, ama yine de maskeyi korumak için nedenler bulur. Bu sinizm dolaysız bir ahlaksızlık konumu değildir, daha çok ahlaksızlığın hizmetine koşulmuş bir ahlaktır. Sinik hikmetin modeli, doğruluğu, dürüstlüğü en üst namussuzluk biçimi olarak, ahlakı en üst utanmazlık biçimi olarak, doğruyu da en etkili yalan biçimi olarak kavramaktadır. Bu yüzdendir ki, sinik bir akıl karşısında geleneksel ideoloji eleştirisi artık işe yaramaz. Artık ideolojik metni "semptomatik okuma"ya tabi tutarak, onun karşısına boş noktalarını, kendini düzenlemek, tutarlılığını korumak için bastırmak zorunda olduğu şeyleri çıkartamayız. Sinik akıl bu mesafeyi daha en baştan hesaba katmıştır zaten. O zaman bize sadece, sinik aklın egemenliğiyle birlikte, kendimizi ideoloji sonrası denen bir dünyada bulduğumuzu olumlamak mı kalmaktadır? Adorno bile, ideolojinin bir doğruluk iddiasında -yani basitçe bir yalan değil, doğru diye yaşanan bir yalan- olduğu sonucuna varmıştır.[557] Böylece Adorno ideolojiye eleştirel bakışta sinizmi düşünsel boyutta önceleyen isim olmuştur.

Zizek, ideoloji, sinizm, kinizim üçlemesine Michael Anderson'un İngiliz kolejlerindeki yaşamı betimlediği filmi "If"te yaptığı çözümleme ile açıklık getirir: "Bu kolejlerdeki günlük yaşamın, uygar, açık görüşlü ve liberal yüzeyinin altında, küçük ve büyük öğrenciler arasında acımasız güç ilişkilerinin egemen olduğu başka bir dünya yatmak-

[556] Zizek(a) ,a.g.e, s.44.
[557] Zizek (a), a.g.e, s.44-45.

tadır. Bir dizi ayrıntılı yazısız kural, büyük öğrencilerin küçükleri sömürme ve aşağılamasının çeşitli yollarını gösterir. Burada yer altı isyan tarzlarının zayıflattığı (otorite ile alay etmek vs.) kamu ve düzenin baskılayıcı yönetimiyle değil, tam tersiyle karşı karşıyayız: kamusal otorite sivil, nazik bir görüntüyü sürdürürken, onun acımasız güç kullanımının gölgeli bir alemi vardır. Hiç kuşkusuz, buradaki hayati nokta, bu gölgeli alemin kamusal gücün uygar görüntüsünü zayıflatmaktan çok, onun temel dayanağı olarak işlev görmesidir. Bir öğrenci ancak bu alemin yazısız kurallarına dahil olarak okul hayatının sağladığı olanaklardan yararlanabilir. Bu yazısız kuralları çiğnemenin cezası resmi kuralları çiğnemeninkinden çok daha ağırdır. Kamusal-yazılı yasa ve onun süperego bütünleyicisi arasındaki bu uzaklık, geç kapitalizmin öznelerinin egemen ideolojik tutumu olarak kinik uzaklığın nerede yetersiz kaldığını göstermemizi de sağlıyor: Bir kinik kamusal yasayla, gizli konumundan alay eder ve böylece onu sağlam bırakır. Bu gizli yöne nüfuz eden haz fantezilerde kurulduğu ölçüde, kişi kiniğin dokunmadan bıraktığı şeyin fantezinin kendisi, kamusal yazılı ideolojik metnin arka planı olduğunu söyleyebilir. Kinik uzaklık ve fantezi arasında kuvvetli bir karşılıklı bağımlılık vardır. Günümüzün tipik öznesi, bir yandan her tür toplumsal-ideolojiye kinik bir güvensizlik gösterirken, bir yandan da kendini hiç kısıtlamaksızın Ötekinin komploları, tehditleri ve hazzın aşırı formları hakkında paranoyak fanteziler kuran kişidir."[558]

İdeolojik Fantezi

İdeoloji sonrası bir toplumda yaşadığımız fikrinin biraz fazla hızlı gittiğini göstermek için işte burada, bu noktada, semptom ile fantezi arasındaki ayrımı devreye sokmak gerekir: Sinik akıl, bütün o ironik mesafesine rağmen, temel ideolojik fantezi düzeyine, ideolojinin, üzerine toplumsal gerçekliğin kendisini yapılaştırdığı düzeye dokunmamaktadır. Eğer bu fantezi boyutunu kavramak istiyorsak Marx'ın "bilmiyorlar ama yapıyorlar" formülüne dönmemiz ve çok basit bir soru sormamız gerekir: İdeolojik yanılsamanın yeri neresidir, gerçekliğin kendisi "bilmek"te mi yoksa "yapmak"ta mı? Cevap ilk bakışta bariz görünür: İdeolojik yanılsama "bilmek"te yatar. İnsanların fiilen yaptıkları şey ile yaptıklarını düşündükleri şey arasındaki uyumsuzlukla ilgili bir mesele söz konusudur-ideoloji, tam da insanların "insanların aslında ne yaptıklarını bilmemeleri"nden, ait oldukları top-

[558] Slavoj Zizek, "Müstehcen Efendi," Toplum ve Bilim, Güz 1996, Sayı; 70, s.64-65.

lumsal gerçekliğe ilişkin yanlış bir tasarıma (½üphesiz aynı gerçekliğe ilişkin çarpıtma yüzünden) sahip olmalarından ibarettir. İnsanların bilmedikleri şey, faaliyetlerinin, toplumsal gerçekliklerinin kendisinin, bir yanılsama, fetişist bir tersine çevirme tarafından yönlendirildiğidir. Gözden kaçırdıkları, yanlış-tanıdıkları şey gerçeklik değil, kendi gerçekliklerini, kendi gerçek toplumsal faaliyetlerini yapılaştıran yanılsamadır. ½eylerin gerçekte nasıl olduğunu gayet iyi bilirler ama yine de bilmiyormuş gibi davranırlar. Dolayısıyla bir çifte yanılsama söz konusudur. O da gerçeklikle kurduğumuz gerçek, fiili ilişkimizi yapılaştıran yanılsamayı gözden kaçırmayı içerir. Bu gözden kaçırılan, bilinçdışı yanılsamaya da "ideolojik fantezi" adı verilebilir. Eğer ideoloji anlayışımız, yanılsamanın bilgiye yerleştirildiği klasik anlayış olarak kalırsa, o zaman günümüz toplumu ideoloji sonrası bir toplum olarak görünecektir: Yaygın ideoloji sinizm ideolojisidir, insanlar ideolojik doğruya artık inanmazlar: ideolojik önermeleri ciddiye almazlar. Gelgelelim, ideolojinin temel düzeyi, şeylerin gerçek durumun maskeleyen bir yanılsama düzeyi değil, bizatihi toplumsal gerçekliğimizi yapılaştıran (bilinçdışı) bir fantezi düzeyidir.[559]

İdeolojik Anamorfoz

Bir ideolojide "değişmez adlandırıcı", "gösterilensiz bir gösterendir". Nitekim ideolojik bir yapının analizindeki canalıcı adım, onu bir arada tutan unsurun (Tanrı, Ülke, Parti, Sınıf) göz kamaştırıcı ihtişamının ardında, bu kendi kendine gönderme yapan permormatif işlemi teşhis etmektir. Örneğin, bir Yahudi son analizde "Yahudi" gösterinin damgaladığı biridir, Yahudileri karakterize ettiği varsayılan özelliklerin (açgözlülük, dolapçılık vb.) bütün fantazmik zenginliği burada, "Yahudilerin aslında böyle olmadıkları"nı, Yahudilerin ampirik gerçekliğini değil, antisemitik bir "Yahudi" inşasında, salt yapısal bir işlevle karşı karşıya olduğumuzu gizlemeye yarar. Demek ki has "İdeolojik" boyut, belli bir "Perspektif hatası"nın sonucudur: Anlam alanı içine saf göstereni temsil eden unsur-Anlam'ın ortasında gösterenin anlamsızlığının fışkırmasını sağlayan unsur-, Anlam'ın aşırı bir doygunluğa ulaştığı bir nokta olarak, bütün diğerlerine "anlam veren" ve böylece (ideolojik) anlam alanını totalize eden nokta olarak algılanır. Yalnızca belli bir eksiğin yerini işgal eden, nedensel mevcudiyeti belli bir eksiğin cisimleşmiş halinden başka bir şey olmayan unsur, en

[559] Zizek (a), a.g.e, s.47-48.

üst tamlık noktası olarak algılanır. Bu perspektif hatasına "ideolojik anamorfoz" diyebiliriz.[560]

Jouissance

Lacan'ın öğrencisi olarak Zizek'in tüm metinlerinde sık sık kullandığı Lacan'ın jouissance kavramını açıklarken, bu terimin yalnızca Türkçe'ye değil, diğer dillere de çevrilmesinin son derece güç olduğunu eklemekte yarar var. "İngilizceye bliss ve son zamanlarda da enjoyment olarak çevrilse de, çoğu kez bu terimler jouissance'in anlamını tam olarak karşılamakta yetersiz kaldığı için terim İngilizce metinlerde de zaman zaman Fransızca olarak bırakılır. Jouissance Lacan'ın Freud'un "haz ilkesinin" ötesine yerleştirdiği bir kavramdır. Freud'da haz bedensel/ruhsal bir gerilimin boşalmasından ibarettir. Dolayısıyla haz, bir tatmin ve rahatlama duygusuyla birlikte anılmalıdır. Oysa jouissance basit bir tatminin ötesinde, bir "dürtü tatmini"dir; dolayısıyla imkânsızdır. Örneğin ilksel eksiğin (anneden koparılmış olmanın) giderilmesi arzusunun gerçek bir tatmini yoktur; ancak psikotik bir durumda mümkündür bu tatmin. Oysa jouissance bu eksiğin giderilmesi fantezisini yaratarak kendini Gerçek'te temellendirir. Haz, benliğin iç dengesini kurmaya / korumaya yöneliktir; jouissance ise bu dengeyi daima bozarak "haz ilkesinin ötesine" geçer. Acıda, ölümde, semptomların sürdürülmesinde bulunduğu farzedilen paradoksal haz, aslında haz değil jouissance'ın ta kendisidir. Zizek jouissance'ı yer yer olduğu gibi bırakarak, yer yer ise enjoyment ile karşılayarak kullanır."[561]

1960'larda Lacan'ın çalışmaları Jouissance kavramının mantığını formüle etmeye çalışmak üzerinde yoğunlaştı. Bu sözcük, Edmund Spencer'ın 16. yüzyıldaki Faerie Queene ve diğer yapıtlarında kendini göstermesi nedeniyle aslında İngiliz edebiyat mirasının bir parçasıdır. Genellikle tercüme edildiği şekliyle "tad alma" anlamına gelebilir, ancak Lacan'ın kullandığı anlamda, 'organizmanın kaldıramayacağı kadar fazla olan herşey' demektir. Jouissance, örneklerin yüzde 99'unda dayanılmaz acı olarak hissedilir. Sözcüğün Lacancı anlamıyla bu, gerçek bir acıdır; simgeleştirme ve anlamın dışında, size acıyı getirmek üzere, sürekli ve her defasında aynı yere dönen bir şeydir. Asıl sorun bizim dayanılmaz acı olarak yaşadığımız şeyin bilinçdışı dürtüler tarafından tam tersine bir doyum olarak yaşanmasıdır. Bedenimiz-

[560] Zizek (a), a.g.e, s.115-116.
[561] Zizek (a), a.g.e, s.248.

de jouissance ile birlikte doğarız: Bu organizmanın kendisini kurtarması gereken aşırı bir tahrik ya da uyarı bombardımanıdır. Büyüdükçe, sütten kesilme, eğitim, toplumsal dünyanın kuralları ve düzenlemeleri ile bedenimizden akıp gider. Lacan 1970'lerden itibaren de dilin bir jouissance biçimi olduğunu ileri sürüyordu.[562]

Zizek'e göre jouissance, simgeselleştirmenin üzerinde işlediği temel, simgeselleştirme tarafından boşaltılan cisimsizleştirilen, yapılanan temeldir, ama bu süreç aynı zamanda bir artık, bir kalıntı üretir ki bu da artı keyiftir. Lacan'a göre ise bilgiye ulaşmanın bedeli, keyfin kaybedilmesiyle ödenir, keyif bütün o aptallığıyla ancak belli bir bilgisizlik temelinde mümkündür.[563]

Bu noktada medyanın içerikleri anlamında bilgi ve enformasyon arasındaki farktan hareketle, enformasyonun temel etkisinin keyif, dolayısıyla eğlence olduğunu söyleyebiliriz. Medya içeriklerinden bilgiden kaçışın temel nedeni ise keyfin kaybedilmesi olarak açıklanabilir.

Objet Petit a (Küçük Öteki Nesnesi ya da Arzu Nesnesi)

Jouissance tam olarak kastre edilemez daima bilinçaltında bir artı bırakır. Bu simgesele giriş işleminden geriye kalan bir artık, bir kırıntıdır; ve dürtüler sayesinde bir kimlik oluşturmayı vaadeden bu nesne Lacan'ın ünlü objet petit a'sıdır. Bu gerçek bir resne değildir ama öznenin fantezisinin nesnesidir; (öznenin arzu nesnesidir) diğer bir söyleyişle Öteki'ne tutarlılığını veren, sahip olduğu varsayılan nesnedir: Küçük öteki nesnesi.[564]

Nesnenin kimliğine dayanak olan şey gösterendir. Olası bütün dünyalarda aynı kalan nesnedeki bu "artı/fazla" Lacan'ın objet petit a'sı "kendinde kendinden fazla olan birşeydir.[565]

Sözlük anlamı ile verirsek, Lacan'ın diğer dillere yapılan çevirilerinde Fransızca olarak korunmasında ısrar ettiği bu kavram Türkçe'ye kabaca "küçük öteki nesnesi" olarak çevrilebilir (Buradaki "a", Fransızca'da "öteki" anlamına gelen autre kelimesinin baş harfidir). Objet petit a, gerçek bir nesne değildir, bir fantezi nesnesidir. Özne, simgesel sistemin bir türlü sınırları içinde alamadığı Gerçek'in açıklanamayan, adlandırılamayan bu "fazla"sı ile başa çıkabilmek için, daha bir

[562] Leader, Grove, a.g.e, s.140-155.
[563] Zizek (a) a.g.e, s.84.
[564] Burak Bakır, a.g.m, s.62.
[565] Zizek (a), a.g.e, s.111.

"ben" olarak ilk oluştuğu yıllardan başlayarak bir fantezi nesnesi yaratır. Bu nesne, arzu nesnesi aslında "yok"tur, öznenin ne olduğunu bilmediği, sadece göz ucuyla görebildiği ilksel eksik'in fantazmik eşdeğeridir. Ancak özne bir yandan da bu nesnenin fantazmik özelliğini, gerçekten varolmadığını bilir. Tam da bu nedenle bilinçsiz olarak objet petit a'ya ulaşmaktan kaçınır; yolu uzatır, çıkmaza sokar. Aramaktan vazgeçemez, ama asla bulmak istemez.[566]

Zizek, Lacancı küçük öteki nesnesi ya da arzu nesnesi objet petit a'yı açıklarken Coca-Cola örneğinden hareket eder: Cola'nın ilk önce bir ilaç olarak sunulması hiç de şaşırtıcı değildir. Garip tadı herhangi özel bir tatmin sağlamadığı gibi üstelik hoş ve cazip de değildir: Fakat, tam da böyle olduğu için mevcut herhangi bir kullanım değerini (susuzluğumuzu gerçekten gideren ya da arzulanan tatmin edilmiş dinginlik etkisini sağlayan su, bira ve şarabın aksine) aşan bir şey olarak Cola, O'nun, yani, sıradan tatminlerin üstündeki hazzın katışıksız fazlalığının, malı tüketme tiryakiliği içinde hepimizin peşinden koştuğu gizemli, anlaşılmaz X'in doğrudan somutlaşması işlevini görür. Bu özelliğin umulmadık sonucu, Cola hiçbir somut ihtiyacı tatmin etmediğinden, ihtiyacımızı başka bir içecekle giderdikten sonra onu sadece bir ek olarak tüketmemiz değil, fakat bu gereksiz karakteri dolayısıyla Cola'nın susuzluğumuzu daha da çok doyumsuz hale getirmesidir: Jacques Alain Miller'in özlü biçimde belirttiği gibi, Cola paradoksal özelliğe sahip olduğundan onu içtiğin kadar çok susarsın ve aynı zamanda susuzluğunu söndürmediği ölçüde bu garip, buruk-tatlı lezzete ihtiyacın o kadar da artar. Öyle ki, birkaç yıl öncesinde Cola'nın reklam sloganı "Cola odur!"u reklamın muğlaklığıyla almamız gerekir: "İşte o" tam da gerçekten hiçbir zaman o olmadığından dolayı, tam da her tatmin "daha fazla isterim!" boşluğu açtığından dolayı "İşte o" dur. Paradoks, dolayısıyla, Cola'nın kullanım değeri onun saf (değişim) değeri'nin özgün atmosferik boyutunun ifadesiyle yer değiştirmiş (ya da ifadesiyle tamamlanmış) sıradan bir mal olmasından değil, onun tuhaf kullanım -değerinin ifade edilemez tinsel artığın olağanüstü atmosferinin zaten onda doğrudan cisimleştiği, maddi niteliklerini zaten mal oluşundan alan bir mal olmasındadır. Fakat bu süreç kafeinsiz diet Cola ile sona erdirilmiştir. Niçin? Cola'yı -ya da herhangi bir içeceği- iki nedenle içeriz: susuzluk gidermesi ve besin değeri ya da tadı için. Kafeinsiz diet Cola'da besin değeri askıya alındığı gibi Cola'nın tadının temel maddesi kafein de kullanılmaz. Geriye

[566] Zizek (a), a.g.e, s.249.

kalan saf dış görünüş, bir maddenin hiçbir zaman gerçekleştirilemez sahte vaatleridir. Bu anlamda, kafeinsiz diet Cola ile adeta "bir şey kılığında hiçbirşey içtiğimiz" doğru değil midir? Bu örnek üç düşünce arasındaki doğal ilişkiyi ortaya koyar: Marksist artı-değer, artı-haz olarak Lacancı objet petit a (Lacan'ın doğrudan Marksçı artı-değeri referans alarak kullandığı kavram) ve de Freud tarafından çok önceden algılanan süperego paradoksu: Ne kadar çok Cola içersen o kadar çok susarsın: ne kadar çok kâr yaparsan daha fazlasını istersin: Süperego'nun emirlerine ne kadar çok uyarsan kendini daha çok suçlu hissedersin- her üç durumda da dengeli değişim mantığı; ne kadar çok verirsen o kadar çok borçlanırsın, ya da arzuladığına ne kadar çok sahip olursan, o kadar özlem duyarsın; ya da tüketicilik versiyonu, ne kadar çok satın alırsan daha çok harcaman gerekir. Bu dengenin bozulmasına anahtar, kuşkusuz ki, bir çeşit kavisli alan olarak var olan (ya da daha iyisi, ısrar eden) artı haz, objet petit a ne kadar yakınına gelirsen kavranması o kadar güç olan bir alandır.[567]

fantezide de benzer bir mekânizma yürürlüktedir: Ampirik, pozitif olarak verili bir nesne nasıl bir arzu nesnesi haline gelir; bir X, bilinmeyen bir nitelik, "onda ondan daha fazla olan" ve onu arzumuza değer hale getiren bir şeyi içermeye nasıl başlar? Fantezi çerçevesine girerek, öznenin arzusuna tutarlılık kazandıran bir fantezi-sahnesine dahil edilerek. Bu süreci çok net bir şekilde kurgulayan Hitchcock'un "Arka Pencere" filmini ele alalım: Sakatlanıp tekerlekli sandalyeye mahkum olan James Stewart'ın sürekli olarak dışarıya baktığı pencere, açıkça bir fantezi penceresidir. Arzusu pencereden görebildiği şeylerin büyüsü altındadır. Ve talihsiz Grace Kelly'nin sorunu, ona evlenme teklif ettiğinde, onu güzelliğiyle büyülemek yerine, pencereden görünüşü bozan bir engel, bir leke olarak davranmasıdır. Sonuçta. Stewart'ın arzusuna layık olmayı nasıl başarır? Sözcüğün düz anlamıyla, onun "arzusunun çerçevesine" girerek; avluyu geçip onun kendisini pencereden görebileceği "öteki tarafta" görünerek. Stewart onu caninin apartmanında görünce, bakışı hemen büyülenir, oburlaşır, onu arzulamaya başlar: Kelly onun fantezi-mekânındaki yerini bulmuştur.[568]

Böylece Grace Kelly, James Stewart'ın objet petit a'sına yani arzu nesnesine dönüşür. Çünkü fantezilerinin içinde, arzu çerçevesinde yerini almıştır.

---

[567] Slavoj Zizek (c), Kırılgan Mutlak, Encore Yayınları, İstanbul, 2003, s.32-35.
[568] Zizek (a), a.g.e, s.136

Ridley Scott'ın (Heinrich Kleist'in bir kısa öyküsünden uyarlanan) olağanüstü ilk filmi Düellocular'da, iki yüksek rütbeli asker arasında, tam anlamıyla üst sınıftan bir soylu ile orta sınıf kökenli gözü yukarıda bir subay arasında ömür boyu süren bir mücadele anlatılır. Bunları birbirinden sonsuza kadar ayrı tutan şey, her birinin üst sınıfın onur koduyla kurduğu ilişki biçimindeki farktır: Gözü yukarıda, orta sınıf mensubu subay bu kodu şaşmaz bir biçimde takip eder, bu yüzden de hep beceriksiz, gülünç biri izlenimi verir; oysa rakibi olan soylu, resmi kodun açık kurallarını sürekli ihlal ederek gerçekten üst sınıfa mensup olduğunu gösterir. Gözü yukarıda alt-orta sınıfların sorunu, başarısızlıklarının gerçek nedenini yanlış algılamalarıdır. Kendilerinde bir şeyin, gizli bir kuralın eksik olduğunu, o yüzden de bütün kuralları daha da sıkı biçimde takip etmeyi öğrenmeleri gerektiğini zannederler. Oysa yanlış algıladıkları şey gerçekten üst sınıftan gelmeyi açıklayan gizemli X'in özgül bir pozitif simgesel özelliğe bağlanamayacağıdır. Burada, yine objet petit a ile karşılaşırız: Birbirlerinden açıkça tanımlanmış herhangi bir pozitif simgesel özellikle ayrılmayan ama yine de ikisi arasındaki farkın gerçek üst sınıfla onun beceriksizce taklidi arasındaki şaşmaz fark olduğu iki davranış dizisiyle karşı karşıya geldiğimizde, o farkına varmanın son derece güç olduğu X, söz konusu mesafeyi açıklayan -kısacası, herhangi bir pozitif farkın belirlenemediği yerde fark yaratan nesne- tam da arzu nesnesi / nedeni olarak objet petit a'dır.[569]

Büyük Öteki

Bu kavram, Lacan'ın simgesel düzenine işaret eder. Örneğin bir yargıç, simgesel görevinin nişanlarına büründüğü anda, onun aracılığıyla konuşan simgesel kurumun Büyük Öteki'si olur.[570] Lacan'a göre, öznenin oluşumu daima "öteki"yi varsayar. Büyük Öteki bir muhatap değil, hitap edenin içinde varolduğu simgesel sistemin belirleyicilerinin toplamıdır. Büyük Öteki, bir eksik'i olmadığı varsayılarak (eksik'i gizli tutularak) tüm arzunun mekânı olarak kurulur; bu mekânı Babanın Adı, devlet, tanrı, yasa kısaca özne için simgesel düzenin bütünlüğünü temsil eden herhangi bir şey doldurabilir.[571]

George Orwell'ın 1984'ündeki Big Brother "Büyük Ağabey" kurgusu tam anlamıyla Lacan'ın Büyük Öteki'sine karşılık gelir. Kavra-

[569] Zizek (b), a.g.e, s.158-159.
[570] Zizek (b), a.g.e, s.308.
[571] Zizek (b), a.g.e, s.

mın İngilizcesinde Brother kelimesinden "B ve R"yi çıkarttığımız zaman, kavram Big Other'a "Büyük Öteki"ye dönüşür. Ayrıca kavramın sözlük açıklamasındaki simgesel düzenlerden -baba adı, tanrı, devlet, yasa- her birini yarattığı boş alan içine alır. Büyük Ağabey, istediğiniz, hayal ettiğiniz simgesel düzen hangisi ise ona karşılık gelecek kadar "açık" bırakılmıştır.

Aynı şekilde Kafka'nın eserlerinde de kurgulanan simgesel düzen, Lacan'ın Büyük Öteki'sinin temellendirdiği mekânlarda örgüsünü kurar. Franz Kafka'nın yaşamı psikanalitik incelemeye alındığında ise daha çok Büyük Öteki kendini sanatçının yaşamında "Baba Adı" olarak temsil eder.

Büyük Öteki'nin İzin Verdiği "Sistem İhlalleri"

Büyük Öteki simgesel düzeninde sistem ihlallerine sınırlı da olsa, kendi gücünü yeniden kurmak adına izin verir. Buna örnek olarak ülkemizde "Yasak İlişki" adı ile gösterilen The Bridges of Madison County filmi ile "Benden Bu Kadar" As Good As It Gets'i gösterebiliriz: Yasak İlişki'de Francesca'nın evlilik dışı ilişkisi aslında üç evliliği kurtarır: kendi evliliğinin (aşk dolu dört günün anısı Francesca'nın sıkıcı kocasıyla olan evliliğine katlanmasına olanak verir) yanısıra, Francesca'nın itirafını okuduktan sonra şaşkına dönen, soğudukları eşleriyle barışan iki çocuğunun evliliğini. Medyanın haberlerine göre, filmin büyük bir başarı kazandığı Çin'de resmi ideologlar bile aile değerlerinin olumlanması dolayısıyla filmi övmüş: Francesca ailesiyle kalır, aile görevlerini aşkına tercih eder. Film trajik olmak üzere tasarlanmıştır; Francesca aşkta hayatının gerçek mutluluğunu kaçırır; kendisinin gerçekten önem verdiği şey Kinkaid'le ilişkisidir. Ancak daha derin bir düzeyde, film aile değerlerinin olumlanmasıdır, ilişkinin kopması gerekmekteydi, zina olsa olsa aileyi destekleyen, ayrılmaz bir ihlaldir.

İkinci film, Benden Bu Kadar'a gelince, işler daha da karışır: Filmin püf noktası, Jack Nicholson karakterinin en sonunda altın bir kalbe sahip olduğunu ve iyi bir adama dönüşeceğini, yani alaycılığı bırakacağını bildiğimiz için iki saatliğine sınırsız politik yanlışlıktan hoşlanmamıza izin verilmesi değil midir? Bu noktada yeniden ayrılmaz ihlal yapısıyla karşı karşıyayız. Alaycılığı Nicholson'ın objet petit a'sıdır; artık-hazzıdır. Ancak normal olmak için bundan vazgeçmesi gerekmektedir. Bu anlamda film doğru etik duruşun ihanetinin hüzünlü bir hikayesini anlatır: Nicholson "normalleş"tiğinde ve sıcak bir in-

sana dönüştüğünde, doğru etik duruşu denen, onu çekici de yapan şeyi yitirir: Sıkıcı, sıradan bir çift çıkar karşımıza.[572]

Büyük Öteki'nin Çöktüğü Anlar

Büyük Öteki aynı zamanda toplumsal anlaşmanın nihai bir garantörü olarak da karşımıza çıkar. Eğer üzerimize yığılan enformasyon bolluğu yeterince ayıklanırsa, Büyük Öteki'nin çöküşü zaman ve mekân içinde kesin bir noktada (an) sabitlenebilir; Ryszard Kapuscinki 1979'daki İran devrimi konusunda bunu örnek biçimde yapmıştır: ½ah rejiminin "sonun başlangıcı", Tahran'daki belli bir kavşakta, sıradan bir yurttaş polisin "bas git" emrine uymayı reddettiği zaman gelmiştir. Haber büyük bir hızla yayıldı ve birdenbire insanlar "Büyük Öteki"ye inanmamaya başladılar. Burada tabii ki geri dönüşlü olarak yapılan bir yeniden inşayla karşı karşıyayız: Söz konusu olay, çığı harekete geçiren o ufak kartopudur.[573]

"½imdi en önemli an, ülkenin, ½ah'ın ve devriminin kaderini belirleyecek an, bir polisin görev yerinden çıkıp kalabalığın kenarındaki bir adamın yanına giderek sesini yükselttiği ve adama evine dönmesini emrettiği andır. Polis ve kalabalığın kenarındaki adam sıradan, isimleri bilinmeyen insanlardır, ama karşılaşmalarının tarihsel bir önemi vardır. İkisi de yetişkindir, ikisi de belli olaylardan geçmişler, ikisi de kendilerine ait deneyimler yaşamıştır. Polisin deneyimi: eğer birine bağırıp copumu vuracak gibi kaldırırsam, adamın önce korkudan dili tutulacak, sonra da kaçıp gidecektir. Kalabalığın kenarındaki adamın deneyimi: Bana doğru yaklaşan polisi görünce korkuya kapılıp koşmaya başlarım. Ama bu sefer herşey başka türlü olur: Polis bağırır, ama adam koşup kaçmaz. Orada öylece durup polise bakar. İhtiyatlı bir bakıştır bu, hala korku emareleri içeren, ama aynı zamanda sert ve küstah bir bakış. Demek böyle! Kalabalığın kenarındaki adam üniformalı otoriteye küstah küstah bakıyor. Hiç kımıldamıyor. Etrafına bakıyor ve diğer yüzlerde de aynı bakışı görüyor. onların yüzleri de, kendisininki gibi ihtiyatlı, hâlâ biraz korkulu, ama çok sert ve kararlı. Polis bağırmaya devam ettiği halde kimse kaçmıyor, polis en sonunda duru-

[572] Slavoj Zizek, (d) Gülünç Yücenin Sanatı: David Lynch'ın Kayıp Otoban'ı Üzerine, Om Yay. İstanbul, 2001, s.21-22.
[573] Zizek (b), a.g.e, s.253.

yor. Bir sessizlik anı oluyor. Adam artık korkmuyor. İşte devrimin başlangıcı bu andır. Devrim burada başlar"[574]

Burada, sıradan yurttaşlar ile polisler arasına giren "üçüncü unsur" doğrudan doğruya korku değil Büyük Öteki'dir: Polisten, sadece kendisi olmadığı, onun eylemleri iktidarın eylemleri olduğu için, bizim gibi insan olmadığı sürece korkarız, yani Büyük Öteki'nin, toplumsal düzenin ikamesi olarak deneyimlediği sürece korkarız. Bu analizi devam ettirip Doğu Avrupa'nın eski Komünist ülkelerinin her birinin yakın tarihinde Büyük Öteki'nin ortadan kalktığı "görüntünün parçalandığı" bu anın tam koordinatlarını belirlemek ilginç olurdu. Bu an, bazen gerçekten de bir iki saniye süren bir andı. Örneğin Romanya'da "büyünün bozulduğu an", Timisoara'daki gösterilerden sonra Bükreş'te Çavuşesku tarafından halkın kendisini hala desteklediğini kanıtlamak için düzenlenen kitle toplantısında, kalabalığın Çavuşesku'ya bağırmaya başladığı, onun da trajikomik ve şaşkın, güçsüz düşmüş bir baba edasıyla, adeta hepsini kucaklamak istercesine ellerini kaldırdığı andı. Bir an önce saygıyla karışık korku uyandıran şey, şimdi biraz farklı bir karışım gibi gülünç poz kesmeyle kaba, gayri meşru güç gösterisinin karışımı gibi yaşanmaktadır. Bu toplumsal bağı kuran simgesel dokudaki bir kaymaya denk düşer. [575]

Matrix ve Büyük Öteki

Andy ve Larry Wachowski kardeşlerin 1999 yapımı Matrix filmini, "Büyük Öteki" kavramı içinde çözümleyen Zizek, Matrix'i yabancılaşmış öznelerin kurgusu içinde şöyle okur:

"Matrix, tek kelime ile Lacancı "Büyük Öteki", sanal sembolik düzen, gerçekliği bizim için yapılandıran şebekedir. Bu "Büyük Öteki" boyutu, sembolik düzende öznenin yapılandırıcı yabancılaştırılmasının boyutudur: Büyük Öteki ipleri elinde tutar, özne konuşmaz, sembolik yapı tarafından "konuşturulur". Matrix'in tezi, büyük Öteki'nin gerçekten var olan bir Mega-Bilgisayarda cisimleştiğidir. Matrix'in merkezi imgesi, milyonlarca insanın tüpler içinde edilgen bir biçimde yatarak Matrix'e enerji temin etmesidir. Bu yüzden Matrix'in kontrol ettiği sanal gerçeklikten uyandıklarında, bu uyanma dış gerçekliğin geniş alanına bir açılma değildir. Bu mutlak edilgenlik, bilinçli tecrübemizi etkin, kendi kendini gerçekleştiren özneler olarak sürdüren ipotek

[574] Ryszard Kapuscinki, The Shahof Shahs, Londra, Picador, 1986, s.109-110. Türkçesi: Şahların Şahı, Metis Yay. İst. 1989, s.89-90. Aktaran: Zizek (b), a.g.e, s.254.
[575] Zizek (b), a.g.e, s.257.

altına alınmış fantezidir. Nihayetinde hayat özümüzü bizler birer yaşayan aküymüşüz gibi söküp alan Öteki'nin (Matrix'in) jouissance aracı olduğumuz nosyonu mutlak fantezidir. İlk bakışta, bizim siberuzam tecrübemizin bu evrene uyduğu düşünülebilir: Siberuzam Gerçek'in atıllığıyla engellenmemiş, sadece bizim koyduğumuz kurallarla sınırlı bir evren değil miydi? Matrix'teki Sanal Gerçeklik'le aynı değil mi? İçinde yaşadığımız 'gerçeklik' değiştirilemez karakterini yitiriyor: bir insanın iradesi yeterince güçlüyse değiştirebileceği olumsal kuralların yürürlükte olduğu bir alan haline geliyor. Ne var ki, Lacan'a göre bu standart bakış açısının hesaba katmadığı şey, Öteki ile jouissance arasındaki ilişkidir. Bunu iç-edilgenliğin, dünyaya etkin müdahelemizin bedelini ödediğimiz, mükemmel fantezi senaryosu olarak okuyamaz mıyız?"[576]

Sonuç

Bu çalışma Zizek'in Türkçe'de yayımlanan dört kitabı temel alınarak gerçekleştirilmiştir. Zizek'in son derece üretken bir düşünür olduğu dikkate alınırsa, dört kitaplık bir değerlendirme Zizek hakkında sadece temel bir perspektif verebilmektedir. Zizek'in felsefi yönünün derinliği dikkate alınarak, Marx'tan, Freud'dan özellikle de Lacan'dan aldığı kavramlarla salt popüler kültür üzerinden sinema okumaları örneklerine yer verilmiştir. Bu çalışma sadece Zizek'e başlangıç olarak değerlendirilmelidir.

[576] Slavoj Zizek, "Matrix veya Sapıklığın İki Yüzü" William Irwin, Matrix ve Felsefe, Güncel Yay., İstanbul, 2003, s-284-308.

GENEL KAYNAKÇA

McLUHAN

- COŞKUN Zeki, Şenlikli Cenaze, Radikal Gazetesi, 8 Şubat 2002.
- McLUHAN Marshall.Global Köy.Scala.İstanbul.2001.
- McLUHAN Marshall, Gutenberg Galaksisi,YKY, İstanbul, 1999.
- ONG Walter, Sözlü ve Yazılı Kültür, Metis, İstanbul, 1995.
- OSKAY Ünsal, Kitle İletişiminin Kültürel İşlevleri, Der Yay. İstanbul, 2000.
- OSKAY Ünsal. Yıkanmak İstemeyen Çocuklar Olalım, YKY, İstanbul, 1996.
- RIGEL Nurdoğan, Haber Çocuk ve Şiddet, Der Yay. İstanbul, 1995.
- RIGEL Nurdoğan, Kağıt Kaplanlar, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- ŞAHİN Haluk, Okumanın Cezası, Radikal Gazetesi, 12 Ağu. 2001.
- TOMLINSON, John, Kültürel Emperyalizm, Ayrıntı Yay. İst. 1999.

FOUCAULT

- AKAY Ali, İktidar ve Direnme Odakları, Bağlam Yay., İstanbul, Ekim 2000,
- Tekil Düşünce, Afa Yay., İstanbul, Mayıs 1999,
- Çağımız Ve Aklın Sınırları, Varlık Dergisi, Varlık Yay., Sayı:1057, Eylül 1995
- ARIOBA Oruç, Foucault'un Kavramlarından Bilgi ve İktidar, Tan Dergisi, Tan Yay., Sayı, 3, 4, Ankara 1982
- ARKIN Ünlüler Ansiklopedisi, Arkın Kitapevi, İstanbul 1988
- ATABEK Erdal, Kimsesiz Çocuklara Aile Otomobili, Cumhuriyet, 8 Mart 1999
- BARRET Michele, Marx'tan Foucault'ya İdeoloji, Çev: Ahmet Fethi, Mavi Ada Yay., İstanbul, Ekim 2000
- BEST Steven; Douglas KELLNER, Postmodern Kuram, Çev: Mehmet Küçük, Ayrıntı Yay., İstanbul, Mart 1998
- BOZKURT Nejat, Çağdaş Felsefeden Kesitler, Sosyal Yay., İstanbul, 1990, Büyük Larousse Ansiklopedisi, Gelişim Yay., Cilt 7, 1987
- CEVİZCİ Ahmet, Paradigma Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yay., İstanbul 1999
- CİBRAN Halil, Deli, Anahtar Yay., İstanbul 1998
- ÇALIŞKAN Koray, Kapital Ve Disiplin, Birikim Dergisi, Sayı 90, Birikim Yay., İstanbul Ekim,1996
- DAVİDSON I. Arnold, Arkeoloji, Geneoloji, Etik, Doğu-Batı Dergisi, Felsefe Kültür Sanat Derneği Yayını, Sayı:4, Ankara, Ağustos, Eylül, Ekim 1998
- DOLTAŞ Dilek, Foucault, Kant Habermas Ve Postmodernizm, Varlık Dergisi, Sayı:1069, Varlık Yay., İstanbul 1996
- Postmodernizm Tartışmalar Ve Uygulamalar, Telos Yay., İstanbul, Mart 1999
- DUKUL Aysun, Medya Ve Herkes, 4.Boyut İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, İstanbul 1997
- DÜNDAR Can, Yarim Haziran, İmge Kitapevi, Ankara, Temmuz 1998
- ERGÜDEN Işık, Örnek Bir Şiddet Mekanı: Hapishane, Cogito Dergisi, Sayı: 6, 7, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1996
- FALZON Christopher, Michel Foucault Ve Sosyal Diyalog, Çev: Hüsamettin Arslan, Paradigma Yay., İstanbul, Ekim 2001

- FOUCAULT Michel, Büyük Kapatılma, Çev: Işık Ergüden; Ferda Keskin, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2000,
- Cinselliğin Tarihi 2, Çev: Hülya Tufan, Afa Yay., İstanbul, Nisan 1998
- Deliliğin Tarihine Giriş, Çev: Enis Batur, Nasuh Barın, Tan Yay., Ankara, 1982,
- Ders Özetleri, Çev: Selahattin Hilav, Yapı Kredi Yayınları – İstanbul, Nisan 2001,
- Dostluğa Dair, Çev: Cemal Ener, Telos Yay.,İstanbul, 1992,
- Entelektüelin Siyasi İşlevi, Çev: I. Ergüden, O. Akınhay, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2000
- Hapishanenin Doğuşu, Çev: Mehmet Ali Kılıç Bilge Yay. Ankara, Kasım 2000
- Özne Ve İktidar, Çev: Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ayrıntı Yay. İstanbul, 2000
- Söylemin Düzeni, Çeviren Turhan Ilgaz Hil Yay., İstanbul, Temmuz 1987
- Yapısalcılık Ve Post Yapısalcılık, Birey Yay., İstanbul, Ekim 2001
- GÜNGÖR Nazife, Popüler Kültür Ve İktidar, Vadi Yay.,Ankara, 1999
- HANÇERLİOĞLU Orhan, Felsefe Ansiklopedisi, Remzi Kitabevi,İstanbul, 1993
- IŞIK Emre, Beden Ve Toplum Kuramı, Bağlam Yay., İstanbul, Kasım 1998
- KESKİN Ferda, Foucault'ta Şiddet Ve İktidar, Cogito, YKY, Sayı 6-7, İstanbul, 1996
- KÜÇÜK Mehmet, Medya İktidar İdeoloji, Ark Yay.,Ankara 1999
- LYON David, Elektronik Göz, Çev: Dilek Hattatoğlu, Sarmal Yay., İst. Eylül 1997
- KOT Ahmet, Küreselleşmeye Dair Bazı Notlar, Yeni Türkiye, Medya Sayısı, 1996
- MAY Tod, Post Yapısalcı Anarşizmin Siyaset Felsefesi, Çev: Rahmi G. Öğdül, Ayrıntı Yay.,İstanbul, 2000
- MEGİLL Allan, Aşırılığın Peygamberleri, Çev: Tuncay Birkan, Bilim Sanat Yay., Ankara, 1998
- MERQUİOR J. G., Foucault, Çev: Nurettin Elhüseyni, Alfa Yay., İstanbul, 1986
- MONTAIGNE, Denemeler, Çev: Sabahattin Eyüboğlu, Cem Yay., İstanbul, 1997
- ÖZKÖK Ertuğrul, Sanat, İletişim, İktidar, Tan Yay., Ankara 1982
- SCHMİDT James, Aydınlanma Neydi?, Toplum Bilim Dergisi, Sayı: 11, İst., 2000
- SKİNNER Quentin, Çağdaş Temel Kuramlar, Vadi Yay., Ankara, 1997
- SPARGO Tamsin, Foucault Ve Kaçıklık Kuramı, Çev: Kaan H. Ökten, Everest Yay., İstanbul, Ağustos 2000
- SUNAR Şebnem, Bir İktidar Biçimi Olarak Cinsel Ahlak Ve Yazın, Yüksek Lisans Tezi, İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, İstanbul, 1996
- TEKELİOĞLU Orhan, Michel Foucault Ve Sosyolojisi, Bağlam Yay., İstanbul, 1999
- TİMUÇİN Afşar, Felsefe Sözlüğü, İnsancıl Yay., İstanbul, Ağustos 1998

- TOMLİNSON John, Kültürel Emperyalizm, Çev: Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yay., İstanbul, 1999
- TOLGA Alev, Öznenin Eleştirisi, Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2000, İ.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ana Bilim Dalı
- WEST David, Kıta Avrupası Felsefesine Giriş, Paradigma Yay., İstanbul 2000

CHOMSKY

- Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi, Chomsky, Cilt 8, Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik A.Ş., İstanbul, 1994
- AKYOL Hüseyin, Dünya yeniden şekillenecek, Haftalık Haber Yorum Gazetesi Yedinci Gündem, 15-21 Eylül 2002
- BARSKY Robert F., Bir Muhalif'in Yaşamı, Doğan Kitap, İstanbul, Ekim 2001
- BOUDANOV A., SOTCHEVKO, Mağlup Edilmeyen Vietnam ve Kamboçya, Ürün Yayınları, Mayıs 1975
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi, Chomsky-Nikaragua-Kolombiya-Afganistan, 1., 5., 13., 17. Cilt, İnterpress Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 1992
- Chomsky'nin DGM'yle imtihanı, Haftalık Haber Yorum Gazetesi Yedinci Gündem, 9-15 Şubat 2002
- Chomsky ile Söyleşi, Amerika'ya Terörist Saldırılar, falg.balckened.net
- Chomsky ile 6 Soruda "Yeni Savaş", www.Devrim99.8m.com
- CHOMSKY Noam, vd., Soğuk Savaş ve Üniversite, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul Kasım 1998
- CHOMSKY Noam, HERMAN Edward S., O'SULLIVAN Gerry, GEORGE Alexander, • Terörizm Efsanesi, Ayraç Yayınları, Ankara, 1999
- CHOMSKY Noam, Amerikan Müdahaleciliği, Aram Yayıncılık, İstanbul, Aralık 2001
- Bombalama Üstüne, Devrim99.8m.com
- 11 Eylül, Om Yayınevi, İstanbul, 2002
- Medya Denetimi, Tümzamanlar Yayıncılık, İstanbul, Ekim 1995
- Seni Besliyorum, Seni Öldürüyorumm, NTVMSNBC.COM
- Teröre Karşı Savaş, Kara Mecmua, Aralık 2001-Ocak 2002, Sayı 5
- Türkiye ve Kürtler, Haftalık Haber Yorum Gazetesi Yedinci Gündem, 9-15 2002
- COŞKUN Zeki, Bilgi Çağının Vicdanı, Radikal Kitap Dergisi, 15 Şubat 2002
- DEMİRER Temel, "Küresel İktidar, Bireysel Muhalefet ve Chomsky, Aylık Edebiyat ve Düşün Dergisi Eski, Mart 2002
- Dünyada "Yeni Düzen" ve Ortadoğu Eksen Yayıncılık, İstanbul, Mart 1991
- Dünyayı Sarsan Üç Buçuk Ay, Radikal Gazetesi, 31 Aralık 2001
- DOĞAN Taylan, Amerikan Müdahaleciliği ve Karşıt Olgular, Haftalık Haber Yorum Gazetesi Yedinci Gündem, 6-12 Ekim 2001
- ERDOĞAN Altay Ö., Bir Muhalif, Hep Muhalif, Radikal Kitap Dergisi, 5 Ekim 2001
- EVREN Süreyya, Sözünün Arkasındaki Delikanlı, Radikal Kitap Eki, 15 Şubat 2002
- GALEANO Eduardo, Latin Amerika'nın Kesik Damarları, Alan Yayıncılık, İstanbul, Kasım 1983

- İMER Kâbile, Dil ve Toplum Gündoğarken Yayınları, Ankara, 1990
- KILIÇ Ebru, Ayrıcalıklerının Fankında, Radikal Kitap Dergisi, 15 Şubat 2002
- KOÇAK Orhan, Chomsky'nin Kürsüsü, Milliyet Kültür ve Sanat Eki, 17 Ocak 2002
- Meydan Larousse Büyük Lügat ve Ansiklopedi, Chomsky, 4 Cilt, Sabah, İst. 1992
- MCNEILL William, Dünya Tarihi, İmge, Ankara, Ağustos 1994 David miydi?, Milliyet, 12 Eylül 2001
- PARENTİ Michael, Kirli Gerçekler, İmge Kitapevi, Ankara, Eylül 1997
- PARLAR Suat, Ortadoğu "Vaat Edilmiş Topraklar", Bibliotek, İstanbul, Aralık 1997
- POSTMAN Neil, Televizyon: Öldüren Eğlence, Ayrıntı Y., İstanbul Ocak 1994
- RIFAT Mehmet, Dilbilim ve Göstergebilimin Çağdaş Kuramları, Düzlem, İst. 1990
- UYSAL Hasan, Adı Afganistan, Öteki Yayınları, Ankara, 1996

BAUDRILLARD

- ADANIR Oğuz, Baudrillard'ın Simülasyon Kuramı Üzerine Notlar ve Söyleşiler, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 2000.
- BAUDRILLARD Jean, Amerika, Çev: Yaşar Avunç ve Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Haziran,1996.
- BAUDRILLARD Jean, Oublier Foucault (Foucault'yu Unutmak), Çev: Oğuz Adanır, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, Mart, 1998.
- BAUDRILLARD Jean, L'Echange Symbolique et la Mort (Simgesel Değişim ve Ölüm), Gallimard, Paris, 1976.
- BAUDRILLARD Jean, L'effet Beaubourg (Beaubourg Olayı), Galilee, Paris, 1977.
- BAUDRILLARD Jean, La Transparence du Mal (Kötülüğün Şeffaflığı), Çev: Emel Abora-Işık Ergüden, Ayrıntı Yayınları, 1995.
- BAUDRILLARD Jean, Metinler ve Söyleşiler, Ajans Tümer Yay., İzmir, Ekim, 1998.
- BAUDRILLARD Jean, A l'Ombre des Majorites Silencieuses (Sessiz Yığınların Gölgesinde ya da Toplumsalın Sonu), Çev: Oğuz Adanır, Ayrıntı Yayınları, 1991.
- BAUDRILLARD Jean, Simülakrlar ve Simülasyon, Çev: Oğuz Adanır, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, Haziran, 1998.
- BAUDRILLARD Jean, La Societe de Consommation (Tüketim Toplumu), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1997.
- BAUDRILLARD Jean, La Miroir de la Production (Üretimin Aynası), Çev: Oğuz Adanır, Dokuz Eylül Yayınları, İzmir, 1998.
- CHOMSKY Noam, Medya Denetimi, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- CHOMSKY Noam, Medya Gerçeği, Çev: Abdullah Yılamaz, Tüm Zamanlar Yayıncılık, İstanbul, 1993.

- Demokrasi, Özgürlük ve Basın, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Mart Matbaacılık, İstanbul, Mayıs, 1997.
- FISKE John, Postmodernizm ve Televizyon, Der: Süleyman İrvan, Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1997.
- HOLLORAN James D., Televizyon'un Etkileri, İstanbul Reklam Yay., İst., 1973.
- Medya ve Kültür, 1.Ulusal İletişim Sempozyumu Bildirileri, İletişim Dergisi Yayınları, 3 - 5 Mayıs 2000.
- MOAYED Niloufar Shokouh, Basın Etiği ve Uygulamadaki Yeri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1999.
- MORLEY David ve ROBINS Kevin, Kimlik Mekânları, Çev: Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Mayıs, 1997.
- ÖZYILMAZ Mehtap, Reklam Sloganlarının Popüler Kültüre Etkilerinin Medyaya Yansıması, Tez, İstanbul, 2000.
- PAZARBAŞI Betül, Görsel Medyada Şiddet, Doktora Tezi, İstanbul, Eylül, 1998.
- POSTMAN Neil, Televizyon: Öldüren Eğlence, Çev: Osman Akınbay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Ocak, 1994.
- RIGEL Nurdoğan, Haber Çocuk ve Şiddet, Der Yayınları, İstanbul, 1995.
- RIGEL Nurdoğan, Kağıt Kaplanlar, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- RIGEL Nurdoğan, Medya Ninnileri, Sistem Yayıncılık, İstanbul, 1993.
- RIGEL Nurdoğan, Şahlanan Şiddet, Der Yayınları, İstanbul, 1993.
- RITZER George, Toplumun McDonaldlaştırılması, Ayrıntı Yay. İst. Haziran, 1998.
- SENNETT Richard, Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1996.
- TOMLINSON John, Kültürel Emperyalizmi, Çev: Emrehan Zeybekoğlu, Ayrıntı Yayınları, Mart Matbaacılık, İstanbul, 1999.

POSTMAN

- BALDİNİ Massimo, İletişim Tarihi, Avcıol Basım Yayın, İstanbul 2000.
- GİLMORE, M.P., The World of Humanism 1453-1517, New York 1952.
- POSTMAN Neil, La Resa della Cultura, Bollati Boringhieri, Torino 1993.
- POSTMAN Neil, Televizyon: Öldüren Eğlence, Ayrıntı Yayınları, İstanbul 1994.
- POSTMAN Neil, Çocukluğun Yok Oluşu, İmge Kitabevi, Ankara 1995.
- SARTORİ Giovanni, Homo Videns, Editori Laterza, Roma 2002.
- STEİNBERG H., Cinque Secoli di Stampa, Einaudi, Torino 1982.
- Reset, Aylık politika, kültür, felsefe ve iletişim dergisi. Temmuz- Ağustos 2001, Via San Pantaleo 00186 Roma

LACAN

- ABREVAYA E. "Aynadan Ötekine" Bağlam. İstanbul. 2000.
- BRAUNGARDT B. "Theology After Lacan". Other Voices. V.1 N.3.1999.
- COWARD R, J. Ellis. "Dil ve Maddecilik". İletişim Y., İstanbul. 1984.
- DOR Joel. "The Epistemological Status of Lacan's Methematical

Paradigms." In Pettigrew, David and Raffoul, F. Disseminating
- LACAN. State University of NY Press. New York.1996.
- JAMESON F. "Marksizm, Psikanalitik Eleştiri ve Özne Sorunu"
- Freud'dan Lacan'a Psikanaliz (Der: S.M.Tura). Ayrıntı. İstanbul. 1996.
- JAY M. "Adorno". Der. İstanbul. 2001
- LACAN J. "Fallus'un Anlamı". Afa. İstanbul. 1994
- LACAN J. "Ecrits: A selection". Norton, New York. 1977
- LACAN J. "The Seminar of J. Lacan: The Ego in Freud's Theory and In the Technique of Psychoanalysis 1954-1955 Book II" Norton. New York. 1988
- LACAN J. "The Four Fundemantel Concepts of The Psycho-Analysis". The Hogarth Press. London. 1977
- LEVİ-STRAUSS. " The Elementary Structures of Kinship". Sturner and Needham. Boston. 1969
- SAUSSURE F. De. "Genel Dilbilim Dersleri". Birey ve Toplum Y. Ankara. 1985
- TURA S. M. "Freud'dan Lacan'a psikanaliz" Ayrıntı. İstanbul. 1996
- VARDAR B. "Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü". ABC. İstanbul 1988
- WEEDON C.; A. TOLSON; F. Mort. "Theories of Language and Subjectivity". Culture, Media, Language (Ed: S. Hall). Routledge London. 1992
- ZİZEK S. "Kimlik ve Kimlik Değişiklikleri: Bir İdeoloji Teorisi Olarak Hegel'in Öz Mantığı". Siyasal Kimliklerin Oluşumu (Der. E. Laclau). Sarmal. İstanbul. 1995
- ZİZEK S. "Müstehcen Efendi". Toplum ve Bilim. s:70. Birikim Y. İstanbul. 1996
- ZİZEK S. "İdeolojinin Yüce Nesnesi". Metis: İstanbul. 2002
- ZİZEK S. "Kırılgan Temas" Metis. İstanbul. 2002a

ZIZEK

- BAKIR Burak, "Filmin Psikanalitik Çözümlemesinde Temel Kavramlar," Sinemasal Dergisi, Güz 2002, Sayı. 7, İzmir.
- BROWN Pam, Charlie Chaplin, Leyla Onat, İlkkaynak Yayınları, Ankara, 1996.
- BERGER John, Görme Biçimleri, Çev: Yurdanur Salman, Metis Yayınları, İstanbul, 1990.
- Cogito, Yapı Kredi Yayınları, Sayı: 24, Güz 2000.
- DEBORD Guy, Gösteri Toplumu, Çev: Ayşen Ekmekçi, Okşan Taşkent, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1990.
- ECO Umberto, Orta Çağ Estetiğinde Sanat ve Güzellik, Çeviren: Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 1998.
- ERGÜVEN Mehmet, Görmece, Metis Yayınları, İstanbul, 1997.
- IRWIN William, Matrix ve Felsefe, Çev: Mehmet Sağlam, Güncel Yayınları, İstanbul, 2003.
- GAME Ann, Toplumsalın Sökümü, Çev: Mehmet Küçük, Dost Yayınları, Ankara, 1998.
- LEADER Darian, Groves Judy, Yeni Başlayanlar İçin Lacan, Çeviren: Gül Çağalı Güven, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1997.

- National Geographic, İstanbul, Nisan 2002.
- OSBORNE Peter, Eleştirel Bakış: Entelektüellerle Söyleşi, Çev: Elçin Gen, Dost Yayınları, Ankara, 1999.
- PONTY Maurice Merleau, Göz ve Tin, Çeviren: Ahmet Soysal, Metis Yayınları, İstanbul, 1996.
- WRİGHT Elizabeth, Wright, Edmond, The Zizek Reader, Blackwell Publisher, Oxford, 1999.
- WRİGHT Elizabeth, Lacan ve Postfeminizm, Çev: Ebru Kılıç, Everest Yayınları, İstanbul, 2002.
- ZİZEK Slavoj, (a) İdeolojinin Yüce Nesnesi, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- ZİZEK Slavoj, (b) Kırılgan Temas, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, 2002.
- ZİZEK Slavoj, (c) Kırılgan Mutlak, Çev: Mehmet Öznur, Encore Yayınları, İstanbul, 2003.
- ZİZEK Slavoj, (d) Gülünç Yücenin Sanatı: David Lynch'ın Kayıp Otoban'ı, Çev: Savaş Kılıç, Om Yayınları, İstanbul, 2001.
- ZİZEK Slavoj, "Müstehcen Efendi" Toplum ve Bilim Dergisi, Güz 1996, Sayı: 70.

KADİFE KARANLIK

21. YÜZYIL İLETİŞİM ÇAĞINI AYDINLATAN KURAMCILAR

Hazırlayanlar:
Prof. Dr. Nurdogan Rigel
Doç. Dr. Gül Batuş
Yrd. Doç. Dr. Güleda Yücedogan
Barış Çoban

Profesyonel ileti tasarım teknikleri ve ileri teknoloji ile donatılmış iletişim dünyasında; kandırmayan, gizlemeyen, anlamı konunun stratejisi olarak kullanmayan uygulamalara rastlamak neredeyse imkansız hale geldi.

Bu kuşatılmış yapıda, Jacques- Alain Miller'in dediği gibi, iletişim; ötekini aldatmak, tartışmayı kazanmak, tehdit etmek, baştan çıkarmak ya da gerçek arzumuzu gizlemek için kullanılıyor. Nereye gittiğine bakmaksızın yeni yollar inşa eden insanoğlunun üzerini yavaş yavaş örten "Kadife Karanlığı" aydınlatmak, bir yerlere gömülmüş olan güneşi çıkarmak, bilimsel düşüncenin rehberliği ile mümkün olacak.

Yoksa, güneşin battığının işareti olarak, sadece Küçük Adamlar'ın gölgelerinin uzamasını seyredeceğiz!

ISBN:975-6709-27-8
9 789756 709276

SU YAYINEVİ